

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE GRUNDAD AV B. RUD. HALL OCH UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
ARG. XLII 1962
VOL. 106 UNDER REDAKTION AV ALBERT WIBERG

CAVONIUS SJÖSTRAND WIBERG

ESAIAS TEGNERS
OCH
ERIK GUSTAF GEIJERS

Inställning till folkskola
och folkupplysning

*Arbetet utgivet med anslag
från Statens råd för samhällsforskning*

STOCKHOLM 1966

ESAIAS TEGNÉRS
INSTÄLLNING TILL
FOLKSKOLAN

AV

GÖSTA CAVONIUS

INLEDNING

Under hela den tid Esaias Tegnér verkade som akademisk lärare i Lund, låg den högre bildningens främjande honom varmt om hjärtat, medan folkundervisningen av naturliga skäl stod honom mera fjärran. Frågan om folkundervisningens förbättrande hade visserligen efter de stora förändringarna i statsskicket, som 1808—09 års krig fört med sig, blivit en samhällsfråga av första ordningen. Vid riksdagen 1809—10 framställdes redan flera mycket uppmärksammade förslag om en förbättrad folkundervisning — främst bland dem bör nämnas rektor G. A. Silverstolpes memorial om undervisningsväsendets reformering — och vid de följande riksdagarna fram till 1842, då Sveriges första folkskolestadga tillkom, dryftades detta bildnings- och samhällsproblem upprepade gånger.¹ Också tidningarna började ägna folkundervisningens sak en allt större uppmärksamhet. Tegnér kan alltså inte ha undgått att möta frågan i olika former, men i sin dagliga verksamhet berördes han inte närmare av den och hans personliga intressen var främst riktade mot den högre bildningen.² Själv hade han erhållit sina grundläggande kunskaper genom enskild information och självstudier, vilket givetvis var ägnat att göra honom mera främmande för den elementära skolundervisningen.

Sedan Tegnér år 1824 hade blivit utnämnd till biskop i Växjö stift, ställdes han inför folkskoleproblemet i hela dess vidd. Det var

¹ Thunander, Fattigskola-medborgarskola, kap. III och V; Westling, Den svenska folkundervisningens historia s. 268; Berg, Hur folkskolestadgan tillkom s. 6 ff. m. fl.

² Under sin professorstid var Tegnér medlem av Lunds domkapitel, vilket han själv nämner om i ett brev till f. d. envoyéen Carl Gustaf von Brinkman, skrivet den 25 januari 1824. Som adjungerad domkapitelsledamot måste Tegnér ha tagit befattning med praktiska folkskoleärenden av olika art, synnerligast som Lunds stift redan på denna tid hade ett jämförelsevis väl utvecklat folkskoleväsen. — TSS IV s. 379.

nämligen alltjämt en av kyrkans uppgifter att sörja för allmogens undervisning. Denna kunde emellertid inte längre ske enligt de gamla formerna. Hemundervisningen hade visat sig oförmögen att fylla tidens bildningsbehov, åtminstone i de fattigare hemmen. Kyrkans religiösa undervisning tillfredsställde inte heller de växande anspråken på en mångsidigare folkbildning. Det var således uppenbart, att den enda lösningen bestod i inrättande av folkskolor med fast anställda lärare. Men trots det var åsikterna i denna fråga mycket delade. Och så länge staten inte tog del i kostnaderna för skolorna, måste allmogen ikläda sig betydande ekonomiska uppoffringar, som flerstädes översteg dess förmåga. Allmogen var därför i allmänhet föga intresserad av skolorna. Folkbildningssträvandena uppbars av enskilda framsynta företrädare för bondeståndet samt av prästmän och varmhjärtade ståndspersoner.

Som en följd av 1809—10 års riksdag och särskilt av rektor Silverstolpes tidigare nämnda memorial tillsattes år 1812 en Comité för Uppfostrings- och Undervisnings-Verket i Riket, vanligen kallad uppfostringskommittén, för att undersöka läroverkens tillstånd, på det att dessa inrättningar, såsom det heter i riksdagens skrivelse till Kungl. Maj:t "måtte erhålla ett efter tidens upplysning mera lämpat skick". Till medlemmar av kommittén kallades fjorton av rikets främsta män.³ Ordförande blev landshövdingen och statssekreteraren Nils von Rosenstein. Kommittén verkställde bland annat en undersökning om folkundervisningens tillstånd i riket, men hann aldrig grundligt ta befattning med folkskolefrågan, trots att den satt hela tretton år. Den avgav sitt betänkande den 10 mars 1825 och upplöstes därefter. Samma år tillsattes en ny statlig utredning, Comitén till öfverseende af Rikets Allmänna Undervisningsverk, vanligen kallad 1825 års undervisningskommitté. Dess arbete leddes av kronprins Oskar. Kommittén har tilldelats det hedrande namnet "Snillekommittén", för att män som J. O. Wallin, E. G. Geijer, K. A. Agardh, Esaias Tegnér m. fl. tillhörde den. Den avgav sitt betänkande den 20 december 1828.⁴

³ SFH II s. 34 ff. — Kommittén kompletterades senare med nya medlemmar, bland dem Esaias Tegnér.

⁴ SHF II s. 122 ff.

TEGNÉRS ÅSIKTER OM FOLKUNDERVISNINGEN I VÄXJÖ STIFT VID TIDEN FÖR HANS UTNÄMNING TILL BISKOP

Förhållandena i Växjö stift var inte uppmuntrande, när Esaias Tegnér tillträdde sitt nya ämbete. Biskopsstolen hade före Tegnér i nära 24 års tid innehafts av friherre Ludvig Mörner, en f. d. officer som via en docentur i "vitterhet och romerska antikviteter" blivit hovpredikant och slutligen biskop.¹ Han synes mer än tillbörligt ha vårdslösat skötseln av sitt stift.² Dessutom lade fattigdom och obygd hinder i vägen för bildningens och skolväsendets framåtskridande. I en redogörelse för skolförhållandena i stiftet från år 1814 berättas det, att föräldrarna själva skötte den allra mesta barnundervisningen med hjälp av tillfälliga biträden. Ett sådant var t. ex. pigan Karin Jacobsdotter i Skatelövs församling. Hon uppges ha varit väl kunnig i läsande och undervisade allmogens barn vissa tider om året. Undervisning meddelades i innanläsning, kristendom efter den nya katekesen och för dem, som det åstundade, även i skrivning. Barnen som erhöll denna undervisning var från 5 à 6 till 15 år gamla. Läraren avlönades dels av greve Hamilton på Huseby och prosten Agrell med en liten penninglön och dels av föräldrarna, som bekostade hennes föda och husrum under läsningstiden i rotarna.³ Undantagsvis ombesörjde

¹ Schück-Warburg, Illustrerad svensk litteraturhistoria V s. 597.

² Om stiftets vanskötsel vittnar flera brev av Tegnér. I ett av dem, daterat i juli 1824 och adresserat till v. Brinkman, skriver han: "Mörner var en rättskaffens man, men allt för flegmatisk och liknöjd. En stor del af presterna äro deciderade fyllhundar och nästan hos ingen finner man något intresse för någon art af litteratur eller *andlig* befattning. Också har man sedan Wallqvist dog, således på 24 år, ej haft någon biskop i Småland." — TSS IV s. 444.

³ Prosten Carl Magnus Agrell i Skatelöv, tidigare docent i österländska språk och en internationellt erkänd orientalist, hyllades senare av Tegnér i dikten Kronbruden, som ofta har åberopats som bevis för skaldens intresse för folkundervisningen också under senare år. Se Rydsjö, Tegnér och folkundervisningen s. 155 f. och Virdestam, Kring Östrabo och Sankt Sigfrids källa s. 127 f.

klockarna barnens undervisning. I stiftet fanns endast fyra egentliga skolor. Kyrkoherdarna synes dock i de flesta fall ha varit nöjda med föräldraundervisningen och folkbildningens tillstånd i stiftet. Men i några fall sken också missbelåtenheten fram. I Växjö stad och landsförsamling förklarar domprosten, att han med oro insåg, huru undervisningsanstalterna inte svarade mot invånarnas antal och behov. Och t. ex. från Hjälmseryd klagades, att barn i 13—14 års ålder inte kunde ens lilla katekesen.⁴

Tegnér's intryck av bildningsnivån och folkundervisningen i stiftet var efter de första kontakterna direkt nedslående. Han skrev i juli 1824 till sin svåger G. Billow, att han "funnit Stiftet i hög grad desorganiseradt och den fullkomligaste oordning bland presterskapet etablerad". I fortsättningen heter det: "Jag skall försöka att införa något christeligt skick och vidtog under mitt vistande i Småland så många åtgärder jag på 14 dar kunde. Men det var naturligtvis obetydligt och åstadkom ingen ting annat än att låta några af de största slynglarna förstå det de nu, efter 24 års tienstledighet, fått en Biskop."⁵ Han tog energiskt itu med sin uppgift, vilket framgår bl. a. av ett brev till C. G. v. Brinkman, där han skriver: "Hvad en Biskop egenteligen kan och bör sysselsätta sig med, om han vill uppfylla sin bestämmelse, är undervisningsverket i Stiftet, ——. I Wexjö stift äro Scholorna, som under Wallqvists tider voro ypperliga, nu mycket förfallna, ty Mörner var väl en hederlig och rättskaffens man, men aldrig någon Litteratör. I detta afseende tror jag mig kunna uträtta något, åtminstone mer än mina medföreslagna."⁶

I Tegnér's uttalanden ingår här och där spridda notiser om folk-

⁴ SFH II s. 69 ff.; Westling, Den svenska folkundervisningens historia s. 253.

⁵ TSS IV s. 439. Jfr SFH II s. 69.

⁶ TSS IV s. 379. — Om folkundervisningen i de enskilda församlingarna hade han ännu inte vid denna tidpunkt närmare kännedom. Han skriver nämligen i ett brev till konsistorienotarien Ahlstrand den 25 oktober 1825 med anledning av domkapitlets skyldighet att avge utlåtande om uppfostringskommitténs förslag: "Jag åtminstone kan deröfver ej yttra mig innan jag genom HäradsProstarna inhämtat svar på flere frågor och upplysning om det skick hvori folkundervisningen för närvarande befinnes sig i Stiftets särskilda delar." — TSS V s. 492.

undervisningen i stiftet. Efter en visitationsresa beskrev han i en hemställan till Kungl. Maj:t förhållandena i Unnaryds församling på följande sätt: "Unnaryd har liksom de flesta församlingar i Vexjö Stift, ingen stående schola. Man hjälper sig i detta afseende så godt man kan, antingen med den undervisning, som föräldrarna sjelfva hemma i sina hus kunna meddela barnen, eller genom vandrande, ofta föga kunnige Scholmästare. En naturlig följd häraf är att undervisningen hvarken får den enhet eller säkerhet eller omfång som vore önskelig —." I det första utlåtandet om folkundervisningen, som han den 12 juni 1826 avgav på domkapitlets vägnar över uppfostringskommitténs betänkande, ingår följande redogörelse för skolförhållandena i stiftet: "Ty av mera än 180 Landtförsamlingar äro endast fem eller sex, som ha en stående Scholinrättning, alla uppkomna icke genom något slags Communal, utan genom enskilt stiftelse; omkring femtio hafva ambulatoriska scholor; men det vida större antalet, mera än 120 församlingar, saknar äfven denna anstalt, och barnens nödtorftiga undervisning bestrides, så godt sig göra låter, af föräldrar och husbönder. Detta undervisningssätt, det äldsta och naturligaste af alla, uppfyller stundom mer, stundom mindre, det uppväxande slägtets behof; men det ligger i sakens natur, att en sådan undervisning ofta måste bli ofullständig, alltid ojemn." Något senare i utlåtandet tillägger han: "Pedagogier finnas blott tvenne inom Stiftet, Bruks-schola en, öfriga stående scholor ganska få, de andra äro samtliga ambulatoriska."⁸

Dessa uttalanden visar, att Tegnér betraktade undervisningsanstalternas upphjälpande som en av de viktigaste uppgifter, som väntade honom.⁹ Denna uppgift sökte han sedermera efter bästa förmåga fullgöra, men han inskränkte sig ingalunda enbart till skolorna utan var och ville vara den självskrivna ledaren för det andliga och kulturella livet icke allenast inom eget stift utan i hela denna landsända.

⁷ ÅSU nr 14 s. 143.

⁸ TSS V ss. 351 och 353.

⁹ I överensstämmelse härmed skriver Nils Erdmann i sin porträttstudie över Esaias Tegnér (s. 267): "— vid sin utnämning drömde han om att blifva skolans reformator."

TEGNÉRS PRAKTISKA ÅTGÄRDER TILL FROMMA FÖR FOLKUNDERVISNINGEN

Den 25 februari 1824 blev Tegnér utnämnd till biskop. Han övertog omedelbart skötseln av stiftet, ehuru han först två år senare överflyttade till Växjö. Allt tyder på att han under sin tid som biskop varmt ivrade för ett förbättrat skolväsen, som även innefattade "ett tidsenligt undervisningssätt för det egentliga folkets barn".¹ Om hans inställning till folkskolan och de lägre folkklassernas undervisning råder visserligen olika uppfattning, som jag senare skall återkomma till. För att få en grund för bedömning av hans uppfattning om folkskolan och dess uppgift är det skäl att först skärskåda dels de praktiska åtgärder han vidtog för att främja folkundervisningen inom stiftet och dels hans principiella uttalanden i folkskolefrågan.

Det är inte svårt att peka på ett antal åtgärder, som visar den nyutnämnde biskopens strävan att förbättra folkundervisningen inom sitt stift. Han uppmuntrade förmögna personer till donationer för enskilda skolor, hade en personlig andel vid återupprättandet av Vrigstad pedagogi, tog initiativ till ombildande av en överflödigt prästtjänst till en folkskollärartjänst, gjorde sig underkunnig om växelundervisningsmetodens möjligheter vid folkundervisningen, uttalade sig för statsbidrag till folkskolorna osv.

Tegnér blev inom kort populär som biskop i sitt småländska stift. Detta har säkert bidragit till att ge upphov till den folkskolevänliga stämning inom stiftet, som tog sig uttryck i offervilja för folkskoleändamål. Dels grundade adliga godsägare egna folkskolor, som de i fortsättningen underhöll, dels donerade för saken intresserade personer medel till inrättande av skolor. I flera sådana fall kan man spåra biskopens personliga inflytande bakom åtgärderna. Detta var t. ex. förhållandet med en donation, som gjordes av änkefru Elisabeth Hafström för att utöka lärarlönen vid skolan

¹ Hultkvist, Om Tegnér och folkskolan s. 43.

i Vrigstad. Av gåvobrevet framgår, att donationen var direkt inspirerad av Tegnér. Hans åtgärder till upphjälpande av nämnda skola kan för övrigt tjäna som exempel på hans folkskolevänliga verksamhet under sina första år som biskop. De är för den skull värda att i korthet omnämnas även om utförliga redogörelser för skolans öden tidigare har utgivits i tryck.²

Vrigstad skola hade inrättats redan år 1648 av friherre Georg Guldenstierna, men i början av 1800-talet alldeles råkat på förfall, så att någon ordnad undervisning knappast alls meddelades i skolan. Då det var Tegnér's skyldighet i egenskap av eforus att vid ett förestående lärarval yttra sig om de sökande, anhöll han hos Kungl. Maj:t om uppskov med besättandet av lärartjänsten, tills han personligen hunnit besöka orten för att göra sig underrättad om alla med ärendet förknippade omständigheter. Detta besök kom till stånd i samband med Tegnér's första stora resa genom stiftet på sommaren 1825. Den 5 juni höll han sockenstämma i Vrigstad och lyckades därvid övertala församlingen att uppföra ett nytt och efter dåtida förhållanden ändamålsenligt skolhus. Vid biskopens besök var ovannämnda änkefru Hafström — en bland många andra av ortens mest ansedda personer — inbjuden till prästgården för att där sammanträffa med den "så populära nye biskopen". Därom berättar Hultkvist: "Enligt sägnen skall under samvaron mellan biskopen och henne i prästgården uppstått ett livligt längre samtal, som slutade därmed, att biskopen fick slå henne i hand och tacka för ett litet gott hemman $\frac{1}{4}$ mantal Holkaryd, som hon för evärdeliga tider skänkte som ett tillöke i pedagogens avlöningsförmåner."³

Det nya skolhuset i Vrigstad planlades, uppbyggdes, inreddes och försågs med undervisningsmateriel enligt biskopens anvisningar. Av denna orsak ävensom för det rykte skolans lärare åtnjöt, betraktades Vrigstad skola länge som en mönsterskola i Växjö stift.⁴

² Se Hultkvist, Tegnér och folkskolan; D:e, Vrigstad, ÅSU nr 14 s. 71 ff.; Rydsjö, Tegnér och folkundervisningen s. 150.

³ Hultkvist, Om Tegnér och folkskolan s. 18.

⁴ Uppgifter om skolan ingår i ÅSU nr 14 s. 88 ff. — Skolhuset blev flyttat efter att ha tjänat sitt ändamål i nära ett sekel och utgör numera ett minneshus. På en tavla i trappuppgången läses orden: "Gamla Skolgården. Efter Biskop Esaias Tegnér's förslag framlagt för Vrigstads församling och stadfäst av Kongl. Maj:t blef denna byggnad uppförd år

När Tegnér hade lyckats inspirera någon ståndsperson att inrätta en ny skola eller att göra en donation för skoländamål, lämnade han inte tillfället outnyttjat att offentligt frambara domkapitlets tack för den goda gärningen. Hans tacksägelseskrivelser bekantgjordes i stiftstidningen för att sålunda vinna största möjliga publicitet och uppmuntra till nya gåvor. De är av intresse inte allenast av den orsaken utan också för de uttalanden om folkskoleproblemen, som finns inströdda här och där. Några utdrag skall här anföras för att belysa Tegnérns skrivsätt.

Som tack för änkefru Hafströms donation till Wrigstad pedagogi avlät Växjö domkapitel den 1 september 1825 följande skrivelse, en av de vackraste som Tegnér överhuvud avfattade: "Genom frikostig gåfva af $\frac{1}{4}$ Hemman, Holkaryd Lillegård, anslaget till understöd för Pædagogien i Wrigstad, har Fru Jägmästarinnan icke blott beredt sig sjelf ett oförgängeligt minne i sin bygd, utan äfven, med ädel uppfoffring, verkat till ett mål, som för hvarje Medborgare bör vara det viktigaste på jorden. Ty på uppfostran beror Statens både trefnad och bestånd; och der dess allmänna tillgångar för detta ändamål äro otillräckliga, bör Fäderneslandet med så mycket större tacksamhet möta och erkänna den enskilda välgörenheten. Hvad som göres för det uppväxande slägtets bildning till kunskap och dygd är just därför så viktigt, att dess följder äro oändliga. Det frö till det goda, som nedlägges genom uppfostran i barnets hjerta kan, genom den Högstes välsignelse, uppblomstra och bära frukt för otaliga åldrar, det växer genom århundraden, genom årtusenden, det upprätthåller och förökar Guds rike på jorden. Det är skönt att på detta sätt veta med sig det man bidragit till mensklighetens förädling, till aflägsna tidevarfs lycka, och att tacksamheten och välsignelsen skola, till dagarnes ända, vaka kring den graf der man hvilar. Skönare kan man icke sluta en lång och

1826 såsom ett tidsenligt hus med undervisningslokal och lärarebostad, för den Gyllenstiernska barnskolan (pedagogien) i Wrigstad. Sedan byggnaden icke längre fyllde nyare tiders kraf på ett folkskolehus, blef den under det hårda krigsåret 1918 med några förändringar i rumsinredningen (kök och smårum i stället för lärosal och natthärbärgesrum), flyttad till denna plats att här stå till evärdeligt Tegnérsminne." — Hultkvist, Om Tegnér och folkskolan s. 72.

from lefnad än derigenom att man låter efterverlden njuta dess besparade frukter; ty sålunda sätter man helgonkronan på ett ädelt och verksamt lif, och vårt bättre väsende synes härigenom, redan före döden, förklaradt. — — Consistorium tackar alltså för gåfvan å det närvarandes vägnar, som deraf hedras, å efterverldens vägnar, som deraf gagnas, å egna vägnar slutligen, emedan det räknar för sin skönaste bestämmelse att hafva inseendet öfver allmänna uppfostran, och följakteligen måste glädja sig öfver de ökade medlen till dess framgång. — —"⁵

Syftemålet att med skrivelser av denna art locka vederbörande till ytterligare uppfoffringar framgår ohöljt av ett brev, som Tegnér samma dag avsånde till tjänstgörande statssekreteraren A. C. af Kullberg, med vilken han stod på förtrolig fot. Tegnér omnämner först Wrigstad-donationen och fortsätter därefter: "Det förstås af sig sjelf att jag complimenterat henne (änkefru Hafström) så godt jag i officiel väg kunnat för hennes frikostighet. Men skulle du ej kunna utverka henne några ord till tacksägelse med Kungens underskrift? Det skulle göra en stor sensation. Gumman är stenrik och gåfve kanske ännu en hemmansdel."⁶

Samma tendens framgår också av ett tacksägelsebrev till kyrkoherden E. P. Hyltenius, som i Vislanda församling arbetat för folkundervisningens sak och "Såsom en skön frukt af det utsäde Herr Prosten sjelf planterat" inspirerat ett åldrigt äkta par, makarna Johan Johansson och Elin Simonsdotter, att testamentera en för den tiden betydande summa till avlönande av en lärare för ungdomen i församlingen. I brevet, som är daterat den 30 september 1829, heter det: "Då den sköna men ansvarsfulla bestämmelsen åligger Consistorium att hafva närmaste inseendet öfver det uppvoxande slägtets allmänna uppfostran, blir hvarje medel som erbjuder sig till dess framgång för Consistorium glädjande. Det är icke blott den direkta tillgången som tillfredsställer utan lika så mycket och ännu mer det lifvande exemplet hos den enskilde att med öfverskottet af egna besparade tillgångar understödja det all-

⁵ TSS V s. 334; ÅSU nr 14 s. 80. — Handskrift av Tegnér själv. Hall uppger, att originalet, som förvarats av Hafströmska släkten, numera är spårlost försvunnet.

⁶ TSS V s. 474; ÅSU nr 14 s. 84.

männa, och derigenom bereda en möjlighet för upplysningens väktare att göra den allmänna.”⁷

Under senare hälften av 1820-talet avlät Växjö domkapitel flera tacksägelseskrivelser till adliga godsägare, som på sina lantegendomar hade inrättat skolor för den lägre befolkningens barn. I en av biskopen själv uppsatt och den 12 december 1827 daterad skrivelse till kanslirådet och riddaren av Kungl. Nordstjärne-orden m. m. J. Hallenberg, som givit 1000 riksdaler banko till grundande av en folkskola inom Hallaryds församling, heter det: ”Frikostig och betydlig är en sådan gåfva, helst då T. endast vill hafva den ansedd såsom bidrag till en Sockenskola; och i en ädlare afsigt kan man ej gifva än då man gifver för det uppväxande slägtets bildning, synnerligast i vår landsort der tillgångarna i detta afseende äro få och folkundervisningen följakteligen ännu på de fleste ställen ej förd dit den borde.”⁸

Ungefär likartat är innehållet i ett brev av den 16 juli 1828 till grevarna John och Jacob Hamilton. Tegnér skriver: ”Jag uppfyller en kär skyldighet, då jag härföre (för skolan) å DomCapitlets vägnar förklarar min tacksamhet. Det är glädjefullt att se landets ädlingar sörja för de lägre klassernas bildning, under det att folkets okunnighet annorstädes påräknas som det säkraste stödet för thron och riddarhus. Men begge tåla ljuset; och i ett land som vårt, der menigheten deltagar i lagstiftningen och Statens högsta angelägenheter, är råheten grundlagsvidrig och okunnigheten en landsförädare.”⁹

Dessa utdrag ur Växjö domkapitels tacksägelseskrivelser belyser Tegnérns intresse för de nyinrättade folkskolorna och hans önskan

⁷ Hultkvist, Om Tegnér och folkskolan s. 59; ÅSU nr 14 s. 147.

⁸ TSS VI s. 127; ÅSU nr 14 s. 145.

⁹ TSS VI s. 214; ÅSU nr 14 s. 67.

Grevarna Hamilton hade år 1828 upprättat en folkskola på Hörle bruk i Värnamo. Också denna skola torde ha grundlagts på Tegnérns indirekta tillskyndan. Han installerade nämligen i juni 1826 sin gamle vän och studiekamrat J. I. Öhrnberg som kyrkoherde i Värnamo församling och hade därvid ”ingående meningsutbyten om de förestående gemensamma arbetena”, bland vilka just folkundervisningens ordnande var ”biskopens i de åren så livligt omfattade äsklingsämne”. Öhrnberg synes ha påverkat grevarna Hamilton i ovannämnd riktning. — ÅSU nr 14 s. 67.

att stimulera till uppföringar för folkundervisningens sak. Visserligen kan mot en sådan slutsats invändas, att tonen i ett tackbrev mången gång är mera artig än äkta, men det finns å andra sidan intet skäl att betvivla biskopens önskan att göra sitt bästa för folkundervisningen i stiftet.

Utom dessa s. k. magnat- eller donationsskolor, som i allmänhet grundades av förmögna ståndspersoner, inrättades under Tegnérns biskopstid icke så få folkskolor av menigheterna själva. Även dessa skolors tillkomst berodde i flera fall ytterst på Tegnér, som under biskopsvisitationerna försökte intressera och påverka församlingsborna för dessa syften.

I avsikt att främja och intensiviera undervisningsväsendet i stiftet vidtog Tegnér också åtgärder av annan art än de redan nämnda. En av dem gällde t. ex. en anhållan till Kungl. Maj:t om rätt att avvika från testamentsbestämmelserna angående en fond för fattiga barns undervisning i Unnaryd församling. Testator hade föreskrivit, att denna undervisning skulle meddelas av fattiga personer, som i gengäld ur fonden skulle erhålla sitt underhåll. Tegnér insåg emellertid, att en sådan undervisning icke kunde svara mot sitt ändamål och ville använda fondens avkastning till inrättande och uppehållande av en tidsenlig folkskola. Han framlade detta förslag i en väl motiverad skrivelse till Kungl. Maj:t, men hans anhållan vann dock icke till alla delar nådigt bifall.¹⁰

I en annan församling, Agunnaryd, ansåg sig Tegnér bäst kunna främja folkundervisningen genom att ombilda en överflödigt komministerbefattning till en lärartjänst. Församlingen var nämligen så liten, att kyrkoherden gott kunde handha de prästerliga åliggandena utan biträde. Då komministern avled 1828, ville Tegnér sätta sin plan i verket. Den mötte icke heller några hinder från kyrkoherdens sida, men allmogen i Agunnaryd däremot vägrade att godta förslaget. Denna allmogens ståndpunkt kunde Tegnér icke förstå, i all synnerhet som församlingen utan några kostnader på detta sätt kunde få en duglig folkskola för framtiden. Saken drogs inför Kungl. Maj:t, men allmogen övergav det oaktat icke sin tidigare uttalade åsikt. Till följd därav höll Tegnér vid en kort

¹⁰ Hultkvist, Om Tegnér och folkskolan s. 25; ÅSU nr 14 s. 141 ff.

därpå förrättad visitation i församlingen ett ljungande strafftal över motspänstigheten i Agunnaryd. Talet är märkligt såtillvida, att han i detsamma berör folkundervisningens uppgift, till vilken jag senare skall återkomma, och även klart framhåller hemundervisningens begränsning. "Det heter väl", säger han, "att Föräldrarna sjelfve skola undervisa sina barn: och detta vore rätt och lofligt, det vore naturligt och vackert och christeligt, om endast alla Föräldrar hade insigt eller tid eller vilja dertill. Men när den blinde skall leda den blinde, så falla de begge i gropena, säger Syrach. Huru många ibland Er äro de som veta nog för att bibringa sina barn en säker och pålitlig kunskap? — — Huru mången ibland Er kan stiga fram och säga mig att han förstår detta; och den som förstår det, hvem försäkrar mig att han vill det, hvem försäkrar mig, äfven om han vill det, att hans öfriga arbete och omsorger lemna honom tid dertill? Och när dessa hinder inträffa, hvem bestrider då Edra barns undervisning? Jo, utlevade, orkeslösa gummor, mogna för fattighuset, och som dock anses goda nog att undervisa och vårda och bilda hvad som borde vara Er kärast och dyrbarast, Er egen afföda. Eller också kanhända kringstrykande personer, som komma och gå på obestämda tider, ett löst folk utan seder och insigter.¹¹ — — Inför sjelfva konungathronen tiggden I Er till den förmån att få behålla Er okunnighet, för Er och Edra söner. Men jag säger Eder här, de skola hädanefter ej strafflöst behålla den. — —"¹²

Det var inte bara i Agunnaryd som Tegnér's försök att åstadkomma en bättre folkundervisning stötte på ihärdigt motstånd.

¹¹ Tegnér's svartmålning av de ambulatoriska lärarnas karaktärsegenskaper och moraliska förfall är knappast överdriven, då förhållandena i huvudstaden samtidigt skildras på följande sätt: "Ingen kan rätt lära känna dessa skolor och huru der tillgår utan att rysa och förvånas, att sådant ännu kan ske ibland hyfsadt folk. Huru behandlas eller rättare misshandlas icke dessa stackars barn, huru många tillfällen hafva de icke att i sjelfva lärummet och just af sina lärare och lärmästarinnor se och höra alla styggelser; trätor, svordomar, slagsmål, fylleri och sådant mer är der icke ovanligt. Man måste nästan skatta de barn lyckligare, som uppväxa utan all skolundervisning, än de som uppväxa i dylika förderfvets hålor." — Torpson, Svenska folkundervisningens utveckling från reformationen till 1842 s. 209.

¹² TSS VI s. 334 f.; ÅSU nr 14 s. 126 ff.

Tvärtom framhålles i talrika fall, att allmogen — eller åtminstone en del av denna — var avogt stämd mot alla åtgärder i sådan riktning, även om dessa inte medförde några nya kostnader. Men vanligtvis var det just kostnaderna, som avskräckte allmogen. Vid en sockenstämma den 11 december 1836 i Villstad behandlades frågan om att fast anställa en skollärare. Saken förordades av kyrkoherden men motsades av bönderna. I protokollet berättas, hurusom pastorn på alla möjliga sätt försökte framhålla nyttan av en skolmästare med lön, "på det att barnen jemte renläsning måtte få lära sig räkna, skrifva m. m. — Härvid yttrades ett nära allmänt Nej. Somlige föregåfvo, att Föräldrarne såmedelst skulle vänjas ifrån det vackra bruket att sjelfva undervisa sina barn; Andra: Det vore att lägga hyende under lata föräldrar; Andra: Vi förmå ej löna flere tjenstemän än vi har. — — Vi fattiga bönder orka icke därutöfver. De utlagor vi ha äro så dryga som vi nånsin tåle. Skolemästare skulle visst vara artig att ha, men födan och lönen förmå vi icke." — Allmogen var i detta fall medveten om att biskopen stod bakom kraven på skolmästarens anställande, vilket direkt framgår av protokollet: "Vi ha sport, heter det, att Högvördige Biskopen och Kapitlet samt våra egna Herrdagsmän af Bondeståndet vilja, att vi enfaldige bönder och våre barn skola göras mer upplysta. Desse äro vi tack skyldige. De mena väl med oss, men detta större ljus blir oss för dyrt. Vi äro belättna med det ljuset, som är av Guds ord. Det visar oss till Guds rike. Däraf känna vi all den hufvudsakliga lärdom, som vi tro oss behöfva, nemligen att frugta Gudi, ära konungen och lyda lagarne. Således, ehuru vi ej förmå utfästa oss till årliga utgifter till Skolmästare-lön, lofva vi likväl att ansvara, det ej något Socknebarn med fattningsgåfva skall i brist af läromästare-arvode eller af matsäck sakna tillfälle att få lära sig stafva rätt och läsa rent — —".¹³

Folkskolläraren T. L. Dahlberg i Forserum har ganska belysande skildrat allmogens tänkesätt under folkskolans första tider. Han berättar, att man ofta fick höra bönderna fälla yttranden av ungefär följande innehåll: "Min granne Lars kan varken läsa eller skriva, men jag vill se den, som har sin gård i så gott skick som han. Riksdagsmannen Jon Bengtsson kunde varken läsa eller skriva sitt bo-

¹³ ÅSU nr 14 s. 162 f.

märke men var ändå en god ledare för sitt stånd. Karl den elftes drottning var belåten blott hon såg, att hennes barn kunde äta och dricka och mådde gott, sägande att hennes släktingar kunde varken läsa eller skriva men voro goda furstar ändå. Böndernas barn skola väl inte bli några magistrar heller? Vad behöva de lära sig räkna upp världsdelar och städer etc? Skulle endast de människor bli saliga, som kunna läsa och skriva, ve oss då och våra fäder!"¹⁴

Sådana åsikter var allmänna och framfördes både vid sockenstämmor och i andra sammanhang av allmogen i Växjö stift under Tegnér's biskopstid.

Under sådana förhållanden var det ett jättearbete att höja bildningen bland de breda lagren. Detta folkbildningsarbete förmedlades av stiftets präster, men också bland dem fann biskopen en häpnadsväckande okunnighet och brist på bildning. I sitt omdöme om dem skrädar han som vanligt inte orden utan säger, att prästerskapet, i synnerhet det lägre som verkar närmast på folket, är av en okunnighet och råhet, som han hoppades vara sällsynt inom det andliga ståndet. "Han ville höja alla ur gruset, lyfta alla till ljus och glädje men kände sig mötas av ett mestadels obildat, för estetisk och filosofisk kultur oförstående prästerskap samt av en menighet, som han efter hand kallar pöbel", skriver B. Rud. Hall.¹⁵ För kyrkans och prästerskapets egen skull men måhända också för att därigenom främja folkbildningens sak anordnade han undervisningskurser för de blivande prästerna och blev själv ledare för dem. De avsåg väl knappast att förbereda prästkandidaterna för egentlig lärarverksamhet i folkbildningssyfte utan var huvudsakligen av teologisk natur, vilket framgår av ett Tegnér's brev till biskop Wingård.¹⁶

¹⁴ ÅSU nr 14 s. 159. — Mycket belysande är Tegnér's egna ord: "— Men öfverallt har man svarat, att de dertill (:att inrätta skolor) genom sin fattigdom vore urständsatta, och att deras barn ej behöfde bli lärare än de sjelfve och deras fäder voro". — TSS VIII s. 356.

¹⁵ Hall, Tegnér's personliga ställning till folkskolan. ÅSU nr 14 s. 114.

¹⁶ TSS VII s. 361. — I brevet beskrivs dessa kurser på följande sätt: "— i afvaktan på de underverk Theologiska Fakulteterna hädanefters skola åstadkomma för Prestvigningen, har jag här fogat den anstalt, att Prest-Candidaterna på stället få genomgå en 3 månaders kurs i Theologis, innan de admitteras till Examen. Dogmatik och Exegetik ha sina bestämda Lärare; DomProsten har tagit PastoralTheologien och jag den

Men de kan dock inte fränkännas ett visst värde i biskopens strävanden att höja den allmänna folkbildningen.¹⁷

Av större betydelse var givetvis den "bildningsanstalt för Skolmästare", som på Tegnér's tillskyndan började sin verksamhet i Växjö år 1825. Uppgifterna om denna lärarutbildningsanstalt är mycket knapphändiga. Namnet ger vid handen, att den tillgodosåg behovet av lärare för folkskolorna. Detta bestyrkes även av Tegnér's uttalande vid prästmötet i Växjö 1836. Han nämner då om, att mer än 100 lärare blivit från anstalten utexaminerade.¹⁸ Ehuru det synes självklart, att Tegnér medverkat vid dessa lärokursers tillkomst och sört för deras fortsatta verksamhet, är det dock svårt att fastställa hans insats härvid.

Om denna bildningsanstalt för skolmästare berättar Viktor Fredriksson, att en av lärarna vid Växjö skola sändes till Stockholm för att "inhämta kännedom av växelundervisningsmetoden för att sedermera i stiftet dana tjänliga ämnen till lärare."¹⁹ Efter hemkomsten började han utbilda skolmästareämnen. I ett cirkulär från konsistoriet i Växjö 1829 meddelas, att av inträdessökande kräves en god underbyggnad i läsning, skrivning och räkning. Ehuru inträdesfordringarna sålunda var de minsta möjliga och undervisningen vid utbildningsanstalten synbarligen inskränkte sig till att meddela de allra elementäraste kunskaperna, betecknar anstalten likväl ett anmärkningsvärt försök att ordna folkskollärarutbildningen vid en tidpunkt, då myndigheterna i allmänhet inte vidtog några åtgärder av sådan art.²⁰

Det är sannolikt, att Tegnér's utbildning av skolmästare uteslutande avsåg det egna stiftet.²¹ År 1839 fanns i Växjö stift 21 fasta

Historiska — —". — Jfr Jansson, Tegnér och politiken s. 212 samt Forsström, Tegnér och Jönköpings skola s. 49.

¹⁷ Om Tegnér's åtgärder för höjandet av prästernas bildning se Böök, Esaias Tegnér II s. 137 ff.

¹⁸ TSS VIII s. 164.

¹⁹ Fredriksson, Sveriges första folkskollärförening s. 35.

²⁰ Ett egentligt folkskollärsseminarium inrättades i Växjö år 1843. — ÅSU nr 3 s. 17.

²¹ På 1850-talet säges från Växjö seminarium "ha utgått elever, som sedan blivit 'eftersökte' och vunnit befordran i andra stift." — Cronqvist, Biskop Ch. I. Heurlin s. 52.

skolor och 61 församlingar hade ambulatoriska skolinrättningar. Då Tegnér år 1836 talar om ett hundratal från utbildningsanstalten examinerade lärare, synes dessa tal någotsånär svara mot varandra, om man förutsätter att större församlingar kan ha haft flera skolmästare.

Också Tegnér's skolinspektioner förtjänar att beaktas.²² Han lämnade aldrig ett tillfälle att besöka en skola outnyttjat och det berättas, att han vid dylika skolinspektioner var idel solsken. Beskrivningarna över dessa skolbesök är av intresse såtillvida, att de belyser hans inställning till sin uppgift som undervisningens högsta övervakare inom stiftet. Ett av hans besök på Vrigstad skola i början av 1830-talet skildras av en av skolans dåvarande elever på följande sätt:²³

”Inkommen hälsade biskopen synnerligen vänligt och gick med pastor Nilsson (skolans lärare) från cirkel till cirkel.²⁴ Varje barn fick visa sin skrivning, till och med de små, som skrevo i sandbänk. Sjunga psalmer finga vi först alla på en gång, sedan bänkvis. Till en pojke, som alltid läste slarvigt innantill, yttrade biskopen: ’Kom ihåg, att om orden ej rätt delas i sina stavelser, bliver läsningen icke god, icke riktig, icke säker.’ Detta yttrande upprepade monitörerna ofta och i långa tider, då det stavades illa. — Vid katekesläsningen fann biskopen, att endast ett fåtal barn läst språken (de allra flesta läste endast styckena). Då blev biskopen liksom litet ond och sade: ’Detta får ej ske längre. Språket är Guds ord, stycket mer människoord. Gudsordet är det viktigaste, och det måste framför allt annat väl inpräglas i minnet.’ Ifrån den stunden måste alla skolbarn läsa språken, och det tyckte de ej om.” — I fortsättningen berättas om hur biskopen efter en kafferast tog upp sin penningpung och utdelade penningbelöningar åt de flitigaste barnen. Innan han reste höll han ett tal till lärare och elever och betonade för barnens vidkommande, att de skulle vara hörsamma och lydiga.

Efter en annan ungefär likartad inspektion i Huskvarna skola gjorde biskopen följande anteckning i skolans protokollbok: ”Hus-

²² Bök, Esaias Tegner II s. 158 ff.

²³ ÅSU nr 14 s. 89.

²⁴ Undervisningen i skolan bedrevs enligt växelundervisningsmetoden.

qvarna Vexelundervisningsschola har jag i dag med nöje besökt, och tillönskas denna vackra inrättning all den framgång som det goda ändamålet förtjenar. Huskvarna d. 7 September 1826. Es. Tegnér.”²⁵

²⁵ Lindén, Huskvarna skola 1822—1916 s. 11.

TEGNÉRS STÅNDPUNKT I FOLKSKOLEFRÅGAN

Efter denna översiktliga redogörelse för folkundervisningen i Växjö stift vid tiden för Tegnér's utnämning till biskop och för hans praktiska åtgärder till dess främjande skall jag i det följande försöka klarlägga hans åsikter om olika sidor av folkskoleproblemet. Han har rätt ingående uttalat sig om uppfostran och undervisning, men hans i skrift bevarade principiella uttalanden om folkskolorna är dock vida mera knapphändiga än de, som gäller gymnasierna och den högre bildningen.¹

Om Tegnér's personliga intresse för folkundervisningen har tidigare varit tal i samband med hans praktiska åtgärder för främjande av de lägre folksklassernas bildning. Uppenbart är också, att han tillmäter folkundervisningen som samhällsproblem en mycket stor betydelse. Det framgår bland annat av ett brev till konsistorienotarien i Växjö A. G. Ahlstrand, skrivet den 25 oktboer 1825. Det heter i brevet: "UppfostringsComiténs Betänkande om grunderna för folkundervisningen och deras särskilta användande inom Vexjö Stift, är utan jemförelse den viktigaste fråga som förekommit sedan jag blev Biskop."² Och då han vid en biskopsvisitation i ett tal till föräldrarna vill inskräpa betydelsen av en ordnad undervisning, förliknar han barnaskolan vid församlingens hjärta.³ Dessa uttalanden visar hur högt Tegnér värdesätter en god folkundervisning. Ty även om Tegnér har kritiserats för ett alltför lamt intresse för folkbildningens sak, är en sådan kritik inte berättigad åtminstone vad beträffar hans första tider som biskop.⁴ Det torde tvärtom utan motsägelse kunna slås fast, att Tegnér med iver och intresse tog itu med folkundervisningsärenden. I överens-

¹ Härom har sagts: "Öfver inga af lifvets och mänsklighetens viktigare frågor har Tegnér yttrat sig så utförligt som öfver uppfostrans — — begrepp och ändamål". — Nyblæus, Esaias Tegnér s. 50.

² TSS V s. 492.

³ Tal vid kyrkvisitationen i Karlstorp 1837. — TSS VIII s. 250.

⁴ Göte Jansson skriver om Tegnér: "Biskopens sociala samvete kunde ha varit vaknare inför frågor rörande samhällets underklass." — Tegnér och politiken s. 207.

stämmelse med sin allmänna läggning gjorde han det med stor intensitet. Han såg det tydligen som en plikt att förbättra bildningsförhållandena på alla de områden, där detta var möjligt.

Beträffande folkundervisningens uppgift är hans uttalanden inte fullt entydiga. I ett tal vid årsavslutningen i Jönköpings skola år 1825 yttrade han: "Vi lefva lyckligtvis i tider, då allmänna uppmärksamheten mera än förr blifvit riktad på den allmänna uppfostran. Äfven den minst bildade inser nu, att det bästa arf, han kan lemna sin son, är tidens odling. Den är numera nödvändig ej blott för det lärda ståndet, som fordom, utan för alla klasser af medborgare, som ej höra till den egentliga allmogen."⁵ — Den sista inskränkande bisatsen är rätt märklig. Här är tydligen inte fråga om en högre grad av lärdom, men Tegnér utesluter likväl den "egentliga allmogen" från de kretsar av medborgare, som har behov av tidens odling. Vilka avser han med "den egentliga allmogen"? Är det möjligen de obesuttna eller är det hela bondeklassen? Tegnér's utsago är inte fullt klar. Som jämförelse kan nämnas, att rektor G. A. Silverstolpe, som var en framträdande representant för samma liberala idéer som kännetecknade den unge Tegnér, i olika sammanhang framförde krav på skolor också för allmogens barn och därvid särskilt nämner samhällets lägsta klasser: "Böra icke Socken-Skolor inrättas för den talrika folk-klass som innefattar Jordbrukare, Dagsverkskarlar, Handverkare och Tjenstehjon?", frågar han.⁶

I det föregående har återgivits ett uttalande, vari Tegnér anger uppfostrans mål med orden "kunskap och dygd". Ungefär samma ord använder han, då han avtackar en skoldonator: "Det ändamål dermed åsyftas (: med gåvan), ett framtida slægtes bildning, till kunskap och seder, eger utan tvifvel sitt värde för hvarje bättre och menniskoälskande sinne — —".⁷ Båda dessa yttranden, i vilka han i begreppet allmogens bildning innefattar kunskap och dygd eller kunskap och seder, hänför sig till den tidigare perioden av hans biskopstid. Hans åsikter beträffande de lägre folksklassernas bildning synes sedermera ha undergått en sådan förskjutning, att

⁵ TSS V s. 298.

⁶ Silverstolpe, Försök till en Framställning af Allmänna LäroVerkets närvaranded tillstånd i Sverige s. 70; ÅSU nr 18 s. 19.

⁷ Tegnér, Efterlemnade skrifter. Ny saml. III s. 462.

han i stället för kunskap sätter ordet gudsfruktan. Utgående från denna grundsyn anser han, att det verksammaste medlet vid strävandena att främja folkbildningen består i en förbättrad religionsundervisning, emedan denna komme att "befordra seder och verklig gudsfruktan".⁸

Denna inställning till frågan om folkundervisningens uppgift framträder i sin mest tillspetsade form i det utlåtande, som Växjö domkapitlet år 1939 hade att avge till regeringen. Domkapitlet hade nämligen blivit ålagda att genom förmedling av prästerskapet inhämta upplysningar om folkskolorna.⁹ Utöver redogörelsen för folkskolorna och folkundervisningens beskaffenhet skulle de yttra sig om de brister, som enligt deras förmenande vidlådde folkundervisningen, samt framkomma med förslag, huru dessa brister ändamålsenligast skulle kunna avhjälpas.

Växjö domkapitels utlåtande hade avfattats av biskopen själv. Genom sin mörkmålning av de rådande förhållandena och folkskolans inflytande på allmogen står det absolut i särklass bland de insända utlåtandena. Tegnér hävdar nämligen med skärpa, att den arbetande klassens bildning bör vara religiös, medan varje annan kunskap än religionen anses icke blott "umbärlig, utan äfven mera skadlig än gagnande. Ty denna olycksaliga halfupplysning qväfver eller förvillar det sunda modervett, som fordom var ett utmärkande drag hos svenska allmogen. Den gör dem (: bönderna) till bondadvokater, boutredningsmän, lagläsare, tidningshjeltar, med ett ord till det sämsta svensk bonde kan vara, halfbonde, ett slags gränsbo mellan högre och lägre samhällsklasser, utan kraft och lust till eget yrke och i ständig orolig äflan att höja sig derutur."¹⁰ En mera förkrossande dom över den bildning folkskolan avsåg att ge kunde han knappast ha uttalat. Han fortsätter, att den av folkskolan bibringade halvbildningen är orsaken till att dannemannen vid riksdagarna kastas in "bland frondörerna och de missnöjde, och gör honom till ett lätt rof för den förstkommande småskrifvare, som för publicistiska afsigter bearbetar hans enfaldighet." I motsats till dessa beklagliga förhållanden uppställer han de "fordna och bättre dagar", då det hedervärda bondeståndet ansåg "för sin heder och

⁸ Brev till grevarna Hamilton. TSS VI s. 214.

⁹ Berättelse af Kongl. Uppfostrings-Comitéen s. 26.

¹⁰ TSS VIII s. 343.

sitt lifs bestämmelse att frukta Gud och ära konungen". Och han utropar: "På hvad punkt stod folkskolan då? Hvad lärde allmogen annat än gudsfruktan och christendom — —". Vidare framhåller han allehanda vådor, som för staten komme att uppstå därigenom att hela den arbetande klassen i landet av folkskolan skulle uppfostras och bildas till sådana missnöjda konstitutionella riksdagsmannaämnen, vilket tyckes vara meningen med de besynnerliga och överdrivna anspråk på folkskolor, som på olika håll framställdes.

Det har hittills ansetts som ett pedagogiskt axiom — fortsätter Tegnér — att bibringande av gudsfruktan och kristendom utgör den väsentligaste grunden för all mänsklig bildning liksom också för statens bestånd. Och så följer några rader, ur vilka man kan utläsa Tegnér's egna åsikter om folkskolans uppgift: "Hvad man nu kallar folkskola är, enligt sitt begrepp, endast en förberedelse till religionsundervisningen, och innebär villkoren för dess möjlighet. Hon har fyllt sin bestämmelse, när hon undanröjt hindren för presterlig undervisning. Denna sistnämnda föreställer allmogens högskola, der hon tar sina grader och fulländar sin bildning. Det är mycket som ligger derutanför, men det hör icke egentligen till folkbildningen."¹¹ Religionssinnet hos barnet behöver icke för sin utbildning en mängd andra kunskaper, utan dessa snarare motarbetar och försvårar religionsundervisningen.

I motsats till en folkskola, som bibringar här avsedd religiös bildning, ställer Tegnér den "lärda folkskolan" med medborgerligt kunskapsstoff på sitt läroprogram. Det är emellertid en "grundfalsk och av ingen erfarenhet bestyrkt föreställning, att det slags halfupplysning, som skulle genom den lärda folkskolan bibringas, kunde ha någon förmåga till moralisk förbättring hos folket".

Den vidlyftiga utläggningen av folkskolans uppgift utmynnar slutligen i följande ord: "Emedlertid hoppas Kons(istorium) att äfven den nu antydda folkskolan skall vara tillräcklig, icke att bilda en lärd allmoge, men hvad som är bättre, ett folk som, så vidt mycket förändrade förhållanden medgifva, förenar fädrens enkla seder med deras enkla tro, och vet nog, då det vet, hvad

¹¹ TSS VIII s. 346.

som dock är summan af både himmelsk och jordisk, både af kyrkans och statens visdom, att 'frukta Gud och ära konungen'.¹²

Om detta utlåtande har Aquilonius fällt följande träffande omdöme: "Formellt ett konstverk uppbäres skrivelsen av estetikern Tegnér's paniska fasa för att folkskolan skulle skapa en halvbildad, nivellerad bondeklass, och yttrandet genomströmmas av den konservativa övermänniskans gnistrande hat icke längre endast mot demokratiens utväxter utan mot demokratin som sådan."¹³

Rent sakligt kan man konstatera, att Tegnér i konsistorieskrivelsen uttalar sig beträffande folkskolans uppgift att tjäna religionsundervisningen och den medborgerliga bildningen, sådan han fattar den, men helt förbiser nödvändigheten att genom folkundervisningen skapa en grund för den högre skolan. En sådan trefaldig uppgift kan dock skönjas redan i det betänkande, som den stora undervisningskommittén hade avgivit tio år tidigare. Och i denna kommitté hade Tegnér haft ett stort inflytande.¹⁴

I sitt ovannämnda utlåtande angående folkundervisningen yttrar Tegnér, att "folkskolans yttersta syfte, liksom det bör vara statens, måste vara det att göra sig sjelf öfverflödig".¹⁵ Därmed avser han, att den allmänna folkbildningen genom skolans verksamhet och inflytande skulle höjas till en sådan nivå, att "hvarje fader och i synnerhet hvarje moder bland svenska allmogens kunde bibringa barnen den insigt som bör föregå den egentliga religionsundervisning, som kyrkan meddelar genom presterskapet". Här gör han sig till förespråkare för den gamla principen, att hemmets undervisning, kompletterad med kyrkans, skall kunna ge barnen det kunskapsmått dessa har behov av. Denna princip uttalades redan i en kungl. resolution på prästerskapets besvär av den 22 oktober 1723, som slog fast att det var föräldrarnas plikt att "hålla sina barn till

att läsa i bok och deras kristendomsstycken".¹⁶ Innanläsning och kristendoms-kunskap borde alltså enligt resolutionen vara folkundervisningens innehåll. På denna standpunkt stod man sedan både i fråga om undervisningens innehåll och föräldrarnas plikt att själva svara för undervisningen ett drygt århundrade. Skolor skulle endast vara en nödfallsutväg, och de skulle enligt nämnda principer ha till huvuduppgift att bibringa eleverna kristendoms-kunskap och läsfärdighet samt att ge de barn som så önskade tillfälle till undervisning i elementär skrivning och räkning och möjligen också i vissa medborgerliga ämnen. Så uttalade sig t. ex. 1823 års riksdag. Också i uppfostringskommitténs betänkande två år senare anses föräldraundervisning vara det normala, ehuru skolor i vissa fall säges vara behöfliga för att ersätta en utebliven eller bristfällig hemundervisning. Och ännu fattigvårdskommittén, som avgav sitt betänkande år 1839, förfäktar alljämt föräldraundervisningens princip. Kommittén anser emellertid, att en stor del av föräldrarna inte kan eller vill undervisa sina barn antingen för att de inte har tid eller för sin fattigdom eller okunnighet.¹⁷

En sådan för staten och samhället ytterst billig och bekväm undervisningsform hade alltså många anhängare ännu under Tegnér's tid och synes ha motsvarat den allmänna uppfattningen. Tegnér har därför upprepade gånger haft anledning att i sina tal till föräldrar och församlingsbor beröra denna fråga.

Under sin första tid som biskop uttalade han sig till förmån för skolor på bekostnad av hemundervisningen. Han vände sig visserligen inte heller då mot principen med hemundervisning, utan ansåg det vara naturligt och vackert och kristligt att föräldrarna undervisade sina barn, men han var fullt medveten om att föräldrarna hade varken insikt eller tid att fullgöra en sådan skyldighet. Samma åsikt företrädde han ännu så sent som 1837, då han i ett tal till föräldrar yttrade: "Det är skönt att se en Far eller Mor som under de långa vinterquällarna samlar omkring sig sina små, och lär dem de första bokstäfverna af salighetens kunskap, och förklarar och uttyder allt, och belägger hvarje ord med en tillsats af faderlig er-

¹² TSS VIII s. 351.

¹³ SFH II s. 257.

¹⁴ Jfr Thunander, Fattigskola-medborgarskola s. 115. — Om Tegnér's inflytande i undervisningskommittén se Jansson, Tegnér och politiken s. 240 f.

¹⁵ TSS VIII s. 351.

¹⁶ Om 1723 års resolution se t. ex. Cavonius, Folkskollärarnas föregångare i Finland s. 82 ff.

¹⁷ Thunander, Fattigskola-medborgarskola s. 103 ff., 111 och 163 f.

farenhet eller moderlig hjertlighet. — — Men flere torde sakna tid, andre sakna vilja och håg för att göra det med det besked som erfordras.”¹⁸

Skillnaden mellan Tegnér's åsikter under hans tidigare biskopsår och mot slutet av 1830-talet består egentligen i att han vid den senare tidpunkten håller före, att folkskolan skall göra sig själv obehövlig, medan antydningar i den riktningen saknas i hans tidigare uttalanden. Allra tydligast formulerar han sin ståndpunkt beträffande föräldraundervisning kontra skolundervisning i ett brev till C. A. Agardh den 2 november 1839 — alltså tre månader efter det han skrivit sitt ryktbara konsistorietulåtande: ”Att för öfrigt föräldraundervisningen är den bästa och naturligaste af alla tål intet tvifvel. Komme vi en gång derhän att hvarje Svensk far eller mor kunde med säkerhet bibringa barnen en nödtorftig kunskap i innanläsning så behöfdes ingen annan folkskola, i synnerhet om vi hade någon garanti, att de äfven ville hvad de kunde. Till dess måste det gamla Skolmästaresystemet bibehållas.”¹⁹ — Särdeles framsynt är ett sådant uttalande icke.

Då det gäller att fastställa Tegnér's åsikt om de olika skolformerna måste vi göra klart för oss, att de skolor, som hade att meddela den första undervisningen på Tegnér's tid var föga ensartade med hänsyn till organisation och lärokurser. Några utpräglade skoltyper i nutida mening kan vi därför knappast tala om.²⁰ Frågan gällde närmast, om skolorna skulle vara fasta eller ambulande. En särskild form av skolor var de s. k. söndagsskolorna, som meddelade folkskoleundervisning endast om söndagarna.

¹⁸ Tal vid kyrkovisitationen i Karlstorp. TSS VIII s. 250; ÅSU nr. 14 s. 130 f. — Tegnér upprepar vid olika tillfällen, att föräldrarna saknar kunskaper, tid och vilja att undervisa sina barn. Uttrycket synes vara hämtat från uppfostringskommitténs betänkande, som avgavs 1825. I detta betänkande används nämligen samma uttryck och samma argument. Då han varit medlem av kommittén, måste han mycket väl ha känt till dess betänkande, kanske rentav medverkat till att formuleringen i betänkandet blev just denna.

¹⁹ TSS VIII s. 668.

²⁰ Uppfostringskommittén av år 1812 nämner följande ”Skolanstalter, hvilka begagnas af allmogens barn och de arbetande folk-Classerna — —

Växjö stift var tämligen glest befolkat med vidsträckta skogar och ofta långa avstånd mellan de bebodda bygderna. Denna omständighet har bidragit till att göra Tegnér gynnsamt inställd gentemot de ambulande skolorna. Under sin första biskopstid verkade han dock för tillkomsten av många fasta skolor och i en skrivelse till Kungl. Maj:t uttalar han sig om deras fördelar framom de ambulatoriska: ”Unnaryd har likasom de flesta församlingar i Wexjö Stift ingen stående schola. Man hjälper sig i detta afseende så godt man kan, antingen med den undervisning, som föräldrarna sjelfva hemma i sina hus kunna meddela barnen, eller genom vandrande, ofta föga kunnige Scholmästare. En naturlig följd häraf är att undervisningen hvarken får den enhet eller säkerhet eller omfång som vore önskelig och som genom ifrågavarande inrättning kunde vinnas.”²¹ Men från en senare tid finns flera yttranden, i vilka han åtminstone för Växjö stift föredrar ambulande skolor framom de fasta. I betänkandet av den 31 juli 1839 gör han detta av ekonomiska och praktiska skäl. Visserligen erkänner han samtidigt, att också de fasta skolorna har sina förtjänster, som främst består däri att de har möjlighet att driva undervisningen längre. De ambulande skolorna blir dock mycket billigare. Barnen behöver inte inackorderas utan kan bo i eget hem. Föräldratillsynen över barnen blir därigenom mycket mera effektiv och skolan kan nå ett större antal barn. Den ambulatoriska skolan är på grund av dessa orsaker

1:o *Ambulatoriska Skolor*, hvilka hållas af kringvandrande läsemästare; vanligast gamle män eller qvinnor, som härtill äga Socknens förtroende, och blifvit af Pastors Embetet godkände — —

2:e *Lands-Skolor*, som väl hållas på ett och samma ställe, men blott på vissa, stundom obestämda och olika tider af året, under vård af Klockaren, Orgelnisten eller godkänd Läsemästare, utan någon viss lön, endast med fastställt Arfvode för hvarje barn som undervisas — —

3:e *Sockne- Bruks- eller Fabriks Skolor*, försedde med ständiga, ordentligt tillsatte, nödtorftigt aflönte och ansvarige Skolmästare, samt med rum och inrättningar för Skolans behof på ett gifvet ställe.

4:e *Pedagogier* i Städerna med en Lärare.

5:e *Stads-Skolor* med tvänne Lärare.” — ÅSU 45—46 s. 140 f.

Den stora undervisningskommittén åter hänför till folkskolorna: ”Borgare-Skolor och Pædagogier, Söndags-Skolor, Socken-Skolor, enskilda Bruks- och Fabriks-Skolor samt kringvandrande Läsemästare på landet”.

²¹ Hall, ÅSU XIV s. 143.

den enda användbara på de flesta ställen i det skogiga och glest bebodda Sverige, anser han.

Det är uppenbart att Tegnér vid avgivande av nämnda omdöme fäst stort avseende vid befolkningens ekonomiska bärkraft och därvid ansett de fasta skolorna alltför betungande för de fattiga bygderna i Växjö stift. Han fruktade för att motvilja mot skolorna därigenom skulle uppstå. Detta antagande synes mig åtminstone delvis bekräftat genom följande uttryck i det redan förut nämnda brevet till Agardh den 2 november 1839: "Det fögnar mig", skriver Tegnér, "att vi tänka lika om de stående skolorna. De äro undervisningens vaccin och ha gifvit folket afsmak för skolan." Ytterligare bör nämnas, att han med tiden började anse de medborgerliga kunskapsämnen, som i allmänhet kunde meddelas endast i fasta skolor, direkt onyttiga och även umbärliga för de lägre folkklasserna. Också denna omständighet spelade en icke oväsentlig roll vid hans ställningstagande i här berörda fråga.

Söndagsskolorna synes Tegnér inte till en början ha uppskattat, åtminstone så länge han trodde sig kunna få något bättre till stånd. I undervisningskommitténs betänkande av år 1828 hänfördes dessa skolor till den grupp, som verkade i städerna, men de fann också väg till landsbygden. Den första söndagsskolan i Växjö stift upprättades i Karlstorp 1837 eller kort därförinnan och tyckes ha vunnit biskopens bevägenhet. Åtminstone uttalar han sig fördelaktigt om skolan i ett tal till församlingsborna nämnda år: "Det bör fögnas Er att I ären den första Församling i Stiftet der något sådant (d. v. s. söndagsskola) blivit försökt och lyckats. Och lyckas det verkligen och består och gagnar, hvarpå jag icke tviflar, så skall jag nog söka att skaffa det efterföljd på andra ställen."²²

Detta blev också fallet, ty flera nya söndagsskolor inrättades under de följande åren. Tegnér skriver därom i ett brev: "På de allra flesta ställen fruktar jag att innanläsningen icke med tillbörlig säkerhet kan bibringas utan skolmästare. Det vore emellertid en stor fördel om dennes biträde kunde inskränkas dertill allena. Den hjälp Söndagsskolan lemnar bör derföre ingalunda försmås, och jag har redan föranstaltat några sådana."²³ — Bestämda uttalanden i denna

²² Tal vid kyrkovisitationen i Karlstorp. TSS VIII s. 251.

²³ Brev till Agardh den 2 november 1839. — TSS VIII s. 668.

fråga är inte bevarade från biskopens sista år, men det förefaller som om han skulle ha bibehållit sina sympatier för söndagsskolorna ända till slutet av sin levnad. Den första folkskolestadgan av år 1842 åstadkom emellertid småningom en övergång från dessa svagare skolformer till fasta skolor med ett mera tidsenligt läroprogram.

Vid diskussionen om folkskoleväsendets organisation i Sverige gick åsikterna mycket isär beträffande frågan om statens plikt att delta i organisationskostnaderna. Redan 1825 års kommitté ansåg sig böra taga ställning till frågan. Kommittén kom till den slutsatsen, att staten svårligen utan att "förnärmande ingripa på Föräldra-området" kunde befatta sig med den första undervisningen. Det ansågs alltså vara föräldrarnas både rättighet och skyldighet att bibringa barnen de elementära kunskaperna eller draga försorg om deras bibringande genom andra. Endast under förutsättning att föräldrarna vårdslösade sina plikter eller att barnen var värnlösa borde staten bevaka det uppväxande släktets sak och genom prästerskapet tillse, att folkskolor under dess inseende skulle upprättas.²⁴ Utgående från denna princip höll kommittén före att det i allmänhet ålåg varje menighet — antingen hela församlingen eller en del därav — som behövde en skola att bekosta dess underhåll.

Tegnér har icke i betänkandet uttalat någon från denna ståndpunkt avvikande åsikt, varför han i stort sett måste ha omfattat den. I ett den 12 juni 1826 på Växjö domkapitels vägnar avgivet utlåtande har han heller ingenting "att erinra" mot grundsatsen att staten inte bör förbinda sig att bevilja direkta anslag för folkundervisningen.²⁵ Däremot vill han frikostigt understödja elementarskolorna. I sitt tal i Växjö gymnasium 1824 gör han följande principuttalande, som närmast avser den högre undervisningen, men också har stor allmän bärvidd: "Derföre gifves det ingen Stat, som ej uppdragit läroomsorgen åt särskilda inrättningar. I samma mån, som Staten utvecklats och bildat sig, har den äfven sörjt för allmänna undervisningen; och det gifves i samning intet förskott, som

²⁴ Betänkande af Comitén till öfverseende af Rikets Allmänna Undervisningsverk s. 11.

²⁵ TSS V s. 352.

lönar sig säkrare än det, som användes för det uppväxande slägtets uppfostran.”²⁶ Tegnérns åsikter i denna fråga belyses också av Geijers brev till Hans Järta den 13 mars 1829, i vilket Tegnér nämns som upphovsmannen till regeringens proposition om anslag för undervisningsväsendet. Det förtryter Geijer, att elementarläroverken — såsom det synes på Tegnérns förord — fick en alltför stor del av de beviljade medlen.²⁷

I den mån Tegnér sedan erfor allmänhetens obenägenhet att inkläda sig uppoffringar för folkskolorna, insåg han nödvändigheten av att staten deltog i kostnaderna för dem. Medan hans åsikter i övrigt beträffande folkundervisningen försköts i konservativ riktning, företedde de i denna detaljfråga snarare en motsatt utveckling. Hans anspråk på staten var inte överhövan stora. Då han i domkapitlets utlåtande 1839 övervägde folkundervisningens möjligheter, ansåg han endast två utvägar tänkbara. Den ena var att lämna folkskolan i sitt ofullkomliga och bristfälliga skick; den andra var att staten trädde emellan och beviljade något årligt anslag för denna skola som för alla andra.²⁸ Detta var varken obilligt eller i andra länder ovanligt.

Tegnér insåg sålunda betydelsen av att staten gav bidrag för folkskoleväsendets utveckling. Detta bevisas ytterligare av ett brev till biskop af Wingård i oktober 1839. Brevet hänsyftar på regeringens proposition i folkskolefrågan, som då förbereddes. Tegnér skriver: ”Min tanka om Folkskolan synes af hosgående Betänkande. Heurlin envisas med att icke vilja föreslå något allmänt anslag. Hvarförutan dock alls intet blir af hela företaget. — Kunna ej alla få, så är lika godt att ingen får. Men då förfaller också hela saken, och vår folkskola blir fortfarande så ömkelig som den är för närvarande på de fleste ställen.”²⁹

Det var till icke ringa del Tegnérns förtjänst, att bestämmelserna i folkskolestadgan beträffande statsunderstödet kom att utformas mera liberalt än undervisningskommittén hade tänkt sig. Därtill bidrog måhända också en av C. J. L. Almquist år 1840 utgiven

²⁶ TSS IV s. 124.

²⁷ Erdmann, Esaias Tegnér s. 209.

²⁸ TSS VIII s. 356.

²⁹ TSS VIII s. 656.

skrift, vari han med skärpa och fyndighet kräver medel för ändamålet.³⁰

Ett direkt led i Tegnérns strävanden att förbättra lärarutbildningen var hans verksamhet till förmån för höjda lärarlöner. Folkskolornas statsunderstöd avsåg han i främsta rummet som bidrag till löneförmånerna, men även med andra medel sökte han nå samma mål. I det föregående har bland annat nämnts om en donation, vilken gjordes som ”tillöke i pedagogens avlöningsförmåner” vid Vrigstad skola. Donationsurkunden förtäljer att ”Herr Doctor, Biskopen och Ordensledamoten Tegnér” försäkrat donator, att hädanefter ”skicklige och för barnaundervisningen verksamme Lärare ofelbart skola härtill förordnas och tillsyn för deras kall ej fela”.³¹ Likaväl som Tegnér i detta speciella fall hade inspirerat donatorn, verkade han vid olika tillfällen för högre lärarlöner än dåförtiden var vanliga.³²

Vid skolinspektioner var Tegnér icke sen att leta fram lärarens förtjänster och offentligt erkänna dem. Å andra sidan uttalar han sin dom över ”utlefvade, orkeslösa gummor, mogna för fattighuset, och som dock anses goda nog att undervisa” eller över den icke så sällsynta typen av vandrande lärare, ”kringstrykande personer, som komma och gå på obestämda tider, ett löst folk utan seder och insigter”.³³ Han var fullt medveten om betydelsen av en ordnad lärarutbildning och verkade även till förmån för en sådan. Prästen borde inte vara skolmästare, ansåg han, ty varken hans tid eller bestämelse medgav det. Inte heller klockaren ansågs lämplig därtill, emedan han ofta var för gammal eller eljes otjänlig till att undervisa barn och emedan han dessutom till följd av sin knappa lön var hänvisad till att genom grovarbete skaffa sig och sin familj uppehälle. — Enda lösningen på lärarproblemet var sålunda — enligt antydningar i Tegnérns uttalanden — att sörja för en ändamålsenlig utbildning av lärarna och tillförsäkra dem förbättrade löneförmåner.

³⁰ Almquist, Om Svenska Uppfostringsväsendet.

³¹ Hultkvist, Om Tegnér och folkskolan s. 18.

³² Ehuru förhållandena efter folkskolestadgans tillkomst avsevärt förbättrades, var lärarlönen likväl så usel, att den kunde jämföras med en ordinär dränglön. — Sahlqvist, Torsten Rudenschöld s. 142.

³³ TSS VI s. 335.

I fråga om läsmetoden var växelundervisningen på denna tid så gott som allenarådande i folkundervisningsanstalterna. Den hade omnämnts redan år 1810 av den alltid pedagogiskt vakne C. U. Broocman i den av honom utgivna tidskriften *Magasin för föräldrar och lärare*. Allmän spridning fick metoden först efter det magister P. R. Svensson år 1817 med statsstipendium varit utsänd till England för att noggrant studera Andrew Bells och Josef Lancasters undervisningsmetoder samt att om möjligt anställa jämförelser mellan dem och Pestalozzis metod.³⁴ Inom kort vann växelundervisningsmetoden också talrika anhängare bland skolmän och reformvänner i Sverige. År 1822 bildades Sällskapet för växelundervisningens befrämjande. Uppfostringskommittén av år 1812 dryftade metoden vid olika tillfällen och ansåg, att dess värde och nytta var "erkänd och med ifver omfattad" nästan över hela den "odlade världen". I sitt betänkande av den 10 mars 1825 uttalade sig kommittén i princip för metoden och ansåg den vara lämplig för folkskolorna. Kommittén iakttog likväl en förnuftig försiktighet och önskade inte ovillkorligen föreskriva den till efterföljd. Kärnan ville den behålla: själva andan — ordning, livlighet och tävlan — icke det bokstavliga mekaniska i metoden.

Tegnér kom på ett tidigt stadium i kontakt med denna metod. Han tillhörde uppfostringskommittén från år 1814 och var närvarande, när kommittén vid sammanträde den 6 maj 1816 tog ställning till Bells och Lancasters undervisningssystem och beslöt att bekantgöra det för allmänheten. Då växelundervisningsmetoden sålunda mycket snart blev allmänt erkänd, ja nästan en modesak, var det anmärkningsvärt, att Tegnér hade öppen blick för dess

³⁴ Paulsson, *Historik öfver folkundervisningen i Sverige* s. 201 f; Gierow, Tegnér och Lancaster s. 71; Svenska folkskolans historia II s. 146 ff. — Aquilonius redogör i sistnämnda arbete även för Svenssons besök hos Pestalozzi och ger följande träffande omdöme om de slutsatser Svensson kom till: "Stipendiaten for ut för att studera en undervisningsmetod, som entusiaster förkunnat som frälsningen för världen. Han fann den i många avseenden förträfflig, då det gällde ett mekaniskt inlärande av elementa; han fann den verksam och nödvändig i att rycka hopar av samhällets allra olyckligaste och mest försummade barn ur lastens och den mörkaste okunnighetens grepp. Men sitt hjärta skänkte han åt Pestalozzi, läraren, som samtidigt var en fader för sina barn."

brister. Han rycktes visserligen med av de många lovorden. I enlighet med ett av Kungl. Maj:t den 4 februari 1824 till domkapitlen utfärdat cirkulär, i vilket konsistorierna anbefalldes att verksamt främja växelundervisningsmetodens användande, gav han sin välsignelse åt växelundervisningsskolor, som inrättades i hans stift, och han bidrog själv till inrättande av sådana skolor.³⁵ Han skrev vackra omdömen om metoden, av vilka måhända främst bör nämnas följande avsnitt i hans utlåtande rörande folkundervisningen, avgivet i Växjö domkapitels namn den 12 juni 1826: "Methodens nytta är obestridlig, hvarhelst en större mängd barn samlas. Dess av erfarenheten bestyrkta fördelar äro, att den genom Monitörsystemet besparar tid för läraren, hindrar lärjungen att någonsin sitta sysslolös, utan ständigt väcker och underhåller hans uppmärksamhet och derigenom förmår honom att använda alla lärostunderna att verkligen lära, och i allmänhet öfvar och utvecklar sinnets självverksamhet. Härigenom medför den äfven, helst när den användes på intuitiva kunskaper, hastigare framsteg, större klarhet och redighet. Vexelmethoden är för undervisningen hvad arbetets fördelning är för industrien: den påskyndar på en gång och förbättrar arbetet."³⁶ Han sände en lärare från Växjö till Stockholm för att lära sig metoden. Själv tillhörde han under tio år Sällskapet för växelundervisningens befrämjande o. s. v.

Allt detta till trots såg han också skuggsidorna. Han skrev bland annat i brev till statssekreteraren A. C. af Kullberg den 27 februari 1825: "Hvad i öfrigt själfva saken angår, så erkänner jag, att jag ingalunda delar de sanguiniska förhoppningar man nu i all-

³⁵ Jfr ÅSU nr 14 s. 68 och 142; TSS V s. 353 och 357 samt Gierow, Tegnér och Lancaster s. 72. — Växelundervisningsmetoden uppges ha införts före 1834 i Växjö Stift i 14 skolor med 772 barn och enligt av Hultkvist sammanställda uppgifter före år 1842 i nedannämnda skolor: Huskvarna 1822, Jönköping 1823, Nässjö sockenskola 1824, Linneryd och Vrigstad 1826, Hörle, Grenna och Sjögrenska skolan i Växjö 1828, Husaryd, Rogberga, Eckersholm, Nydala och Bringetofta 1830, Söraby 1831, Visingsö 1834, Ryssby, Värnamo, Hallaryd och Öggestorp 1837, Almundsryd 1838, Voxtorp 1839 och Växjö söndagsskola 1841. — SFH II s. 194 och 266; ÅSU nr 14 s. 6 f. not 1. Jfr även ÅSU nr 14 s. 89 och Gierow, Tegnér och Lancaster s. 76.

³⁶ TSS V s. 357 f.; Gierow, Tegnér och Lancaster s. 74 f.

mänhet tyckes göra sig om Vexelundervisningen. Men för de första Elementerna, helst bland allmogens barn, är den utan tvifvel lämpelig.³⁷ Metoden var i hans tycke alltför mekanisk och formalistisk. För bibringande av andra än rent elementära kunskaper ansåg han den olämplig, och i varje händelse kunde den inte användas i alla skolämnen.³⁸

Där barnens antal var så litet, att en lärare kunde handleda dem alla, borde metoden inte heller tas i bruk. Han säger härom: "Men att vilja använda denna method der hon icke egenteligen är behöflig, det vill säga på sådana ställen, der icke flere barn samlas än de som bekvämligen kunna undervisas af läraren sjelf, utan tillhjälp af Monitörer, vore oriktigt; ty visserligen måste alltid den undervisning blifva säkrare, som *meddelas*, än den, som blott *controlleras* af läraren".³⁹

Enligt hans åsikt borde varje lärare själv ha möjlighet att använda en sådan metod, som för honom visar sig mest framgångsrik. I Jönköpings skola yttrade han nämligen i ett av sina skoltal år 1827: "När mekanism inträder i ett sådant yrke, då växer dödkött i den lefvande organismen, och vettenskap och konst öfvergå till handverk. På ingen ting måste jag derföre så ifrigt yrka som derpå, att läraren sjelf gör sig klar reda för undervisningens syfte och omfång, för methodens tjenlighet eller otjenlighet, jemförd med egen erfarenhet, och i allmänhet förvärfvar sig en röst vid den urtima Riksdag, som tidehvarfvat nu allestädes håller öfver uppfostringsangelägenheterna. Från alla håll tränger tiden in på oss med ofta motsatta fordringar, omöjliga att förena; och hvarje tänkande lärare bör inse grunden hvarför det ena antages, när det andra afvises."⁴⁰ — I sanning tänkvärda ord, som äger giltighet i alla tider!

Under senare delen av sin biskopstid — strängt taget alltifrån år 1830 — berörde Tegnér inte växelundervisningsmetoden i sina

³⁷ TSS V s. 283.

³⁸ Hans åsikt belyses av följande uttalande: "Ett väsendligt Element af folkundervisningen, nämligen Religionskunskapen, kan icke heller, enligt Comiténs eget medgifvande, lämpligen bibringas genom vexelmethod."

— TSS V s. 358.

³⁹ TSS V s. 358.

⁴⁰ TSS VI s. 93.

skoltal eller utlåtanden. Han synes i stort sett ha omfattat samma ståndpunkt i denna betydelsefulla pedagogiska fråga som uppfostringskommittén gav uttryck åt. Detta är ju också ganska naturligt, eftersom han varit ledamot av kommittén och bidragit till att utforma dess ståndpunkt. Och trots att bemärkta skolreformatorer såsom lektor Anders Fryxell — även han tillhörde uppfostringskommittén som s. k. korresponderande medlem och var medarbetare i undervisningskommittén — i ett mycket uppmärksammat tal i Sällskapet för växelundervisningens befrämjande lovprisade metoden och även J. P. Lefrén uppträdde till dess försvar, behöll Tegnér sin i vissa avseenden kritiska inställning till den.

Arvid Gierow har i sin uppsats om Tegnér och Lancaster trott sig finna en ytterst intressant utveckling av Tegnér's inställning till växelundervisningsmetoden. Gierow anför som stöd för sin uppfattning, att Tegnér, när han först konfronterades med metoden under sitt arbete inom uppfostringskommittén, var liksom denna tveksam och inte delade de översvallande förhoppningar, med vilka den mångenstädes hade hälsats. På grund av laglydnad och plikt-trohet ställde han sig dock det kungl. cirkuläret av den 4 februari 1824 till efterrättelse och ville på allt sätt främja försök med växel-skolan, som sålunda i honom fick en energisk och effektiv befordrare. Ett år senare uttalar han sig om metodens fördelar, ehuru han under vissa förutsättningar föredrar en genom lärare meddelad undervisning. Men samtidigt är han inne på tanken om metodens utsträckande till läroverken, "vilken anordning intresserar honom och vinner hans gillande". Ett nytt steg tog han enligt Gierows mening, då frågan om ämnesläsning i motsats till klassläsning för honom var starkt aktuell.⁴¹ Han fann växelundervisningsmetoden användbar, när det gällde att främja ämnesläsningen. Därvid räknade han med att i flera, kanske i de flesta ämnen utom religionen kunde och borde monitörer användas vid ämnesläsningsmetoden, helst vid elementarundervisningen. "Monitörssystemet är ett nödvändigt medel för ämnesläsningen; de höra tillhoppa och förutsätta varandra."⁴² — Allt detta innebär, om jag förstått Gierow rätt, att Tegnér

⁴¹ TSS VI s. 144 ff.

⁴² TSS VI s. 157.

skulle ha utvecklats i en mot växelundervisningsmetoden alltmera gynnsam riktning.

Detta är tydligt att dra för långt gående slutsatser av Tegnér's uttalanden. Mycket tyder på att han kvarstod på ungefär samma ståndpunkt, som han tillägnade sig redan som medlem av uppfostringskommittén. Detta gäller särskilt folkskolorna. Och även om han fann växelundervisningsmetoden användbar inom läroverken, var detta endast inom vissa gränser och under samma kritiska inställning, som han gav uttryck åt när fråga var om folkundervisningsanstalterna.

Vad slutligen läroämnena i folkskolan vidkommer bröt sig åsikterna på denna tid rätt starkt mot varandra. I det föregående har påvisats, att Tegnér i synnerhet mot slutet av sin levnad ansåg folkskolans uppgift vara att bibringa allmogen en religiös bildning. Under sådana förutsättningar var det naturligt, att religionsundervisningen måste inta främsta rummet på läroprogrammet. Redan den stora undervisningskommittén av år 1825 hyste denna åsikt och började sitt betänkande om folkskolorna med orden: "Af *Kunskaper* är det ingen, som rör den allmänna folkbildningen så nära som Religionen."⁴³ Först i andra rummet kommer de medborgerliga kunskapsämnen.

Kommittén fastställde ett kunskapsminimum, som varje barn måste besitta för att kunna av prästerskapet mottagas till nattvard. Detta minimum bestod av förmåga att läsa svenska och latinska tryckta stilar innantill, kunskap i bibliska historien och katekesen. För vad som gick utöver detta minimum, nämligen de allmänna medborgerliga kunskaperna, kunde enligt kommitténs förmenande icke uppställas några bestämda fordringar, utan menigheterna måste själva få besluta om denna "vidsträcktare undervisnings ämnen och mått".⁴⁴ För sin del föreslog kommittén följande frivilliga ämnen: skrivning och räkning, en kort världs- och naturbeskrivning,

⁴³ Betänkande af Comitén — — s. 10.

⁴⁴ Betänkande af Comitén — — s. 13. — Redan vid 1823 års riksdag fastställdes principen, att skolan i enlighet med 1723 års kungl. resolution skulle bibringa alla elever kristendomskunskap och läsfärdighet och därjämte ge dem, som så önskade tillfälle till undervisning i medborgerliga ämnen. — Thunander, Fattigskola-medborgarskola s. 106 f.

mekanisk teckning, övning i kyrkosång samt gymnastik. I det sistnämnda ämnet innefattades även undervisning i simning, såvitt omständigheterna tillät att en sådan undervisning kunde meddelas.

Det är varken möjligt eller nödigt att här följa den vidlyftiga diskussionen om folkskolans läroämnen och kunskapsmått, som fördes under flera årtionden före och även efter folkskolestadgans tillkomst. Förutom Tegnér's medverkan vid utformandet av undervisningskommitténs ovanrefererade bestämmelser i denna detaljfråga inskränkte sig hans deltagande i den allmänna diskussionen till enstaka yttranden i brev och skoltal samt till hans på Växjö domkapitels vägnar avgivna utlåtanden 1826 och 1839. Hans åsikter beträffande läroämnena är i dessa utlåtanden tämligen ensartade. I utlåtandet av år 1826 heter det: "Med innanläsning, christendoms-kunskap och grunderna af skrif- och räknekonsten anser consistorium Svenska Bondens hufvudsakliga uppfostran vara gjord. Härmed hjälper han sig för det mesta fram både i lifvet och döden. Hvad han derutöfver kan behöfva, lär han sig i en bättre schola än den ambulatoriska, i lifvets och erfarenhetens schola. Sin naturkunskap inhämtar han af naturen sjelf, vid hvars bröst han hvilar, sin teknologi af öfning och handläggning, sin fosterlandshistoria af minnet, som lefver på folkets läppar —".⁴⁵ Domkapitlet med Tegnér i spetsen ställer sig sålunda alldeles oförstående till de medborgerliga kunskapsämnenas betydelse i folkskolan, men anser dock grunderna av skriv- och räknekonsten nödvändiga. Därom säges: "Att skrifva kan numera anses som ett behof äfven för allmogen. I fordna dagar, då alla förhållanden i staten voro enklare och de flesta afhandlingar allmogen emellan afgjordes muntligen, var bonden belåten med sitt bomärke. Nu deremot blir det medborgerliga lifvet med hvar dag mer och mer ett skrifteligt; en bonde, som ej kan skrifva, hålles derigenom i ett slags omyndighetstillstånd och beror allt för mycket af personer, hvilkas hufvudsakliga näringsfång det är att ockra med hans enfaldighet. Skrifkonsten, som dock lätteligen kunde inhämtas på samma gång som innanläsningen, är med ett ord snart outhärlig för alla. — — Consistorium tillstyrker därför i underdånighet Comiténs förslag om skrifning i ambulatoriska skolor. Det samma gäller äfven om Elementerna för räkning."⁴⁶

⁴⁵ TSS V s. 355.

⁴⁶ TSS V s. 355.

Dessa åsikter står icke i full överensstämmelse med ett par andra uttalanden, som han gjorde samtidigt eller något senare. I sitt strafftal till församlingsborna i Agunnaryd syftar han otvetydigt på de samhälleliga kunskaperna, då han yttrar: "Svenska allmogen behöfver nu för tiden, och under förändrade omständigheter, veta mer än deras Fäder visste; ty Staten har utbildat sig helt annorlunda än fordom, alla mensklige förhållanden äro mera invicklade än förr, den uppfostran som menigheten ger åt sina söner, den borde räcka till både för det andliga och verdslige, både för himmel och jord."⁴⁷ och år 1832 yrkar han i ett brev till A. von Hartmansdorff på en "Läsebok för allmogens barn, der det oundgängligaste af landets Historia, Geografie och Statskunskap, samt några populära Elementer af Naturkunskap upptogs".⁴⁸ Ännu så sent som vid prästmötet 1836 talar han om en bildning, som med rätta kallas allmän, för att den snart är allas och hör till menige allmoge, och som omfattar i synnerhet frågorna för dagen om samhället och styrelsen.

Alla yttranden av nyssnämnd art synes mig väl sammangå med den inställning till folkundervisningsproblemen, som kännetecknar Tegnér's första tider som biskop, varemot hans åsikter i 1826 års konsistorieutlåtande i någon mån strider emot densamma. B. Rud. Hall synes emellertid vara av annan åsikt och anser, att Tegnér's yttrande i de båda utlåtandena 1826 och 1839 återger hans grundsyn och att "intet vittnesbörd torde givas, att han någonsin i verk sammare mån ivrat för denna påbyggnad på de då vanliga folkskoleämnena".⁴⁹ Hall förklarar dessa motsägelser sålunda, att Tegnér, då han talat om medborgerliga kunskaper för folkskolebarn, tydligen har avsett blott de besuttnas, inte torparnas och de lägsta samhällsmedlemmarnas barn, alldeles som han förvisso tänkte på samma sociala skillnad även då han stundom tvekade, huruvida skriv- och räkneundervisning borde införas för alla. Och i fortsättningen skriver Hall: "Också fann ju sedan en sådan klyvning

⁴⁷ ÅSU nr 14 s. 128.

⁴⁸ A. von Hartmansdorff var medlem av 1825 års undervisningskommitté och nedskrev kommitténs betänkande angående folk- och elementarskolorna. — Ovannämnda brev är infört i TSS VII s. 306.

⁴⁹ ÅSU nr 14 s. 121.

ett uttryck — ej i ord men mellan raderna och i organisationen — i växjödomprostens Heurlins och den övriga regeringens proposition om folkskola 1840 och i folkskolestadgan 1842."

Sedan Tegnér dragits över till det konservativa läget, var hans inställning till ifrågasättande spörsmål given. I början av år 1839 skrev han till Heurlin, att de politiska folkskolorna skada mera än de gagna.⁵⁰ Och i sitt mångomtalade betänkande från Växjö domkapitel samma år har han måhända allra tydligast formulerat sin ståndpunkt: "På alla dessa grunder tror Kons.(istorium), i likhet med hvad våra bättre fäder trodde, att folkskolan ingalunda behöfver den föreslagna utvidgningen, utan hädanefter, som hittills, väsendtligen bör hvila på religiös grund, utan alla onödiga tillsatser af verldslig vishet." Konsistoriet preciserar sina anspråk på folkskolans läroämnen och inskränker dem till ren och säker innanläsning, biblisk historia och utanläsning av katekesen, alltså desamma som undervisningskommittén hade föreslagit. Därtill lägges ännu kyrkosång och flitig läsning av Nya testamentet. Sist heter det: "Skrifva och räkna är väl en nyttig färdighet, och efter tidens nuvarande skick, då så mycket som förr afgjordes muntligen nu måste skrivas, ofta oundgänglig. Tillfälle till undervisning häri bör också alltid finnas i folkskolan, men att föreskrifva det såsom ett nödvändigt villkor för alla, anser Kons. af flera skäl för betänkligt."

Om någonting bör läras i folkskolan utöver religionsundervisningen och vad den förutsätter, så anser konsistoriet det naturligare att i stället för de samhälleliga ämnena välja sådana kunskapsarter, som ligga närmare allmogens yrke, såsom grunderna av agronomi, boskapsskötsel och skogshushållning. Men även detta anses vara oundgängligt.

Växjö domkapitels utlåtande vann föga understöd. Det ansågs sakna sympatier för folkskolan, vilket var ganska naturligt. Ett sådant omdöme kan dock ifrågasättas, såvitt det avser Tegnér. Hans intresse för folkundervisningen hade knappast avmattats, ehuru han till följd av sitt konservativa tänkesätt ansåg statens lugn och framtida lycka kräva en religiöst bildad allmoge, som icke hade behov av medborgerliga insikter.⁵¹ Han trodde att dessa

⁵⁰ TSS VIII s. 598.

⁵¹ Göte Jansson anser, att Tegnér's iver för folkskolornas förbättring slappnade betydligt under 1830-talet. — Tegnér och politiken s. 208.

endast ledde till en fördärvlig halvbildning, som kvävde och förvillade bondens omdöme, alstrade missnöje och bland annat tog sig uttryck i allmogerepresentanternas omogna uppträdande i riksdagen och i liberala tidningspressens obalanserade skrivsätt, för vilket han till och med själv hade blivit utsatt.⁵²

Tegnér's obenägenhet att erkänna behövligheten av skriv- och räkneundervisningen i folkskolan — han talar i 1826-års utlåtande endast om grunderna av dessa båda färdigheter och i 1839-års utlåtande betraktar han dem som frivilliga ämnen och icke som ett nödvändigt villkor för alla — höll emellertid på att inverka oförmånligt på avfattningen av 1842-års folkskolestadga. B. Rud. Hall påpekar, att det var så gott som ordagrant Tegnér's uttalanden, som sedan återkom i den kungl. propositionen vid 1840—41 års riksdag.⁵³ Han tillägger: "Och det är den plats, skrivning och räkning skulle fått i 1842 års obligatoriska folkskola om ej tre rösters majoritet vid omröstningen i riksdagen vunnits för en bättre ställning åt dessa allmännyttiga färdigheter och därmed för folkskolan själv."

⁵² Dagligt Allehanda och Aftonbladet innehöll den 10 december 1839 en artikel, i vilken Växjö konsistorium och biskopen beskyldes för att ha påbjudit och mottagit gratifikationer av de präster, som där undergick pastoralexamen. Tidningarna påstod vidare, att det rådde ett visst förhållande mellan gratifikationernas storlek och examensbetygen, och ansåg, att dessa avgifter bättre användes, ifall de i stället "avsattes till inrättande af folkskolor." — Schück-Warburg, Illustrerad svensk litteraturhistoria V s. 640.

⁵³ ÅSU nr 14 s. 120. — Propositionen hade utarbetats av Heurlin, som till år 1838 varit Tegnér's domprost i Växjö och därför stod Tegnér mycket nära.

TOLKNINGAR OCH KOMMENTARER

I det föregående har jag dels givit en översikt av Tegnér's praktiska åtgärder till folkundervisningens fromma under den tid han var biskop i Växjö stift och dels analyserat karakteristiska uttalanden, som belyser hans inställning till olika sidor av folkskoleproblemet före den första folkskolestadgans tillkomst. I hans verksamhet och hans yttranden framträder ganska bjärta motsättningar.¹ Många försök har gjorts att förklara dem. Olika åsikter har därvid gjort sig gällande och tydligt är, att en lösning av gåtan "Tegnér och folkskolan" skulle kräva vida mera djupgående analyser av hithörande problem än vad som hittills har presterats. Efterföljande framställning är företrädesvis av refererande natur och gör inte anspråk på att vara en ny tolkning av en komplicerad utvecklingskedja hos Tegnér's sällsynt rika personlighet.

Skalden och biskopen Tegnér har vid olika tillfällen uttalat sig om den högre bildningen. Hans inställning till denna är därigenom rätt entydigt klarlagd. I sina stora tal vid jubelfesten 1817, vid inträdet i Svenska akademien 1818 och vid magisterpromotionen följande år framlägger han ett helt bildningsprogram. Gentemot upplysningstidens utilitarism förfäktar han en humanistisk idealism, som bland annat genomsyrar hans skoltal och även kommer till uttryck i hans egen verksamhet.² Kort och träffande karakteriserar

¹ Jfr t. ex. Jansson, Tegnér och politiken s. 245, Rydsjö, Esaias Tegnér som pedagog s. 171 och ÅSU nr 14 s. 114. — Jansson konstaterar, att Tegnér på samma gång var både voltairian och romantiker. Tegnér och politiken s. 219.

² Göte Jansson framhåller med rätta, att uppfostringskravet mot slutet av 1700-talet innebar en civism, som i sig förenade både idealism och utilitarism. Så förhöll det sig också med Tegnér, som själv har kallat sig en son av upplysningstidevarvet. "Den sanne upplysningsmannen", skriver Jansson, "ivrade även för folkets bildning och såg optimistiskt på möjligheterna att höja massorna ur okunnighetens mörker. Folkupplysningen utgjorde en viktig förutsättning för bevarandet av staten som bärare av frihetens och rättens allmänmänskliga värden och var det bästa värdet mot revolutionen." — Jansson, Tegnér och politiken s. 208.

Werner Söderhjelm hans livsåskådning med orden: "Tegnér's ideal var framför allt humanistiskt: i mänsklighetens stora strider för framåtskridandet, i andens segrar såg han den högsta emanation av historiens lag."³

Från denna rent humanistiska ståndpunkt avviker Tegnér i någon mån såsom medlem av den stora undervisningskommittén, ofta kallad snillekommittén, som tillsattes 1825 och avgav sitt betänkande i december 1828. Orsaken till denna kommittés tillkomst var dels kritiken mot 1820-års skolordning, vari strängt humanistiska grundsatser hade tillämpats, och dels oppositionen mot alltför starkt specialiserade läroanstalter, som närmast hade tagit sig uttryck i en riksdagsmotion om upplösning av Karlsbergs krigsskola. Inom undervisningskommittén bröt sig åsikterna starkt mot varandra — man talade om den babyloniska förbistringen⁴ — främst i frågan om de klassiska språkens ställning i skolan, medan det i övrigt bereder inte så ringa svårigheter att dra upp en gränslinje mellan de humanistiska och utilitaristiska åsikterna. Tegnér strävade efter att finna en medelväg mellan de båda flyglarna, där Agardh på den ena sidan var den mest radikala reformivraren och biskop af Wingård och senare Hans Järta skickligt försvarade det gamla skol-systemet.⁵ Utan att i detta sammanhang närmare ingå på denna

³ Söderhjelm, Johan Ludvig Runeberg I s. 346. — Jfr även Lilius, Esaias Tegnér s. 22 ff.

⁴ Det kunde gå hett till vid sammanträdena. Biskop Wingård talar i sina anteckningar om "stor batalj angående fri flyttning", v. Hartmansdorff om "ett förfärligt tumult" och hur "Järta, Geijer, Ågren talade med gråten i halsen". — Lilius, Esaias Tegnér s. 29.

⁵ Här om skriver Tegnér i ett brev till friherrinnan Martina von Schwerin den 16 mars 1827: "— tvenne partier visade sig redan från början, och komma naturligtvis att framdeles ännu mer utbilda sig. Det ena utgöres af dem som i hufvudsak vilja bibehålla det gamla ScholSystemet, med några nödtvungna modifikation, ehuru de naturligtvis såge helst om det vore möjligt att äfven härutinnan försätta oss åter till 15:de århundradet. Det är uppfostrans Apostoliska Junta, — som — försvara, om icke med lif och blod, åtminstone med sofismer och skrik att Scholordningen är *inspireerad* liksom Bibeln, och således bör, åtminstone i sin princip, bibehållas. — På andra sidan finnes äfven ett partie, som ej vill förälska sig i en sådan Mumie som vårt nuvarande ScholSystem, yrkar att det bör, ej modifieras, utan i sin princip omstöpas, och förmenar att det ej lönar mödan att kosta några telningar eller något ympvax på den

fråga är det av intresse att konstatera, att Tegnér företrädesvis anslöt sig till reformvännerna, som i allmänhet företrädde den mera utilitaristiska ståndpunkten inom kommittén och utgjorde dess flertal. Icke utan skäl, skriver Eugéne Schwartz, "beskylldes majoriteten av minoritetens män för utilism. Majoritetens ledande män voro i alla händelser utan förståelse för den nya humanistiska strömningens verkliga innebörd; de hade faktiskt återgått till — eller stannat vid — utilitarism, liksom de reformgivande pedagogerna under nyttans tidevarv, blott att de trodde sig kunna därmed även tillgodose de krav, humanisterna ställde på uppfostran."⁶ Det synes också som om majoriteten hade vunnit Tegnér för sina idéer genom en kompromiss, vilken på latinets bekostnad tillerkände grekiskan ett ökat utrymme i skolan till följd av dess särdeles stora värde som "estetiskt bildningsmedel för ungdomen". Genom sin avsky för abstraktioner och sitt sinne för det konkreta kände sig Tegnér i allmänhet dragen till majoriteten, ehuru hans grundåskådning faktiskt bättre överensstämde med kommitténs minoritet.⁷ Därom skriver Fredrik Böök: "Tegnér's idealistiska och humanistiska patos driver honom att ställa sig i opposition med den nya tiden, som under dessa decennier bryter in över Sverige. I undervisningsväsendet yrkades det på en mera realistisk riktning, som lade huvudvikten på praktiskt användbara kunskaper. Genom Agardhs inflytande kom Tegnér att till en början i den stora undervisningskommittén ställa sig på reformvännernas sida, men det var därvid ingalunda hans mening, att de klassiska studierna skulle försummas eller inskränkas."⁸

Tegnér fjärmades småningom allt mer från majoritetens ståndpunkt och uppträdde till förmån för en "undervisning, som förde

gamla förruttnade stubben som på århundraden ej haft någon lifssaft. — För detta — partie står jag icke i Spetsen, men visserligen hör jag dit." — TSS VI s. 416 f.

Se även Böök, Esaias Tegnér II s. 160 ff.; Jansson, Tegnér och politiken s. 226 ff. och angående kommitténs behandling av folkskoleproblemen SFH II s. 122 ff.

⁶ Schwartz, Esaias Tegnér's ställning till vissa pedagogiska och vittra tidsströmningar s. 93.

⁷ Schück-Warburg, Illustrerad svensk litteraturhistoria V s. 509.

⁸ Sylwan m. fl.: Svenska litteraturens historia II s. 42.

lärjungarna in i en ideell värld, icke i den yttre verkligheten." Här är det tydligen fråga om den svenska romantikens inställning till dessa problem. Detta återfinnande av sig själv kan spåras redan i hans tal i Växjö gymnasium 1827, och under hela det följande årtiondet måste hans inställning till den allmänna undervisningen betraktas som rent humanistisk. Belysande för denna ståndpunkt är hans tal i Jönköpings skola 1830. Man förväxlar ofta kunskap med bildning, säger han, och förvrider därigenom hela uppfostringsfrågan. "Kunskaper äro visserligen nödvändiga för bildningen såsom dess ämne och föremål; men vidsträckta kunskaper kunna likväl vara förenade med mycken råhet, äfvensom på andra sidan inskränkta insigter kunna bestå med den högsta bildning. — Bildade äro vi derföre icke i den mån vi äro lärde, utan i den mån som en själfständig, genomgripande, inom sig själf sluten och öfverensstämmande utveckling af människans ädlare anlag gått för sig inom oss. En sådan bildning kallades fordom humanistisk och förtjenar ännu sitt namn, om hon rätt och fullständigt bibringas."⁹ Men av denna bildning kräves vidare, att den är allsidig. "Utvecklas från barndomen någon af dess (barnets) krafter ensidigt, så blifva de andra efter, och då uppkommer ett inre lyte: den jämna växten är själens liksom kroppens helsa." Skolundervisningens och uppfostrans uppgift avser därför en allmän och samtidig utveckling av barnets inneboende anlag.

Det är sålunda omöjligt att misstaga sig på hans åsikter under denna tid. Hans anslutning till majoriteten i den stora undervisningskommittén innebar måhända ett tillmötesgående av tidsopinionen och han gick därvid inte heller längre än vad som var förenligt med hans egen humanistiska ståndpunkt. Denna inställning har av Göte Jansson kallats moderat-liberal. Hans medgivande beträffande de reala ämnenas ställning i skolan innebar inte heller ett uppgivande av de klassiska studierna. Tvärtom synes han i kommitténs slutskede ha inverkat på utformningen av dess betänkande i sådan riktning, att de klassiska studiernas räkning tryggades. Han skriver i ett brev till N. M. af Tannström med hänseftning på undervisningskommittén: "Pluralitetens tanke har väl aldrig varit att uttränga klassiska studier, utan den har tvertom tillstyrkt utvidgade

⁹ TSS VI s. 294 f.

fordringar i detta afseende, och i allmänhet erkänt klassisk Litteratur såsom *en Factor* i mennskobildningen. Dess afsigt var endast att *jemte* den skaffa en något rymligare plats åt modern Litteratur och Realia."¹⁰ Hans nyhumanistiska ståndpunkt bröt klart igenom redan i hans tal i Jönköpings skola år 1830 och ännu tydligare framträder hans principiella inställning till frågan i skoltalet i Växjö gymnasium följande år.¹¹

Först mot slutet av hans liv undergick dessa åsikter en påtaglig förändring. I ett par av sina sista skoltal, nämligen i Växjö gymnasium 1842 och 1843, erkände Tegnér de reala studiernas värde. I det första säger han: "— det är otvifvelaktigt ett fel hos våra lärda skolor, och i synnerhet Gymnasier, att de göra så litet afseende på de så kallade *realia*, de praktiska vettenskaperna. Ty af alla böcker är dock Naturens bok den lärorikaste." och i det senare: "Jag ser ingen grund, hvarför ej realkunskaper äfven skulle få anses bildande, liksom de blott och bart formella."¹² Tegnér företräder i dessa tal en empirisk-naturvetenskaplig ståndpunkt, som står i kontrast till hans tidigare uttalanden. Fredrik Böök anser, att hans nya inställning till undervisningsproblemen står i full konsekvens med hans förändrade världsåskådning: "Till idéernas, de inspirerande synernas värld hade han icke längre tillträde; det är därför naturligt, att han vänder sig till sinnevärlden."¹³ Lilius kommenterar Bööks uppfattning med följande ord: "Utan tvivel finns här en kärna av sanning. Men det förtjänas tilläggas och betonas, att den lust att själf ägna sig åt naturvetenskapliga studier som Tegnér vid denna tid yppade — och som påpekas även av Böök — otvetydigt ådagalägger, att han i dem varsnat oersättliga bildningsvärden som tidigare legat alltför långt från blickpunkten i hans synfält. Idealist var han alltför och jämväl en tänkare och skald av rang."¹⁴ — Lilius har säkert rätt i sitt påstående.

¹⁰ Carlsson-Palmborg, Ur Esaias Tegnér's korrespondens s. 24

¹¹ Jfr Jansson, Tegnér och politiken s. 240 ff. — Också Böök framhåller att Tegnér vid denna tid höll på att få avsmak för den liberala oppositionen. Böök, Esaias Tegnér II s. 129.

¹² TSS IX s. 293 och 344.

¹³ Sylwan, Svenska litteraturens historia II s. 48.

¹⁴ Lilius, Esaias Tegnér s. 26.

Utgående från Tegnér's allmänna grundsyn gäller det att bedöma hans inställning till folkskolan. Man har därvid såsom Göte Jansson tidigare har påpekat att räkna med två uppfattningar, av vilka den ena företrädesvis tar fasta på hans positiva insatser för att främja folkundervisningen i sitt stift, medan den andra gör gällande, att han tillerkände folkundervisningen värde endast för såvitt den kunde främja gudsfruktan och förbättra sederna. Enligt denna sistnämnda negativa uppfattning var Tegnér's grundprincip den, att han ville begränsa folkskolprogrammet till ett "småskolepensum", som omfattade endast religionskunskap, läsning och elementerna av skrivning och räkning. Janssons omdöme lyder: "Han var intelligens- och bildningsaristokraten, som saknade djupare förståelse och medkänsla för samhällets lägsta skikt. Han såg på bondeklassen med en romantikers och en skalds ögon. Biskopens sociala samvete kunde ha varit vaknare inför frågor rörande samhällets underklass".¹⁵ I motsats härtill framhåller Hultkvist i sin redogörelse för tillkomsten av en donation, som möjliggjorde upprättande av en folkskola i Vislanda: "I de åren, då den nye biskopen Esaias Tegnér med största intresset verkade till väckelse för upprättande av undervisningsanstalter för det egentliga folket och stiftstidningen gång efter annan innehöll meddelanden om, huru väl det lyckats — —".¹⁶ Och på ett annat ställe skriver Hultkvist: "Att stiftet i den nye biskopen fått en varm folkupplysningsvän stod snart klart för alla, och — vi kunna tänka oss — det blev rent av en modesak att hjälpa till med att få ihop litet medel till upprättande av små undervisningsanstalter för folkets barn. Här gällde det att ej tala vackert blott, utan att liva till handling, att förmå de mera välmående att öppna på pungen."¹⁷

Som ovan nämnts ingick i upplysningstidens kulturprogram kravet på en tämligen brett upplagd folkundervisning. Nyromantiken med dess dyrkan av traditionen kom emellertid med en ny livssyn, som i Sverige främst utformades av Erik Gustaf Geijer. Han an-

¹⁵ Jansson, Tegnér och politiken s. 207.

¹⁶ Hultkvist, Tacksamhets- o. a. skrivelser från den tegnér'ska stiftsledningen — — ÅSU 14 s. 146.

¹⁷ Hultkvist, Om Tegnér och folkskolan s. 58.

grep upplysningstidens ståndpunkt bland annat i skriften Om falsk och sann upplysning med afseende på religionen samt i recensionen av Broocmans Magasin för föräldrar och lärare och var genomträngd av nyhumanismens lärdomsaristokratiska åskådning med dess förakt för all halvbildning. Detta förklarar hans inställning till folkupplysningen under hans unga år. Geijer kom genom sitt klart utstakade program att bli bestämmande för den svenska romantikens uppfattning av folkundervisningsproblemet. Tegnér kunde inte heller undgå att ta intryck härav.¹⁸

Göte Jansson har särskilt utvecklat detta uppslag med hänsyn till Tegnér's ståndpunkt i folkskolefrågan. Han utgår därvid från Geijers uppfattning, att det egentliga folket hade behov endast av religiös undervisning, som meddelades av prästerna. All folkundervisning kom därigenom att bli religionsundervisning, vars enda förutsättning var förmågan att kunna läsa innantill. "Tegnér har flera gånger konstaterat", skriver Jansson, "att Geijer och han alltid tänkte olika. Men de tänkte dock ungefär lika om folkupplysningen ända fram till 1838, då Geijer slutligen övergav sin konservativa ståndpunkt."¹⁹

I det föregående har konstaterats, att Tegnér livet igenom behöll sin snäva inställning till frågan om folkskolans läroämnen. Den lyser fram i hans tal i Jönköpings skola 1825, då han anser tidens odling nödvändig för alla medborgare, men undantar den egentliga allmogen. Den kommer klart till synes i hans utlåtande om folkundervisningen år 1826 däri att han anser bondens huvudsakliga uppfostran vara gjord med innanläsning, kristendomskunskap och grunderna av skriv- och räknekonsten. Och den bekräftas senare vid flera tillfällen, kanske mest påtagligt i han bekanta utlåtande år 1839, i vilket han visserligen erkänner nyttan av skriv- och räknefärdighet men anser att insikter häri inte är nödvändiga för alla utan att frivillighetens princip härvid bör tillämpas.

Tegnér's principiella grundsyn i fråga om folkskolan under hans första biskopsår bottnade tydligen i hans romantiska syn på bondens ställning i samhället och hans känsla för det traditionella

¹⁸ Jfr Jansson, Tegnér och politiken s. 208 ff. och Lange, Christoffer Isak Heurlin som politiker s. 174.

¹⁹ Jansson, Tegnér och politiken s. 211 f.

arvet. Inom snillekommittén innebar den en medelväg mellan Hans Järtas starkt konservativa ståndpunkt och Agardhs radikala reformförslag. Järta bestred strängt taget behovet av folkskolor, medan Agardh efterlyste ett idéprogram, som i princip skulle ha inneburit skapande av en enhetsskola, alltså två motsatta ståndpunkter som skarpt bröt sig mot varandra.²⁰

Visserligen kan flera utvecklingar från Tegnér's eljes rätt konsekvent utstakade linje påvisas. Tegnér's tackbrev till grevarna Hamilton tyder på en sådan, särskilt de ord då han talar om att missförhållandet i fråga om allmogens bildning (som kvarstannat på sin förra punkt under det att samhällsinrättningen utvecklats) kan avhjälpas endast genom en förbättrad uppfostran. En annan sådan utveckling är hans brev till A. von Hartmansdorff den 7 oktober 1832, där han för allmogens barn yrkar på en läsebok med allmänt medborgerligt kunskapsstoff, som borde hänföra sig till landets historia, geografi och statskunskap samt naturkunskapens grunder.²¹ Dessa båda uttalanden hör i fråga om folkskolans uppgift och medborgerliga undervisningsprogram till de mest avancerade hos Tegnér. De tyder på en utveckling mot en mera liberal inställning. Måhända man däri kan spåra inverkan från Agardh. Lange har även påpekat, att tidsomständigheterna i övrigt var sådana att anhängarna av det bestående på folkundervisningens område såg sig nödsakade att i viss mån gå de reformvänligas önsknings till mötes.²² Det kan emellertid ifrågasättas, hur djupgående denna förändring i Tegnér's inställning till folkskolan i själva verket var.²³

Några år senare, dvs. vid prästmötet i Växjö 1836, synes Tegnér emellertid stå på fullständigt samma ståndpunkt som tio år tidigare. Han omnämner i sin ämbetsberättelse att det på flera ställen i stiftet saknas tillfälle att lära det nödvändiga, vilket består "först och främst deri, att barnet lär med säkerhet bokstafvera och läsa innantill, även något skriva och räkna, för den som önskar det".

²⁰ Se SFH II s. 129 ff.

²¹ Se i det föregående s. 38.

²² Lange, Christoffer Isak Heurlin som politiker s. 309.

²³ Jansson vill bortförklara dessa yttranden och säger: "Hans uttalanden äro alltför tillfälliga och dikterade av bestämda syften, vilket i hög grad förringar deras bevisvärde". — Tegnér och politiken s. 215.

Man lägger här märke till att skrivningen och räkningen räknas som frivilliga läroämnen i folkskolan. Klockaren bör vara lärare "och der detta ej låter sig göra måste ambulatorisk skolmästare anskaffas". Detta är folkbildningens första behov, säger biskopen och fortsätter: "Det andra och väsendtligare är Religionsundervisningen, som bibringas af Presterskapet". Sträckes åter fordringarna högre, dvs. "begär man Elementerna af Historia, Geografi, Statistik, Politik, Ekonomi, med hvad mera som stundom yrkes — så fordrar ett sådant ändamål — åtminstone en stående folkskola i hvarje socken". Något sådant kan emellertid inte genomföras, allra minst i Växjö stift. När staten inte kan och församlingarna varken kan eller vill göra några uppoffringar för folkbildningen, blir denna, jämförd med de nya anspråken, på de flesta ställen ofullständig "utan att den derföre på något enda behöfver vara otillräcklig för hvad fri Svensk man af folket egentligen behöfver veta".²⁴

Grundsynen i Tegnér's ryktbara utlåtande om folkundervisningen 1839 har tidigare i översiktlig form presenterats. Den har av flera skolhistoriker stämplat som direkt folkskolefientlig. Uppenbart är också, att Tegnér's åsikter om folkundervisningens uppgift har förskjutits i konservativ riktning. Denna åsiktsförskjutning står i direkt samband med hans allt starkare framträdande politiska konservatism. Det har också gjorts gällande, att hans rubbade sinnesejämvt och snart därpå inträffade själssjukdom skulle ha varit orsaken till hans förändrade ställningstagande, men så synes inte ha varit fallet. Fredrik Böök skriver härom: "— det har ibland varit sed att beteckna Tegnér's utfall mot liberalismens oarter som symptom på bristande jämvikt, på själsörker, missnöje med sig själv m. m. Till en sådan uppfattning föreligga naturligtvis alls inga skäl."²⁵ Något mindre säker på saken är B. Rud. Hall, som

²⁴ TSS VIII s. 164 f. — Böök kommenterar Tegnér's uttalanden vid prästmötet med följande reflexioner: "Det är, onekligen, Alexander vid Hydaspes på återtåg: Ambulatoriska folkskolor och status quo. Och det yttrades sex år före den allmänna folkskolans införande i Sverige. Det var Tegnér's vedervilja mot liberalismens slyngelår, som hos honom övervunnit den gamla härbärgsandan och kommit honom att lämna Agardh i sticket." Böök, Esaias Tegnér II s. 159.

²⁵ Sylwan, Svenska litteraturens historia II s. 44.

uttalar sig på följande sätt: "Om Tegnér's ryktbara betänkande 31/7 1839 — — har såsom ett slags förklarande ursäkt framhållits, att det författats omedelbart före hans grundliga depression. Även flera andra acta av hans hand intyga ju hans dåvarande sinnessillstånd. Sålunda har han i den samma dag daterade kondoleansskrivelsen till Uppsala konsistorium om ärkebiskop Wallins död de sedan mycket omstridda uttalandena, att riksdagen snart skulle lägga sig ner och idissla på dagens frågor, vilket utgjorde paroxysmer på konstitutionsfebern i världen etc." På ett annat ställe skriver Hall: "Men liksom Tegnér inför folkskolproblemet ej väsentligt påverkades av sin sjukdom — —"²⁶ Ytterligare kan ett yttrande av E. Wrangel citeras. Han skriver i en uppsats Till skalden Tegnér's psykologi bland annat: "Stämningarna växla ju, som hos alla fantasimänniskor, ganska starkt; men man kan också iakttaga särskilda, mera utpräglade avsnitt eller faser, liksom vissa perioder. En sådan periodicitet behöver ju visserligen icke beteckna ett överskridande av det normalas gräns — —. Stundom präglas hans stämning av stark irritation eller rent av exaltation."²⁷

Antagandena att Tegnér's depressionstillstånd skulle ha varit orsaken till hans skarpa uttalanden mot folkskolan i 1839 års betänkande måste väl betraktas som försök att ursäkta skalden. Måhända dock en del av hans talrika vid denna tid använda kraftuttryck kan tillskrivas en uppjagad sinnesstämning.²⁸

Yttre omständigheter kan däremot ha inverkat på Tegnér's ställningstaganden. Kampen om folkskolan hade starkt intensifierats under senare hälften av 1830-talet. Frågan debatterades livligt vid

²⁶ ÅSU nr 14 s. 115 och 125.

²⁷ Ord och bild årg. 1922 s. 530.

²⁸ Jfr B. Rud. Hall: "Även många av Tegnér's långt tidigare uttalanden karakteriseras ju av bitterhet, aggressivitet eller retoriska överdrifter. Ej ens till dessa lynnesdrag och överord är alltså mjältsjukan (1839 och de följande åren) ensam skulden. Den är i ännu lägre grad bestämmande för hans grundåskådning om folkskolan." — ÅSU nr 14 s. 115.

Torsten Sondén förutsätter en viss inverkan av sjukdomen, då han skriver: "Att även omdömet avtrubbats visar sig, t. ex. då han i Växjö konsistoriums officiella betänkande i folkbildningsfrågan 1839 låter inflyta försmädliga beskrivningar på den halvbildade bonderiksdagsmannen — —". Se Sondén, Tegnér's psykiska ohälsa s. 71.

riksdagen 1834—35 och framträdande representanter inom bondeståndet hade med ovanlig skärpa krävt inrättandet av folkskolor, som redan från början borde vara sekulariserade. Aftonbladet, som stod i opposition mot regeringen, tog sig särskilt an saken och deklarerade, att folkskolefrågan var en av riksdagens viktigaste. Samtidigt som bönderna prisades påtalade tidningen prästernas likgiltighet för folkundervisningen.

Så följde slag i slag flera märkliga deklARATIONER av flera ledande kulturpersonligheter, som stod Tegnér nära. Främst kan nämnas den lärde och idérike Agardhs uppmärksammade tal den 22 juli 1837 om de lägre klassernas upplysning, som i mycket hade utformats som en polemik mot Tegnér och hans uttalanden om halvbildningens skadliga inflytande på den svenska allmogen. Kort därpå framträdde den nyutnämnde ärkebiskopen J. O. Wallin med ett skottal vid invigningen av katedralskolan i Uppsala den 21 oktober 1837, varvid han i kungens och kronprinsens närvaro gav uttryck åt en ny syn på folkskoleproblemen och klart bekände sin anslutning till ett undervisningsprogram, som inte bara omfattade en religiös bildning utan också allmänt medborgerliga kunskaper. Slutligen följde Erik Gustaf Geijers ryktbara avfall i februari 1838, vilket skedde i form av en recension av Wallins tal. Geijer bröt här med sin tidigare konservativa samhällsåskådning. Betydelsen av denna händelse har ansetts vara så stor, att den av John Landquist betecknats som ett epokskifte i svensk historia.²⁹

Att uppleva allt detta måste för Tegnér ha verkat som ett jordskred. Men i stället för att själv vackla i sin tro kände han sig närmast som en banérförare och en försvarare av idéer, som han var fullt övertygad om och som för honom hade blivit nästan en helig sak. När det osökt gavs ett tillfälle för honom att deklarerar sin ståndpunkt, skärpte han därför sina formuleringar och slog måhända längre över åt motsatt håll än han skulle ha gjort utan den ovan relaterade strömkantringen inom samhällets ledande skikt.³⁰

²⁹ Se närmare härom t. ex. SFH II s. 225 ff.

³⁰ I detta samband kan åberopas Lilius förklaring till att Tegnér "trots sin böjelse för, man kan nästan säga sin dyrkan av saklighet och oväld, stundom i nästan samtidiga uttalanden kom att ge uttryck åt ganska olika åsikter". Det var inte lika lätt för Tegnér som för människor med kyligare och mindre böljande känsloliv att samtidigt granska båda sidorna av en

Tegners begränsning låg däri, vilket Klas Aquilonius tidigare har påpekat, att han inte insåg de breda folklagrens behov av ökad upplysning, utan fortfarande levde kvar i sin nyromantiska uppfattning. Enligt denna ansåg han, att den arbetande klassens bildning väsentligen borde vara religiös och att den olycksaliga halvupplysningen endast kvävde och förvillade det sunda modervett, som fordom var ett utmärkande drag hos den svenska allmogen.³¹

Härtill kom, att Tegnérns ståndpunkt fann stöd i hans närmaste omgivning. En av hans personliga vänner, Christoffer Isak Heurlin, hade år 1829 blivit utnämnd till domprost i Växjö. Detta val hade Tegnér främjat efter bästa förmåga. Heurlin kvarstod som domprost till år 1838, då han utnämndes till biskop i Visby. Kort därefter hade han kallats till statssekreterare för ecklesiastik-ärenden och i den egenskapen kom han att utarbeta propositionen i folkskolefrågan till riksdagen 1840—41. Han var en framträdande representant för den konservativa riktningen under Karl Johans regering.³²

Biskop Tegnér och hans domprost Heurlin synes under hela deras gemensamma tid i Växjö ha haft ungefär samma grundsyn i folkskolefrågan. Heurlins inflytande på Tegnér anses ha varit rätt stort, ja t. o. m. så stort att det har talats om Heurlins förmyndarskap över Tegnér.³³ Under Tegnérns första riksdag 1828—29 bodde de två vännerna tillsammans. De hade visserligen då enligt vad Heurlin gör gällande i sin självbiografi kommit överens om att inte försöka påverka varandra i politiska angelägenheter.³⁴

Heurlin har särskilt kommit i blickpunkten, när det har gällt att försöka klarlägga motiven till Tegnérns ställningstaganden och hans under 1830-talet alltmer tilltagande konservatism. Redan på Tegnérns egen tid ansågs det, att Heurlin påverkade Tegnér i kon-

sak. Han hade ett trotsigt kynne och en lust att utmana andra samtidigt som han i sin attityd mot tankeriktningar icke var oberoende av personlig sympati för eller antipati mot deras förkämpar. — Lilius, Esaias Tegnér s. 31 f.

³¹ SFH II s. 229.

³² Lange, Christoffer Isak Heurlin som politiker ss. 73, 80, 228 ff. och 309; ÅSU nr 103 s. 9.

³³ Lange a. a. ss. 73, 103 f. och 198.

³⁴ Jansson, Tegnér och politiken s. 245.

servativ riktning, vilket framgår av att Heurlin i en artikel i Aftonbladet betecknades som Tegnérns onda genius.³⁵ Det gjordes i artikeln gällande, att Tegnér inte skulle ha blivit motståndare till frihet och folkupplysning, vilket han säkerligen i själ och hjärta inte heller var, om han blott hade blivit lämnad åt sig själv. Heurlins namn nämndes inte i artikeln, men det stod klart för alla att tidningen avsåg honom med sitt tal om den onda demon och upplysningens svurne fiende, som begagnat sig av skaldens mottaglighet för intryck och känslighet för kritik för att få honom i sitt ledband.

Vilken andel Heurlin i grund och botten hade vid utformningen av Tegnérns livsåskådning i ifrågavarande hänseenden undandrar sig eftervärldens säkra bedömning. I stort sett intog de två vännerna samma ståndpunkt i folkskolefrågan. Det framgår bland annat av Tegnérns brev till Heurlin den 5 februari 1839, i vilket det heter: "Om folkskolan har jag ej mycket att säga. Jag tror som du att ingenting är nödvändigt utom den religiösa bildningen."³⁶ Men å andra sidan är det uppenbart, att Heurlin med sitt mognare politiska omdöme inte kunde godta de hätska tongångarna i Tegnérns mångomtalade utlåtande av den 31 juli 1839. Likaså var de båda männen på olika linjer i den betydelsefulla frågan om beviljandet av statsbidrag för folkskolorna vid riksdagen 1840—41, där Heurlin motsatte sig statsbidrag och Tegnér förordade sådana.³⁷ På grund av omständigheter av denna art ter sig den tanken främmande, att Tegnér skulle ha gått i Heurlins ledband. Mera naturligt är att i fråga om dem räkna med en frändskap i åsikter, som ledde till att de i stor utsträckning stödde varandra, dock knappast i sådan form att Heurlin skulle ha varit den bestämmande och Tegnér den ensidigt mottagande.³⁸

³⁵ Artikeln ingick i Aftonbladet den 21 februari 1840 nr 43 under rubriken Hvem är Tegnérns onda genius? Den var osignerad men torde ha skrivits av C. J. Almqvist, måhända med biträde av J. H. Thomander, vilken sistnämnde varit Heurlins medtävlare om statssekreterarposten. — Lange a. a. s. 313 f.

³⁶ TSS VIII s. 597; ÅSU nr 103 s. 10.

³⁷ Jfr Lange a. a. s. 316.

³⁸ Jfr Jansson, Tegner och politiken s. 448 ff. och Böök, Esaias Tegnér II s. 135. Böök skriver: "Det intima samarbetet dem emellan lades ofta ut

Tegnér's ovan berörda utlåtande till trots fortlevde hans djupt rotade intresse för folkundervisningen. Detta framgår av flera yttranden, som vittnar om direkt välvilja för allmogens skola. I en uppsats om Tegnér's personliga ställning till folkskolan framhåller B. Rud. Hall biskopens oavlätliga strävan att främja folkundervisningen, vilket var det väsentliga i hans grundåskådning.³⁹ Därvid påverkades han inte av tillfälliga störningar. De starka uttrycken i ovan refererade konsistorieutlåtande bör nämligen inte få undanskymmas, dels att han likväl ivrade för inrättande av folkskolor i olika församlingar, dels att hans uttalanden i vissa andra hänseenden betecknar en utveckling i folkskolevänlig riktning.⁴⁰ I stället för en halvbildning, som blott föder rabulister och samhällsomstörtare, ser han bildningens mål i "gudsfruktan och seder". Vad han ansåg gagna gudsfruktan och seder, det kom honom att påyrka förbättringar i fråga om folkskolan; vad han ansåg skada gudsfruktan och seder förmådde honom att kräva inskränkningar i folkskolans program. Hall tillägger: "Antydde och motsvarande fordringar och ansträngningar kunde bli bjärt färgade av hans känsloliv (optimism, resp. melankoli, vänskap resp. misstänksamhet etc.). De kunde ock i någon mån förskjutas av tidsströmningarna i riktning till eller — vanligare — i opposition emot dessa. Men själsrörelserna rubba dock föga det väsentliga i hans grundsyn. Och det är sålunda denna (icke av misantropi föranledd, tillfällig förskjutning i denna), som är det väsentliga i fråga om Tegnér's intresse och insatser för folkskolan."

Hall har otvivelaktigt rätt i detta sitt omdöme. Göte Jansson betecknar Tegnér's uppfattning i folkskolefrågan som statisk och anser att den kontrasterar mot Wallins bekännelse till ett folkligt skolprogram 1837 och mot Geijers övergång från sin konservativa samhällssyn.⁴¹ Också jag har kommit till ungefär samma slutsats.

så, att Heurlin skulle ha ägt ett avgörande inflytande på Tegnér — längre fram hette det i rabulistpressen ett ödesdigert — men det håller knappast streck."

³⁹ Uppsatsen ingår i ÅSU nr 14 s. 113 ff.

⁴⁰ Hall berör här den omständigheten, att Tegnér inte så sällan motsäger sig själv. Speciellt i hans uttalanden angående folkskolan kan flera sådana motsägelser påvisas.

⁴¹ Jansson, Tegnér och politiken s. 219.

Enligt min mening bör Tegnér's inställning till folkskolan karakteriseras som rätt konsekvent under hela hans liv. Denna inställning kännetecknas dels av hans påtagliga intresse för folkundervisningens förbättrande och hans strävan att vidta praktiska åtgärder till folkskolans fromma och dels av hans principiella uttalanden i folkskolefrågan. Beträffande den förra delen är utvecklingslinjen rät och obruten — bortsett från tider av sjukdom och depressionstillstånd — beträffande den senare kan utvecklingar påvisas. Yttre omständigheter har härvid spelat in. Han framstår stundom såsom mycket folkskolevänlig, ibland nästan som en baksträvare. Dessa utvecklingar från en kontinuerlig och konsekvent linje kan dock förliknas vid lätta krusningar på ytan av ett hav, uppkomna genom förändringar i väder och vind, medan de mäktiga underströmmarna på djupet ständigt håller samma riktning. För Tegnér's vidkommande innebar hans ställningstagande i folkskolefrågan ett bevarande av status quo, vilket i själva verket betydde tillbakagång under ett tidsskede av allmänt framåtskridande. Men vi bör minnas, att varje tid har sina ideal och att en senare tid i mycket bedömer problemen annorlunda än de människor, som stod mitt uppe i dem.

KÄLLSKRIFTER

Använda förkortningar:

- SFH = Svenska folkskolans historia under redaktion av Viktor Fredriksson.
- TSS = Esaias Tegnér. Samlade skrifter. Ny kritisk upplaga kronologiskt ordnad. Utgifven af Ewert Wrangel och Fredrik Böök.
- ÅSU = Årsböcker i svensk undervisningshistoria. Bokserie med understöd av Föreningen för svensk undervisningshistoria utgiven av B. Rud. Hall.
- Almqvist*, C. J. L., Om Svenska Uppfostringsväsendet, Stockholm 1840.
- Aquilonius*, Klas, Det svenska folkundervisningsväsendet 1809—1860. Svenska folkskolans historia II, Stockholm 1942.
- Berg*, Fridtjuv, Hur folkskolestadgan tillkom. Ny genomsedd upplaga. Stockholm 1942.
- Berättelse af Kongl. Uppfostrings-Comitén. I häftet. Stockholm 1813.
- Betänkande af Comitén till öfverseende af Rikets Allmänna Undervisningsverk. Stockholm 1829.
- Broocman*, C. U., Joseph Lancaster. Magasin för föräldrar och lärare 1810:2.
- Böök*, Fredrik, Esaias Tegnér I—II. Stockholm 1946.
- Carlsson*, Signe, och *Palmborg*, N., Ur Esaias Tegnér's korrespondens. Lunds universitets årsskrift. N. F. Avd. 1 Bd 44 nr 3. Lund 1947.
- Cavonius*, Gösta, Folkskolläraernas föregångare i Finland. Akad. avh. Helsingfors 1943.
- Cronqvist*, Th., Biskop Ch. I. Heurlin och skolväsendet i Växjö stift. Hyltén Cavallius-föreningen för hembygds-kunskap och hembygds-vård. Årsbok 1946. Växjö 1947.
- Erdmann*, Nils, Esaias Tegnér. En porträttstudie. Stockholm 1896.
- Folkpedagogiska utlåtanden i urval av B. Rud. Hall. ÅSU nr 45—46. Lund 1935.
- Forsström*, Axel, Tegnér och Jönköpings skola. Tegnérstudier tillägnade Algot Werin på 50-årsdagen den 19 oktober 1942. Malmö 1942.
- Fredriksson*, Viktor, Sveriges första folkskolläraryrådgöring. Ett hundra årsminne. Stockholm 1938.
- Gierow*, Arvid, Tegnér och Lancaster. Tegnérstudier tillägnade Algot Werin på 50-årsdagen den 19 oktober 1942. Malmö 1942.
- Hall*, B. Rud., Tegnér's personliga ställning till folkskolan. ÅSU nr 14. Lund 1925.

- Hultkvist*, K. A., Om Tegnér och folkskolan. Urkunder framletade och kommenterade. Lund 1925.
- , Tacksamhets- och andra skrivelser från den tagnér'ska stiftsledningen rörande Unnaryd, Hallaryd, Vislanda, Blådinge och Rogberga. ÅSU nr 14. Lund 1925.
- , Vrigstad. ÅSU nr 14. Lund 1925.
- Jansson*, Göte, Tegnér och politiken 1815—1840. Akad. avh. Uppsala 1948.
- Lange*, Berndt, Christoffer Isak Heurlin som politiker. Akad. avh. Lund 1948.
- Lilius*, Albert, Esaias Tegnér. Nordiska gestalter ur bildningsarbetets historia. Helsingfors 1946.
- Lindén*, Alfred, Huskvarna skola 1822—1916. Jönköping 1916.
- Magasin för föräldrar och lärare 1810:2.
- Nyblæus*, A., Esaias Tegnér, hans öfvertygelser i religiösa och filosofiska ämnen jämte en öfversigt af hans uppfostringslära. Lund 1882.
- Paulsson*, Per, Historik öfver folkundervisningen i Sverige. Stockholm 1866.
- Rydsjö*, Daniel, Esaias Tegnér som pedagog. Tegnérstudier tillägnade Algot Werin på 50-årsdagen den 19 oktober 1942. Malmö 1942.
- , Tegnér och folkundervisningen. Festskrift tillägnad Axel Herrlin. Lund 1935.
- Salqvist*, Bernh., Torsten Rudenschöld. Pedagogiska skrifter, utgivna av Sveriges allmänna folkskolläraryrådgörings litteratursällskap. Häfte 159—160. Göteborg 1938.
- Schwartz*, Eugène, Esaias Tegnér's ställning till vissa pedagogiska och vittra tidsströmningar. Svenska humanistiska förbundets skrifter VII. Stockholm 1903.
- Schück*, Henrik, och *Warburg*, Karl, Illustrerad svensk litteraturhistoria V. Uppsala 1929.
- Silverstolpe*, G. A., Försök till en Framställning af Allmänna Läro-Verkets närvarande tillstånd i Sverige. Stockholm 1813. (Avtryck av ss. 65—67, 68—75 ingår i ÅSU nr 18. Lund 1926).
- Sondén*, Torsten, Tegnér's psykiska ohälsa. Lunds universitets årsskrift. N. F. Avd. 1 Bd 42. Nr 8. Lund 1946.
- Sylvan*, Otto m. fl., Svenska litteraturens historia II. Stockholm 1923.
- Söderhjelm*, Werner, Johan Ludvig Runeberg I. Helsingfors 1929.
- Tegnér*, Esaias, Efterlemnade skrifter. Ny samling. Tredje Bandet. Stockholm 1874.
- , Samlade Skrifter. Ny kritisk upplaga, kronologiskt ordnad. Utgifven af Ewert Wrangel och Fredrik Böök, del IV, V, VI, VII, VIII och IX. Stockholm 1918—1925.
- , Tal vid särskilda tillfällen. Tredje Bandet. Wexjö 1842.
- Thunander*, G., Fattigskola—medborgarskola. Akad. avh. Malmö 1946.

- Torpson, N.*, Svenska folkundervisningens utveckling från reformationen till 1842. Stockholm 1888.
- Ur Växjö stifts folkundervisningshistoria 1795—1865. ÅSU nr 14. Lund 1925.
- Warne, Albin*, Om tillkomsten av vår första folkskolestadga. ÅSU nr 103. Lund 1961.
- Westling, B. Gottfr.*, Hufvuddragen af den svenska folkundervisningens historia. Stockholm 1900.
- Virdestam, G.*, Kring Östrabo och Sankt Sigfrids källa. Stockholm 1934.
- Wrangel, Ewert*, Till skalden Tegnér's psykologi. Ord och bild, 1922 ss. 529—542.
- Årsböcker i svensk undervisningshistoria nr 14, 18, 45—46 och 103.

INNEHÅLL

Inledning	3
Tegnér's åsikter om folkundervisningen i Växjö stift vid tiden för hans utnämning till biskop	5
Tegnér's praktiska åtgärder till fromma för folkundervisningen	8
Vrigstads pedagogi återupprättas	
Offervilligheten för folkundervisningen uppmuntras	
Övriga åtgärder till förmån för folkskolorna	
Allmogens motsträvighet	
Prästbildningens höjande	
Bildningsanstalt för skolmästare upprättas i Växjö	
Skolinspektioner	
Tegnér's ståndpunkt i folkskolefrågan	20
Folkundervisningens uppgift	
Undervisning genom föräldrarna i hemmet	
Olika skolformer	
Statsanslag för folkskolorna	
Lärarna	
Lärometoderna	
Läroämnen och kunskapsmått	
Tolkningar och kommentarer	41
Källskrifter	56

ESAIAS TEGNÉRS UPPFATTNING
OM LÄROVERKENS OCH
FOLKSKOLANS BILDNINGSMÅL

AV

WILHELM SJÖSTRAND

I

Det har ofta gjorts gällande, att Tegnér beträffande skola och gymnasium genomgått en utveckling från en liberal, moderat ståndpunkt till en reaktionär och konservativ, vilken senare samtidigt inneburit ett allt starkare betonande av hans nyhumanistiska grundinställning. Man kan som exempel på denna uppfattning nämna Eugène Schwartz 1903, Albert Nilsson 1911, Fredrik Böök 1946, Göte Jansson och Berndt Lange 1948 samt i viss mån Gösta Cavonius 1962.¹ Det finns emellertid anledning ifrågasätta, hurvida man därmed verkligen har träffat sanningen. För att göra bilden mera nyanserad torde det emellertid vara nödvändigt att undan för undan granska de uttalanden, som Tegnér gjort i läroverksfrågan.

Det var först efter biskopsutnämningen Tegnér fick anledning att sätta sig in i pedagogiska problem. Man kan därför lämpligen börja analysen med hans avskedsföreläsning 1824. Här framställs den grekiska litteraturen som umbärlig ur materiell synpunkt men såsom oumbärlig i formellt avseende. Tankens djärighet och känslans låga påträffar man ingenstädes som här. Men man kan inte möta denna "formens skönhet" utan att lära sig själva språket. Å andra sidan erkänner Tegnér oförblommerat, att det finns mycken bildning och lärdom utan de klassiska språken. Ty en verklig litteratur har numera flera av de levande språken.²

Själva utgångspunkten påminner således i viss mån om Herder,

¹ E. Schwartz, Esaias Tegnér's ställning till vissa pedagogiska och vittra strömningar, Sthlm 1903; A. Nilsson, Tegnér's uppfattning av de klassiska studiernas bildningsvärde för skolan (i Skrifter tillägn. Pehr Eklund, Lund 1911); F. Böök, Esaias Tegnér, II, Sthlm 1946 (jfr O. Sylwan, Sv. litt:s hist., 2:dra uppl., 2, Sthlm 1929, s. 32 ff.); G. Jansson, Tegnér och politiken 1815—1840, Uppsala 1948; B. Lange, Christoffer Isak Heurlin som politiker, Lund 1948; G. Cavonius, Esaias Tegnér's inställning till folkskolan, ÅSU 106, Sthlm 1962.

² Saml. skrift. 4, s. 110 f.

som framhållit både den klassiska bildningens och den på moderna språk avfattade nationella litteraturens betydelse. Samma uppfattning framlade Tegnér snart i ännu tydligare ordalag. Då han passerar Växjö i maj 1824 på väg till sin vining som biskop, håller han ett tal till gymnasiet lärare och elever. Uppfostran avser "att utveckla de mänskliga förmögenheterna". En lärare behövde fordomdags i detta sammanhang behärska den bildning, som representerades av "de döda språken". Nu är läget ett annat. Vitterheten har "koloniserat sig i de levande språken", och naturvetenskaperna har trängt fram. Den mänskliga kunskapen har därmed vunnit i omfång, vad den kan ha förlorat i djup. En del ändringar har skett i fråga om läroverken, som dock ännu inte är "vad de borde, vad de kanske kunde vara".³

I skoltal i Jönköping och Växjö 1825 ger Tegnér uttryck för samma förståelse för utvecklingens krav. "Tidens odling" är nödvändig ej blott för det lärda ståndet utan "för alla klasser av medborgare, som ej hör till den egentliga allmogen". Uppfostran har blivit en "nationalangelägenhet", och man kan inte "vila på åran i tidens ström". Det gamla är ofta gott, men så är även det nya. Man måste därför "pröva allt och behålla det gott är". De nya vetenskaperna tränger in i lärosalarna, och — säger Tegnér — "jag skulle ej vilja bortvisa dem, även om jag kunde". Nominalkunskap och realkunskap kompletterar varandra och kan lika litet vara utan varandra som kropp och själ hos människan. Men de klassiska studierna får allraminst försummas. Det går en klassisk åder fram till och genom den moderna kulturen. Det nya, moderna får lika litet eftersättas, ty då kan man bli "en främling i sin egen tid". Vad latin och grekiska angår är själva *litteraturen* det väsentligaste. Även grammatiken är viktig, men den bör grundläggas med hjälp av modersmålet. Hur som helst — "både det nya och det gamla måste vi omfatta, kunskapens bägge Indier måste vi erövra; solen får icke gå ner i vårt rike, liksom hon fordomdags ej gick ner i Filip den andres".⁴

I juni påföljande år nämner Tegnér tillsättandet av den stora uppfostringskommittén. Även nu manar han till att låta ändringar

³ Ibid. s. 122 ff.

⁴ Saml. skr., 5, s. 298 ff.

föregås av noggrann besinning. Elementarläroverken siktar till "det allmänt mänskliga" eller "det humanistiska". Men liksom man där egentligen får för litet av den gamla litteraturen kan detta bli fallet med "mången annan litteratur, som icke blott i vetenskapligt utan även i humanistiskt avseende är lika så viktig som de gamlas". Man måste alltså förskansa sig inom sina "klassiska fästningsverk" och inte avstå från en tumsbredd av "forttidens grund", men man bör försöka göra vinningar "även på det närvarandes område".⁵

Redan före början av överläggningarna i "snillekommittén" hösten 1826 hade Tegnér alltså gett alldeles entydiga uttryck för att han delade Herders både-och i fråga om klassisk och modern bildning. Hur denna syn skulle gestaltas rent praktiskt i undervisningsväsendet var emellertid ännu oklart. Vid den kartläggning av aktuella frågor, vartill kommitténs ledamöter uppmanades bidra, framträder emellertid Tegnérns dåvarande position i själva bildningsfrågan på ett sätt, som knappast kan misstolkas. Han uppställer frågan, om språken inte är *medel* till litteraturen, och om inte litteraturens "värde och omfång i konst och vetenskap" bör vara grunden för bevarande av de gamla och upptagande av de nya språken. Grammatiken bör inhämtas på modersmålet och därefter kan man börja med latin. Han vet inte, om de moderna språken skall börja i skolan eller på gymnasiet, men matematik och naturvetenskaper bör införas tidigare än dittills. Valfriheten är ett svårt problem, men det förefaller, som om Tegnér närmast tror på att latin bör studeras av alla elever, medan dispens kan erhållas från hebreiska och grekiska.⁶

Under inflytande av sin vän och kollega från lundatiden C. A. Agardh går Tegnér snart ett steg längre, men därvid närmar han sig endast ytterligare Herders ståndpunkt, enligt vilken människo-bildning kan nås även utan de klassiska språken. I ett tillsamman med Agardh författat memorial rörande klass- och ämnesläsningen säger Tegnér att staten redan har löst problemet, huruvida den allmänna bildningen kan åstadkommas utan den klassiska litteraturen, ty apologistierna ger undervisning i detsamma som lärdoms-

⁵ Ibid. s. 339 ff.

⁶ Saml. skr., 6, s. 142 ff.

skolorna med undantag för de gamla språken. Om denna lärofrihet erkänns, ”förläggs av sig själva apologistierna inom lärdomsskolan, och skolan blir en, som hon bör vara”. De klassiska språken och skolan har intet att förlora härpå. Ty de förra studeras ju ändå inte av dem som med denna lärofrihet skulle gå i en gemensam skola.⁷

Tegnér har nu alltså erkänt, att man bör tillåta frihet från de klassiska språken, och han förutser t. v. inga ogynnsamma konsekvenser vid en förening av lärdomsskolor och apologistier till ett enda läroverk med valmöjlighet i det berörda avseendet. Det är detta problemläge, som belyses i nya skoltal i Jönköping och Växjö i juni 1827. Människobildning är omöjlig utan språket, och elementarundervisningen kan därför inte inskränkas till realkunskaperna. Men man tvistar om *vilka* språk som är nödvändiga. Somliga anser, att apologistierna egentligen borde utgöra skolan. De klassiska språken är dock — menar Tegnér — visserligen inte ”det *enda* men det *ena* nödvändiga oeftergivliga villkoret för allmän och fullständig bildning”. Av detta skäl och inte på grund av att de mer än andra språk ”utvecklar människotanken” hör de till elementarskolan. Av samma anledning hör emellertid de levande språken till denna. Det är inte ett fel, att apologistier inrättats utan ”det är ett fel att de icke blivit fullt sammansmälta med lärdomsskolan”. Vid språkstudierna hör grammatikstudierna främst hemma inom skolan och själva litteraturen företrädesvis inom gymnasiet. Dessa synpunkter från jönköpingstalet upprepas i Växjö. Den allmänna bildning, som ges i elementarskolan, växlar med tiden. Naturvetenskap och matematik bör studeras tidigare än nu sker, och detsamma gäller för de moderna språken. De klassiska språken bör ”intaga första rummet”, ty utan dem är ”ingen fullständig mänsklig bildning möjlig”. Men ”de alldeles onyttiga apologistierna bör förläggas inom lärdomsskolan, ty staten bör i sin tjänst, åtminstone på de viktigare platserna, ej mottaga någon obildad, och obildad eller åtminstone ofullständigt bildad är envar som i ungdomen ej inhämtat, jämte de klassiska språken, även de förnämsta och brukligaste levande”. Till fullständig bildning hör för Tegnér således både klas-

⁷ Ibid. s. 159 f.

siska och moderna språk, och ofullständig är den bildning, som uppstår, då endera utelämnas.⁸

Tegnérns ståndpunkt framträder emellertid ännu tydligare i hans brevväxling våren 1827 med Agardh, som inte försummade något tillfälle att påverka sin vän. Bådas mening var, att de klassiska språken studerades på ett för mekaniskt, själlöst sätt utan tillräcklig fördjupning i själva litteraturen. Därför ansåg Agardh, att det tillkom Tegnér att ”rädda så mycket av det klassiska som kan räddas”. Man var däremot inte fullt överens om grammatikstudierna. Tegnér önskade låta dessa komma tidigare än Agardh ville, i det att denne önskade ett års studier, innan man började med grammatiken. Men viktigast var frågan om lärofriheten. Tegnér anser denna tryggad ”om apologistien drages in i lärdomsskolan”. Däremot kan han inte tänka sig att låta den gälla än det ena, än det andra ämnet, t. ex. matematik, historia, geografi. Tegnér anser fullständig lärofrihet onödig, ty ”i utövningen blir aldrig fråga om annat än en exception från klassiska språken, som alltid ger anledning att söka exception från de moderna; i bägge fallen lika falskt, då staten med elementarskola alltid åsyftar allmän bildning, *vartill hör bäggedera*” (min kursiv.) Ämbetsmannakåren måste i vilket fall som helst vara klassiskt bildad.⁹

Tegnér framstår här som en mycket liberal nyhumanist i Herders anda. Tegnér anser båda klassiska och moderna språk nödvändiga, men han kan dock till nöds gå med på en lärofrihet, begränsad till ett val mellan dessa två grupper. Realia förefaller att utgöra en gemensam bildningsgrund. Men Tegnér känner sig stå närmare ”de moderna” inom stora uppfostringskommittén än — som han skriver till Agardh — ”det traditionella katolska partiet”. I sitt välbekanta brev till Martina von Schwerin i mars 1827 säger han sig höra till det ”parti”, som befinner sig i opposition till ”Uppfostrans Apostoliska Junta”.¹⁰ Man försummade emellertid inte från detta håll att bearbeta Tegnér. Man hade, säkerligen med rätta, en känsla av att den som kunde vinna biskopen i Växjö

⁸ Ibid. s. 80 ff., jfrt med s. 575 ff., samt s. 105 ff.

⁹ Ur Esaias Tegnérns papper ss. 268—278 samt Esaias Tegnérns brev, 4, ss. 178 och 221 ff.

¹⁰ Ibid., 4, s. 213.

också skulle ta hem segern. C. Fr. av Wingård sänder sålunda ett tal och ett brev med "förmaningar" i början av 1827, men Tegnér svarar: "Jag fruktar vad huvudfrågan angår, att vi alltid kommer att tänka olika". Tiden kan inte gå i nya riktningar och skolan stå stilla. Den gamla skolordningens "organiska princip" är redan förstörd.¹¹ Wingård gav dock inte upp utan skriver patetiskt i dec. s. å.: "Ålskade Tegnér, låt ingen pygmé krypa bakom ditt härliga namn". Han tilltalar sin kollega som "vältalighetens gud", och menar att "skuggorna" vill missbruka en kraft, som de inte är värda.¹² Några dagar senare skildrar Tegnér för Agardh, hur han upplever sin mellanställning inför det stundande arbetet inom kommittén, som skulle sammanträda i jan. 1828: "Av gamla skolan anses jag för kåttare, av det nya troligtvis som renegat".¹³

Det var säkert med ganska blandade känslor stora uppfostringskommittén åter samlades i Stockholm i början av 1828. Både Agardh och Tegnér hade haft planer på att utebli men insåg nödvändigheten av att fullfölja sin kamp. Atmosfären blev snart ganska spänd, beroende på att Hans Järta nu infunnit sig och med skärpa förde den gamla skolans talan. Det uppkom häftiga meningsutbyten mellan honom och August v. Hartmansdorf resp. Agardh. Även Tegnér hade sina duster. "Jag har härvid en svår post, såsom för det mesta omgiven av idel galenskaper och överdrift", skriver han till sin hustru redan efter ett par dagars sammanträden.¹⁴ Om förhållandet till Järta vittnar följande rader några dagar senare: "Sedan Järta kommit in i kommittén är ingen frid att vänta. Han är helt och hållet polemisk och det gamla systemet, som förut låg under, har i honom funnit en ganska god advokat. Jag kan ej undandraga mig, så fredlig jag är, att strida mot honom, helst han med allt sitt geni är galen och svårligen någon annan kan hålla honom stängin."¹⁵ Litet senare meddelar Tegnér, att "debatterna är förskräckliga", och att han måste arbeta mer än andra, om det hela ej skall gå illa. Han berättar, att man den 14 febr. vann "en betydlig seger" och den 19 febr. "en huvudbatalj men på ganska li-

¹¹ Ibid. s. 203.

¹² Ur Esaias Tegnér's papper s. 288 ff.

¹³ Tegnér's brev, 4, s. 300.

¹⁴ Ibid. 5, s. 11.

¹⁵ Ibid. s. 13 f.

ten pluralitet".¹⁶ I början av mars heter det: "I kommittén går allt kräftgången och vi är mindre avancerade än någonsin. Jag har aldrig sett en sådan konfusion".¹⁷ Han säger sig kämpa för mer fullständiga kunskaper hos en student och för ett utvidgat studium av de levande språken.¹⁸ Det är ingalunda kommittépluralitetens avsikt att undergräva de klassiska språken, utan protokollen skall komma att utvisa, att "det egentligen är min ringa person som yrkat och genomdrivit att man hädanefter på gymnasium skall läsa ungefär dubbelt så mycket latin och grekiska som hittills".¹⁹ I slutet av mars sägs kommittén gå varken fort eller väl, och "många kockar kokar här, som annars, dålig soppa".²⁰ Man diskuterar dagligen 5 à 6 timmar, och "en dummare korporation har jag i min levnad ej sett".²¹ Den 1 april har en votering om akademien förlorats "på ganska liten pluralitet" och Tegnér är "alldeles uttröttad av idel dumheter".²² Vilken balansgång Tegnér förde omvittnas av några rader mot slutet av april: "Kommittén är min avsky. På ena sidan skrivs i alla tidningar ovet mot Järta och Geijer, på den andra mot mig. Det förra oroar mig mest".²³ Den 2 maj beskrivs arbetet i kommittén med orden: "Något mera tråkigt, resultatöst, enfaldigt och osammanhängande har jag aldrig känt".²⁴

Hur agerade då Tegnér i kommittén? Sin tidigare ståndpunkt trogen ville han den 19 och 20 febr. i *princip* ansluta sig till tanken på att slå samman apologist- och lärdomsskolan. Den bildning, som apologisterna borde meddela, är inte fullständig, ej heller klassisk men den är litterär. Man kan inte förneka förekomsten av "ett modernt europeiskt bildningselement", och "den latinska själsgymnastiken" torde även till någon del kunna ersättas av de moderna språken. Dispens från latin blir nödvändig, men det är inte mer än billigt, att man — likaväl som ämbetsmannen får sin fullstän-

¹⁶ Ibid. ss. 20 och 22.

¹⁷ Ibid. s. 30.

¹⁸ Ibid. s. 34.

¹⁹ Ibid. s. 37.

²⁰ Ibid. s. 44.

²¹ Ibid. s. 45.

²² Ibid. s. 47.

²³ Ibid. s. 56.

²⁴ Ibid. s. 59.

diga, klassiska bildning — ger de övriga möjlighet att grundligare inhämta den moderna litteraturen. Endast på de större handelsorterna bör apologistierna förbli skilda från lärdomsskolan, emedan eljest det stora antalet elever från borgerskapet där skulle kunna överfylla lärdomsskolan och ge denna en övervägande modern riktning.²⁵

Tegnér har därmed i grund och botten på en punkt ännu mera än förut accepterat Herders uppfattning, enligt vilken den formella bildningen kan ske även utan hjälp av klassiska språk. Både klassiska och moderna bildningselement får sitt erkännande av Tegnér, och de sistnämnda *anses nu dessutom ha ett visst allmänt formellt bildningsvärde*. Utan klassiska språk finns det ingen *fullständig* bildning, men den ofullständiga moderna med dispens även från latin måste likväl godtas, dock med sådana praktiska anordningar, att den inte kan taga loven av själva lärdomsskolan.²⁶ Belysande i sammanhanget är Tegnér's kamp mot val- eller lärofriheten i Agardhs tappning. I ett par viktiga inlägg, som möjligen ligger före 19 febr., erkänner han att de moderna språken har ett visst allmänt formellt bildningsvärde, men han framhåller å andra sidan, att de på grund av sin mindre fasta grammatik inte kan tävla med de klassiska språken och matematiken. Den "reella undervisningen" är enligt dessa inlägg absolut nödvändig, men av statens ämbetsmän måste man fordra *fullständig* bildning, vilket gör de klassiska språken oundgängliga, bl. a. eftersom dessa i *högre* grad är formellt bildande. Felet hos elementarläroverken ligger därför inte i att de betonat de gamla språken utan i att de försummat de moderna, som — vad den fullständiga bildningen angår — dock kan uppskjutas till "ynglingåldern" men för övriga elever då skulle komma för sent. Den fullständiga valfriheten är emellertid "en falsk liberalism," och Tegnér är orolig för att man inte skall kunna begränsa dispenserandet till de klassiska språken, om man inför lärofriheten som princip. Dessutom föreligger det risk, att "de moderna språklärlingarna" kan komma att överflygla och förkväva själva lärdomsskolan.²⁷ Det är på grund av sådana farhågor

²⁵ Saml. skr., 6, s. 163 ff.

²⁶ Jfr W. Sjöstrand: Pedagogikens historia, I, 187 ff.

²⁷ Ibid. ss. 171—184.

Tegnér, som vi redan sett, fordrade att apologistierna skulle kvarstå som självständiga anstalter på vissa viktiga handelsorter, där motsvarande lärjungar eljest kunde komma att dominera i elementarläroverket.

Hur Tegnér tänkte sig saken framgår av ett utkast till språklig läroplan i elementarläroverket. I en gemensam klass ägnar man sig åt grammatiken på modersmålet. I klass 2 införs latin, resp. tyska. I klass 3 börjar även klassikerna med tyska. I klass 4 införs grekiska, resp. franska. I klass 5 får klassikerna studera franska. I klass 6 tillkommer så engelska för apologisterna, medan detta språk inte inträder förrän i klass 7 för klassikerna. Principen är tydligen, att de moderna språken alltid kommer ett år senare för klassikerna än för apologisterna. I samtliga fall bör grammatiken tillhöra ett tidigare stadium än litteraturen. Speciellt i fråga om latinet menar Tegnér, att det inte främst är grammatikens förmåga att "stärka muskelkraften hos det unga sinnet" utan själva litteraturen, som utgör det viktigaste bildningselementet. Vad grammatiken angår står grekiskan egentligen högre än latinet — åter en herdersk tanke — men latinet "är övergångspunkten från den moderna till den antika bildningen" och bör därför få komma först.²⁸

I ett yttrande den 12 april sökte Tegnér överbrygga motsättningarna inom kommittén genom att föreslå, att det inom varje stift skulle finnas *en* högre lärdomsskola med gemensam undervisning i "vetenskaperna" och med "båda språklinjerna, med lämnad valfrihet mellan bägge". Övriga lärdomsskolor skulle t. v. bli orubade. Apologistierna skulle införa latin samt ej medge dispens från levande språk (detta var tillåtet enligt 1820 års skolordning) samt därigenom bli lägre klasser av den nya skolan.²⁹ Någon fruktan för att apologisterna skulle överflygla övriga elever behövde Tegnér i detta sammanhang inte hysa. I stället skulle ju latin kunna studeras i en mängd anstalter, där detta inte förut hade varit möjligt.

Uppfostringskommittén hade i mars 1828 utsett en särskild expeditonsavdelning, som skulle ombesörja utformandet av det slutliga betänkandet. Ledamöter blev kanslirådet N. M. av Tann-

²⁸ Ibid. ss. 185—194.

²⁹ Ibid. s. 199.

ström, professor Samuel Grubbe, lektor Axel Fryxell och lektor Josef Wallin. De förslag, som Grubbe och Wallin, vilka intog ett slags förmedlande ståndpunkt, framlade i sept. 1828 för de då sammanträdande 13 medlemmarna av kommittén, vann emellertid inte gillande hos pluralitetens representanter. I detta läge blev det August v. Hartmansdorf, som kom att författa större delen av betänkandet.

Tegnér var inte närvarande vid kommitténs sammanträden på hösten 1828 — han infann sig först till riksdagen i början av november. Men han uttryckte i brev oro inför Hartmansdorfs arbete. Denne menade väl, men Tegnér tvivlade på hans förmåga. Reservanterna borde skriva "anständigt". Själv önskar Tegnér undvika polemik lika gärna som Järta vill ha sådan. Om kommittén kunde samlas igen, skulle resultatet bli ett annat. "Nu däremot är kommitténs arbete förfelat för generationer", heter det. Folket får lida för sina styresmän.³⁰ Av allt att döma hade Tegnér velat ha en verklig kompromiss, som kunnat tillfredsställa alla parter. I april hade han därför framlagt sitt eget förslag till en sådan kompromiss i "verkställigheten", siktande till att minoritetens mening skulle bli verkligt respekterad.³¹

Det var i denna riktning Tegnér arbetade, då han kommit upp till Stockholm och tillsammans med Tannström och Hartmansdorf fick till stånd vissa förändringar, varigenom motsättningarna kom att framställas i mindre skarp dager. Oenigheten hade enligt Tegnér i huvudsak gällt elementarläroverket, och även här hade "de moderna" erkänt den klassiska litteraturen som "en faktor i människobildningen" men avsett att *därjämte* bereda större plats åt modern litteratur och realia. Pluraliteten — framhåller Tegnér — har velat ta hänsyn till utvecklingens krav men å den andra sidan inte avsett att "upplösa läroverkets organisation".³²

I grund och botten kom Tegnér att utöva ett betydande inflytande på kommittémajoritetens betänkande. Det linjedelningsförslag, som Hartmansdorf enligt Agardh lyckades övertala pluralite-

³⁰ Tegnér's brev, 5, s. 79 f.

³¹ Saml. skr., 6, s. 198.

³² Tegnér's brev, 5, s. 103 f. Jfr S. Carlsson & N. Palmberg, Ur Esaias Tegnér's korrespondens (Lund 1947) s. 23 ff.

ten att anta men som enligt Agardh var en "absurditet" och alldeles fördärvade pluralitetens "vackra idé",³³ kom i själva verket Tegnér's egen ståndpunkt nära. Ty det skulle finnas en linje "för klassiska språkens litteratur i förening med den moderna" och en linje för "den moderna litteraturen skild från den klassiska". Real-kunskaperna skulle drivas lika på båda linjerna. Efter en gemensam klass följer på den ena linjen latin i klass 1, grekiska i klass 2, franska i klass 4 och hebreiska, tyska och engelska på gymnasiet. På den andra linjen börjar franska i klass 1, tyska i klass 2 och engelska i klass 3. Fullständiga apologistkolor, skilda från elementarläroverken, skall finnas i vissa större handelsstäder.³⁴

Men naturligtvis kunde detta förslag inte tillfredsställa olika meningsriktningar inom minoriteten, till vilkas uppfattning Tegnér för sin del inte kunnat ansluta sig. Agardh's enhetsskola kunde inte tillfredsställa honom. Folkskola, borgarskola och "den bildade klassens skola" skulle enligt Agardh samorganiseras på ett sådant sätt, att eleverna med valfrihet och fri flyttning kunde erhålla den undervisning var och en behövde.³⁵ En sådan organisation riskerade som vi sett enligt Tegnér det både-och, som dock var själva kärnan i hans pedagogiska uppfattning. Järta och Geijer var å andra sidan alltför konservativa. De erkände inte tillräckligt den moderna bildningens berättigande, de ville inte söka åstadkomma ett läroverk för både klassisk och modern bildning, och de önskade framför allt inte medge någon dispens från latin.³⁶ Samuel Grubbe's ståndpunkt var lika omöjlig för Tegnér. Grubbe — och därmed de ledamöter som instämde i hans reservation — erkände i viss mån den moderna bildningens berättigande, men i likhet med A. G. Spilleke vid Fredrik Wilhelmgymnasiet i Berlin ansåg han, att det fanns två huvudriktningar i fråga om mänskliga anlag, "den högre ideella" och "den lägre reella". Genom att sammanslå apologistkola och lärdomsskola skulle man åstadkomma "en naturstridig förening av olikartade element".³⁷ Denna grundsyn kunde ju bl. a. komma i

³³ Ur Esaias Tegnér's papper s. 305.

³⁴ Kommittébetänkandet s. 24 ff.

³⁵ Se Agardh's reservation i kommittébetänkandet.

³⁶ Se Geijers saml. skr., 3, s. 383 ff. och Järta: Valda skrifter, 2, s. 427 ff.

³⁷ Se Grubbe's reservation i kommittébetänkandet.

strid med Tegnér's tro på att till *fullständig* människobildning alltid hör såväl det klassiska som det moderna.

Pluralitetens slutliga förslag hade därför knappast det felet, att det inte tillnärmelsevis motsvarade Tegnér's dåvarande intentioner. Han hade som nämnts själv kunnat utöva ett inflytande på utformningen. Det kan emellertid delvis ha varit bristen på möjlighet att tillfredsställa även minoritetens ståndpunkter, som kom Tegnér att ändå djupare sett och relativt snart känna sig missnöjd. Välbekant är sålunda hans uttalande till Agardh 1832: "Kommitténs betänkande är idel fusk, en misslyckad juste milieu, liks. Casimir Perriers. Vi har ej att välja utom mellan det *modifierade* gamla och det *radikala* nya. Jag inklinerar för det förstnämnda".³⁸

Till det skarpa omdömet i detta brev kan i någon mån ha bidragit, att Tegnér från början hyst misstro till Hartmansdorf och nu inför Agardh, som trots Tegnér's bistånd hade blivit slagen av Hartmansdorf i kampen om statssekreterartjänsten i ecklesiastikexpeditionen, karakteriserar den sistnämnde med orden, att han "är och blir en åsna". Den lösning, som Hartmansdorf under medverkan av Tegnér fått majoriteten att godta, betecknas visserligen av Tegnér som "juste milieu". Men detta behöver faktiskt inte betyda, att hans "modifierade gamla" skulle vara helt oförenligt med eller direkt strida mot hans egen tidigare ståndpunkt i sak. Det finns därför anledning att granska Tegnér's pedagogiska inlägg närmast efter 1828.

Då Tegnér 1831 tryckte det tal, som han hållit i Jönköpings skola 1827, gjorde han vissa ändringar. Men dessa innebar inte en ny *bildningssyn*. Han har visserligen strukit uttalandena om att apologistier och lärdomsskolor skall förenas. Men han framhåller alltjämt, att till fullständig bildning räknas både klassiska och moderna språk. Beträffande de klassiska gäller, att grammatiken hör till barnåldern och litteraturen till ynglingåldern, samt att grekiskan egentligen är tjänligare än latin. De moderna språken kan — och här tänker Tegnér utan tvivel på dem som skall ha *fullständig* bildning — dock med fördel vänta till gymnasiet, "synnerligast om undervisningen häruti något utvidgades". Intet av allt detta innebär någon radikal nyorientering från Tegnér's sida

³⁸ Tegnér's brev, 6, s. 244. Jfr Lange a. a. s. 198 f. (anm. 241).

i jämförelse med vad han i sak hävdade inom uppfostringskommittén. Lika litet finner vi något väsentligt nytt i hans tal i Jönköpings skola 1830, då han åter tar avstånd från Agardh's lärofrihet och precis som i kommittén uttrycker sin farhåga för att denna skulle komma de klassiska språken att skjutas åt sidan av många, eftersom man inte kan inse deras nytta.³⁹

I sitt tal på Växjö gymnasium 1831 tar Tegnér upp den skrift om de lärda skolorna i Bayern, som 1826 ff. utgivits av den starkt konservativa nyhumanisten Fredrik Thiersch. Denne hade Tegnér redan studerat under kommittétiden i likhet med fleda andra ledamöter.⁴⁰ Men även om han nu uttalar sig positivt om det av Thiersch rekommenderade klassiska bildningsidealet och anser det värt att pröva i sin renhet, är det lika tydligt, att det betraktas som en ensidighet. Det förråder onekligen "någon partiskhet för de klassiska studierna", och det åsidosätter helt de moderna språken och realia. Någon egen bekännelse från Tegnér's sida till detta ideal som allena saliggörande finns det absolut inte i hans framställning.⁴¹

Av olika brevuttalanden framgår, i vilken riktning Tegnér vid denna tid organisatoriskt tänkte sig skolfrågans lösning. Han tar avstånd från kommitténs förslag — han använder uttrycket "nångonting ännu galnare än stora kommittén"⁴² — och han förkastar Agardh's "ofta ohållbara och alltid impraktikabla idéer."⁴³ Han anser apologistiskolorna onödiga i småstäderna och vill i stället ha 6 eller 7 apologistier i de större sjöstäderna. Han leker med tanken, att eleverna i apologistiskolan skulle kunna genomgå de två lägre klasserna i lärdomsskolan. Apologistiskolans karaktär av fattigskola skulle då försvinna och den ringa kunskap i latin, som eleverna skulle inhämta, kan "ej vara dem skadlig" (jfr Tegnér's kompromissförslag i kommittén, att apologistierna skulle införa latin). Å andra sidan bör de moderna språken förstärkas på gym-

³⁹ Saml. skr., 6, ss. 80 ff. och 290 ff.

⁴⁰ Ibid. s. 588 (jfr Lange a. a. s. 449); Kommittébetänkandet, Grubbes reservation; N. Almquist i Hist. tidskr. 1918, s. 32.

⁴¹ Saml. skr., 7, s. 88 ff.

⁴² Ibid. ss. 316 och 320.

⁴³ Ibid. s. 366 f.

nasiet, och redan i klass 4 skulle det vara lämpligt med litet franska.⁴⁴

I slutet av 1836 yttrade sig domkapitlet i Växjö om elementarundervisning för blivande militärer. Tegnér anser, att endast gymnasiet ger tillfälle till tillräckliga studier härvidlag, ty apologistierna, som helst blott borde finnas i sjöstäderna, duger inte därtill. Dock kunde man tänka sig att apologistklassen i Växjö skulle förbereda vederbörande i de läroämnena, där tillräckliga förkunskaper saknades. Dispens skulle kunna erhållas från de lärda språken på gymnasiet. För att bevara en gemensam utbildning för statens ämbetsmän vore det dock bäst, ifall även blivande militärer genomginge lärdomsskolan samt på gymnasiet studerade åtminstone latin. Den lediga tiden i övrigt enligt båda dessa alternativ skulle kunna användas till utbildning för en särskild militärlärare vid gymnasiet.⁴⁵ I skoltal från 1835 och 1837 omtalar Tegnér vidare, hur han låtit förstärka undervisningen i grekiska på gymnasiet men även studierna av moderna språk, vilka det är nödvändigt för "varje bildad man att lära".⁴⁶

I Tegnér's brev kan vi följa hans ställningstaganden till läroverksfrågorna mot 1830-talets slut. Han uttalar 1837 farhågor för ett system av läroverk enligt Nya elementarskolan i Stockholm, där man försökt att förena de båda bildningslinjerna enligt uppfostringskommitténs majoritetsförslag, och han anser det oriktigt att som J. O. Wallin i dennes berömda tal s. å. uppskjuta latin och grekiska till 13- à 14-årsåldern.⁴⁷ Ett år senare återkommer han till saken och ger en föreställning om orsaken till sina dubier: "Ger man dispens för klassiska språken, så är det, med närvarande tidsanda, ungefär detsamma som att avlysa dem". Latin och grekiska upptar mycket tid, men de kan ej uppskjutas till 13-, 14- eller 15-årsåldern, ty då "blir det verkligen ingenting av hela lärdomen". Levande språk bör emellertid få större utrymme.⁴⁸ Inför vännen Isak Heurlins reformplaner — Heurlin hade 1838 blivit

statssekreterare efter Hartmansdorf — säger Tegnér sig ängslas. Heurlin är benägen att famla efter "en juste milieu". Han är böjd att i varje stift organisera en skola för "knektarna" och "den moderna oklassiska bildningen" för att få ha "de andra (läroverken) orörda". Tegnér kan för sin del släppa till Jönköpings skola som "experimentalfält".⁴⁹ Till Heurlin själv skriver Tegnér i början av 1839, att han gillar tanken på att behålla "det gamla elementet oblandat åtminstone på gymnasiet" och bevara en lärdomsskola i varje mindre stift. Han fortsätter därpå: "Betänkelig däremot synes mig din juste milieu med blandningen av klassisk och modern, med alla dithörande agrementer av dispenser, valfrihet, ambulatorisk läsning o. s. v.". Dessa element skadar varandra, varför man i Berlin övergått till en ren realskola. Vid Nya elementarskolan har systemet också resulterat i "ytlighet både i klassiska och moderna språken". De moderna språken bör dock förstärkas.⁵⁰ Då Heurlin inför denna kritik synes ha släppt tanken på ett mera flexibelt system samt i stället främst ville upprätta nya moderna skolor på vissa platser, kallar Tegnér detta "billiga koncessioner åt den förvända tidsandan". Men därmed är man på vissa håll ej nöjd, ty "man önskar att helt och hållet utrota både latin och grekiska".⁵¹ Det förslag, som Heurlin till slut fick genomfört i nov. 1839, innebar inrättande av särskilda lärare i moderna språk, naturvetenskap och gymnastik vid gymnasierna samt vidare organisation av flera fullständiga apologistiskolor med undervisning i moderna språk och vetenskaper "till den grad, som för studentexamen erfordras". I vissa fall skulle det finnas en gemensam förberedande klass för apologistiskola och lärdomsskola, i andra skulle latin förekomma som frivilligt ämne i själva apologistiskolan för att bereda dem som så önskade möjlighet till övergång till lärdomsskola och gymnasium.⁵² Denna sistnämnda anordning står i överensstämmelse med Tegnér's kompromissförslag våren 1828. Att Heurlin tagit intryck av Tegnér's rädsla för en generellt genomförd linjedelning torde vara oförnekligt.

⁴⁴ Ibid. ss. 233, 265 f., 304 ff.

⁴⁵ Saml. skr., 8, ss. 278 ff., 435, 443 f., 448, 550.

⁴⁶ Ibid. 7, s. 174 ff. och 8, s. 208 ff.

⁴⁷ Ibid., 8, s. 511 f.

⁴⁸ Ibid. ss. 574 och 576.

⁴⁹ Ibid. s. 584 f.

⁵⁰ Ibid. s. 596 f.

⁵¹ Ibid. s. 639.

⁵² Sv. förf. saml. 1839, nr 37.

I vilken utsträckning Tegnér i själva verket får tänkas ha stått gillande till Heurlins författning framgår inte blott av de redan anförda brevuttalandena utan även av hans skoltal i Växjö 1842 och 1843 samt hans yttrande över skolrevisionen 1843. Det är således tydligt, att Tegnér nu önskar att den särskilda läraren i naturkunskap i Växjö får ett lektorat, och helst bör detsamma gälla även för läraren i moderna språk. Moderna språk och realia är ofrånkomligt bildningsstoff. Latin och grekiska ger formell bildning, och den "grunden är väl nödvändig för huset" men utgör inte hela huset. Det är olyckligt att gymnasierna fäster så litet avseende vid realia. Dessa hör också till den fullständiga bildningen och behövs för blivande ämbetsmän, civila likaväl som militära, samt inte minst för blivande näringsidkare. Gymnasiets idé är inte fullständigt utbildad, om realia saknas, och Tegnér "inser ingen grund, varför ej realkunskaper även skulle få anses bildande, liksom de blott och bart formella". De levande språken synes dock kunna få vänta till gymnasiet, men "nödvändigheten av dessa språks lärande kan numera icke betvivlas". För dem, som inte skall studera i den lärda skolan, bör dessa språk emellertid börja mycket tidigare, redan under de första skolåren och enligt den naturliga metoden att lära sig tala språket, innan man skriver det.⁵³

En viktig självbekännelse i sammanhanget är följande rader 1842: "I mågen icke invända att jag själv i flera år tycks varit av alldeles motsatt tanke och just från denna lärostol (Växjö) ivrat för den formella bildningen. Men i 10 år har den uteslutande praktiska riktningen och hatet mot det så kallade klassiska elementet vid våra offentliga läroverk varit förordat av ytlighetens och halvbildningens målsmän i vårt land, med vilka det är en skam att förena sig".⁵⁴

"I 10 år" — därmed förs man tillbaka till början av 1830-talet, då Tegnér betecknade uppfostringskommitténs pluralitetsförslag som "juste milieu" och bekände sig vilja hålla på det "modifierade gamla". Den nu slutförda undersökningen ger möjlighet att avgöra, i vilken mån och på vad sätt Tegnérs mening ändrades från tidpunkt till tidpunkt. *Hans bildningssyn var och förblev nyhuman-*

⁵³ Saml. skr., 9, ss. 292 ff., 334 ff. och 352 ff.

⁵⁴ Ibid. s. 293.

istisk, men liksom Herders präglades den av liberal anda, d. v. s. moderna språk och realia ansågs tillhöra den fullständiga bildningen för en människa i samtiden. Det finns inga belegg för att detta inte varit Tegnérs uppfattning från början av biskopstiden och intill hans död. Det existerar emellertid också en ofullständig bildning — d. v. s. en bildning utan klassiska språk — vilken är nödvändig för många i samhället. Under arbetet i uppfostringskommittén, då Tegnér var influerad av Agardh, sökte han sig fram till en möjlighet att skapa en mot hela denna grundsyn svarande organisation av läroverken. Full valfrihet enligt Agardh förkastade han. Dispens från klassiska språk inom ett gemensamt läroverk betraktade han till en början såsom innebärande en risk för ett utträngande av de klassiska språken. Men sedan han själv kommit på tanken, att man skulle behålla apologistierna som självständiga anstalter i de större handels- och sjöstäderna, ansåg han sig kunna släppa dessa farhågor. Eftersom detta förslag upptogs i pluralitetsbetänkandet, synes Tegnér vid denna tidpunkt därför inte ha haft någon svårighet att ansluta sig till projektet med två linjer inom läroverket.

Det är emellertid *just på denna punkt och inte i något annat hänseende* Tegnér sedermera åter ändrar uppfattning. Dispens från de gamla språken skulle på grund av "tidsandan" komma att helt utmönstra den klassiska bildningslinjen. Tegnér upplever rent av "de moderna" som fiender till sin egen liberala pedagogiska grundsyn, i det att han anser dem vilja totalt utplåna den klassiska bildningen. I denna sinnesstämning kan han tala varma och starka ord om just den sistnämnda, t. ex. i samband med Thierschs program eller blivande militärers bildningsbehov. Han fasthåller dock vid tanken på att apologistierna skall finnas i sjöstäderna, men han kan däremot inte gå med på dispens inom det övriga läroverket. Kommittéförslaget och Nya elementarskolans linjedelning betecknas som "juste milieu". Längre fram kommer Tegnér därför att med gillande hälsa inrättandet av fullständiga apologistläroverk. Med samma tillfredsställelse ser han på det bättre tillgodoendet av realia och moderna språk på gymnasiet.

Tegnérs påstådda pedagogiska konservatism ligger alltså *på det organisatoriska planet* och rubbar inte hans liberala nyhumanistiska grundsyn, enligt vilken till fullständig bildning hör både klassiska

språk och moderna språk samt realia, och enligt vilken det för vissa elever måste tillåtas även en ofullständig bildning utan klassiska språk. Dispensrätt eller linjedelning vill han från början av 1830-talet inte medge, men denna förändring i hans ståndpunkt är mera betingad av att han vill försvara sin bildningssyn än av att denna i sak förvandlats till något annat än förut. Uttalandena om de klassiska studiernas bildningsvärde under 1830-talet måste förstås på precis samma sätt. Därpå har Tegnér gett sitt eget ord, när han själv 1842 blickade tillbaka på sin utveckling.

II.

Även beträffande Tegnér's inställning till folkskolan har det rätt delade meningar. En positiv bild tecknar K. A. Hultkvist 1925, Daniel Rydsgö 1935, A. Gierow 1942 och G. Thunander 1946.¹ Starkt negativ är däremot K. Aquilonius 1942.² En utveckling till det sämre konstateras av G. Virdestam 1934, F. Böök 1946, Berndt Lange 1948 och A. Warne 1961.³ För en mera konsekvent och bestående uppfattning hos Tegnér uttalar sig B. Rud. Hall 1925, G. Jansson 1948 och G. Cavonius 1962.⁴ Det säkraste sättet att ta ställning till alla dessa utbud är även i detta fall att kronologiskt följa Tegnér's yttranden, så att man kan avgöra, vilken ståndpunkt han hade från början och i vilken utsträckning denna eventuellt undergick förändringar.

I ett par tacksägelseskriivelser från domkapitlet i Växjö 1825

¹ K. A. Hultkvist, Om Tegnér och folkskolan, Lund 1925; D. Rydsgö, Tegnér och folkundervisningen (i Festskrift tillägn. A. Herrlin, Lund 1935); A. Gierow, Tegnér och lancaster (i Tegnérstudier tillägn. A. Werin, Lund 1942); G. Thunander, Fattigskola — medborgarskola, Malmö 1946.

² Sv. folkskolans hist., 2, Sthlm 1942.

³ F. Böök, Esaias Tegnér, 2, Sthlm 1946; G. Virdestam, Kring Östrabo och Sankt Sigfrids källa, Sthlm 1934; B. Lange, Christoffer Isak Heurlin som politiker, Lund 1948; A. Warne, Om tillkomsten av vår första folkskolestadga, Sthlm 1961 (ÅSU 103).

⁴ Ur Växjö stifts folkundervisningshistoria (ÅSU 14, Lund 1925); G. Jansson, Tegnér och politiken 1815—1840, Upps. 1948; G. Cavonius, Esaias Tegnér's inställning till folkskolan (ÅSU 106, Sthlm 1962).

framhåller Tegnér närmast, hur värdefullt det är, att det privata initiativet biträder med hjälp, då "allmänna tillgångar" visat sig otillräckliga, och att hemundervisning samt "vandrande skolmästare", varigenom "undervisningen varken får den enhet eller säkerhet eller omfång som vore önskelig", kan ersättas av en "stående skola".⁵ En fastare utgångspunkt för bedömningen ger emellertid Växjö domkapitels remissyttrande 1826 om det utlåtande, som 1812 års uppfostringskommitté hade avgett föregående år. Det gäller därför först att ta del av detta betänkande.⁶

Enligt kommitténs mening har föräldrarna och prästerskapet tagit hand om barnens uppfostran. Man bör ej genom "tvångsinrättningar" försvaga denna vackra sed. Men eftersom föräldrarna ibland saknar "vilja, tid och skicklighet" och eftersom det finns "värnlösa barn", så bör man frivilligt kunna vidtaga andra åtgärder. Kostnaderna kommer då alltså på församlingarna själva och inte på staten. Kommittén skiljer i fortsättningen mellan det pensum, som hör till folkundervisningen i dess "vidsträcktaste uppfattning" och vad som kan vara nödvändigt och möjligt "särdeles för den arbetande klassen". Problemet löses genom ett angivande av vad som skall förekomma i olika slags anstalter. I ambulatoriska skolor skall man stanna vid läsning, kristendom, skrivning och huvudräkning. I fasta skolor kan man tillägga läsning av latinsk stil, bibelläsning och räkning på tavla. I socken- och brukskolor inhämtas även naturkännedom, fäderneslandets historia och vissa teknologiska insikter. I stadspedagogierna kan man tillfoga svensk grammatik, religionshistoria, geografi, praktisk geometri och bokhålleri, d. v. s. läroplanen omfattar samma ämnen som i apolo-gistskolorna med undantag för de levande språken. Dessa pedagogier är att betrakta som "övergången från folkundervisningen till elementarläroverken". Men folkundervisningen bör i samtliga fall till "vidd och beskaffenhet" m. m. överlämnas åt församlingarnas skön.

Vad har då Tegnér och domkapitlet att säga om allt detta? Föräldraundervisningen blir ofta "ofullständig, alltid ojämn". Allmogen bör få fortsätta att undervisa sina barn, men man bör under-

⁵ Hultkvist a. a. ss. 21 f. och 25 ff.

⁶ Avtryckt i Årsb. i sv. underv.hist. (ÅSU) 45—46, Lund 1935.

söka, om den överallt har "tillräcklig insikt, tillräcklig håg och tillräcklig tid". Det kan därför vara betänkligt att helt lämna frågan om behovet utöver föräldraundervisningen åt församlingens eget bedömande. Staten bör emellertid inte svara för kostnaderna. Vad innehåll och omfång angår är endast de ambulatoriska skolorna aktuella för stiftet, och man godtar föreslaget pensum (läsning, kristendom, skrivning och räkning), dock med tillägget att även Luthers stora katekes bör ifrågakomma, så att konfirmationsundervisningen kan bli bättre förberedd. Detta pensum är i själva verket vad "den svenska bonden" behöver. Det övriga lär han sig i livets och erfarenhetens skola. En "lärld allmoge" är lika litet önskvärd som en "halvlärld".⁷

Hemundervisning samt konfirmationsundervisning är alltså det primära. Vid brist på föräldrakompetens bör församlingen träda in, och som ett önskvärt pensum för *bondebefolkningen* uppställs kristendom, läsning, skrivning och räkning. Staten bör ej engagera sig i kostnaderna, men församlingarna anses inte alltid äga tillräcklig egen initiativförmåga för att åstadkomma erforderliga åtgärder. Ätminstone ambulatoriska skolor borde genom Kungl. Maj:ts rekommendation kunna åvägabringas, så att ingen församling kan "undandraga sig den viktiga plikt att på stadgad fot inrätta sina barnskolor".⁸

Då Tegnér på hösten 1826 tar till orda i stora uppfostringskommittén, låter han samma tankegångar komma till uttryck. Religiös och moralisk fostran sker främst i hemmet. Skolan förmår mycket litet mot "hela tidsandan" utanför dess väggar, inom vilka eleven kan tillbringa endast en ringa del av dygnets timmar. Praktiskt lär man sig vad man behöver av språket, om naturen, landets lagar, statsförfattningar och minnen. Därpå inträder kyrkan och tar hand om religionsundervisningen. Tegnér slår slutligen fast: "Ännu i dag får och behöver större delen av nationen, statens kärna, det egentliga folket, ej någon annan uppfostran".⁹

Tegnér synes inte ha haft något svårighet att acceptera det program, som pluraliteten i kommittén framlade beträffande folk-

⁷ Tegnér's saml. skr., 5, s. 350 ff.

⁸ Ibid. s. 352.

⁹ Saml. skr., 6, s. 132 ff.

skolorna. Det heter i detta, att "nästan ingen skiljaktighet i åsikter ägt rum angående allmänna folkundervisningen", ett påstående som bekräftas i Samuel Grubbes av minoriteten underskrivna reservation.¹⁰ Tegnér skriver själv hösten 1828, att oenigheten främst gällt elementarläroverken och "sträckte sig också föga därutöver".¹¹

Tegnér kan därför anses helt stå bakom stora uppfostringskommitténs pluralitetsyttrande i fråga om folkskolorna. Med undantag för religionen kan folkundervisningens omfång enligt kommittén "ej så noga bestämmas", ty kunskapsmättet beror på "yrken och behov". Religionskunskapen tas om hand av statens religionslärare, prästerna. Men konfirmationsundervisningen kräver som förberedelse förmåga att läsa svensk och latinsk stil samt kunskaper i biblisk historia och katekes. Detta pensum skall föräldrarna bibringa barnen. Men om föräldrarna är "oskickliga, ovilliga eller oförmögna" därtill, bör folkskolor inrättas. Men det gäller här en "nöd-hjälp" — föräldrarnas roll skall eljest inte rubbas. Församlingen skall själv ekonomiskt svara för dessa åtgärder, och vid behov måste domkapitlen kopplas in för att få saken till stånd. Endast i ytterst beträngda fall kan staten däremot träda emellan. Helt *frivilligt* må det i sin tur vara för församlingarna att utöver nämnda minimum "bibringa de allmänna medborgerliga kunskaper, som näst religionen är för de näringsidkande klasserna i städerna och på landet, vilka ej söker en högre bildning, de nödigaste och nyttigaste". Dit hör skrivning och räkning, en kort världs- och naturbeskrivning, teckning, kyrkosång och gymnastik. Men skrivning, räkning samt världs- och naturbeskrivning bör uppmuntras även i de fall, där man eljest stannar vid minimipensum. Ty allt detta är nödvändigt, emedan jordbrukaren, bergsmannen och hantverkaren "skall deltaga i lagstiftning, lagskrivning och beskattning". Man bör därför på varje ort gå så långt, som tillgångarna tillåter. För undervisningen bör tillkomma särskilda läseböcker, vilka även kan användas av föräldrarna i hemmet. Speciellt i religion och hälsovård är en sådan läsebok synnerligen önskvärd. Folkskolans uppgift att "bibringa ungdomen nödiga förkunskaper för att kunna

¹⁰ Betänkandet s. 23, Grubbes reservation s. IV.

¹¹ Tegnér's brev, 5, s. 103.

intagas i elementarskolorna” kan i de flesta fall fyllas, i och med att den utformas på nyss angivet sätt.¹²

Som synes är likheterna med Växjö domkapitels yttrande 1826 påfallande. Vid behov skall församlingarna genom lämpliga ingripanden förmås göra sin skyldighet mot de okunniga och fattiga föräldrarnas barn. Minimipensum är detsamma, snarast något utökat, eftersom inte blott skrivning, räkning utan även världs- och naturbeskrivning hör till det, som helst bör ifrågakomma utöver det absolut nödvändiga. Folkskolan är även tänkt som en förberedelse för inträde i elementarläroverken. Staten skall emellertid inte träda emellan annat än i undantagsfall. Man kan beträffande synen på allmogens kunskapsbehov jämföra med Tegnér's ord i ett tackbrev sommaren 1828: ”I ett land som vårt, där menigheten deltagar i lagstiftningen och statens högsta angelägenheter, är råheten grundlagsvidrig och okunnigheten en landsförrädare”.¹³

Från den angivna ståndpunkten utgör Tegnér's yttranden under åren närmast efter 1828 ingen avvikelse. Det är fullt konsekvent, att Tegnér med all kraft sökte få folkskolor till stånd på olika håll i församlingar, där föräldrarna ofta saknade möjlighet att fullgöra sin undervisningsplikt. Hans berömda strafftal 1830 till menigheten i Agunnaryd, som motsatt sig planen att indra en komministratur och använda medlen till en lärarbefattning, innehåller intet nytt. Det heter t. ex., att ”all prästerlig undervisning förutsätter en barnundervisning”. Men föräldrarna är ofta ej förmögna därtill, utan det blir ”orkeslösa gummor” och ”kringstrykande personer”, som får ta hand om uppgiften. Motstånd mot skolplanerna är därför detsamma som att tigga om att få behålla sin okunnighet.¹⁴ Inte ens då Tegnér i brev till Hartmansdorf 1832 uttalar sig om önskvärdheten av en läsebok, ”där det oundgängligaste av landets historia, geografi och statskunskap samt några populära element av naturkunskap upptogs”,¹⁵ framställs något ökat krav. Ty stora uppfostringskommittén hade ju önskat ”en kort världs- och naturbe-

¹² Kommitténs betänkande s. 10 ff.

¹³ Saml. skr., 6, s. 214.

¹⁴ Ibid. s. 333 f.

¹⁵ Ibid., 7, s. 305 f.

skrivning”, vari man inbegripit Sveriges och Norges ”läge och alster, historia och samhällsförfattning”.¹⁶

Om man läser rätt innantill, kan inte heller uttalanden från 1836 och 1837 sägas innebära något allvarigare avsteg från det tidigare omfattade programmet. Föräldraundervisningen är grunden. Men ”flera torde sakna kunskaper till ett sådant värv, andra saknar tid, andra saknar vilja och håg”. Därför måste ”barnskolan” bli ”församlingens hjärta”. På många ställen i stiftet har man ej tillfälle ”att med säkerhet lära det nödvändiga”. Dit hör innanläsning, skrivning och räkning. Därpå bör prästerskapets religionsundervisning följa. Om man fordrar mera, kräver detta åtminstone en stående folkskola i varje församling, men hinder härför är glesbebyggelse, fattigdom och obenägenhet hos folket att offra så mycket.¹⁷ Tegnér håller alltså alltjämt på läsning, skrivning och räkning som önskvärt minimipensum, medan det övriga anses mera oundgängligt, dock åtminstone delvis på grund av rent praktiska svårigheter att gå utöver minimikraven.

Under 1839 berör Tegnér folkskolefrågan i en rad brev. Till Isak Heurlin uttalar han 6 febr., att han i likhet med denne inte anser någonting nödvändigt ”utom den religiösa bildningen”. Det behövs emellertid en bättre katekes och därutöver fordras intet mer än ”läsa och skriva”, medan ”de politiska folkskolorna skadar vida mera än de gagnar”.¹⁸ För biskop Wingård berättar han 30 juni, att han i kyrkolagskommittén såsom minimum föreslagit ”innanläsning, katekes och biblisk historia”. Till detta ville Heurlin lägga ”räkna och skriva”.¹⁹ För sin danske kollega J. P. Mynster karakteriserade Tegnér sig den 25 augusti som en motståndare till en ”lärd folkskola” med naturkunnighet, geometri, historia, geografi, statistik, samhällslära, grundlagar m. m. Folkskolan skall vila ”på religiös grund”, medan ”den övriga grannlåten” är onödig.²⁰ I okt. s. å. meddelar han till Wingård, att Heurlin envisas med att inte vilja ge allmänt statsanslag till folkskolan. Men Tegnér säger för egen

¹⁶ Kommitténs betänkande s. 14. Jfr utlåt. från Växjö härom (ÅSU 45—46, s. 189 och Lange a. a. s. 199, not 244).

¹⁷ Saml. skr., 8, ss. 164 f. och 250 f.

¹⁸ Ibid. s. 597 f.

¹⁹ Ibid. s. 635 f.

²⁰ Ibid. s. 647 f.

del: "Kunna ej alla få, så är lika gott att ingen får. Men då förfaller också hela saken, och vår folkskola blir fortfarande så ömklig som den är för närvarande på de flesta ställen".²¹ Till Heurlin själv skriver han den 11 okt., att folkskolan utan offentligt anslag kommer att förbli i sitt dittillsvarande skick. Men det kan kanske vara lika gott, ty "all möda är ändå spilld på detta hundsläkte".²² För Agardh uppger Tegnér 2 nov., att han anser skolmästare nödvändiga, om innanläsningen skall läras "med tillbörlig säkerhet". Föräldraundervisningen är givetvis det bästa, men så länge denna ej utgör full garanti, "måste det gamla skolmästarsystemet bibehållas". Men då behövs, tvärtemot vad Heurlin vill, ett offentligt anslag.²³

Den bild, som dessa brevuttalanden ger, kompletterar domkapitlets av Tegnér författade utlåtande om folkundervisningen 31 juli 1839. Tegnér bryter här i skarpa ordalag staven över den lärda halvbildningen. Folkskolan är "endast en förberedelse till religionsundervisningen" och har fyllt sin bestämmelse, då den underlättat denna prästens uppgift. Då krävs emellertid innanläsning av svensk och latinsk stil, biblisk historia, katekes och kyrkosång. Skriva och räkna är nyttiga färdigheter, ofta rent av outhärliga, och "tillfälle till undervisning häri bör också alltid finnas i folkskolan, men att föreskriva det såsom ett nödvändigt villkor för alla, anser kons. av flera skäl för betänkligt". Men det behövs utan tvekan statsanslag, åtminstone i Växjö stift, där församlingarna ofta av fattigdom varit förhindrade att upprätta skolor. Ty "är det icke lika så viktigt för staten att ha den arbetande klassen, som alltid är den talrikaste, religiöst och moraliskt bildad för sin dunklare bestämmelse, som att ha en lärd och skicklig ämbetsmannapersonal?"²⁴

Beträffande innebörden av ståndpunkten, att skrivning och räkning inte bör göras obligatoriska för alla, kan hänvisas till konsistoriets yttrande 1842 över Kungl. Maj:ts förslag till allmän folkskolelag. Detta upptog som minimipensum även kyrkosång, skriva

²¹ Ibid. s. 656 f.

²² Ibid. s. 661.

²³ Ibid. s. 668.

²⁴ Ibid. s. 342 ff.

och räkna. Man ville i de fall, då föräldrarna tredskades i fråga om barnens skolgångsskyldighet, tillgripa varning och skiljande av barnen från föräldrarna (§ 12).²⁵ Om allt detta säger Växjö domkapitel, att huvudräkning hör till "oeftergivliga fordringar", men att man — om fordringarna på kyrkosång, skrivning och räkning i övrigt "alltför strängt utkrävs" — säkert till en början måste tillgripa tvång enligt § 12.²⁶

Det anförda ger anledning konstatera, att Tegnér 1839 stod kvar vid sin ursprungliga tanke på folkskolan såsom i första hand en förberedelse till prästens undervisning. Hans syn på folkskolans nödvändighet har snarast förstärkts, i det att han nu kraftigt framhåller vikten av statsanslag. Beträffande minimipensum stannar han i första hand vid vad stora uppfostringskommittén enats om, men liksom denna kommitté kan han anse skrivning och räkning värda uppmuntran, medan det enligt hans uppfattning vore farligt att göra sådana färdigheter obligatoriska, eftersom man då sannolikt skulle nödgas tillgripa tvång mot föräldrarna.

Den negativa förändring, som Tegnér undergått sedan början av 1830-talet, ligger således närmast däri, att han släppt tanken på vad uppfostringskommittén rekommenderat i fråga om fäderneslandets geografi, historia och författningar m. m.. Här har hans aversion mot de skroderande riksdagsbönderna, de halvlärda ignoranterna, gjort sig gällande. Men 1842 kan man på denna punkt konstatera ett uppreparande av den ursprungliga uppfattningen. Ty i ett tal d. å. — det blev visserligen aldrig framfört — men finns bevarat i manuskript — går Tegnér mycket långt i sina medgivanden. Vid sex år bör barnet kunna läsa och skriva och bör då "också kunna gå i folkskolan". Här skall det studera modersmålet, isländska, tyska, aritmetik, geografi, historia, saga, statistik, religion, ekonomi och grunderna av olika naturvetenskaper.²⁷ Detta program är så långtgående, att det faktiskt vittnar om ett radikalt utbud i jämförelse med 1839. Man bör härvidlag emellertid inte glömma, att riksdagens beslut gällt en obligatorisk folkskola med även bl. a. historia, geografi, naturlära och teckning på sche-

²⁵ Bil. till riksständens prot. 1840—41, X: 1, s. 1049 ff.

²⁶ Årsb. i sv. underv.hist., 45—46, s. 233.

²⁷ Saml. skr., 9, s. 295.

mat, och att Kungl. Maj:ts definitiva avgörande väntades när som helst.

Sammanfattningsvis kan fastslås, att Tegnér på det hela taget blir trogen den ståndpunkt, som intagits av stora uppfostringskommittén. Hemundervisning och konfirmationsförberedelse är folkbildningens egentliga grundval. Till minimum hör läsning, biblisk historia och katekes. Därutöver är skrivning och räkning högst önskvärda. Under inflytande av bl. a. sina erfarenheter från Växjö stift stärks dock Tegnér i uppfattningen, att det måste stöta på praktiska svårigheter att göra dessa färdigheter obligatoriska. Kunskafer därutöver godtar han liksom uppfostringskommittén under början av 1830-talet, men han ställer sig sedan negativ på grund av sin rädsla för halvbildningens övermodiga framfart i misslyckade riksdagsmäns gestalt. Han svänger emellertid mot slutet av sitt liv åter om i detta hänseende och gör mycket långtgående medgivanden. Tegnér framstår under hela sitt liv som en *folkskolevän*, och erfarenheterna för hans fattiga stift snarast förstärkte hans känsla av hur nödvändig folkskolan är på grund av föräldrarnas bristande kunskafer och ekonomiska resurser. Han utvecklar sig på så vis till en klar anhängare av en statsunderstödd folkskola.

III.

Resultatet av den nu slutförda undersökningen är följande. Tegnérns uppfattning om folkskola och elementarläroverk företer betydligt större konsekvens och sammanhang från tid till tid än vad många velat göra gällande. Om man till utgångspunkt tar det betänkande, som stora uppfostringskommitténs majoritet avgav 1828, fasthåller Tegnér i det mesta vid dess tankegångar.

Folkundervisningen är primärt en uppgift för föräldrarna i hemmet och prästerskapet vid konfirmationen. Okunnighet och fattigdom gör emellertid folkskolor önskvärda eller rent av nödvändiga, en övertygelse som växte i styrka hos Tegnér under hans arbete i det egna stiftet, så att han till slut krävde statligt understöd i sammanhanget. Minimipensum är kristendom och läsning, men även skrivning och räkning betraktar han som på det hela taget oundgängliga. Därmed slog han vakt om samma kunskapsinnehåll, som

bestämde i 1842 års folkskolestadga. Viss tvekan om att göra skrivning och räkning obligatoriska sammanhänger hos Tegnér främst med erfarenheten, hur starkt motståndet i församlingarna ibland kunde vara. Även dessa ämnen skulle emellertid alltid erbjudas de hågade.

I fråga om *elementarläroverket* omfattar Tegnér under hela sitt liv en liberal, nyhumanistisk grundsyn. Till fullständig bildning hör klassiska och moderna språk samt realia. Den ofullständiga bildningen utan klassiska språk är emellertid också nödvändig i samhället. Tegnér anser 1828, att valfrihet i fråga om klassiska språk är en hållbar, organisatorisk lösning av problemet, om blott vissa fullständiga apologistkolor existerar i sjö- och handelsstäder, där dessa elever eljest kunde tänkas skjuta övriga lärjungar i bakgrunden. På *denna punkt* men ingalunda i fråga om sin uppfattning i övrigt ändrar Tegnér sig likväl under 1830-talet. Apologistierna bör, menar han alltjämt, koncentreras till sjöstäderna, men för elementarläroverkens del betecknar linjedelningen en olycklig juste milieu-uppfattning. "Tidsandan" skulle medföra, att den fullständiga bildningen riskerade att gå under, om valfrihet infördes på detta håll. Men Tegnér gillar de 1839 inrättade apologistläroverken, ledande till studentexamenskunskafer, och han gläder sig åt förstärkningen av moderna språk och realia på gymnasiet. I Växjö vill han rent av få ordentliga lektorat, ej blott lärarbefattningar för dessa ämnen.

Tegnér blir på detta sätt en person med en genomtänkt bildningsuppfattning, beträffande vars förverkligande han dock tog lärdom av sina erfarenheter. Man kan diskutera, huruvida han tolkade tidsläget rätt eller inte. Men att de förändringar, som ägde rum i hans uppfattning, vittnar om *realism* kan ingen betvivla. Man bör också kunna anse det som ett faktum, att ingen starkare utveckling mot konservatism ägde rum i Tegnérns pedagogiska åskådning. Även då han rasar som värst mot tidens "rabulism", håller han i själva verket fast vid behovet av *en statsunderstödd folkskola* och bevarar sin *liberala* nyhumanistiska ståndpunkt.

Man kan kanske till sist våga göra en förmodan i fråga om orsaken till att det funnits så många delade meningar beträffande Tegnérns uppfattning med avseende på läroverk och folkskola. Om man närmast fäster sig vid sådana uttryck för växjöbiskopens för-

akt för den liberala politiken som dikten "Georg Adlersparres skugga till det svenska folket" (1839), kan denne framstå som ytterst konservativ. Det är lätt att generalisera från ett dylikt faktum och tro, att alla pedagogiska uttalanden måste tolkas i samma anda. Men detta torde vara felaktigt. Tegnér vämjdes vid den politik, vilken drev jämlikhetstanken längre än som kunde vara förenligt med hans egen tro på den humanitet, vars ideal han aldrig ville svika. Dumdryghet, drummelaktighet och pöbelaktigt beteende stred mot såväl hans självkänsla som hans innersta uppfattning om frihet och demokrati. Under intrycket av upplevelser i denna riktning kunde Tegnér även i pedagogiskt avseende uttala sig på ett sätt, som verkar oförenligt med hans tidigare ståndpunkter. Men bakom dessa skiftningar på ytan flyter det alltjämt samma ström av tankar om bildningens egentliga väsen och dess förverkligande på olika nivåer och för olika folkgrupper. För den som inte skönjer detta, blir Tegnér full av vankelmod och skiftar mening från tid till tid. Man kan då också lätt förstora sinnessjukdomens inflytande. Mycket av vad som skrivits om Tegnér förefaller att vara spekulationer, då man blott gör klart för sig, vad Tegnér i grund och botten ogillar inom den liberala politiken. Han synes mindre ha vänt sig mot själva grundtankarna än mot de överdrifter och missbruk, vilka han ansåg sig kunna konstatera. Nyckeln till verklig förståelse synes mig därför ligga i biskopsgestaltens självbekännelser i "Kronbruden" (1842):

"Frihet fyllde min ungdoms håg, än hänger jag vid den.
Frihet jag älskar i Stat som i Dikt, ve slaven som drömmer
frihet. Den drömmen var skön. En dröm? Den dagen kan komma
då var mänska är fri, och bunden av lagen allena,
bildningen hör till en var, så bonde som präst och greve.
Hög finnes då ej och låg, ty alla födas vi lika.

— — — — —
Tidens riktning är min, och frihet vill jag, blott frihet.
Men där är frihet ej som lag ej binder, folkya
är ej folkfrihet. Giv akt, laglös är en slav jämt,
oredans fosterbarn. Bort med den friheten, bort, bort!
Frihet är sanning och måtta och ljus. Konungliga dygder
hålla sin tron alltjämt. Rabulism erövrar den icke.

— — — — —
Demokratien är byggd på dygd, på sedernas enfald,
finnas ej de är hon död och leder till yra och självsväld."

ERIK GUSTAF GEIJERS
STUDIEGÅNG

och hans inställning till folkskola
och folkundervisning

AV

ALBERT WIBERG

FÖRORD

Medan Esaias Tegnér's åsikter om folkskola och folkundervisning varit föremål för bl. a. ett flertal specialundersökningar,¹ har Erik Gustaf Geijers inställning till samma problem inte väckt någon tillnärmelsevis motsvarande uppmärksamhet. I den rikhaltiga Geijerlitteraturen, som i omfattning inte står Tegnérforskningens efter, behandlas visserligen ibland också Geijers åsikter i de pedagogiska frågorna men det sker då vad folkundervisningsfrågorna angår så att säga i förbigående och vid diskussionen av hans allmänna sociala inställning. Även i arbeten, där man kunnat vänta att också Geijers tänkande i folkundervisningsfrågan skulle ha behandlats, t. ex. Edvard Rodhes eljest givande verk "Geijer och samhället", har ämnet nästan helt förbigåtts. Någon samlad översikt av denna sida av hans samhällstänkande finns icke. Detta har syntts som en brist. Då därför här ett försök görs att i ett sammanhang framställa Geijers

¹ *Cavonius, Gösta*, Esaias Tegnér's inställning till folkskolan, Stockholm 1962 (ÅSU 106).

Forsström, Axel, Tegnér och Jönköpings skola: Tegnérstudier tillägnade Algot Werin på 50-årsdagen den 19 oktober 1942, Malmö 1942.

Gierow, Arvid, Tegnér och Lancaster; Tegnérstudier tillägnade Algot Werin på 50-årsdagen den 19 oktober 1942, Malmö 1942.

Hall, B. Rud., Tegnér's personliga ställning till folkskolan, Lund 1925 (ÅSU 14).

Hultkvist, K. A., Om Tegnér och folkskolan. Urkunder framletade och kommenterade, Lund 1925.

Hultkvist, K. A., Vrigstad, Lund 1925 (ÅSU 14).

Landquist, J., Esaias Tegnér som pedagogisk tänkare: Tegnérstudier, Lund 1949.

Rydsjö, Daniel, Tegnér och folkundervisningen: Festskrift tillägnad Axel Herrlin, Lund 1935.

Rydsjö, Daniel, Esaias Tegnér som pedagog: Tegnérstudier tillägnade Algot Werin, Lund 1942.

Schwartz, Eugène, Esaias Tegnér's ställning till vissa pedagogiska och vittra tidsströmningar: Svenska humanistiska förbundets skrifter VII, Stockholm 1903.

Sjöstrand, Wilhelm, Esaias Tegnér's uppfattning om läroverkens och folkskolans bildningsmål, Stockholm 1963 (ÅSU 106).

åsikter om folkskola och folkundervisning, ska man inte vänta sig, att så mycket nytt i ämnet presenteras utöver vad som på skilda håll i Geijerlitteraturen meddelats, men däremot kan det vara motiverat att få de Geijerska åsikterna i ämnet samlade i en sådan kronologisk följd, att man kan se förändringarna i dem som en kontinuerlig utvecklingslinje. Föryngringsprocessen i historien var honom icke förborgad — så ansåg han själv.

I samband härmed har förf. ansett det viktigt att ge också en översikt av den unge Geijers bildningsgång. Det visar sig nämligen att hans åsikter i folkbildningsfrågorna inte så sällan grundar sig på erfarenheter från hans barndoms- och studieår. Härvid hänvisas en gång för alla till John Landquists klassiska Geijerbiografier.

Förf.

I sitt ryktbara avskedstal till Uppsala studenter den 8 maj 1846 betonade Geijer, att han illa svarat mot den fordran som man på sina håll möjligen kunde ställa på en akademisk lärare, nämligen den att han skulle överlämna och befästa ”på förhand fullt genomtänkta och avgjorda övertygelser”. Han fortsatte: ”Mina övertygelser, min hela bildning har befunnit sig i en ständig utveckling. Den har utvecklat sig med Eder, genom Eder, för Eder. Lärande andra har jag själv oupphörligt lärt. Men kanhända är min ofullkomlighet till en del min förtjänst. Ty det är denna egenhet, som så fäst mig vid ungdomen, som gjort och skall göra mig alltid och allestädes till en av Eder. *Studerande* är allt vad jag varit, allt vad jag är, allt vad jag ännu bliver tills livets krafter domna”.² Därför att Geijers åsikter sålunda aldrig varit statiska utan ständigt befunnit sig i dynamisk utveckling och av honom städse underkastats sanningssökarens förnyade granskning, måste man, när man vill klargöra för sig hans åsikter i ett ämne, följa hans uttalanden från tid till annan. Detta gäller i särskilt hög grad undervisnings- och uppfostringsproblemet, som sysselsatte honom så gott som hela hans liv. Utgångspunkten härvidlag för honom var redan de erfarenheter han gjorde under sina barna- och ungdomsår i sin hem- och skolmiljö hemma i Värmland.³ Vid en undersökning av Geijers inställning till folkskola och folkundervisning blir det därför nödvändigt att till en början undersöka var redan dessa erfarenheter kan ha betytt för utvecklingen av hans åsikter.

² Erik Gustaf Geijer: Samlade skrifter (Landquist) Bd XI, Stockholm 1930, s. 294 f.

³ Betydelsen av de erfarenheter Geijer gjort hemma i Värmland betonas starkt av S. I. Olofsson i hans givande arbete: Geijer och samhällsekonomin. Stockholm 1959, s. 27 o. passim.

GEIJER, HEMMET OCH HEMBYGDEN

Erik Gustaf Geijers fader, Bengt Gustaf Geijer på Ransäter, nedtecknade om den glädjande tilldragelsen i hemmet den 12 januari 1783 följande:

Kl. 3 eftermidd. blef min älskade hustru lyckeligen förlöst med en välskapad son, som den 13 blef döpt till Erik Gustaf. Fadrdar: mina vördade föräldrar, inspektor Ek och dess fru (i familjebibeln ersatta av svåger "Geschworner Tobias Geisler och Mademoiselle Agneta Geisler"), svåger Robsahm och hans syster Anna Lisa samt Bror Carl Geijer och Mamsell Agneta Anström. Nådige Jesus, beskydda och hjälp detta fattiga barnet, omfatta det med din nåd; då det helgas din kristenhet, så dana du dess hjärta till din dyrkan.¹

Denna anteckning av Bengt Gustaf Geijer (1748—1814) ger oss redan den en god bild av den samhällsmiljö, i vilken sonen inträdde. Det var fråga om god medelklass och en vidsträckt släkt, präglad av trygg, gammaldags gudsfruktan. Enligt sonen hade fadern som sitt valspråk: "Vi äro i Guds hand; och ingen klagan hjälper".² Han var av den gamla patriarkaliska stammen och inte så litet av diktator i sin familj. Det sägs att det blott var Erik Gustaf och Jeanna Maria, som någon gång vågade hävda en annan mening än hans.³ Men fadern utstrålade också en trygghet, som gjorde att de alla fylkade sig kring honom, när oro var på färde.⁴

¹ Citat från *Erdmann, Nils*, Erik Gustaf Geijer, Stockholm 1897, s. 5. Om Geijer-släkten se Geijer, Lennart, Släkten Geijer jämte dottersläkterna von Geijer och af Geijerstam, Stockholm 1953.

² Ordspråket anförs i ett brev från Erik Gustaf Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 10 nov. 1812: SS XII, s. 140.

³ Se härom Liljebjörn, Henrik, Minnen från förra hälften af 1800-talet, Stockholm 1912, s. 31.

⁴ Så t. ex. vid underrättelsen om Gustaf III:s mord. I det Geijerska hemmet rådde liksom mestadels i Värmland en rojalistisk stämning. Se Geijers Minnen:

Det är nog tämligen säkert, att den trygga myndighet, som sedermera i så hög grad karakteriserade äldste sonen, var ett arv från fadern. Den familj, i vilken Geijer växte upp, var stor. Dit hörde förutom fadern och modern även farföräldrarna — farfadern Johan (Jan) Gustaf Geijer, född 1719, dog först 1790, när Erik Gustaf var i sjuårsåldern, och farmodern, Maria Låstbom, född 1728, bodde hos familjen även efter makens bortgång ända till sitt frånfälle 1805.⁵ En uppskattad medlem av familjen var även mostern Agneta Christina Geisler, född 1767, och som i kyrkböcker och mantalslängder tituleras "Mademoiselle" eller "Jungfru". Tjänstepersonalen var för övrigt stor och bestod med några växlingar vid mantalsskrivningarna i allmänhet av två drängar och åtta pigor.⁶ Vid 1794 års mantalsskrivning om hösten alltså gällande för 1795 bestod familjen bortsett från de då fem barnen av man och hustru, 3 drängar, 8 pigor, en jungfru och en informator, alltså med barnen tillsammans 20 personer.⁷ De fem barnen var födda Erik Gustaf 1783, Carl Fredrik 1784, Johanna Maria 1785 — det vill säga en barnsäng varje år för modern — Emanuel 1787 och Britta Charlotta (Lotta) 1793. Härtill kom sonen August, som föddes 1789 men som dog i spädd ålder samt längre fram den yngste sonen i familjen Bengt Gustaf, född 1801.⁸ Sammanhållningen och gemenskapen mellan syskonen syns ha varit stor. I särskilt hög grad gällde detta om de tre äldsta, av vilka Jeanna Maria i hög grad var Erik Gustafs förtrogna under hans studieår.

SS VII, s. 314 f. Jfr *Molin, Adrian*, Geijer-studier, Göteborg 1906, s. 3; *Erdmann, Nils*, a. a., s. 29; *Lilljebjörn, Knut och Henrik*, Hågkomster, 2:a uppl., Stockholm 1911, s. 4.

⁵ Ransätters husförhörslängd (1791—1801): Ransätters kyrkoarkiv (GLA). Se även mantalslängderna för olika år!

⁶ Mantalslängder 1790, 1793 och 1794 för Övre Ulleruds socken: Ransäter (GLA).

⁷ Mantalslängd 1795 Övre Ulleruds socken: Ransäter (GLA). Härtill kom farmodern Maria Låstbom, som även bodde på Ransäter, ehuru hon synes ha varit frånvarande vid mantalsskrivningen.

⁸ Ransätters husförhörslängd 1791—1801: Ransätters kyrkoarkiv (GLA). Jfr *Geijer, B. J.*, Bengt Gustaf Geijer till Uddeholm och hans ätlingar, Malmö 1899, s. 40. August Geijer dog 1794. Antalet smeder var enligt mantalslängden 1800 sju stycken. Jfr *Olofsson, S. I.*, Geijer och samhällsekonomien, Stockholm 1959, s. 39.

På Ransäter var vidare mantalsskrivna Anders Eriksson med hustru och ett barn, Elias Jansson med hustru och två barn, Jan Bengtsson med hustru och son samt Anders Nilsson med maka. Dessutom brukarna A. Engholm, Jan Larsson, Per Bryngelsson i Udderstad och bokhållare Noreus.

Den informator, som omtalas hösten 1794 och som säkerligen närmast var anställd för de tre äldsta barnens räkning, var enligt vad Geijers son Knut uppger i levnadsteckningen över fadern i första upplagan av Geijers samlade skrifter studeranden Sven Nyqvist. Nyqvist var född den 9 juli 1770 i Karlstad, där fadern var borgare. Sedan han 20-årig inskrivits som student i Uppsala 1790 och där bedrivit sina studier, prästvigdes han den 21 juni 1795.⁹ Det var under året närmast före prästvigningen och troligen även tidigare som han undervisade de Geijerska barnen. Han har tydligen gått väl in i miljön på Ransäter, ty enligt vad Geijer berättar i sina *Minnen*,¹⁰ deltog han i ungdomens lekar och i dansen som fördansare. Vad undervisningen beträffar så var huvudvikten i fråga om gossarna säkert lagd på latin och något grekiska. Dessutom gjorde man närmare bekantskap med de nyare främmande språken, särskilt då franska och tyska enligt Geijers meddelande i *Minnen*.¹¹

Den stora ökande familjen på 1790-talet krävde större utrymme och Bengt Gustaf Geijer har tydligen under 1793 företagit en större om- och tillbyggnad av Rantättersgården. Detta framgår av mantalslängderna, som för åren fram till 1793 anger, att Geijer skattade för 20 större och 10 mindre fönsterlufter. Från och med hösten 1793, alltså från mantalsskrivningen för 1794 skattade han för 25 större fönsterlufter à 1½ skilling och 12 mindre à 6 runstycken för varje.¹² Detta synes ge lösningen på ett problem, som diskuterats i Geijerlitteraturen. W. Gordon Stiernstedt skriver:

⁹ Uppsala universitets matrikel, utg. av *A. B. Carlsson*, Bd III, 1750—1800, Uppsala 1925—1946, s. 297. *Hammavin, Johan*, Carlstads stifts Herdaminne Bd II, Carlstad 1847, s. 50. Nyqvist verkade sedermera som komminister i Kristinehamn och sist på motsvarande post i Väse Härad. Han gick ur tiden 1831. Förmodligen har han vistats i den Geijerska familjen ett flertal terminer men då ej vid mantalsskrivningstid och följaktligen ej heller blivit mantalsskriven där.

¹⁰ Geijer, *Minnen*: SS VII, s. 316.

¹¹ *ibidem*!

¹² Mantalslängderna för de olika åren (GLA).

Uppgiften att Anna Lisa delade rum med sin blivande svägerska Lotta Geijer i den "röda kammaren nere på gården" — det måste ha varit i Ransäters södra fristående flygel — härrör från Lotten Dahlgren i hennes bok "Ransäter". Man har ingen anledning betvivla den — uppenbarligen är den hämtad ur ett av Lottas brev. En liknande uppgift återkommer f. ö. i ett av Erik Gustafs egna brev. Detta är av intresse såsom belysande för Ransäters bebyggelsehistoria. Enligt Allmänna brandförsäkringsverkets värderingsinstrument från 1829 och 1832 förefaller det som om de båda fristående flyglarna, skulle ha uppförts den norra först år 1811 och den södra 1816. Nu visar det sig dock att den södra flygeln i varje fall fanns fem år tidigare. Sannolikt är den åtskilligt äldre. Den motsatta norra flygeln inrymde på Geijertiden — förutom skrivkontor med kammare och möjligen drängstuga — kök, bagarstuga och bryggghus. Även denna flygel daterar sig säkerligen från en äldre tid än det av brandverket angivna året 1811. Såsom framhålls av Agnes Geijer och Bergliot af Geijerstam i den av dem utgivna beskrivningen "Geijersgården i Ransäter", är det föga troligt att den gamle och sedan 1809 sjuklige Bengt Gustaf Geijer skulle vid denna tid ha företagit några ny- eller ombyggnader, desto mindre som hans ekonomiska ställning vid denna tid avsevärt försämrats. — Köket flyttades till huvudbyggningen först under den Dahlgrenska tiden.¹³

Mantalslängdens uppgifter bekräftas både av det förhållandet att Bengt Gustaf Geijer i början av 1790-talet befann sig i sin krafts dagar med god ekonomi och av den omständigheten att barnen växte upp och den därigenom stora familjen krävde större utrymme.

Geijer har som bekant lämnat en hel del meddelanden om familjelivet på Ransäter under sin barndom.¹⁴ Han berättar:

Det fanns ej en gästfriare boning än min barndoms hem. Om julen för en talrik ungdom, stundom i kolskrindor, omkring i granngårdarna. Jag är uppfödd vid dans och musik. Väl kunde det ofta kallas, att gå på i ullstrumporna. Ty jag minnes rätt väl, att jag visade mig i dansskolan med sådana, — vita, stickade av min mors hand, — vända skor, svarta satin-

¹³ Stiernstedt, W. Gordon, Ur Erik Gustaf Geijers liv, 2:dra uppl., Bd I, Stockholm 1963, s. 78. Jfr Agnes Geijer och Bergliot av Geijerstam, Geijersgården i Ransäter, 2:dra uppl., Lund 1952, s. 15.

¹⁴ Olofsson drager som jämförelse fram Fredrik på Ransätts skildring, tidigare påpekad av Jalmur Furuskog (De värmländska järnbruken, s. 320 f.), av en brukspatrons vardagsleverne — han rörde sig bland sitt folk som en farbroderlig och hyggelig förman, och Furuskog ville inte fränkänna de idylliska bilderna i Fredrik på Ransätts visor ett verkligt reellt underlag.

byxor, omgjorda, efter att ha tillhört ett annat släkte, och grön valmarsjacka med stålknappar. Likväl blev jag ingen dålig dansare, och, litet bättre utrustad, gjorde jag ett par år därefter uppseende med min dans i Fastingsmarknad. Också saknades ej övning. Så snart ungdom kom tillsammans ställde min far till dans, om höstarna nästan var kväll, emellan sina barn, med informatorn såsom fördansare; och hans egen vördnadsvärda gestalt stundom deltagande i ungdomens nöje står ännu för min själs öga. — Det var ingen själlös glädje. Jag har sett världen, och jag tänker nu med beundran tillbaka på den sant mänskliga bildning, som levde i denna lantliga krets.¹⁵

Även Henrik Lilljebjörn konstaterar i sina hägkomster från ungdomen, att dansen var "ett favoritenöje och utöfvas äfven i hvardagslag på lediga stunder, efter något gammalt Lindholmsklaver".¹⁶ Om sitt hem betygar Geijer, att minnet av denna "lyckliga fläck", som föräldrarna skapat, låg som ett solsken i hans bröst. Det var den fristad i hans inre, där han tyckte ungdomskällan ännu sorla. "Allt vad vårens grönska har saftigt, vad skogens skugga har svalkande, den friska böljan har vederkvickande — lukten av granris och blomster — lantluft, morgonluft" — allt detta levde och var närvarande i hans minne, och "stadsliv, kammarliv, böcker oändligt, hela dammet på den lärda stråkvägen har icke kunna utplåna det. Det väller fram ur sanden, som en springbrunn i öknen. Jag omför det med mig, och är en ungdomsnarr med grånade hår".¹⁷ Denna känsla för vad hemmet givit och var för honom icke minst sedan han slagit sig ned på annat håll, markerar han för vännen Olof Nordenfeldt med orden: "sitt hem lär man känna borta".¹⁸

Det har påståtts, att Geijers far och mor inte skulle ha haft några "litterära eller eljes framträdande intellektuella intressen".¹⁹

¹⁵ SS VII, s. 315 f.

¹⁶ Knut och Henrik Lilljebjörn, Hägkomster, 2:dra uppl., s. 81. Peter Lindholm var en under 1700-talets senare hälft bekant instrumentmakare i Stockholm. Hans klaver fick stor spridning i landet och gott rykte. Av allt att döma hade även Tegnér ett Lindholmsklaver. Jfr Wiberg, A., Den svenska musikhandels historia, Stockholm 1955, s. 32. Wrangel, E., Tegnér i Lund Bd II, s. 68. Eliason, Åke/Norlind, Tobias, Tegnér i musiken, Lund 1946, s. 115.

¹⁷ SS VII, s. 313.

¹⁸ Stiernstedt, a. a., s. 25.

¹⁹ Jfr Landquist, John, Geijer. En levnadsteckning, Stockholm 1954, s. 17, och samme författares Erik Gustaf Geijer, hans levnad och verk, Stockholm 1924, s. 19.

Vad modern Urika Geisler-Geijer beträffar, kom hon såsom icke minst hennes syster Agneta Christina Geisler exemplifierar från en litterärt och musikaliskt intresserad miljö. Hon var dock blott 22 år gammal, då hon gifte sig med Bengt Gustaf Geijer och kom till Ransäter och fick sedan i äktenskapet till en början ett barn varje år — 1783, 1784 och 1785 — och därefter ett barn vartannat år — 1787, 1789 och 1793.²⁰ Under sådana förhållanden med en stor småbarnsskara omkring sig och med ett som vi sett mycket omfattande hushåll var det uppenbart en rent fysisk omöjlighet för henne att personligen odla några intellektuella eller litterära talanger. Det litterära och musikaliska intresset i familjen tyder dock på att hon hade intressen åt detta håll. Den nyssnämnda system Agneta Christina, som var född 1767, kom vid 15-årsåldern just inför Erik Gustafs födelse till familjen på Ransäter 1782 och blev sedan kvar där som husmoderns medhjälpare. Det har uppenbart varit i samråd som de båda systrarna beslutat, att den musikaliska Agneta skulle undervisa barnen i bl. a. musik, och Erik Gustaf Geijer ger ju också i *Minnen* en drastisk skildring av de tidigaste pianostudierna under den då 22-åriga mostern Agnetas färla — hon som ej förtröttades, "ehuru det i början ej smakade mig bättre", säger Geijer, "än att jag vid speltimman tog min flykt ut genom fenstret".²¹ Geijer sjunger också ofta mosterns ära, t. ex. i ett brev den 23 november 1807: "Den goda moster! Jag tackar henne ej så ofta som jag borde i mitt sinne. Och likväl om hon ej varit hade jag i min lefnad varit utan musik, och jag wet ej hwad som skulle kunnat fylla hans rum, och ersätta allt hwad jag då förlorat. Jag hade ej varit utan glädje; men musiken är glädjen, som är glad öfwer sig sjelf — den är en dubbel glädje".²²

Fadern Bengt Gustaf Geijers intellektuella intressen framgår, sy-

²⁰ Karl Warburg (Illustrerad svensk litteraturhistoria Bd III, Stockholm 1913, s. 87) har framhållit, att Ulrika Geisler hade ett visst litterärt påbrå från sin farfar, den karolinske vitterlekaren Geisler.

²¹ SS VII, s. 317. Karl Warburg (Illustrerad svensk litteraturhistoria Bd III, Stockholm 1913, s. 88) talar om Agneta Geisler som "En gammal halfdöf moster", som satt Geijers "sexåriga små fingrar på klaveret". Uppgiften om såväl ålder som dövhet är som vi sett oriktig. Att hon blev döv på gamla dar är en annan sak. Det är detta Geijer syftar på när han talar om henne i sina *Minnen* 1834.

²² SS XIII, s. 372.

nes det mig bl. a. av att han lät sina söner studera både i Karlstad och i Uppsala. Han visade stor förståelse för sin äldste sons begåvning, omvitnad icke minst vid underrättelsen om det Erik Gustaf tilldelade priset i Svenska akademien 1803, samt genom det intresse för litteratur och musik, som under hans egid blomstrade inom familjen. Det fanns sålunda två klaver i hemmet enligt vad Geijer berättar i *Minnen*.²³ Man gör honom orätt, om man tillskriver detta intresse blott inflytanden från von Rappolt och Agneta Geisler eller Knut Lilljebjörn.²⁴ Att han inte ägnat tid åt eller producerat sig litterärt har säkert sin grund i att han liksom makan var strängt upptagen med att klara bruksrörelsen och sanera familjens ekonomi, något som enligt äldste sonens vittnesbörd var en mycket krävande uppgift.²⁵ Om de dygder som karakteriserade honom yttrar Erik Gustaf Geijer i sitt griftetal bland annat:

Tidigt invigdes han i dessa dygder genom svåra motgångsprov. Den välvning, som på 1760-talet inträffade i rikets hushållning och penningverk, drabbade i synnerhet hårt på brukshanteringen, och hade därigenom ett olyckligt inflytande på hans föräldrars angelägenheter. I många bekymmersamma år, under vilka han och hans syskon hotades att se sin arvedel gå i främlingars händer, var han deras stöd, sina föräldrars allt, genom en ömhet, ståndaktighet och oförtrutenhet utan like. Och då han slutligen, biträdd på ett ädelt sätt av sina farbröder, av vilka en 90-årig vördnadsvärd man överlevat honom, sattes i stånd att åter upprätta ett av förstörelse hotat hus, var detta bistånd åtföljt av uttryck, som förtjäna att ihågkommas. Han hade — heter det i den avhandling, som gjorde honom till ägare av fäderneegendomen, emot vissa summor i utlösen till sina syskon — han

²³ SS VII, s. 317.

²⁴ När Värmlands läns hushållningssällskap stiftades 1802—1803 hörde Bengt Gustaf Geijer till grundarna, varjämte han var en av de första donatorerna till sällskapets nyupprättade bibliotek. Enligt Geijers *Minnen* fanns ett exemplar av Dalins historia (defekt) i hemmets boksamling. G. A. Silverstolpe ansåg, att "Patronerna der i orten läsa mer än annorstädes" och ansåg Värmland vara en god avsättningsort för böcker. Se brev till Benjamin Höijer d. 6/10 1801 och d. 1/2 1799 (Ep H 19: KB). Torpe, N. V., Värmlands läns hushållningssällskaps minneskrift 1803—1953, Karlstad 1953, s. 43 f. 72. När Geijer i november 1811 skulle utge ett nytt häfte av Iduna skänkte fadern förlagskostnaderna för detta, vilket tyder i varje fall på intresse för sonens litterära verksamhet.

²⁵ Olofsson, S. I., Geijer och samhällsekonomen, Stockholm 1959, s. 16 f. 18. Geijer, E. G., Personalier över brukspatronen Herr Bengt Gustaf Geijer i Ransäter kyrka d. 20 febr. 1814: SS I, s. 340 f.

hade till sina föräldrars och syskons tjänst förtärt sina bästa ungdomsår, utan annan belöning än deras välsignelse och allmänhetens aktning.²⁶

Var den unga mostern Agneta Geisler barnens första lärarinna i klaverspelning, så var släktingen Bengt Gustaf von Rapp(h)olt den som förmådde leda djupare in i musikens värld. Rappolt, som var kusin till Erik Gustafs far, kom tidigt ut i världen. Han var brukspatronsson och född den 26 oktober 1746. Redan som nioåring fick han värmlänningen Erland Fryxell till informator och följde denne till Uppsala universitet, där han trots sin ålder inskrevs den 12 februari 1755 med informatorn som sponsor.²⁷ Efter fortsatta studier hemma och i Uppsala blev Rappolt 1766 e. o. kanslist i kansli-kollegium men övergick till den militära banan 1769, då han blev volontär och senare rustmästare vid Livgardet. År 1770 blev han sergeant vid Närke och Värmlands regemente, då han också lämnade Stockholm.²⁸ Det var under åren 1766 till 1770 i huvudstaden

²⁶ Geijer, E. G., Personalier etc. den 20 febr. 1814: SS I, s. 340 f. Henrik Lilljebjörn betonar om Bengt Gustaf Geijer i sina Minnen (Stockholm 1912, s. 31) att "Han var en högst välgörande man, ömsint och deltagande, de fattiges, sina vänners och släktingars stöd..." Det sociala intresset gick tydligen i arv till sonen. Geijer nämner i fortsättningen av sitt tal, vilken verksam del fadern tagit "i denna församlings angelägenheter" och betonade, att församlingsborna kände till detta "så mycket bättre, som det svårligen finns en enda, av vilken han ej är saknad". Geijer syftar här säkert främst på faderns sociala intressen och verksamhet för de fattiga bl. a. genom en arbetsinrättning i Ransäter. Se härom Furu-land, Lars, Brukspatron Geijer och Ransäters arbetsinrättning (GHT den 5/7 1960). Arbetsinrättningar fanns vid denna tid inrättade på åtskilliga ställen i landet. Jfr t. ex. prostens P. J. Isanders redogörelse för Uppsala domkapitel för den av honom redan 1786 inrättade arbetsinrättningen i Odensala i Uppland, daterad den 7 juni 1802 och publicerad på domkapitlets önskan i Upsala Tidning, 10 Häftet No 42—43 torsdagen den 7 april 1803. Geijer erinrade också om faderns verksamhet inom hushållningssällskapet, som var honom väl bekant, och att han varit en av landshövdingarnas i länet förtroendemän, som icke sällan kallats till rådslag om länets angelägenheter.

²⁷ Fryxell, som var född 1730, hade blivit student 1749 och blev magister 1758. Han slutade sina dagar som kyrkoherde i Ölmehärad 1774.

²⁸ Rappolt blev löjtnant 1775 och kapten 1783 vid samma regemente. Tjänstgjorde som officer under finsk-ryska kriget 1789—1790. Han tog avsked från militärtjänsten 1792. Jfr Carlsson, A. B., Uppsala universitets matrikel III, Uppsala 1925—1946 (år 1755). Elgenstierna, G., Den introducerade svenska adelns ättartavlor Bd VI, Stockholm 1931, s. 173. Album Studiosorum Nation. Werm., s. 177: sign. U 1500 b (UUB).

som han utvecklade sina stora musikaliska anlag i det han där slöt sig till de musikaliska kretsarna. I den bekanta sammanslutningen Utile Dulci synes han ha spelat en viss roll och var cembalist i samfundets orkester.²⁹ Erik Gustaf Geijers musikaliska intresse går sålunda med Rappolt som mellanhand i viss mån tillbaka på detta illustra samfunds verksamhet.³⁰ Även i ett annat avseende än i fråga om musiken kom Rappolts Uppsalastudier och Stockholmsvistelse i ungdomen att få betydelse för släktingen Erik Gustaf. Nästan samtidigt med Rappolt inskrevs vid Uppsala universitet den 1747 födde Malte Ramel, som efter 9 års vistande vid akademien 1766 samtidigt med Rappolt blev också han e. o. kanslist i kansli-kollegium. Den då 19-åriga Ramel och den 20-åriga Rappolt synes ha knutit en varm vänskap³¹ och om den erinrade Rappolt många år senare sin ungdomsvän i ett brev våren 1803, däri han rekommenderade sin unge släkting Erik Gustaf Geijer till erhållande av en informatorsbefattning genom vännens försorg. Detta brev blev som bekant upptakten till Geijers litterära berömmelse i och med äreminnet över Sten Sture den äldre.³²

Rappolt hade under sin ungdom levat med i den stora världen, men hade blivit kallad "därifrån och ifrån glänsande utsikter, genom förlusten av sina föräldrars förmögenhet, och, såsom jag tror", säger Geijer, "genom följderna av en olycklig kärlek".³³ Han gifte sig heller aldrig.

Rappolt hade även bortsett från sina musikaliska intressen stora praktiska, sociala och pedagogiska sådana. Till den kommitté, som tillsattes på fastingsmarknaden i Kristinehamn den 29/6 1802 och till vilken även Bengt Gustaf Geijer på Ransäter, Erik Gustafs fader, hörde och som skulle förbereda starten av Värmlands läns hushållningssällskap, inlämnade Rappolt ett "Ödmjukt Memorial", daterat den 7 juni 1802, i vilket han ivrigt pläderade för förbud mot "den högst fördärflika" hemmansklyvningen, för en fullkomlig

²⁹ Handskrift nr 188 (MAA).

³⁰ Jfr Wiberg, A., Den svenska musikhandels historia, Stockholm 1955, s. 63.

³¹ Om denna vänskap talar Geijer i sitt inträdestal i Svenska akademien: SS III, s. 366.

³² Jfr Album Studiosorum Verml., sign. U 1500 b, s. 177 (UUB). Om Ramel se Elgenstiernas ättartavlor Bd VI, s. 133.

³³ Minnen: SS VII, s. 318.

näringsfrihet utan förfång av enskilda privilegier och för start av hushållningsråd i socknarna för ekonomisk folkupplysning.³⁴ Dessutom testamenterade han till sällskapet en fond på 2900 rdr, vars avkastning skulle användas till hedersbelöningar åt personer, som i föräldrars ställe uppfostrat ett eller flera främmande barn till praktisk kristendom och arbetsamhet.³⁵ År 1804 inlämnade Rappolt till sällskapet en redogörelse för en skolinrättning för allmogens barn i Norra Råda, som han varit med om att grunda och som manade till efterföljd. Skolan förestods av kyrkoadjunkten Per Elfvendahl och sysslade med undervisning i kristendom, ekonomi med jordbrukslära, fysik, sedelära, fäderneslandets historia, kyrkosång och geografi. När så ansågs behövt, ägnades eftermiddagarna åt övning i skrivning och räkning.³⁶ Det var alltså fråga om ett slags högre folkskola.

Under sina Stockholmsår innan han blev brukspatron på fädernehemmet Risberg inte långt från Uddeholm gjorde Rappolt bekantskap med musik av Schobert och Haydn, musik som han älskade livet igenom. Längre fram blev han förtrogen även med Corellis, Boccherinis och framför allt med Mozarts musik. Till sist kom även Beethovens kompositioner att höra till den musik han intresserade sig för. I den musikaliska Geijerfamiljen på Ransäter, där Erik Gustaf Geijers moster Agneta som nämnt infört de unga i musikens värld, hade han ett intresserat auditorium och en uppmärksam lärjungeskara, i vilken Erik Gustaf intog första platsen. Ransäters store son berättar:

Ännu tycker jag mig se dig, komma åkande i den långa gatan från kyrkan, med din grå hatt, och i schäsen ett helt skrin med musikalien. — Det var denne sällsynte mans ålderdomslust att inrätta större musikstycken så,

³⁴ Några decennier senare ivrade Geijer livligt vid riksdagen 1828—1830 just mot hemmansklyvningen, en iver som han tydligen ärvt hemifrån Värmland. Han ansåg den vara en fara för ett självständigt Bondestånd (SS III, s. 482 ff.).

³⁵ Jfr nedan Patron Carls uppsats om fattiga barns underhåll och vård.

³⁶ Torpe, Nils Vilhelm, Värmlands läns hushållningssällskap. Minnesskrift 1803—1953, Stockholm 1953, s. 45 ff. Med Rappolts förslag om hushållningsråd jämföre man A. G. Barchæus' projekt om sockensällskap eller sockenstudiecirkelår år 1795 (Skrifter af Sällskapet för Allmänne Medborgerlige Kunskaper Bd I: 6, Stockholm 1795, s. 206) och tidigare under 1700-talet framlagda projekt med liknande syftning.

att de av få händer kunde utföras. Det skulle bli ett helt bibliotek av den musik, han t. ex. arrangerat för två klaver, de enda instrumenter, som i vårt hus voro att tillgå. Vilken mängd saker har jag ej med honom under årtal på detta sättet genomspelt! Från *Schobert* och *Boccherini* till *Haydn* och *Mozart*. — Det fanns dessutom på den tiden en mängd musikaliska hus i provinsen, uti vilka denne vän, på sina årliga färder, förde mig in. Gossen knöt genom musik vänskapsförbindelser, som hållit ut genom livet. Tvenne ädla fruntimmer ha i synnerhet från denna tid en plats i mitt tacksamma minne, som ej skall utplånas. Så hade jag vid sexton års ålder ej lämnat min födelsebygd, och ägde dock en verklig musikalisk bildning. — Jag drevs redan då att försöka mig i komposition utan att känna dess regler.³⁷

I det långa brevet från Falun i januari 1800 framhåller Geijer, att Rappolt komme att sakna honom, när han kom på sitt besök till Ransäter. Man bör dock kunna trösta den musikaliske vännen: ”När Cepten R: kommer, få moster och Jeanne Marie företräda mitt ställe vid fortepianot och spela Duetterna.”³⁸ Man skulle på detta sätt inte behöva avstå från njutningen. Vårvintern 1801 hade Geijer komponerat en sonat, som han sänt hem, där den vållat dispyt mellan Rappolt och bruksläkaren Håkan Reijman. Geijer berättar i ett brev, sedan han fått underrättelse hemifrån om den musikaliska dusten: ”Jag hade velat gifva halfva Upsala för att ha varit åskådare af den musikaliska striden mellan Capt: Rappolt och Reijman — Allehanda slags ondt, såsom gäspning, sömnighet m:m: hade jag väl trott att min Sonate skulle kunna förorsaka, men att den skulle förskaffa hårluggar åt någon annan än Hr auctorn sjelf, det hade jag ej på hundra mil nära kunnat föreställa mig.”³⁹ Trots det att Rappolt och Geijer i åtskilligt var av olika mening, så t. ex. i fråga om Rousseau,⁴⁰ var de förenade i en varm oegennyttig vänskap till den gamles bortgång. Under Geijers Uppsalaår korresponderade han och vännen på olika sätt med varandra.⁴¹

En annan av Geijers musikvänner var den blivande svärfadern Knut Lilljebjörn, Han spelade enligt vad Geijer vittnar, violoncell

³⁷ SS VII, s. 317. Jfr Erdman, Nils, a. a., s. 27. De två kvinnor Geijer åsyftar var helt säkert Agneta Geisler och Stina af Geijerstam.

³⁸ SS XIII, s. 11.

³⁹ SS XIII, s. 21.

⁴⁰ Geijer till Rappolt den 30 dec. 1804: SS XIII, s. 41.

⁴¹ Se t. ex. SS XIII, s. 16, 21. Se även i det följande!

”såsom ingen i Sverige” och var en av de rikast musikaliskt begåvade naturer, som han någonsin lärt känna.⁴²

Även den litterära bildningen stod högt i kurs på Ransäter. Husfadern deltog allt emellanåt i ungdomens nöjen: ”Det var ingen själlös glädje. Jag har sett världen och jag tänker nu med beundran tillbaka på den sant mänskliga bildning, som levde i denna lantliga krets. — Våra äldre goda författare höllos där i utomordentlig vördning. Ingen fläkt hade ännu kommit vid glansen av deras ära. Jag har ännu som barn hört *Gyllenborgs* förträffliga fabler, *Creutz’* *Atis* och *Camilla*, *Oxenstiernas* *Skördar* och *Dagens Stunder*, *Kellgrens* och *Leopolds* bästa stycken mer än en gång föreläsas, njutas, beundras”.⁴³ Rappolt, som ofta besökte familjen, var ”därvid vanligen föreläsare” och man kunde få höra honom direkt ur boken översätta *Marmontels* och fru *Genlis* berättelser.⁴⁴ Latin och grekiska lästes av gossarna för informatorn och dessutom läste man — även flickorna — franska böcker. Även tyska språket började studeras. Den som därvid verkade mest stimulerande var Knut Lilljebjörn, som gjorde ungdomarna bekanta med Schiller och som föredrog sin egen översättning av hans *Don Carlos*. ”Jag minns”, säger Geijer”, med vilken förtjusning jag åhörde honom”.⁴⁵ Även Rousseau studerade man och därvid var det åter Rappolt som var entusiastisk introduktör. Sina litterära intressen odlade Rappolt ännu i sin ålders höst. När Emanuel Bruzelius 1811 började utge sin bokserie *Bibliothek der deutschen Classiker* hörde Rappolt till de första abonnenterna på serien.⁴⁶

Bland övriga släktingar som mer eller mindre påverkat den unge

⁴² SS VII, s. 316 f. Lilljebjörns fader var även mycket musikalisk och blåste trumpet och valthorn. För sin då sexårige sons räkning anställde han en lantorganist, som undervisade både i Abc och i violinspel efter gehör. Knut o. Henrik Lilljebjörn, a. a., s. 10 ff.

⁴³ SS VII, s. 316.

⁴⁴ Jfr vad Knut Lilljebjörn berättar om intresset i Värmland för Runius, Dalin, Creutz, Gyllenborg och Bellman (a. a., s. 6).

⁴⁵ Jfr Landquist, John, a. a., s. 17 f. Erdman, Nils, a. a., s. 35. *Don Carlos* med sitt frihetspatos var ”liberalismens stora drama” betonar Otto Sylvan i *Europas litteraturhistoria* Bd I, Stockholm 1910, s. 528.

⁴⁶ Tidning i Blandade Ämmen No 53 den 2 juli 1811 (Bihang: Subskribenter å *Bibliothek der deutschen Classiker*).

Geijer kan nämnas Samuel Troili, Carl Fredrik Geijer (Patron Carl) och bergsrådinnan Carolina Elisabeth Geijer (Betty i Geijers brev). Om den blyge och tillbakadragne Samuel Troili på det Ransäter närbelägna Ransberg berättas det, att han ”nästan utantill kunde föredra sina älsklingsförfattare Dalin, Kellgren, Oxenstierna, Leopold”.⁴⁷ Genom sitt utmärkta violoncellspel kom han givetvis väl överens med Geijer, med vilkens favoritsyster Jeanne Marie han gifte sig.

Patron Carl hade stora sociala och pedagogiska intressen. ”Det är kanske inte altför djärvt”, säger Ingvar Andersson om Geijer, ”att föreställa sig, att han någon gång har lyssnat till Patron Carls funderingar och tagit med sig intryck av dem”.⁴⁸ Det skulle kanske ge ett överraskande resultat att studera dem båda i ett sammanhang. Det sociala intresset är ett drag som är gemensamt för dem bägge liksom för Geijers fader. Patron Carl gjorde bl. a. en donation, som syftade till anställning av en bruksläkare på Uddeholm, en för sin tid förutseende idé.⁴⁹ År 1794 skänkte han en donationsfond till Uppsala universitet på 1000 rdr banko, en på den tiden ganska betydande summa. Avkastningen av fonden skulle utgå till stipendier åt sådana studerande av Värmlands nation, som ägnade sig åt teologiska studier och visade håg för den medicinska vetenskapen.⁵⁰ Re-

⁴⁷ Stiernstedt, a. a., s. 20.

⁴⁸ Andersson, Ingvar, Erik Gustaf Geijer och Uddeholm: *Vi Uddeholmare* 1947 nr 2, s. 3—5. Jfr Olofsson, S. I., Geijer och samhällsekonomien, Stockholm 1959, s. 42.

⁴⁹ Andersson, Ingvar, a. a., s. 3.

⁵⁰ Se *Samling af Testamenten och Författningar om Stipendier* gjorde af Enskilde, för Studerande vid Kongl. Akademien i Upsala, Upsala 1795, s. 307 ff. Gåvobrevet är daterat: Uddeholm den 20 Julii 1794 och bär i den tryckta samlingen rubriken ”Gåfvo Bref till Wermelands Nation i Upsala, af Bruks-Patron Carl Fredric Geijer”. Studiernas huvudsyfte skulle vara teologien, men — heter det — ”en Präst bör icke allenast til Själén, utan ock til kroppen kunna gagna människor och då han medförer läkedom emot den förras felagtigheter, ej vara alldeles okunnig uti at afhjelpa den senares nödtorfter. Han bör der före känna de växter, som Gud planterat på vår Jord, til vår nytta i Medicinen och Hushållningen för at kunna då han får en Syssla på Landet, lära sine Åhörare at använda dem til sin fördel och gå dem tilhanda med råd och hjälp uti Sjukdomar och farsoter, då en Provincial-Medicus ej så snart kan vara til hands uti et vidlöftigt Län . . .”

dan tidigare hade han anslagit medel till upprättande av ett nytt lektorat i ekonomi, fysik och naturalhistoria vid gymnasiet i Karlstad.⁵¹ Som bevis på hans godhjärtenhet och hjälpsamhet berättas det, att trappuppgången till hans hus "formligen brukade belägras av hjälpsökande".⁵² Patron Carl ägde ett betydande bibliotek, såsom framgår av bouppteckningen efter honom. Boksamlingen upptog skönlitteratur, reseskildringar, skrifter i ekonomi mm.⁵³ Redan 1779 invaldes han i Patriotiska sällskapet och uppehöll en livlig korrespondens med tävlingsförslag etc. med sällskapet och främst med dess sekreterare Adolf Modeer.⁵⁴ I en från trycket utgiven uppsats om fattiga barns underhåll och vård framhöll Patron Carl, att kringlöpande och tiggande barn som löpte från gård till gård, halv nakna och sjukliga i frost och köld borde vänja sig att arbeta. Särskilt berömvärdt var det därför att familjer fanns som upptog sådana barn för uppfostran och lärde dem att uppskatta arbetet. Sådant hände i Danmark, som historien om Jesper Hansson (tr. Lund 1793) visade, men även i Sverige. Han kände nämligen bl. a. en familj, som upptagit två små tiggarbarn för uppfostran, som inte visste något om sina föräldrar eller varifrån de var. Arbetshus var kanske nyttiga särskilt för arbetslösa äldre, och Patron Carl utfäste sig därför att ge 100 rdr om året till ett arbetshus i Karlstad, om ett dylikt kom till stånd. Erik Gustaf Geijers intresse för sin äldre frände dokumenteras av en akvarellerad teckning av honom vid ett

⁵¹ Donationen skedde genom gåvobrev den 12 maj 1792 och löd då på en summa av 1666 rdr 32 ss banko. Donationen tillökades genom en ny gåva den 28 jan. 1795 på 1111 rdr 5 ss och 4 rst., så att hela donationsbeloppet utgjorde 2777 rdr 37 ss 4 rst. Pengar erhöi han genom att han utlöstes ur Uddeholmsbolaget med 21000 rdr banko. Jfr Andersson, I., Uddeholms historia, Stockholm 1960, s. 73. Jfr s. 100. Almquist, Joh. Ax., Uddeholmsverken, s. 240 ff. Kongl. Maj:ts stadfästelse på donationen kom den 10/9 1795. Redogörelse för donationen gavs i Carlstads Stifts- och Stads Tidning nr 41 den 24/10 1795. Jfr Axel Fryxells Tal, hållet vid Rectors-Ombytet i Carlstad den 10 dec. 1799, Carlstad 1800, s. 28 ff. Meddelanden om donationen har lämnats av ett flertal författare: Hammarin (Herdaminnat I: 117), Lotten Dahlgren (Patron Carl, s. 73), Lars Dalgren (Karlstads läroverks historia, Karlstad 1931, s. 22) m. fl.

⁵² Dahlgren, Lotten, Patron Carl, Stockholm 1916, s. 114.

⁵³ Andersson, I., a. a., s. 95 n. 1.

⁵⁴ Se härom Högberg, Staffan, Kungl. Patriotiska sällskapets historia, Stockholm 1961, s. 257, 262 o. passim. Jfr Almquist, Joh. Ax., a. a., s. 240 ff.

av hans besök på Ransäter,⁵⁵ och av de verser han författat till Patron Carls minnesurna i Uddeholmsparken. I dikten säger Geijer bl. a.:

Men i honom far hvar nödställd fann,
De olycklige hans söner voro . . .
Vet du mer, så tacka Gud, men minns:
Högsta dygd att vilja väl vi kalla.⁵⁶

Betty Geijer, "bergsråddinnan", gift med Uddeholmschefen Jacob Gustaf Geijer, hade även hon stora sociala intressen. Det berättas om henne, att hon på en bolagsstämma i Uddeholmsbolaget utverkade, att de fattiga som i stort antal kom ned från finnskogarna under missväxt- och hungerår skulle beredas arbete med anläggning av den stora park med frukträdgårdar och alléer som omgav Uddeholm.⁵⁷

Av Geijers syskon var det väl främst Carl Fredrik och Emanuel, som kan ha haft inverkan på utvecklingen av hans sociala idéer. Båda hade studerat i Uppsala under sin äldste broders ledning och han kände dem därför väl. Carl Fredrik blev redan 1810 kamrer vid Frimurarbarnhuset i Stockholm och i denna tjänst fortfor han till 1830. Här hos kamrern på barnhuset höll Götiska förbundet en del av sina stämmor. Mycket talar för att Carl Fredrik ingalunda var blott "ett angenämt och trofast bihang till den snillrike brodern", som Atterbom kallar honom.⁵⁸ I själva verket torde han ha ägt stor praktisk och teoretisk begåvning. Hos denne sin broder konfronterades Erik Gustaf med uppfostringsproblemen sådana som de tedde sig ur barnhemmets synvinkel. De pedagogiska problemen

⁵⁵ Stiernstedt, a. a., s. 25. Jfr Andersson, I., a. a., s. 18.

⁵⁶ Dahlgren, Lotten, Patron Carl, s. 114 f. Jfr Stiernstedt, a. a., s. 25. Patron Carls uppsats: "Om fattige barns underhåll och vård" i Skrifter utgifna af Sällskapet för Allmänna Medborgerliga Kunskaper Bd II, Stockholm 1795. Man kan tryggt anta, att han låtit sin unge frände Erik Gustaf ta del av den. Den medkänsla med sämre lottade människor framställningen uttrycker var karakteristisk också för Geijer liksom den var karakteristisk för hans far (se ovan!). Jfr artiklar om Carl Fredrik Geijer i Stockholms Posten 1796 No 42 och 1797 No 75 och 90. Se vidare Andersson, I., a. a., s. 307, och Olofsson, S. I., Geijer och samhälls-ekonomien, Stockholm 1959, s. 41 ff., 44.

⁵⁷ Dahlgren, Lotten, a. a., s. 114.

⁵⁸ Jfr Stiernstedt, a. a., s. 36.

torde han också ha diskuterat med läraren från 1810 vid barnhemmet, götiske förbundsbrodern Arvid August Afzelius. En av de ledande principerna vid anstalten var, att man inte skulle av barnen dana boklära eller ämbetsmän utan "sådana tarflige näringsidkare som med idoghet . . . förvärfva sig en självständig bärning".⁵⁹ Därför fick barnen också i mycket unga år, både gossar och flickor, sysselsätta sig med nålen och strumpstickorna. Men — detta är särskilt viktigt — om några av barnen visade speciell begåvning eller särskilda anlag, sörjde man för att dessa fick komma till sin rätt. En del elever fick därför delta i undervisningen i Kongl. Målare- och bildhuggare Akademien, andra fick besöka Teknologiska Institutet eller slöjdföreningens skola. Vid barnhuset var man följaktligen fullt vaken för att en ståndscirkulation uppåt inte fick hindras utan borde underlättas. Dessa skolförhållanden vid broderns skolinstitution torde ha väckt Erik Gustaf Geijers uppmärksamhet, så intresserad av undervisningsproblemen som han alltid var. Han bör ha diskuterat förhållandena ingående med såväl brodern som Afzelius.

Om således brodern Carl Fredrik bör ha spelat en inte ringa roll för Geijers pedagogiska åsikter på folkundervisningen område, så har väl påverkan från den yngre brodern Emanuel varit av mindre betydelse. Denne synes dock inte ha varit så obetydlig som Lotten dahlgren velat göra honom till. Man bör nog akta sig för att genom kontrastverkan mot den äldste genialiske brodern undervärdera de båda yngre bröderna. Nils Lagerlöf framhåller sålunda: "Även om Emanuel Geijer fick platsen i Sunnemo genom sina släktingar på Uddeholm, så får man nog ändå utgå ifrån, att de ej skulle sätta en inkompetent person att sköta hyttan, som 1818 byggts om från grunden. Man får väl också räkna med, att Jonas Waern, som fr. o. m. 1830 står för ledningen för Uddeholm, ej skulle ha vågat ha en nolla att sköta Sunnemohyttan eftersom det var just till den hyttan man på 1830-talet förlade experimenten med tillblandning av myrmalm. Man inrättade 1838 där ett gjuteri och i början av 1840-talet en mekanisk verkstad och den tid Emanuel Geijer var förvaltare tillhörde efter allt att döma Sunnemohyttans verkliga glansperiod. Hur stor insats Geijer hade i denna utveckling är väl

⁵⁹ Rosberg, K. G., *Frimurare Barnhuset i Stockholm 1753—1953*, Stockholm 1953, s. 85 ff.

svårt att avgöra".⁶⁰ Ingvar Andersson betonar i sitt arbete om Uddeholmskoncernen, att Emanuel Geijer fick vara med om "den tekniska förnyelsen" på Sunnemohyttan under Waerns cheftid på Uddeholm. Det torde vara uteslutet, att Waern, som var en kraftkarl och bl. a. gjorde sig av med vännen Thorsten Rudenschöld som förvaltare på Stjernfors bruk, då denne inte kunde motsvara Uddeholmschefens anspråk, att han skulle ha behållit Emanuel Geijer som förvaltare på Sunnemo, där det nya gjuteriet växte fram och den mekaniska verkstaden tillkom, om denne icke visat sig kunna tillfredsställa Uddeholmsbolagets förväntningar. Man torde därför få dra den slutsatsen, att Emanuel Geijer var en kunnig och skicklig arbetsledare. För sin bror Erik Gustafs folkbildningsidéer kan han ha spelat en roll i sin egenskap av befrämjare av söndagsskolor och folkundervisning.⁶¹

Erik Gustaf Geijer levde med i Värmlands natur- och folkliv och lärde känna det i grunden. Han berättar:

Vilket liv ger ej en stor flod åt ett landskap? Redan att den kommer långt ifrån, ger den ett eget intresse. Järnbåtar, timmerflottor komma från stora avstånd och föra även tanken fjärran bort. Även den enslige fiskaren vid stranden ger intet intryck av ensamhet. Man är i stora världen, även mitt i ödemarken. Och vad är slutligen skönare än utloppet av en stor flod, som med sig för den mänskliga flitens alster! Vad talar han ej om!"⁶²

Geijer föraktade ej heller, att själv gripa sig verket an med kroppsarbete. Henrik Lilljebjörn omtalar, att när man på gården grämt sig över en asplund, som skymde utsikten mot älven, så lånade Geijer i tysthet en yxa för att göra den gamle Lilljebjörn en överraskning och högg "svettig som en arbetskarl" ned de skymmande träden. Platsen benämndes därefter "Erik Gustafs uthuggningar".⁶³

En och annan gång ville den gamle Lilljebjörn ha Geijer med på jakt och han följde också med utan bössa, varmed den gamle

⁶⁰ Stiernstedt, a. a., s. 15. Jfr Andersson, Ingvar, a. a., s. 400. Den skymt man här och var får av Emanuel Geijer i den äldsta broderns brevväxling ger ett klart positivt intryck av honom. Jfr i det följande!

⁶¹ Stiernstedt, a. a., s. 14. Jfr Andersson, Ingvar, a. a., s. 309.

⁶² SS XI, s. 343 f.

⁶³ Lilljebjörn, Henrik, *Minnen*, Stockholm 1912, s. 216.

fann sig rätt belåten, ”ty han sade i tysthet till oss andra: Jag är inte riktigt säker på en sådan karl med skjutgevär”. Geijer var ej skapad för jaktens nöjen. Det låg ej i hans lynne, säger svärfadern, att göra någon varelse ont, men väl kunde han glädja sig åt det nöje denne sågs njuta av jaktens spänning. Henrik Lilljebjörn berättar vidare om Geijer:

Omöjligt kunde han möta någon af den lägre folkklassen som han ej ville glädja med en gåfva, och därvid såg han sällan på sina egna tillgångar. I synnerhet om det var någon som min far eller syster berömt, så gick han och smög i tysthet till dem en eller par riksdaler. Sådant njöt han af, och det låg intet skryt uti de drickspenningar han strödde ut på sina resor. Det var ett öfverlagdt hängifvande åt ett nöje, ty jag har sett få njuta såsom han af att kunna göra en människa glad.⁶⁴

Själv vittnar Geijer om sina bristande talanger på jaktens område, då han säger om sitt deltagande i ett jaktparti:

Jag har väl inga ärofulla minnen att återkalla vid sådana tillfällen. I anseende till min vårdslöshet i hanterande av geväret och diverse bomskott, farligare för kamraterna än för villebrådet, hade jag redan tidigt med nesa blivit driven ur skogen. Denna gången fick jag likväl vara med, ehuru utan bössa, och räknad för en ibland samhällets tärande medlemmar, då matsäcken frampå morgonen skulle framtagas på någon kolbotten till förfriskning av det mundtra laget, och jag gjorde åtminstone då min skyldighet, känslolös för världens omdöme. Emellertid är denna morgon ibland mina gladaste minnen, en solblick, som ännu hänger kvar i mitt bröst, lik den då på gräs och löv i spindelvävarne tindrande daggdroppen. I själva verket, vad är mer livande än ett jaktparti på en vacker höstmorgon.⁶⁵

I fortsättningen relaterar Geijer:

Vi rodde ett stycke uppföre ån, över vilken den glesa dimman småningom höjde sig, under det solstrålarna revo stora hål i det svävande dimmiga floret, varigenom himmelens djupa blå här och där redan framblickade. — Koskällornas klang, valfflickornas jodel dränktes snart i hundskall, jaktrop och skott. Vi förlorade oss i skogen. Jag klättrade i kapp med getterna i

⁶⁴ Lilljebjörn, Henrik, a. a., s. 216. Medkänslan med de fattiga är tydligen ett arv från fadern.

⁶⁵ SS XI, s. 352 f. Om tillfället då Geijer sköt sitt sista ”bomskott” berättar han i dikten till Herr Bergsrådet Carl Magnus Robsahm, där han säger sig ”aldrig skutit mer än en bom hösten 1799 och sedan lät blifva”. (SS II, s. 133.)

bergen, och har alltsedan haft en synnerlig kärlek för detta vackra, djärva djur med sina kloka, livliga ögon. Fåren må vara nyttigare kreatur. Jag har aldrig fått några särdeles upplyftande tankar av att se dem i sina smutsiga pälsar trängas på ett trädesgårde. Bocken är ett skadedjur, säger man. Men han ser också något ut stående på en klippa med sina vackra horn och sitt vördiga skägg, och det är synd att han och hans familj skola visas till vänster på den yttersta dagen.

Såsom förströelse tyckte Geijer mycket om att meta.⁶⁶ Metning sysslade han med också under sina informatorsterminer i Stockholm. För övrigt var han en god simmare och älskade denna sport. Henrik Lilljebjörn berättar:

Det kunde väl hända, att bäst vi sutto och jag icke observerade honom, han i tysthet avklätt sig och ett tu tre kastade sig i elfven samt dök vanligtvis då så långt, att jag blef förskräckt, att han ej skulle komma upp. Efter en stund kom han ofta opp ifrån ett håll där jag ej väntade honom, och sedan han väl skakat vattnet ur håret, skrattade han så godt öfver den surpris han gjort mig. Han samm som en fisk och mycket fort, alltid fort, så att vattnet forsade om honom; det var en mycket stark kropp med välbildade lemmar. Sådana där överraskningar med att hoppa i vattnet älskade han mycket att göra i fruntimmersällskap, men då bibehöll han naturligtvis underkläderna på sig, och sedan sprang han, så förnöjd barfota hem.⁶⁷

Om en vandring till Rämens bruk och uppehållet där berättar Geijer:

Jag föreslog då en längre vandring över de skogar, som skilja Uddeholmsverken från Rämens bruk beläget på gränsen emellan Värmland och Dalarna. Tvenne fågelskyttar läto förmå sig att med mig taga denna väg, som mer än en gång gav mig tillfälle att undra över och röras vid de stackars orrhönornas moderskärlek, att med egen livsfara vända skyttens uppmärksamhet från deras ungar. Vägen var för lång att tillryggalägga på en dag. Vi tillbragte natten i en hölada i skogen, och fortsatte vår vandring, väckta av en ny, den härligaste morgon.⁶⁸

Om mottagandet i Råmen heter det:

Det är lyckligt att ha levat sin ungdom i ett land med friska, ännu obleknade minnen, — i ett nytt land, där odlingens steg dag för dag ses

⁶⁶ Lilljebjörn, Henrik, Minnen, Stockholm 1912, s. 215. Se f. ö. i det följande!

⁶⁷ ibidem!

⁶⁸ SS XI, s. 354.

och höres. Man tager därpå med sig ett förlag av ungdom genom livet, som, rikt på hopp, även riktar ålderdomens blick framåt. — Redan länge hade vi fröjdats oss åt de bådande tecknen, som utmärkte att vi ur skogen nal-kades till bebyggda orter. Slagans ljud från det ensliga torpet, yxans från svedjefallet eller milan, kvarnar i bäckarne, sågverk vid vattenfallen: allt hänvisade på att vi åter nalkades människors boningar. Vad vi slutligen sågo framför oss var i själva verket också ett nybygge, som knappast hade två generationers anor; och den vördige, vithårige patriark, vars husbondeblick här kärleksfullt vakade över sin faders och sitt eget verk, och som på mellanstunderna läste Tacitus, kunde själv väl minnas den tid då på så månet ställe plogen här först sattes till fåran och borret trängde ner till järnmalmens ådror.

Jag behöver ej säga, att vi voro välkomna. Jag har ännu levat i den tid av pariarkaliska seder, då i denna landsort alla, i synnerhet bergsmansfamiljer, räknade sig för *en* släkt, då alla ungersvenner kallade äldre personer för farbröder och fastrar, och på vackra kusiner var ingen ända. Ett hederligt brukspatronhus för 40 till 50 år tillbaka skulle lämna ämnen nog för en underhållande skildring, om jag ej fruktade att trötta mina åhörarens uppmärksamhet. Det vore ett ämne för en idyll av egen art, ehuru av den bastanta sorten särdeles vad välfägnaden angick. Men också var man i rörelse från morgon till kväll i fria luften. Ett utmärkande drag hos denna tids ungdom var dess stora lust och kärlek för kroppsovningar, som överallt kanske äro behöfliga avledningar för en samlad alltför yster ungdomslivlighet. Denna lust delades av båda könen och inskränktes ingalunda endast till dansen. Våra damers drivhus- och kammarliv var för denna tidens värmlandsflickor okänt. De deltog i husets både nöjen och arbeten, som växlade med årstiderna. Att bära aftonvard till det på åker och äng sysslade folket var en högtid för husets döttrar, och de försmådde ej att svänga om i polskan, om också kavaljeren vid uppjudningen förläget strök håret bakom örat. I änkeleken prövade mer än en sylfidisk gestalt sin snabbhet, och ungdomens anskri under kalkäkning utför långa backar skallade om vintern vitt omkring nejden.⁶⁹

De nybyggen, som Geijer här talar om apostroferas också av Henrik Lilljebjörn i hans "minnen", då han bl. a. även berör de odlingar och den samhälls- och kulturdebatt, som förekom i de värmländska bygderna. Han refererar:

Man började dika ut mossar, göra nyodlingar, förbättra och omlägga vägar m. m. Inom kommunerna ordnades fattigvården, och en och annan var nog djärf att börja tala om skolor för allmogens barn. Detta senare väckte den starkaste opposition. Man må ej undra på om själva allmogen

⁶⁹ SS XI, s. 355 f.

trodde sig vara nog upplyst och sträfvande emot en sådan nyhet, som den endast ansåg leda till onyttiga utgifter; men det fanns äfven ståndspersoner, och ganska många, som med fanatisk ifver arbetade däremot. Det hette att allmogen ej behöfde mer än sina fysiska krafter för att vara nyttig för sig själf och det allmänna, ja, det vore vådligt för samhället, om upplysningen skulle spridas ned till den arbetande klassen. Bonden skulle vilja bli herre, om han kunde mer än nått och jämt stafva sig fram i katekes och psalmbok — han skulle förakta kroppsliga ansträngningar, slå sig på advokatyf, bedrägerier, liderlighet, tjufvnad m. m., och man framdrog exempel på huru just skrifkunniga af denna klass voro i moraliskt afseende de sämsta. Det är säkert få strider som måst så ihärdigt utkämpas som upplysningens strid mot mörker och fördomar, och segern kan endast fot för fot vinnas.⁷⁰

Folkskoldebatten, som Geijer bör ha haft god kännedom om både från sin hemmiljö och från sitt djäkneliv i Karlstad, hade gamla anor i Värmland. Här skall blott erinras om Karlstads domkapitels skrivelse den 16 oktober 1752 till prästerskapet i stiftet, i vilken man meddelade, "att några tjenlige, af Carlstads Scholae-ungdom" skulle anmodas att åtaga sig undervisning av barn i Bergslagen, om prästerskapet blott lämnade upplysningar om behovet.⁷¹ Som exempel på några av resultaten av denna framstöt kan erinras om att pastor i Filipstad, Christopher Risell den 22 november 1752 meddelade, att han "genom allmänne pålysningar" och "Enskilte föreställningar" sökt befordra "denne stora angelägenheten, så mycket här tils möjligt varit" och att han funnit, att Torskebäckens hela hyttelag önskade få en lärare, som kunde inte bara "lära barnen läsa utan ock till en del, efter deras begrep, räkna och skrifwa". Vidare ville man i samma syfte få lärare till Nordmarkshyttan, Skålkärnshyttan och Nordmarks gruvor samt till Älgsjön. Sedan Risell framfört några anmärkningar rörande de nya "skolmästarnas" avlöningsvillkor, omtalade han, att klockaren i

⁷⁰ Lilljebjörn, Henrik, Minnen, s. 3 f.

⁷¹ Karlstads domkapitels acta, vol. 1750—1752 (KDA, Karlstad). Jfr Dalgren, Lars, Karlstads läroverks historia, Karlstad 1931, s. 25. Domkapitlets nitälskan just vid denna tidpunkt berodde bl. a. på att man ville skaffa skolungdomen sysselsättning under tiden till dess nya skollokalerna hunnit anskaffas i de brunnas ställe. Det nya skolhuset efter ritningar av Carl Hårleman invigdes 1759 och det var i detta skolhus Geijer bedrev sina studier i skola och gymnasium åren 1795—1799.

Nordmark ständigt hållit skola med barn vid sidan av klockartjänsten.⁷²

I slutet av 1760-talet diskuterades åter livligt behovet av folkskolundervisning vid de värmländska sockenstämmorna, detta med anledning av Kongl. Maj:ts folkskolecirkulär den 19 februari 1768. Om resultaten av diskussionerna och om förhållandena på området i stiftet avlät domkapitlet sedermera den 19 juni 1769 en underdånig skrivelse, som ger en god bild av förhållandena.⁷³ En del skolor inrättades också allteftersom under 1700-talets senare del. Den enligt uppgift första folkskolan i Dalsland grundades 1761 av brukspatron L. M. Ugglå på Billingsfors och av samme man ännu en skola i Upperud 1779.⁷⁴ Fram till 1810—1813 då Geijer gjorde sina bekanta uttalanden i folkbildningsfrågan hade folkskolor i Karlstads stift dessutom tillkommit åtminstone i Kristinehamn 1745(?), Arvika 1786, 1800, Elgå 1786, Ny 1786, Gunnarskog 1786, Persberg 1803, Norra Råda 1804 och i Karlstad 1812.⁷⁵ Geijer bör följaktligen ha ägt en tämligen god kunskap både om folkskole-diskussionen och om de startade folkskolorna i hemprovinsen.

⁷² Se nyssnämnda acta! Jfr Wiberg, A., Reformpedagoger III—VI, Stockholm 1943, s. 49 f. (ÅSU 66).

⁷³ Se härom Larsson, Bror, Karlstads stift i 1700-talets försök att ordna allmän folkundervisning: Nationen och hembygden Bd V, Uppsala 1949, s. 113 ff. Jfr Warne, A., Till folkskolans förhistoria i Sverige, Halmstad 1929, s. 360 ff. o. passim.

⁷⁴ Också hans dotterson C. Fr. Waern grundade en "scholeinrättning" på Bäckefors 1829 för därvarande arbetares barn samt en på Baldersnäs 1835. För en del brukspatroner syns det ha varit en samvetssak att åtaga sig en kulturvårdande och kulturspridande uppgift för sitt folk. Jfr Waern-Bugge, Elisabeth, Sägner om bruksliv och brukspatroner: Nationen och hembygden Bd I, Uppsala 1930, s. 61.

⁷⁵ Paulsson, P., Historik öfver folkundervisningen i Sverige, Stockholm 1866, s. 347 o. passim. Ett tämligen stort antal folkskolor grundades i Karlstads stift under perioden fram till det Geijerska avfallet 1838. Man bör härvid inte glömma det intresse som det nybildade Värmlands läns hushållningssällskap, varav Geijers fader var ledamot och vars sekreterare var Geijers lärare lektor Axel Fryxell, visade i folkundervisningsfrågan. Redan på sitt första sammanträde 1803 anslog man 50 rdr till inköp av smärre böcker och avhandlingar och 200 rdr för att "uppmuntra den moraliska daningen av allmogens barn såsom den enda vägen till allmän trefnad och välmåga". Följande år diskuterade man ingående inom sällskapet fattigvårdsproblemet. Jfr Torpe, N. V., Värmlands läns hushållningssällskap 1803—1953. Minnesskrift, Karlstad 1953, s. 48 ff.

Geijer älskade som vi sett fotvandringar i hembygden. Men även andra idrotter idkade han. Ännu i sin ålders höst intresserade han sig för skridskoåkning, varom bl. a. hans skridskovisa från år 1846 — året före hans bortgång — och de nyinköpte skridskorna under hans säng vid dödsfallet bär vittne. Om Geijers simskicklighet och simning är redan talat.⁷⁶ Geijer erbjuder ett exempel på den inte alltför vanliga kombinationen av kammarlärard och friluftsentusiast.

⁷⁶ Henrik Lilljebjörn var själv en skicklig simmare, något som han visade under det norska fälttåget 1814 (a. a., s. 232). Det var följaktligen med sakkunskap han kunde uttala sig om Geijers skicklighet.

II.

GEIJER SOM SKOLPOJKE OCH GYMNASIST I KARLSTAD
1795—1799

Enligt vad Knut Lilljebjörn berättar, var det vanligt i välsituerade hem i Värmland, att ungdomens mer litterära bildning uppdrogs åt privatlärare, som vanligen anskaffades från universiteten genom förmedling av någon bekant professor.¹ Ibland anlätades också någon välrenommerad gymnasist från stiftsstadens läroverk. För de studerande var detta de välsituerade husens behov av informatorer ibland den enda utvägen att få möjlighet och medel till studiernas fortsättning och fullbordande. Gossarna i familjerna behövde på detta sätt inte sändas så tidigt från hemmen till läroverket i Karlstad utan kunde läsa de mera elementära kurserna hemma. Ibland sändes också den unge med sin informator direkt till något universitet, där han då inskrevs med informatorn som sponsor, om han ännu inte kunde prestera studentexamen. I och med inskrivningen kunde han utnyttja universitetets möjligheter till fortsatta studier.²

Brukspatron Bengt Gustaf Geijer följde som vi sett seden med informatorsundervisning i hemmet i fråga om söner. Erik Gustaf och Carl Fredrik kunde därför sändas väl förberedda till trivialskolan i Karlstad hösten 1795 liksom sedermera även de yngre söner Emanuel och Bengt Gustaf.³ Erik Gustaf intogs i *Tertia* och genomgick följande år *Quarta* 1796—1797. Geijer berättade seder-

¹ Lilljebjörn, Knut och Henrik, a. a., s. 9. Högt eftertraktat av den unge studeranden var studentinsigniet, värjan, "som ständigt bars, ej allenast under vistandet vid akademien, utan även under ferierna på landet". Egentliga storgodsägare var få i Värmland.

² Jfr t. ex. Johan Olof Wallin och hans discipel från Stadra!

³ I sin meritförteckning vid ansökningen till filosofiska adjunkturen i Uppsala 1814 meddelar Geijer, att han blivit "inskrifven vid Carlstads schola Hösttermin-

mera själv, att han intagits i tredje klassen och där fått dispens från grekiska språket. Med detta språk började han självmant vid 14 års ålder, då han kom in i gymnasiet. Under de två gymnasieåren tillägnade han sig med hjälp av "en skicklig lektor och med tillhjälp av några privata lektioner" den grekiska kursen så fullkomligt att han hann upp alla sina kamrater, som börjat sina grekiska studier i normal ordning.⁴ I gymnasiet studerade han läsåren 1797—1798 och 1798—1799, vid vilket sistnämnda läsårs slut han som abiturient till universitetet erhöll avgångsbetyg. Att Geijer fick avgå från gymnasiet efter endast två års studier där, överensstämmer väl med Axel Fryxells idéer, framförda sedermera i hans anmärkningar över kap. III § 7 i 1807 års skolordning, där det hette, att en "Lärjunge af synnerlig fattningsgåfva" icke skulle "hållas tillbaka utan tagas under synnerlig vård, dock så att de öfriga derigenom ej blifva lidande", något som Fryxell ansåg åligga varje nitisk lärare.⁵ Om Geijers studier föröfrigt under Karlstadsåren vet man ej så mycket, då inga av de säkert talrika brev till hemmet från denna tid som funnits finns bevarade. Enligt Samuel Liljebjörns skildring 1797 hade skolhuset "bekvämlige och varme" lektionsrum och i övre våningen "en stor sal för prästmöten".⁶ Denna sal har säkerligen också använts av läroverket, när man behövde en större samlingsal. Likaså har salen använts som konsertsal för i staden gästade musiker. Såsom exempel härpå kan nämnas, att "Kongl. Kammar-Musicus och Informations Mästaren wid Kongl. Svenska National-Scholan" Georg Johan Abraham Bervald gav en "fullstämmig Instrumental-Concert" i gymnasiesalen den 19 juli 1795, varvid även hans son, den 7½ år gamle Johan Fredrik Bervald, skulle medverka. Denne var ett musikaliskt underbarn, "som såväl i Stockholm och flera Inrikes Städer, som uti Köpenhamn för Kongl Hofwet och Allmänheten låtit höra sig på Violin och deraf wunnit beröm". Konserten

nen 1795 och genomgick der Gymnasium". Se Geijers ansökning bland inkomna skrivelser 1814 i UK:s arkiv sign. E II: 55 (RA).

⁴ SS III, s. 406 n.

⁵ Se Fryxell, Axel, Utdrag af Tal hållet vid Rectoratets nedläggande uti Carlstad den 10 December 1804 Om de Förbättringar, som våra Allmänna Läroverk synas för det närvarande kunna emottaga, Carlstad 1812. s. 23.

⁶ Dalgren, Lars, a. a., s. 26. Liljebjörns reseskildring finns i original i UUB. Den är in extenso tryckt av Sixten Samuelsson i Värmland förr och nu, 1924.

bestod av "utwalda Piecer af Sinfonier, Solo-Concerter, Solo och Quartetter" samt spel på fagott "både Solo och i Solo-Concerter".⁷ Det är antagligt, att Geijer hört åtskilliga musikaliska framträdanden i denna sollenitetssal, ehuru konserterna i allmänhet här liksom i flertalet andra städer annonserats genom affischer i staden och icke genom tillkännagivanden i tidningarna.

Trots Liljeblads positiva omdöme var skolhuset under 1790-talet ganska förfallet. Putsen hade lossnat på stora ytor av ytterväggarna och även i det inre hade förfallet fortskridit långt. Om det s. k. observatoriet heter det, att det närmast såg ut som en skräpkammare, detta allt enligt en diskussion om saken, som pågick i ortstidningen under våren 1796.⁸ Först 1798 undergick byggnaden en grundlig reparation,⁹ varför den vid Geijers avgång från läroverket 1799 torde ha erbjudit ett bättre utseende.

Karlstads läroverk hade tydligen ett välförsett bibliotek, vilket stod under lektor Axel Fryxells ledning och vilket förutom med bokutlåning även sysslade med bokförmedling. Sålunda notificerade Fryxell allmänheten sommaren 1800, att de som hade böcker på biblioteket skulle avhämta dem och att en hel del böcker, såsom Köppens arbete "Bibeln, et Werk af Gudomlig Wishet", Segerstedts läkarbok och en samling Berättelser för barn fanns till salu under Persmässomarknaden i bokbindarna Åkerbergs och Thorséns stånd.¹⁰ Biblioteket ökades allt emellanåt genom gåvor, och Fryxell meddelade härom i ortstidningen under uttalande av förhoppningen att ytterligare bokdonatorer skulle uppenbara sig.¹¹

Man har alla skäl att antaga, att Geijer flitigt utnyttjat såväl Fryxells privata boksamling som gymnasiebiblioteket. Där bör bl. a.

⁷ Carlstads Stifts- och Stads Tidningar No 28 den 8/7 1795. Johan Fredrik Bervald blev sedermera hovkapellmästare i Stockholm. Fadern var Franz Bervalds farbror.

⁸ Nyssnämnda tidning No 13 den 9/4 1796. Diskussionen fortsatte i N:ris 14, 15, 16, 18, 20, 22, 23 och 24.

⁹ Se entreprenadkungörelse i ortstidningen No 11 den 24 mars 1798.

¹⁰ Carlstads Stifts- och Stads Tidningar No 28 den 12/7 1800 under rubriken Notificationer, undertecknade av Axel Fryxell (6/7 1800).

¹¹ Se exempelvis Fryxells kungörelse i nyssnämnda tidning No 14/15 den 22 april 1796.

också ha funnits ett för en Rousseauintresserad yngling så spännande arbete som Carl Fredrik Georgiis disputation "Om människorne kunna wara lycklige utan Konster och Wetenskaper", som i så fall bör ha lästs med största iver,¹² samt Peter Svedelius' under Ihres presidium i Uppsala 1754 ventilerade dissertation "An Studia Litterarum contulerint ad Emendationem Morum?", i vilken Rosseau vederlades med särskild hänsyn tagen till nordiska förhållanden. Långsökt är det heller inte att anta, att Geijer följt med och med intresse läst inlagorna i stadens tidning. Han bör följaktligen ha studerat notiserna i slutet av januari 1796 om hur läsning av Goethes Werthers lidanden hade gett upphov till en självmordsepidemi i Tyskland eller hur Schillers Carl Mohr gett stimulation till uppkomsten av rövarband i samma land.¹³ Kanske har detta lett till att han eller biblioteket skaffat de apostroferade böckerna, och han därmed gjort en fortsatt bekantskap med de stora tyska diktarna. Längre fram under samma år fanns i tidningen införda en del aforismer av Imanuel Kant under överskriften "Tankar af Kant".¹⁴ Det är möjligt, att den unge gymnasisten härigenom kom att stifta en första bekantskap med den filosof, som han under sina studieår i Uppsala kom att ägna ett så ingående studium. Kanske har också Geijers aristokratfördomande tendens redan nu stimulerats av en delvis adelsfientlig artikelserie i tidningen vårterminen 1795.¹⁵ Man bör erinra sig, att Geijer dessa år i Karlstad befann sig i åldern c:a 12 till 16½ år och i den ytterst känsliga och mottagliga pubertetsperioden.

I sin här ovan flerstädes nämnda levnadsteckning över fadern skrev Knut Geijer, att fadern under Karlstadstiden gjort sig "bland lärare och kamrater fördelaktigt känd för sin flit och fattningsförmåga". I ett brev till G. Rosén intygade Esaias Tegnér sedermera, att Geijer studerat vid Karlstads gymnasium "och skall redan

¹² Tryckt i Uppsala 1767 och recenserad i Lärda Tidningar No 73 1767.

¹³ Nyssnämnda tidning No 3 den 23/1 1796 under rubriken "Werkan af känslofulla Skrifter".

¹⁴ Samma tidning No 33/34 den 1/10 1796.

¹⁵ Artikelserie i Carlstads Stifts- och Stads Tidning med början i No 3 den 17/1 1795 under rubriken "Utanskriften". Man torde få anta, att Bengt Gustaf Geijer på Ransäter hållit tidningen.

der ha varit känd som geni".¹⁶ Det var således sanktionerat av ryktet, att Geijer varit ett stort skolljus under sin gymnasietid. Riktigheten av ryktet verifierades bl. a. av att han behövde blott två år för att gå igenom gymnasiet och av protokollet över avgångsprövningen vid läroverket den 3 juni 1799. Då vart, heter det i protokollet "Concilium Gymnasticum hållet och examen anställd med gymnasisterna Lars Hammarén, Erik Gustaf Geijer och Olof Bergius, hvilka med Ephori minne hade anmält sig att resa till Academien." Rektor som vid tillfället var Axel Fryxell "examine- rade i Historia universalis och Philosophien . . . samt Geijer och Bergius i den nyare Historia Litteraria". Lektor Eurén "examine- rade Hammarén i Novum Testamentum och Geijer i Homeri Iliad". Lektor Bjurbäck åter "examinerade Hammarén i Virgilius, Geijer och Bergius i Taciti annaler".¹⁷ Bergius hade icke läst grekiska och ingen av de examinerade hebreiska. Även i matematik och teologi granskade man de avgåendes kunskaper. Vid läroverket lämnade man vid denna tid i allmänhet icke avgångsbetyg i de särskilda ämnena utan gav i stället ett sammanfattningsbetyg för hela den avlagda examen.¹⁸ I examensprotokollet antecknades därför efter förhören: "Sedan Collegium tagit deras examina i öfvervägande, beslöts att lemna dem alla tillstånd att resa, med antecknande i Protocollet af admittitur, för Hammarén, laudatur för Geijer och cum laude approbatur för Bergius".¹⁹ Därmed var de tre abiturienterna färdiga för avgång till akademien.

I sin bekanta Geijerbiografi hävdar John Landquist, att ingen av gymnasiets lärare "synes ha utövat något avsevärt inflytande på Geijer".²⁰ Som ett slags bevis härpå anför han, att Geijer "utan

¹⁶ Tegnér till G. Rosén den 15 mars 1804. Jfr Tegnér till Choraëus den 15/1 samma år. Esaias Tegnér's Samlade skrifter (Wrangel/Böök) Bd I, Stockholm 1923, s. 310, 316.

¹⁷ Jfr Molin, Adrian, Geijer-studier, Göteborg 1906, s. 6.

¹⁸ Liknande var förhållandet med studentexamen inför dekanus vid Uppsala universitet. Det sammanfattningsbetyg examinanden fick för hela examen tecknades av dekanus på studentedsformuläret, som examinanden fick lösa.

¹⁹ Admittitur = svagt godkänd; laudatur = berömlig; cum laude approbatur = med beröm godkänd.

²⁰ Landquist, John, Geijer. En levnadsteckning, Stockholm 1954, s. 22. Jfr samme förf:s Erik Gustaf Geijer. Hans levnad och verk, Stockholm 1924, s. 21 f.

ett ord förbigått sin gymnasietid i sina Minnen" och att han inte trivts i Karlstad, efter vad han omtalar i ett studentbrev. Vidare skulle man härav kunna döma, "att den fyraåriga skolvistelsen icke kvarlämnat några avsevärda minnen av trevnad och icke heller spelat större roll för hans andliga utveckling. Han har längtat hem till sin familj, sitt klaver och övriga idrotter liksom han som student i Uppsala längtade tillbaka till Värmland". De anförda omständigheterna har dock vid närmare påseende ringa eller ingen beviskraft. Vad först beträffar förhållandet att Karlstadsåren inte omnämns i Minnen bör betonas, att även andra viktiga perioder i Geijers liv där blivit överhoppade. Sålunda gör Minnen i huvudsak ett hopp från Englandsresan till den tyska resan, varigenom Götiska förbundet, de första litterära framträdandena och de epokgörande föreläsningarna behandlats så att säga i största förbigående och giftermålet, Thorildsprocessen etc. blivit helt utslämnade, och det torde få anses helt orimligt att påstå att dylikt som icke fått rum i Minnen icke skulle ha "kvarlämnat några avsevärda minnen av trevnad och icke heller spelat större roll för hans andliga utveckling".

Något bevis för att Geijer skulle ha vantrivts i Karlstad finns så vitt man kan se inte heller. I ett brev från Uppsala den 20 april 1800²¹ säger han visserligen: "Jag längtar nu ej hem, som i Carlstad, jag har nu också blifvit en stor karl och student och blygs därför. Men när det nalkas midsommar, så att jag får fara härifrån och till det på lång tid ej sedda Ransäter, skall det dock bli en hjertans fröjd". Att den 12½ år gamla gossen vid placeringen i den ovana miljön i Karlstad *till en början* liksom sedermera i Uppsala känt det hela ovant och längtat hem är ju helt naturligt och vad man kunnat vänta. Att han däremot skulle ha vantrivts finns inga bevis för och motbevisas för övrigt bl. a. av de ovanliga studieresultat han presterade. Sådant lyckas inte under vantrivsel.²² Det är f. ö. sannolikt, att Geijer även i Karlstad hade tillgång till ett klaver. Det skulle vara högst egendomligt om inte ett sådant hade funnits i den

²¹ SS XIII, s. 17 f.

²² Jfr nedan Geijers uttalande om den lycka han känt av att ha fått gå i Karlstads läroverk under Axel Fryxells ledning!

Fryxellska familjen redan under Geijers vistelse där även om det inte fanns vid hans ankomst 1795.²³

Allt tyder på att Karlstadstiden varit en givande tid för den unge i brytningsårens för intryck mottagliga period varande Geijer. ”Den som vet”, betonade han sedermera under tydlig hänvisning till sin skoltid i Karlstad, ”vad en god skolmästare är för sina lärjungar, vad en god kollega kan vara för sin klass; den som vet att redan en duktig rektor ger nytt liv åt en skola, några skickliga lektorer åt ett gymnasium”, den kände väl till att uppmärksamheten ”på det personliga och levande i undervisningen” var ett huvudvillkor för framgången i all god skolreform.²⁴ Av de lärare som med säkerhet påverkat honom, är det särskilt två som är minnesvärda: lektorerna Anders Piscator och Axel Fryxell.²⁵ Piscator var lektor i matematik och därtill läroverkets director musices och cantor, och följaktligen Geijers lärare i musik. Han är därmed,

²³ Själv säger Geijer, att han blivit fullt medveten om sin kärlek till musik just under skoltiden i Karlstad: ”Jag kommer ännu ihog, då jag först kände att jag höll af honom (musiken). Det var då jag först kom till Cstad — och var utan claver” (Geijer till föräldrarna i nov. 1807: SS XIII, s. 72). I ett brev hösten 1814 till Anna Lisa Liljebjörn säger Geijer, att ”Fryxell, den hedersmannen, . . . erbjudit sig att låta honom (Bengt Gustaf, den yngste brodern) . . . när han vill begagna Fryxells claver, då Lectorn äfven vill se hans musik till godo” (Stiernstedt, a. a., s. 130). Då fanns alltså ett klaver i det Fryxellska hemmet! Att där funnits ett instrument långt tidigare åtminstone på nyåret 1800 tycks framgå av Geijers brev till föräldrarna den 16/3 detta år, då Geijer med fadern som förmedlare syns ha fått i uppdrag att skaffa en musikkunnig informator åt Fryxells son Jean Jaques, som då var 9 år gammal (SS XIII, s. 15). Familjen Fryxell hade intet piano hösten 1795 men har tydligen sedan fått råd att skaffa ett. Man bör lägga märke till Geijers ”då jag först kom till Cstad”. Detta ”först” synes förutsetta att han sedan fick tillgång till ett instrument, tydligen detsamma som Jean Jaques och Bengt Gustaf sedermera kunde använda.

²⁴ Geijer, E. G., Några anmärkningar om uppfostran och undervisning: SS III, s. 452. Jfr SS IX (s. 77: Anförande den 4 mars 1840 i riksdagen), där Geijer åter upprepar samma sak: ”Vem av Eder kommer ej ihåg, mine Herrar, vad lyftning en skicklig lärare, en utmärkt rektor, ett par nitiske och förtjänstfulle lektorer kunna giva åt en skola, ett gymnasium! Sådant citeras såsom en epok genom generationer”. Förmodligen hade Geijer i åtanke sådana sina forna lärare som Piscator och Axel Fryxell.

²⁵ Tyvärr är Geijers helt säkert talrika brev från skoltiden förlorade, men detta får inte föranleda oss att tro att denna tid varit utan betydelse för hans utveckling.

påpekar Gordon Stiernstedt, ”en av dem som väckt och eggat det musikaliska i hans väsen”.²⁶ Lektor Piscator efterträdde svärfadern Gabriel Gärtner som domkyrkoorganist²⁷ vid dennes bortgång 1792. Gärtner hade som bekant varit en mycket betydande musiker och hade allt ifrån Stockholmsvistelsen samlat ett stort bibliotek av noter och musiklitteratur, vilket bibliotek efter hans död tillföll gymnasiebiblioteket. Detta bör därför i rikhaltiget i fråga om musik ha varit en verklig guldgruva för Geijer, vida överträffande hans egna och Rappolts samlingar. Lektor Piscator var bekant inte blott som utövande musiker utan var även ”känd som en kunnig tonsättare”. Han uppmärksammades också för sina förtjänster om musikalivet i Karlstad och kallades till ledamot av Musikaliska akademien år 1800.²⁸ Att en genommusikalisk person som Piscator i lärarkretsen och med de omfattande Gärtnerska samlingarna till sitt förfogande skulle ha varit utan betydelse för den musikaliske ynglingen Geijer är inte sannolikt. Tvärtom bör denne ha blivit musikaliskt starkt påverkad och stimulerad under Karlstadstiden.²⁹

Under skol- och gymnasieåren i Karlstad var bröderna Geijer inackorderade hos den ovan flerstädes nämnde lektor Axel Fryxell och hans maka Ulrika Christina, född von Wolcker. Om Fryxells pedagogiska idéer är vi ganska väl underrättade genom de skrifter han utgav av trycket. Liksom så många andra i sin samtid hyste han en överväldigande tro på betydelsen av uppfostran för individ och samhälle. I ett tal vid rektoratets nedläggande den 10 december 1799 betonade han, att då man fäste uppmärksamheten ”på de föremål, som närmast och kraftigast til människo-släktets sällhet äro bidragande”, hade man ingen svårighet att göra ett urval och se, att ”en sann, en på Naturens grundval bygd uppfostran, intager

²⁶ Stiernstedt, a. a., s. 131.

²⁷ Fru Piscator hette som flicka Eva Fredrika Gärtner.

²⁸ Jfr Stiernstedt, a. a., s. 131. Hammarin, J., a. a., s. 175, 216. Norlind, T., Kungl. Musikaliska akademien 1771—1921. Minnesskrift, Stockholm 1921, s. 219. Norlind är okunnig om att Piscator dog redan 1804.

²⁹ Jfr att Geijer vid uppehållet i Karlstad på resa efter julferierna hemma till Uppsala vårterminen 1814 ”hörde Eva Piscator spela”, något som tyder på en tidigare närmare bekantskap. (Stiernstedt, a. a., s. 122.) Nära bekantskap med släkten Piscator förutsätts i Geijers brev till föräldrarna den 9 oktober 1806 (SS XIII, s. 53).

då utan tvifvel första rummet". Denna sanning, fortsätter han, "är icke ny, utan lika åldrig med et odlat förstånd. Philosophen och den Vise bestämmer upfostrans värkan på enskilda människor . . ." ³⁰ Detta är samma tankegång, som man återfinner hos t. ex. Carl Ulric Broocman, Gustaf Abraham Silverstolpe, filosofen Fichte, den danske tänkaren Engelstoft och Jean Jacques Rousseau. ³¹ Senare i sitt tal betonade Fryxell ytterligare uppfostrans betydelse för samhället i det han yttrade: "För en upmärksam åskådare på de Historiska Theatern är et folks författningar til sine unge medborgares danande, et utkast til det folkets moraliska historia, och han behöfver knappast mer för at bestämma hvad role det har spelt på verdens stora skådeplats". ³²

Fryxells tal här om en "på Naturens grundval bygd upfostran" eller då han senare i sitt tal framhåller, att man i en "rätt undervisning" blott har att "följa Naturen i dess fotsporr" eftersom "Människan är i sin barndom blott sinnlig och sådana äro dess första begrep", ³³ så tyder allt detta på att han tagit starka intryck av Rousseau. ³⁴ Detta Rosseaus inflytande på Fryxell bestyrkes ytterligare av det faktum att ende sonen i det Fryxellska hemmet, född 1791, erhöill namnet Jean Jaques efter Rousseau. Detta tyder

³⁰ Fryxell, Axel, Tal vid Rectorats-Ombytet i Carlstad den 10 Dec. 1799, Carlstad 1800, s. 7.

³¹ Jfr Ohlson, Nils G., Kring tillkomsten av 1812 års uppfostringskommitté. Några anteckningar, Stockholm 1945, s. 9. Ohlson citerar Fichtes sats: "es sey allein die Erziehung die uns retten könne von allen Uebeln, die uns druecken" och anför liknande tankegångar hos Engelstoft och Silverstolpe. Till liknande tankegångar återkom Fryxell i förordet till sin skrift 1812. Där säger han: "Må Landets Fäder och Lagstiftare äfven med den största framgång hafva sökt upprätthålla dess sjelfbestånd, medelst derpå byggda grundlagar för Regeringsform, Tryckfrihet och Beväringssystem! . . . Målet skall likväl icke vinnas, utan att börja med Uppfostringsverkens förändring till enlighet med dessa stadgar" (s. 3).

³² Fryxell, Axel, a. a., s. 8.

³³ ibidem s. 19.

³⁴ Han ivrar i sin skrift 1800 i överensstämmelse med Rousseau och tidigare Locke för att ungdomen skall bedriva kroppsövningar, tälja, rita, svarva (s. 21), och till samma ämne återkommer han i skriften av 1812 (s. 19), där han talar om behovet för ungdomen av att bada, simma, löpa skridskor, voltigera mm., och nyttan för samhället av även annan gymnastik, förenad med militära övningar (s. 37) betonar han också.

på att Emiles författare varit en av idolerna i familjen. ³⁵ Detta syns mig också vara bakgrunden till de förhållanden, som Geijer avslöjar i ett brev till föräldrarna den 27 oktober 1799 på tal om inackorderingstiden i Karlstad: "Det kan jag utan all partiskhet försäkra att utom ibland under det första året har jag aldrig i L:r Fryxells hus lidit nöd, de som annat föregifva hafva både till kropp och själ tagit skada af vällefnad". ³⁶ Den egendomliga form uttalandet fått med en i början negativ parentes i förbigående och ett positivt slut, gör att man måste dra slutsatsen att böra läsa mellan raderna. Man torde böra ifrågasätta, om det inte helt enkelt i det Rousseauinficerade hemmet varit fråga om mager kost för kroppens härdning, alltså en uppfostringsåtgärd i rousseauansk anda.

I sitt husliga liv var lektor Fryxell högst olycklig, framhåller Johan Hammarin i sina Wermländska Minnen, som omfattar dennes tid vid läroverket åren 1796—1806 och därför är tämligen vittnesgilla för Geijers studieår där. Hammarin tecknar livet och undervisningen vid läroverket i dystra färger. "De flesta af lärarna", säger han, "voro under min skoltid visserligen icke utan kunskaper men, med undantag af Lector Fryxell, skötte de sina Lärarekall utan det ringaste interesse. De läste icke för vetenskaperna utan för lönen". ³⁷ Om Fryxell skriver Hammarin: "Hans hushållning ville ej bära sig, ehuru han till en ytterlig grad var snål. Hans fru var

³⁵ Jfr Stiernstedt, a. a., s. 151, 153. Liksom flertalet adepter, uppfostrade enligt Rousseaus principer — jfr Wiberg, A., Eric Jonas Almquists uppgörelse med Rousseau, Stockholm 1963, s. 3 ff. — blev Jean Jaques Fryxell intet lyckat exemplar av släktet homo. Geijer säger om honom i det av Stiernstedt återgivna brevet i febr. 1815 från Uppsala: "Det nötet Jean Jaques Fryxell är uppkommen. Jag skall ha en slags inspection öfver honom", och det är tydligt att uppdraget ej tilltalar honom. Student hade Fryxell j:r blivit 1811. Han prästvigdes 1819 och blev komminister i Karlstad, tydligen genom faderns inflytande. Han tog avsked från komministaturen 1827 och från prästämbetet 1833. Härav förklaras Geijers utsago om honom som en "förlorad son" i brevet till Hartmansdorff den 14/9 1834 (SS XIII, s. 452). Jfr Hammarin, J., Carlstads stifts herdaminne Bd I, s. 242.

³⁶ SS XIII, s. 6.

³⁷ Hedlund, Oscar, Om Karlstads läroverk vid 1800-talets ingång: Nationen och hembygden Bd IV, Uppsala 1945, s. 774 f., 78. Omdömet om lektorerna är alltför strängt och kan väl knappast gälla Piscator och säkert inte heller lektor Eurén, vars skicklighet som lärare i grekiska Geijer själv som vi sett eftertryckligt apostroferar.

för sina nycker vida beryktad och han städse för dem en ömkansvärd martyr". Om detta förhållande visste även Geijer besked, såsom framgår av hans yttrande i ett brev den 16 mars 1800, då han fått höra, att Fryxells väntade en ytterligare arvinge. "Att fru Fryxell skall falla i barnsäng wet jag", skriver han, "och jag beklagar den gode Lectorn — Denna händelse kommer honom på mycken kostnad och hans fru lär icke underlåta att sätta hans ståndaktighet på hårda prof".³⁸

Axel Fryxell var en ansedd lärare, som hyste bestämda meningar om skola och skolväsen och som framförde dem bl. a. i de uppmärksammade "Tal" han höll vid rektoratets nedläggande den 10 dec. 1799 och samma datum 1804.³⁹ Hammarin säger i sina nyssnämnda värmlandsminnen om Fryxell och hans undervisning, att han "var lifvad af det han läste och derföre blefvo det äfven Gymnasisterna. Vi förstodo honom och hörde honom derföre med nöje". Samme minnestecknare karakteriserar honom vidare på följande sätt: "Han var af ungdomen egentligen icke älskad men han förstod att hos den sätta sig i respect. Ingen vågade uteblifva den timman han undervisade. Icke heller var han hatad, men han var fruktad. Han fästade sig för mycket vid småsaker och kan ej frikännas från fjesk. De Gymnasister som visade håg och fallenhet för det han läste voro hans favoriter och dem kallade han Du".⁴⁰ I det tryckta herdaminnet var karakteristiken mer genomtänkt. Där säger Hammarin: "Fryxell egde under sina kraftfulla dagar, den lyckliga gåfvan att göra det, hvaruti han undervisade, tydligt och intressant. Visserligen varierade han nog mycket med undervisningsämnena och jag minnes, det han en vårtermin läste Physik, Hydrostatik, Geografi, Historia och Botanik. Det blef väl således aldrig något fullständigt och helt, men för det Auditorium, han hade, var det nog för att väcka håg och lust att härom få veta mera."⁴¹ Detta

³⁸ SS XIII, s. 15.

³⁹ Fryxell, Axel, Tal hållet vid Rectors-Ombytet i Carlstad den 10 Dec. 1799, Carlstad 1800. — Utdrag af Tal hållet vid Rectoratets nedläggande uti Carlstad den 10 December 1804 Om de förbättringar, som våra Allmänna Läroverk synas för det närvarande kunna emottaga, Carlstad 1812. Jfr Wiberg, A., Carl Ulric Broocman, s. 417.

⁴⁰ Johan Hammarins Minnen i utdrag hos Hedlund, Oscar, a. a., s. 78.

⁴¹ Hammarin, J., Carlstads stifts herdaminne Bd I, s. 176 f. Av oförmågan

är ju ett lysande betyg för en lärare! Landquist, som uppenbart underskattar Fryxell, refererar i sin framställning kringflackandet i ämnena, men undertrycker minnestecknarens uppgift om Fryxells förmåga att väcka vetgirighet, håg och lust i studierna.⁴² En man som Hammarin, för vilken koncentrationen på teologi och klassiska språk var huvudsaken, fann helt naturligt att de många naturvetenskapliga ämnena i Fryxells undervisning kunde orsaka ytlighet, även om han tydligen motvilligt måst konstatera att den Fryxellska undervisningen resulterade just i det som var gymnasiestudiernas syfte, nämligen att väcka vetgirighet, håg och lust för studier.⁴³

John Landquist har ansett det uteslutet att Fryxell skulle ha stimulerat Geijers historiska intresse. Motiveringen är, att Fryxell var "av facket naturvetenskapsman" och Landquist menar därför, att uppgiften från 1799 att han "denna termin föreläst Historia universalis och filosofien" visar, att "dessa ämnen icke hörde till hans vanliga".⁴⁴ Häremot kan anföras, att det förhållandet att ämnet historia 1809 även officiellt fördes till Fryxells lektorat visar, att Fryxell var intresserad av ämnet. I själva verket var Fryxell starkt humanistiskt intresserad som framgår av hans ovannämnda "Tal", av hans verksamhet i uppfostringskommittéerna och av hans övriga författarskap. Han hade i manuskript författat bl. a. "*Chronologiska Tabeller efter en egen plan och scala uti Chartformat öfver Gamla och Medeltidens samt Svenska och Grekiska Historien*", ett *Tal vid Jubelfesten 1793, innehållande en översikt av Religionens öden i Sverige* — dessa skrifter bör Geijer ha fått ta del av under

hos en lärare att "inplanta hog och lust kommer den öfverklagade ledsnaden hos Informatorer, den bristande uppmärksamheten hos Disciplar, hvilket ända från Grekernas tid gifvit anledning till det ordspråket: "Den Gud hatar, gör han til Skolmästare", säger Fryxell i sitt Tal 1799 (s. 18).

⁴² Landquist, John, Geijer. En levnadsteckning, s. 22. Se även samme författares Erik Gustaf Geijer, hans levnad och verk, s. 22.

⁴³ Hur oväsentlig Hammarins milda kritik är, finner man om man jämför med nutida förhållanden. En sentida gymnasist på reallinjen har fått under en termin studera fysik, botanik, geografi och historia utan att någon förfasar sig över detta "kringflackande".

⁴⁴ Landquist, John, Erik Gustaf Geijer, hans levnad och verk, s. 22. Jfr samme förf:s Geijer. En levnadsteckning, s. 22, där påståendet om Fryxell som naturvetenskapsman mildrats.

sina skolår — och ett *Tal vid rektorats ombytet 1808 om de hjälpmedel en lärare kan använda vid ungdomens uppfostran av dess sinnlighet och inbillningskraft* — det talet har han väl sänt till sin mest begåvade lärjunge så intim som deras vänskap var.^{44a} År 1819 höll Fryxell vid rektorsombytet ett *Tal om den rätta metoden för inrättningen av det historiska studium* allt visande en betydande produktivitet på det historiska området och ett omfattande humanistisk-historiskt intresse.⁴⁵

Fryxell visar sig kunna se på historien historiskt till skillnad från många av upplysningstidens historieskrivare.⁴⁶ Detta kommer särskilt tydligt fram i Talet 1799, då han betonar, att varje tidsskede måste bedömas utifrån sina egna förutsättningar: ”Wi se således”, säger han, ”hur orätt vi tadle våra Förfäder för deras antagna sätt at undervisa ungdomen. Det var tjenligt för den tiden, behäftat af allmänna tänkesättet, och frambragte efter sin antagne grundsatts den åsyftade värkan. Men om tidernas förändrade skick försvagat gamla grundsatser, så tillhör det oss, som nu lefva, at antingen söka uplifva de förra, som svärligen lärar kunna ske, eller ock upleta nya, mera harmonicerande med vårt släktes nuvarande fordran”.⁴⁷ Vi möter här ett ganska klart romantiskt krav på inlevelse i historien och förståelse för varje tids särprägel. Ett dylikt betraktelsesätt kan icke ha förfelat att göra sin verkan på lärjungen Geijer.

På grund av sådana tankegångar som de anförda betonade Fryxell eftertryckligt skolundervisningens stora företräden framför

^{44a} Man bör härvid observera, att Geijer några år senare ingående behandlade just inbillningskraftens roll i uppfostran.

⁴⁵ Enligt Torpe (Värmlands läns hushållningssällskap 1803—1953, s. 59) och Hammarins herdaminne förstördes största delen av Fryxells manuskript vid en eldsvåda i Karlstad den 18/2 1827. Då förstördes även en del av hushållningssällskapets tillhörigheter, som förvarades hos Fryxell, som var sällskapets sekreterare. Boksamling, naturaliesamling, manuskript, protokoll och handlingar, modellkammare mm. blev lågornas rov. Sällskapet hade 1821 planerat (Torpe, s. 68) att bygga eget hus eller köpa Fryxells för sin räkning, men förslaget strandade i brist på medel. Sällskapets tillhörigheter var därför inhysta hos Fryxell vid tiden för eldsvådan.

⁴⁶ Jfr Henningsson, Bengt, Geijer som historiker, Uppsala 1961, s. 30.

⁴⁷ Tal, 1799, s. 13. Fryxell hänvisar här till Daniel Boethius' Afhandling om uppfostran.

den enskilda informatorsundervisningen.⁴⁸ Sedermera framhöll han i sina ”*Jemförelser och Anteckningar vid Kongl. Maj:ts Förnyade Nådiga Skole-Ordning af den 7 Dec. 1807*” bl. a. nödvändigheten av undervisning i skolan av främmande levande språk och då främst i tyska och franska. Detta krav, hette det, ”lärer ingen opartisk granskare af tidens skick neka”.⁴⁹

Fryxell tog livlig del i många sin hembygds angelägenheter. Med sin rousseauanska inställning var det naturligt, att han skulle vara en befrämjare av det strax efter 1800 startade Värmlands läns hushållningssällskap, vars Handlingar alltifrån 1803 han redigerade till 1809 och vars betänkanden, årsberättelser och anvisningar han stod för till 1832, då han lämnade Karlstad för kyrkoherdetjänsten i Sunne.⁵⁰ På grund av denna sin verksamhet i hushållningssällskapets tjänst blev han kallad till korresponderande ledamot av Lantbruksakademien 1813. Sina broschyrer i uppfostringsfrågan av 1800 och 1812 — den sistnämnda hade blivit välvilligt recenserad av Carl Arrhenius i Svensk Litteraturtidning under våren 1813 — inlämnade han till den tillsatta uppfostringskommittén och blev på Nils von Rosensteins förslag antagen till dess korresponderande ledamot samma år.⁵¹ Hösten 1815 kallades han jämte G. A. Silverstolpe, M. E. Ahlman, Carl Strindberg och Carl Bergsten till ledamot i en särskild arbetande beredningsfördelning inom kommittén. Härvid kom den tyngsta arbetsbördan att ligga på Fryxell, vilket framgår bl. a. av de utbetalda ersättningarna. Av dessa framgår, att Silverstolpe 1816 tjänstgjort 85 dagar, Stridsberg, Ahlman och Bergsten vardera 42 dagar och Fryxell 123 dagar. Under åren 1817—1820 var det såsom Nils G. Ohlson utrett, ”uteslutande Bergsten och Fryxell, som tjänstgjorde. Dagantalet för de olika åren växlade något men överskred icke 140. Under åren 1821 till den 12 jan. 1825 var det uteslutande Fryxell, som uppbar arvode, under tiden 1822—1824 för hela året”.⁵² Härav synes, såsom flera författare

⁴⁸ Utdrag af Tal . . . 1804, s. 6. Jfr Geijers teser 1806!

⁴⁹ Fryxell, Axel, Om de förbättringar etc., 1812, s. 36.

⁵⁰ Se Torpe, N. V., a. a., s. 43 ff. Jfr Herdaminnet Bd I, s. 99 f.

⁵¹ Uppfostringskommitténs protokoll den 25/1 1813 (RA).

⁵² Ohlson, Nils G., Hur 1812 års uppfostringskommitté rekryterades; Rostads elevförbunds Årsskrift 1946, Kalmar 1946, s. 77 f. Under tiden i Stockholm sysslade Fryxell också med en del annat än kommittéarbetet. Han var sålunda

betonat, att Fryxell varit den ledande kraften vid utformningen av det uppfostringskommitténs betänkande, som ledde till 1820 års skolordning medan de övriga i beredningen varit sysselsatta med den mera principiella sidan av utredningen.⁵³

Under åren i uppfostringskommittén hade Fryxell ett gott samarbete med kommitténs sekreterare, Geijers gode vän, Jakob Adlerbeth, ett samarbete, som även gällde den i Uppsala boende Geijer. Fryxell hade som vi sett intresserat sig även för fornhistorien och vanns nu t. o. m. för det götiska svärmeriet. Vid ett tillfälle i februari 1816 besökte Fryxell Adlerbeth, som då även hade sin far, poeten och statsmannen Gudmund Jöran, på besök hos sig. Därvid blev "den vördnadsvärde Fryxell", som Jacob Adlerbeth uttrycker sig, helt ense med de två om nödvändigheten av en ordbok i nordisk mytologi särskilt för skolbruk och av läseböcker om gångna tiders hjältar och store män och om runorna och runstaven.⁵⁴

Även av uppfostringskommittén 1825—1828, den s. k. snillekommittén, var Fryxell ledamot tillsammans med bl. a. Geijer. Han deltog effektivt i dess arbete särskilt inför slutredigeringen av betänkandet 1828.⁵⁵

Lektor Fryxell har uppenbart i hög grad uppskattat Geijer. Det framgår av det höga vitsord han var med om att tilldela den avgående abiturienten. Det framgår vidare att Fryxell anförtrodde

sekreterare i Allmänna besvärs- och ekonomiutskottet vid riksdagarna 1817—1818 och 1823 samt sekreterare i Revisionen över elementarläroverken i riket 1824. Vasariddare blev han 1816. Se Herdaminnet!

⁵³ Ohlson, Nils G., a. a., s. 78. Se även Herdaminnet Bd I, s. 176 f.

⁵⁴ Jacob Adlerbeths dagbok "Anteckningar för svenska häfder" 1809—1830 den 29/2 1816, sign. F 850 a-c (UUB). Fryxell beställde vid tillfället 100 ex. av Adlerbeths Eddaöversättning för Karlstads läroverks räkning. Jfr Ohlson, Nils G., a. a., s. 80. Frågan om en patriotisk läsebok hade tidigare diskuterats av bl. a. Broocman. Se härom Wiberg, Albert, Carl Ulric Broocman. Bidrag till en biografi, Stockholm 1950, s. 228 ff.

⁵⁵ Kommitténs protokoll den 15 sept. 1828, § 2 (RA). Det heter där, att allmänstund "Lector Fryxell af Committéen fått i uppdrag att utarbete Committéens Betänkande rörande Folkskolorna och Elementar-Läroverken" skulle han åtnjuta dagtraktamenten av samma storlek som om det gällt kommittésammanträden för den tid han offrat på betänkandet. Enligt A. von Hartmansdorffs almanacksanteckningar (RA) uppdrogs åt honom och Axel Fryxell den 8 sept. 1828 att skriva kommittébetänkandet, varvid Fryxell särskilt skulle befatta sig med avsnitten om folkskolan och läroverken. Jfr Prot. den 25/10, § 1.

Geijer att ha en viss tillsyn över sonen, den ovan nämnde Jean Jaques — det nötet Jean Jaques Fryxell, som Geijer uttryckte sig — då denne återkom till Uppsala för att uppta sina studier. Uppgiften var knappast behaglig, eftersom den unge, vidlyftige mannen, som Geijer sedermera talade om som "en förlorad son", ställde övervakaren inför betydande svårigheter.⁵⁶ Uppskattningen framgår också av Geijers många besök i det forna inackorderingshemmet vid genomresor i Karlstad och av samarbetet i Stora undervisningskommittén 1825—1828. Det framgår icke minst av att Fryxell — han var då kyrkoherde i Sunne — ivrigt arbetade för att få Geijer placerad på Karlstads biskopsstol 1834.⁵⁷

Geijers uppskattning av Fryxell är på många sätt dokumenterad. Att Geijers yngre bröder, Emanuel och Bengt Gustaf — liksom han själv och Carl Fredrik — inackorderades hos Fryxells under sina läroverksstudier i Karlstad tyder på att den äldste broderns erfarenhet därifrån varit mycket god.⁵⁸ I ett brev den 16 mars 1800 till föräldrarna meddelar Geijer att han skrivit till Fryxell och till brodern Emanuel, som då bodde hos Fryxells. Han säger därvid att det fagnade honom "innerligen att Emanuel vunnit hans (Fryxells) tycke och med Emanuels öppna hufvud och goda hjerta var det det wisserligen ofelbart. — Endast han ej låter förleda sig och ljuga för sin gode lärare".⁵⁹ Och litet längre fram i samma brev kallar han ännu en gång Fryxell för "den gode Lectorn". I ett brev den 4 maj 1801 talar han om att han för studiers skull måste tillbringa "några vicor" i Karlstad och att han skrivit till Fryxell därom. Helt säkert tänkte han bo hos denne.⁶⁰ År 1806 fick han genom Adolf Heijken-

⁵⁶ Jfr Stiernstedt, a. a., s. 151, 153.

⁵⁷ Jfr Axel Fryxells brev till Geijer 3:dje dag jul 1833, däri han ivrigt uppmanar Geijer att inta biskopsstolen i Karlstad, då den nu blivit ledig (G 85 b, UUB). Jfr Toijer, Daniel, Tegnér, Geijer och biskopsvalen i Karlstad 1834: Nationen och hembygden VII, Uppsala 1956, s. 72.

⁵⁸ Emanuel blev student i Uppsala 1804. Carl Fredrik, som vistats vid läroverket i Karlstad samtidigt som Geijer blev student 1802. Uppsala universitets matrikel 1782—1804 och 1804—1816 (UUA). Jfr Catalogus Recentiorum, sign. U 1500 c (UUB).

⁵⁹ SS XIII, s. 14. — Släktingen Fredrik Wilhelm Geijer syns under Karlstad-åren ha varit informator för Emanuel Geijer, när denne bodde hos Fryxells (Geijers ungdomsbrev... utg. av Henrik Schück. 2:a uppl., Stockholm 1920, s. 315).

⁶⁰ SS XIII, s. 20.

sköld en hälsning från Fryxell.⁶¹ Från London sände Geijer under sin engelska resa 1809 innerliga hälsningar till hemmet och likaså ”till Fryxell, när han träffas”.⁶² Med Fryxell korresponderade han för övrigt under Englandsresan.⁶³ Vid ett besök i Karlstad 1814 i samband med begravningen efter faderns bortgång önskade Geijer sammanträffa med Fryxell, men — meddelar han i ett brev till fästmon — ”Fryxell är rest åt Fastingen. Jag skall göra min upp-vaktning och ursäkt hos Frun.”⁶⁴ Hösten 1814 träffade han åter Fryxell, såsom han berättade för Anna Lisa Liljebjörn: ”... Lector Fryxell, som vid efterfrågan befanns vara rest till Catrineberg och skulle följande dagen återvända till Cstad. Strax vände jag om min redan försatta häst och for öfver elfven samt 1/2 mil tillbaka till Catrineberg, der jag riktigt träffade den jag sökte och var ganska välkommen... Jag tillbragte med honom Fryxell en rätt rolig afton. Spelte äfven, låg öfver natten och for med Fryxell och Ulla Piscator kl: 6 i morse från Catrineberg och kommo hit kl: 11. Hos Fryxell har jag jemte Bengt tagit min middag i dag: derpå i hans sällskap besökt flera af hans skolemästare och äfven sökt Fru Spak, som jag träffade. Hon har redan ånyo begynt sina lectioner för(!) Bengt, som mår rätt väl, har ett hyggligt quarter och tackar Mamma ödmjukast för äpplena och skorporna. Fryxell, den hedersmannen, har sjelf erbjudit sig att låta honom deltaga i matematisk lection för honom sjelf, samt när han vill begagna Fryxells claver, då Lectorn äfven vill se hans musik till godo”.⁶⁵ År 1815 sökte Geijer Fryxells vid ett nytt besök i Karlstad. De var då inte hemma, men han mötte dem senare i förbigående.⁶⁶ När Fryxell 1816 vistades i Stockholm i samband med sitt ovan nämnda uppdrag i 1812 års uppfostringskommitté, önskade Geijer genom Adlerberth få veta hur länge vistelsen där skulle vara och om Fryxell inte

⁶¹ SS XIII, s. 56.

⁶² SS XIII, s. 95.

⁶³ SS XIII, s. 134, 143 Brev till föräldrarna den 28/3 och 29/4 1810.

⁶⁴ Stiernstedt, a. a., s. 122.

⁶⁵ Stiernstedt, a. a., s. 130. Stiernstedt säger om förhållandet Geijer-Fryxell: ”Vid sin gamle lärare Axel Fryxell var Geijer särskilt fästad och gläder sig nu åt att ofta få träffa honom” (ibidem s. 129).

⁶⁶ Stiernstedt, a. a., s. 154.

möjligen skulle ta vägen över Uppsala vid återresan till Värmland,⁶⁷ och senare under sommaren kunde han meddela samme adressat, att han sammanträffat med Fryxell och att denne skulle stanna i Stockholm ända till den 6 augusti: ”Vi ha talt åtskilligt i uppfostrings-ärender”, relaterade Geijer för Adlerbeth. ”I afseende på den nya omtalta klassfördelningen har jag funnit hans öfvertygelse ännu ej bestämd och jag hoppas att något bidraga till att bestämna den för hvad Du och jag anser för det rätta.”⁶⁸ När Fryxell 1817 valts till sekreterare i Värmlands läns hushållningssällskap glädde detta Geijer i så hög grad, att han skrev om det till Adlerbeth med orden: ”Nyheten att Fryxell blifvit Oeconomie Secter fagnar mig mycket. — Hälsa honom hjerteligt”.⁶⁹

I Stora undervisningskommittén 1825—1828 ägde ett gott samarbete också rum mellan Fryxell och Geijer. Brevledes meddelade Geijer Hans Järta, att den framstegsvänliga majoriteten inom kommittén hade kasserat en föreslagen ingress till kommittébetänkandet, emedan ingressen med styrka framhåvt minoritetens, till vilken Geijer hörde, ståndpunkt. ”Föga bättre öde har gubben Fryxell rönt med sin Filosofierande uppsats öfver folkundervisningen, som dernäst följde”.⁷⁰ Det är härav tydligt, att Fryxell hörde till samma minoritet inom kommittén som Geijer.

Geijer gick till och med i borgen för sin gamle lärare, då denne blev nödsakad att ta ett lån ur den ”Cassa för befordrande af Läroböckers utgifning”, som uppfostringskommittén hade till förfogande. Vid årsskiftet 1831/1832 blev Geijer med anledning härav förständigad att inbetala 500 rdr för sin borgen.⁷¹ Att Geijer trots sin

⁶⁷ Geijer till Adlerbeth den 27/2 1816: SS XIII, s. 277. Som kommitténs sekreterare hade Adlerbeth väl reda på Fryxells göranden och låtanden.

⁶⁸ Geijer till Adlerbeth den 21/7 1816: SS XIII, s. 278.

⁶⁹ Geijer till Adlerbeth den 12/12 1817: SS XIII, s. 296.

⁷⁰ Geijer till Järta den 4 sept. 1828: SS XIII, s. 501. I A. von Hartmansdorffs almanacksanteckningar (RA) står för den 2 september 1828: ”Comitén samlades åter. Wallin (Josef) läste upp ett dåligt betänkande. Anmärkningar därvid.” 3 sept.: ”Comitén fortsattes. Fryxells föga bättre om folkskolan”. Enligt kommitténs protokoll den 15/9 1828, § 2, erhöll Fryxell formellt uppdrag att författa betänkandet om folkskolan.

⁷¹ Geijer till Hartmansdorff den 8/1 1832: SS XIII, s. 442. Kassen hade allt som allt till sitt förfogande 5000 rdr och stod under kronprins Oscars närmare tillsyn. Om lånet till Fryxell se Uppfostringskommitténs 1825—1828 handlingar:

allt annat än lysande ställning i ekonomiskt avseende inlåtit sig på en borgensförbindelse för Fryxell förutsätter att han känt mycket varmt för denne och kände sig stå i tacksamhetsskuld till honom. Vänskapen med Fryxell tog sig uttryck också efter hans bortgång 1834, i det att Geijer då hos vederbörande lade sig ut för änkan för att hon skulle erhålla dubbla extra nådår.⁷² Uttryckligen betygar Geijer sin tacksamhetsskuld till Fryxell i sin skrift om det offentliga läroverket 1813, där han på tal om Fryxells broschyr av 1812 säger, att broschyren innehöll "förträffliga saker" i skolfrågan. Geijer tillägger, att den "för att värderas, ej behöver det särskilda värde den har för mig, att vara författad av en älskad lärare, under vars ögon jag ägt den lyckan att genomgå offentlig skola".⁷³

Överblickar man nu de nämnda omfattande relationerna mellan Axel Fryxell, som inte bara var naturvetenskapligt utan även synnerligen livligt litterärt och historiskt orienterad, och Geijer och tar i betraktande, att han under skoltiden undervisade Geijer i historia universali och den nyare historia litteraria och i filosofien samt att de båda männen hade ett livslångt gemensamt samarbete i skol- och undervisningsfrågorna och att just dessa områden — historia, litteratur, filosofi och undervisningsfrågor — blev de områden, som Geijer kom att särskilt odla⁷⁴ samt tar i betraktande att Geijer under sin tidigare studieperiod enligt vad han själv omvittnat och av ingen jävats hade en "oändlig förmåga att emottaga, en receptivitet utan gräns . . . liksom utan personlighet,⁷⁵ så kan man inte undgå

Räkenskaper (11) i Riksarkivet. Lånet togs den 6 juni 1828 och löd på 2000 rdr banko. Till 1831 hade Fryxell amorterat (750 + 333:16 + 416:32) 1500 rdr, varför det återstod 500 rdr att betala.

⁷² Geijer till Hartmansdorff den 14 sept. 1834 och den 17 sept. samma år: SS XIII, s. 452—453. Ankefru Fryxell erhöi också sina begärda nådår, innan den bortgångnes brorson och efterträdare som kyrkoherde, historieskrivaren Anders Fryxell, fick tillträda Sunne pastorat.

⁷³ Geijer, E. G., Om det offentliga läroverket: SS I, s. 334. Kursiveringen här! Att Fryxell men ej Piscator omtalas så ofta av Geijer beror säkerligen på att Geijer ju bott hos Fryxell under skoltiden och fortsatte samarbetet med honom, under det att Piscator gått ur tiden redan under Geijers tidigare studentår.

⁷⁴ Den 18 april 1836 deklarerade Geijer, att han ivrigt befattat sig med fem saker: filosofi, historia, vältalighet, poesi och musik (Ur de blå böckerna: SS X, s. 387).

⁷⁵ Minnen: SS VII, s. 322.

att tvärtemot John Landquists mening dra slutsatsen, att Fryxell under skolåren spelat en icke ringa roll för inriktningen av den just då i pubertetsåldern varande och därför för intryck så mottagliga Geijers studieintressen.⁷⁶ Även den blivande historikern Anders Fryxell fick sedermera under skolåren i Karlstad sin ungdomshåg för historia utvecklad genom farbrodern Axel Fryxells undervisning och påverkan.⁷⁷ Betydelsefullt i fråga om vad Geijer själv ansåg i saken förutom vad redan anförts synes mig också i detta sammanhang vara att han tillägnade Bengt Gustaf von Rappolt och Axel Fryxell såsom vänner och lärare sin gradualavhandling av år 1806 "De ingenio politico medii aevi". Antagandet att denna tillägnan skulle vara av helt konventionell art, såsom Landquist menar, saknar bevis och all sannolikhet. Rappolt och Fryxell stod så vitt man kan se uppenbart i främsta ledet av de män som betytt mest för den unge Geijers utveckling.

Vad den historia litteraria, som omtalas ha studerats under Fryxells ledning, kan ha bestått av, känner vi ej närmare till, men det är icke osannolikt, att Geijer i dessa studier fördjupat den från hemmet särskilt genom Rappolts förmedling gjorda bekantskapen med Jean Jacques Rousseau och andra franska klassiker samt sannolikt även med de stora tyska diktarna.⁷⁸

Geijers uppväxttid är av särskilt stort intresse för oss därför att vi däri har att söka förutsättningarna för hans åsikter i folkbildningsfrågorna. Han hade ingående lärt känna informators-, djäkne- och skollivet, han hade som vi sett genom självsyn noggrann kännedom om smeder, drängar och pigor, brukare, torpare och allmoge,

⁷⁶ Adrian Molin menar, att Fryxell i varje fall givit gott "stöd för en kanske redan lefvande böjelse" (Geijer-studier, s. 6).

⁷⁷ Olsson, Henry, Anders Fryxell som uppsalastudent och fosforist: Nationen och hembygden Bd I, Uppsala 1930, s. 69.

⁷⁸ I ett brev till Anna Lisa Liljebjörn den 6 maj 1810 (SS XII, s. 86) yttrar Geijer: "Du skrifver att du läser Racine — Jag läste hans Tragedier för länge sedan och minns nu mera ej mycket till dem — jag önskade få påminnas af Dig. Af Voltaires war *Alzire* min favorite". Detta "för länge sedan" kan kanske förläggas till gymnasietiden. Jfr Molin, A., Geijers förhållande till Rousseau och Schiller: Nordisk Tidskrift 1903, s. 186. Borelius, Hilma, Geijer och Schiller: Samlaren 1905, s. 62 ff., 79 ff. Man kan erinra om att även Johan Olof Wallin omkring 1800 ivrigt studerade Schiller. Liedgren, Emil, Innan Davidsharpan strängades: Julboken 1926, Stockholm 1926, s. 31 ff.

likaså visste han det mesta om militären, farande musikanter, hantverkare, kolkörare och inte minst om brukspatronerna. Dessutom hade han gjort nära bekantskap med de högre samhällslagren, representerade av sådan landsortsadel som von Rappolt, von Hofsten, af Geijerstam, Uggla och Nordenfeldt. Geijer kände följaktligen *folket* och dess förhållanden på ett helt annat och grundligare sätt än de övriga nyromantiska koryfeerna i Uppsala och Stockholm. Det var också utifrån denna sin kännedom, som han tryggt kunde framträda som en man för sig. Det är bl. a. och icke minst mot bakgrunden härav man bör se hans ställningstaganden i folkbildningsfrågorna och hans ryktbara "affall" på 1830-talet.⁷⁹

⁷⁹ Jfr Olofsson, S. I., Geijer och samhällsekonomen, Stockholm 1959, s. 26 ff. Boethius, Bertil, John Landquists Geijerbiografi: Personhistorisk Tidskrift 1925, s. 148.

III.

GEIJERS STUDIER I UPPSALA 1799—1803

Det var tradition sedan fyra släktled inom den Geijerska släkten, att de unga männen någon tid skulle vistas vid Uppsala universitet. Syftet var väl närmast personlighetsdaningen och önskan att vidga horisonten utöver det lokala planet.¹ Att ingen av dem före Erik Gustaf Geijer gick den lärda vägen torde emellertid inte ha berott på bristande teoretisk begåvning utan helt enkelt på att en akademisk karriär gav alltför små utsikter till en tollerabel ekonomisk bärning. Även den som blev professor hade en ringa lön och räddade sig gärna så snart som möjligt över till något indräktigt pastorat. Denna vanskliga bana måste för de flesta brukspatronssöner ha tett sig mycket litet lockande i jämförelse med den som ledde fram till ett självständigt brukspatronat.

Johan (Jan) Gustaf Geijer, Erik Gustaf Geijers farfar, inskrevs vid Uppsala universitet vårterminen 1733 och om honom heter det i nationsmatrikeln, att han var son till brukspatron Bengt Gustaf Geijer på Uddeholm och att han själv sedan blev brukspatron på Ransäter. Antecknat finns vidare om honom, att han var gift med Maja Lostbom.² Deras söner Bengt Gustaf, född 1748, som blev Erik Gustafs far, och Andreas (Anders), född 1750, inskrevs vårterminen 1764, och om dem har antecknats i universitetsmatrikeln, att de studerat "Sub sponsione Avunculi, Ampliss. ac. Celeberrimi ad Hanc Academiam Oecon. Pract. Professoris Johan Låstbom".³

¹ Brukspatronerna kunde ofta sitt latin. Geijer har omvitnat att brukspatron Myhrman på Råmen bl. a. läste och var väl förtrogen med t. ex. sin Tacitus.

² Album Studiosorum Nation. Verml., sign. U 1500 b., s. 132 (UUB). Även Bengt Gustaf Geijer på Uddeholm (1682—1746) hade en kortare tid studerat vid Uppsala universitet.

³ Carlsson, A. B., Uppsala universitets matrikel 1750—1800 Bd III, Uppsala 1925—1946, s. 108 under den 2 april 1764. Jfr Wermelands Nations Matrikel, sign. U 1505 a, under 1764 (UUB).

I nationsmatrikeln sägs det om Bengt Gustaf Geijer, att han efter sin fader blev brukspatron på Ransäters bruk i Nedre Ullerud och ingått gifte med Ulla Geisler.⁴ När Erik Gustaf Geijer 1799, nära 17-årig, sändes till Uppsala var det säkerligen i samma syfte som far, farfar och farfarsfar vistats där: att skaffa sig kunskaper och vidare vyer för att sedan som äldste son i familjen i sinom tid överta järnbruket efter fadern.⁵ Någon speciell examen var det av allt att döma till en början inte fråga om.⁶

Den första aktuella frågan för en till akademien ankommande student var bostadsfrågan. Ledning kunde man härvid få av affischer som hugade rumsuthyrare anslagit här och var i staden eller lämnat uppgift om på Akademiska boktryckeriet, vilket syns ha fungerat som ett slags expeditonskontor. En del annonserade också i ortstidningen.⁷ I Geijers fall torde man få förutsätta, att hans släkting domprost Johan Låstbom, ordnat bostadsfrågan åt honom. För resan till Uppsala hade han egen kärra. Den gick sönder nära Litslena. Gästgivargårdarna ställde hästar till förfogande. Förutom bostadsfrågan var även matfrågan aktuell för studenten. Om matställena i Uppsala berättar Carl Fredrik Fallén i sina anteckningar från det slutande 1700-talet, att det gav ”ställena där middagsmat fick hämtas, mot en den tiden lindrig betalning, så att en middag hämtad i hop för en à 2 personer utom brödet ej stort kostade mer

⁴ Album Studiosorum Nation. Verml., sign. 1500 b, s. 195 (UU).

⁵ Fadern Bengt Gustaf Geijers vistelse vid akademien syns ha blivit kort. Han kallades nämligen hem för att bistå fadern i den hårda ekonomiska kris för Ransäters bruk och f. ö. för hela den svenska ekonomin, som inträffade på 1760-talet. Även andra Geijrar studerade i Uppsala vid den tiden: Lars Christopher Geijer, f. 1744, och Bengt Gustaf Geijer, f. 1745, söner till brukspatron Bengt Gustaf Geijer på Crontorp, som båda inskrevs 1759 med studenten David D. Pontin som informator (Carlsson, A. B., a. a., s. 65. Värmlands nations nyssnämnda matriklar).

⁶ Jfr Molin, Adrian, a. a., s. 7, som säger att det inte var någon brådska för Geijer att bestämma sig för något visst studium: ”Som ett möjligt mål stod vinnandet af magistergraden”. Däremot är Molins antagande, att det skulle ha varit Geijers lust att ”lära allt” som förmått fadern att sända honom till Uppsala, inte riktigt. Även de yngre sönerna sändes till Uppsala liksom far och farfar varit där. Kemi, mineralogi, praktiskt studium, naturligt för en blivande bruksägare, var till en början Geijers intresse. Jfr Olofsson, S. I., a. a., passim: Blanck, A., Geijer i England 1809—1810, Stockholm 1914, s. 4.

⁷ Jfr rumsannonser i t. ex. Upsala Tidning den 3/2, 6/2 och 17/2 1813.

än 10 à 12 styfver, ett hushållningssätt, som förmodligen de fläste Studerande begagnat för middagsmåltiden”.⁸ Hämtningsattiralj kunde köpas eller hyras.⁹ Vi förstår då lätt situationen, då Geijer berättar, hur han och ett par kamrater inrättat det för sig: ”Vår matordning är reglerad. G(öran) G(ustaf) Uggla går till Domprosten och jag i hop med Bergius hämtar hos en fru Löfstedt för 28 s. på hvarje i vickan — Quällarna ätas hemma, vi hafva köpt oss sill och potåter, som vi med förträffelig Appetit förtära, ehuru det får bära namn af Vermlands föda-”¹⁰ Något senare hade de utbytt sillen mot skinka, och Geijer meddelade, att en madam Viberg kokade kvällsmaten åt dem.¹¹ Sin matordning ändrade Geijer åtskilliga gånger under de följande terminerna. Redan under vårterminen 1800 skriver han: ”Jag har upphört att hämta — Fru Löfstedt blef så Capricieuse att wi måste sluta. — Lyrholm och jag äta nu bägge hos fru Nyman et tämmeligen bra spisquarter — Wi betala för hvarje gång wi äta; men det kan högst kosta oss 1 Rd: 8 s. i vickan — Det war likaså Dyrt att hämta: när man så räknar huru mycket bröd går åt, Hämtarlön m. m.”¹² Studenterna kom ibland samman i små kotterier. Om dessa berättar Bernhard von Beskow, som började

⁸ Carl Fredric Falléns Bihang till Biografiska Anteckningar, sign. O 21 (KB). Om mathämtning i slutet av 1700-talet talar även Carl Zetterström, som befann sig i Uppsala med gossarna Gahn (Zetterström, Carl, Minne från fjällbygden och Fyrisvall, Stockholm 1886, s. 29).

⁹ Jfr annonser som ”I nedre våningen till höger om portgången i Guldsmeden Ernanders Hus är en Mathämtare af Tenn med 3 ställ att hyra till instundande Termin” (Upsala Tidning No 11 den 3/2 1813). Annonser om traktörställen är talrika i ortstidningen.

¹⁰ Geijer till föräldrarna den 13/10 1799: SS XIII, s. 2. Jfr Upsalastudenten genom tiderna, Uppsala 1950, s. 103.

¹¹ Geijer till föräldrarna den 20 okt. 1799: SS XIII, s. 4.

¹² Geijer till föräldrarna den 16 mars 1800: SS XIII, s. 15. Den Geijerska matordningen var säkert ganska allmän bland studenterna. Johan Olof Wallin som också kom till Uppsala höstterminen 1799 med sin discipel, rapporterade hem till principalen: ”Vi befinner oss här ganska väl, ett varmt och hyggligt rum, en snygg säng väntade oss — och vår mathämtare ger oss dageligen en måttelig, men tillräcklig och smakelig anrättning”. Wallin till bruksdisponent Johan Hedblad på Stadra den 14 okt. 1799 (Liedgren, E., Johan Olof Wallin i yngre år, Stockholm 1929, s. 74 f.). Att maten dock kunde bli ganska enförmig avslöjar Wallin senare i en dikt där det hette: ”Här sitter jag så spak invid mitt vattenkrus Och hämtarns hafresoppa sväljer” (ibidem s. 87).

studierna i Uppsala 1806, att man "bjöd varann på en kopp te och tillbragte aftonen med konversation och musik samt schackspel".¹³ Vad Geijer beträffar tänkte han på sin musik genast efter ankomsten till staden. I sitt första brev hem skrev han: "Ännu är jag utan Claver och kan ej wist swara för att jag får något". Men redan i nästa brev den 20 oktober säger han sig blott sakna "ett claver, som jag dock i morgon hoppas få flytta in i min kammare". Det geijerska musikintresset gjorde, att han här i Uppsala liksom tidigare i Karlstad snart skaffade sig tillgång till ett instrument.

Om Erik Gustaf Geijers inskrivning i Uppsala meddelar universitetsmatrikeln, att den äge rum den 8 oktober 1799.¹⁴ Följande dag inskrevs han och kamraten Olof Bergius i nationen, där de tog plats bland recentissimi. Kurator i Nationen var då docenten, sedermera biskopen Johan Jacob Hedrén.¹⁵ Om sin studentexamen ger Geijer en intressant skildring i ett brev till föräldrarna den 13 oktober 1799.¹⁶ Vid denna tid utgjordes studentexamen av ett förhör inför filosofiska fakultetens dekanus. Dekanus var vid tillfället Johan Adam Tingstadius, professor i orientaliska språk — ett par år senare blev han biskop i Strängnäs. "Hans examen påstod i 3 quart," säger Geijer, "Tyska och Franska lät han oss äfwen läsa och denna 3 quarts påstående Examen skaffade oss bägge ett approbatur cum laude". Examinanderna var blott två. När Geijer här talar om att han *även* fick visa sin kunskap i tyska och franska, så beror detta på att dessa ämnen icke i egentlig mening hörde till gymnasiets äm-

¹³ Beskow, Bernhard von, Levnadsminnen, 2:a uppl., Stockholm 1928, s. 31.

¹⁴ Carlsson, A. B., a. a., s. 362. Jfr Uppsala universitets matrikel 1782—1804 (UUA).

¹⁵ Vermelands Nations Matrikel, U 1505 a (UUB). Catalogus Recentiorum, U 1500 c (UUB).

¹⁶ SS XIII, s. 1 f. Om student- och nationsexamina se även Upsalastudenten genom tiderna, s. 110 ff. Varifrån Bengt Henningsson (Geijer som historiker, Uppsala 1961, s. 37) fått uppgiften, att Geijer skulle ha avlagt studentexamen tre dagar efter inskrivningen den 8 oktober vet jag icke. Uppgiften är i varje fall felaktig. I brevet hem till föräldrarna, skrivet i Uppsala söndagen den 13 okt. meddelar Geijer nämligen, att examen inför dekanus skedde "tisdags morgon" med början kl. 8 — men tisdagen närmast före den 13, då brevet skrevs, var just tisdagen den 8 oktober dvs. just den dag då inskrivningen skedde. Studentexamen och inskrivning ägde följaktligen rum samma dag med examen först och inskrivning sedan!

nen och att studentförhörets tyngdpunkt låg på latinet. Ibland kunde även grekiska och en del andra ämnen som matematik m. fl. förekomma. Att tyska och franska nämns, beror följaktligen på att förhör i moderna språk var något ovanligt. För den som kom från sitt gymnasium med ett gott testimonium på fickan var studentexamen uppenbart en ren pro forma sak.¹⁷

Efter den korta examen infann sig Geijer med sällskap hos Rector Magnificus professor Nordmark för att avlägga studenteden och svor nu för första gången i sitt liv "på saker som jag ej känner och således ej kan hålla — De där långa symboliska Böckerna, hwilka jag swor att tro och hålla, gifwa mig ännu en rysning öfwer Ryggen. Det är grymt ochristligt, att låta en Yngling begynna sitt inträde i verlden genom mened". Yngre studenter — och Geijer var ju ännu ej fyllda 17 år — brukade man eljest låta slippa studenteden — "ob ætatem prætext. injuratus", heter det då i matrikeln.¹⁸ Edsavläggningen gick så till att rektor dikterade eden, "den samteliga efterstafwade med högra handen uplyft, och wid slutmeningen framträdde till handens läggande på Biblen".¹⁹ Studenteden med

¹⁷ När prof. C. F. Fallén examinerades 1783 av dåvarande dekanus Torbern Bergman var examinanderna 14 vermilandi, vilka förhördes på en gång. Examinator lät dem läsa ett stycke var ur Curtius Rufus och lät detta prov följas av en del matematiska definitionsfrågor, varpå det hela var klart. Se Wijkmark, H., Professor C. F. Falléns biografiska anteckningar, Stockholm 1914, s. 20. Jfr Presidenten S. A. Leijonhufvuds minnesanteckningar, utg. av H. L. von Dardel, Stockholm 1919, s. 32, där examen i Lund skildras. Gustaf Svanberg berättar om sin studentexamen i Uppsala 1819: "Jag hade föreställt mig, att jag vid detta förhör skulle få tillfälle lägga i dagen de extra kunskaper t. ex. i grekiska, som jag genom sjelfstudium förvärfvat. Men häruti bedrog jag mig. Förhöret var i ordets egentliga mening pro forma". (Redovisning för en lång levnad, Uppsala 1949, s. 43). En verklig examen rigorosum infördes först 1831. Om examen enligt den nya ordningen berättar W. E. Svedelius (Anteckningar om mitt förflutna lif, Stockholm 1889, s. 103 f.), att det var en hel del ämnesrepresentanter, Falck, Schröder, Palmblad Törneros och Thorsander, som jämte dekanus prof. Sjöbring förrättade examinationen. Denna anordning med studentexamen bibehölls till på 1860-talet, då studentexamen förlades till läroverken.

¹⁸ Studenteden i latinskt original och med svenskspråkig parallellöversättning finns som bilaga III, s. 556 ff. i Johannes Sundblads Uppsalalif, Stockholm 1884.

¹⁹ Wijkmark, H., a. a., s. 20. Jfr Fallén, C. F., a. a., s. 34 (O 21, KB), Molbech, Chr., Breve fra Sverrige i Aaret 1812 Bd I, København 1814, s. 206 ff.

stadganden från 1655 års universitetsstatuter fanns tryckt på ett särskilt formulär, på vilket även det sammanfattande studentbetyget antecknades, ett formulär som studenten därefter fick lösa.²⁰

Geijer berättar vidare, att de nybakade gjorde sig "litet lustige" på aftonen efter examen "eller rättare våra kamrater på vår bekostnad".²¹ Under detta som Geijer gör mycket litet affär av döljer sig den s. k. skändningen eller depositionen, som hade gamla anor vid universitetet men som vid denna tid erhållit tämligen harmlösa former.²² Geijer antyder dock ett visst martyrium, i det han kallar lördagen efter examen för de nya studenternas sista "Martyr dag". Man gjorde då sina "Coura" dvs. uppvaktning hos akademiens lärare, utstyrd i "kappa och värja". Man besökte först professor Ekman, Värmlands nations inspector, samt Tingstadius och domprosten Låstbom (avled 1802), vilken sistnämnde som vi sett varit studiemålsman för Geijers fader under dennes studietid i Uppsala på 1760-talet och som var en bror till Geijers farmor Maja Låstbom. Han pratade vid mig säger Geijer, "om farmor samt berättade att hans och farmors Halfbror Lagman Lars Låstbom aflidit i en ålder af 81 år". Senare samma dag besökte Geijer naturaliekabinettet, där det fanns "underliga allster från alla Naturens riken till myckenhet och i förträffelig ordning". Möjligen har besöket där skett på direkt uppmaning av Axel Fryxell, som ju under sin Uppsalatid haft nära anknytning till samlingarna där. Möjligt är ju också, att det blott varit brukspatronsonens sak- och naturvetenskapliga intresse som varit drivkraften till ett så snart besök.

Universitetsstudierna bedrevs i början av 1800-talet på Geijers tid helt annorlunda än nu. Om man bortser från de rent juridiska, medicinska och teologiska studierna, hade man en hel rad examina som förefaller en senare tid ganska främmande. Man hade den s. k. examen till rikets kammar- och räkenskapsverk, ofta kallad kammeralexamen, examen till rättegångsverken — allmänt kallad hovrättsexamen — examen till Kongl. Maj:ts kansli, kallad kansli-

²⁰ Som bekant avskaffades studenteden, sedan Gunnar Wennerberg 1837 vägrat att gå den. Jfr Taube, Signe, Gunnar Wennerberg, Stockholm 1920, s. 37 ff.

²¹ Jfr Wahlström, Lydia, a. a., s. 20 ff.

²² Jfr Annerstedt, Cl., Uppsala universitets historia I, s. 381 ff. Cnattingius, H., Det upsaliensiska studentväsendets uppkomst: Acta Ostrogothica V, Uppsala 1946, s. 66 ff. Upsalastudenten genom tiderna, s. 41.

examen och bergsexamen. Vidare hade man studierna till filosofie kandidat examen och filosofie magistergraden. Det gällde följaktligen för den nye studenten vid universitetet att välja åt vilket håll han skulle lägga studierna. Vid ankomsten till akademien, såsom det vanligen då hette, hade den unge studeranden att undergå den ovan nämnda studentexamen inför filosofiska fakultetens dekanus, innan han började de akademiska studierna. Studentexamen var närmast en ren pro forma examen för den som kom från sitt gymnasium med ett gott testimonium på fickan. Som ett komplement till denna allmänt som allför lätt ansedda examen införde de flesta nationerna särskilda nationsexamina — recentior- och juniorexamen. Universitetsstudierna började i allmänhet med åhörande av föreläsningar och deltagande i kollegier. Den mycket flitige Johan Olof Wallin, som började Uppsalastudierna samtidigt som Geijer, anmälde sig som åhörare denna första termin i icke mindre än sex lärares undervisning. Geijer var som vi får se försiktigare. Redan under första terminen brukade icke så få studenter avlägga den obligatoriska preliminära *examen theologicum*.²³ Därefter följde i flertalet nationer

²³ Examen theologicum ansågs vara en mycket lätt examen. Gustaf Svanberg (a. a., s. 20 enligt X: 299, UUB) säger, att man redde sig i den "med ganska obetydliga insigter i dogmatik och kyrkohistoria". C. F. Fallén omtalar, att år 1787 fordrades "om icke just *Benzelii Repetitio*, åtminstone *Wöldickes Compendium*. Möllers kyrkohistoria i synnerhet *Concilia* och Reformationis Seclet, samt historisk kunskap om *Libri Symbolici* och *Symbola*. Dessutom *dicta classica* på grundspråken med förklaring" (Fallén, C. F., Bihang till Biografiska Anteckningar, sign. O 21, KB). Olof Wallquist i Växjö yttrade 1797 om examen theologicum: "Den för Candidandi wanliga Examen i Theologien måtte vara lätt, eller ock lærer man Theologien rätt braf wid Gymnasierna, ty många exempel gifwas, att Gymnasister under första weckorna af sin warelse wid Academien i detta Förhör blifwit gillade" (Wallquist, O., Utkast Til en Hand-Bok Öfwer Ecclesiastique Befordrings-Mål, Wexjö 1797, 94). En tidningsinsändare i dagspressen 1793, som tydligen var mycket initierad, säger att någon egentlig förberedelse tid inte behövdes vid akademien för denna examen, om examinanden från gymnasiet ägde "efter Catechesen en försvarlig Christendoms kunskap, förstär Latinske frågor och kan ge Latinske swar" och tillägger: "Några frågor i Kyrkohistorien pläga wäl äfwen där förekomma, men jag har aldrig hört någon improberas för det han ej på dem kunnat swara" (Dagligt Allehanda No 274 den 29/11 1793). Uttalandena stämmer öfverens däri, att någon egentlig förberedelse tid inte behövdes för den student, om gått igenom ett gymnasium, där Benzelii läroböcker i dogmatik nyttjats. Jfr Wiberg, Albert, Ling-studier, Växjö 1947, s. 11 ff.

de nyssnämnda nationsexamina och för den som inriktade sig på magistergraden ett flertal officiella examensprov. De sistnämnda inleddes av en skrivning *pro exercitio* och en disputation *pro exercitio*, båda på latin och avsedda att visa den studerandes färdighet i romarspråket i tal och skrift. Därpå följde efter ytterligare studier skrivningen *pro gradu*, filosofie *kandidat examen* och disputation *pro gradu*, innan kandidaten promoverades till *filosofie magister*. Promotion ägde rum blott vart tredje år: 1800, 1803, 1806 etc. Varken skrivningen *pro gradu* eller *gradualdisputationen* var av den arten att den behövde visa större vetenskaplighet. Det hela gick ut på att den unge studeranden skulle visa sig förmå uttrycka sina tankar i ciceroniansk språkdräkt. Detta är förklaringen till, att inte ens *gradualdissertationen* behövde vara författad av disputanden utan oftast var skriven av någon av professorerna — den som fungerade som *praeses* vid disputationen. Denne fick på detta sätt sina alster gratis tryckta, ty kostnaderna bestreds av respondenten. Bland dem som råkat ut för att få en av sina examensskrivningar betygsatt med *differtur* "underkänd", kan nämnas ingen mindre än den blivande historieskrivaren Anders Fryxell, som i sin *pro exercitio*-skrivning erhöll detta betyg.²⁴

Efter studentexamen och inskrivningsbestyr gällde det för Geijer att ta itu med studierna.²⁵ För studenternas orientering i vad universitetet hade att bjuda på fanns utgiven av trycket en föreläsningsskatalog "Catalogus Praelectionum in Academia Regia Up-

²⁴ Fil. Fak. protokoll den 11 april 1816 § 1 (UUA). Enligt protokollet den 20/11 samma år (§ 1) hade Fryxell gjort om försöket och blev då visserligen godkänd, men betyget *admittitur* visar, att även den skrivningen var mycket svag! Fryxells latinkunskaper var följaktligen enligt samtidens bedömning inte särskilt omfattande. Möjligen kan man delvis härleda Fryxells sedermera uttalade aversion mot latinet från hans egen svaghet i ämnet och akademiska misslyckanden däri. Johan Olof Wallin, som skrev sin *gradualskrivning* på elegiskt distikon, en fantastisk prestation, erhöll betyget *cum laude approbatum*.

²⁵ Den viktigaste källan genom vilken man kan följa Geijers studier, är familjebreven, men tyvärr är dessa mycket ofullständigt bevarade. En del av breven hade så småningom kommit i händerna på innehavaren av en snusbod i Stockholm, som gjorde strutar därav. — Blott de brev som fanns kvar i butiken förvärvades av Kungl. Biblioteket i Stockholm (Schück, H., Erik Gustaf Geijers ungdomsbrev. Familjebrev, 2:a uppl. Stockholm 1920, kommentaren s. V). Även universitetets föreläsningsskataloger och *hörarförteckningar* är ofullständigt bevarade.

saliensi Publice et Privatim a die 1 Octobris MDCCXCIX ad idem tempus anni sequentis instituendarum Upsaliae".²⁶ Denna katalog torde ha studerats ingående av Geijer, och resultatet blev, att han anmälde sig till föreläsningar av Professor J. F. Neikter om "människans Physiska och Moraliska Historia" och av P. F. Aurivillius i stilistik.²⁷ Det ligger någonting symboliskt i detta, att Geijer började sina studier med en föreläsningsserie i människans historia. En av hans egna sista föreläsningsserier som professor handlade just om detta samma ämne. På ett ställe i *Minnen* betonar Geijer: "Det mänskliga samhället i alla sina likheter och olikheter under särskilda odlingsgrader och omständigheter har alltid varit mitt älsklingsämne. Det närvarande, det förflutna, allt är mig i detta hänseende intressant. Jag är därför även en av de största läsare av resebeskrivningar och har varit det från min barndom".²⁸ Med en dylik tidig inställning var det naturligt för Geijer att först av allt välja Neikters föreläsningar.

Förutom som *åhörare* vid Neikters och Aurivillius' föreläsningar, som behandlade fullvärdiga universitetsämnen, deltog Geijer även i en kurs i tyska för språkmästaren Israel Strömberg och i *fäktövningarna* för "Ludi gladiatorii Magister" Carl Christopher Porath.²⁹ Utanför universitetsschemat deltog Geijer också i *övningskurser* i grekiska, franska, latin och teckning.³⁰ Hur han inrättade sin dag under den första tiden framgår av ett brev till föräldrarna, där han bl. a. relaterar:

Nu kan jag med någorlunda visshet underrätta S: far och mor om mina timmars indelning — kl: ½6 går jag upp och läser Grekiska till kl: 8 — vi äta då vår mjölkskål till frukost — kl: 9 går jag upp och *afhör* Prof: Neikter som läser *människans Physiska och Moraliska Historia* — kl: 10

²⁶ Catalogerna annonserades till salu på akademiska tryckeriet. De tycks ha kostat 6, 8 à 10 ss. Se olika årgångar av *Upsala Tidning*!

²⁷ H. Schück (*Illustrerad svensk litteraturhistoria* Bd V, Stockholm 1929, s. 427) anser, att Geijer gått blott på Neikters föreläsningar denna termin men enligt *förteckningarna* har Geijer också lyssnat ill Aurivillius. Orsaken till misstaget är givetvis den, at Schück följt uppgifterna i Geijers brev men icke tagit del av *hörarförteckningarna* i universitetskanslerns arkiv i Riksarkivet.

²⁸ Geijer, E. G., *Minnen*: SS VII, s. 377.

²⁹ *Diarier och hörarförteckningar*: UK:s arkiv F I: 13 (RA).

³⁰ Nyssnämnda *hörarförteckningar*!

läser jag Tyska privat för språkmästar Strömberg, kl: 11 Ritar jag — emellan 12 och 1 har jag intet visst göromål — kl: 1 ätes middag i sällskap med Bergius som kommer till mig — emellan kl: 2 och 4 skrifwer jag Collegier och de fransyska Thema, som jag kl: 4 bär bårt till fransosen Le Roi — Sedan talar jag Latin i quällningen för Arosenius i sällskap med Ludvig Heijkensköld och Bergius med fl. — vidare läses Livius till Quällsmältiden, som består af Litet skinka bräckt, med potäter — Madam Viberg Vacktmästarns Hustru, hvilken kokar detta åt oss har för det närvarande ej så mycket mjölk att vi kunna få om Quällarna — Jag befinner mig med allt detta rätt väl och saknar blott ett claver, som jag dock i morgon hoppas få flytta in i min kammare . . . Ladau, en beskjedelig karl och en snäll Eleve af Nordquist har af denne blifvit mig recommenderad, som i Landskaps ritning ganska skickelig. Heykensköldarna och Bergius rita för honom och för att ej genom dröjsmål förlora ett godt tillfälle trodde jag mig strax böra antaga hans anbud. — Har S: far något emot att jag fortsätter denna öfning är jag på ögnablicket färdig att lämna sällskapet och jag hoppas att S: far ville göra mig underrättad om sin tanka. — Ladau tar 4 s. i timman, Ahlberg 6. s. och den sednare negligerar sina Disciplar.³¹

Den här nämnde Carl Fredrik Arosenius blev magister följande år och kom sedermera såsom Norrköpingsbo att verka för att Geijer skulle bli präst i denna stad. Att Geijer utnyttjade teckningsläraren Johan Fredrik Ladaus undervisning vittnar om att intresset för teckning, som så ofta tog sig uttryck senare i hans levnad, fanns levande redan vid denna tid.³²

³¹ Geijer till föräldrarna den 20/10 1799: SS XIII, s. 3 f. Att Aurivillius' föreläsningar ej nämns här av Geijer, beror troligen på att den dags schema som Geijer närmast relaterar inte upptog någon föreläsning av honom. Han föreläste ju inte alla dagar. Med Geijers studieschema kan man jämföra Samuel Grubbes, som denne redogör för i sin självbiografi (Cullberg, John, Ur Samuel Grubbes självbiografiska anteckningar: Göteborgs nations skriftserie III, Uppsala 1924, s. 32 f. Jfr Upsalastudenten genom tiderna, s. 112). Om Ahlberg ger Bernhard von Beskow ett mycket gott omdöme som teckningslärare i motsats till Geijer. Geijers omdöme bygger troligen på inte fullt pålitliga källor och hörsägnar (Beskow, Bernhard von, a. a., s. 25). Det måste bero på ett missförstånd, då T. Norlind (Erik Gustaf Geijer som musiker, s. 11) menar, att Geijer inte hade tillgång till något klaver förrän 1804. Geijer hyrde uppenbart instrument ända tills han det nämnda året skaffat sig ett eget. I brevet till föräldrarna den 9 nov. 1800 redogör Geijer för sina utgifter och upptar då bland de sistnämnda också hyra för ett klaver med 1 rdr 12 skilling.

³² Den 7 september 1806 erhöll Ahlberg av åldersskäl sitt avsked från ritlärarbefattningen vid akademien. Samma dag fick efterträdaren Olof Eric Roselius fullmakt på tjänsten. Roselius blev sedermera teckningslärare för bl. a. Ruden-

På föreläsningarna för Aurivillius och Neikter hade Geijer som åhörarkamrater bl. a. Carl Ulric Broocman och Johan Olof Wallin, vilka båda sedermera skulle komma att få en icke ringa betydelse för honom. Med Broocman blev han aldrig personligen bekant — de tillhörde ju skilda nationer — men med Wallin gjorde han bekantskap i Stockholm vid jultiden 1803.

Professor Neikter var bekant för sina omfattande kunskaper, sin kvickhet och slagfärdighet. Han talade i allmänhet utan koncept och med stor formell talang. För övrigt ansågs han äga en hederlig karaktär och "Skild från all vanité" Han hade religiösa intressen, om vilka en minnestecknare säger, att man på söndagseftermiddagarna kunde finna honom "ofta vid Bibeln och Psalmboken".³³ Att sådant ryktades om universitetets kanske modernaste lärare torde inte ha förfelat sin verkan på allvarligt sökande studenter som Erik Gustaf Geijer.

Pehr Fabian Aurivillius hade som universitetsbibliotekarie inlagt stora förtjänster om biblioteket, men trots detta sägs litteraturen under honom ha haft sin "ferrea ætas" i Uppsala. För sin gudlighets skull kallades han av studenthumorn för "Sanctus Spiritus". Han var bekant för kryperi inför höga vederbörande och för sin bristande förmåga att inge intresse och respekt för sitt ämne. Bernhard von Beskow berättar, att hans förmåga härvidlag var så ringa, att åhörarna i allmänhet försänktes i den djupaste middagsslummer, "vartill gubbens monotona och lågmälda föredrag, liknade sorlet av en avlägsen bäck, i sin mån bidrog. Flera av våra kamrater generade sig därvid så litet, att de lade sig på bänkarna och bredde på sig kapprockarna. Vi slöto oss, sittande, i Morfei armar, men jag påminner mig aldrig hava sovit så gott middag, vilket troligen vållat, att jag från denna tid alldeles bortlagt middagsluren. Gubben Aurivillius antingen icke såg eller låtsades icke se, att hans auditorium var förvandlat till en stor italiensk siesta".³⁴ I vad mån Geijer

schöldarna under deras Uppsalastudier. Han var även bekant som landskapsmålare. Se Upsala Tidning No 49 den 11 oktober 1806: *Academiska Nyheter*. Jfr Wiberg, A., Från Thorsten Rudenschölds studieår, Lund 1964, s. 25 ff.

³³ Se "Professorerna wid Upsala Acad. wid slutet af förra och början af detta Seculum, tecknade med sanning och owäldighet år 1809" (De la Gardieska arkivet: LUB. Tryckt i Personhistorisk Tidskrift 1922).

³⁴ Beskow, Bernhard von, Levnadsminnen, s. 37, 53. Jfr Wijmark, H., Kyrko-

fick ut mer av Aurivillius' föreläsningar än sedermera Beskow är obekant. I allmänhet brukade Aurivillius vid sina föreläsningar som grunddrag använda Johann Joachim Eschenburgs arbete "Entwurf einer Theorie und Literatur der schönen Wissenschaften zur Grundlage bei Vorlesungen".

Verksamheten vid universitetet tycks inte odelat ha vunnit Geijers gillande. Om disputationerna säger han nämligen; "Onsdagar och lördagar är nu här alltid disputationer, mitt ovanda och af fördomar ej skämda öra kan aldrig vänja sig vid det löjliga i dessa upträden, den dödande monotonien, de dumma oppositionerna och framför alt de vämjeliga Titlarna och orationerna vittna om ett barbari, som ännu skall bli ämne till åtlöje för kommande Secler".³⁵ Själv hade han blivit utsedd till opponent vid en nationsdisputation, och han fagnade sig däråt för att kunna vänja sig "att komma tillrätta med alt det oförnuft, som däruti är Essentiellt".³⁶ Förmodligen skulle opponentskapet gå för sig vid landskapssammankomsten den 10 december. Geijer gick under terminen i kyrkan och hade bland annat hört "en skön prädikan af Magister Thyselius". Även en del förströelser deltog han i. Den 27 oktober for han och några andra ut till Eklundshov "för att roa oss; men där var öde och tomt" — hösten hade gjort sitt inträde.

I sitt sista brev från Uppsala före jul 1799 beklagar Geijer, att han ej som vanligt får vara med om lyckönskningarna inom familjen på nyårsdagen, det nya året och nya seklet och slutar med att framhålla: "De många wälsignelser, som på denna dag gjudas, de tysta, ljufwa upträden emellan föräldrar wänner och barn som på denna dag föregå, äro en värdigare hälsning mot det nya året, änn segrar, änn allmänna frögdebetygelser, där legde hycklares skrål

historiska fragment, Uppsala 1937, s. 86. Personhistorisk Tidskrift 1915, s. 18. Liljekrantz, B., Benjamin Höijer, Lund 1912, s. 320 n. 1. Beskow började sina studier i Uppsala hösten 1806, inskrevs 1807, alltså ännu medan Geijer fortfarande studerade vid universitetet. Beskows uttalanden äger därför giltighet för Geijer-tiden vid universitetet.

³⁵ Geijer till föräldrarna den 27/10 1799: SS XIII, s. 6. Man kan fråga sig om Geijer möjligen läst och tagit intryck av Holbergs Peder Paars vid detta sitt kritiska utfall. Han synes sedermera tämligen väl ha trivts med de upsaliensiska studierna och formerna för dem.

³⁶ Nyssanförda brev!

öfverröstar armodets och Hopens suckar".³⁷ Slutklämmen i denna utgjutelse ljuder nästan som en återklang av ett inlägg i Upsala Tidning nästan jämte två år tidigare, där det om prästerskapet bland annat hette: "Däst af Medwurst och Dubbelt öl står mången Präst och helt kallsinngt förmanar det uthungrade benranglet, att ej knorra, att wara försynens wilja undergiven, och med lika sinneslugn emottaga den onda som den goda dagen".³⁸ Detta liksom Geijers utlåtande är säkert ett uttryck för den radikalism som frodades i konvents- och juntakretsarna i Uppsala. Dessa kretsar hylade också enligt Adlerbeth "ett svuret hat till adlen".³⁹ Kritiken mot adelsprivilegierna och animositeten mot adeln tog sig ibland ganska lustiga uttryck. I Upsala Tidning 1796 fanns t. ex. en anekdot införd,⁴⁰ som skildrade hur en borgare blivit adelsman genom en kalkonhönas tillskyndelse. Trots den oskyldiga formen behövde man inte ett ögonblick sväva i ovisshet om tendensen och syftet. Att även Geijer i Uppsala smittades av samma animositet, synes framgå av hans brev till hemmet den 27 oktober, i vilket det heter, att folket blivit ursinnigt över en föregiven mannamån till förmån

³⁷ Geijer till föräldrarna den 21 dec. 1799: SS XIII, s. 8.

³⁸ Upsala Tidning No 22 den 2 dec. 1797.

³⁹ Adlerbeth, Gudmund Jöran, Historiska Anteckningar Bd II, Örebro 1857, s. 182. Adlerbeth omtalar hur förändringarna i tryckfrihetsförordningen 1792 förmått en mängd studenter att anlägga sorg med krusflorskokarder över den förlorade tryckfriheten. De sjöng en gravsång över den samt en vers till frihetens och jämlikhetens heder (Jfr Ridderstad, C. F., Gömdt är icke glömdt VIII, Linköping 1849, s. 71). Enligt ett brev från Carl Zetterström 1798 den 20 april (Brev till C. C. Gjörwell: KB) var det då nära att den studerande ungdomen för andra gången anordnat en tryckfrihetens begravning, ehuru begravningen inhiberades. Enligt Benjamin Höijer hade en invitation till tryckfrihetens begravning varit uppspikad på akademiörren, men att rektor Boëthius i anledning därav samman kallat kuratorerna och bett dem förekomma ceremonien, vilken därför också inte ägde rum. När Porthan i ett brev anser, att ceremonien verkligen ägt rum, är han fel underrättad. Jfr brev från Höijer till Järta, odat., F 857 c (UUB). Werner, K. F., Gustaf Abraham Silverstolpe: Några anteckningar om adliga ätten Silverstolpe, Stockholm 1884, s. 273.

⁴⁰ Upsala Tidning No 15 den 12 nov. 1796. Angreppen på adelsprivilegierna från frihetstidens slutskede fortsatte tid efter annan i tidningspressen under 1780- och 1790-talen. Se t. ex. den kritiska artikeln "Om Adelskap" i Norrköpings Weko-Tidningar i mitten av juni 1783 (No 24 den 14/6 och fortsättningen i No 25) och ovan anförda diskussion i ortstidningen i Karlstad.

för en baron Cederström. Man skall ha ropat: "Där ha vi det, bara för han var adelsman".⁴¹ Till animositeten torde f.ö. ha bidragit det uppträdande, som många adelsynglingar vid akademien uppvisade.⁴²

Den antiaristokratiska och antiprästerliga och Kantfilosofiska radikalismen inom studentkåren i Uppsala med centrum i juntan och de undertryckta konventens kadrer och deras efterföljare hade ådragit Uppsala universitet en mindre smickrande uppmärksamhet inom konservativa kretsar i landet. Föräldrar här och var vågade ej sända sina söner till lärosätet av fruktan att de kunde bli besmittade av de nya idéerna. År 1800 vågade exempelvis Claes Livijns föräldrar icke sända sonen till Uppsala av denna anledning.⁴³ Studentantalet i Uppsala lär med anledning av dylika stämningar ha nedgått, och därav skall det fridsammare Lund ha "profiterat". Sålunda påstods det, att "National konventet och Kantiska klubben"⁴⁴ med dess insurrektioner hafva så skrämt renlärlige föräldrar ifrån att skicka sina barn till Upsala, att Lund därigenom sett sin akademiske folknummer förledet år stiga från 300 till 500.⁴⁵ Från riksdagen i Norrköping 1800 skrev Jacob Tengström bland annat: "Upsala Academie är högst illa accrediterad och man spår oss mången utflyttning till Åbo". Studenterna var naturligtvis fullt medvetna om den uppmärksamhet de väckte och de konflikter de frammanade. Frågan diskuterades grundligt i en insändare rörande Uppsala universitet i ortstidningen hösten 1798. Däri omtalar en ung magister sina intryck och erfarenheter från en kondition i ett förnämt hus i huvudstaden. "Här råder", säger han, "en allmän ton, at alla lärde, alla studerande, i synnerhet från det lärosäte der Du wistas, äro Kättare och Jacobiner . . . Det gifwes en class meniskor, som tro sig aldrig hafwa orätt". När det blivit tal om att skaffa en informator åt sönerna till en man av hög rang hade uppstått frågan om den föreslagne var från Uppsala och då detta av

⁴¹ SS XIII, s. 6.

⁴² Se i det följande!

⁴³ Liljekrantz, B., a. a., s. 230. Jfr Söderhjelm, A., Sverige och franska revolutionen Bd II, Stockholm 1924, s. 177 f.

⁴⁴ Härmed avses säkert Juntan!

⁴⁵ Castrén, G., Frans Michael Franzén i Finland, Helsingfors 1902, 206, och där anförda källor. Jfr Liljekrantz, B., a. a., s. 97, 230.

förslagsställaren ansågs tala till förmån just för den föreslagne, eftersom han också skulle kunna ledsaga sina disciplar till akademien, så stötte det genast på patrull. Det vore att "förstöra deras timliga och ewiga wälfärd".⁴⁶

Ehuru Uppsala sålunda hade ett stadgat rykte för rabulism eller jacobinism, hade Geijers far inte tvekat att sända sonen till Uppsala. Geijer synes väl i någon mån ha gripits av radikalismen men avhöll sig helt ifrån att delta i de rabulistiska studenternas ganska puerila upptåg. I Neikters diarium finns antecknat, att han den 25 och 26 november inställde sina föreläsningar för de "Tal" som i stället då hölls med anledning av kronprinsens födelse. I samband med dessa högtidligheter passade en del studenter på att offentligen sjunga en i ett dryckeslag författad parodi på julpsalmen: "En jungfru födde ett barn i dag", innefattande ett slags "persifflage öfver kronprinsens födelse". Parodien torde ha börjat: "En drottning födde ett barn i dag".⁴⁷ Skandalen fick till följd, att konungen, som var universitetskansler infann sig i Uppsala och den 6 december höll ett förmaningstal till de akademiska fäderna samt överlämnade kansleratet till Axel von Fersen.⁴⁸ Nationernas inspectores fick härav anledning att inom sina respektive landskap förmana de studerande till flit och goda seder. Så skedde också i Värmlands nation, där inspektor E. Ekman på landskap den 10 december 1799 höll ett anförande i ämnet, som alltså även Geijer har åhört. Inspektor föreställde ungdomen på det ömmaste, heter det, "de ohyggeliga uppträden, som igenom en oordentlig lefnad förenad med en obändig åhåga efter nyheter, kunna förorsakas bland en ungdom, som ej i stillhet blir sina göromål och sina plikter trogen". Och han fortsatte enligt protokollet:

⁴⁶ Tidningar från och för Upsala No 4 den 15 sept. 1798. Insändaren är daterad: Stockholm den 7 Julii 1798 och bär rubriken: "Bref til en Wän wid Academien i . . ." Att Geijer under sina studentår hyste i politiskt hänseende starkt liberala åsikter har klart påvisats av C. A. Hessler (Geijer som politiker) och av Sven Cederblad (Geijers politiska ungdoms utveckling: Samlaren 1955, s. 1—27. Jfr samme författares Geijer och Götiska förbundet, ibid. s. 28—37).

⁴⁷ Adlerbeth, G. J., a. a., Bd III, s. 53. Werner, K. F., Gustaf Abraham Silberstolpe, s. 275. Gobom, Nils, Till Gustaf Abraham Silberstolpes biografi: Personhistorisk Tidskrift 1915, s. 149. Jfr Landquist, J., Erik Gustaf Geijer, s. 25.

⁴⁸ Jfr Adlerbeth, G. J., a. a., s. 53 f.

”Ofta genom några vettlösa svärmars yrsla förföras andre, som sig sjelf lemnade skulle iakttagit ordning och lugn, och samfäldt åstadkomma de sådana oredor, som blifva vanärande fläckar i ett samfunds häfder. Upsala Academi har, genom sådana oordentligheter, nyligen blifvit träffad af det hårdaste slag, dess historia kan uppvisa; ett missöde så mycket mera smärtande, som den alltid ägt sina konungars synnerliga hägn och välvilja. Dessa oroligheter äro för hvarje lärare lika smärtande att berätta, som för lärjungar att höra omtalas; men Herr Professorn kunde så mycket förtroligare och ömmare tala med sina landsmän härom, som han inte blott hoppades utan med full säkerhet visste, att ingen af nationens medlemmar deltagit uti de oordningar, som förlidne termin här tilldragit sig, och som gifvit Konungen anledning att i egen hög person deröfver förklara sitt misshag, och, till alla rättsinnigas bestörtning, afsäga sig den närmaste vårdens af Academiens angelägenheter, hvilken han nådigt åtagit sig. Herr Professorn var glad öfver sina landsmäns oskuld vid detta tillfälle, hoppades äfven att Wermelands Nation framgent, som hittills ville fortfara, att göra sig känd för flit, dygd och ett stilla uppförande, såsom de enda medel, att blifva goda och derigenom lycklige medborgare. Herr Professorn, för att ännu ytterligare uppmunra Landsmännen härtill, anförde det vackra och för hela nationen samt hvarje dess ledamot smickrande exempel, att, alt sedan den tid han sjelf blef antagen till medlem af Wermelands nation, under nära 40 år, ingen landsman blifvit för något slags förbrytelse eller osedlighet tilltalad, utan alla i gemen, samt hvar och en i synnerhet varit allmänt kände för ett stilla och sedligt uppförande. Härvid påmint Herr Professorn de goda tillfällen alla landsmännen ägde, de yngre att betjena sig af de äldres råd, undervisning och exempel, de äldre, att häruti gå de yngre till handa; då endast igenom en dylik inbördes enighet och samdrägt ett och samma berömliga ändamål kan ärnås, nemligen ordning, arbetsamhet och lugn inom, samt aktning och anseende utom Nationen.⁴⁹

Under sammanträdets gång föreställde kurator för den samlade nationen de under terminen i nationen inskrivna ”Recentissimi” Ekerman, Ludvig Heijkensköld, Geijer och Bergius, varvid ”Inspector och Nationen hoppades att de nästa Termin efter visade prof af flit och goda seder kunde till Juniorer inskrivas”.⁵⁰

Med nationssammanträdet den 10 december och därunder exekverat opponentuppdrag synes Geijers första universitetstermin ha avslutats.

Veckorna kring årsskiftet 1800 gjorde Geijer ett besök hos sin

⁴⁹ Wermelands Nations Protocolls-Bok från året 1781 och till 1839: Protokoll den 10/12 1799 § 12 (sign. U 1520 f., UUB).

⁵⁰ ibidem § 6.

morbor Erik Geisler i Falun och träffade där även andra släktingar på sin mors sida. I ett utförligt brev den 28 januari 1800⁵¹ berättar han om resan och begivenheterna i staden. Geijer fick tillfälle att visa sina talanger på olika klaverinstrument.⁵² Den 10 jan. gjorde han ett återbesök vid hyttorna och gruvan och hade därav mycket nöje. I det han berättar om detta, kommer han in på sina framtidsplaner. ”Jag skulle ha lust”, skriver han, ”att vinlägga mig om de vetenskaper, som angå detta: Chymi och Mineralogi”. Det är alltså brukspatronssonen som här talar om hyttor och gruvdrift. Det naturvetenskapliga intresset hade säkerligen hos honom blifvit underblåst genom Axel Fryxells undervisning under gymnasieåren. Om framtiden säger Geijer:

Huru många planer drömmar jag mig ej om mitt framtida yrke —! — men alt stadnar i ovisshet. änn synes mig det ena bättre änn det andra och jag ville så gärna lära alt — Men säkert skall det blifva något praktiskt studium, hvarpå jag vill använda det lilla mig är gifvet af krafter och förmåga. — något praktiskt sade jag eller ock något hvars tillämpning på våra första och viktigaste behof är gin och säker. — Vist är det skönt och oändligen dyrbart för hvarje uplysningens vän, att se Ljus utbredas öfver de speculativa och abstracta vetenskaperna, men att gifva detta ljus är blott förbehållit sådana snillen, som naturen sällan lät födas. De äro ett sällsynt undantag från den Regel, enligt hvilken alla andra äro förbundne att upoffra sin förmåga på ämnen, som med vår lycksalighet hafva, om ej ett större, dock närmare och ginare samband.⁵³

Geijer hade således som närmaste framtidsmål ”något pracktiskt studium”. Det syns därav klart, att han vid denna tid inte hade några tydliga planer på studier för graden utan att han skulle studera ”något hvars tillämpning på våra första och viktigaste behof är gin och säker”, och att han följaktligen tänkt sig en studiegång i Uppsala liksom en gång faderns och farfaderns, dvs. att skaffa sig kunskaper och vidare vyer och därefter bli faderns efterträdare som brukspatron på Ransäter med hyttor och gruvor som specialitet.

Vid återkomsten till Uppsala anmälde sig Geijer för vårterminen till fortsatta studier i tyska för Strömberg och till fortsatt övning i fäktning för fäkthemästare Porath. Ytterligare fortsatte han att åhöra Aurivilliu's föreläsningar och anmälde sig som ny åhörare till

⁵¹ SS XIII, s. 8 ff.

⁵² ibidem s. 10, 11.

⁵³ SS XIII, s. 12.

Christopher Dahls.⁵⁴ Dessutom studerade han franska för språkmästaren Jacques Franc de la Bourdonnière enligt ett brev till hemmet den 16 mars.⁵⁵ Om sistnämnda studier skriver han: "Hos Bourdonnière har jag nu talat och skrivit i 2 månader och tror att om jag fortfar en månad till, jag då kan sluta" och tillägger "— för fäktmästarn skall jag ej heller fortfara mycket längre". Det bör här kanske observeras att lärjungeskaran hos Porath utgjordes av en lång rad grevar och baroner.⁵⁶

Enligt de bevarade diarierna för april, maj och juni föreläste professor Dahl över Homeros' Odyssé, tionde, elfte och tolfte rapsodierna.⁵⁷ Under april behandlade Aurivillius engelska, franska och tyska romaner och "Stilen i de egentligen kallade Historiska arbeten" samt "Grekiska Historici". I maj och juni fortsatte han med latinska, italienska, franska, engelska och tyska historiker och avslutade sin undervisning för terminen med en serie föreläsningar om "den slags vältalighet, som har sitt egentliga rum i Offenteliga tal" och "de huvudfördelningar af en Oration, som af de älldre Critici blifvit fastställda och hvad däraf ännu kan anses nyttigt att

⁵⁴ Åhörarförteckningar i UK:s arkiv F I: 14 (RA). Dahl hade utgivit en *grammatica Latina*, som rekommenderades av akademiska konsistoriet som den bästa. Denna bok har väl Geijer använt. Om rekommendationen se *Upsala Tidning* No 40 den 20/5 1795.

⁵⁵ SS XIII, s. 15. Om Bourdonnière se Beskow, B. von, a. a., s. 27.

⁵⁶ Poraths förteckning över deltagare i UK:s arkiv, F. I: 14. Om Poraths undervisning i fäktning se Beskow, B. von, a. a., s. 26, som ger en del intressanta inblickar.

⁵⁷ Föreläsningsdiarier, UK:s arkiv F I: 14 (RA). Dahl ansågs vara en mycket framstående lärare. Bernhard von Beskow (a. a., s. 37) menade att han var universitetets främste. "En sådan förening av klassisk och modern bildning som hos honom är i alla tider sällsynt". Johan Olof Wallin har också vittnat om de starka och bestående intryck Dahl gav sina studenter (Dahl, Chr., *Tio Guds Bud*, Stockholm 1822). I Företalet av Johan Olof Wallin heter det bl. a. att Dahls föredrag var sådant, att "själen höjdes och hjertat värmdes, under det att omdömet på samma gång skärptes och stadgades. Känslan för det sköna och känslan för det goda hade hos honom sammansmultit i ett klart och lifligt medvetande af deras i grunden samma väsende; och han förstod att i läraktiga sinnen utveckla samma medvetande till klarhet och liflighet". Geijer erhöi sedermera i fil. kand.examen vitsordet laudatur av Dahl. — Om Dahls olyckliga äktenskap gick många historier. Han ruinerades av sin i Stockholm med dottrarna boende vackra men slösaktiga fru.

iakttaga". Sist talade han om den andliga vältaligheten och om orationer i Grekland, Rom, England, Tyskland och Frankrike, varvid även juridisk liksom andlig vältalighet inkluderades. Man ställer sig här ovillkorligen frågan, om Geijer direkt och idémässigt rönt djupare intryck av denna föreläsningsserie. Han kom ju några år senare att skriva en avhandling *De Stilo Historico apud Romanos*,⁵⁸ som kan ha stimulerats av Aurivillius' föreläsningsserie.

Tanken på ett "praktiskt studium" var fortfarande aktuell både för Geijer och för fadern. I ett brev från Ransäter hade den äldre Geijer frågat efter Johan Fredrik Adelheim-Borgströms studier, om vilka han tydligen hört talas och kanske ville sporra sonen åt samma håll. Geijer svarade från Uppsala: "Om Adelheims göromål kan jag ej afgifva berättelse — Att hans Examen i Bergswetenskap var ovanligt Brillant, det wet jag. Förmodligen sysselsätter han sig ännu därmed, kanske också med philosophien, då han så nära är förbunden med filosofhen Höijer."⁵⁹

Geijer försökte sig under terminen på att ge privatundervisning. Härom berättar han för föräldrarna i april:

Det war wisst wida öfwer mina djärfwaste förhoppningar, att så snart, genom eget arbete, kunna soutenera mig. Mine krafter äro därtill alt för swaga; men emedan tillfälle erbjöd sig, kunde jag ej neka mig det nöjet, att försöka. — Och jag har hittills därwid funnit mig rätt wäl. — Den Timma jag härpå använder är icke röfwad på min lästids bekostnad, kanske, inbillar jag mig, är det ock ej utan nytta, att öfwa sitt Tålmod, en dygd, som efter det lilla, jag af werldens gång kunnat inhämta, blir ganska nödwändig i framtiden. — Min tid förnekar mig helt och hållet, att widare befatta mig med andras underwisning, och jag will hädanefter ej antaga flera än den enda, jag redan har — med honom har jag icke mycket beswär.⁶⁰

Geijer meddelade samtidigt, att hans pengar skulle bli drygare än förut, sedan han ej längre hade utgifter för det flertal kollegier han tidigare deltagit i. Det var väl närmast fråga om fäktingen och de ovan nämnda kurserna i främmande levande språk, som han nu upphört att deltaga i.

⁵⁸ Disputationen ägde rum den 10 dec. 1808.

⁵⁹ Geijer till föräldrarna den 20 april 1800: SS XIII, s. 17.

⁶⁰ Nyssnämnda brev! Även Molin (a. a., s. 11) noterar Geijers läraråtagande.

Under vårterminens gång 1800 synes beslutet ha mognat hos Geijer att kanske inrikta studierna på magistergraden. Detta framgår av att han anmälde sig till undergående av examen theologicum inför teologiska fakulteten. Förhållandet var, att den som ämnade avlägga examen till rättegångsverken eller annan lägre examen hade att avlägga examen theologicum inför teologiska fakultetens dekanus — detta var den s. k. "lilla teologen"⁶¹ — under det att den som ville ta graden eller kansliexamen måste avlägga samma examen inför teologiska fakulteten. Detta var den s. k. "stora teologen", som visserligen inte alls var någon stor examen.⁶² Att Geijer anmälde sig till "stora teologen" skulle kanske tyda på att han nu börjat planera för magistergraden. Att det inte var fråga om kansliexamen görs tydligt därav, att han aldrig bedrivit några juridiska studier eller låtit inskriva sig i juridiska fakulteten.⁶³ Emellertid kan det också ha varit så, att Geijer ansåg sig med sina förkunskaper från gymnasiet lätt kunna ta denna examen och tyckte att det skulle vara roligt att komma hem till sommaren med en examen på fickan. Alltnog genomgick Geijer examen theologicum inför teologiska fakulteten den 29 maj 1800.⁶⁴ Enligt protokollet över examen erhöll en hel del, bland dem Sven Lundblad, den blivande Skarabiskopen, och Carl Ulric Broocman betyget cum laude approbatur, och femton studenter, bland dem Geijer, P. G. Boivie, den blivande skolmannen, och Carl Jacob Dahl, J. O. Wallins gode vän, vitsordet approbatur.

Geijer hade även haft vissa planer på att under terminen skriva pro exercitio men uppsköt det till en kommande termin med moti-

veringen: "dess längre jag väntar dess mer tror jag att jag lär mig".⁶⁵

Det kan i detta sammanhang vara värt att notera, att den upsalienska ortstidningen vid denna tid meddelade, det Skaldestycken af Ossian var översatta från engelskan och fanns till salu på boktryckeriet. Det är sannolikt att den litterärt intresserade Geijer uppmärksammat notisen.⁶⁶ Samtidigt annonserades också ett annat arbete "Miscellanea nella Prosa e Poesia Italiana, som bl. a. innehöll Elegio di Gessner, Dell' Entusiasmo Delle Belle Arti, Favola Bascareccia de Torquato Tasso. Det är icke osannolikt att det är dylik utannonserad italiensk litteratur, som stimulerade Geijer att en följande termin ta en kurs i italienska språket.

Läsåret 1799—1800 var som bekant ett av de oroligaste i universitetets historia. Under höstterminen hade det ovanberörda studentoväsendet ägt rum med anledning av kronprinsens födelse. I april och maj 1800 inträffade två nya skandaler. Den ena ägde rum den 4 april, då universitetet firade festligheter med anledning av konungens kröning föregående dag i Norrköping. En av akademiska kapellets ledamöter, Gustaf Abraham Silverstolpe hade föreslagit director musices Lars Fredric Leyer att låta kapellet vid festen spela Bataille de Fleurus, en komposition, som innehöll några takter av Marseljäsen. Då rector magnificus fick reda på detta val av musik förbjöd han uppförandet, och då kapellisterna kom till festen fann de därför i stället för det överenskomna stycket på notställen en symfoni av Haydn. Silverstolpe och några andra orkestermedlemmar, som tillhörde Juntan, lämnade då orkestern och gick hem, innan festen började. Den framförda musiken blev därför ett fullkomligt fjasko. Sabotörerna åtalades, och den s. k. musikprocessen väckte stor uppmärksamhet. Resultatet blev, att varierande straff utmättes åt de inblandade. Silverstolpe avsattes från sin docentur och förvisades från Uppsala.⁶⁷ Geijer nämner intet om akademiska

⁶¹ Om examen i fråga se ovan! Jfr Schück, H., Från det forna Uppsala, s. 212.

⁶² Jfr Wiberg, A., Från Johan Olof Wallins studentår, s. 18 f.

⁶³ Jfr Wiberg, A., Från Thorsten Rudenschölds studieår, s. 22 f.

⁶⁴ Teol. fakultetens protokoll den 29 maj 1800 § 2 (UUA). Lars Johan Hierta berättar i sin självbiografi, att den dogmatiska lärobok, som användes var Wöldikes teologi, i vilken man bl. a. fick veta, att människan skapats av röd jord, "homo creatus est terra et quidem rubra", att Sokrates inte kunde bli salig etc. De som avlade examen samtidigt med Hierta firade examen med att koka sig kaffe med den avskydda boken som bränsle. Jfr Berg, P. G., Skildringar ur svenska mäns ungdomslif, Stockholm 1873, s. 263. Om denna examen i Lund se Wieselgren, P., Lunds akademi på 1820-talet, Lund 1929, s. 17 (Skrifter utg. av Föreningen Gamla Lund XI).

⁶⁵ SS XIII, s. 15. Den 7 maj erhöi J. O. Wallin, C. J. Dahl och P. G. Boivie tillstånd till pro exercitio-skrivning och scripta granskades och bedömdes den 21 maj. Se fil. fak. prot. den 7/5 1800 § 2 och den 21/5 1800 § 1 (UUA).

⁶⁶ Upsala Tidning No 14 den 10 april 1800 under rubriken "Underrättelser". Dessa Ossians Skaldestycken var utgivna av Olof och Gustaf Knös 1797—1798.

⁶⁷ Musikprocessens handlingar föreligga i tryck. Den utförligaste redogörelsen för processen ger Werner, K. F., Gustaf Abraham Silverstolpe. Några anteck-

kapellets fjasko i sitt brev hem senare under månaden, vilket tyder på att saken då ännu ej väckt hans speciella uppmärksamhet. Däremot meddelar han en del om förhållandena vid universitetet. Vännen Rappolt hade nämligen frågat, hur Höijers lycklige medtävlare om professuren i filosofi, Per Högmark, klarade sina uppgifter och vad man ansåg om den nye universitetskanslern Axel von Fersen. Härom skulle Geijer svara direkt till vännen, men relaterade dock sin uppfattning även i brevet hem. Han säger sig inte kunna berätta så mycket om Högmark, eftersom denne så helt nyligen börjat sin akademiska verksamhet. Ryktet hade emellertid förmålt mycket till Högmarks fördel, och hans filosofkollega Boëthius ansågs sätta mycket värde på honom. Den nya kanslern hade tillträtt sin befattning i en mycket brydsam situation, och det var därför mycket naturligt att han för många stod i ett "mindre fördelaktigt ljus", och Geijer trodde inte heller att han skulle skaffa sig några tjänster framdeles i fråga om litteraturens uppmuntran.⁶⁸

ningar om adliga ätten Silfverstolpe, Stockholm 1884, s. 289—323. Jfr Liljekrantz, B., a. a., s. 241. Fryklund, D., Marseljäsen i Sverige: STM 1935, s. 81 ff. Mörner, C.-G. Stellan, Johan Wikmanson und die Brüder Silverstolpe, Stockholm 1952, s. 278 ff. Jfr Wiberg, Albert, Uppsala läsesällskap under dess första utvecklingsskede 1797—1824, Stockholm 1958, s. 65 ff. Hur ömtålig marseljärsfrågan var, synes också av den aktion, som 1799 företogs mot den populära sångaren Eduoard Du Puy. Han blev landsförvisad på grund av att han vid en fest på Mon Bijou sjungit Marseljäsen och druckit tsarens skål i vatten och Napoleon Bonapartes i champagne! — Som exempel på hur en ung student, som inte var invecklad i saken, såg på kapellets fjasko, kan anföras Johan Olof Wallins reaktion. Han skrev den 12 maj till sin principal och talade om flera förefallna omständigheter: "Först och främst i anledning af sidsta krönings-högtidligheterna, då en stor del amateurer, som vanligen pläga hålla Conserten vid sådana tillfällen, undandrog sig. Detta är ansedt som ett slags myteri, och Mag. Silfverstolpe är ansedd för hufvudman, emot hvilken Actor gjort påstående om 28 dars vatten och bröd, samt mistning af Docenturen, men så blir väl Silferstolpen en hårdfjällad fisk. Många äro häri invecklade" (Liedgren, E., Johan Olof Wallin i yngre år, Uppsala 1929, s. 77).

⁶⁸ Geijer till föräldrarna den 20 april 1800: SS XIII, s. 16 f. Rappolts intresse för vad som tilldrog sig i Uppsala gör det troligt, att Geijer skrivit till honom ganska utförliga redogörelser. Kanske har han också redogjort för den skolinrättning, som friherrinnan Wrede upprättat i Estuna församling genom ett gåvobrev av den 1 juni 1800 och vilken inrättning under rubriken *Stifts-Nyherter* fick en utförlig beskrivning i Upsala Tidning (6/12 1800). Ett par år senare var det som vi sett Rappolts tur att i Norra Råda understödja tillkomsten av en liknande

Den andra stora skandalen under vårterminen inträffade den 5 maj i samband med filosofen Benjamin Höijers avresa till utlandet. Hans vänner gjorde på morgonen en avskedsfest för honom på Östmarks källare. Denna varade från kl. 10 f. m. till kl. 4 på eftermiddagen. Ett hundratal studenter hade deltagit i festen och den hade blivit en demonstration till förmån för den som man ansåg orättvist behandlade "jacobinen och ateisten", som nu gick i frivillig landsflykt. Vad som förevarit på festen refererades av C. C. Gjörwell i ett brev⁶⁹ till Greifswaldprofessorn J. G. P. Möller på följande sätt: Höijer "aftågade med stor pompe, ty studenterna buro honom, drogo hans resvagn, sjöngo visor, drucko och surrade très-materiellement, allt från Östmarks källare ända till Flottsund. Deras så kallade Solon, som förut besökt de tyska universiteten och stiftat brödralag med ateisten Fichte i Jena, begaf sig nu directe till Paris".⁷⁰

I sin för resan påbörjade dagbok antecknade Höijer själv om tilldragelsen: "Frukost, skål, vänner, farväl och triumpherande tåg från Upsala". En av de studenter, som inte deltog i hyllningarna men som på nära håll tagit del av det hela, var Johan Olof Wallin. Han skildrar händelsen på följande sätt: "Sidstl. måndag reste Adjuncten Höjer till Tyskland, sedan hans professorsafsigt här misslyckats — då beslöt större delen af Student-Corpsen att ge honom en hederlig frukost, hvilket skedde på Östmarkens källare, och varade frukosten ifr. kl. 10 f. m. till 4 e. m. — Emedlertid afsöngos några afskedsverser, som vederbörande fått (tag) i, och ansett för stötande. — Äfven tillkom det, att då Höjer skulle resa, blef han af dem buret ända till tullen, der Equipaget väntade honom; men hästen frånspändes och han drogs af sina Vänner ända till omkring

skola. "Professorerna vid Upsala Acad." säger om Högmark, att han var en "man med ljust begrepp, djup tankeföva och synnerlig redighet att utföra sina tankar. Talade och skref väl både på svenska och Latin".

⁶⁹ Gjörwell till Möller den 15 aug. 1800: Gjörwellsamlingen (KB).

⁷⁰ Liljekrantz, B., a. a., s. 260 f. Werner, K. F., a. a., s. 287. Om livet denna tid i universitetskretsar se Hwasser, Israel, Valda skrifter, utg. af P. Hedenius Bd I, Stockholm 1868, s. 99. I själva verket syns de radikala studenterna ha utgjorts av en ganska begränsad och liten klick kring G. A. Silverstolpe och hans närmaste vänner. (Jfr Dixelius, O., Den unge Järta, Uppsala 1953, s. 390.) Med de fulla studenter, som sjöng om drottningen och som avfestade Höijer hade givetvis studentkårens stora massa ingenting att skaffa.

1/4 mil från staden. — Detta har gjort mycket upseende, och blef genast underrättelse derom till Cantzlern affärdad. — Så att här torde förestå flera uppträden”.⁷¹

De akademiska fäderna blev förskräckta över upptåget och sände rector magnificus — det var J. A. Tingstadius — till Stockholm för att på akademiska konsistoriets vägnar beklaga händelsen för konungen. Resultatet blev en ny förmaningsskrivelse från kanslern Axel von Fersen till konsistoriet.⁷²

Geijer torde icke ha varit med bland det hundratal studenter, som avfestade Höijer. Han hörde fortfarande till de unga studenter, som inom nationen räknades bland ”recentissimi” och synes ännu ej ha haft anknytning till de radikala kretsarna i studentkåren.⁷³ Först från och med höstterminen 1800 tillhörde han nationens juniorer.⁷⁴ Det heter i nationsprotokollet den 28 maj 1800, att kurator anmälde till ”inskrifning i Juniorboken Herrar Geijer, Bergius och Ekerman, hvilka, efter den vanliga prøfvotidens förlopp, ådagalaggt, så för Nationens äldre som yngre ledamöter, berömliga prof af flit och goda seder”.⁷⁵ Vid samma nationssammankomst togs det Höijerska ”bullret” upp till behandling. Den nyssnämnda kanslersskrivelsen hade i avskrift utsänts till samtliga nationers inspectores för åtgärd. Kanslern skrev:

Sedan till min kundskap kommit, det bullersamma och oanständiga uppträde, som bland den Studerande ungdomen sig tilldragit vid det tillfälle, då Adjuncten, Magister B. C. H. Höijer bortreste från Academien, har jag ej utan högsta misnöje erfarit denna afvikelse från ett lugnt och sedigt uppförande, hvilket de Studerande åligger, enligt Academiens Constitutioner och i följd af sjelfva deras yrken samt ändamålet med deras vistande vid den samma, dock som jag af ömhet för de studerandes framtida väl och befordran samt i förhoppning, att de framdeles göra sig deraf förtjente, är benägen, att för denna gången öfverse med, hvad som händt och att skona den obetänksamma ungdomen för den undersökning och Lagens

⁷¹ Liedgren, E., a. a., s. 77.

⁷² Till Consistorium Academicum angående ett bullersamt uppträde mm.: Consistorii Academici Acta, Kanslerbrev (UUA). Skrivelsen var daterad den 15 maj 1800. Höijer hade i vanlig ordning begärt och fått permission från sin universitetsadjunktur i två år. Se UK:s arkiv sign. E II: 47: Inkomna skrivelser 1800 (RA).

⁷³ Wermelands Nations Matrikel, U 1505 a (UUB).

⁷⁴ Ibidem!

⁷⁵ Wermelands Nations Protocolls-Bok, U 1520 f. (UUB). Protokoll vid landskap den 28 maj 1800 § 3.

näpst, som deras otidiga uppförande förtjente, samt stillhets och ordnings bevakande eljest skulle kräfvä; så vill jag nu blott hafva Consist. Acad. härmedelst uppdraget, att anmoda Inspectores Nationum sammankalla de till hvarje landskap hörande studerande, och föreställa dem, med hvad misnöje jag erfarit, att de på ett för dem så litet hedrande sätt afvikit från de skyldigheter, och det anständiga uppförande dem åligger. Inspectores Nationum skola derjämte åtvarna de studerande för utsväfningar af hvad slag de vara må, hvilka, mest brottsliga vid ett allmänt lärosäte, aldrig böra utan sträng bestraffning för deras upphofsmän och deltagare aflöpa. De skola föreställa dem, huru nära deras varaktiga gagn är förenadt med hvad deras föräldrar och anhörige af dem både hoppas och fordra, flit i studier och noggrannhet i seder, såsom den billigaste belöning för sin på dem använda kostnad, omsorg och möda, samt alfvarligen åtvarna dem, att hädanefter fly de bullrande uppträden, hvarmed de förstöra sin tid, sitt eget och andras lugn.

Detta och hvad mera Inspectores Nationum kunna i dessa afseenden finna tjenligt, att den studerande ungdomen föreställa, förmodar jag måtte hos densamma hafva den verkan, som med mina afsigter är öfverensstämmande; förväntande jag i öfrigt af dess lärares varningar, sorgfälliga omtankning och noga eftersigt, att till slika obehagliga ämnen aldrig nödsakas sträcka den tillsyn och utöfva den magt, mig i följd af mitt Cancellairs Embete tillkommer.⁷⁶

Med anledning av kanslersskrivelsen höll inspector Ekman ett anförande till de församlade studenterna, i vilket han erinrade om att anledningarna till nationens sammankomster hos honom alltid varit ”behageliga” men att det denna gång var ett undantag från denna regel. Han refererade kanslersskrivelsen och beklagade, att studenter kunnat vara med om något sådant som hänt vid adjunkten Höijers bortresa, då ”stora oordentligheter derunder förefallit, medelst drickande och supande, ropande och skriande äfven på allmänna gator och vägar”, för att förtiga övriga ovärdiga upptåg. Han erinrade också om kanslerns mildhet, som ej krävt de straff, som han haft rätt att utkräva. Det hade inte varit rätta sättet, ”att under sådana oordentligheter affärda en vän, en Philosoph från Academien. De var icke värdigt uppförande af studerande, af Philosopher, men — interdum dormitat bonus Homerus”. Ekman yttrade till sist sin glädje över att ingen av hans nation hade deltagit i den Höijerska uppvakningen.⁷⁷

⁷⁶ Avskrift i Värmlands nations protokoll den 28 maj 1800 (UUB). Jfr Lilje-krantz, B., a. a., s. 261 f.

⁷⁷ Nyssnämnda protokoll!

Enligt Ekman skulle alltså ingen av Värmlands nation honom vederligt ha varit inblandad och således inte heller Geijer. Man torde få förmoda, att Geijer liksom Johan Olof Wallin i brev hem till sina anhöriga relaterat vad som skett och även uttryckt sina egna reflexioner i saken. Tyvärr är något sådant brev inte bevarat. Om det en gång funnits, har det tydligen gått till snusstrutar. Att Geijer varit med vid nationsammanskomsten den 28 maj kan man sluta även därav, att han planerade att fara från Uppsala först "när det nalkas midsommar" och att han först då skulle få glädjen att återse "det på lång tid ej sedda Ransäter".⁷⁸

Efter sommarvistelse hemma i Värmland återkom Geijer till Uppsala till höstterminens studier. Här anmälde han sig att delta i en kurs i läsning av Horatii oder för adjunkten Pehr Thyselius, den blivande Strängnäs-biskopen. I en kurs av latinska skrivövningar och i ett Collegium Disputatoricum för samme lärare deltog Geijer också.⁷⁹ Vidare var han med i ett kollegium i grekiska för adjunkt Jonas Frykstedt, varvid han och en annan värmlänning genomgick "Demostenis Oratio pro Corona" och övriga deltagare "Luciani Dialogi Mortuorum".⁸⁰ Medan de här nämnda studierna bestod av övningskurser, utgjordes studierna för Christopher Dahl och E. M. Fant av föreläsningar i vanlig mening.⁸¹ Dahl förklarade under oktober Homero' Odysse från "370 versen af Tolfte till början af Fiortonde Rhapsodien" och fortsatte under november och december med att uttyda Odysseen fram till vers 56 av femtonde rapsodien.⁸² Fant åter föreläste under samma tid över "Historiska Verldsförklaringar", en historisk-geografisk överblick över folk och länder.⁸³

⁷⁸ Geijer till föräldrarna den 20 april 1800: SS XIII, s. 18.

⁷⁹ Åhörarförteckningar: UK:s arkiv, F I:14 (RA). Om skrivkursen rapporterar Thyselius, att "Öfningskrifter uti Latinska Språket äro till öfverseende inlemnade af Herr... Broocman, Holm... Geijer, Vermel." Även på disputationskollegiet var Broocman deltagare tillsammans med Geijer. För de tre kollegierna tog Thyselius ett arvode om 8 rdr. Se Geijers brev till föräldrarna den 9 nov. 1800: SS XIII, s. 19.

⁸⁰ Åhörarförteckningar på nyssanfört ställe!

⁸¹ Åhörarförteckningar, ibidem!

⁸² Föreläsningsdiarier, ibidem!

⁸³ Ibidem! "Professorerna wid Upsala Acad." bedömer Fant på följande sätt: "En man med stora gåfwor, både för Cathedern och Predikstolen. Talar bättre än

Det historiska intresset bland studenterna synes ej ha varit särskilt stort i Uppsala åren omkring 1800. Fant tycks ej ha varit den som kunnat väcka intresse för ämnet. I ett brev till C. C. Gjörwell 1798 framhöll universitetsadjunkten D. E. Holmquist på tal om möjligheten att avsätta böcker i historia i lärdomsstad, att studenterna icke var några stora bokköpare. "Det enda", skriver han, "som ibland dem skulle friskt debitera sig vore en bok, som en väl accrediterad Professor följer vid sina föreläsningar, och som NB kostade litet". Holmquist fortsätter: "Dessutom är Historien nu mera icke det studium, som är à la mode. För det närvarande är mig vederligt icke en enda student härstädes, som valt detsamma till hufvudyrke. Bland dem som undergingo sista promotionen, var blott En, som med något skäl kunde räknas för sådan, nemligen en Fogelstrand, Ostrogothus, som sedermera i en præsidii Disputation undersökt den frågan, om Götherne, som förstörde Romerska väldet, voro från Scandinavien".⁸⁴ Den ringa entusiasm Fant kunde väcka för sitt ämne synes ha varit en av orsakerna till att den säkert från skolan och gymnasiet historiskt intresserade Geijer åhörde honom blott en enda termin.

Eftersom Geijer nu inte längre deltog i fäktningen, behövde han annan motion som motvikt mot studiernas stillasittande. I brev den 9 november meddelar han: "Säker om S: fars tillåtelse har jag för att äga någon motion engagerat mig att svarfva 1 månad".⁸⁵ Man

han skrifer Latin. Var redan som yngling mycket stadig, och började tidigt berömmas, hwarföre han ansåg sin reputation så stadgad, att han med åren lade mindre tima wid sina arbeten, än han både kunde och borde... Studenterna skylla honom för högmod med mindre skäl". Höstterminen 1786 hade han Gustaf III bland sina åhörare. Enligt Beskow (a. a., s. 48) var Fant t. o. m. påtänkt att upptas i den första uppsättningen av Svenska akademis ledamöter 1786.

⁸⁴ D. E. Holmquist till C. C. Gjörwell den 12 okt. 1798: Gjörwellsamlingen Ep G 7: 32 (KB).

⁸⁵ Geijer till föräldrarna den 9 nov. 1800: SS XIII, s. 19. Även Bernhard von Beskow (a. a., s. 26) svarvade i Uppsala. Han berättar, att fadern ville, att sönerna jämte sina studier även skulle inhämta något hantverk. Han menade, att ingen kan veta hur världen har sin gång och att man kunde bli satt i nödvändighet att förtjäna sitt bröd i sitt anletes svett. Sönerna valde svarvning och tog lektioner däri av en svarvare vid Drottninggatan i Uppsala.

torde i detta intresse för kroppsövningar få se en påverkan från Rousseau och John Locke.⁸⁶

Geijer hade egentligen tänkt disputerat pro exercitio denna termin. Han hade som vi sett uppskjutit detta prov från föregående år. Men när det blev aktuellt att anmäla sig, tvekade han ånyo och beslöt sig för uppskov ännu en gång. Han förstod emellertid att detta skulle väcka undran därhemma, och han lät därför meddelandet om det nya uppskovet beledsagas av en utförlig motivering. Han skriver:

Den korta tiden, och förtröstan, att med mera tid vinna flere insigter i det ämne jag valt har gjort, att jag för denna Termin upskutit min Disputation — Omogen och ofullkomlig framträder den alltid, jag vill åtminstone efter min förmåga söka rätta, hvad jag vid nogare granskning kan finna orätt —

Jag äger ganska liten kännedom af all slags philosophie, minst af den form i hvilken den nu skall stöpas. Mitt ämne fordrar i flere afseenden en sådan kunskap, som jag efter förmåga vill söka att förskaffa mig. Nästa Termin hopas jag att bättre fullgöra, hvad jag nu upskutit, och äger den öfvertygelse att mine gode föräldrar ej misstänka att för detta upskof min tid hädanefter onyttigt användes — I allmänhet äga *de* få grundeliga kunskaper, som komma hit endast för att i största hast fullgöra en Examen, som är nödvändig, för de okunnige, att få en skylt, vilken visar hvad innanföre — icke finnes, och för den uplyste, att få sina kunskaper stämplade i en viss form, utom hvilken de skulle gälla för Contreband — De läsa för att ögnablicket kunna och ej för att där af sedermera draga nytta — för att få berömliga vidi läser den brådskande Candidaten utantill allt hvad som i hvarje vetenskap är svårast, hoppar öfver det som skulle föregå, och se'n han läst upp sin läxa för filosofiska faculteten glömmar han allt — däri från den oräkneliga hjorden af examinerade och approberade academici, som äro de största Idioter i allt hvad som äger nytta och tillämpning, som är angelägnast för hvarjom och enom — men mera härom angående mig munteligen.⁸⁷

⁸⁶ Jfr ovan Axel Fryxells intresse för kroppsövningar bl. a. Svarvning. Carl Zetterström, som var informator för bröderna Jacob Johan, Walter, Carl och Jacob Gahn och medföljde dem till Uppsala universitet, där de inskrevs den 3 okt. 1794, uppgjorde för dem ett studieschema, och detta upptog för tiden 5—7 på eftermiddagen "svarvning". Han motiverar: "Till omväxling fingo de vid den tiden (dvs. kl. 5—7) äfven sysselsätta sig med svarvning". Se Zetterström, Carl, Minnen från fjällbygden och fyrisvall, utg. af S. J. Kardell, Stockholm 1886, s. 29. Zetterström blev som bekant framstående läkare, professor och betydande donator för sin hembygd.

⁸⁷ Nyssnämnda brev den 9 nov. 1800: SS XIII, s. 18 f.

Man lägger här särskilt märke till att Geijer tydligen gripits av stort intresse för filosofien, ett intresse, som nästa hösttermin tog sig uttryck i anmälan till Dan. Boëthius' föreläsningar.

I Nationslivet syns Geijer ha deltagit och utsågs i slutet av terminen tillsammans med Olof Bergius att opponera vid en följande nationsdisputation. Geijer skulle opponera primo och Bergius secundo loco vid en disputation, där Georg Wahlenberg åtog sig præsidium och T. Morén posten att respondera.⁸⁸ Nationsdisputationerna hade sin plats i utbildningen i det avseendet att de gav studenterna en förberedande övning för de kommande officiella disputationerna pro exercitio och pro gradu vid universitetet.

Vid nationssammankomsten i slutet av november höll Johan Jacob Forslund "ett väl författadt tal på obunden svenska om *nödvändigheten af endragt och fred bland medborgare*", över vilket föredrag inspektor yttrade sitt välbehag och tolkade landsmännens lycköskningar "till ett snille af så städad smak och så grundliga insigter".⁸⁹ Att Geijer varit närvarande åhörare framgår däraf, att han som nämnt vid sammanträdet utsågs till opponent.

Geijer firade med all sannolikhet julferierna hemma på Ransäter. Detta kan man sluta sig till däraf, att han i en tablå i november över sina återstående utgifter för höstterminen upptar en post på hela 10 rdr, kallad "Resan". och då samtidigt räknar med "Middagar för 5 vickor a 1 Rd 8 s. i veck.", av vilket man bör kunna dra slutsatsen, att Geijer ämnade lämna Uppsala i mitten av december och då anträda resan hem.⁹⁰

Om Geijers studier under vårterminen 1801 är vi illa underrättade. Det enda vi med säkerhet vet, är, att han deltog i ett "Collegium Disputandi" under Pehr Thyselius' ledning, ett collegium, i vilket bl. a. även stockholmaren Broocman deltog, samt att han arbetade med "Öfningsskrifter i Latinska Språket" ävenledes för Thyselius.

⁸⁸ Protokoll vid landskap den 26 nov. 1800 § 3 (U 1520 f. (UUB).

⁸⁹ Nyssnämnda protokoll § 1.

⁹⁰ Geijer till föräldrarna den 9 nov. 1800: SS XIII, s. 19. Geijer synes icke ha sökt eller haft något stipendium. Det Geijerska (Patron Carls) stipendiet på 50 rdr innehades av Värmlands nations kurator Johan Jacob Hedrén. Se härom Förteckning på Stipendiater vid Kongl. Akademien i Upsala Höst-Terminen 1800: UK:s arkiv, F I: 14 (RA).

I skrivlaget befann sig också bl. a. Carl Ulric Broocman.⁹¹ Genom bland annat de latinska skrivövningarna för Thyselius blev Geijer färdig att ta ett nytt steg framåt mot graden, i det han nu utförde sin skrivning pro exercitio. Enligt filosofiska fakultetens protokoll den 15 april 1801 erhöll Geijer, Broocman, Carl Fredrik af Wingård och en del andra studenter tillstånd att "aflägga Specimin stili Latini" pro exercitio.⁹² Den 29 därpå följande april granskades stilmarna och det med resultat, att Geijer erhöll vitsordet approbatur, "godkänd", Wingård erhöll samma betyg medan Broocman fick blott facile admittetur dvs. svagt godkänd.⁹³ Däremot blev det återigen ingenting av med disputationen.

Geijer talar om den uppskjutna disputationen i ett brev till fadern den 4 maj 1801.⁹⁴ Han framhåller därvid, att han i fråga om ekonomisk hushållning och flit sökt vara "S(öta) Fars' godhet värdig". Beträffande ekonomin hade han ofta själv förebrått sig, och anledning att tvivla på fliten förelåg ju också, eftersom han uppskjutit disputationen tills vidare. Geijer förklarar:

Kännedom af ämnet, som snart sagt blott tjenat, att visa huru underlägsen jag är det samma, frugtan för oblidare omdömen då jag införde lärde uppträda i ett sådant ämne som författare, och den öfvertygelsen, att om jag och hinner att skriva den färdig, dock likväl ej tid nog blir öfrig för genomläsning för min praeses, före tryckningen m:m: har bevekt mig till detta uppskof — och jag vet mig ganska säkert genom detta uppskof ingenting förlora, utan snarare vinna.

Geijer omtalar vidare att han på vägen hem för sommarferierna nödvändigt måste tillbringa några "vickor" i Karlstad och att han skulle tillskriva Axel Fryxell därom.

Geijer kommer också in på sin musik. Det är här i brevet han relaterar bataljen mellan Rappolt och Reijman kring den sonat han komponerat och sänt hem. Systemen Jeanne Marie hade skrivit, att hon avundades honom, som fått höra Haydns oratorium och hade önskat att själv få höra det. Det skulle ha varit henne nyttigt i hela hennes levnad, hade hon menat. Geijer raljerar med henne för detta

⁹¹ Thyselius åhörarlista, daterad den 16 juni 1801: UK:s arkiv F: I: 14 (RA).

⁹² Fil. fak. protokoll den 15 april 1801 § 2 (UUA).

⁹³ Fil. fak. protokoll den 29 april 1801 § 1 (UUA).

⁹⁴ SS XIII, s. 20 ff.

och ger henne betänketid till nästa postdag att överväga vad som kunde vara henne nyttigt under hela hennes liv.⁹⁵ Tyvärr är ej det brev bevarat, i vilket han meddelat hur han kommit att få höra oratoriet Skapelsen och sina intryck därav. Men det är uppenbart att han skildrat sin upplevelse i så starka ordalag, att den musikaliska Jeanne Marie gripits av längtan att få höra oratoriet. Dess uruppförande i Sverige ägde rum på Riddarhussalen i Stockholm långfredagen den 3 april 1801 med repris den 6 april dvs. annandag påsk. Inträdesbiljetten till uppförandet kostade 32 skilling medan närvaro vid generalrepetitionen torsdagen den 2 april kostade 16 skilling.⁹⁶ Konserten uppfördes till förmån för Frimurarbarnhuset, varför frimurarna stod som huvudarrangörer men med biträde av "Amateurer, Kongl. Musicaliska Academiens Elever och Kongl. Hof-Capellet".⁹⁷ Antalet medverkande i kör och orkester lär ha varit 192 och torde i detta avseende ha varit det största musikaliska evenemanget dittills i Sverige. Solister var enligt annonserna ett "Fruentimmer af Kongl. Musicaliska Academiens Ledamöter", hovsekreteraren Christopher Karsten och en "Musikalskare af Frimurare-Samhällets Medlemmar". Såsom framgår av brevväxlingen inom familjen Silfverstolpe,⁹⁸ vars medlemmar i avgörande grad har äran av oratorieframförandet, var det nämnda "fruentimret" Christina Elisabeth Fredenheim, f. Hebbe, som blivit ledamot av Musikaliska akademien 1795, och "musikalskaren" var sannolikt grosshandlaren Lars Gustaf Collin, ledamot av samma akademi sedan 1799. Vilket av de tre uppförandena — på skärtorsdagen, långfredagen eller annandag påsk — Geijer åhört vet vi icke. Det förefaller sannolikt, att den musikaliske Geijer i samband med den ovan berörda musikprocessen kommit i kontakt med den likaså starkt musikaliskt intresserade Gustaf Abraham Silverstolpe och att det var genom denne som han kommit att i så hög grad intressera sig för det musikaliska evenemanget i Stockholm, att han trots sin

⁹⁵ Troligen en anspelning på förhållandet till Samuel Troili.

⁹⁶ Annonser i Stockholm Posten N:r:is 72, 73, 74 och 75 den 30/3, 31/3, 1/4 och 2/4 samt om reprisen i No 76 lörd. den 4 april 1801. Meddelande om generalrepetitionen fanns införd i No 74 den 1/4.

⁹⁷ Uppgift i annonserna.

⁹⁸ Hennerberg, C. F., Det första uppförandet i Stockholm av Haydns Oratorium Skapelsen: STM III 1921, s. 37 ff.

svaga ekonomi ändå kostade på sig resan till konserten.⁹⁹ I varje fall vet vi, att konserten gjorde ett starkt intryck på honom.

Geijer sysslade tydligen mycket med musik redan från början av sin Uppsalavistelse. Som vi ovan sett hade han redan den första terminen skaffat sig ett klaver. Under sitt besök i Falun under jul- och nyårsferierna 1799/1800 spelade han bl. a. på "ett godt Claver" hos assessorn Johan Gottlieb Gahn¹ och hans tankar gick då till musiken på Ransäter: "När Capten R(appolt) kommer, få moster och Jeanne Marie företräda mitt ställe vid fortepianot och spela Duetterna".² Hösten 1800 då han redogjorde för fadern för sina återstående utgifter, upptog han också bl. a. en hyra för ett klaver om 1 rdr 12 ss.,³ något som tyder på att han haft ett sådant hela tiden från höstterminen 1799.⁴ Vårvintern 1801 komponerade Geijer en sonat, som gav upphov till den ovan nämnda kontroversen mellan Rappolt och Håkan Reijman,⁵ och vid påsken gjorde han så resan till Stockholm för att få höra Haydns oratorium. För övrigt var Uppsala icke alldeles utan konsertliv. I juni 1800 hade med vederbörligt "benägit biträde af Herrar Amateurer" där hållits en "fullstämmig Vocal- och Instrumental-Concert" på Gustavianska auditoriet, då bl. a. en "Aria Bravoura ur Operan Gustaf Wasa" skulle framföras,⁶ och lördagen den 7 februari 1801 hölls åter en fullstämmig konsert på samma lokal under ledning av konsertmästaren Norman. Då uppfördes en Grande Simphonie av Haydn, en Violin-Concert av Viotti samt en aria ur Orphé på glasharmonika. Vidare skulle Norman uppvisa ett Thema ur Lilla Matrosen med variationer, en duett för klaver och violin, en polonoise av Dupuy samt till sist en aria ur Alceste på glasharmonika och en "Finale",

⁹⁹ Faderns ekonomi torde dock just under åren kring 1800 ha varit god. "Jernet hade förträfflig afsättning", säger Geijer i sina Minnen (SS VII, s. 315).

¹ Geijer till föräldrarna den 28 jan. 1800: SS XIII, s. 10.

² SS XIII, s. 11.

³ SS XIII, s. 19.

⁴ Geijer till föräldrarna den 9 nov. 1800.

⁵ SS XIII, s. 21.

⁶ Upsala Tidning 7 Häftet No 27 fred. den 13 juni 1800 under rubriken "Avertissement". Konserten skulle gå av stapeln den 16 juni. Biljetter à 16 ss. banko fanns till köps på Östmarks och Flodbergs källare. Vad som för övrigt skulle "exequeras" skulle meddelas genom affischer.

vad nu denna sista kan ha bestått av.⁷ Man torde få utgå ifrån, att Geijer skaffat sig tillfälle att åhöra de båda konserterna vårterminen 1801.

Åren kring sekelskiftet 1800 hade en fornordisk strömning börjat göra sig gällande i vårt land. Oxenstiernas Skördarne och Dagens stunder hade lästs i Geijers barndoms- och ungdomsmiljö, enligt vad han själv relaterar i sina Minnen,⁸ och Oxenstiernas tes att "Ån lefva Götriks, Rolfs och Hervoras bedrifter" m. m. d. väckte tydligen anklang hos den yngre generationen. Anders Erik Afzelius ventilerade exempelvis 1798 en avhandling "De poesi gentium septentrionalium Antiquissima", i vilken han direkt rekommenderade användning av nordisk mytologi i diktningen, emedan den bättre än den klassiska skulle svara mot den nordiska livsåskådningen.⁹ Det var således inte bara Ossiansdikten som hade intresser i Uppsala utan även den isländska diktningen. I ortstidningen i Uppsala publicerades ett "Prof af Nordens Witterhet för 700 år sedan, utur Hervora Saga", ett "Prof", som genomgick fyra nummer av tidningen.¹⁰ Där refererades sagan, och de ingående dikterna återgavs i svensk översättning med efterbildat isländskt versmått. Geijer, som genom sin lärare Neikter¹¹ med all sannolikhet fått sitt intresse väckt för fornhistorien, bör ha tagit intresserad del av dessa 1801 publicerade avsnitt ur isländsk litteratur och lärt sig isländska. Varifrån han fått sina första isländska kunskaper vet vi icke, men sannolikt är, som Anton Blanck antagit att Neikter härvid spelat en roll.¹² År 1801 hade N. H. Sjöborg utgivit "Rigsmaal" och 1802

⁷ Upsala Tidning 8 Häftet No 19 lörd. den 7 febr. 1801. Biljetter à 16 ss. fanns till köps hos de nyssnämnda källarmästarna.

⁸ Minnen, SS VII, s. 316.

⁹ Jfr Blanck, A., Den nordiska renässansen i sjuttonhundralets litteratur, Stockholm 1911, s. 299.

¹⁰ Upsala Tidning 8 Häftet No 22, 26, 31 och 40 den 21/2, 21/3, 25/4 och den 27/6 1801.

¹¹ Om Neikters intresse för den nordiska fornhistorien se Blancks nyssnämnda arbete, s. 295 ff. o. passim.

¹² Blanck, A., a. a., s. 297. Jfr Blanck, A., Geijers götiska diktning, Stockholm 1918, s. 215. En förf. i Stockholms Posten (No 193 1804) ivrade några år senare för undervisning i gammal "götiska" vid akademien. Fornordiskt studium bedrevs något senare också av C. J. L. Almquist, som introducerats däri av mor-

”Lodbrokar-Quidå” i översättning och med bifogade glosor och det är kanske troligt, att Geijer tagit intryck härav, men först 1804—1806 utgav Sjöborg sina ”Grammaticae islandicae electa” och därmed erhöles i vårt land ett första grundläggande hjälpmedel för isländskans studium.

Även om Geijer uppskjutit sin egen disputation till nästa termin deltog han dock som opponent i en annans. På nationssammankomsten den 16 maj 1801, då inspector var frånvarande på grund av sjukdom — han dog ej långt därefter — försvarade kandidat Georg Wahlenberg såsom præses tio teser med T. Morén som respondent.¹³ De såsom vi sett tidigare utsedda opponenterna primo och secundo loco, Geijer och Bergius, utförde därvid sina tilldelade uppgifter.¹⁴ Det framgår härav liksom av andra notiser i protokollen att Geijer tog aktiv del i nationslivet.

Inför hemresan till sommarferierna hade kapten Rappolt stämt möte med Geijer någonstades i Närke. Man skulle tydligen hälsa på gemensamma musikaliska bekanta. På denna sin musikaliska odysse har de kommit på besök även till Riseberga, det Hedengrenska godset. I ett brev långt senare i sitt liv omtalar Geijer, att han tillbragte på landet ”många lyckliga stunder under sommardagar, sådana som man har dem vid 18 år, — proberade på klaveret vid Riseberga mina första kompositionsförsök, och fick loford, som gladde mig mer än några som jag sedan emottagit”. Tidsangivelsen i brevet om besöket på Riseberga — 18 år — pekar på hemresan tillsammans med Rappolt om försommaren 1801.¹⁵ Genom att Geijer som nämnt skulle tillbringa ett par ”vickor” även i Karlstad torde han ha inträffat på Ransäter först någon tid efter midsommar.

Efter att ha vistats i Värmland under sommarferierna återvände Geijer till Uppsala vid höstterminens början. Han anmälde sig nu

fadern C. C. Gjørwell. Se Nihlén, Nils, C. J. L. Almquist och isländsk saga: Studier till A. Blanck den 29/12 1946, Uppsala 1946, s. 315.

¹³ Om nationsdisputationer jfr minnen av L. J. Hierta, A. Kahl (s. 221), P. G. Ahnfelt (s. 65, 106) och C. O. Hyltén-Cavallius (s. 63).

¹⁴ Protokoll den 16 maj 1801 § 2 (UUB).

¹⁵ Man kan anta att sådana herrgårdar besöktes som Björneborg, Frösvidal, Billingsfors etc. Geijers uttalande finns i hans brev den 29/1 1830 till Malla Silfverstolpe: SS XIII, s. 635.

enligt de bevarade förteckningarna till föreläsningar av Daniel Boëthius, Zachris Nordmark och universitetsadjunkten D. E. Holmquist.¹⁶

Geijers intresse för filosofi gick ett gott stycke tillbaka i tiden. System Jeanne Marie hade redan i ett prev vårterminen 1800 kallat honom för filosof, en titulatur, som Geijer dock väjde sig emot: ”Hwarigenom jag af dig förtjent den förebräelsen, att wara philosoph wet jag ej — Det är wist ibland de Titlar som jag minst kan affectera”.¹⁷ Hösten samma år hade han dock planer på att disputera pro exercitio just i filosofi, men han sade sig ha ”ganska liten kännedom om all slags philosophie minst af den form i hvilken den nu skall stöpas”.¹⁸ Sistnämnda yttryck är säkerligen en hänsyftning på Imanuel Kants då i Uppsala nya filosofi. Filosofien hade i hög grad kommit i rampljuset vid universitetet genom den strid mellan gammalt och nytt som förts mellan filosofiprofessorn P. N. Christiernin å ena sidan och Boëthius med anhängare å den andra.¹⁹ Betecknande är, att universitetsadjunkten D. E. Holmquist i sitt ovan nämnda brev till C. C. Gjørwell kunde skriva: ”Men frågar Herr Kongl. Bibliothecarien mig: Hvilket studium är då à la mode? så tror jag mest at jag bör svara: Philisophien. Prof. Boëthius har altid haft och har ännu et ibland de största Auditorier, ehuru han läser på den obequämaste tima, kl. 8 f. m. Flere hafva också i sednare tider upkommit, hvilke af dem som forstå sig på dylika djupsinniga saker, erkännas för dugtiga Kantianer; ty utan at vara Kantian kan man ej vara Philosoph. Äfven erkänna våre Bokhand-

¹⁶ Åhörarförteckningar h. t. 1801: UK:s arkiv F I: 14 (RA).

¹⁷ Geijer till Jeanne Marie den 9 mars 1800: SS XIII, s. 13.

¹⁸ Brev den 9 nov. 1800: SS XIII, s. 18.

¹⁹ Jfr Liljekrantz, B., Daniel Boëthius: Svenskt biografiskt lexikon Bd V, s. 137 ff. Gustaf Abraham Silverstolpe som blivit docent vid universitetet och var kantian, hade redan 1794 startat en bokhandel (Se t. ex. Upsala Tidning No 59 den 12 sept. 1795 och No 2 lörd. den 13 aug. 1796). Bland annat detta gav Christiernin anledning till en stridsartikel i Upsala Tidning (No 4 lörd. den 17 okt. 1795) under rubrik ”J. J. N. En werldswis tancke om Kants Wishetslära”, däri han i en särskild tes gör påståendet: ”En äkta Kantisk swärmare är oduglig til Informator både i Theologie, Jurisprudence och Medicine och passar knapt til Bokhandlare”, det sistnämnda givetvis riktat mot Silverstolpe. Diskussionen fortsatte i N:ris 6 och 7 av samma tidning. Den hade emellertid föregåtts av ”Reflexioner Emot Kantiska Philosophien” i N:ris 32—54. ”Professorerna wid

lare, at Kants, Reinholds, Schmids, Planks m. m. skrifter bäst debitera sig af deras utländska bokförlag”.²⁰

Om sina föreläsningar läsåret 1801—1802 meddelade Boëthius i Catalogus Praelectionum att de skulle behandla ”Principia Philosophiae Moralis, praemissa brevi ejusdem Historia,” dvs. moral-filosofiens grunder och en kort filosofiens historia. Geijer vittnar sedermera om det stora filosofiintresset hos hans studentgeneration: ”I min studenttid”, säger han, ”ansågs det nödvändigt att studera filosofiska auctorer; och jag vill ej berömma mig, men ett factum är, att jag, när jag tog magistergraden, läst och åter läst alla Kants, Fichtes och Schellings förnämsta arbeten”.²¹ Ehuru Geijer som vi sett tidigare intresserat sig för det filosofiska studiet och tydligen bedrivit sådant på egen hand samt tänkt disputera pro exercitio i filosofi och nu genom Boëthius’ undervisning närmare introducerades i ämnet, var det dock först längre fram genom Benjamin Höijer som han verkligen greps av ämnet. I sina Minnen framhåller Geijer, att filosofien alltid utövat en oemotståndlig dragningskraft på honom: ”Henne endast har jag studerat av *behov*: allt annat av föresats eller nöje. *Kants, Fichtes, Schellings* skrifter ha under årtal ej kommit av mitt bord; varom deras utslitna ryggar i min bokhylla ännu vittna”.²²

I sitt diarium över föreläsningsserien för oktober relaterar Boëthius, vilka dagar han föreläst. Fyra gånger hade han måst inställa föreläsningarna på grund av de reparationer som företogs i

Upsala Acad.” ansåg Christiernin vara en ”mångkunnig man och ganska nitisk för ungdomens både undervisning och seder men ond och trätgirig”. Vidare heter det om honom: ”Då han sista gången var Rector, måste Cons. afsätta honom för et otidigt nit, då han en natt, åtföljd af vackten sjelf arresterade flera oskyldiga personer”.

²⁰ Holmquists ovan nämnda brev till Gjörwell den 12/10 1798 (KB). Bokanskaffningen sköttes i Uppsala denna tid främst av Akademiska bokhandeln, vars annonser om rekvisition av utländsk litteratur titt och tätt förekommer i Upsala Tidning. En fjärdedel av böckernas pris fick beställaren betala i förskott vid beställningen. (Se annons i Upsala Tidning No 32 den 3/2 1798). Även genom bytesannonser i tidningen skedde en viss omsättning av böcker bland studenterna. Se t. ex. språkmästare Strömbergs annons om Posselts Taschenbuch für die neueste Geschichte i nyssnämnda nummer av Upsala Tidning.

²¹ Geijer, E. G., Människans historia. Sjunde föreläsningen: SS X, s. 81.

²² Geijer, E. G., Minnen: SS VII, s. 322.

Gustavianska auditoriet inför ”Deras Kongl. Maj:sters hitkomst”. Vid föreläsningarna hade han behandlat:

... Moralphilosophiens Historia. Efter ett i korthet gifvit begrep om Historien i allmänhet, dess ämnen, ändamål och afhandlingssätt, har blifvit förklaradt afsigten med moral philosophiens Historia, dess skillnad och sammanhang med den öfriga Philosophiens Historia m. m. — De förnämsta Epocherna i Moral Philosophiens Historia.

Moral Philosophien för(e) *Socrates*. Hvarföre verkningarna af menniskans moraliska natur, synbara hos alla nationer i erkända och upprepade sederegler och i deras lagstiftningar ej voro de första eller hufvudsakliga ämnen, som Philosopherna ville förklara, och hvarföre Mythologie och Superstition varit första ämnet för Speculation. Om Philosopherna ifrån Thales och Pythagoras till sophisternas tid. Om *Socrates* såsom stiftare af Moral Philosophien. Hans lära. Dess förvändning af hans närmaste lärjungar. Om Cyrenaiska, Cyniska Secterna. Om *Platos* Philosophie och förtjenster om moralen. Om *Aristoteles* moral. Om de äldre Academiska Philosopherna. Om *Peripatetici*. Om *Stoiska* Philosophien och om *Epicuri* lära.²³

Om sina föreläsningar under november och december meddelade Boëthius, att de måste inställas tiden intill den 6 november på grund av ”högtidligheterna till Deras Kongl. Maj:sters emottagande” och att han sedan hindrats av sjukdom, så att föreläsningarna kunde börja först den 16 november, varefter de pågått till den 8 december, då examina till rikets kollegier tog vid. Den 24 november hade han också måst inställa undervisningen, emedan denna dag ”Öfverdirecteuren Prof. Afzelius introducerades”. Afzelius hade som bekant tillhört ”juntans” män men dock nu vunnit sin medicinska professur. Rörande föreläsningarna säger Boëthius:

Under denna tid hafva följande ämnen af Moral-Philosophiens Historia blifvit afhandlade, neml:n

- 1:o Fortsättning af *Grekiska* Moral Philosophiens Historia ifrån *Socrates*. Om *Sceptici*, *Nyare Academici* och *Philosophiens* tillstånd i Rom.
- 2:o Om Moral Philosophien ifrån vetenskapernas förfall i *Grekland* och *Rom*, om *Neoplatonismen* och *Scholastiska* Philosophien.
- 3:o Om moralen ifrån vetenskapernas återupplifvande i *Europa* till slutet af 16 Seculum. Om anledningarna til vetenskapernas återupplifvande, och dem som dervid förnämligast bidrogo. Om disputerna emellan *Platos* och *Aristotelis* anhängare. Om anledningarna till *Aristoteliska* autori-

²³ Diarium för oktober, daterat den 14/11 1801: UK:s arkiv F I: 14 (RA).

tetens förfall. Om Montaignes Essays och Bacos Sermones fideles Ethici. Grotii, Hobbesii och Pufendorfs förtjenster om naturrätten. Nya Philosophien börjad af Cartesius, om Malebranche, Spinoza, Leibnitz, Locke, Hume. Moralen i England, Frankrike och Tyskland i sednare tider.

4:o Moral Philosophiens närvarande tillstånd.²⁴

Boëthius ansågs av studenterna vara en svår lärare.²⁵ Resultatet härav var, att han i allmänhet hade fler deltagare i sitt privata kollegium än på sina allmänna föreläsningar. Vårterminen 1802 då han hade Geijer som deltagare i såväl de offentliga föreläsningarna som i de enskilda, hade han 64 studenter på de sistnämnda men blott 38 på de förra.²⁶ På grund av studenternas svårigheter att i tentamen för Boëthius stå sig i särskilt naturrätten ansåg de klokast att delta i de privata kollegierna. Gustaf Abraham Silverstolpe, som sett förhållandena på nära håll, framhöll sedermera att det kunde ha sina risker ur betygssynpunkt att nonchalera åtminstone vissa professorers enskilda kurser och antyde, "att de skicklige som ej bemödat sig att söka Lärares gunst, lätt kunna skikaneras, ty om en professor vore fåfång eller vinningslysten, rättade han sitt omdöme icke efter presterade kunskaper utan efter nitet att deltaga i hans privata kollegier, hvilka betalades särskilt".²⁷ Självständigt tänkande var därför ibland direkt till nackdel. Just Erik Gustaf Geijer är ett exempel på att Silverstolpes resonemang inte var någon fri konstruktion. På gamla dar berättade Geijer med en glimt i

²⁴ Diarium för nov. och dec., daterat den 15/12 1801: UK:s arkiv F I:14 (RA). Om Boëthius som filosofisk och politisk tänkare se Segerstedt, Torgny T., Moral sense-skolan och dess inflytande på svensk filosofi, Lund 197, s. 151 ff. Hessler, C. A., Geijer som politiker, Stockholm 1937, s. 7 ff. "Professorerna wid Upsala Acad." säger om honom: "En djuptänkande Philosoph men af muntrare väsende än sådana vanligen pläga vara. Hans nya system har skaffat honom många både tadlare och beundrare. Han intager imedlertid alltid ett utmärkt rum bland Upsala Academiens Lärare. Hans stolta utseende och façon hafva ådragit honom ett tillmäle af högfärd, som han icke förtjenar. I sina examina är han sträf och sträng". Jfr Bernhard von Beskows teckning av Boëthius i sina minnen (a. a., s. 49).

²⁵ Jfr nyssanfördä citat ur "Professorerna wid Upsala Acad."

²⁶ Jfr Henningsson, B., a. a., s. 41 n. 9. Britelli, S., Stockholms storskola och Uppsala universitet vid 1800-talets början: Personhistorisk Tidskrift 1915, s. 16.

²⁷ Silverstolpe, G. A., Försök till en Framställning af Allmänna Läro-Verkets närvarande tillstånd i Sverige, Stockholm 1813, s. 42.

ögat, att han i sin fil.kand.examen erhållit blott betyget approbatur i filosofi för professor Högmark, och att han varit med detta sitt approbatur ganska nöjd, varpå han fortsatte: "Hade jag kunnat förmå mig att taga notis om filosofien efter det härstädes rådande modet, enligt Bardili, — en stor man, som härskade i Uppsala och en del av det romerska riket tre eller, nogare räknat, tre och ett halft år, — så hade jag kanske förvärvat ett laudatur. Men då jag av hans abstrusa filosofi ej hade någonting att lära, blev det blott approbatur av".²⁸ Förutsättningen för ett vackert betyg i filosofi var alltså, att den studerande skulle anse Christoph Gottfried Bardili för en stor filosof och Högmark för hans profet.²⁹ Boëthius eller Bos Ethicus, som han döpts till av studenthumorn, bedömdes mycket olika av studenterna. Bernhard von Beskow hyllar honom i sina minnen såsom en utmärkt ehuru något svårbegriplig lärare,³⁰ medan en annan samtida student ger en hätsk bild av honom såsom "Principes confusorum".³¹

Professor Zachris Nordmark behandlade i sina föreläsningar i oktober kroppars allmänna egenskaper, Newtons rörelselagar m. m. samt fortsatte resten av terminen med grunderna för mekaniken och läran om de magnetiska krafterna och teorien för elektriciteten.³²

Daniel Echard Holmquist slutligen som var adjunkt i matematik och naturfilosofi, behandlade trigonometriska problem och logaritmer samt en del problem hörande till den praktiska geometrien.³³

²⁸ Geijer, E. G., Människans historia: SS X, s. 81 f. Geijer studerade filosofi för Höijer och detta sågs säkerligen med mindre blida ögon av Högmark, som fått sin professor i konkurrens med den mer meriterade Höijer.

²⁹ Bardili (1761—1808) är grundläggare av den s. k. rationella realismen. Hans mest betydande arbete var Grundriss der ersten Logik, som utkom i Stuttgart 1800.

³⁰ Beskow, B. von, a. a., s. 49. Hur besvärligt det kunde vara för en student att komma tillrätta med Boëthii naturrätt skildras bl. a. av Birger Liljekrantz i hans Höijerundersökning (a. a., s. 153 n. 1).

³¹ Brithelli, S., a. a., s. 16.

³² Föreläsningsdiarier: UK:s arkiv F I:14 (RA). Enligt "Professorerne wid Upsala Acad." karakteriserades Nordmark av en mycket stark rättskänsla. Beskow (a. a., s. 50) säger om honom att han redan som ung blev ledamot av Vetenskapsakademien och varit professor i Greifswald innan han kom till Uppsala. Hans timmar i experimentalfysik var mycket underhållande och ansågs av hans lärjungar såsom verkliga "högtider".

³³ Föreläsningsdiarier: UK:s arkiv F I:14 (RA).

Vid terminens slut intygade han, att de studenter som fanns upptagna på hans åhörarlista och bland dem Geijer "både flitigt bevisat" de av honom hållna föreläsningarna "och därvid visat en ouphörlig upmärksamhet".³⁴

Från höstterminen 1801 finns blott ett enda av Geijers brev till hemmet bevarat.³⁵ Däri berättar han om de stora högtidligheter, som snart skulle äga rum i Uppsala med anledning av "deras majestäters, Hans majestät Konungen och Hennes majestät Drottningen, deras Högheters, Hans Höghet Arfprins af Baden med sin höga gemål och de höga barnens förväntade ankomst". Det är uppenbart att det är i ironisk mening Geijer hopar alla dessa "högheter" tillsammans. Han berättar, var de "höga" gästerna ska bo under besöket och om en ifrågasatt illumination i staden, varvid föreges, att "någon boksynt af Magistraten gjort den anmärkningen, att illuminera och illustrera vore ungefär det samma, och oförgripeligen underställt om det ej vore förgripeligt att vilja illuminera staden då den genom så många Höga personers närvaro fast nog samt vore *illustrerad* och *illuminerad*". Han omtalar vidare, att professorerna arbetade på sina orationer och att borgmästaren ränsade stadens kanoner och gator och att studenterna väntade sig skrapor "både på svenska och tyska". Slutligen förklarade han, att det skall bli "förförskottigt att åskåda" och tillägger: "om professorerna vore omtänksamma på de Höga personernas nöje så kunde de väl låta uppföra comedien af Silverstolpiska processen såsom *Svenskt original*. Jag skall med nästa post lämna utförlig beskrifning om allt sammans". Tyvärr är detta utlovade brev förlorat.

En utförlig berättelse om de kungligas besök i Uppsala lämnades av ortstidningen.³⁶ Den 3 november hälsades de kungliga med ett tal av rektor Nils Landerbeck, varefter de besåg biblioteket och samlingarna första dagen. Akademiska orationer hölls av Neikter den 4 och av Tingstadius den 6 november. Vid en högtidsgudstjänst i domkyrkan som var illuminerad utfördes orgelmusik av Olof Åhlström, landets främste orgelspelare, och sång av en 60 rösters

³⁴ Åhörarförteckning, daterad den 9 dec. 1801: ibidem.

³⁵ Geijer till föräldrarna den 18 oktober 1801: SS XIII, s. 22 ff.

³⁶ Upsala Tidning No 11/12 onsd. den 11 november 1801 under rubriken: Upsala den 9 Nov. 1801.

kör, "bestående så wäl af flere Studerande som Scholae Ungdomen", vilka utförde Voglers "Hosiannah" och "O Gud, vi lofwe Dig". Förmodligen var den musikaliskt intresserade Geijer liksom Broocman med i domkyrkan och upplevde, hur konungen med anförvanter inträdde i templet, hälsade av körens mäktiga: "Välsignad ware han som kommer i Herrans namn".³⁷

De kungliga med uppvaktningsbesök också exercitiegården, där "Stallmästaren Malmerfeldt uti Manegen och Fäcktmästaren Lieutenanten Porath uti Fäckt-konsten och Voltigeringen wisade Scholairernes gjorda framsteg, hwaröfwer Deras Kongl. Majestäter och Deras Furstliga Högheter behagade förklara Deras Nådiga Nöje". På aftonen den 6 november beskådade de höga gästerna "en Aërostatisk Ballon, af 16 fots diameter, förfärdigad af Auscultanen i Kongl. Bergs-Collegium Carl af Wetterstedt". Balongen släpptes upp från "Slotts wallarne, hwarwid flere af de Studerande honom med utmärkt beredwillighet biträdde". Även ute i staden var illumination ordnad till gästernas ära. — De kungliga avreste till Stockholm den 7 november. Kungabesöket var av allt att döma en stor händelse i det eljest enahanda studentlivet i lärdomsstadens.

Samma dag som de kungliga avreste, uppfördes på eftermiddagen "en fullstämmig Harmonie och Instrumental Concert" på "Kongl. Academie-Salen". Med hänsyn till att konserter inte var så talrika i det dåtida Uppsala får man anta, att Geijer varit närvarande. Arrangör var musikdirektören vid Svea livgarde Johann Ignaz Stranensky, bekant särskilt som kapellmästare vid de ryktbara Vauxhallskonserterna i Kungsträdgården i Stockholm.³⁸ Enligt kon-

³⁷ Jfr Wiberg, A., Carl Ulric Broocman, s. 55. Domkyrkans illumination, som tycks ha varit en mycket ståtlig anordning, beskrivs utförligt i en lång artikel i Upsala Tidning (No 23 lörd. den 23 jan. 1802). Beskrivningen och publiceringen tillkom på ärkebiskop Uno von Troils anmodan och uppsattes i Stockholm den 4 dec. 1801 av G. af Sillén.

³⁸ Antagandet att Geijer var närvarande stödes av det förhållandet, att han som vi får se var närvarande vid Stranenskys den 8 febr. 1802 hållna nya konsert. Stranensky var av allt att döma anställd vid livgardet sedan 1789 och var den förste genom kontrakt 1792 anställd musikdirektören vid regementet. Han var dessutom klarinettist vid hovkapellet 1789—1805. Han gav ofta konserter för basethorn och på klasharmonika och synes ha varit en god musiker. Se om honom Gille, Gustaf, Den svenska militärmusikens och Svea livgardes 400-årsminne: Musikern No 17 den 1/9 1926, s. 259. Hessler, Emil, Kungl. Svea livgardes musik-

sertannonsen framförde man en symfoni (kompositören nämns inte), Ouvertyren ur operan Unga arestanten ”med fullstämmig Harmonie-Musique”, en aria ur samma opera samt ett klarinettsolo av Stranensky. Vidare gav man ”Andante för Orchestern af Haydn, Några Piecer utur Operan la Melomannie, Obligat-Polonese af Stranensky för Harmonie-Musique” och till sist en ”Finale”. Till konserten, som började kl. halv fem, kunde biljetter erhållas à 16 ss. hos källarmästarna Östmark och Flodberg samt vid ingången.³⁹

Vid terminens slut hölls som vanligt ”landskap” i Värmlands nation och även vid detta framträdde Geijer. Enligt protokollet hälsades först den efter den bortgångne Ekman nya inspectorn professor Pehr von Afzelius välkommen, varefter en nationsdisputation vidtog.⁴⁰ Därvid försvarade docenten Johan Jacob Hedrén med H. Stenberg som respondent en rad uppställda teser mot opponenterna Nils Lars Atterberg och Anders Gustaf Ekström. Såsom extra opponent uppträdde Erik Gustaf Geijer. Tyvärr vet vi icke vilka de teser var, som framkallade Geijers oppositionslusta.

I brevet till föräldrarna den 18 oktober framlade Geijer också en del av sitt inre liv, sina tankar och känslor rörande hembygden, hemmet och studierna:

Nu har jag åter skrivit någon ting bra löjligt, bra barnsligt — Andra må gärna skratta åt mig, som jag så ofta gör sjelf. — Hvad är att vara barnslig? man missbrukar så ofta detta ord. — Min Gud upphör då en gång att vara barnslig käre Herre säger den kloke, erfarne mannen åt den

kår genom tiderna: Musikern 1926 No 17 den 1/9, s. 262. Om Stranensky se för övrigt Vretblad, Patrik, Konsertlivet i Stockholm under 1700-talet, Stockholm 1918, s. 93, 97, 130 och passim.

³⁹ Upsala Tidning No 10 lörd. den 7 nov. 1801.

⁴⁰ Nationsprotokoll den 7 dec. 1801 § 1 (UUB). Afzelius var den starke mannen i Uppsala läsesällskap, som spelade så stor roll under de närmaste decennierna i staden. Se härom bl. a. Wiberg, A., Uppsala läsesällskap under dess första utvecklingsskede 1797—1824, Stockholm 1958 (ÅSU 95/96). ”Professorerne wid Upsala Acad.” säger om Afzelius, att han låg ”djupt i Politiken” och talade gärna i ”sådana ämnen” och att man måste känna och förstå att värdera hans utmärkta talanger som läkare för att ej stötas av hans sätt att vara, som hade något buttert och föraktande över sig. Han visade mycken ömhet för sina patienter ”äfvén dem af ringare classen”. Denna ömhet sträckte sig även till studenterna i nationen. Beskow (a. a., s. 45 ff.) menar, att Afzelius var en ”akademisk ryktbarhet, som denna tid fördunklade de flesta andra”.

häftige ynglingen, så säger han och calculerar huru man *klokast* väljer sina medel, då man vill hugnas med en Titel. — Hvarföre fördömma den andra då han i verkligheten kanske sökte finna någon ting som blott fanns i hans inbillning? Hvem var mäst barnslig den kloke man(n)en eller ynglingen? De ha ju bara bytt leksaker? — barnslig är man ej mer, antingen då man förlorat sina föräldrar, eller då man förtjent att förlora dem, högst olyckligt i bägge fallen, eller ock då ens hjerta är tillslutet för hvarje glädje blott för att han är oskyldig och enkel — Jag älskar så mycket de menniskor som glädja sig öfver allt frögdefullt här på jorden utan att därvid begära lof af ett visst antagit mode, som följa sin känsla utan att förut fråga, mon det är passande att visa sig glad, häröfver, mon det väl är brukeligt? Bruket är en Tyrann som tar ifrån oss ett naturligt gladt ansigte och räcker oss en masque i stället. — Hvarföre skall man låta det lära sig hvad man kallar befevenhet? Har man i hjertat verklig välvilja och mensklighet, så är man visserligen den mäst befevade varelse under solen. Min Hulde far han icke genom studium erhållit den förekommande höflighet som förbinder honom så säkert alla, det är den alltomfattande, alltupplifvande välviljan, som bor i hans hjerta, som ger hans seder detta behag — Nej jag är barnslig och jag vill förblifva det så länge ännu bloden löper varm igenom mina ådror, barnslig vill jag under min vandring genom lifvet njuta hvarje ren naturens glädje, samla dessa enkla blyga blommor, frögda mig åt dem då min dunkla stig drager bårt hän öfver ålderdomens törnen och med dem beströ min enliga graf — och om en gång under tidernas lopp jag står där glömd och förskjuten och höstens vind bårtsopat min glädje och sorger förtorkat min kraft, och jag ej blott förlorat dem som för mitt hjerta voro dyrbarast, utan ock förmågan att frögdas, förlorat *mig*, då *först* ville jag lägga ner mitt hufvud och klaga på försynen och önska att jag vore hos *Honom*. —

Jag vet icke om detta är löjligt eller ej, jag nästan gråter och ler på samma gång då jag skriver det — men det är dock visserligen att le åt — Det är så alltid att jag skall föras för långt, föras tills jag icke vet hvart och hvar — Jag är ingen mjeltsjuk stackare; men dock en narr hvaröfver man kan le och gråta allt som man behagar — Jag är barnslig — Och icke alltid ett gladt barn.⁴¹

Jul- och nyårsferierna 1801/1802 tillbringade Geijer tydligen i Uppsala. Möjligen skaffade han sig även nu extra inkomster genom att ge lektioner, kanske också i klaverspelning. I slutet av 1801 förekom annonser i ortstidningen av en student, som lämnade undervisning i de första grunderna av klaverspelning antingen i hans logi eller i elevens hem.⁴² Geijer gav i varje fall några år senare pri-

⁴¹ Geijer till föräldrarna den 18 oktober 1801: SS XIII, s. 22 ff.

⁴² Upsala Tidning No 2 lörd. den 19 sept. och No 46 lörd. den 25 okt. 1801.

vatlektioner i pianospel åt i denna konst mindre försigkomna studenter. En sådan var Bernhard von Boskow, som berättar därom i sina minnen.⁴³ En annan var Olof Nordenfeldt, som i sin almanacka för en termin antecknat Geijer som sin lärare i klaverspel.⁴⁴

I början av januari kunde Geijer i ortstidningen läsa en utförlig skildring om den ryktbara Vauxhallen i London. Vauxhallen i Kungsträdgården i Stockholm var välbekant såsom Stockholms främsta nöjesattraktion vid denna tid, och det var därför naturligt, att underrättelserna från prototypen i London skulle mötas med stort intresse. När Geijer några år senare befann sig i London, uppsökte han också därvarande Vauxhall med dess "Bosquets", dess orkestrar och dess "Vocal- och Instrumental-Musique" och studerade dess goda förutsättningar att verka för en dramatisk och musikalisk folkbildning, vilket allt han tämligen väl på förhand kände till genom skildringen från i januari 1802.⁴⁵

De första veckorna av februari återkom till Uppsala de värm-länningar, som tillbringat ferierna hemma. Geijer skriver: "Fredrik Wilhelm kom i går och lämnade mig de 12 Rdr, som S(öta) far har varit så god och sänt med honom. L. Heijkensköld är äfven kommen, Bergius och Hedengren väntas hvar dag, snart äro wi alla församlade".⁴⁶ Den här nämnde Hedengren var Olof Hedengren från Riseberga i Närke och följaktligen icke värm-länning. Han och Geijer hade tydligen bott tillsammans under åren 1800 och 1801, och "med honom och hans omgifning tillbragte jag," säger Geijer sedermera, "på landet många lyckliga stunder". Det var denna vänskap som var förutsättningen för Geijers ovan omtalade besök på Riseberga föregående sommar.⁴⁷ I brevet talar Geijer också om ett

⁴³ Beskow, Bernhard von, a. a., s. 25. Jfr Hjärke, R., Erik Gustaf Geijer: Nu, årg. 1875, s. 329. Dylika annonser om undervisning i musik förekom allt emellanåt. År 1800 annonserade en student, att han gav undervisning i klaverspelningens första grunder (Upsala Tidning No 46 lörd. den 25 okt. 1800) och studenten Nils Åkerman annonserade några år senare att han gav lektioner i klaverspelning och flöjtblåsning (Upsala Tidning No 25 1805).

⁴⁴ Dahlgren, Lotten, Nordenfeldtarna på Björneborg, Stockholm 1922, s. 88.

⁴⁵ Upsala Tidning No 21 lörd. den 9 jan. 1802 under rubriken: Vauxhall i London.

⁴⁶ Geijer till föräldrarna den 8 febr. 1802: SS XIII, s. 25.

⁴⁷ Hedengren gifte sig sedermera med Agneta Christina Silfverstolpe, en syster till Mallas make David Silfverstolpe. Olof Hedengrens syster Christina hade varit

musikaliskt evenemang i staden: "En Concert har varit förr och den andra är i dag — Bägge ges af en som heter Stranensky, som wärkeligen är en rätt snäll Clarinettblåsare — Han spelar äfwen Harmonica ehuru ej med särdeles färdighet — Han biträdades af amatörer och af Hr Lejiel med sitt Academi Capell det will säga, han sjelf, och Kongl. Academiens Nothållare — På ett ställe där man hör så litet musik som wanligtwis i Upsala war likwäl Stranenskys Concert rätt rolig".⁴⁸ Konsertarrangören hade säkert räknat med stor publik, eftersom Distingsmarknaden pågick och mycket folk därför fanns i Uppsala.

Geijers meddelande om Stranenskys konsert är för oss av särskilt stort intresse därför att den inte är annonserad i Upsala Tidning. Meddelandet visar, att man inte kan få ett grepp om det offentliga musiklivet i Uppsala bara genom att gå igenom tidningarnas konsertannonser. Man har intrycket, att flertalet musikaliska framträdanden annonserats blott genom affischer i staden, tryckta och otryckta, och då dessa inte mer finns bevarade, kan man endast få glimtar av konsertlivet genom tidningar, brev och memoarer. Stranensky var för övrigt välbekant i Uppsala. Palmsöndagen 1802 uppförde han med biträde av "Herrar Amateurer" en konsert med "Passions Musique" Varom närmare skulle "averteras" samma dag.⁴⁹ Omedelbart därefter, nämligen långfredagen uppfördes "af här warande Amateurer, uti Hospitals-Kyrkan, en fullstämmig Vocal- och Instrumental-Concert", varvid bl. a. Stranensky lät höra sig på glasharmonika. Om det ekonomiska syftet meddelar konsertkungörelsen: "Inkomsterne derwid äro ämnade till de fattigas förmån och är det derfore ej utan tillförsigt, som Musicaliska Sällskapet wäntar

gift med Olof Gabriel Nordenfeldt och med honom haft sonen Olof Nordenfeldt, stamgöt, diplomat och bruksherre på Björneborg. I sitt andra gifte med Thure Gabriel Rudenschöld hade hon flera barn, bland dem ständscirkulationsprofeten Thorsten Rudenschöld. I dessa släkt- och vänskapsförbindelser har man att söka förutsättningarna för vänskapen mellan Geijer och Rudenschöld. Jfr Geijer till Malla Silfverstolpe den 29/1 1830: SS XIII, s. 635.

⁴⁸ Nyssnämnda brev den 8/2 1802. Lars Fredrik Leijel lär ha givit Geijer lektioner i musik "för 6 skilling i timmen" och därvid visat sig vara en "ganska god lärare" (Norlind, Tobias, Erik Gustaf Geijer som musiker, Stockholm 1919, s. 11 f.).

⁴⁹ Upsala Tidning No 38 den 17 april 1802. "Averteringen" skulle säkerligen ske genom uppsatta affischer som då också närmare angav konsertens program.

Resp. Allmänhetens gynnande bidragande till dess ändamål".⁵⁰ En ny Stranenskykonsert kom i maj. Söndagen den 23 i denna månad uppfördes under Stranenskys ledning en "fullstämmig Harmonie Musik, hwarjemte Herr Stranensky äfwen låter höra sig på Glas-Harmonica."⁵¹ Eftersom Geijer som vi sett tidigare visat intresse för Stranenskys konserter, får vi anta, att han varit närvarande även vid de här nämnda samma termin.

För övrigt meddelade Geijer i brevet, att han måste flytta sina bopålar, efter att i 14 dagar ha bott hos Carl Fredrik Lizell och tillade: "men då jag ej kan få flytta in i mina rum förr än ungefär wid den tid, då Calle kommer, så måste jag, då jag wid Heden-grens ankomst ej mera får rum här flytta till Ludwig för att derpå ändteligen komma på mitt rätta ställe — Det blir bra besvärligt, men det får ej hjälpa".⁵² Att Geijer nu ej längre skulle bo med Heden-gren berodde tydligen på att han och hans yngre bror Carl Fredrik skulle kampera tillsammans och att han därför hyrt ett par nya rum för sig och brodern.

Medan Geijers brev i början av februari tillkommit i största hast och därför blivit kortfattat, var han så mycket utförligare i ett nytt brev senare under månaden. Inledningsvis skrev Geijer, att han väntade brodern Carl Fredrik, som väl inte skulle dröja länge med att komma. Vidare underställde Geijer faderns omdöme den plan för sin framtid han "med owiss hand" tecknat. "Kanske den är klok kanske orätt", säger han och fortsätter: "Jag wet det ej och wänder mig till den af hwilken jag är wan att se mina twifelsmål häfda". Och så följer planen:

Innan jag talar om hwad Examen jag bör taga, bör jag ha faststald en afsigt hwari jag tar den — Den afsigt jag här uppger är blott ett medel till att winna en nödwändigare och högre — Detta medel som jag först måste söka bemäktiga mig är, att få resa — Jag känner litet, ibland annat mig sjelf litet nog; men så mycket wet jag, att hvartåt ock den wäg leder, som jag skall beträda som *Man*, så är detta medel alltid wilkoret för

⁵⁰ Upsala Tidning No 39 torsd. den 22 april 1802. Biljetter à 16 ss. fanns hos källarmästare Östmark och vid ingången.

⁵¹ Upsala Tidning No 43 lörd. den 22 maj 1802. "Tiden och stället skall samma dag annonseras", hette det. Man skulle alltså genom uppsatta affischer meddela plats och tid för konserten.

⁵² Geijer till föräldrarna den 8 febr. 1802: SS XIII, s. 25 f.

utvecklandet af min ringa förmåga, för ernäendet af stadga och fermeté i Caractern för hastigheten och säkerheten af mitt omdöme i alla lifwets förhollande med ett ord, för min wärdighet som menniska och min duglighet som medborgare och ämbetsman — Inbillningskraften är den herrskande af mina förmögenheter, mitt hjerta är godt; men säkert swagt, jag är en däre i många afseende, som S: far bättre känner än jag, och som jag ej will uppräknä; emedan man bör rätta sina fel innan man bekänner dem; allt detta är egenskaper, som till mitt fördärf skulle djupare rotas, om jag ej snart rycktes bärt ur den lugna, lyckliga, förtroliga krets, där man ger och tar emot öfwerseende — Jag skulle bli en swärmare hvars blick sökte ett tomt synmål i en idealisk werld, jag skulle bli en af dessa Mellanting af menniskor, hvars handlingar äro beständiga fragmenter af swaghet, därskap och inbillningskraft, jag skulle bli oduglig för andra och mig sjelf — Men hwarföre widare tala om, hwad S: far wisseligen wet bättre än jag? Det är afgjort, jag *måste resa* —

Under förutsättning att han inte för tillfället skulle förändra den studiegång vid universitetet som han börjat, påvisade Geijer två möjligheter att nå detta mål att få resa: antingen att gå till kansliet eller att söka sig in vid akademien.

Skulle han gå kanslivägen vore det mera ändamålsenligt att ta kansliexamen än att bli magister, eftersom han då sluppe att läsa så mycket som han varken hade gagn av eller lust till. Han skulle då få resa "som Legations- eller Commissions Sekreterare eller också genom erhållande af en Reskondition". Men mot kanslivägen talade, att där krävdes stora rekommendationer för att komma fram, och konkurrensen var stor. Beträffande reskonditionsmöjligheten hade Geijer talat med sin inspector, Pehr von Afzelius, och denne hade ansett stora svårigheter föreligga att få en sådan för en relativt ung oerfaren student.

Den akademiska vägen syntes då Geijer mera framkomlig, och för denna hade Geijer större lust. Han skulle då kunna söka en docentur och genom skicklighet skaffa sig anspråk på ett resestipendium. "Dessa Stipendier äro wäl i allmänhet små; men om man får lyfta dem för flera år och reser mindre tid än i dem är utstakadt (något hvarmed man plär öfwerse) så torde de wara tillräckliga". Därför borde han ta en magister som gav rikliga möjligheter till framgång. Om han sålunda skulle bli magister, så måste han bli det så att han ägde full förtjänst såväl till docentur som till resestipendium. En slätstruken magister hade han ju flera gånger uttalat sitt

och widden af mine kunskaper, för uppöfwandet af mina få och förakt för. "Således ej blott för min resas skull, för grundeligheten ringa Talanger, försäkrandet af min förtjänst i hela mitt lif tror jag mig böra dröja till 1806". Så tillfogar Geijer som ytterligare skäl:

Att bli primus frågar jag ej efter, det kan jag ej bli, jag will blott då jag står på en plats, ej stå där half eller fjerndels eller hwad för fraction som hälst, jag will stå där helt och hållet — finge jag dröja så skulle jag kunna kanske wara ett år ifrån Upsala, skulle kunna med alfware läsa för Calle, kunna läsa *Natural Historia*, som i annat fall min tid ej tilläte.⁵³

Geijer torde också ha haft klart för sig, att han som inte inrikade sig direkt på studier för graden vid ankomsten till akademien höstterminen 1799, skulle få mycket kortare tid på sig för studiernas fullbordande till 1803, än de studenter som kommit samtidigt med honom, t. ex. Johan Olof Wallin, och som omedelbart tagit sikte på studier för graden. Detta måste innebära, att hans magister vid 1803 års promotion måste bli betydligt mer slätstruken än deras.

Överläggningarna hemma på Ransäter resulterade i att man ansåg att Geijer borde ta graden redan 1803, trots de invändningar som han rest däremot. Man torde ha ansett, att han glömt ett ganska näraliggande alternativ, nämligen att bli faderns medhjälpare och efterträdare på bruket. Med detta alternativ i sikte kunde man tillämpa samma tankegång som Johan Olof Wallin sammanfattat med orden "strunt i hurudan magister". Som brukspatron på Ransäter var det ganska likgiltigt, kunde man tycka, för Geijer vilken kvalitet hans magisterexamen hade. Viktigaste skälet till att man inte biföll Geijers begäran torde emellertid ha varit av ekonomisk art. Det var dyrt att hålla sina söner i Uppsala för studier.⁵⁴ Man be-

⁵³ Geijer till föräldrarna den 22 febr. 1802: SS XIII, s. 26 ff. Man bör kanske erinra om de talrika reseskildringar, som utkommit i bokhandeln och säkerligen stimulerat Geijer, liksom om de talrika notiser om utlandets större förhållanden som titt och tätt förekommit i tidningarna och varibland den ovan nämnda Vauxhall-notisen självfallet ingår. I Minnen (SS VII, s. 377) säger Geijer: "Jag är därför även en bland de största läsare av resebeskrivningar och har varit det från min barndom. Med vilket nöje genomgick jag ej redan då Ödmanns Sammandrag av så många resor!"

⁵⁴ Kostnaderna var betungande även för de föräldrar, som inte kunde be-

räkna, att underhållet för en student vid akademien vid denna tid höll sig omkring 150 rdr om året. Geijer, som synes ha haft svårt att ekonomisera och som dessutom köpte böcker, torde ha gjort av med uppemot 200 rdr. Om de yngre sönerna Carl Fredrik och Emanuel skulle vistas i Uppsala samtidigt som Geijer om också efter varandra, skulle det innebära en kostnad av c:a 350 rdr om året från och med 1802 fram till vårterminen 1806, och en sådan utgift på omkring 2000 rdr ansåg man sig hemma i Värmland inte ha råd med. Detta torde ha varit huvudinnehållet i det svar Geijer bekom någon gång i början av mars 1802.

Med anledning härav skrev Geijer hem i senare delen av mars och förklarade sig förstå skälen och skulle finna sig i beslutet:

Jag är ej mera owiss; efter min bäste far så will och kapt. Rappolt så will blir jag, om arbete och ett oryggeligt beslut skola något förmå, Magister till 1803. — Min gode far råder mig dertill och kapt. R: hvars råd för mig altid varit lyckliga har gjort mig föreställningar hvilkas sanning jag känner, som jag förtjent och ej mera will och skall förtjena — Jag bör ej mera wara owiss — Om mig är det således afgjordt — Hwad Kalle beträffar är jag i större willrädighet — Skulle han gå in i KammarRätten så wore den plan uppgifwen att S: far skulle behålla honom hemma till sin medhjälpare — Kanske wore det bättre — Kalle har genom sitt bättre hufvud mera tjenlighet till att bli ämbetsman än Emanuel — Men skulle Kalle ta Examen till Kammarrätten, så dels blefve hans kunskaper i allmänhet som för hans år ej äro många för mycket världslosade derigenom, dels hunne han det svårigen, då Theologi Examen måste gå förut; så framt detta skulle ske denna Termin — Åter under nästa Termin blir jag så aldeles, så helt och hållet sysselsatt med mig, att jag har föga tid att hjälpa honom. — Och när skall han då ta den? Men i fall S: far finner så godt, och blir vid det beslut, så kan jag väl kanske rycka så mycken tid ifrån mig, att kunna hjälpa honom något, och i det öfriga får jag väl, i fall ingen annan råd är, skaffa honom undervisning af andra — Gud väl-signe min bäste far som ej spar för oss hvarken sina omsorger eller sin kostnad.⁵⁵

Ehuru Geijer finner sig i det beslut som fattats där hemma, så framför han som vi ser en del betänkligheter och svårigheter, som

tecknas som fattiga. Sålunda klagade biskop O. Wallquist i Växjö i ett brev till C. P. Thunberg den 15 dec. 1795 över de dyra studiekostnaderna och förklarade, att han knappast komme att få råd att sända sina söner till akademien. Wallquist till C. P. Thunberg, sign. G. 300 (UUB). Jfr Rosengren, J., Om Olof Wallquist såsom biskop och eforus, Vexjö 1901, s. 87.

⁵⁵ Geijer till föräldrarna den 21 mars 1802: SS XIII, s. 29 f.

hans forserade studier fram till 1803 skulle föra med sig. Här skymtar också fram tanken, att Geijer och Carl Fredrik skulle fortsätta sina studier för ämbetsmannabanan och att då den yngre brodern Emanuel skulle inrikta sig på att bli faderns medhjälpare och efterträdare på Ransäter.⁵⁶

Emellertid ankom Carl Fredrik Geijer till Uppsala omkring den 1 mars 1802. Han inskrevs vid universitetet den 2 mars "spondente fratre E. Gust. Geijer", som det står i matrikeln. I Värmlands nation introducerades han redan den 1 mars.⁵⁷

Vårterminen 1802 anmälde sig Geijer att delta i Pehr Thyse-lius' kurs i läsning av Ciceros orationer och i hans övningskurs i latinska skrivövningar.⁵⁸ På professor Nordmarks föreläsningar följdes de båda bröderna åt — där var även Broocman åhörare — medan E. M. Fants föreläsningar och enskilda collegium i allmänna historien åhördes av Carl Fredrik ensam. Utan sin bror deltog Geijer i Daniel Boëthius' enskilda collegium i naturrätt, i vilket även Broocman deltog, och åhörde dessutom hans offentliga föreläsningar, vid vilka han hade Johan Olof Wallin som åhörarkamrat.⁵⁹ Någon närmare bekantskap synes trots de många sammanträffandena på gemensamma föreläsningar icke ha formerats mellan de nämnda studenterna. Geijer skrev nämligen i sin bekanta Broocmanrecension 1813, att han ej ägde lyckan av Broocmans närmare

⁵⁶ Den yngste brodern Bengt Gustaf var född 1801 och följaktligen vid denna tid blott ett år gammal, varför man inte tog honom med i beräkningen.

⁵⁷ Uppsala universitets matrikel 1782—1804 (UUA). *Catalogus Recentiorum*, sign. U 1500 c (UUB). Annu levde kvar den gamla sedan med studiehandledare, något som Geijer blev för sina yngre bröder. Någon sådan anordning vidtogs icke för honom själv som nybliven student troligen beroende på att hans rykte från Karlstad som enastående begåvning gjorde anordningen överflödig. Det är dock icke osannolikt, att hans första studier blivit målmedvetnare, om han haft en studiehandledare. Jfr Stiernstedt, W. Gordon, a. a., Bd II, s. 10.

⁵⁸ Åhörarförteckningar: F I: 15, UK:s arkiv (RA). På Förteckningarna står endast "Geijer, Vermel.", varför det möjligen även kan vara fråga om Fredrik Wilhelm Geijer men troligen är det Erik Gustaf, det gäller. Enligt studentkatalogen för terminen (F I: 15, UK:s arkiv, RA) var tre studenter Geijer närvarande vid akademien vårterminen 1802, nämligen Erik Gustaf, Carl Fredrik och Fredrik Wilhelm. Den sistnämnde som var släkt med de förstnämnda bröderna, var född 1784 och hade redan som 11-årig kommit till universitetet. Se *Catalogus Recentiorum*, sign. U 1500 c (UUB).

⁵⁹ Åhörarförteckningar (RA).

bekantskap och med Wallin blev han bekant först när de båda samtidigt hämtade sina pris hos Svenska akademien.⁶⁰ Förmodligen är det Erik Gustaf Geijer som döljer sig bakom den Geijer, som deltog i Johan Bredmans undervisning i "Fluxionerna", högre matematik och algebra. Carl Fredrik torde ha varit för omogen och Fredrik Wilhelm för bekväm för en sådan kurs. Geijers deltagande i denna kurs står f. ö. i bästa överensstämmelse med hans i ovan nämnda brev visade intresse för naturalhistorien och de naturvetenskapliga intressen, som tidigare aktualiserat sig kring kemi och mineralogi.

Vad Thyselii kollegier beträffar finns inga diarier bevarade, varför vi inte vet vilka Cicero-arbeten som behandlats. Nordmark föreläste om hydrostatisk och hydraulik, aerometri och läran om det reflekterade ljuset, strålbrytning och tubers konstruktion samt till sist om meteorologi och fysisk geografi.⁶¹

Om sina föreläsningar om moralfilosofiens grunder meddelar Boëthius i de utförliga diarierna, att han börjat sin undervisning redan den 29 januari. Han hade till en början behandlat sedeläran och dess egenskap av vetenskap och nära släktskap med matematiken. Han utredde vidare skillnaden mellan den filosofiska och uppenbarade moralen och framhöll nyttan av att studera moralen såsom vetenskap. Han fortsatte med att undersöka principerna för våra moraliska omdömen och frihetsbegreppet och granskade mysticismens, epikureismens och stoicismens dygdbegrepp. Till sist behandlades pliktbegreppet, bevisen för Guds existens och själens odödlighet samt moralens och religionens nödvändiga sammanhang.⁶²

I ett brev i början av maj till fadern tackade Geijer för de 60 rdr bröderna fått mottaga. Han meddelade samtidigt rörande sin disputation att den ännu på tre veckor inte skulle försiggå, och att han inte själv skulle skriva sin disputation. Han förklarade:

Jag skrifver icke sjelf — jag bedrager deri min bästa fars hopp men jag bedrager icke mindre mitt eget — mitt ämne var mig för svårt — Min föresats att skrifva sjelf var ock grundad på den hemliga tanke att jag kanske kunde komma att dröja med min (fil. kand.) Examen till 1804

⁶⁰ Geijer, E. G., Minnestal i Svenska Sjömannasällskapet den 26 april 1840: Hollander, S. A., Minne af Johan Olof Wallin, Stockholm 1865, s. 106.

⁶¹ Diarier, F I: 15, UK:s arkiv (RA).

⁶² Diarier: UK:s arkiv F I: 15 (RA).

eller 5 — Jag är ledsen öfver att ha använt så mycken tid på ett arbete som till en så nära förestående Examen är frugtlöst. —

Geijer sände också en kalkyl på sina och Carl Fredriks utgifter och ansåg att denna kalkyl skulle hålla men tillade dock: "Min uppsats på vad Disputationen kostar är ganska osäker, ty det låter så svårigen bestämma sig förut". Planerna för den kommande sommaren berörde han också:

Jag nekar ej att jag sysselsatt mig med den tankan att äfven i sommar uppföra mitt dyraste nöje för någonting som aldeles ej är ett nöje. Jag hade ernat begära lof att öfver sommarn dröja i Upsala. — Det var en ganska alfvarsam process som fördes af mig sjelf emot mig sjelf och hvarvid utslaget blev, som det plär bli då en och samma är både Domare och Part. — Jag far hem med den föresats att äfven hemma läsa med flit; men längre än en månad torde ej denna föresats räcka och efter dess förlopp önskar jag mig tillbaka i Upsala.

Till sist talar Geijer om att han erhållit "strängar till klaveret" från Stockholm.⁶³

Den 31 maj höll Värmlands nation sitt sista "landskap" för terminen. Vid detta tillfälle framfördes "en vacker och ganska väl författad afhandling" av studeranden Nils Nilsson. Avhandlingen bör ha varit av största intresse för de båda brukspatronssönerna Erik Gustaf och Carl Fredrik Geijer, eftersom den behandlade "Bergshandteringens upkomst och förkofran i Sverige" och var av den art, att "Inspector och samtelige Landsmännen förklarade sitt välbehag och nöje".⁶⁴

I slutet av terminen den 9 juni disputerade Geijer äntligen pro exercitio på en avhandling i naturrätt under Daniel Boëthii praesidium. Därvid hade han säkert åtskillig nytta av det naturrättskolegium han under terminen deltagit i för Boëthius. Avhandlingen, som

⁶³ Geijer till föräldrarna den 2 maj 1802: SS XIII, s. 29 f. Ehuru Geijer som vi sett själv tänkt författa pro exercitio-avhandlingen, vilket nu inte blev av, var det av allt att döma vanligast att praeses stod för den. Jonas Svedbom omtalar i ett brev 1800 att han inte själv skrivit sin pro gradu avhandling och att "sjelfve primus ej skrivit sjelf" och att blott 5 eller 6 promovendi gjort sig denna möda. Jfr Dahlgren, Lotten, Norrländska släktprofiler. Episoder och minnen ur Fredrika och Per Erik Svedboms bref och familjepapper I, Stockholm 1911, s. 56 f.

⁶⁴ Värmlands nations protokoll den 31 maj 1802 § 2 (UUB).

praeses författat men som bekostades av respondenten Geijer, var del I i en serie Dissertationes Academicarum Quaestiones in Jure Naturae a Recentioribus illustratas recensentium.⁶⁵ Syftet med dessa disputationer var, att respondenten skulle få visa sin skicklighet i att handskas med latinet i diskussionen.⁶⁶

Av allt att döma tillbringade bröderna Geijer sommarferierna i Värmland. Tydligt omprövade man därvid på grundval av de svårigheter Geijer som vi sett framfört åter frågan om Geijers magisterpromotion. Man kom till slutsatsen, att Geijer enligt sin önskan skulle få uppskjuta promotionen till 1806 och därmed få tid att hjälpa sina bröder i deras studier. Bröderna skulle ju först ta examen theologicum och sedan examen till rättegångsverken eller till Kammarrätten, som Geijer uttryckte det i brevet den 21 mars.⁶⁷ Man ansåg av allt att döma denna anordning med Geijer som studiehändler bättre och billigare än att man skulle skaffa Carl Fredrik och Emanuel "undervisning af andra". Det överensstämde ju också bäst med Geijers egen mening. Att beslut om uppskov med Geijers examen fattats under sommaren 1802 kan man sluta därav, att Geijer det kommande läsåret då han — om han skulle bli magister vid 1803 års promotion helt borde ha koncentrerat sig på examensämnena — ägnade sig åt så för examen ovidkommande studier som t. ex. italienska språket.⁶⁸

Från höstterminen 1802 och vårterminen 1803 är alla Geijers brev förlorade utom ett från i oktober 1802, som är ställt till systern Jeanne Marie Geijer. Vi känner därför ej närmare till familjeförhållandena från detta läsår. I det nämnda halft skämtsamma, halft allvarliga brevet docerar Geijer:

⁶⁵ Upsaliae MDCCCII. På del III i samma serie disputerade Johan Olof Wallin pro gradu. Jfr Schück, H., Ur Geijers brevväxling, Stockholm 1903, s. 210 och Geijers brev till föräldrarna den 2 maj 1802.

⁶⁶ Jfr Sahlin, C. Y., Om det akademiska disputationsväsendet: Nordisk universitets-tidskrift Bd II: 4, 1857, s. 60 ff.

⁶⁷ Jfr Molin, Adrian, Geijer-studier, s. 14. Molins påstående, att Geijer redan detta läsår också haft brodern Emanuels undervisning om hand är inte korrekt.

⁶⁸ Eftersom examen skulle avläggas först till 1806 års promotion fanns det gott om tid till en del fria studier. John Landquists påstående om Geijer, att "Han uppsköt flera gånger att ta sin magistergrad", är icke korrekt så till vida, som i verkligheten blott ett uppskov förekom — från 1803 till 1806. (Geijer, En levnadsteckning, s. 31). Promotion ägde ju rum blott vart tredje år.

Mycket kan man lära, ser du, Philosophi, Matematik, Historia, Dogmatik, och hvad det allt mer heter; det kan man lära; men föräldra kärlek, men syskonakärlek, men välvilja, trohet och menklighet, det lär man ej vid någon Akademi i Europa, det lär man vid en systers, vid en fars eller mors bröst bättre, och den som ej har lärt mer än att ha ett hjerta som älskar människorna, tror du ej hans vetenskap är mer värd än den som hämtas ur alla föreläsningar och böcker? — Nej hjertat är den rätta, enda grunden för all Wetenskap. — Hvad hjälper att studera för lifvet, om ej lifvet äger ett värde. Och äger lifvet ett värde? Svar på denna fråga kan blott hvar och en söka i sitt eget bröst. — Ser du således vi veta bägge lika litet, ha bägge intet att högmodas öfver.

Till nyheten att Knut Lilljebjörn kommit på besök till Samuel Troili utbrister Geijer: "Det är skada, att jag ej får vara nånsin hemma, då Liljebjörn är hos Troili. Men Upsala är ett ställe där jag blifvit van vid musikaliska förluster". Det musikaliska intresset hos Geijer visar sig alltså oförminskat.⁶⁹

Höstterminen 1802 anmälde sig Geijer att åhöra professor Nils Landerbecks offentliga föreläsningar och fortsatte att lyssna till Zachris Nordmarks framställning. Geijer deltog även i stallmästaren Olof Malmerfeldts undervisning i "Rid-Consten". På Malmerfeldts deltagarlista står visserligen blott "Geijer" och det kunde därför tänkas, att det är fråga om Fredrik Wilhelm Geijer,⁷⁰ men då Geijer även sedermera under professorsåren visade ett visst intresse för ridning, är det antagligt, att han denna termin, då han veterligen icke sysslat med fäktning eller svarvning tagit ridlektioner för att få "motion".⁷¹ Slutligen anmälde sig Geijer också som deltagare i en av N. F. Biberg ledd kurs i italienska språket.⁷²

⁶⁹ Geijer till Jeanne Marie den 25 oktober 1802: SS XIII, s. 32 ff. Beträffande den docerande tonen i Geijers brev kan anmärkas, att kvinnouppfostran vid denna tid intog ett betydande rum i den offentliga debatten. Se t. ex. "Om Fruntimmers Upfostran" i Upsala Tidning No 41 den 4/7 1801 med fortsättning i flera följande nummer.

⁷⁰ Åhörarförteckningar h. t. 1802 (RA). Samma tre Geijrar som förut fanns i Uppsala.

⁷¹ Vårterminen 1822 och troligen även en del andra terminer deltog Geijer i ridövningarna. På Malmerfeldts förteckning, daterad den 12 juni 1822 finns upptagen "Geijer, Professor" såsom en bland dem som "längre eller kortare tid" fått undervisning i ridkonsten. (UK:s arkiv. RA). Om ridundervisningen i Uppsala för Malmerfeldt ger Bernhard von Beskow (a. a., s. 25 ff.) en del lustiga glimtar.

⁷² Åhörarförteckningarna (RA). I Bibergs språkkurs, som icke var annonserad

Professor Nordmark behandlade i sina föreläsningar läran om kropparnas allmänna egenskaper och deras rörelse på grund av tyngdlagen. I senare delen av föreläsningarna behandlade han "De enkla Häfttygen, jämte de öfriga grunderna till Mechaniken".⁷³ Nils Landerbeck skulle enligt Catalogus praelectionum⁷⁴ förklara Indolem Methodi Fluxionum, ejusque ad varia problemata generalia solvenda. Under oktober förklarade han "Fluxionsmetoden till sin art och grund" samt visade nyttan och tillämpningen "att solvera problemer de Maximis et Minimis". I fortsättningen fram till terminens slut utredde han "metoden att determinera krokiga liniers Tangenter, Normaler m. m. . . i alla förekommande händelser; samt huru puncta flexus contrarii, då de äga rum, determineras".⁷⁵ Under terminen torde Geijer för övrigt ha ägnat sig åt handledning av brodern Carl Fredriks studier och möjligen åt studier i engelska språket.

Som vi sett hade Geijer redovisat kunskaper i tyska och franska i sin studentexamen och dessa språk hade han också studerat vid universitetet. Någon språkmästare i engelska fanns däremot inte vid akademien. Geijer bör dock i något sammanhang ha studerat också engelska, eftersom han några år senare kunde åta sig att som informator resa med ynglingen Schinkel till England. Nu är att märka att just denna termin höstterminen 1802 engelsk undervisning gavs i Uppsala av Sam Torner, boende i professorskan Mallets gård.

i Catalogus Praelectionum, deltog 10 studenter. Kursen är ett tecken på stigande intresse för Italien och söderns kultur. Det kan kanske erinras om att en kurs i italienska hållits i Uppsala vårterminen 1774, då italienaren G. B. Durini höll lektioner i sitt logi på Dragarbrunnsgatan (Upsala Tidning No 5 d. 5/2 177). En liknande kurs hölls 1795, då Emanuel Pratolongo gav lektioner för 1 rdr 16 ss. i månaden i Nosocomiehuset vid Riddartorget. Han rekommenderade som lärobok "för de Herrar Studerande, som åstunda en grundelig kännedom i Italienska språket" boken Miscellanea nella prosa Italiana, vilken jämte en därtill hörande ordbok såldes för 16 ss. på boktryckeriet i staden (Upsala Tidning No 27 d. 8/4 1795). Boken annonserades som nämnt också våren 1800 (Upsala Tidning No 14 10/4 1800).

⁷³ Nordmarks diariet (RA).

⁷⁴ Upsaliae MDCCCII.

⁷⁵ Landerbecks diariet: UK:s arkiv F I: 15 (RA). "Professorerne wid Upsala Acad." säger om Landerbeck, att han var "Kunnig i sin sak. Enfaldig och torr i umgänget".

Man kan därför fråga sig om Geijer denna termin inte bara studerade italienska utan även engelska, och att dessa kunskaper kom honom väl till pass, då han 1809 företog sin engelska resa.⁷⁶

På Värmlands nations slutsammankomst för terminen försvarade Geijers intime vän Severin Löwenhielm med E. A. Kjellin som respondent "sina utgifne Theses miscellaneas emot Herrar opponenter Olof Örtenblad och Lars Daniel Hammarén".⁷⁷ Geijer som denna gång inte opponerade extra har säkert med stort intresse följt disputationen, helst som de agerande samtliga hörde till hans trängre bekantskapskrets.⁷⁸

I Geijers bevarade brev från denna termin, brevet till systemen Jeanne Marie, talade han om Uppsala som ett ställe, där man vants vid "musikaliska förluster". I slutet av terminen hölls dock en konsert i staden. Enligt annons uppfördes en fullstämmig konsert i rådhusalen lördag den 11 december till förmån för herr Muthreich. Programmet upptog följande nummer: 1. Sinfonie 2. Fleut-Concert 3. Violin-Quartette 4. Andante med variationer för Fleut-Solo 5. Fleut-Quartette 6. Finale".⁷⁹ Tyvärr säger oss programmet inte så mycket då kompositionerna varken specificeras eller komponisternas namn omtalas. Emellertid torde vi få förutsätta, att Geijer varit med bland åhörarna.

Inga uppgifter föreligger om var bröderna tillbringade julferierna. Sannolikt tillbringade de dem hemma på Ransäter.

Vårterminen 1803 var åter alla tre Geijarna, släktingen Fredrik

⁷⁶ Upsala Tidning No 11 lörd. den 25 sept. 1802. Vid sidan av universitetet hade engelska studerats även tidigare i Uppsala. År 1774 gavs exempelvis undervisning i engelska 2 timmar om dagen 4 gånger i veckan av engelskläraren Mannercrantz (Tidningar Utgifne i Upsala No 13 den 9/4 177). Frågan om inrättande av en docentur i engelska vid universitetet hade en viss aktualitet 1798 (UK:s arkiv, sign. E II: 45, Inkomna skrivelser, RA).

⁷⁷ Värmlands nations protokoll den 6 dec. 1802 § 1 (UUB).

⁷⁸ Det bör kanske observeras, att ett flertal av medlemmarna i nationen denna tid, exempelvis Olof Erik Bergius, Erik Gustaf Geijer, Göran Gustaf Uggla, Ludvig Heijkenskjöld, E. A. Kjellin, sedermera kom att slå sig samman i Götiska förbundet. Studentårens samvaro och kamratskap i Uppsala har varit en bidragande orsak till förbundets bildande.

⁷⁹ Upsala Tidning No 22 lörd. den 11 dec. 1802. Konserten började kl. 1/2 6 och biljetter kunde som vanligt fås på Östmarks och Flodbergs källare.

Wilhelm och Erik Gustaf och Carl Fredrik i Uppsala, såsom framgår av den till universitetskanslern insända studentkatalogen för Värmlands nation, förd av Severin Löwenhielm. Vid slutet av terminen intygade inspector Pehr von Afzelius, att han hade intet annat än gott och berömvärdt att säga om sina studenters "flit, framsteg och uppförande".⁸⁰ Av de mycket ofullständigt bevarade åhörarförteckningarna framgår, att Geijer fortsatt sin ridning för Malmerfeldt under terminen,⁸¹ men på ingen av de övriga bevarade listorna träffar man på Geijers namn. Dock kan man indirekt sluta sig till att Geijer studerat filosofi för Benjamin Höijer. Förteckningen över åhörare på hans offentliga föreläsningar är dock förlorad. Listan på åhörare av hans enskilda föreläsningar i pedagogik är däremot bevarad och visar, att bl. a. Geijers gode vän Severin Löwenhielm men inte Geijer hörde till deltagarna jämte sådana studenter som Grenander, Broocman, Kjellander och Tannström.⁸² Att Geijer däremot hörde till den grupp, som åhörde Höijers offentliga föreläsningar, vilka enligt Catalogus Praelectionum⁸³ skulle behandla "Philosophiam Pulchri & Artium" och "Historiam denique Philosophiae", kan man sluta sig till av hans uttalande i ett brev 1804, där han säger, att adjunkten Höijer h. t. 1804 inte hade kunnat föreläsa av brist på åhörare och betonar, att Höijer "läser likvíst så intressant".⁸⁴ Till grund för uttalandet bör ju ligga en längre tids åhörarskap från Geijers sida, och då står till buds för ett sådant endast vårterminen 1803 och vårterminen 1804, eftersom Geijer var frånvarande höstterminen 1803, och det är mycket osäkert om Höijer höll några föreläsningar vårterminen 1804. Höst-

⁸⁰ Studentkatalog för Värmlands nation v. t. 1803: UK:s arkiv F I: 15 (RA).

⁸¹ Malmerfeldts förteckning, daterad den 8 juni 1803: ibidem.

⁸² Åhörarförteckning, daterad av Höijer den 10 juni 1803: ibidem. I förbigående må nämnas, att B. Liljekrantz (a. a., s. 302) far vill, när han tror, att Höijer föreläste i pedagogik "i avsikt att meritera sig för en privatskola i Uppsala, planerad av regeringsrådet G. Hallenstierna men aldrig realiserad". Det var inte fråga om någon privatskola utan om en ifrågasatt lärostol i pedagogik vid universitetet. Jfr Pedagogisk Tidskrift 1900, s. 149 ff. och H. Schücks inbjudningskrift 1910 (s. 35 ff.) vid Bertil Hammers tillträde till professuren i pedagogik. Jfr Inkomna skrivelser 1809, sign. E II: 52, UK:s arkiv (RA).

⁸³ Upsaliae MDCCCIII.

⁸⁴ Brev den 5 nov. 1804: SS XIII, s. 39.

terminen 1804 måste Höijer som nämnt inställa föreläsningarna av brist på åhörare.⁸⁵

Över sina föreläsningar i filosofi vårterminen 1803 har Höijer avlämnat ett diarium, som är bevarat.⁸⁶ Enligt detta "afhandlade" han till en början de "menskliga kunskapsförmögenheterna i afseende på Philosophien, hvarigenom jag, "skriver han," sökt bereda mig vägen till den afhandling af denna vetenskaps principer, hwilken jag denna termin företagit mig". Efter att på detta sätt ha "utredt och fastställt Philosophiens sanna både materiella och formella princip" företog han

at visa hvad filosofiskt system är, och systemets och principens inbördes sammanhang. — Indelning af alla möjliga oriktiga principer för Philosophien, och granskning af de verkliga försökta, på olika tider och af olika Philosopher börjad. — Granskning af realistiska principen och systemet. — Granskning deraf under dess äldsta och råaste form, Emanations-systemet och Materialismen. — Granskning af Atomistiska principen och systemet. — Granskning af Platons system och princip. — Granskning af Aristoteliska systemet och principerne. — Des Cartes, Mallebranche, Leibnitz och dess anhängares. — Lockes, de nyare materialisternas, syncretisternas och popular-Philosophernas principer. — Scepticismen granskad och vederlagd. — Granskning och vederläggning af Kant och Fichte. — Granskning och vederlagt Bardili, Reinhold och de nyare Sceptici.⁸⁷

Det är att antaga, att Geijer jämsides med åhörande av de Höijerska föreläsningarna bedrev ett intensivt studium i den filosofiska litteraturen. Det var säkerligen från och med nu som han återläste Kants, Schellings och Fichtes skrifter, vilka som han säger i Minnen "ej kommit af mitt bord, varom deras utslitna ryggar i min bokhylla ännu vittna" och vilka han "läst och återläst", och i gröngräset var Locke och Condillac hans följeslagare.⁸⁸ I vitterhet och konst tog Geijer till en början särskilt intryck av Rousseau och Schiller, senare — "det vill säga till min dödsdag" — mera av Goethe och Shakespeare. Vilka starka intryck han tog av Höijer och hans undervisning, vittnar han om i Människans historia, där han framhåller: "Jag räknar ock för en lycka det tillfälle jag haft,

⁸⁵ Se nyssnämnda Geijer-brev. Även L. Hammarsköld berättar om inställandet av föreläsningarna h. t. 1804. Jfr Liljekrantz, B., a. a., s. 354.

⁸⁶ Föreläsningdiarier v. t. 1803: UK:s arkiv F I: 15 (RA).

⁸⁷ Jfr Höijers ansökning om ökad lön och om examinationsrätt i UK:s arkiv, sign. E II: 49 (RA).

⁸⁸ Geijer, E. G., Minnen: SS VII, s. 322 ff.

att oafbrutet i flera år få följa en stor svensk filosofis föreläsningar, av vilka jag ej försummade en enda, även under den tid då han, till föga heder för Upsalas filosofiska bildning, var stängd från offentlig verksamhet, och hans auditorium stundom blott bestod av 5—6 personer".⁸⁹

Som en motvikt mot de intensiva filosofiska studierna får man väl betrakta den ovan nämnda ridningen. Sina musikaliska intressen har Geijer också säkerligen livligt odlat. En hel del offentliga konserter hölls under terminen i Uppsala, och med tanke på Geijers flerstädes uttalade intresse för dylika får man utgå ifrån att han varit närvarande. Måndagen den 7 februari hölls sålunda på Gustavianska auditoriet en "fullstämmig Concert", vid vilken "exequerades" ett flertal solonummer på "Violoncell och Fleut-Traversjer". Dessutom framträdde en 12årig gosse med en "Solo-Concert på Oboe".⁹⁰ En ny konsert hölls den 11 maj till förmån för de brandskadade i Göteborg. Auditoriet bestod denna gång av 900 personer och behållningen blev 302 rdr.⁹¹ Om programmet vid konserten vet vi intet, då detta tydligen meddelats genom affischer på olika ställen i staden. På Kristi himmelfärdsdag var åter "en fullstämmig Vocal-Musique i Domkyrkan" anordnad, då kungl. kamarmusikus Stranensky medverkade. Behållningen av denna konsert tillföll Läse- och arbetsskolan i Uppsala.⁹² Om programmet vet vi även i detta fall ingenting. Slutligen hölls den 19 juni en konsert av den nyssnämnda Stranensky på salen vid Bränneriet. Den bestod av en fullstämmig harmonimusik, i vilken "bara nya Compositioner komma at exequeras"⁹³ Programmet är även i detta fall obkant.⁹⁴

⁸⁹ Geijer, E. G., Människans historia: SS X, s. 82. Om Schillers betydelse för även andra samtida studenter såsom exempelvis Johan Olof Wallin har ovan flerstädes antytts.

⁹⁰ Upsala Tidning No 31 lörd. den 5 febr. 1803. Den 12-årige gossen var säkerligen Johan Stranenskys son Carl Stranensky, som vid denna tid blev elev vid Musikaliska akademiens konservatorium. Vi befinner oss ju i de musikaliska underbarnens tidevarv, då bl. a. de båda Berwald, Johan Fredrik och Franz, såsom barn förundrade en kräsen musikpublik.

⁹¹ Upsala Tidning No 48 lörd. den 14 maj 1803. Publikisiffran säger oss något om musikintresset i Uppsala! 900 är troligen tryckfel för 200!

⁹² Upsala Tidning No 48 lörd. den 14 maj 1803.

⁹³ Upsala Tidning No lörd. den 18 juni 1803.

⁹⁴ Biljetter fanns till köps hos traktören Berg på Eklundshov och vid in-

Vid terminens slut hölls den vanliga sammankomsten i Värmlands nation. Därvid höll Fredrik Wilhelm Geijer "en väl författad oration om den Göthiska folkvandringens stora och märkvärdiga följder".⁹⁵ Man torde inte ta mycket fel om man antar, att Erik Gustaf varit sin släktinge till hjälp vid författandet av orationen och att han därvid haft att sätta sig in i det problemkomplex orationen berörde.

Den 14 juni avlade Carl Fredrik Geijer efter förutgången anmälan examen till "Rikets Kammar- och Räkenskaps Wärk". Denna examen, oftast kallad kameralexamen, upptog som huvudämnen naturrätt, sedelära, kameral lagfarenhet och aritmetik. Efter examen utfärdades för honom liksom för övriga samtidigt examinerade "Testimonium Academicum till Kammar wärken" såsom betyg.⁹⁶

Efter Carl Fredriks examen och terminens slut återvände de båda bröderna Geijer hem till Ransäter. Man kunde vara stolt över det resultat som vunnits. Att Geijer däremot skulle på något sätt ha känt sig som en misslyckad individ vid hemkomsten, såsom flera av de forskare som behandlat detta skede i hans liv påstått, finns intet som helst bevis för. Tvärtom bör både han och familjen där hemma känt den största tillfredsställelse över att han på ett så effektivt sätt, hjälpt sin bror fram till examen.⁹⁷

gången. Under hösten 1803 den 13 nov. hölls en konsert på Gustavianska auditorium "af ett Sällskap Amatörer". Konserten gavs till förmån för Sundsvalls stad (Upsala Tidning No 25 lörd. den 12 nov. 1803. Enligt samma tidning No 26 den 19/11 blev behållningen av konserten 167 rdr 7 ss.). Amatörsällskapet vågade "at hos et aktningwärdt Publicum tala et ord för desse af behofvet tryckte med-menniskor" och man gjorde det "med så mycket större hopp om framgång som man lyckligtwis flere gånger ägt af denne stads Hög- och Respektive Inne-wånare de utmärktaste prof på den wälgörande anda, som characteriserar et uplyst tidehwarf".

⁹⁵ Värmlands nations protokoll den 2 juni 1803 § 1 (UUB).

⁹⁶ Cons. Academici protokoll den 14 juni 1803 § 1 (UUA). Carl Fredrik erhöi snart anställning vid de centrala ämbetsverken i Stockholm, blev så småningom kamrer vid Frimurarbarnhuset och senare vid Järnkontoret.

⁹⁷ Se Norberg, Elsa, Ny illustrerad svensk litteraturhistoria Bd III, Stockholm 1956, s. 198. Jfr Schück, H., Illustrerad svensk litteraturhistoria Bd V, s. 428 f., där det heter, att Geijer bör rimligtvis ha "känt sig såsom en misslyckad individ, som ej motsvarat familjens förväntningar". Varken Schück eller Norberg tycks

Enligt Geijers i brevet den 22 februari 1802 framkastade och av föräldrarna tydligen sedermera godtagna plan för studierna, — om han fick skjuta på promotionen till 1806 — skulle han med allvar läsa med Carl Fredrik, vilket han nu våren 1803 fullgjort på ett berömvärdt sätt. Vidare hade han då förutsatt, att han kunde vara borta från Uppsala något år, innan han där skulle börja handleda den yngre brodern Emanuel och gå in i slutfasen av sina egna gradualstudier. Den lämpligaste tiden för bortovaron från Uppsala var följaktligen läsåret 1803—1804, då Carl Fredrik avslutat sina akademiska studier och Emanuel ännu ej börjat dem och då han i stället kunde ägna sig åt någon informatorstjänst och på så sätt slippa ligga fadern till last. Kunde han dessutom erhålla en sådan informatorstjänst, som tillåte honom att taga med sig sin discipel till akademien, så skulle han även denna tid kunna bekosta sina studier själv. På dylikt fanns många exempel i Uppsala: J. J. Brändström läste med Bernhard von Beskow — detta dock några år senare — N. M. Tannström med greve von Stedingk, Johan Jakob Hedrén med Carl och Axel von Wahrendorff, Erik Edholm med Magnus Brahe, Johan Olof Wallin med den unge Hedblad etc.⁹⁸ Det gällde alltså att erhålla en passande informatorstjänst.⁹⁹ Helst borde det vara en sådan tjänst där discipeln avslutade sin uppfostran med en utrikes resa, och då informatorn hade utsikt att få följa med som reseledare.

I detta läge har Geijer tydligen ganska tidigt under vårterminen 1803 vänt sig till sin faderlige vän och gynnare Rappolt, och bett honom att hos sin gamle vän Malte Ramel utverka rekommendation till en informatorsplats. Enligt Geijers minnestal över Ramel var det fråga om "en enskild" lärarbefattning, och man drar gärna därav den slutsatsen att det varit fråga om en viss bestämd tjänst, för vilken Ramels vitsord skulle ha avgörande betydelse. Då Ramels

käna till informatorskapet för Carl Fredrik och att denne avlagt examen redan i juni 1803.

⁹⁸ Beskow, Bernhard von, a. a., s. 30.

⁹⁹ Annonser från studenter som önskade informatorsplatser förekommer allt som oftast i pressen. Se exempelvis en sådan annons som skulle kunna vara av Geijer i Upsala Tidning No 11 lörd. den 25 sept. 1802 under ubriken: Under-rättelser.

själva inte hade några barn bör det ha varit fråga om någon familj i den närmaste släktkretsen. Man kan då anta, att det gällt Gustaf Adolph Lewenhaupt, vars fader Adam Ludvig Lewenhaupt var bror till Malte Ramels maka Amalia Beata. Gustaf Adolph Lewenhaupt, Amalia Beatas brorson, var född 1795 och alltså 1803 åtta år, just i den ålder då man brukade anställa en informator.¹ Familjen Lewenhaupt bodde på Kasby gård i Lagga socken, ett par mil sydost från Uppsala, en belägenhet, som skulle ha passat Geijer utmärkt och givit möjligheter att få ha discipeln hos sig om något år vid akademien, liksom exempelvis Johan Olof Wallin hade den unge Johan Fabian Hedblad från Stadra hos sig i Uppsala.

Man får som nämnt anta, att Rappolt skrivit till Ramel redan tidigt under vårterminen, eftersom denne hunnit göra efterforskningar rörande Geijer i Uppsala, fått svar från Uppsala och sänt brev till Rappolt och denne hunnit uppvisa Ramels brev på Ransäter, och man tar i betraktande avstånden och den tidens tröga postkommunikationer. Ramels brev innehöll det beskedet, "att inhämtade underrättelser från universitetet, där jag studerade, mer vittnade om min ungdoms flyktighet än stadga",² säger Geijer. "Det var min första erfarenhet av vad namn och rykte ville säga. Jag tyckte mig utpekad för hela världen."³

Man har spekulerat åtskilligt över, varifrån Ramel fått uppfattningen, att Geijer var en yngling utan stadga. John Landquist, som konstaterar att man inte vet vem som avgivit det ofördelaktiga omdömet, anser det ligga närmast till hands att anta, "att Geijer enligt en vana han bibehöll hela livet vid tillfälle brusat ut i några frispråkiga yttranden, till exempel om regimen, om servila eller klena professorer: har han, vilket kan antagas, också bland kamrater yttrat vad han skrev i brevet, att man till kungabesöket kunde

¹ Gustaf Adolph Lewenhaupt inskrevs sedermera den 28/4 1809 i 14-årsaldern vid Uppsala universitet (Uppsala universitets matrikel, UUA). I sitt inträdestal i Svenska akademien erinrade Geijer om att försynen nekat Malte Ramel att få njuta en faders glädje men att han sökt "ersättning i vården om nära anhörigas uppfostran och lycka".

² Inträdestal i Svenska akademien den 25 jan. 1826: SS III, s. 366. Jfr Minnen, SS VII, s. 318.

³ ibidem.

uppföra musikprocessen som 'svenskt original', så hade ju det i lojala kretsar varit fullgod anledning att anse honom sakna stadga."⁴

Saken är troligen enklare än så. Låt oss anta, att Ramel vänt sig till "Sanctus Spiritus" Pehr Fabian Aurivillius, som hade goda Stockholmsrelationer och vars fader Carl Aurivillius varit ett av de klarast skinande ljusen vid Uppsala akademi med internationell ryktbarhet som orientalist vid den tid, då Ramel i sin ungdom studerade i Uppsala.⁵ Vad skulle Aurivillius svara? Han fann vid granskning av Geijers universitetsstudier, att denne dröjt länge, innan han disputerade pro exercitio, att han studerat för inte alltför många professorer — Neikter, Aurivillius, Dahl, Fant, Boethius, Nordmark, Landerbeck och Bredman. Det var för den tiden ett ganska litet antal, om man betänker, att examensämnen var 14 och jämför med andra studenters studier t. ex. Johan Olof Wallins och Carl Ulric Broocmans. Geijer hade visserligen bedrivit studier också för en del icke ordinarie lärare — Thyselius, Frykstedt, Holmquist, Biberg och Höijer. En ordningsälskande student borde ju dock tänka på sin examen och då i stället för Höijer ha valt studier för Högmark, och varför i all världen studera italienska, tyska, franska och kanske isländska och engelska, allt ämnen som inte hade någon som helst betydelse i examen, i vilken de inte ingick. Och så hade denne student till råga på allt det övriga sysslat med svarvning, ritning, fäktning och ridning. I ritningen och framför allt i fäktning och ridning bestod deltagarna som nämnt av en lång rad adelsmän, grevar och baroner, och deras flit och seder stod inte i bästa rykte vid universitetet. År 1802 gjorde t. f. universitetskanslern en un-

⁴ Landquist, John, Geijer. En levnadsteckning, s. 34. I sin tidigare Geijerbiografi (Erik Gustaf Geijer, hans levnad och verk, s. 29) säger Landquist däremot: "Det är obekant vem som gett och vad som orsakat detta omdöme — dvs. om flyktighet och bristande stadga — kanske har Geijers dröjsmål att avlägga examen och föranlett det". Häri tror jag såsom framgår av det följande, att det ligger en kärna av sanning.

⁵ Enligt "Professorerna wid Upsala Acad." var Aurivillius "Något intolerant, emedan han aldrig varit gosse, utan alltid man, och lefvat blott inom sin studerkamare". Han var heter det vidare "het och kinkug som Förman". Claes Julius Ekeblad som också i sin ungdom (han var född 1742) lyssnat på Carl Aurivillius, yttrade i ett sammanhang om en föreläsare, att han "läste rätt väl och nästan så godt som Aurivillius i Upsala". Aurivillius hörde sålunda till de professorer,

dersökning rörande adelns oflit på föreläsningar och i studier.⁶ Han hade av åhörarförteckningarna mot sin förmodan inhämtat, att ehuru antalet av den studerande adeln var ansevärt, hade blott en ringa del bevistat de offentliga föreläsningarna. Sålunda hade av Fants 93 åhörare endast 10 varit adelsmän, av Neikters 136 blott 9, av Boëthii 56 allenast 4 och av Aurivillius' 71 blott 4. Av Thunbergs 33 åhörare var blott en adel, av Nordmarks 73 blott 6 och av Dahls 40 var ingen av adel. Kanslern hade med nöje konstaterat att adjunkterna Holmquist och Thyselius hållit fyra privata kollegier men att frälset även där varit lika illa representerat. Thyselius hade bland 74 åhörare haft blott fyra av adel och i Holmquists matematikkollegium fanns blott 2 av 24.⁷ Vad gjorde då adelsynglingarna? Den framstående vetenskapsmannen och professorn Daniel Melanderhielm, som vid denna tid var Vetenskapsakademiens sekreterare, hade betonat att större delen av adeln vid universitetet inte vistades där för studiers skull "utan förnämligast för att rida och fäkta" samt fortsätter: "De öfriga studerande adelsmän äro några få fattiga ynglingar, som komma hit för att njuta några för adeln inrättade stipendier såsom Helmfeldtska, Gyllenhielmska, Falkenbergiska. Nu mera ser man också så godt som aldrig till de få adelsmän, som här äro, hvarken i föreläsningar eller i Academien vid Soleniteter och Disputationer, vid hvilka tillfällen de icke låtit höra af sig. Det vil synas som ignorenceprincipen är mycket på vägen att taga öfverhand ibland de unga i det ståndet". Melanderhielm betonade ytterligare, att denna ungdom således mest sysslade med exercitierna, hyste förakt för professorerna och de teoretiska studierna och förledde även de från början flitiga studenterna snart

som det hade hört till god ton hos aristokratien att åhöra (Ahnfeldt, A., *Ur svenska hovets och aristokratiens lif*, Bd V, Stockholm 1882, s. 107).

⁶ Annerstedt, C., *Samlingar till Upsala Universitets Historia*, sign. U 40: 30, s. 305 (UUB). Uppgifterna enligt Brahes brev till Consistorium Academicum den 4 febr. 1802 (UUA). Jfr Johan Gustaf Ehrensvärds intryck från Uppsala (Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III:s hof, utg. av E. V. Montan). Han relaterar, att i Uppsala var ingen adelsman, som lärde sig vetenskaper, utan man lärde sig språk för att kunna tala vid hovet och lärde sig dansa och rida av samma skäl.

⁷ I detta sammanhang påpekade kanslern, att få förteckningar på privata kollegier inkommit till kanslersämbetet och uttryckte kravet att i fortsättningen få fullständiga dylika.

från deras allvarligare studier.⁸ Och i denna ökända grupp befanns det att också Geijer intagit en plats.⁹

Den helt säkert mycket allvarlige och samvetsgranne meddelaren till Ramel från Uppsala, Aurivillius eller någon annan,¹⁰ kunde följaktligen berätta, att Geijer inte bara sysslade med en hel del studier, som alls inte hörde till examen eller förde till magistergraden utan att han dessutom även livligt umgåtts i den ökända adliga fäkt- och ridmiljön, vilken kanske — kunde man tänka — var orsaken till att han bedrivit så till synes planlösa studier. Sedda från inskränkt synvinkel måste Geijers studier och sysselsättningar verkligen ha tett sig såsom mer vittnande om hans "ungdoms flyktighet

⁸ Melanderhielm, Daniel, *Berättelse och tankar om Academien i Upsala* (1783): Strödda handlingar rörande Upsala Academi, sign. K:UK:s arkiv (RA). Jfr Schück, H., *Från det forna Uppsala*, Stockholm 1917, s. 181 ff. (Akademiska dansmästare). Se även P. F. Aurivillius' brev från Uppsala den 2 juli 1805 till C. C. Gjörwell (Ep. G 7: 36, KB), där han förklarar, varför bokmarknaden bland studenterna var så dålig. De fattiga studenterna hade inte råd att köpa böcker. "De förmögnare åter äro egentligen icke här för att studera, utan endast för att taga Examina till Collegierna eller ock för att nyttja Exercitiemästarnas undervisning". Jfr Arndt, E. M., *Reise durch Schweden im Jahr 1804*, I, Berlin 1806, s. 82, och Lundh, H., *Den svenska adeln vid Uppsala universitet: Symbola Litteraria*, Uppsala 1927, s. 123 ff. En del av de adliga studenterna, de s. k. "markiserna" bodde i lyxvåningar, hade med sig egna hästar på stall osv. (Beskow, B. von, a. a., s. 30).

⁹ Det är möjligt, att Geijers sedermera kritiska inställning till adeln accentuerats genom den på grund av självsyn vunna erfarenheten av adelsungdomens vid universitetet tankevärld med dess bristande studieintresse och så att säga "kulturlösa" livsföring. Jfr Hessler, C. A., "Aristokratfördomandet". En riktning i svensk historieskrivning: *Scandia* Bd XV, 1943, s. 209 ff. I sitt arbete "Om historien och dess förhållande till religionen" säger Geijer: "Vad skall man säga om en adel, i fall den funnes, hos vilken intet drag vore så allmänt som förakt för lärdom? Vad begrepp kan den göra sig om sin bestämmelse? Var är adeln hos dessa adelsmän?" (SS I: 255). Har man inte häri möjligen att finna en remissens hos Geijer från hans samvaro med adelsungdom under studieåren i Uppsala?

¹⁰ Enligt uppgift av Geijers son Knut kuggades Geijer i tentamen i estetik, då han första gången var uppe att pröva i ämnet för Aurivillius (Geijer, Knut, *Lefnadsteckning öfver Erik Gustaf Geijer: Minne af Erik Gustaf Geijer*, Örebro 1869, s. 16. Jfr Molin, A., a. a., s. 46). I det följande får vi även se, att Aurivillius betackade sig för Geijer som docent. Man skulle därav kunna tro, att Aurivillius var intagen av ovilja mot Geijer och att oviljan kanske härledde sig från granskningen v. t. 1803 av Geijers studier.

än stadga". Meddelaren ansåg sig helt visst på grund av sina konstateranden om Geijers studier ha avgivit ett rättvist omdöme! Det var kontrollen av de till synes för magistergraden oändamålsenliga studier Geijer bedrivit som ledde till det ofördelaktiga omdömet om honom.

IV.

GEIJERS STUDIER 1803—1806

Som vi sett var det meningen, att Geijer skulle vara borta från Uppsala läsåret 1803—1804, eftersom det inte fanns anledning att vistas vid akademien alla terminerna till 1806. Enligt den uppgjorda planen skulle han om möjligt skaffa sig en informatorplats under detta mellanår, och därmed lätta den ekonomiska bördan för fadern, som eljest skulle få underhålla sonen hemma. Carl Fredrik behövde troligen också ett visst understöd vid sitt etablerande i Stockholm. Emellertid träffades Geijer av bakslag i fråga om informatorstjänsten, och detta fick till följd, att han stannade hemma höstterminen 1803.¹ Familjen, som grundligt kände sin Erik Gustafs kvalifikationer, torde inte nämnvärt ha påverkats av Ramel-brevets rykte att han saknade stadga, men Geijer själv blev uppenbart mycket upprörd över ryktet, som kostade honom den tilltänkta informatorplatsen: "Hela mitt väsende kom i uppror", säger han som nämnt i *Minnen*", för att avskudda den oförtänkta namnkunnigheten genom förvärvandet av en bättre".² I inträdestalet i Svenska akademien yttrade han om samma sak: "Den unge studenten beslöt att på ett ärofullare sätt erövra en så vördad mans uppmärksamhet, och emellen harm och förtjusning föddes hans första vitterhetsförsök, som ägde den lyckan att av eder, mine herrar, belönas. Jag såg då friherre *Ramel*, och jag ser ännu för mig hans vörndsvärda gestalt och denna blick, i vilken själens godhet målade sig. Med hans sätt att emottaga mig hade jag skäl att vara nöjd".³

¹ "Hösten tillbragte jag hemma", säger Geijer i sina *Minnen*: SS VII, 319. Om faderns ekonomiska ställning se Olofsson, S. I., a. a., s. 24 f.

² *Minnen*: SS VII, s. 318.

³ Geijer, Erik Gustaf, *Inträdestal* i Svenska akademien: SS III, s. 366 f. Även i *Minnen* (s. 320) berättar Geijer om mötet med Ramel, "som ovetande hade föranledt min första litterära bedrift, och vilken jag efter tjugo år skulle ha

I sina Minnen berättar Geijer om sin fälttågsplan att återvinna sitt goda rykte. Han ville tävla i Svenska akademien. Tävlingsämnet kände han dock inte till. Han berättar och hans skildring är en kulturinteriör av betagande innehåll:

Så grep jag till pennan; och skrev *Äreminnet över Sten Sture den äldre*, till tävling i Svenska akademien år 1803. — Rädd och med största hemlighet gick jag till verket. — Jag visste ej ens, då tanken uppstod, vilket prisämne var utsatt för året. Det skulle stå i Post- och Inrikes-Tidningarna, vilka, efter att ha gjort sin rund i socknen, stannade i prästgården. En augustiafton vandrade jag med mitt bekymmer åstad dit, och begärde, under någon förevändning, av komministern, att få se vad som kunde vara övrigt av tidningarna för året. — Han drog fram en gammal bordslåda, där, bland ostskalkar och brödbitar, en bunt mer eller mindre fullständiga numror var instucken, lyckligtvis ibland dem, den jag sökte. På vägen hem erfor jag först vad det vill säga att gå havande med ett vittert foster. Tidningsbladet blev mig ordentligen tungt i fickan.

Geijer berättar vidare hur han tragglade igenom Dalins Svenska historia för att få stommen till sin skrift och fortsätter:

Sedan man någorlunda kommit till rätta med ämnet, var en ej ringa svårighet att få det på papperet. Min far var en sträng hushållare med sådant. Jag måste erkänna, att jag hemligen och olovligt tillgrep vad jag behövde. — Jag gömde mitt rov i ett gammalt tomt väggursfederal; dit också Sten Stures äreminne, allt som det skrevs, ark efter ark, nedsteg.

Geijer fortsätter med att berätta hur försiktigt han fick lov att agera vid avsändandet av sitt opus till Svenska akademien.⁴

Hur *Äreminnet* behandlades i akademien och har John Landquist utförligt utrett.⁵ Det kan därför här vara tillfyllest att hänvisa till hans framställning. *Äreminnet* trycktes efter flera bearbetningar i Svenska akademiens handlingar 1807.⁶

den äran att i Svenska akademien efterträda. Jag behöver ej säga, att jag emottogs med godhet".

⁴ Minnen, SS VII, s. 319 f.

⁵ Landquist, John, Erik Gustaf Geijer, hans levnad och verk, s. 29 ff. Landquist, John, Geijer. En levnadsteckning, s. 34 ff.

⁶ I det förstnämnda arbetet av Landquist uppges riktigt, att *Äreminne över Sten Sture* d. ä. blivit tryckt i Svenska akademiens handlingar del III 1807; i det sistnämnda däremot anges (s. 39) oriktigt att tryckningen skett redan 1805

Hur underrättelsen om prisbelöningen i Svenska akademien med stora priset mottogs hemma i Värmland berättar Geijer ytterligare om i sina Minnen: far och mor och syskon samt inte minst kapten Rappolt var överraskade. "Alla husets vänner jubilerade".⁷ Ryktet om pristilldelningen nådde också Esaias Tegnér nere i Skåne. Han nämnde i förbigående om saken i ett brev till Choraeus, däri han meddelade: "Den Geijer som fick stora Priset i Vältalighet är min släktinge; men jag känner honom ändå knappast mera än till utseendet. Han är ung, ett eller två och tjugo år gammal. Han är i sin hembygd känd för mycket snäll i allehanda saker, men i vitterheten vet jag aldrig att han förr än nu utmärkt sig".⁸ Några veckor senare var Tegnér betydligt mer utförlig i ett brev till G. Rosén, i vilket han berättade om Geijer:

Geijer är min Landsman och äfven, fast på långt håll, min släkting. Likväl känner jag honom föga mer än till utseendet. Han lär vara vid min ålder, omkring 21 el. 22 år gammal. Hans far är Bruks Patron i norra delen af Värmland, men skall ej vara rik. Geyer har studerat i Carlstads Gymnasium, och skall redan der ha varit känd som geni. Han skall ha vidsträckt kunskaper för sina år, i synnerhet i Grekiska och all elegantare litteratur. Han är äfven en stor Musicus, som kännare försäkrat mig. Förr än nu har man dock aldrig känt honom som vitterhetsidkare. Han är af det slags snillen hvars första steg i hvad som helst, är seger och förträfflighet. Jag tror att i honom mognar en stor man för fäderneslandet.⁹

Det är en nästan divinatorisk klarsyn Tegnér här visar i fråga om Geijers framtid.

Någon större betydelse för Geijers karriär fick inte akademiens pris.¹⁰ För hans studier fick det dock den verkan, att man fick upp ögonen för hans begåvning. Det blev från och med nu avgjort, att han skulle gå den akademiska vägen, och brodern Carl Fredrik äm-

(tryckfel?). Jfr Henningsson, B., a. a., s. 43 n. 9. *Äreminnet* är intaget i SS I, s. 1 ff. Om de många bearbetningarna före tryckningen se Schück, H., Svenska akademiens historia Bd II s. 491, samt John Landquists framställning i SS I: 459.

⁷ Minnen SS VII, s. 320.

⁸ Tegnér till Choraeus den 15 jan. 1804: Esaias Tegnér's Samlade skrifter (Wrangel/Böök) Bd I, Stockholm 1923, s. 310.

⁹ Tegnér till G. Rosén den 15 mars 1804: ibidem s. 316.

¹⁰ Landquist, John, Erik Gustaf Geijer, hans levnad och verk, s. 36.

betsmannavägen, varför faderns förhoppningar om medhjälpare och efterträdare överflyttades på den yngre sonen Emanuel.

Geijers Uppsalastudier under närmast följande åren är det inte lätt att följa, emedan åhörarförteckningar och föreläsningsdiarier för tiden 1804—1806 är förlorade. Den viktigaste källan för den tiden är därför familjebreven, men som nämnt är även dessa ofullständigt bevarade.

I början av 1804 reste Geijer till Stockholm för att motta sitt pris. Där sammanträffade han också med Johan Olof Wallin, som befann sig där i samma ärende. Geijer och Wallin bör ha känt varandra till utseendet, eftersom de besökt samma föreläsningar i Uppsala: "Bekanta blefvo vi ej förrän 1803, då vi vunno hvar sitt pris i Svenska akademien, besökte hvarandra, visade våra penningar och, jag tror, nästan behandlade hvarandra såsom ett par små stora män", säger Geijer sedermera med en glimt i ögat.¹¹ Emedan Geijer sålunda kostat på sig resan till huvudstaden, fann han det klokt att stanna för vårterminen i Uppsala på återvägen.¹² Om sin sinnesstämning vid återupptagandet av studierna säger Geijer:

Min framgång syntes stor, i den tiden ännu mer än nu. Sådant hade gjort personers lycka. Mig förvirrade den ännu mer än den smickrade. Man talade om tidig, förundransvärd mognad. — Min Gud! jag var, eller rättare, (ty jag vill alldeles ej neka det förledande av ögonblickets bifall), jag blev alltmera tröslös över min omognad. Ingenting är att misstro så, som tidiga framgångar. Man borde bli rädd för dem.¹³

Geijer tillägger som ett slags förklaring:

Man talar om ungdomens lycka. Och ej vill jag förneka en känsla, så allmän och naturlig, som den för vårens fågning och morgonrodnans prakt. Men finge jag omleva någon del av min livstid, jag toge den tidigare eller senare. Om ungdomens lycka har jag föga att säga. Ej såsom ägde jag att klaga över yttre olyckor . . . Men väl minnes jag vad som under hela

¹¹ Geijer, E. G., Minnestal i Svenska Sjömannasällskapet den 26:te april 1840, s. 107 (Hollander, S. A., Minne af Johan Olof Wallin, Stockholm 1865).

¹² A. Molins och i viss mån även en del andra Geijerbiografiers framställning lider av den förutfattade meningen, att Geijer på något sätt skulle ha misslyckats läsåret 1802—1803 och att fadern därför inte velat sända honom åter till Uppsala. Först när 'rehabiliteringen' kommit genom akademiutmärkelsen, skall fadern ha bekvämat sig att sända sonen till Uppsala för fortsatta studier. Intet bevis finns för ett dylikt resonemang. Jfr Molin, A., a. a., s. 34, 36 o. passim.

¹³ Minnen: SS VII, s. 321.

denna tid var föremål för min *avund*, en känsla, som eljest är mig främmande. Det är deras lott, som av naturen äro utrustade med bestämda anlag, vilkas utveckling, de må vara stora eller små, fortgår i jämn ordning. För dem lägger dag efter dag en liten summa till livets facit: det är ett fredligt stilla förvärv, som växer tillika med deras inre lycka, och sprider lycka omkring sig. Jag tyckte mig sakna allt sådant. . . . Äger jag någon självständighet, så är den långsamt och dyrt förvärvat, och jag skall döma av den tid, som det kostar mig att få någon reda på deras sammanhang och medelpunkt, så sträcka sig mitt väsendes trådar vitt.¹⁴

Förklaringen till Geijers osäkerhet bottnade helt säkert i villrådheten om vad han skulle bli. Hur skulle studierna med hänsyn till denna fråga inriktas? Osäkerhet måste med nödvändighet bli följden av att han ej nått klarhet i dessa frågor. Och svårigheten att besvara frågorna berodde främst på hans begåvnings väldiga spännvidd. Anlagen och begåvningen pekade åt så många håll och alla pockade på att bli tillfredsställda. Han ville lära allt! Detta var "den dunkla ofruktbara obeständigheten" i hans väsen, varom Geijer själv sedermera talar.¹⁵

Vad Geijer studerat vårterminen 1804 vet vi icke exakt. Troligt är det dock, att han fortsatt att åhöra Boëthius och framför allt Höijers föreläsningar. Boëthius framlade för sitt auditorium "Fundamenta Doctrinae Morum illisque superstructam Ethicam" och utredde "Principia artis Educandi futuris Juventutis Instituturibus". Höijer åter angav sig vilja behandla "Philosophiam Pulchri & Artium Elegantium" i terminens föreläsningar samt dessutom "Principia & Theoriam Artis Paedagogicae" och till sist "Historiam Philosophiae".¹⁶ Att Geijer åhört åtminstone Höijers föreläsningar, om dessa verkligen kommit till stånd och inte måst inställas av brist på åhörare, bör man kunna sluta sig till av hans uppgift, att han oavbrutet under flera år bevisat Höijers föreläsningar och därvid icke försummat en enda föreläsning.¹⁷

Även historiska studier bedrev Geijer denna termin, och de resulterade så småningom i ett äreminne över Axel Oxenstierna. Han avsåg att ånya tävla i Svenska akademien men fick inte äreminnet fär-

¹⁴ Minnen: SS VII, s. 321 f.

¹⁵ Jfr Landquist, John, Geijer. En levnadsteckning, s. 49.

¹⁶ Catalogus Praelectionum, Upsaliae MDCCCIII.

¹⁷ Geijer, E. G., Människans historia: SS X, s. 82.

digt i tid trots uppmuntran från akademiens sekreterare Rosenstein.¹⁸ En av orsakerna till förseningen var att han avbrutit arbetet därpå för att göra den av akademien önskade bearbetningen av Sten Sture-skriften färdig. Om denna bearbetning talar Geijer utförligt i ett brev till Rosenstein.¹⁹ Av dessa äreminnesstudier framgår för övrigt, att Geijer fördjupat sig i svensk och utländsk historia. Det tycks, som om det skulle ha varit vid dessa studier han berikat äreminnet över Sten Sture genom sin nu vunna förtrogenhet med historiker som Lagerbring, Schiller, Robertson m. fl.²⁰

Det är att förmoda, att Geijer som nu inte hade examensstudier- nas omedelbara tryck över sig med iver hängav sig åt sina musikaliska intressen. Han säger visserligen i musikbrevet till Rappolt i början av april, att han ännu ej fått klaveret från Stockholm,²¹ men detta torde blott innebära att han nu beställt ett eget klaver från någon instrumentmakare, troligen från Peter Lindholm,²² medan han tidigare terminer och väl även vårterminen 1804 hyrt de instrument han behövde.²³ Musiklivet i Uppsala uppvisade flera konserter, vid vilka Geijer säkerligen varit närvarande. Sålunda uppfördes en konsert den 8 februari på Gustavianska lärosalen, då Geijer troligen strax förut anlant från Stockholm.²⁴ Konserten som uppfördes till förmån för "Kongl. Kammar-Sångaren Stieler" bestod av en fullständig instrumental- och vokalkonsert, men om programmet

¹⁸ Nils von Rosenstein till Geijer den 26/3 1804, sign. 85 b (UUB).

¹⁹ Geijer till Rosenstein den 25 okt. 1804: SS XIII, s. 204 f. Jfr brevet till Rappolt den 9 april 1804: SS XIII, s. 37 f.

²⁰ Jfr Blanck, A., Geijers äreminne över Sten Sture d. ä.: Studier tillägnade Henrik Schück, Stockholm 1905, s. 217 ff. Borelius, Hilma, Geijer och Schiller: Samlaren 1905, s. 62 ff. Henningsson, B., a. a., s. 43.

²¹ Geijer till Rappolt den 9 april 1804: SS XIII, s. 37.

²² Lindholmsklaveren hade som nämnt ett gott rykte. Att man kan anta, att det varit ett Lindholmsklaver Geijer beställt görs troligt därav att han enligt ett brev den 9/3 1805 (SS XIII, s. 44) vidtalat Lindholm om ett klaver åt en bekant. "Jag hörde efter ett klaver åt honom hos Lindholm", säger Geijer, "men där fanns intet färdigt". Det verkar härav som om Geijer då (1805) redan förut var bekant med Peter Lindholm, och i så fall kan bekantskapen bero på att Geijer 1804 köpt sitt instrument hos honom och varit nöjd med det.

²³ Tobias Norlinds (a. a., s. 47) och Adrian Molins mening (a. a., s. 41) att Geijer först nu haft tillgång till ett instrument i Uppsala är utan grund. Jfr Geijer till föräldrarna den 2 nov. 1804: SS XIII, s. 38.

²⁴ Geijer till föräldrarna den 24 febr. 1804: SS XIII, s. 33 ff.

uppges tidningsannonserna ingenting. Av sparsamhetsskäl tryckte man inte detta utan meddelade det genom affischer på lämpliga ställen i staden.²⁵ Lördagen den 11 februari kom en ny konsert. Den hölls på Rådhusalen och till förmån för operasångerskorna, mamsellerna Wäström.²⁶ Även detta musikframförande bestod av en fullständig instrumental- och vokal-konsert, men om programmet vet vi intet.²⁷ Även om våren ägde ett musikaliskt evenemang rum. Kristi himmelfärdsdag uppförde "härvarande H:rar Amateurer" instrumentalmusik i Domkyrkan, varvid bl. a. "exequerades" ett "Cantate", komponerat av Johan Stranensky. I samband med musiken upptogs en kollekt till förmån för arbetsskolinrättningen i Uppsala, och det var denna kollekt som bortsett från det musikaliska var konsertens syfte.²⁸

Att Geijer vårterminen 1804 i hög grad odlat sina musikaliska intressen framgår av nyssnämnda brev till kapten Rappolt. Han besvarar därmed ett brev han fått från den gamle vännen och tackar för bannorna däri. "Ja, även för dem", skriver han och fortsätter:

Jag håller dem till godo, och jag fagnar mig i den föreställningen, att Farbror bannat upp mig rätt duktigt. Min bästa Farbror är dock sträng. I Upsala som i Carlstad som på Ransäter är Farbror över mig med sin straffande hand, och flyr jag ända upp på parnassen, så är Farbror mig där lika nära, som då Farbror stod bredvid mig vid klaveret och jag första gången spelte salig Schobert. Jag har under Farbrors ögon vandrat en tämmeligen

²⁵ Upsala Tidning No 39 onsd. den 8 febr. 1804. Biljetter fanns till köps på de vanliga ställena och vid ingången till konserten.

²⁶ Troligen döljer sig bakom detta namn de båda systrarna MarieJeanette Wäselius (1784—1853) och Justina Christina Casagli, f. Wäselius (1794—1842).

²⁷ Det annonserades troligen liksom i det föregående fallet. Upsala Tidning No 40 lörd. den 11 febr. 1804. Biljetter à 24 ss. fanns till köps hos stadens källarmästare, hos handelsman Hagsen och vid ingången till konserten.

²⁸ Upsala Tidning No 4 lörd. den 5 maj 1804. Stranensky hade strax före jul 1803 efter tidigare under hösten talrika framträdanden vid Vauxhallen i Stockholm haft en del privata konserter i huvudstaden, bl. a. på Lilla börssalen den 26/11 (DA No 265 d. 19/11 1803), då han lät höra av sig på glasharmonika, och på Börskällaren den 14 december (DA No 286 d. 14/12 1803), då han gav konsert "på den stora och berömda Franklinska Harmonican" med 10 nummer på programmet. Samtidigt (DA No 287 d. 15/12 1803) meddelade han, att han gärna åtog sig musik på glasharmonika hemma i husen eller i ordensällskaper. Detta säger oss en del både om glasharmonikemusikens och Stranenskys popularitet i samtiden.

lång väg. Mången gång stannade jag under vägen och byggde mig en liten tron och satte mig på tronen och förnöjde mig över, att jag var en vis man och sade: sat sapienti. Farbror har alltid på ett eller annat sätt kommit min visdom på skam och jag har måst vandra vidare. Jag får väl vandra nu ock. Jag ser det. Men denna gången vill jag åtminstone försvara min post. Ack min bästa Farbror! Momus är visst också en gud, Pan är visst också en gud; men en — gud emot Apollo? — Farbror vet hur det gick med den lydiske kungen. Och är ej virtuosen mången gång denne Momus, denna karikatyr av gudomligheten, är han ej mången gång denne Pan, och allmänheten denne Midas? Inte nekar jag virtuosen sitt värde. Jag vill blott, att han skall påminna oss därom, därigenom att han visar oss kompositören. Jag vill blott, att han skall vara komponistens organ, liksom denne är den heliga naturens, att han skall vara den rena spegel, i vilken vi se kompositörens sköna själ. Nu är ju det en dålig spegel, som drar uppmärksamheten till sig? Och det som drar denna uppmärksamhet till spegeln är — dess fläckar. — Höjden av spelarens konst är ju då att försvinna i kompositionen? Och gör han det ej nödvändigt, om han spelar med affekt? Och är det då ej en olycksalig musik, som blott är gjord att låta exekutören briljera? Ack jo, min bästa Farbror, det är det. Vare det sagt utan att neka Clementi sitt värde, som kan sätta gudomligt, eller Hedengren sitt att kunna spela väl. Men då jag hörde honom, spelte han affekterat, men han var ej heller i humör, som han själv sade. Det gör mig ont, att min bästa Farbror kallar min smak trånggränsad. Det gör mig ont, ty jag önskar honom ej sådan. Give Gud, att jag inom mitt inskränkta väsendes gränser kunde uppfatta och samla allt skönt, så visst som jag åtrår det, som jag längtar därefter. Och inträffar någon gång den tidpunkt, att jag ej mer inom mig finner denna eviga källa av glädje, så vill jag lägga mig att dö. Jag är ju redan död? Ty skönhet är ju det äkta livet? Jag vill visst gärna studera kompositionen. Hade jag blott någon läromästare, någon konstnär, som även ville lära mig konsten; jag ville studera henne också, då jag får tid. Gud give jag blott nånsin kunde sätta någonting, som vore värt med!

Det är möjligt, att Geijer när han här talar om virtuosen som döljer kompositören tänker på Stranensky, som han bör ha hört åtskilliga gånger. Det är en olycksalig musik, som blott är gjord för att låta exekutören briljera! Härvid tänker han också på Muzio Clementi (1752—1832) och den tidigare rumskamraten och vännen Hedengrens sätt att spela honom. Clementi, som sedan 1770 levde i London, tävlade som bekant på sin tid med själve Mozart och han räknas som en av det moderna pianospelets grundläggare, i det han utvecklade pianotekniken till dittills oanad höjd och påverkade t. o. m. Beethoven. Geijer har tydligen gentemot vännen hävdad, att

Clementis kompositioner var alltför mycket blott teknik och klang och alltför ofta företedde brist på verklig musikalitet, och häri har nog eftervärlden i det stora hela givit Geijer rätt.²⁹ Han modifierade dock sedermera något sitt omdöme.

Värmlands nation fortsatte under Pehr von Afzelii inspektorat sina traditioner med "teser" att diskutera och orationer att åhöra på landskapssammankomsterna. I december 1803 föredrog sålunda Olof Bergius en av honom författad oration "innehållande Anmärkningar öfver början och fortgången av människoslägtets bildning och orsakerna som dervid medverkat".³⁰ Uppgiften hade han fått vid föregående sammanträde. Ehuru Geijer som vi sett var frånvarande från akademien höstterminen 1803, har han säkerligen fått orationen av författaren, om inte annorlunda så till påseende, då man betänker de starka vänskapsband, som fanns mellan de båda studenterna.

Vårterminen 1804, då Geijer var närvarande, förekom vid nationssammankomsten i början av juni disputation om "teser", som framstälts av magister Johan Fredrik Lizell med P. Ruus som respondent och med Herman Rydquist och Anders Kjellberg som ordinarie opponenter.³¹ Om tesernas innehåll har vi ingen kännedom.

Sommaren 1804 vistades Geijer hemma på Ransäter, en sommar som skulle bli av stor betydelse för hans framtid. Här invecklade han sig i ingående diskussioner om musik med vännerna von Rappolt och fru Stina af Geijerstam, som var där på besök. Som vanligt hörde man mycken musik. Till Ransäter kom också som gäst fru Jeana Lilljebjörn, född Troili, från Odenstad och i sitt följde hade hon sin trettonåriga dotter Anna Lisa, som nu för första gången såg sin syssling Erik Gustaf. I sina minnesanteckningar säger Anna Lisa om Geijer: "Han var den tiden mycket in sich gekehrt

²⁹ Jfr Stauch, A., Muzio Clementis Sonaten im Verhältnis zu denen von Haydn, Mozart, Beethoven, Diss. 1929. Paribeni. G. C., Muzio Clementi nella vita e nell'arte, 1921. En redogörelse för virtuosbegreppet som Geijer troligen tagit intryck av fanns i Sébastien de Brossard's Dictionaire de Musique, som utkommit i en mängd upplagor och som var en i Sverige mycket använd uppslagsbok.

³⁰ Värmlands nations protokoll den 7 dec. 1803 § 1 (UUB).

³¹ Värmlands nations protokoll den juni 1804 (UUB).

och särdeles sysselsatt med sina musikaliska vänner, fru Geijerstam, f. Hofsten, och kapten Rappolt, hvilka då också voro på Ransäter. Många släktingar och en talrik ungdom voro där församlade. Man dansade, promenerade, musicerade, lekte hög och dufva o. s. v.”³² Geijer uppmärksammade inte särskilt sin unga släkting. Anna Lisa däremot lade i hög grad märke till Uppsalastudenten. Hon säger om detta i sina anteckningar:³³ ”Inom mig beundrade jag den agilité, styrka och elasticité E. Gustaf visade i alla sina rörelser under dans och lekar. Han var då aldrig öfvergifvet glad eller sjelfsvåldig, snarare alfvarsam och tillbakadragen. — Men i allt hans beteende låg ett eget, naturligt, osökt *gentlemannalikt*, som tycktes vara honom alldeles omedvetet men som i mina ögon gjorde honom fullkomligt olik alla karlar jag dittills sett och äfven de föreställningar jag gjort mig om ett snille och en lärd”. Därmed började för henne ett svärmeri, som övergick till en kärlek, som varade till hennes levnads slut.

Under sommaren på Ransäter fortsatte Geijer bearbetningen av Sten Sture-skriften, och dessutom arbetade han med det ovan nämnda äreminnet över Oxenstierna. När han just stod inför uppbrottet från Ransäter till Uppsala i slutet av oktober, skrev han till Nils von Rosenstein och refererade sina studier och sitt arbete med Sten Sture-skriften samt meddelade, att skriften om Axel Oxenstierna inte kunnat bli färdig före tävlingstidens utgång. Han framhöll dock tillika, att om arbetet en gång blev fulländat, skulle han kanske sända det och utbedja sig akademiens omdöme, ”hvars bifall, det må ges på hvad sätt som helst är för mig ett pris”. Geijer underrättade till sist Rosenstein, att han om ett par dagar skulle resa till Uppsala och att han ”för många förströelsers skull” inte hunnit med så mycket som han planerat.³⁴

Efter sommarens vila och nöjen återkom Geijer till Uppsala först i början av november. Enligt ett brev till hemmet den 5 nov. hade han anlänt till staden föregående dag. ”Upsala”, skriver han, ”hela

³² Landquist, John, Erik Gustaf Geijer, hans levnad och verk, s. 50. Ord och Bild 1903, s. 562.

³³ Stiernstedt, W. Gordon, Två släktled berätta, Stockholm 1948, s. 91 f. Jfr Landquist, John, Geijer. En levnadsteckning, s. 19.

³⁴ Geijer till Nils von Roseenstein den 25 okt. 1804: SS XIII, s. 202 ff.

mitt halfva års ledsamma öde ligger i det ordet”.³⁵ Han skildrar resan på följande sätt:

Wi foro från Frösvidahl lördags morgon, då herrskapet följde med oss till Örebro, lägo i Köping och kommo hit i går aftons klockan ½9. Resan gick bra, gässarna voro muntra, vägarna förträffeliga. — Fredrik tog emot oss, och honom hade wi att tacka att wi strax fingo flytta in i warma rum. — De äro ljusa och trefliga. — Belägna i tredje våningen af Borells hus wid torget.

Utsikten från rummen lämnade dock åtskilligt övrigt att önska. Man såg ingen fri horisont med blånande berg. Ett stort tegeltak skymde utsikten mot Värmland, och ”bakom ett tegeltak kan man aldeles ej så bra låta fantasien spela, som bakom horisontens dunkla kullar”, säger Geijer och fortsätter:

Det är första dagen wi äro här. Wi äro således ej ännu i ordning men hoppas att snart bli det, så snart jag får en Birau, som är oss nödvändig för kläder och papper. — Kommer jag öfver någon för godt köp så skall jag lägga mig till (med) den. — Jag hade länge sedan bort göra det, ty hyran är omenskelig. — Hur wi komma att äta vet jag ej ännu. Wi få äta på spisquarter så länge. — Gossarna äro wid godt mod då de se på vår matlåda och på skinkan och de i sirlig ordning lagda korfvar och ostar. Vår matsäck kom ganska wäl till pass på vägen.

Den Fredrik som tog emot dem i Uppsala var tydligen Fredrik Wilhelm Geijer, och de gossar som Geijer nämner som sitt sällskap var Carl Wilhelm Heijkensköld och brodern Emanuel Geijer, vilka nu skulle driva sina studier under Erik Gustafs ledning. Geijer var således informator för dem bägge och kunde följaktligen påräkna egna inkomster. Emanuel Geijer inskrevs också samma månad vid universitetet och i Värmlands nation.³⁶ Att man på vägen gjort uppehåll i Frösvidahl berodde på att Geijer där hade sin musikaliska väninna fru Stina af Geijerstam, som återkommit hem från sitt besök på Ransäter under sommaren.

Sin musik kommer Geijer också in på i brevet hem:

³⁵ Geijer till föräldrarna den 5 nov. 1804: SS XIII, s. 38.

³⁶ Catalogus Recentiorum, sign. U 1500 c (UUB). Uppsala universitets matrikel den 27 nov. 1804 (UUA). Samtidigt inskrevs även Carl Wilhelm Heijkensköld.

Klaveret har jag återfunnit jämte många andra goda wänner här i Upsala — ingen sträng har gått af men det är mycket ostämmt. Hela min musik här i Upsala blir också blott ett förstämmt svagt eko af hvad jag förr hört och njutit — Hedengren är här — kanske skall jag således få mig någon gång en Duett — J. Höijer äfven och det är bra, ty han älskar musik.³⁷

Geijers bekanta i Uppsala undrade, varför han kom så sent som i november, men själv hade han mest lust att fråga sig varför han kom så bittida. Han hade tänkt höra Höijers föreläsningar, men denne hade fått för få anmälda åhörare, så att föreläsningarna inställdes. "Det blir allt sämre med Upsala", säger Geijer härom och noterar: "Han läser likvisst så intressant". I Höijers inställda föreläsningar finner han ett bevis för "att man blott springer och lyss och läser öfver för dem som kunna ge ej blott kunskaper utan äfven — hvad bättre är — ett betyg som verkar i en examen — och efter examen? — en syssla, full mage och goda dagar, och så döden och den eviga hvilan?" Studenterna betraktade studier för Höijer för onödiga, eftersom han inte hörde till examinatorerna i examen. Geijers bitterhet över det betygs- och examensjakt, som inte grundade sig på verklig kunskapsörst, är förstäelig.³⁸ Den delades av en del andra reflekterande studenter.³⁹

Under resten av höstterminen arbetade Geijer säkerligen med äreminnet över Axel Oxenstierna, vilket han fick färdigt följande år, och som han nu mera kunde ägna mer odelat intresse, sedan han insänt sin bearbetade version av Sten Sture-skriften till Svenska akademins sekreterare. Något pris för äreminne över Oxenstierna utdelades icke av akademien hösten 1804, och akademins motive-ring härför visar, att man ville låta Geijer få möjlighet att tävla.⁴⁰

³⁷ Josef Höijer, sedermera professor i grekiska, var bror till filosofen, den av Geijer beundrade Benjamin Höijer.

³⁸ Geijer till föräldrarna den 5 nov. 1804: SS XIII, s. 38 f. Om Höijers inflytande över den unge Geijer, se även Söderblom, Nathan, Från Geijers ungdom, Stockholm 1906, s. 23.

³⁹ Johan Olof Wallin anförde t. ex. i ett *Skaldebref till Högädle Herr Brukspatron N. N.* 1805 liksom senare i *Det andeliga lifvet* om den för kunskaper likgiltige studenten: "Gödd och gäspande och lat, Flottig om din haka. Tör du nog få pastorat Med annex och maka". Liedgren, Emil, Johan Olof Wallin i yngre år, Uppsala 1929, s. 77.

⁴⁰ Schück, H., Svenska akademins historia Bd II, s. 494 ff.

Man torde också få utgå ifrån, att Geijer under terminen börjat studera en del av de ämnen han förut försummat. Man kan tänka på logik och metafysik för Högmark, numismatik för professor Gömlin och astronomi för professor Regnér. Även andra ämnen kan givetvis ha kommit i fråga. Men då åhörarlistor och diariier är för-lorade, vet man intet närmare härom.

Sin musik odlar Geijer med stor intensitet, och särskilt blev detta förhållandet under jul- och nyårsferierna, som Geijer och hans disciplar tillbringade i Uppsala. I ett brev till Rappolt meddelar han, att han genom Jeanne Marie fått höra om "den musikaliska glädje som ej längesedan varit på Frösvidahl". Fru Geijerstam hade varit i fjärde himmeln. Därifrån kan jag ej berätta någonting säger Geijer och fortsätter:

Jag är i Upsala, som ligger långt från alla himlar. Jag går där och tror på ett bättre lif efter detta, och i vår, i vår då fåglarna sjunga, då blommorna komma, kommer väl även till mig en röst som säger: ske dig som du tror. Jag kan likväl fägna min bästa Farbror därmed, att jag i musikaliskt av-seende mår mycket bättre nu i Upsala än någonsin förr. Höijer är en rätt rolig bekantskap, och jag förstår ej, hur vi i så många år kunnat gå här utan att bli bekanta, om ej därför att nöjena ej låta söka upp sig utan komma av sig själva liksom från himlen. Vi spela à quatre mains. Då Nordenfeldt for bort, länte Höijer hans klaver. Och Clementi är en stor man, min bästa farbror. Jag har köpt IV häftet av hans verk. Där äro fem sonater à quatre mains och en för två klaver. Det är gudomliga stycken ibland dem. Oändligt mycken lätthet, lust och kraft. Sonaten för två klaver är på en gång det rikaste och sötaste man kan höra. Jag tar tillbaka mina ord, då jag en gång utan att känna Clementi fördömde honom som grann. Han har snille, och prakt och prydnad anstår som grannlåt kläder den vackra. Men blotta grannlåten gör ingen vacker, fraser duga till ingenting, ej en gång till en konsert eller ett äreminne.⁴¹

Geijer fortsätter med att säga, att han hört rykten om att ingen vunnit stora priset detta år. "Vi ha fått en rik skörd i år", skulle Rosenstein ha sagt, "men det var bara halm". Till sitt värdfolk kanslirådet Paijkulls, hade Geijer varit inbjuden några gånger. De önskade ofta ha musik hos sig, och Geijer hoppades, att där få höra

⁴¹ Geijer till Rappolt den 30 dec. 1804: SS XIII, s. 40 f. Den Höijer som nämnes här är Josef Höijer.

något vackert. Sin mening om Rousseau klargjorde han också för Rappolt:

Har jag kallat Rousseau en dåre, min bästa Farbror? Om Farbrors post-scriptum säger sant, så erkänner jag mig skyldig till crimen laesae majestatis och underkastar mig allt det straff, som Farbror vill ålägga. Olyckor och oro förstörde hans sköna själ, och bragte honom till slut liksom utom sig. Var det dårskap, så har jag menat det. Man har kanske kallat det så. Jag vill fråga tillbaka: Vad är vishet? Snillet är mångom en galenskap; — och till dem, som döma honom, hans liv och hans sista dagar, vill jag väl säga, vad han själv sagt om sin Héloïse: gens du monde, qu'il vous importe? Jag har läst honom litet, alltför litet — men allt skönt kan förenas; ty det är ju i själva verket ett! Och jag hoppas, att jag och Farbror själv skall kunna på en gång anse Goethe för gudomlig, beundra Schiller och älska Rousseau. All jämförelse duger sällan. Snillen är *omätliga* storheter, säger Kellgren.⁴²

Musiklivet i Uppsala hösten 1804 karakteriserades av flera offentliga konserter. Måndagen den 1 oktober uppfördes på Gustavianska lärosalen "en fullstämmig Instrumental-Concert" under Stranenskys ledning, varvid programmet närmare angavs genom affischer.⁴³ Under sin vistelse i Uppsala åtog sig Stranensky att undervisa i musikaliska instrumenters trakterande eller också i komponerande och lovade, "at med all sorgfällighet, så widt hans kunskaper härutinnan sträcka, gå dem tillhanda, som vilja hedra honom med sitt förtroende".⁴⁴

Söndagen den 28 oktober uppförde stadens "Herrar Amateurer" en konsert till förmån för eleverna vid Musikaliska akademien Carl Lenmann och Carl Stranensky, varvid den sistnämnda som var blott 13 år gammal för första gången lät höra sig på valthorn. Programmet annonserades genom särskilda uppsatta affischer.⁴⁵ Medan de nämnda musikaliska evenemangen inte varit tillgängliga för Geijer, som kom till Uppsala först den 4 november, så var han säkert bland åhörarna vid den vokalmusik som framfördes i Domkyrkan den 18

⁴² Kritik av Rousseaus läror lät allt emellanåt höra sig i den offentliga debatten. Ett dylikt kritiskt inlägg, som Geijer säkert tagit del av, fanns infört under rubriken "Skogslefnaden och lefnaden i Stora Städer" i Upsala Tidning No 28 lörd. den 13 febr. 1802.

⁴³ Uppsala Tidning No 25/26 lörd. den 29 sept. 1804.

⁴⁴ Upsala Tidning No 27 lörd. den 6 okt. 1804.

⁴⁵ Upsala Tidning No 30 lörd. den 27 okt. 1804.

november, då kollekt enligt Kongl. Maj:ts beslut upptogs till förmån för "Sundsvalls afbrända Stad". Av liknande anledning — Skoby bys brand i Alunda socken — höll "Stadens Herrar Musikälskare" en konsert med fullstämmig instrumental- och vokalmusik på Gustavianska lärosalen söndagen den 9 december.⁴⁶ Ehuru dessa konserter i november och december väl knappast torde ha stått sig inför den högre musikkritiken, är det dock troligt, att Geijer intresserat följt framställningarna.

Den 7 december höll Värmlands nation sedvanligt "landskap", varvid Geijers gode vän Ludvig Heijkensköld föredrog en "vacker och väl författad oration om Verkan af skön Konst på menskliga kulturen, hvaröfver Herr Inspector å egna och Nationens vägnar förklarade ett synnerligt välbehag".⁴⁷ Då man tar i betraktande det nära vänskapsförhållande Heijkensköld stod i till Geijer, får man som säkert förutsätta, att orationen författats i nära samråd med Geijer, helst som den berörde ett område som i hög grad intresserat honom.⁴⁸ Till grund för orationen låg säkert Benjamin Höijers föreläsningar.

Efter jul- och nyårsferierna vidtog den nya terminens arbete. Geijer anmälde sig därvid genast till deltagande i det Uppsala läsesällskap, i vilket han sedermera skulle komma att spela en ledande roll.⁴⁹ Eftersom Geijer troligen redan 1801 kommit i kontakt med Gustaf Abraham Silverstolpe och denne var en av initiativtagarna till läsesällskapet, som ju nystartat 1797, och Geijers inspector Afzelius dessutom var en av ledarna i sällskapet, är det antagligt att Geijer långt före 1805 varit ledamot av sällskapet, men då ledamotförteckningarna för tiden före 1805 gått förlorade, kan man

⁴⁶ Upsala Tidning No 33 den 17/11 och 36/37 den 8 dec. 1804. Söndagen den 4 nov. hade under kantorns magister A. G. Ekebergs ledning uppförts musik, då kollekt upptogs till förmån för Läse- och arbetsskolan i Uppsala. Kollekten inbringade 12 rdr 36 ss. 6 rst. riksgälds enligt samma tidning No 32 den 10/11 1804.

⁴⁷ Värmlands nations protokoll den 7 dec. 1804 § 2 (UUB). Vid sammankomsten skänkte Torb. Morén till nationens bibliotek J. J. Eschenburgs Entwurf einer Theorie und Literatur der schönen Wissenschaften (§ 4) en bok som Auri-villius gick efter i sina föreläsningar.

⁴⁸ Geijer och Heijkensköld hade sina studentrum tillsammans och där bodde också Geijers disciplar Emanuel och Carl Wilhelm.

⁴⁹ Wiberg, Albert, Uppsala läsesällskap, s. 242.

först detta år fastställa att Geijer varit med. Läsesällskapet höll ibland sina tidskrifter ett flertal, som bör ha varit av största intresse för Geijer. Sålunda höll man bl. a. *Kritisches Journal der Philosophie von Schelling und Hegel*, *Annalen der Bayerschen Literatur*, *Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung* herausgegeben von Eichstädt, *Revision der Literatur*, *Der Hamburgische unpartheyische Correspondent* samt *The Monthly Review*.⁵⁰ I denna omfattande tidskriftslitteratur fanns det gott om historiskt, filosofiskt och litterärt material, som gav Geijer åtskilligt att beställa.⁵¹

Geijer sysslade tydligen också med en del examensstudier under terminen. Man kan tänka på professor Svanborg och hans orientalska språk eller på Johan Afzelius (kemi) eller Samuel Liljeblad (praktisk ekonomi). Förmodligen följde han även Höijers föreläsningar i filosofi.⁵² Examensstudierna är det säkert också Geijer avser, då han i brev till Stina af Geijerstam talar om sina "närvarande tråkiga göromål".⁵³ Vad man säkert vet är, att han i slutet av terminen avslutat sina studier i grekiska och skulle upp i tentamen för professor Chr. Dahl.⁵⁴ Han synes också alltjämt ha arbetat på äreminnet över Axel Oxenstierna, och det är väl sannolikt, att arbetet på de båda äreminnena, som fört med sig djupare historiska studier — man skulle kanske kunna kalla det forskningar — återupplivat intressena från Karlstad i historia. Hädanefter var det de två ämnena historia och filosofi, som kämpade med varandra om första platsen i Geijers tankevärld, kanske från början med något försteg för filosofien.

I april var Geijer färdig att skriva för graden. Den 4 april beslöt filosofiska fakulteten på ansökan att ge sitt tillstånd att avlägga specimen stili latini "Pro gradu Philosophico" åt bland andra Erik Gustaf Geijer.⁵⁵ Vid fakultetens sammanträde den 10 april "Grans-

⁵⁰ ibidem s. 87.

⁵¹ Geijer och läsesällskapets tidskrifter är ett mycket intressant kapitel, som kräver sin egen framställning.

⁵² Om Höijers föreläsningar se Liljekrantz, B., a. a., s. 354.

⁵³ Geijer till Stina af Geijerstam den 1 april 1805: SS XIII, s. 47.

⁵⁴ Geijer till föräldrarna den 20 maj 1805: SS XIII, s. 47. Geijer erhöll betyget *laudatur* för Dahl.

⁵⁵ Fil. fak. protokoll den 10 april 1805 § 3 (UUA).

kades de Specimina stili Latini, som den 8:e uti innevarande månad blifvit hos Faculteten författade och deröfver lemnades följande yttrande". Därefter meddelades vitsorden för varje skrivande i protokollet. I den stora skaran befanns endast tvenne vara värda det relativt sällsynt förekommande högsta betyget *laudatur*, nämligen Samuel Grubbe och Erik Gustaf Geijer.⁵⁶

De som haft att bedöma Geijers opus var examensförrättaren, professor Johan Afzelius, professor Erik Götlin i egenskap av examensvittne och professor Daniel Boëthius såsom filosofiskt fakultetens dekanus. De syns ha varit helt eniga i sin bedömning att tilldela Geijer högsta betyget.⁵⁷

Gradualskrivningen gick i allmänhet så till, att examensförrättaren utvalde en mot de skrivandes antal svarande mängd klassiska sentenser, över vilka examinanderna sedan hade att under kontroll och utan hjälpmedel utarbeta sina skripta. Varje student hade med sin sentens som tema att utbrodera en latinsk uppsats, som till längd och innehåll tämligen väl kan jämföras med en nutida studentkria i modersmålet. Geijer skrev som nämnt den 8 april, och som uppsatsämne erhöll han en sentens från Seneca.

Geijers pro gradu-skrivning har icke uppmärksammats av Geijerforskningen.⁵⁸ Då den emellertid ger en god bild av hans åsikter vid denna tid och inte finns i hans samlade skrifter, återges den här in extenso.⁵⁹

⁵⁶ Fil. fak. protokoll den 10 april 1805 § 3 (UUA). Bland dem som skrev samtidigt med Geijer befann sig hans vän Jacob Adlerbeth, som fick vitsordet *cum laude approbatur*, och Lorenzo Hammarsköld, som fick blott *approbatur*.

⁵⁷ Bedömarnas namn finns tecknade å examensskrivningen. Denna förvaras nu bland filosofiska fakultetens examensskrivningar, vol. 6: 1800—1808 (UUA).

⁵⁸ Jfr Wiberg, Albert, En nyfunnen Geijer-uppsats: *Nya Wermlands-Tidningen* No 63 onsd. den 17 mars 1943.

⁵⁹ För översättningen från Geijers latinska text står jag i tacksamhetsskuld till framlidne rektor Nils Lundquist.

Våra förfäder klagade, vi klaga, och kommande släkten skola klaga över att sedligheten satts ur sätet, att uselheten sitter vid makten och att världen försämras och glider hän mot allt slags ond-ska. Seneca.

I naturen råder, efter vad vi se, den lagen, att allt födes ur en osynlig och oansenlig första början och sedan växer, tills det bryter i klarhet fram i blom och frukt. Att däremot människosläktet endast urartat och att livet så att säga ådragit sig en sjukdom, däröver har det länge klagats. Att mänsklighetens första barndom varit lycklig och strålande, ett gyllne rättfärdighetsrike, berättas av i glömska fallna hävder; att mänskligheten också haft sin vår, därom sjunga skalderna; att rättvisan övergivit jorden, att ädla strävanden till en början omhuldats men sedan jämsides med människosläktet råkat i förfall, att visserligen hos gammaldags folk dygden alltfört njuter heder men däremot hos moderna människor ingen alls eller en ej allvarligt menad, är vad filosoferna lära och klandra; att allting hastigt försämrats och alltfört så gör, hörs en genom århundradena ljudande röst förkunna; "våra förfäder klagade, vi klaga och kommande släkten skola klaga över att sedligheten satts ur sätet, att uselheten sitter vid makten och att världen försämras och glider hän mot allt slags ondska".

Dock att söka upptäcka den källa, varur denna starka ström av klagomål väljer fram, att framleta orsaken till att tiden försmår sitt eget men prisar vad andras är, det anstår en och var som har även det allra ringaste intresse för människolivet och som känner sig tillfreds om han någon gång kan förjaga eller breda ett tröstens ljus över dystra föreställningar med hjälp av tanke och forskning, vilkas skarpa egg ju eljest brukar hugga av så många glädjens blomster, som ömt vårdats av det ljuvliga hoppet. — Först måste vi då tillse, om det icke beror på ålderdomens klandersjuka, då man klagat över att allt i bråd fart går mot fördärvet. Vi måste vidare visa dem på dörren, som kunna misstänkas för att med en hänvisning till mänsklighetens gemensamma olyckslott söka ursäkt sitt eget sedefördärv. I själva verket har det aldrig funnits någon tid, som ej kunnat hävda sina anspråk på erkännande för sina särskilda dygder. Alla tillerkänna forntiden de största dygderna och erkänna hos dem så att säga en klarare glans. Människorna äro nu en gång så beskaffade, att de behöva föredömen; även om de lyda samvetets bud, kräva de ändock ett dygdeideal och önska sig en föresyn i pliktuppfyllelse. Men huru skulle tiden kunna vara sin egen förebild? Huru skulle den kunna det, då den känner behov av en förebild? Det har ej heller funnits någon annan tid än vår, som därvidlag tänkt högre om sig. Må den då, säger man, i förväg taga eftervärlden till förebild — men denna förebild är ju antingen icke alls till eller är på sin höjd en tom inbillning. Den hyllningen måste vi alltså ägna förfäderna och ur ett avlagset tidsskede mana fram dygdens bild. Vi se barnen vörda var och en sina föräldrar, fatta dem som ett gripbart uttryck för dygdens väsen och yttre form, obrottsligt följa deras ledning och utan vidare, i en oskuldssfull

(Geijers originaltext:)

Hoc majores nostri questi sunt, hoc nos querimus, hoc posteri querentur; eversos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas et in omne nefas labi. Seneca.

Naturae hanc videmus esse legem, obscuris et exiguis initiis, omne nasci, crescere, donec flore fructuque enitescat. Genus autem humanum non nisi in pejus crevisse, vitamque quasi morbum traxisse, jam diuturnus est dolor. Incunabula beata, fulgentiaque: aurea justitiae regna, exoletae tradita memoriae: fuisse vero generi humani suum etiam ver, vates canunt; justitiam terras reliquisse; bonas artes initio cultos, post una cum genere humano consenuisse: priscis tamen honorem virtutis manere: sui aevi hominibus nullum aut inanem esse: Philosophomem est haec doctrina et objurgatio; in pejus omnia ruisse, jam jamque ruere, saeculorum auditur quaedam vox: *hoc majores nostri questi sunt, hoc nos querimus, hoc posteri querentur: eversos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas et in omne nefas labi.*

Fontem vero, unde emanet querelarum tantem flumen, indagare; quid sit, quod sua contemnat, aliena laudet saeculum, exquirere, uniuscujusque est, humanae fortis non plane incuriosi: beatus, si ratione et doctrina, quarum acies tot voluptatum flores, spe jam amabili molliter nutritos, incidere solet; iis nunc adjutoribus tristes aliquando imagines vel depellere vel exhilarare potuerit. — Primum videndum, ne morosae sint prorsus senectutis eorum querelae, qui omnia in perniciem rapi clamitant: ii extrudendi qui communi mortalium fortuna, suam ipsorum tabem quandam excusaturi videntur. Nulla enim unquam fuit aetas, quin suas sibi virtutes vindicaret: Antiquitati maximas earumque quasi clariorem nitorem tribuunt omnes. Est vero haec hominum natura, exemplis egere, legis internae imperio obnoxii, desiderare tamen imaginem quandam virtutem, et vivum officiorum exemplar cupere. At exemplo sit saeculum sibi! qui potest, dum exemplo eget? nec fuit aetas alia nisi nostra, quae de se ambitiosius sentiret. Posteritatem sui exemplum anticipet! — quod nullum est, aut vana imago. Majoribus itaque id obsequii est dandum, et e recessu temporum virtus evocanda. Videmus liberos, suos quisque parentes colere, in his forman et speciem virtutis amplecti, eos duces unice sectari, eisque, quaecunq; praestantissima juvenilis capere animus possit, innocuo, ne dicam divino, mentis errore, facile tribuere. At saeculum saeculo parens est, et pater idem et magister. Venerare, quos tu majores nominas, pater enim tuus in eorum numero est. Veneramini, filii, patres vestras. Venerare saeculum! majores, tuosque parentes, ne, quos tu gignas filios, te exsecrentur. Aeternae illae sunt naturae voces, divinae leges oblivione numquam obruendae, animo penitus infixae praecepta, quae erunt, valebunt, donec humana natura sibi constet, donec humanum sit

ex aliis sumere exemplum sibi: En quam sit alto pectore impressa illa priscorum temporum religio, quorum memoriae praesens imago, senis instar

för att inte säga gudaingiven synvilla tilldela dem de mest framstående egenskaper, som ungdomen kan tänka sig. Men nu är det så, att tiden föder en ny tid, och som fader är den också den kommandes läromästare. Vörda dem, som du nämner förfäder; din egen far hör ju till dem. Vörden, I söner, edra fäder! Du tid, vörda förfäderna och dina föräldrar, att icke de söner, du föder, förbanna dig! Evig är den naturens röst, de gudomliga lagar, som aldrig få höljas av glömska, de i hjärtats djup inristade bud, som skola leva och äga kraft så länge människonaturen förblir sig lik, så länge det är en mänsklig egenskap att *hos andra hämta föredöme för sig själv*.

Se, huru djupt den sitter i vårt bröst, denna vördnad för forna tider! Nuets bild av dessa tiders historia tyckes ju likt en mild förebrående åldring, en sedernas domare och väktare förmana de efterkommande. Klar är dess strålgans och räknas som evig, vi åter ha vårt hemvist i ett slags dunkel; och förfädernas drygder, som redan genom sin ålder äga helgd, vörda vi samvetsgrant, ej lärda av erfarenheten utan i det vi själva skapa en mönsterbild och ett föredöme för vårt fromma hjärtas åstundan. Tiderna tala alltjämt till eftervärlden, och vi ha alltjämt historien till läromästare. Dock vi böra ej allenast i hävdernas form ge besked om, vilka vi äro och vilka våra förfäder voro, även minnet av att i Guds kraft och ej endast med tomma klagovisor hava kämpat mot egna fel och mot tidens slapphet skall mången gång bli oss en glädje.

De i skrivningen framförda tankarna är utan tvivel i egentlig mening Geijers egna eller åtminstone sådana som han accepterat som sina egna. — Man torde knappast kunna tänka sig ett lämpligare uppsatsämne än detta för en Rousseau-påverkad student. Geijer var som vi sett alltifrån hemmet väl förtrogen med den epokbildande tänkaren och hade i den åldrige vännen Rappolt haft en hängiven handledare vid Rousseastudierna. Sedermera hade Geijer mött en Rousseaubeundrande miljö under Karlstadtiden. Det torde under sådana förhållanden ha legat frestande nära för Geijer, då han fick sitt uppsatsämne att upptaga det rousseauanska temat om ett ursprungligt idealtillstånd, en aurea aetas i naturens sköte och om ett sedermera alltmera fortgående förfall. Men Geijer föll inte för denna frestelse! Han framförde i stället en egen åsikt och sökte att utifrån denna förklara uppkomsten av sådana tankegångar som dem, vilka återspeglades i Senecas sentens och i Rousseaus ryktbara discours. Detta förhållande visar, att Geijer redan våren 1805 tagit avstånd från Rousseaus degenerationshypotes. Avstånds-

leniter increpantis, censor morum et custos, posteros admonere videatur. Illius candor clarus aeternusque habetur, nos in obscuritate quadam versamur; majorumque virtutes, vetustate ipsa sacras, non experientia docti, sed pii pectoris desiderii speciem et exemplum ipsi fingentes, religiose colimus. Saecula semper posteris loquuntur, semperque memoriam vitae habemus magistram; Verum non modo qui nos simus, qui fuerint majores, memoriae est mandandum: animi divina vi, non querelis inanibus, suis cum vitiis, aevique ignavia certasse, et meminisse non nunquam juvabit —

tagandet hade dock börjat tidigare. I brevet till Rappolt i december 1804⁶⁰ sökte han för vännen förklara, varför han kallat Rousseau för en däre. För det crimen laesae majestatis vännen förklarat detta vara ville Geijer utstå det straff som ålades honom, men han ansåg sig icke kunna ta tillbaka sitt något tillspetsade omdöme.

De av Geijer hävdade åsikterna om människans historia är av stort intresse. Märkligt är, att han redan i början av uppsatsen framställer sin egen optimistiska utvecklingsteori: liksom allt i naturen från en ringa början växer ut i blom och fulländning bör ock människan nå en rikare fullkomning. Utifrån denna tes söker han sedan förklara uppkomsten av Senecas och Rousseaus förfallsteori. Denna är en direkt följd, menar Geijer, av människans strävan efter fulländning. Ynglingen uppställer för sig en idealgestalt såsom förbild för sin strävan och sitt handlande, men för att denna gestalt skall få fastare och konkretare form och inte förbli en blott "tom inbillning" projicierar han den in i det förgångna och ser idealgestalten i förfäderna och främst i fadern.⁶¹ Men vad som gäller den enskilde gäller även människosläktet. Så länge mänskligheten strävar efter fullkomning i framtiden, så länge skall det förgångna ses i ett förklarat ljus och framtidsmålet skådas såsom ett Eden i historiens gryning. Idealiserandet av historiens gestalter, föräldradyrkan, sagorna och sägnerna om en gången lycklig tidsålder, som bl. a. återspeglas i Senecas och Rousseaus förfallsteori, allt detta är Geijer en borgen för framåtskridandet. Det idealiserade förgångna är egentligen en spegelbild av de åtrådda framtidsmålen! Även längre fram i livet fasthöll Geijer vid denna mening, såsom

⁶⁰ Geijers brev till Rappolt den 30/12 1804, citerat här ovan!

⁶¹ Jfr Landquist, John, Fadersdyrkan hos Erik Gustaf Geijer; Arkiv för psykologi och pedagogik Bd I, 1922, s. 126 ff.

syns av hans uttalande i Minnen om föräldravörnad och om det bud, som ljudit från Sinai genom världen.⁶²

Det kan ibland synas, som om den unge Geijer dock ibland hylade Rousseaus mening. I äreminnet över Sten Sture talar han om en förgången tid "då Sverige inneslöt inom sina skogar och klippor ett fritt och storsint släkte, naturens vilda kraftfulla söner".⁶³ Men för att inte missuppfattas tillägger han i nästan samma andetag, att "Barbariet är mänsklighetens första steg".⁶⁴ Teorierna om urtillståndets förträfflighet och den "ädle vilden" hade ingen anhängare i Geijer. Även i andra sammanhang upptog han samma problem till diskussion. Under sin romantiska period gjorde han det utförligast i recensionen av Gustaf Abraham Silverstolpes lärobok i allmän historia, då han framhöll, att historieskrivaren visserligen var berättigad att ej anta någon odling såsom ursprunglig och låta människorna från begynnelsen så småningom "kräla upp till upplysning utur ett djuriskt vildhetstillstånd" men att detta blott var en hypotes. "Förnuftighet, ej vildhet, är människans egna ursprungliga karaktär", säger han och fortsätter med att påvisa möjligheten av en uruppenbarelse, vilken i så fall under utvecklingens gång förvanskats och begravts i en "massa av vidskepelse", som han uttrycker det.⁶⁵ Geijer var alltså här inne på tankegångar som Senecas och Rousseaus och vilka i våra dagar med stor energi framförts av en av den s. k. kulturhistoriska skolans främsta män, pater Wilhelm Schmidt i Wien, som på det religionshistoriska området hävdade degenerationsteorien, fast naturligtvis i modern form.

På nationssammankomsten vid terminens slut förordnades Geijer till senior.⁶⁶ Under terminen hade han och Fredrik Wilhelm Geijer hört till nationens juniorer medan Emanuel Geijer, Olof Nordenfeldt m. fl. hört till recentiores. Till höstterminen skedde nu den förändringen, att Nordenfeldt blev junior och Geijer senior.

Trots examensarbetet ägnade Geijer även musiken det allra största intresse. Den 5 mars hölls på Ridderhussalen i Stockholm en kon-

⁶² Geijer, E. G., Minnen: SS VII, s. 312. Jfr SS I, s. 99 f.

⁶³ Äreminne över Sten Sture d. ä.: SS I, s. 9.

⁶⁴ ibidem s. 10. Jfr Tegnér: "blott Barbariet var en gång fosterländskt".

⁶⁵ Geijer, Erik Gustaf, G. A. Silverstolpes Historiska Lärobok: SS I, s. 163 f.

⁶⁶ Värmlands nations protokoll den 1 juni 1805: (UUB). Jfr Vermelands Nations Matrikel, sign. U 1505 a (UUB).

sert till förmån för "De nödlidande genom eldsvådan i Kristinehamn" under ledning av C. F. Haeffner och Chr. F. Müller.⁶⁷ Programmet upptog: 1:o Mozarts Requiem, Missa pro defunctis. 2:o En Concerto Grosso av Geminiani med full orkester, ledd av Müller.⁶⁸ 3:o Halleluja, kör ur Händels Messias.⁶⁹ Om konserten hade Geijer fått höra antingen genom Silverstolpe eller brodern Carl Fredrik, vilken sistnämnde tjänstgjorde vid Kammarrätten i Stockholm. Geijer berättar: "Jag har varit i Stockholm två gånger — Den första gången var jag ej så lycklig. Man hade talat både om Requiem och Skapelsen men ingendera blef af". G. A. Silverstolpe hade vid det tidigare besöket givit honom tillfälle att närvara vid en musikalisk "picknick" i sammanslutningen *Nytta och Nöje*. Müller spelade därvid utomordentligt, men man fick nästan för mycket klaverduetter till livs, spelade av fröken Ehrengranat och grevinnan Cronstedt. Till sist framfördes en Mozartkvartett, som "ersatte allt": "Den var gudomlig och gudomligt spelt". "Böndags afton, fredagen klockan 12 fick jag så Calles bref, att Requiem ändteligen skulle gifvas. — Jag hoppade af glädje, och redan kl. 2 sutto jag och min reskamrat Löwenhielm i släden — oförmodadt hade han åter blifvit uppsk(j)uten och vi måste vänta ett par dagar; men till belöning fick jag också höra en repetition således hela musiken tvenne gånger".⁷⁰ "Sjung med mig, min bästa Jeanne Marie", utbrister Geijer, "nu kan du låta din tjenare fara i frid! — Jag har hört Requiem, min bästa Syster, och jag kan ej beskrifva för dig

⁶⁷ Den eldsvåda som här omtalas ägde rum 1804 den 7/11. 55 gårdar blev lågornas rov och 434 människor husvilla. Jfr Stockholms Posten No 275 den 26/11 1804. Geijer till Jeanne Marie den 9/3 1805: SS XIII, s. 41 ff. samt Geijer till Stina af Geijerstam den 1/4 1805: SS XIII, s. 45 ff.

⁶⁸ Geminianis 12 Concerti grossi var mycket berömda och bildade en fortsättning på Corellis violinsolistiska kompositioner.

⁶⁹ Biljetterna var dyra: 1 rdr banko! Om konserten se Dagligt Allehanda No 49 den 27/2 ff. samt No 52 den 4/3. Carl-Allan Mobergs undran om konserten hölls både den 2/3 och 5/3 klarläggs av Geijers brev. Förutom generalrepetitionen hölls konserten endast den 5/3. Se Moberg, C.-A., Konserter i Stockholm för hundra år sedan: STM VII 1925, s. 91 f. Operans och dramatiska teaterns medlemmar och operakören medverkade. Konserten var anordnad av Haeffner och G. A. Silverstolpe. Den upprepades långfredagen den 19 april. Biljetterna var då billigare — 32 ss. b:ko.

⁷⁰ Geijer till Jeanne Marie den 9 mars 1805.

hvad jag hört, utan ber dig tänka på himmelen och alla änglar tills du sjelf får erfara, hvad som ingen penna kan uttrycka". Och så fortsätter Geijer:

Med partituret i hand, som jag lånt af Silverstolpe, följde jag med not för not, så mycket jag kunde för tårfulla ögon; och det var som om jag stådt på en strand i mörkret, och ett osedt haf af mäktiga harmonier brusat emot mig, och hotat mig; någonting så alsmäktigt, som kommer menniskan att bäfva, ligger det i dessa chörer. — Du känner att orden äro en latinsk mäsja för de aflidna. Musiken börjar tyst och heligt: och då sluteligen en röst efter den andra långsamt faller in i denna majestätliga början: *Gif dem den eviga hvilan O Herre!* tills hela Chören med långsamma vågor, stigande hwälfver sig liksom mot himlen; så är en werkeligen så till mods, som om man wille falla på knä i stoftet och tillbedja. En sådan andakt, någon ting så heligt har jag aldrig erfärit. Och nu kände jag först, att det heliga och gudomliga, det ägta himmelska, för hvilket ett ord aldrig gifves, som menniskan med onämnbare aningar och hopp omfattar: att det är blott musiken, som framkallar det ur hjertat, som öppnar det för oss; som utvecklar en himmel ur själen och närmar himlen till den.

Geijer fortsätter med att berätta, att Mozart satte denna sorgmusik över sig själv: han dog när han hörde den uppföras första gången. Geijer berättar vidare, att soli förekom ganska sällan, men att ett av dem skulle han aldrig förgäta: det sjöng om den röst som en dag skulle väcka de döda ur sina gravar. Trumpeter och fagotter gjorde en verkan över all beskrivning.

Under besöket i Stockholm gick Geijer också på Operan och såg Folke Birgeresson till Ringstad med musik av Dalayrac, enligt Geijer oöverträfflig "i det ömma, skämtande och naiva". Vidare såg han Målaren och modellerna av Mehul, som yrade av "rikedom, yppighet och glädje". Geijer är full av beundran för Müllers spel. Han spelade "som en ängel", och på konserten exequerade han en stor violkonsert av Geminiani, en av de gamla stora kompositörerna — Den var snarare en symfoni, säger Geijer, där första stämman kallade de andra till konversation, och var otroligt vacker. Till sist hade Geijer upplevt "ett himmelskt Chör ur Händels Messias". Då han stod inför de stora musikverken, fann han hur ovärdig han var och förtvivlade om att någonsin ha varit ämnad till konstnär. Med arbete kom man visserligen långt, men det gudomliga kom av sig själv och föll som skänk från ovan.

En afton under Stockholmsbesöket tillbringade Geijer hos A. F. Skjöldebrand. Han spelade på sitt fortepiano, och Geijer gör reflexionen, att om fru Geijerstams instrument gav sådana toner, "så är hon lycklig". Skjöldebrands pianofantasier var vackra, "hans kompositioner ännu mer, och hela hans person obeskrifligt älskvärd och intressant". Först klockan ett om natten kom man från denna aftonsoaré.

Geijer använde besöket i Stockholm också till musei- och konststudier. Han berättar:

Jag såg museum där en tafla: Maria med barnet, (som det sades) af Correggio, gjorde mig mycket nöje. Så ser ett gudomligt barn ut, som ännu ser ur sin himmel ut i werlden. Och för att den dagen på hwilken jag hörde requiem skulle ändå vara den allra lyckligaste så såg jag Sergels atelier nyss innan jag gick på Repetitionen, jag såg kärleken och psyché, och du kan ej föreställa dig hur wackert det är... Sergell är nu frisk och arbetar ifrigt. — Jag såg honom en gång som hastigast.

Även Rosenstein fick ett besök av Geijer, men han hade bråttom och var ej pratsam. Geijer fick beskedet, att äreminnet inte skulle tryckas förrän till hösten. På tal om detta omtalar Geijer, att "det andra ligger på bordet så länge". Detta andra var det under utarbetande varande äreminnet över Axel Oxenstierna. I Stockholm hade Geijer uppdrag att vara musiksakkunnig. Han var nämligen hos instrumentmakare Lindholm och hörde efter ett klaver åt sin morbror Tobias Geisler i Falun, men "där fanns intet färdigt; och han ville försöka att få köpa sig ett först, innan han vill beställa". Ett annat klaver som Rappolt bett honom probra, hade redan sänts till Värmland, varför provet uteblev.

I ett brev till Stina af Geijerstam den 1 april meddelade Geijer, att "Skapelsen uppföres i dag i Stockholm"⁷¹ och tillade: "Jag får

⁷¹ Geijer till Stina af Geijerstam den 1 april 1805: SS XIII, s. 45 ff. Den uppgivna tidpunkten för konserten är ett misstag av Geijer. Konserten som gavs till förmån för de genom eldsvådan i Göteborgs nödlidande, var planerad till den 2 mars (Dagligt Allehanda No 47 den 25/2), men blev uppskjuten på grund av Chr. Karstens sjukdom. Den ägde rum först den 7 april — alltså dagen före Geijers gradualskrivning! Haeffner dirigerade kören och Müller orkestern och och Karstens partier sjöng C. A. Stieler. Göteborgseldsvådan hade ägt rum den 20 dec. 1804 (Stockholms Posten No 296 de 27/12 1804).

ej höra den, men för att trösta mig öfver det jag förlorar, vill jag berätta min bästa Faster, vad jag redan vunnit”, och därmed gav han sig hän åt en skildring av de ovan nämnda konsertupplevelserna i Stockholm. Orsaken till att han ej nu kunde fara och bevista konserten var den, att han redan den 8 april skulle skriva sin gradualskrivning, för vilken redogjorts här ovan.

Även i Uppsala förekom en del konserter i slutet av vårterminen. Långfredagen den 19 april uppfördes en Passions-Musique i Domkyrkan till förmån för Arbets- och läseskolan i staden. Behållningen blev 84 rdr 16 ss. Ett offentligt varmt tack riktades därför till de ”Herrar Amatörer, som af wanligt ädelmod härtil varit orsaken”.⁷² Ytterligare konserter hölls söndagen den 5 maj och torsdagen den 9 maj. Bägge uppfördes på Gustavianska lärosalen. Den förra var en ”stor, fullstämmig Vocal- och Instrumental-Musik” till förmån för Johan Stranensky, varvid det närmare programmet skulle kungöras genom affischer. Den senare hölls till förmån för K. och G. Ficker, som innan kort skulle ”komma at anträda en utländsk (studie)resa”. Sistnämnda konsert skedde med biträde av ”Herrar Amatörer samt Kong. Kammarmusikus Herr Cloos” — Gustaf Adolf Cloes — och utgjordes även denna av ”en fullstämmig Instrumental-Konsert”, vars särskilda ”Solopiecer för Oboë, Flöjt och Violoncelle” skulle tillkännages genom affischer.⁷³

Medan vi inte har något bevis för att Geijer närvarit vid de nu nämnda konserterna — ehuru det är troligt att han åhört dem — har vi däremot belägg för att han närvarit vid ett framträdande av konsertmästaren Carl Adam Norman söndagen den 19 maj. Han berättar nämligen i ett brev till hemmet, att det varit vackra dagar i Uppsala. I går, säger han, var det en verklig sommarvärme. Den nämnda gårdagen var även i annat avseende en vacker dag, ty ”Norman gaf en konsert”. Han spelade mycket bra och hade den klaraste silverton men man skulle önska mera kraft och tydlighet i exekutionen. ”Men Leijel et compa:e var också med och de skulle kunna skämma bårt en Consert för änglarna i paradiset”.⁷⁴ Nor-

⁷² Uppsala Tidning No 13 torsd. den 18/4 och No 15/16 lörd. den 4/5 1805.

⁷³ Uppsala Tidning No 15/16 lörd. den 4 maj 1805. Sistnämnda konsert gick i repris den 12 maj, vilket framgår av en ny annons i ortstidningen.

⁷⁴ Geijer till föräldrarna den 20 maj 1805: SS XIII, s. 48.

mans konsert, ”en fullstämmig Instrumental-Concert”, hölls på Gustavianska lärosalen och hade tillkommit ”på begäran af flere Musikälskare”. Programmet upptas icke i tidningsannonsen men skulle anges närmare genom affischer. Det erinras också om en tidigare konsert av Herr Concertmästaren i Uppsala, då han hållit den till förmån för en avbränd stads olyckliga medborgare.⁷⁵

I det nyssnämnda brevet till föräldrarna omtalade Geijer, att han och brodern nu längtade hem och därför studerade almanackan för att se när det kunde ske. Exakt kunde han inte bestämma tiden för uppbrottet från Uppsala. Han måste först gå igenom den omtalade tentamen för professor Dahl. Man hoppades dock vara klara till pingst. I så fall skulle man hinna till Frösvidahl på fjärdedag pingst den 12 juni. Där skulle man tydligen göra ett kort uppehåll hos Stina af Geijerstam och skulle sedan hinna hem ”vickan före midsommar”. Geijer hoppades få träffa kapten Rappolt, och denne hade halft om halft lovat att komma till Ransäter. Carl Fredrik skulle också komma hem för semester, men troligen skulle det bli något senare. Han bands nämligen av sin tjänst i Kammarrätten. Till underrättelsen att fru Lilljebjörn dött gör Geijer reflexionen, att hon kanske gått bort från många bekymmer, eftersom Lilljebjörns ekonomi tycks vara så skral, att han hade svårigheter att komma ut med de obetydliga beloppen till sonens informator. Det var synd om flickorna, menade Geijer. Den ena av dessa var Anna Lisa, hans blivande maka!

Geijers naturkänsla tar sig uttryck i gjorda väriakttagelser. ”Ännu inga löf — ... Rågarna ha åter blifvit vackra. Marken begynner bli grön. Träden spricka snart ut”.⁷⁶ — Till midsommar var bröderna hemma på Ransäter. Under sommaren sammanträffade han bl. a. även med Esaias Tegnér.⁷⁷

Höstterminen 1805 reste Geijer ovanligt tidigt till Uppsala. Orsaken var väl dels de väntande tentamina, dels måste Carl Fredrik bege sig tillbaka till tjänsten i Stockholm, och man beslöt sig då för att göra en gemensam resa, som blev billigare än att resa var och

⁷⁵ Uppsala Tidning No 8 lörd. den 18 maj 1805. Biljetterna kostade 16 ss. och fanns till köps hos de vanliga källarmästarna.

⁷⁶ Geijers nyssnämnda brev till föräldrarna den 20/5 1805.

⁷⁷ Se Geijers brev till Tegnér den 19/11 1805: SS XIII, s. 206.

en för sig. Ända till Litslena hade man samma väg, och först däri- från skulle Carl Fredrik resa ensam till Stockholm.⁷⁸ Enligt vad Geijer meddelade i brev hem den 25 augusti hade han och Emanuel ankommit till Uppsala föregående dag kl. 9 e. m.⁷⁹ Han framhåller, att resan var kort denna gång, eftersom den "varade ej längre än en vicka". Efter framkomsten blev deras första göromål "att sända tusende tacksägelser till vårt äldre, mest älskade hem för hvarje rolig och glad stund under hela denna sommar", och att redogöra för resan. Resan hemifrån Ransäter började söndagen den 18 augusti. Första dagsmarschen gick till Rudsberg, där man låg över. Måndagen fortsatte man till Kristinehamn och på tisdagen till Villingsberg. Onsdagen fortsatte man till Frösvidal, där man stannade hela torsdagen. Fredag gick färden vidare till Kolbeck och på lördag den 24 till Litslena, där man skildes från Carl Fredrik, och fram till Uppsala, dit man kom fram på kvällen. En del detaljer från resan berättar Geijer också om. I Deje hade de tre resenärernas "appetit" fallit på en speklax, som de köpte för 16 ss., trots att deras matsäck hemifrån var "ansenlig". I Kristinehamn stannade Carl Fredrik av någon anledning efter, medan Geijer och Emanuel fortsatte till Villingsberg. Nästa dag fortsatte man till Frösvidal, där fru Stina af Geijerstam var mer "frisk och munter än någonsin". Den hälsning med vilken Geijer här brukade mötas, hade en nästan all musik vi hört tillsammans. — Ty hon minnes allt och äger allt hvad hon har hört. — Hon spelte i skymningen mäst till så vacker ton, säger han vid ett tillfälle, att han på sina resor från Uppsala "ibland skjutsbönders gräl och hållkarlars svordomar i hela denna afskyvärda resesymfoni ej hörde något annat än detta välkommen till Frösvidahl". Alla instrument var ostämda, men musiksalen nyrenoverad på sådant sätt att man där skulle få en "riktig resonansbotten". Salen skulle bli, menade Geijer, "ett bland de yppersta musikrum, liksom det är ett bland de vackraste rum man kan se". Jeana von Hofsten visade sig ha spelat upp sig mycket och kunde föredra "till och med sin Clementi bra". På torsdagsefter-

⁷⁸ Litslena hade på denna tid gästgivargård och här skildes vägarna till Uppsala och Stockholm.

⁷⁹ Geijer till föräldrarna den 25 aug. 1805: Stiernstedt, W. Gordon, Ur Erik Gustaf Geijers liv Bd I, Stockholm 1963, s. 45. Följande redogörelse refereras ur Stiernstedts framställning.

middagen anlände Carl Fredrik och Anna Lisa von Hofsten från Villingsberg, och samtidigt gick husets herre C. G. af Geijerstam med Emanuel ut på jakt. Fru Stina spelade för Geijer. "Hvar gång jag kommer till Frösvidahl", säger Geijer, "så kan jag recapitulera matdags, åt med oss vid bordet". Att detta var rätt märkligt, berodde på att fru Stina följande natt födde en flicka, som också liksom modern fick namnet Stina. "Att komma på barnsöl till Frösvidahl hade jag ej väntat", skriver Geijer. På grund av det inträffade avreste de tre bröderna från Frösvidal på fredagsmiddagen. Det regnade hela dagen, och resenärerna kom genomvåta fram till Kolbeck, där de övernattade.

I Uppsala mottogs Geijer och Emanuel med ett varmt välkommen av därvarande värmlänningar. Geijer slutar resebrevet med att omtala, att vännen Ludvig Heijkenskjöld skulle bli brödernas närmaste granne på inackorderingsstället och bo i "Fredriks rum". Det är möjligt att Stiernstedt har rätt, när han antar att denne Fredrik varit Fridrik Lizell, kurator i Värmlands nation 1804—1805 och som enligt Stiernstedt skall ha lämnat Uppsala. Det kan ock ha varit Fredrik Wilhelm Geijer, som bytt bostad och lämnat sitt tidigare rum ledigt.⁸⁰

Efter återkomsten till Uppsala synes Geijer ha ägnat sig åt historiska studier bl. a. för att få äreminnet över Axel Oxenstierna färdigt. Esaias Tegnér hade fått se en version av det — om det var den slutgiltiga vet vi inte — och skrev därom till A. C. Kullberg: "Ett vackert stycke täflar i år i Svenska Akademien, och det är Geijers äreminne öfv. Oxenstierna. Något sådant har jag icke läst på vårt språk, Gyllenhjelm kanske undantagen. Möjligt likväl att dess belöning möter svårigheter, eftersom det alldeles icke är i Fransyska, enda saliggörande, smaken. Schillers stora anda sväfvar öfver hela stycket som fordom Roms örn öfver ett segerfält. Laga, att du får se det hos Rosenstein. Jag är öfvertygad att du skall finna det förträffligt".⁸¹

⁸⁰ Det som talar emot Stiernstedts åsikt är det förhållandet, att Lizell inte lämnade Uppsala. Han fortsatte studierna där och var t. ex. v. t. 1807 innehavare av Stipendium Geijerianum. Se lägg: Stipendiater 1807 UK:s arkiv (RA).

⁸¹ Tegnér till Kullberg den 14 nov. 1805: Tegnér's samlade skrifter Bd I Stockholm 1923, s. 344 (Wrangel-Böök).

Sedan Geijer inlämnat äreminnet, fick han lov att ägna examensstudierna och tentamina sina krafter. Det roade honom inte över hövan. För Tegnér utgjuter han sig härom i ett brev i senare delen av november: "Hvad jag gör? Du vet hvad man gör till examen. Jag frestar eller rättare jag blir frestad dagelig af den onda andan i Professors skepelse och åthäfvor, finner det naturligtvis ej roligt, och har ofta lust ge dem igen frågan i bibeln: Hur skola dessa stenar warda bröd? Nyss läste jag Hebraeiska i hela 6 dar. Jag hann ej komma väl under fund med innanläsningen — men läste öfver min läxa som då jag var i tredje klassen i werlden. Före Jul blir ingen examen. Ej långt efter Jul hoppas jag. Om jag kommer hem vet jag ej — jag tror det knapt".⁸² Om sitt äreminne är han fåordig men säger dock:

Om det andra hör jag ingen ting. Jag har länge väntat — för sent kommer det ej. — Jag frucktar det kom ej mindre galit för det det kom i tid — Hvad jag önskar är naturligt men jag begynner att ej hoppas stort. Det gifves ögnablick, då hela ens arbete förekommer en i obehaglig dag. De äro plågsamma. Hvad du säger om dess högtyska anda tycker jag ej om.

På det beröm Tegnér tydligen slösat på honom i sitt brev, svarar Geijer:

Beröm mig ej så, om du ej vill att jag skall begynna i min ordning. Gud skall veta hur omogen jag är. Men du har orätt i att man ej af läsning odlas. För litteratörer är studium den enda odling. Hvad ett genie har skapat läser man ej. Man ser det, lefver och näres deraf. I lifvet se vi blott fragmenter — Snillet i konst och vetenskap öppnar för oss en werld. — Framförallt räknar jag här, du må säga hvad du will, på den vetenskap, som af alla är mäst poesi, nemligen filosofien.

Om den närmaste framtiden skriver Geijer:

Jag längtar efter Magister namnet för att sedan med alfvare få bli lärjunge. Historien får alltmer attrait för mig, och jag hoppas att komma att läsa den flitigt. Nu får jag ej för mycket annat, men man har nu nog af Dagens Historia. Sönnen har ej fattat det menskliga sinnet som du säger, du må hålla dig efter orden: stormen har fattat det. Ett sådant krig ha ej många överlevvat. Det är en crisis för oss alla. Det 300 års gamla systemet tycks vilja falla. Godt och ondt står i Guds hand; men för sömn blir sörgdt. Man sofver under ruiner tungt nog.

⁸² Geijer till Tegnér den 19 nov. 1805: SS XIII, s. 206.

Det märkligaste i Geijers deklARATION, om man ser på hans bana, är bekännelsen att historien fått allt större dragningskraft på honom. Han hade ju eljest känt mest dragning till filosofien. Man torde få dra slutsatsen, att sysslandet med äreminnena, och då väl främst med det över Oxenstierna fört honom allt djupare in i historieforskningens problematik och att denna mer och mer gripit hans intresse. För sitt äreminne erhöll han denna gång blott ett hedersomnämmande, men Svenska akademien önskade, att han skulle omarbete sitt opus och komma igen. Äreminne över Axel Oxenstierna gavs också som tävlingsämne flera år å rad ända till 1808, då Carl Peter Hagberg erhöll priset.⁸³ Geijers tävlingsskrift som han fick tillbaka för att omarbete och komma igen med i tävlan, är förkommet. Han inlämnade det ej mera.⁸⁴ Akademiens motivering att inte utdela något pris i detta ämne 1804 och de följande åren till 1808 tyder enligt H. Schück på att man velat ge Geijer möjlighet att vara med. Det var ett tecken på akademiens uppskattning.⁸⁵

Att Geijer trängt djupare in i svensk historia i samband med arbetet på äreminnet över Axel Oxenstierna framgår med all tydlighet av ett brev till föräldrarna, vari han förklarar orsaken till att han ej mera ville tävla i detta ämne: "Min gode Far påminner mig om Axel Oxenstierna. Och huru stora skäl att undandraga mig bör jag ej ha om ej min bäste Fars önskan skulle förmå mig till ett arbete, hvartill jag dessutom har så många för mig smickrande uppmaningar? Och likväl — kan jag ej företaga det. — Det är ej ledsnaden öfver ett fullbordadt men misslyckadt försök, ej ledsnaden öfver ett annat, som stadnat på halfva vägen, som dertill är orsak.

⁸³ Jfr Rosensteins brev till Geijer den 2 febr. 1807, sign. G 85 b (UUB).

⁸⁴ Geijer var närvarande vid prisutdelningen till Hagberg enligt hans brev till föräldrarna den 22 dec. 1808 (SS XIII, s. 77). I en recension i Stockholms Posten (No 302 onsd. den 28 dec. 1808) sattes akademiens oväld i fråga, då man givit Hagberg Axel Oxenstierna-priset 1808 men förbigått Carl Ulric Broocmans opus föregående år, vilket enligt recensentens mening var vida mer historiskt grundligt. Jfr Schück, H., Svenska akademiens historia Bd III, s. 364 f. Wiberg, Albert, Carl Ulric Broocman. Bidrag till en biografi, s. 198 f. Stycken av en tävlingsskrift 1808 publicerades i Hermes. Samling af Afhandlingar. Första Häftet, Stockholm 1821, s. 62—70, under rubriken "Fragmenter af Inledningen till ett äreminne öfver A. Oxenstierna.

⁸⁵ Schück, H., a. a., Bd II, s. 494 ff. Henningsson, Bengt, a. a., s. 44 n. 3 och där anförda källor.

— Men frugten af dessa försök är att jag blifvit för nära bekant med Oxenstierna, och denna bekantskap inviterar mig ej att göra det tredje”.⁸⁶ Geijer kunde icke hålla lovtal över en person, vars politik han genom *mer djupgående studier* kommit att ogilla.

Av allt att döma har Geijer givit sig tid att trots examensstudierna åhöra Höijers föreläsningar. Ämnet för dennes undervisning var detsamma som under de närmast föregående åren. Boëthius föreläste etik, naturrätt och pedagogik.⁸⁷ Antagandet om studier för Höijer stödes av de ovan refererade uttalandena av Geijer om sitt deltagande i Höijers undervisning.

Hösten 1805 tycks ha varit karg på musikevenemang i Uppsala, åtminstone om man får sluta av tidningarna. Dock kan konserter ha hållits, som annonserats genom affischer. I början av december hölls emellertid en större konsert vid vilken Geijer bör ha varit närvarande och kanske medverkande. Den hölls på Gustavianska auditoriet och anordnades ”af Herrar Musikälskare ibland de Studerande samt Uplands Regementes Harmoni-Musik” och till de senares förmån. Om programmet vet vi ej mer än att det var fråga om en ”fullstämmig Vokal- och Instrumental Concert”, varför programdetaljerna torde ha meddelats genom affischer.⁸⁸

I december höll Värmlands nation sitt vanliga ”landskap”. Där förekom som vanligt disputation om några uppställda teser med præses, respondent och opponenter. Vad teserna handlade om är obekant.⁸⁹ Huruvida senioren Geijer var närvarande framgår ej av protokollet, men är i hög grad sannolikt, eftersom han redan nästa termin utsågs till nationens kurator och därvid framträdde med några egna teser, varom mera i det följande.

Under examensperioden i slutet av terminen avlade Emanuel Geijer, som haft effektiv hjälp av sin broder, examen till kammar- och räkenskapsverken. Liksom Carl Fredrik hade han följaktligen haft att arbeta med naturrätt, sedelära, kammeral lagfarenhet och matematik. Efter anmälan i vanlig ordning i november tog han sin examen den 12 december och erhöi som betyg ett ”Testimonium

⁸⁶ Geijer till Föräldrarna den 11 april 1808: SS XIII, s. 74 f.

⁸⁷ Se Catalogus Praelectionum, Upsaliae MDCCCXV.

⁸⁸ Upsala Tidning No 50 lörd. den 7 dec. 1805. Konserten hölls den 8.

⁸⁹ Värmlands nations protokoll den 7 dec. 1805 § 1 (UUB).

Academicum” för att vid räkenskapsverken söka sin befördran, som det heter i protokollet.⁹⁰

Jul- och nyårsferierna tillbringade Geijer i Uppsala för sin examens skull. I början av det nya året anmälde han nytt abonnemang i Uppsala läsesällskap, där han kunde sammanträffa med bl. a. Benjamin Höijer, Severin Löwenhjelms, Jacob Adlerbeth, Lorenzo Hammarsköld, Samuel Grubbe, Leonard Fredrik Rääf och Per Lagerhjelm. Sällskapet hade sina samlingsrum i Borellska huset vid Stora torget.⁹¹ Genom förmedling av Chr. Carlander i Göteborg höll sällskapet bl. a. också ett flertal engelskspråkiga tidskrifter.⁹² Geijer var visserligen denna termin fri från handledningen av brodern Emanuel men fortfarande fick han ägna tid åt sin kvarvarande discipel Carl Wilhelm Heijkenskjöld.⁹³

Efter att i början av 1805 ha bestått de återstående tentamina, avlade Geijer i februari sin fil. kand.examen, som vid denna tid omfattade fjorton ämnen. Geijer liksom övriga samtidigt examine- rade fick sedermera, sedan deras betyg hunnit skrivas ut, ett utdrag av filosofiska fakultetens protokoll från examensdagen den 12 februari såsom ett i personlig ägo varande bevis för examen.⁹⁴

⁹⁰ Consistorii academici protokoll den 9 nov. 1805 § 31, och den 12 dec. 1805 § 2 (UUB). Även Emanuel erhöi anställning i Stockholm, där han arbetade, innan han övergick till att bli faderns medhjälpare och efter dennes bortgång bruksförvaltare på Ransäter.

⁹¹ Jfr Wiberg, Albert, Uppsala läsesällskap, s. 243 ff. 92. Det var alltså i samma hus där Geijer bodde i tredje våningen. Abonnent på läsesällskapet var Geijer även de följande Uppsala-åren 1807 och 1808.

⁹² ibidem s. 93.

⁹³ Geijers undervisande uppgifter är inte blott en förklaring till uppskovet från 1803 till 1806 utan väl även till att hans betyg inte kom att riktigt motsvara hans begåvning och allmänna förutsättningar.

⁹⁴ Fil. fak. protokoll den 12 februari 1806 § 1 (UUA). Jfr Schück, H., Ur Geijers brevväxling, Stockholm 1903, s. 211. Det utfärdade betyget löd:

Utdrag af Philosophiska Facultetens Protocoll vid
Kongl. Akademien i Upsala den 12 Febr. 1806.

S. D. Anställdes examen rigorosum med Philosophie Studiosus Eric Gustaf Geijer, Vermel., hvarefter Facultetens Ledamöter serskildt yttrade sig öfver Hans insigter, som följer:

Magr Doc. Borelius:	Geijer approbatur cum laude
Magr Doc. Lundvall:	Geijer laudatur
Prof. Svanborg:	Geijer facillime admittitur

Till Geijers betyg kan några reflexioner göras. Docent Borelius förestod på förordnande den skytteanska professuren, och docent Lundvall på samma sätt Eloquent. et Poeseos professuren. Geijers facillime admittitur för professor Svanborg i orientaliska språk blev alltså resultatet av bl. a. de sex dagarnas ivriga studier i hebreiska, varom Geijer talade i brevet till Tegnér. Liljeblad, som innehade den Borgströmska professuren i praktisk ekonomi, hade utgivit en utmärkt svensk flora och var säkert bättre än sitt rykte.⁹⁵ Professor Götlin, Göta Lejon kallad, innehade professuren i numismatik. Astronomie professor Regnér och matematikprofessorn Landerbeck ansågos, säger Bernhard von Beskow, åtminstone för denna tid föga märkliga.⁹⁶ Förvånande är, att Geijer erhöi endast betyget approbatur i logik och metafysik för Högmark men är ett bevis för risken av att tänka själv och inte svära på magistrernas ord.⁹⁷ Anmärkningsvärt är Geijers goda betyg i fysik för Nordmark, som ansågs vara en mycket fordrande lärare. Geijers sva-

Prof. Liljeblad:	Geijer approbatur
Prof. Högmark:	Geijer approbatur
Prof. Götlin:	Geijer approbatur
Prof. Regnér:	Geijer approbatur
Prof. Dahl:	Geijer laudatur
Prof. Landerbeck:	Geijer approbatur
Prof. Ridd. Nordmark:	Geijer approbatur cum laude
Prof. Afzelius:	Geijer facillime admittitur
R. M. Prof. Boethius:	Geijer approbatur cum laude
Prof. Dr Fant:	Geijer approbatur cum laude
Decan Prof. Aurivillius:	Geijer approbatur cum laude

Och i anledning deraf inkallades examinatus Geijer samt till den vanliga Candidat Edens afläggande admitterades.

Ut supra in fidem

P. Svedelius

/L. S./ Philos. Fac. Notar.

(UK:s arkiv, E II: 55 (RA). Jfr fil. fak:s acta 1806—1809 (UUA).

⁹⁵ Jfr Beskow, Bernhard von, a. a., s. 52.

⁹⁶ ibidem s. 53.

⁹⁷ Jfr ovan vad Geijer själv sagt om sitt förhållande till Högmark och hans filosofi. — I Upsala Tidning, No 10 onsd. den 5 febr. 1806, fanns införd en "Facultets Sång", som kunde sjungas till samma melodi som till visan: "vår far Homer etc.". Sången raljerade med de akademiska studierna och med den vishet som lärdes vid akademierna.

gaste betyg är för Svanborg i orientaliska språk och för Johan Afzelius i kemi och hans starkaste för Lundvall i latin och Dahl i grekiska. Att Geijer icke erhållit mer än "med beröm godkänd" för Boethius i moralfilosofi, för Fant i historia och för Aurivillius i litteratur (estetik) är också värt att uppmärksamma, då just filosofi, historia och litteratur var ämnen, för vilka han starkt intresserade sig och områden, där han kom att göra epokgörande insatser i svensk kultur.

Filosofie kandidat-betyget med 2 laudatur, 5 cum laude approbatur, 5 approbatur och 2 facillime admittitur gav Geijer en poängsumma om 23 poäng. Detta var avsevärt mindre än de poäng primus vid 1806 års promotion Samuel Grubbe hade och stod givetvis även efter ultimus, den sedemera så bekante skolmannen P. G. Boivie. I själva verket placerade sig Geijer ett tiotal platser från täten vid promotionen.

Efter examen kände sig Geijer befriad från en tung börda. Disputation pro gradu återstod visserligen, men han synes inte särskilt ha bekymrat sig för denna. Blott i förbigående nämner han i ett brev till systemen Jeanne Marie, att han nu har "bråttom med sin Disputation".⁹⁸ Känslan av lättnad efter kandidatexamen kommer särskilt till uttryck i ett brev till föräldrarna kort efter examen, i vilket han säger, att han "så gärna använder sin förvärfvade ledighet att tänka på hem och hemmavarande, hvars kärlek är hans enda oförgätliga krans",⁹⁹ och fortsätter: "Hvad Jag gör? Jag lefwer ett sällt lif Mina goda föräldrar. Läser hwad jag will, roar mig när jag kan, och min läsning är ej annat än ett oafbrutet nöje. Farväl Astronomi och physik och Hebraeiska! Min ceremonivisit är slut. Jag återvänder till mitt land och mina första vänner och skalder och snillen föra mig i en högre och sällare rymd än någon jordisk parnass ligger". Snart måste han dock tänka på sin disputation, vilken han funderat på att skriva själv, eftersom det visat sig svårt att få någon professor att skriva. Om sin absolverade examen säger han, att den gått rätt bra men att han ännu ej vet vilka betyg examinerarna givit honom. Ett vet han dock, nämligen att han inte får hedersrum vid promotionen, dvs att han blir varken primus

⁹⁸ Geijer till Jeanne Marie den 21 april 1806: SS XIII, s. 50 f.

⁹⁹ Geijer till föräldrarna den 17 febr. 1806: SS XIII, s. 48 ff.

eller ultimus, om ej, tillägger han, ”hedersrum vill säga, hvart och ett rum, som man med heder innehar — och S: Far förlorar sin bål om jag minnes rätt. Mätte min bästa far aldrig på mig göra någon förlust, på hvilken jag med mindre samvetsqual tänker”.

Till sin examen hade Geijer väntat att få se brodern Carl Fredrik i Uppsala, men arbetet i Kammarrätten hade hindrat honom därifrån. Till straff för detta skulle ej heller Geijer fara till Stockholm, säger han raljant, eftersom Stockholm ej hade någon märkligare musik att bjuda på. Geijers klaver hade fått stå ”tämmligen obrukadt” med en ”högst ostämd och vresig ton” under tentamens- och examensarbetet. ”Det är nu stämtd och jag är stämtd. Hvad jag skall spela!” utropar han.

I slutet av brevet berör Geijer sin ekonomi. Examensutgifterna hade ej varit stora, men pengar fattades likväl för en del nödvändiga utgifter, särskilt i klädesväg. Han framhöll därför att det skulle vara ”oändligt kärkommet” om fadern kunde sända honom 15 rdr helst som han ännu icke så i början på terminen kunde skriva till fru Heijkensköld om att få ut en del av lönen för informationsuppdraget.

Förmodligen fick Geijer sina pengar. I brevet till Jeanne Marie i april nämnes inga penningbekymmer. Promotionsdagen hade blivit fastställd, och om systemen vore i Uppsala skulle hon ha fått binda hans lagerkrans. ”Jag ber, att du ej må göra dig ett för poetiskt begrepp om en magisters krans och promotion. Lagern växer här i drifhus, parnassen är af goda furubräder och sånggudinnorna ha peruk”, raljerar Geijer och fortsätter:

Jag har nu bråttom med min Disputation. Vårvärman har ännu ej yttrat något serdeles inflytande på denna lärda växt. Den ligger i sin linda. Hvad har jag gjort hittills, torde du fråga. Ganska mycket, som jag skulle kunna berättas för dig, och som ändå ej vore annat än andra namn på konsten att slå dank. Jag tror en tysk poet — Schlegel om jag minns rätt — kallar det en gudomlig konst. Jag besitter den af naturen.

Till sist omtalar Geijer i brevet, att Emanuel, som är i Stockholm, tar dess nöjen som en filosof. Dock hade han blivit mycket förtjust i mamsellerna Casortis konst.¹

¹ Mamsellerna Casorti var döttrar till pantomimgenet Giuseppe Casorti, som vunnit stora framgångar, särskilt i Köpenhamn.

Den 6 juni höll Värmlands nation sitt sedvanliga slutsammanträde för terminen. Därvid framlade ”Herr Magister E. G. Geijer med tillhjälp af Herr Schensson på svenska . . . sina utgifna Reflexioner öfwer Studier och deras ändamål”.² I och med att dessa Reflexioner blev tryckta, debuterade Geijer som författare på svenska.³ Hans visserligen tidigare skrivna äreminne över Sten Sture d. ä. trycktes i Svenska akademiens handlingar först 1807⁴ och hans likaså tidigare skrivna gradualskrivning publicerades först på 1940-talet.⁵ Under nationssammanträdet gick utsågs Geijer till kurator för nationen,⁶ något som visar, att han redan nu beslutat att trots magistergraden återkomma till Uppsala för fortsatta studier höstterminen 1806.⁷

Den 10 juni ägde Geijers gradualdisputation rum med E. M. Fant som Præses. Som ovan antytts hade han själv skrivit sin avhandling — det vanligaste var som bekant att någon professor stod som författare till dylika disputationer.⁸ Som ämne för avhandlingen hade Geijer valt *De ingenio politico medii ævi* ”Om medeltidens samhällsanda”. Valet av ämne tyder på att författarens historiska intresse nu efter allt sysslande med äreminnena kommit i jämbredd med de filosofiska. I och med gradualdisputationen, som

² Värmlands nations protokoll den 6 juni 1806 § 1 (UUB).

³ Gradualavhandlingen var väl tryckt vid denna tid men den var skriven på latin. Den har översatts först på 1900-talet av John Landquist.

⁴ Ej 1805 som Landquist säger (tryckfel?) i sin Geijerbiografi 1954, s. 39.

⁵ Wiberg, Albert, En nyfunnen Geijer-upsats: Nya Wermlands Tidningen 17/3 1943.

⁶ Nyssnämnda protokoll den 6/6 1806 § 4 (UUB).

⁷ De Geijerska Reflexionerna trycktes första gången i Stockholms Posten lörd. den 14 juni 1806 med samma rubrik som i nationsprotokollet och med uppgiften att de framställdes ”på den wid Uppsala Academi studerande W-s Nations allmänna sammankomst d. 2 Juni 1806”. Datum är här felaktigt, troligen på grund av tryckfel — det skall vara den 6 juni. Från Stockholms Posten har det felaktiga datot kommit in i A. Blancks uppsats ”När Geijer debuterade”. Dikt och studie, Uppsala 1912, s. 56 ff. Det har vidare kommit med i Geijers samlade skrifter (Landquist) Bd I, Stockholm 1923, s. 355, men där är det så till vida försvarligt som det är fråga om ett rent avtryck av Stockholms Postens nyssnämnda artikel, som han felaktigt dateringen.

⁸ Se ovan! Exempelvis Johan Olof Wallin disputerade på en avhandling skriven av Daniel Boëthius.

synes ha gått utan intermesson, hade Geijer fullgjort alla de prestationer som fordrades för promotion.

Så fri som Geijer bör ha känt sig sedan han den 10 juni avklarat disputationen, har han säkerligen bevistat ett par musikevenemang, som förekom i staden omedelbart före promotionen. Lördagen den 14 juni höll "Herrar Berwald och Cloos" en konsert på Gustavianska lärosalen med biträde av "Herrar Amatörer". Därvid skulle även Berwalds son — denne var ingen mindre än Franz Berwald — som angavs vara 9 år gammal visa sina talanger på violinen. För övrigt skulle följande "piecer" enligt programmet uppföras, nämligen 1:o Sinfoni 2:o Concert för Violoncell af Arnold, spelas af Herr Berwald 3:o Concert för Violoncell af Frenzel, spelas af Herr Cloos 4:o Quartett för Violin af Frenzel, spelas af lilla Berwald 5:o Fleut-Concert, exequerad af en Amateur från Stockholm 6:o Thema med variationer, exequeras af lilla Berwald på förstämnd Violin 7:o Finale.⁹

Redan följande dag den 15 juni hölls en ny konsert. På begäran av stadens herrskaper, heter det, uppfördes en fullstämmig konsert på Gustavianska lärosalen av förste violoncellisten C. I. B. Megelin från Stockholm. Programmet upptog följande: 1:o Sinfoni 2:o Violoncell konsert av Platell, exequeras av Herr Megelin 3:o Terzett, sjunges av herrar amatörer 4:o Violoncellkonsert av Rohmberg, exequeras av herr Megelin 5:o Kvartett, sjunges av herrar amatörer¹⁰ 6:o Duett för två violonceller av Viotti, exequeras av herrar Megelin och Cloos 7:o Polonoise av Melles, exequeras av herr Megelin 8:o Finale.¹¹ Vad finalen bestått av är obekant. Geijer

⁹ Upsala Tidning No 31 lörd. den 14 juni 1806. Såsom jag visat i utredningen "Franz Berwald som tidskriftsredaktör": STM XXXVI 1954, s. 105, var Franz Berwald vid konserten 10 år och inte som annonsen i tydligt reklamsyfte framhåller 9 år gammal.

¹⁰ Att observera är, att kvartettsång tydligen icke var ovanlig i denna tidiga period i Uppsala, alltså innan Haeffner kom till universitetet. Ett kvartettsällskap har tydligen redan nu funnits. Längre fram dokumenterades ett sådant sällskap av mansröster. I Upsala Tidning No 35 lörd. den 26 april 1817 annonseras exempelvis: "Herrar Ledamöter af Quartett Sällskapet behaga sammanträda i dag d. 26 kl. 6 eft.midd. å wanligt ställe", något som tyder på en fastare organisation och på de svårigheter en sångledare hade, innan telefonen uppfanns.

¹¹ Upsala Tidning No 31 lörd. den 14 juni 1806. Musik av de båda violoncellisterna Megelin och Cloos kom Geijer sedermera att intressera sig för.

som i hög grad intresserade sig också för violoncellspel — Knut Lilljebjörn var ju en framstående konstnär på det området — bör vi få räkna med bland åhörarna, nu då han hade allt sitt stök för promotionen bakom sig.

Dagen efter denna konsert försiggick promotionen. Geijer tycks inte ha tagit den med något större allvar. Ett par dagar före den högtidliga ceremonien skrev han till systemen Jeanne Marie: "D. 16 blir promotion — vet du vad det vill säga? En professor som kallas promotor, stiger upp i Stadens Domkyrka och säger till de där stå omkring honom: I män, såsom Gud skapade himmel och jord utaf intet, så skapar jag ock eder utaf den magt och myndighet mig gifven är till magistrar. Denna gången gå femtio tre apostlar ut att lära omkring all verlden".¹² Av betydligt större intresse än promotionen var tydligen för Geijer hemresan till Värmland. Efter att i förbigående ha nämnt att hans elev Carl Wilhelm (Calle!) skulle genomgå examen den 14 juni meddelade han: "... den 17 resa vi. — Till Säby måste vi, och till Carlstad måste vi äfven. — På förra stället ha vi redan hört här att de ej äro hemma utan vid Sätra. — I Carlstad blir jag 7—8 timmar. Räkna nu sjelf bäst du gitter, och om du räknar bättre än vi så säg precis hvad dag vi komma hem. — Vi kunna det ej. — Men till midsommar — så säkert som någon midsommar blir. — Fru Geijerstam far ej om Ransäter, det kan jag räkna ut. — Vi skynda oss således. Far, mor, syskon, vänner, midsommar och musik, där har du all jordens glädje i få ord. — Ty Claveren må nu vara sådana de vilja — emot mitt instrument, som står här två steg ifrån mig måste de dock låta som änglarnas harpor i höjden". Man märker här Geijers sprudlande glädje över nu efter examenspressen, som hindrat honom att musicera och vårda sitt klaver, äntligen åter få egna sig åt släkt och vänner och musik — framför allt åt musik.¹³

¹² Geijer till Jeanne Marie den 13 juni 1806: SS XIII, s. 51 f. Geijer har således ungefär samma uppfattning som Nils Wilhelm Forsslund, som med anledning av promotionen skrev: "Femtio Ynglingar hade således sedan de blifvit förhörde i sine 13 à 14 lexor, hvilka de mer eller mindre wäl kunnat, nu bekommit kransen, ringen, brefwet och skottet, mer eller mindre intagne af sitt lärda högmod. Gifve Gud! att bokwett och folkwett hos dem alla varit förenade. De begåfw sig nu bort i skilda wäderstreck". Britelli, S., a. a., s. 31.

¹³ Hur Geijer denna tid uppfattades av en del av sina kamrater vid akademien

Promotionen ägde som nämnt rum den 16 juni.¹⁴ Ett femtiotal kandidater och bland dem Geijer promoverades till filosofie magistrar. Bland promovendi befann sig sådana män som Samuel Grubbe, Per Gustaf Boivie, Jacob Adlerbeth, Per Wilhelm Tholander, L. P. Walmstedt, Pehr Gustaf Svedelius, Pehr Södermark, vilka Geijer sedermera skulle möta i olika sammanhang. Från Värmlands nation kom förutom Geijer Thorbern Morén och Erik Adolf Kjellin.

Promotionsdagen "hälsades med styckeskott, som förkunnade den förestående Högtidligheten", heter det i redogörelsen i ortstidningen, som därefter fortsätter:

Efter ett dagen förut af Promotor Kemie Professoren Hr Johan Afzelius utfärdadt Programm, hade en talrik samling af alla Stånd, så väl

antyder en liten skämtvers vid promotionen. Den tolkar troligen ganska riktigt Geijers stelhet och slutenhet i den kamratkrets, som inte hörde till de intimaste vännerna. I skämtdikten, vari alla de bekransade vid promotionen, utom Hans Olof Holmström, den blivande ärkebiskopen, fick var sin strof, skaldade författaren, som troligen varit Daniel Hwasser, om värmlänningen Geijer följande:

Din blick är kärft, du ser dig kring
och yppar straxt ditt höga sinne.
Ej vänskapen kan bo därinne.
Dock wördad i vår hela ring
Du skref åt oss vår ansökning
Som troligen är någonting
Helt annat än ett äreminne.

Om Geijer säger Nils Wilhelm Forsslund, att han någon tid efter promotionen gick in som extra ordinarie i Riksarkivet och sedan reste till England som informator för den unge Johan Fredrik Schinkel. Forsslund drar om Geijer också anekdoten, att han skall ha hävdadt, att Dagligt Allehanda var den bästa tidningen, emedan den skrevs av allmänheten själv.

Om Forsslunds skildringar se Brithelli, S., a. a., s. 30. Se även Gynther, Aug., Författaren till anteckningarna om Stockholms Storskola och Uppsala universitet: Personhistorisk Tidskrift 1934, s. 211—213. Beträffande skämtverserna se Erik Gustaf Geijer. Verser över honom i "Filosofie Magistrar promoverade i Uppsala 1806", sign. Vs 141 (KB) samt Svensk Vitterhet. Dryckesvisor, satirer och paskiller, sign. V 17 (UUB).

¹⁴ Uppsala Tidning No 32/33 lörd. den 21 juni 1806: *Akademiska Nyheter*. Artikeln avtryckt i Stockholms Posten No 147 lörd. den 1 juli 1806. I tidningsartiklarna sägs promotionen ha ägt rum den 14 juni men med hänsyn särskilt till Geijers brev den 13 juni (SS XIII, s. 51) är det troligt att manuset till Uppsala Tidning fellästs: en slarvigt skriven 6:a i datot 16 har lästs som en 4. Jfr Molin, Adrian, a. a., s. 47.

Academiens som Stadens Ämbetsmän, som flere till Staden af denna anledning ankomne främmande, infunnit sig i Kemiska Laboratorie-Huset för att wara Processionen följaktig til Cathedral-Kyrkan. Deribland täcktes den til Ärke-Stiftet ankomne Högwördigste Doctorn Ärke-Biskopen, Academie-Prokansleren och Kommendören af Nordstjerne-Orden Herr Jacob Ax. Lindblom med sin närvaro gifwa Processionen ett ökad anseende. I Kyrkan hade en owanlig myckenhet af Stadens och Främmande Fruntimmer intagit Sine Platser på särskilda för dem uppbyggde Läktare. Processionen intågade i Kyrkan under en förträffelig Orgel-Musik, och sedan hwar intagit sitt rum på Parnassen, samt Promotor genom ett Latinskt Tal gifwit tilkänna Promotionen och dertil begärt tilstånd, täcktes Högwördigste Herr Doctorn, Ärke-Biskopen och Prokanslern m. m. efter upläsandet af ett från Hans excellence, Riks-Marskalken, Academi-Kansleren, Kommendören af Kongl. Majst. Orden m. m. Högwälborne Grefwe Axel von Fersen undfånget Bref, i Hans Excellences ställe meddela Tilstånd at Promowera ofwannämnde 50 Kandidater. Sedan därpå Promotor af Kandidaterne fordrat Magister-Eden, börjades Akten med utdelning af de wanliga Symbolerne och fortsattes under Stycke-Skotts aflossande och en förträffelig Orgel- och Vokal-Musik, hwarwid en intagande Soloröst afsjög följande Ord:

För werlden i förtryckets natt
Förståndets wälde skönt och gladt
Som Himlens purpurstrimma
Stiger up, ger dag, smälter synkretsens dimma.
Beisnnen wishets dyrkare
At snillet är den Promethé
Som gnistan ur den Ewiges förwar
Till menskans bildning nedbragt har.
Förstördt blef jordens barbari
Oredan löst i harmoni.
De fordna äldrar sträcka sig
Fram öfwer seclers gångna stig
Ge nya slägter hand.
Och werldar knyta snillets band.

Efter ceremoniens slut sedan musiken för en stund fortfarit hälsade Promotor de nya Magistrarne, hwarefter Kemie-Adjuncten Herr And. Gustaf Ekeberg framställde följande på Latinska Språket upsatta Magister-fråga: "Om det nu i Tre Secler så mycket omtalta Jämnwigts Systemet i Europas Stater werkeligen existerat och i den händelsen något bidragit till Folkslagets lycka; Eller om det blott warit en täckemantel för Politiska afsigter och stämplingar, och om det ock werkeligen ägt rum, aldeles ingen inflytelse haft på Nationernes wäl?" Det senare yrkades af Herr Adjuncten, det förra af Primus Magister Samuel Grubbe. Derpå aflade Ultimus Magister Pehr Gustaf Boivie, å Magistrarnes wagnar de wanliga Tacksägelse.

Därefter följde ett versificerat tal till kvinnan, "Fruentimret", som tackades för "det lysande behag" med hvilket hon genom sin närvaro hedrat promotionsakten.¹⁵ Denna avslutades med att de lagerkransade gick ned från "Parnassen" — den var enligt Geijers ovan citerade brev gjord av goda furubröder — och man satte sig i kyrkan att åhöra promotionspredikan av hovpredikanten Carl Lilljenwalldh. Med denna predikan slöt högtidligheten, och Geijer var filosofie magister och fri att resa hem till midsommar och till sommaren och musiken i Värmland.

¹⁵ Det versificerade talet till kvinnan, 13 strofer, återges i tidningsartikeln in extenso.

V.

GEIJERS FRIA STUDIER FRAM TILL PRESIDIAL-
DISPUTATIONEN 1806—1808

Efter magisterpromotionen tillbringade Geijer sommaren i Värmland. Han gjorde därvid besök hos ett antal av de många släktingarna. Han var sålunda bl. a. bjuden till Esaias Tegnér's bröllop med Anna Myhrman på Råmen den 22 aug. 1806. Dit kom han emellertid inte på grund av ett tidigare löfte att vid den tiden besöka Arvika och Jösse härad.¹ Geijer kom också vid ett tillfälle på besök till Knut Lilljebjörn på Odenstad. Dennes dotter Anna Lisa berättar:

Sommaren 1806 kom han i sällskap med min morbror Troili till Odenstad. Han vad då nyligen blifven fil. magister och föreföll mig stolt och otillgänglig. Jag var på en gång förtjust, blyg och rädd och avhörde med stigande intresse hans förmätna raisonnemanger med min far om poesie, musik och filosofie. Han vågade motsäga och bestrida den tidens förhärskande meningar i dessa ämnen, käckt och oförskräckt och det emot min far, som jag ansåg för ofelbar i sitt omdöme. Detta var eget men hänförande. I fråga om musik voro han och min far ense, och jag såg med den högsta glädje hans ögon tåras, då min far spelade violoncell, som han också gjorde med ett verkligt rörande behag. Så som Erik Gustaf spelade fortepiano tyckte jag mig aldrig hafva hört. Min far som var litet stolt öfver mina musikaliska anlag, tillsade mig att spela en sonat af Haydn. Man brukade ej den tiden säga nej till sina föräldrars önskningsar, lydanden var ovillkorlig och jag måste med klappande hjärta och högröda kinder sätta mig vid klaveret. Fortepiano hörde då till sällsyntheterna — spelningen gick därefter. Jag fick ej heller ett enda bifallande ord af den stolta magistern — det anmärktes blott, att det var ett något för hastigt tempo. Mitt stackars hjärta hade varit taktmätare".²

¹ Geijer till Esaias Tegnér den 7 aug. 1806: SS XIII, s. 207 f.

² Anna Lisa Liljebjörn-Geijer/Agnes Geijer-Hamilton, Två släktled berättas. Erinringar omkring Erik Gustaf Geijer, Stockholm 1947, s. 92 f.

Vid höstterminens början återvände Geijer till Uppsala. Som ovan betonats, hade han redan på våren bestämt sig för att fortsätta studierna även efter magistergraden. Planerna bakom beslutet var väl att fördjupa sig vetenskapligt och att eventuellt söka få anställning vid akademien. ”Ännu var skön konst och ett outsläckt kunskapsbegär för honom allt”, så karakteriserar Anna Lisa Liljebjörn honom.³ Närmaste målet var sannolikt att presidera för en avhandling och att i samband därmed avgöra för hvilken framtid bana han bäst passade.

Resan till Uppsala skedde först i början av oktober.⁴ Han reste första dagen till Drevstad i hällande regn, följande dag till Kristinehamn för att tredje dagen komma till Villingsberg. Torsdagen den 9 oktober hade han — på fjärde dagen alltså — hunnit till Frösvidal och blivit väl mottagen som vanligt av Stina af Geijerstam, som nu efter makens bortgång fick stå för allt på egen hand. ”Vi ha talt mycket, spelt mycket” säger Geijer. ”Vid berättelsen och åminnelsen af hennes sorgedagar har jag ofta sett tårar flyta — men hon är sig lik och framför allt lika god”. Ifrån ”discursen eller från claveret är hon i ett ögnablick ute, på gården, i trädgården, öfver allt. Hennes göromål har mångdubblat sig; men hon är dem fullt vuxen, och denna ständiga verksamhet, som för henne alltid war ett behof är det nu mer än förr och tillika en välgärning”. Även andra gäster fanns på Frösvidal: systrarna Jeana och Anna Lisa von Hofsten från Villingsberg. Geijer blev kvarbjuden ytterligare efter att ha vistats ett par dagar på Frösvidal, men han beslöt att resa vidare den 10 oktober. Han hade då kvar två dagars resa till Uppsala, dit han ankom på kvällen den 11.

I Uppsala fann sig Geijer väl till rätta. Till systemen skrev han efter ett par veckor, att han begynt ”komma i ordning med min läsning”, och tillade: ”Jag har i sommar haft så beständigt roligt, att arbetet hunnit bli ett nytt nöje”.⁵ Vad han studerade omtalar han inte, men sannolikt var det filosofi i samband med de Höi-

³ ibidem s. 100. Geijer var dessutom ekonomiskt beroende av informatorskapet för C. W. Heijkenskjöld.

⁴ Geijer till Jeanne Marie den 9 okt. 1806: SS XIII, s. 52 f.

⁵ Geijer till Jeanne Marie den 27 okt. 1806: SS XIII, s. 54 f. Jfr Grip, Elias, Några drag af E. G. Geijers barndoms och ungdoms lif, Stockholm 1916, s. 207.

jerska föreläsningarna. Höijer som fortfarande var adjunkt i teoretisk och praktisk filosofi föreläste detta läsår Philosophiam Pulchri et Artium Elegantium, Principia Ultima omnis Philosophiae et Historiam denique Phiosophiae.⁶ Möjligt är också, att Geijer i detta sammanhang åhört någon av Daniel Boëthius' föreläsningsserier i etik, naturrätt eller pedagogik.

Om sitt dagliga liv berättade Geijer, att han och den allra bästa vännen Ludvig Heijkenskjöld läste tillsammans, bodde tillsammans, åt tillsammans och trivdes förträffligt tillhoppa.⁷ Några timmar om dagen var han sysselsatt med undervisningen av Carl Wilhelm Heijkenskjöld, för vilken han sålunda fortfarande var informator. För övrigt residerade han nästan hela dagen i Ludvigs länstol, ”som näst honom sjelf är min besynnerligen goda vän”. Middagarna åt de ute, men morgonkaffe kokade de sig själva och på kvällarna drack de ölost. Detta var ju ett ganska enformigt levnadssätt, varför systemen ej fick förundra sig över att han ej hade så mycket nytt att berätta.

Informatorskapet gav Geijer en säker egen inkomst. I syfte att förbättra denna företog han sig under hösten också att söka det Gustavianska stipendiet, som förvaltades av Svenska akademien och skulle utdelas första gången under våren 1807.⁸ Stipendiet skulle enligt bestämmelserna tilldelas sådana ynglingar, ”hvilka genom en lycklig böjelse” för svenska språket, vitterheten och historien ”lemna hopp att deri med framtiden utmärka sig”.⁹ Geijer, som ju prisbelönats av akademien, ansåg sig helt säkert ha goda utsikter att erhålla stipendiet och detta skulle avsevärt förbättra hans ekonomiska ställning.¹⁰ Stipendiets 72 rdr banko om året jämte informatorsarvodet skulle ha gjort honom i huvudsak självförsörjande.

⁶ Catalogus Praelectionum, Upsaliae MDCCCVI. Jfr ovan Geijers uttalande att han i många terminer följt Höijers undervisning!

⁷ Nyssnämnda brev till systemen den 27 okt. 1806.

⁸ Enligt brev till fästmon Anna Lisa Liljebjörn insände Geijer sina ansökningshandlingar 1806, ehuru ansökningarna behandlades av akademien först våren 1807: SS XII, s. 145.

⁹ Sin stipendieansökning antyder Geijer i ett brev till systemen Jeanne Marie den 9 mars 1807, där han säger: ”Om mina andra affärer, och hvad jag söker o: s: v: skrifver jag ej till dig”, vilket tyder på att han skrivit därom till föräldrarna i ett särskilt brev som numera ej finns bevarat.

¹⁰ Jfr Schück, H., Svenska akademiens historia Bd II, s. 426.

Om Uppsala hade Geijer "en ovanlig nyhet" att berätta för systemen i oktoberbrevet. Där hade varit mycken musik, icke mindre än fem konserter på fjorton dagar. Under sommaren medan Geijer var i Värmland hade ett italienskt sällskap besökt staden och uppfört italiensk musik på Gustavianska lärosalen den 6 juli. Därvid visade herr Schmall som var sällskapets ledare utmärkt färdighet "uti Tambour de Base" och en annan av sällskapet spelade Sauber Fleut.¹¹ Under oktober hade två konserter hållits av Herrar Ficker, "som blåsa flöjt och Oboe", två av Megelin och en i går av Norman, säger Geijer. Fickers och Normans konserter finns annonserade i ortstidningen men däremot icke Megelins, som följaktligen kungjordes endast genom affischer. Dessutom förekom en klarinettkonsert, som inte nämns av Geijer. "Jag har likväl ej varit på mer än två" säger han, "och kan ej säga att jag på dem hört något rätt vackert, mer än en Duett af Viotti för violonceller, som Megelin och Cloos, en annan violoncellist från Stockholm spelte charmant — Jag har hört den spelas af Troil och Liljebjörn och äfven spelat den med Troil. Liljebjörn spelar likväl vida mer musikaliskt än Megelin. Megelin regerar sitt instrument, men han regerar det tyranniskt, och plågar sin stackars BasViol genom en öfverdrifven force. Normans spel är klart och behagligt, men utan all djuphet och sann känsla". Om den Normankonsert, som Geijer hört, meddelar ortstidningen, att den hölls den 26 oktober å Gustavianska lärosalen, då Norman lät höra sig "uti åtskilliga Solo på violin".¹² De konserter av bröderna Ficker, som Geijer talade om, hölls söndagarna den 5 och 12 oktober också de på Gustavianska auditoriet. Om bröderna Chr. och C. F. F. Ficker heter det, att de nyligen återkommit från sin utländska resa och därför de musikstycken, som skulle framföras inte förut blivit "exequerade" i Uppsala. Det var fråga om fullstämmiga konserter med biträde av "Herrar Ama-

¹¹ Upsala Tidning No 35 lörd. den 5 juli 1806. Biljetter fanns till köps på de vanliga ställen och till ett pris av 12 ss. rgs för "bättre folk" samt till 8 ss. för barn och tjänstefolk. Musiken hade heter det, vunnit "stort bifall" i utländska städer samt hos Hans Kongl. Höghet hertig Carl.

¹² Upsala Tidning No 1 lörd. den 25 okt. 1806. Biljetter till 16 ss. banko fanns på vanliga ställen. Konserten började kl. 5 och beräknades vara slut kl. halv 7. Programmet skulle närmare anges genom affischer.

törer" från staden. Programmet angavs genom affischer.¹³ Den klarinettkonsert som höll söndagen den 19 oktober och som Geijer förbigår ägde rum även den på Gustavianska auditorium av direktör Schultzer med biträde av amatörerna. Genom affischer angavs det närmare programmet.¹⁴

Geijer syns under läsåret 1806—1807 helt ha gått upp sina musikstudier, och de andra studierna har nu betänkligt fått maka åt sig. I slutet av oktober meddelade Geijer systemen Jeanne Marie: "Wårt egna musikaliska sällskap är också i gång. I afton äro wi tillhoppa för första gången. Vi äro inalles ej mer än 8 à 9 stycken och nog många för att ha roligt. — Jag kan således hoppas att också någon gång få en Quartett hos mig. Du kan ej tro hvad jag är glad deröfwer".¹⁵

I november översände Geijer till sin syster Johan Olof Wallins dikt Uppfostraren, som han ironiskt sade sig så när ha översatt till vanlig svenska med "Herr Informatorn". Dikten hade tydligen inte riktigt tilltalat honom på grund av den något högrävande stilen. Samtidigt med att han sände Wallins dikt meddelade han också en del musikaliska nyheter:

Jag skulle kunna ha mycket musikaliskt roligt att berätta dig; ty jag är nu för tiden ej fattig på musik. I fredags voro vi några spelande tillsammans hos mig. Duetter, Quartetter, Quintetter af Mozart, Quartetter och Trior af Haydn dels hörde, dels spelte jag. Haydn vinner i mitt tycke för hvar dag. Jag har hittills öfversett det vackraste hos honom. Jag har ofta funnit hans klarhet och tydlighet trivial emedan jag varit alltför van vid Mozarts phantasirika och vällustiga skymning. Att döma dem emellan kan jag ej. Jag älskar lika mycket middag och afton, dag och natt, sol och stjernor. — Förliden Söndag var här en Concert, som Amatörerna uppförde för Uddevalla. Jag spelte också med. — Inkomsterna steg till 316 Rd:r 24 sk. — I dag ger Norman Concert. Jag går ej dit. Jag har sagt att jag reser bort för att slippa spela med.¹⁶

¹³ Upsala Tidning No 48 lörd. den 4 okt. och den 11 okt. 1806: "Concert Avertissement". Båda konserterna började kl. 6 e. m. och biljetter å 16 ss. banko fanns till köps på vanliga ställen.

¹⁴ Upsala Tidning No 50 fred. den 17 okt. 1806. Biljetterna kostade 16 ss.

¹⁵ Geijer till Jeanne Marie den 27 okt. 1806: SS XIII, s. 54 f. Han meddelar också att Carl Fredrik och Göran Gustaf Ugglas skulle få ledigt från sina tjänster och komma hem till Värmland under julen.

¹⁶ Geijer till Jeanne Marie den 23 nov. 1806: SS XIII, s. 55 ff. Det här om-

Den konsert, i vilken Geijer här säger sig ha medverkat, hölls på Gustavianska auditoriet den 16 november och anordnades enligt ortstidningen till förmån för Uddevalla stads "genom Eldswåda olyckliga Innewånare". Det var en fullstämmig konsert, anordnad av stadens amatörer och upptog programmet: "1:o Simphoni af Hoffmeister. 2:o Quartette för Flöjt. 3:o Quartette af Haidn(!) för Röster. 4:o Quartette af Mozart för Forte-Piano. 5:o Quartette af Rode. 6:o Finale".¹⁷ Det bidrag Geijer lämnade till konserten var tydligen Mozartkvartetten för pianoforte. Debuten var uppenbart lyckad, eftersom Norman straxt därefter ville ha hans medverkan vid en ny konsert. Det ekonomiska resultatet blev ej som Geijer uppger 316:24 utan 318 rdr 34 ss. rgs.¹⁸ Behållningen kan tyda på att mer än 900 personer varit närvarande men sannolikt ingår i summan också insamlade kontanta gåvor.

Den Normankonsert, som Geijer undvek, var en vokal- och instrumentalkonsert på Gustavianska lärosalen. Programmet, som Geijer säkert aktualiserat för sig, upptog följande: "Första Afdelningen: 1:o Simphonie af Haydn. 2:o Solo Concert för Violin af Rode. 3:o Melodie utur Lilla Matrosen, Swårare seglats etc., varierad af Norman. Andra Afdelningen: 4:o Aria utur Skapelsen, af Haydn. 5:o Solo-Quartette af Rode. 6:o Polonoise af Norman. 7:o Finale utur ofwannämnde Simphonie".¹⁹

Ännu en konsert, en kyrklig, hölls i Uppsala under hösten, men det är ovisst om Geijer åhörde den.²⁰ Den anordnades i Vaksala kyrka söndagen den 14 december, då man invigde den nya orgel, som direktör Schwan från Stockholm förfärdigat. Assessor Erik

talade musiksällskapet höll samman tills Geijer bosatte sig i Stockholm. Medlemmar i sällskapet var bl. a. J. Höijer, S. Löwenhjelm, L. A. Ekmarck, Lidzén, Lundholm, von Beskow, senare även Haeffner.

¹⁷ Upsala Tidning No 4 lörd. den 15 nov. 1806.

¹⁸ Upsala Tidning No 5 lörd. den 28 nov. 1806 med redovisning för konserten. Även i Stockholm gavs konsert för Uddevallas räkning. Det var en *Concertspirituel* i Storkyrkan. Jfr Moberg, C.-A., *Konserter i Stockholm för hundra år sedan: STM VII 1925*, s. 98. Frågan om Geijer eller tidningen har rätt beträffande beloppets storlek hänger på om det i tidningen kan vara fråga om tryckfel. Sådana var inte alltför sällsynta i den tidens tidningar.

¹⁹ Upsala Tidning No 5 lörd. den 22 nov. 1806.

²⁰ Upsala Tidning No 9 lörd. den 20 dec. 1806.

Gabriel Rosén spelade därvid det nya instrumentet, varjämte en fyrstämmig kör medverkade.²¹

Under terminen åtog sig Geijer också ett studiehandledarskap för en ung värmlänning, den 1789 födde E. W. Holmstedt. När denne inskrevs i Uppsala i november antecknades nämligen om honom i universitetsmatrikeln: "Civis antea Acad. Lundensis. Sponsore morum Nat. Curator Mag. Erico G. Geijer".²² Förmodligen erhöi Geijer viss ersättning för detta åtagande.

Värmlands nation höll under Geijers kuratorskap sin slutsammankomst för terminen den 6 december. Protokollet fördes av Geijer. Vid sammanträdet förekom bl. a., att C. F. von Wahrendorff orerade över ämnet: "Hvad äger uplysningens vän att hoppas eller frukta vid betraktande af närvarande tids skick", ett ämne som säkert i hög grad intresserat Geijer. Inspector Afzelius betygade sitt bifall och nöje över orationen.²³

I det ovannämnda brevet till systemen framhöi Geijer, att han ju för blott kort tid sedan kommit till Uppsala men nu var färdig att resa hem igen till juferierna. Om "tre vickor" torde det bli av, men han väntade att få sällskap med Carl Fredrik och Göran Gustaf Ugglå. Han hade emellertid inte hört av dem på några postdagar och kunde därför ej bestämma tiden för sin hemresa.²⁴ Han skulle tydligen meddela närmare längre fram, sedan han fått besked från de båda stockholmarna.

Alla tre ungdomarna for hem till Värmland under julen.²⁵

²¹ Upsala Tidning No 9 lörd. den 20 dec. 1806.

²² Uppsala universitets matrikel 1804—1816, den 27 nov. 1806 (UUA). Jfr *Catalogus Recentiorum*, sign. U 1500 c (UUB), där det under den 28 november meddelas, att Holmstedt varit "Ant. civ. Acad. Lund." och att fadern var brukspatron. Se även Wermelands Nations Matrikel, sign. U 1505 a (UUB) för h. t. 1806.

²³ Värmlands nations protokoll den 6 dec. 1806 § 1 (UUB). Det är tydligt att Geijer med sitt intima musiksällskap och sina goda vänner sådana som Ludvig Hejkenkjöld kände sig riktigt i sitt esse i Uppsala. Det är därför en kolossal överdrift, när Adrian Molin (a. a., s. 41) påstår, att Geijer aldrig trivdes "i det gråa, tråkiga Upsala", förrän han där fick egen familj och ett eget hem.

²⁴ Geijer till Jeanne Marie den 23 nov. 1806.

²⁵ Geijer till föräldrarna den 2 febr. 1807: SS XIII, s. 57 ff. Att han fortfarande höi på med sitt äreminne över Axel Oxenstierna syns därav att han i brevet meddelar sig ha varit i kontakt med dennes ättling skalden Johan Gabriel Oxenstierna och väntar sig att få sammanträffa med honom.

Bröderna Erik Gustaf, Carl Fredrik och Emanuel reste sin väg igen efter ferierna, och Geijer skrev därför från Uppsala i början av februari och undrade om det inte var "rätt tyst efter dem" där hemma för far och mor som nyss haft "alla sina gossar tillsammans", om nu inte Bengt Gustaf, den yngste nu sexårige brodern bullrade för dem allesammans.²⁶ Geijer planerade vid denna tid en Stockholmsresa men väntade på att Erik Adolf Kjellin skulle anlända till Uppsala med underrättelse om att Göran Gustaf och Carl Fredrik verkligen ankommit till Stockholm efter sin Värmlandsvistelse.²⁷ Förmodligen stod Geijers planerade Stockholmsresa, under vilken han önskade träffa de båda andra, i samband med hans ansökning om det Gustavianska stipendiet och sammanträffandet med Johan Gabriel Oxenstierna.²⁸

Huruvida Geijer åhörde några föreläsningar denna termin är obekant. Höijer fortsatte sin undervisning från föregående termin och det är möjligt, att Geijer var bland åhörarna. Regelbundet kan det i så fall inte ha varit, eftersom han bl. a. gjorde sin Stockholmsresa.

Sina studier för övrigt koncentrerade Geijer på sin kommande presidialdisputation. Om sina mödor i detta avseende skrev han i början av mars till systemen, att han förutom åt sin musik ägnade sig åt avhandlingen: "Jag skulle skriva. Ännu är litet gjort. För en tid sedan begynte jag på. Jag har sedan ej hunnit med mer än att stryka ut det igen. Jag tänker derpå hvar dag, oroar mig väl också ibland rätt alfvarsamt deröfver, att mitt arbete går så långsamt, och illa. Men det är så med allt hvad jag skall göra. Det blir ej af, förrän tankan derpå och ovissheten om utgången plågat mig nog länge".²⁹ Att Geijer dock sysslade en hel del med historiska studier framgår av hans brev till Carl Wilhelm Heijkenskjöld i slutet av april. Han kunde nämligen inte hitta första delen av Schillers historia om trettioåriga kriget bland sina böcker och hade

²⁶ Geijer till föräldrarna den 2 febr. 1807: SS XIII, s. 58 f.

²⁷ Kjellin blev efter Geijer kurator för Värmlands nation läsåret 1807—1808. Han är bekant under namnet Hjalmar bland stamgöterna.

²⁸ Se Geijers brev till Oxenstierna, daterat Upsala den 31 oktober 1806, där han undskyller sig för att ej ha gjort äreminnet färdigt; "Förförd af en falsk teori", säger han, "sökte jag att förena tvenne orimliga saker, ville på en gång göra en historia av ett tal — som blef ingendera" (SS XIII s. 234 f.).

²⁹ Geijer till Jeanne Marie den 9 mars 1807: SS XIII, s. 60.

därför kommit på tanken, att boken möjligen hade kommit med bland Carl Wilhelms, då denne lämnade Uppsala i mitten av april. Om Carl Wilhelm hade boken, önskade Geijer, att han skulle sända den till Uppsala med post, eftersom den ej var större än att detta bekvämt kunde ske. Geijer hade kort tid före Carl Wilhelms avresa lånat boken av Olof Nordenfeldt. Att han saknat boken tyder på att han just då sysslade med studier av 1600-talets historia.³⁰

I fråga om hans studier för övrigt vet vi, att han även detta läsår anmälde sig som ledamot av Uppsala läsesällskap och det ibland de allra första.³¹ I sällskapets lärum fanns tillgängliga hela raden av Tysklands vanligaste litterära och politiska journaler,³² men där fanns också sådana tidskrifter som Berliner Musikalische Zeitung, The Monthly Review or Literary Journal, The Edinburgh Review or Critical Journal, Brittanica, Le Conservateur Journal de Literature, des Sciences & des Beaux Arts och Kjøbenhavnse Laerde efterretninger. Läsesällskapets lärum bör ha varit ett verkligt eldorado för en kunskapstörstande ung magister.

Historiska studier bedrev Geijer fortfarande. I mitten av februari kunde han därför översända en reviderad version av sitt äreminne över Sten Sture d.ä.³³ till Svenska akademien. Han hade däri bl. a. enligt Nils von Rosensteins råd efter ytterligare studier givit en ny och Sten Sture värdigare motivering till hans avsägelse. Även studier kring Axel Oxenstierna torde Geijer i samband därmed ha fortsatt att odla.

Även denna termin åtog sig Geijer att vara sponsor åt en ungdomsman. Denna gång var det för den 1789 födde Johan Gustaf Lindberg, om vilken det vid inskrivningen anmälades, att Geijer åtagit sig detta uppdrag.³⁴ Geijer hade visserligen sitt studiehändarskap för Carl Wilhelm Heijkenskjöld, men denne skulle enligt ett brevuttalande lämna Uppsala sex vckor före föreläsningarnas

³⁰ Geijer till C. W. Heijkenskjöld den 28 april 1807: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 48.

³¹ Wiberg, Albert, Uppsala läsesällskap, s. 247.

³² ibidem s. 98 f.

³³ Geijer till Nils von Rosenstein den 17 febr. 1807: SS XIII, s. 204.

³⁴ Uppsala universitets matrikel 1804—1816 den 3 febr. 1807 (UUA). Där finns antecknat om Lindberg: "Spondente Magr. E. G. Geijer, Curatore Nationis".

slut, alltså i mitten av april.³⁵ Inkomsterna från det Lindbergska engagemanget torde dock ha varit ganska små, och Geijer fick därför se sig om efter nya inkomstkällor. Han underställde därför fadern om han skulle anta ett tidigare anbud av "hovsektern" Bengt Gustaf Geijer på Uddeholm att bli informator i Uppsala för dennes 1792 födde son Bengt Gustaf. Denne inskrevs i Uppsala först hösten 1808, då han alltså var 16 år.³⁶ Geijer ansåg att denna lösning av hans ekonomiska problem för höstterminen 1807 skulle vara den bästa, om inte fadern ansåg sig kunna bestrida utgifterna för honom genom lån. Höstterminens utgifter beräknade Geijer till nära 100 rdr rgs. Av allt att döma blev det ingenting av med detta informatorskap. Efter Carl Wilhelm bortresa i mitten av april åtog sig Geijer en undervisning på två timmar om dagen för de två ungdomarna Göran Löfman och Gustaf Edel.³⁷ Hur länge denna undervisning pågick vet vi icke.

Den inkomst Geijer hade räknat med av Gustavianska stipendiet gick honom förbi. Inspector stipendii professor E. M. Fant syns till en början ha tvekat vem bland de sökande han skulle förorda. Enligt vad Geijer trodde sig veta i mitten av februari hade Fant givit historiedocenten Gustaf Winberg löfte om förord. Nils von Rosenstein synes ha intervenerat hos Fant till förmån för Geijer, och denne tackade därför under det han betonade, att han inte skulle ha begärt Rosensteins rekommendation, om han vetat om detta Fants löfte.³⁸ När det kom till avgörande satte emellertid Fant sin docent Jacob Michael Svedelius i första rummet bland de sökande och honom följde akademien i sitt beslut den 7 maj 1807.³⁹ Endast

³⁵ Jfr Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 47. Det Geijerbrev som där återges måste därför vara skrivet i mitten av april omedelbart efter Carl Wilhelms avresa, och icke i början av året som Stiernstedt antar.

³⁶ Catalogus Recentiorum, sign. U 1500 c (UUB) under d. 7 okt. 1808.

³⁷ Geijer till föräldrarna den 2 febr. 1807 : SS XIII, s. 58. Jfr Stiernstedt, W. Gordon, a. a., s. 47 f. Göran Löfman hade inskrivits vid universitetet samtidigt som Geijers blivande svåger Knut Liljebjörn den 2 okt. 1804.

³⁸ Geijer till Rosenstein den 17 febr. 1807 : SS XIII, s. 204 f. Geijer avslutar sitt tack med att säga: "Emellertid är den vinst min, att ha åtnjutit ett prof af H:r Landshöfdingens godhet; och det är den som jag värderar och alltid önskade förtjena".

³⁹ Svedelius blev sedermera kyrkoherde och kontraktsprost i Köping och var riksdagsman samtidigt med Geijer 1828—1830. Svedelius var Fants systerson och

Axel Gabriel Silverstolpe röstade på Geijer med motivering, att "då Stiftningen uttryckligen innehöll, att Stipendium wore ämnadt åt någon, som för Svenska Språket, Witterheten och Historien ådagalagt lycklig böjelse, trodde han detta ej med större säkerhet kunna lämpas på någon annan af de föreslagna än Magister Eric Gustaf Geijer, hvilken han tillade sin röst".⁴⁰ Säkert är att det för Geijer var en stor misräkning att han blev förbigången. Han antog, att det förutom Fant var Leopold — "som alltid varit mig led, jag vet ej hvarföre" — som dikterat utgången.⁴¹

Åt sina musikaliska intressen ägnade sig Geijer som nämnt med största intensitet. I brevet till systemen i början av mars kunde han meddela, att Stina af Geijerstam på inbjudan av grevinnan Margaretha Hedvig Cronstedt på Carlberg skulle fara till Stockholm den 23 mars i sällskap med Jeana von Hofsten och Carl Jacob Geijer och att hon skrivit till Geijer: "Som denna resa till det mästa sker för musiken är min första tanke: Männe ej EGustaf vill möta mig där". Ehuru Geijer hade "mycket att göra och ondt om tid" kunde han inte motstå frestelsen att fara ned till Stockholm under påsken och måste då också göra en visit hos grevinnan Cronstedt, hos vilken Stina af Geijerstam bodde under huvudstadsbesöket.

I Uppsala ägde ett flertal musikevenemang rum denne vårtermin, särskild vid och kring Distingsmarknaden, som enligt Geijer började den 3 februari.⁴² Den sista januari anordnade herrarna Ficker och

tidigare informator i hans hus. Svedelius hade bestritt de historiska föreläsningarna för Fant v. t. 1805, magister ultimus 1800 blev han docent 1802. År 1807 då stipendiefrågan var aktuell var han förlovad med Prof. Svedelii dotter Anna Wilhelmina och gifte sig med henne den 12 sept. 1807 (Muncktell, J. F., Westerås stifts herdaminne Bd II, Upsala 1844, s. 232). Geijers utsikter var givetvis mycket små inför dessa konkurrentens överväldigande professorliga relationer, av vilka systemsonskapet säkert betydde mest!

⁴⁰ Schück, H., a. a., Bd II, s. 428. Stadgandena för Gustavianska stipendiet finns in extenso avtryckta i Fortsättning af Testamenten och Författningar om stipendier gjorde af enskilde för studerande vid Kongl. Akademien i Upsala, Upsala 1810, s. 92—100. Stadgandena hade fastställts genom en Kongl. Resolution den 12 aug. 1806. Fonden utgjorde 1200 rdr specie och stipendiet blev följaktligen efter dåtida vanliga 6 % 72 rdr banko eller 108 rdr rgs.

⁴¹ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 14 dec. 1812: SS XII, s. 145.

⁴² Geijer till föräldrarna den 2 febr. 1807: SS XIII, s. 58.

Cloos en instrumentalkonsert på Gustavianska lärosalen med biträde av amatörer från staden. Programmet löd: 1. Symfoni av Romberg. 2. Konsert för oboe av Kreibe, exequerades av Ficker d.ä. 3. Konsert för violoncell av Höcke, exequerades för första gången av Cloos. 4. Konsert för flöjt av Devienne, spelades av Ficker d.y. 5. Polonoise favorite av Barth, spelades av Ficker d.ä. 6. Solo för violoncell, komponerat och spelat av Cloos. 7. Final ur ovannämnda symfoni.⁴³ Konserten gick i repris på "flere Musik-Älskares begäran" den 3 februari, då dock en del programnummer utbytts mot andra. I stället för Rombergsymfonien spelade man Overturen till operetten Philipp och Georgette av Dalayrac, och Kreibekompositionen ersattes av en solokonsert för oboe av Winter. Programmets punkt 5 upptogs nu av en flöjtkvartett av Dulon, spelad av Ficker d.y. och i stället för den tidigare finalen spelades Variationer för oboe på visan: Snart är din ungdomstid förfluten komponerad av Cloos men utförd av Ficker d.ä.⁴⁴ Den 6 febr. anordnade konsertmästaren O. Westerdahl och violoncellisten C. I. B. Megelin en konsert, då den förre lät höra sig på violin och den senare på violoncell.⁴⁵ Programmet meddelades genom affischer. Konserten upprepades följande söndag den 8 febr. och till denna meddelade ortstidningen programmet, som upptog verk för violin och violoncell av Platell, Kreutzer, Romberg, Dupuy och Winter samt dessutom ett par verk utan angiven kompositör.⁴⁶ Den 12 febr. gav herrar Ficker och Cloos med biträde av amatörer åter en konsert vars program meddelades genom affischer,⁴⁷ och den 18 febr. gavs en "fullstämmig Vocal- och instrumentalConcert" till förmån för "Hr Holmstedt, Amateur wid Kgl. Musikaliska Akademien i Stockholm". Därvid spelades en symfoni av Haydn ett andante och ett adagio av Pleyel samt en final. Den vokala delen av programmet upptog en aria ur Richard, sjungen av Holmstedt, en duo ur Mozarts Trollflöjten, sjungen av Holmstedt och Hagström samt en romans och duo ur Richard, sjungen av de nyssnämnda.⁴⁸ Herrar

⁴³ Upsala Tidning No 15 lörd. den 31 jan. 1807.

⁴⁴ ibidem No 16/17 onsd. den 4 febr. 1807.

⁴⁵ ibidem!

⁴⁶ ibidem No 18 lörd. den 7 febr. 1807: Avertissementer.

⁴⁷ ibidem No 19 onsd. den 11 febr. 1807: Avertissementer.

⁴⁸ ibidem No 21 onsd. den 18 febr. 1807: Avertissementer.

Ficker och G. A. Cloos konserterade därefter söndagen den 1 mars med verk av bl. a. Arnold, Dupuy, Romberg och Mozart.⁴⁹

I vilken utsträckning Geijer åhört dessa konserter vet vi icke, men troligen har han missat någon av dem, eftersom han såsom ovan antytts gjorde en resa till Stockholm i februari. Förutom de i ortstidningen annonserade konserterna förekom i Uppsala även en del mer eller mindre offentliga konserter. Geijer nämner exempelvis i brev till systemen den 9 mars, att han ej heller levde i Uppsala utan musik, och anförde att han i förrgår hört "Wikmansons och ett par av Haijdsns Quartetter" och fortsatte: "En af dagarna i vickan woro Löwenhjelm och Josef Höijer hos mig. Jag hade bägge instrumenterna tillhopa stämde och vi spelte tills långt fram på quälln".⁵⁰

På grund av besöket i Stockholm under påsken kom Geijer inte att närvara vid den långfredagskonsert på Gustavianska auditoriet, som den 27 mars gavs till förmån för stadens arbets- och fattigskola och som omfattade såväl vokal- som instrumentalmusik.⁵¹ Förväntningarna inför Stockholmsbesöket var stora. Jag får råka fru Stina af Geijerstam, skriver Geijer till systemen, "jag får höra Långfredags Concerten och säkert mycket annan musik, och jag kan ej hålla mig från att resa dit på några dar. — Det är roligt att bli ihogkommen af henne vid allt det vackra som hon har hört eller väntar; och jag begär af mina vänner, så länge jag lefver och när jag dör ingen vackrare åminnelse."⁵²

Ett av resultaten av Stockholmsbesöket blev det långa musikbrev till Rappolt, som Geijer skrev vid återkomsten till Uppsala och i vilket han skildrar sina upplevelser och intryck.⁵³ Han meddelade inledningsvis, att han under besöket hört mycket vackert och att

⁴⁹ ibidem No 23 lörd. den 28 febr. 1807. Tidningsmeddelandet anger utförligt programmet!

⁵⁰ SS XIII, s. 60.

⁵¹ Upsala Tidning No 27 torsd. den 26 mars 1807.

⁵² SS XIII, s. 60. Genom att Geijer logerade hos Carl Fredrik i hans ungarlska kunde kostnaderna för musikbesöket i Stockholm nedbringas till att gälla blott mat, resan tur och retur Uppsala—Stockholm samt entrébiljetterna.

⁵³ Geijer till von Rappolt den 12 april 1807: SS XIII, s. 60 ff. Om grevinnan Margaretha Hedvig Cronstedts — hon var dotter till Patrik Alströmer — musikaliska salong på Karlbergs slott se t. ex. Skjöldebrand, A. F., Memoarer Bd III, Stockholm 1904, s. 211.

han haft mycket roligt. "Och jag hade helt och hållet henne (Stina af Geijerstam) att tacka därför", säger han och fortsätter: "Vi skildes åt med den överenskommelse att bägge beskrifva våra musikaliska nöjen för vår gemensamme lärare och vän. Kanske har hon redan uppfyllt sin förbindelse. Om jag ej med förra posten fullgjort min, så har jag en musikalisk, det vill säga, för min bästa Farbror giltig ursäkt. Jag fick med mig till Upsala en ny vacker Sonate à quatre mains af Mozart, som fru Geijerstam länte af Lithander och som jag hade kort tid att skriva af". Därefter skrev Geijer, att han liksom alla systematiska historieskrivare skulle begynna med Skapelsen, varpå följde en analys av detta Händels verk — både beundran och kritik. Han framhöll, att Chr. Karsten sjungit sina partier utmärkt, mamsell Wässelia merendels bra men att basen G. A. Stieler inte helt lyckades.

På påsklördag var Geijer på visit på Carlbergs slott. Besöket skildrade han på följande sätt:

Jag blef kvar där till afton, spelte även, men ej bra. Jag hade blott berett mig på en kort visit och hade inga noter med mig. Där gjorde jag Lithanders bekantskap, en intressant och öppen människa. Han gör numera ingen affär av klaverspelningen, men sysselsätter sig mycket med teorien. Han spelte en hop svåra saker av Clementi på fortepiano, juste, men nästan för bullrande, och som jag tyckte med liten accent. Grevinnan Cronstedt var nog god att bjuda mig på den stora konsert, som påskdagen skulle bli hos henne. Hon var även nog obligeante att be mig spela på den. Men fru Geijerstam var så god och hjälpe mig ur denna förlägenhet, och jag slapp.⁵⁴

Även på påskdagens afton var Geijer således inbjuden till Karlberg "men kom nog sent och fick därför bannor af fru Geijerstam — som jag väl förtjände". Vid denna musikaliska soaré förekom såväl sång som instrumentalmusik, och Geijer ger Rappolt en utförlig redogörelse för prestationerna. Särskilt tjusad var han av Chr. F. Müllers violinspel: "Så begär Mozart att blifva exequerad, om man skall finna hela den oändliga skatt af skönhet, som han nedlagt i dessa kvartetter".

⁵⁴ SS XIII, s. 63 f. Om Carl Ludvig Lithander se Forslin, Alfheld, Musikbröderna Lithander, s. 129 ff, 133 ff. (Musikaliska sällskapet i Åbo 1790—1965. Festskrift till 175-årsjubileet, Åbo 1965).

På tisdag tredjedag påsk kom fru Geijerstam in till staden från Karlberg, och hon och Geijer möttes på Musikaliska magasinet,⁵⁵ där man valde och prövade noter ett par timmar. Av de under utgivning i Leipzig varande samlade upplagorna av Mozart och Haydn köpte Geijer 17:de häftet av Mozart och 11:te av Haydn. På middag var de inbjudna till expeditionssekreterare Gottfrid Forssman,⁵⁶ hos vilken Geijer varit redan på påskdagen och blivit så upptagen att han som nämnt kom för sent till soarén på Karlberg. Efter middagen kom på besök Brendler, Norman, Askergren, Borén och Silverstolpe. Hur aftonen förflöt berättar Geijer:

Müller var där också en stund; jag spelte för honom och fick beröm. Vi fingo höra Boccherinis kvintetter — av alla auktorer den, som ligger mig närmast och mest rör mig. Det är toner och minnen, som komma ifrån en oskyldig värld där man en gång levat. Man älskar honom, om man ock erkänner den stora överlägsenhet, som Mozart och Haydn ha. Norman spelte en grann kvartett av Dupuy, där fingrarna hade mycket att göra och som de komponerat på egen hand. Brendler en annan av Krommer. Hans flöjt är vacker och hans exekution verkligen musikalisk. Askergren en briljant konsert på fortepiano av Fedor.

Fjärdedagpåsk reste Geijer tillbaka till Uppsala dock efter att först ha blivit bekant med Haeffner, till vilken Silverstolpe ledsagade honom. Han fick höra Haeffner spela en del svåra satser av sin favoritkompositör Johann Sebastian Bach.

Efter återkomsten till Uppsala skaffade Geijer från biblioteket Händels Ouvertyrer, satta för klaver, vilka han studerade och fann vara till sin stil ännu strängare än Bach.

I slutet av terminen förekom en "fullstämmig vokal- och instrumentalkonsert på Gustavianska auditoriet, vilken Geijer säkerligen åhörde. Den hölls till förmån för musikern J. Nystedt söndagen den 3 maj och med följande program: 1:o Ny symfoni av Krommer med pukor och trumpeter. 2:o Solokonsert för violin av Alday, spelad av Nystedt. 3:o Kvartett för röster av Wikmanson. 4:o

⁵⁵ Om detta magasin eller Magazin de Musique som det också kallades och som grundats av den sedermera berömde dövstumpepedagogen Pär Aron Borg och kornetten Ulric Emanuel Mannerhjerta se Wiberg, Albert, Den svenska musikhandelns historia, Stockholm 1955, s. 123 ff.

⁵⁶ Ledamot av Musikaliska akademien.

Solopolonäs av Lambert, spelad av Nystedt. 5:o Basaria ur Skapelsen av Haydn. 6:o Violinkvartett av Rode. 7:o Tersett för röster av Stieler med ackompagnement av blåsinstrument. 8:o Final.⁵⁷

Beträffande sin ställning vid akademien rapporterade Geijer för Rappolt,⁵⁸ att en påtänkt docentur hos professor Skytteanus inte kunde komma på fråga, då denne redan hade två docenter, mellan vilka en tredje inte kunde beredas plats. Hos professor Aurivillius, som möjligen stått för det ofördelaktiga omdömet om Geijer några år tidigare, hade han gjort en förfrågan om placering som docent i estetik, men han hade "fått korgen",⁵⁹ vilket inte stort bekymrade honom. Någon fastare anknytning till akademien fanns sålunda inte i sikte.

Blickar man tillbaka på Geijers studier läsåret 1806—1807 vill det synas, som om endast musiken varit det studium, i vilket han gått upp med nästan odelat intresse.⁶⁰ Ett mera förstrött intresse har han ägnat äreminnena och det viktigaste syftet med sin vistelse i Uppsala presidialavhandlingen. I jämförelse med musikstudiet och musikupplevelserna har även för honom så viktiga saker som t. ex. den att erhålla en docentur förefallit honom vara av mindre betydelse. I det sista bevarade brevet av hans hand för terminen, det till fru Geijerstam i maj är det fortfarande helt och hållet musiken som tar hans intresse. Han talar om den beundrande läromästaren Rappolt och hans musik:

Jag erinrar mig ännu med nöje hans sista vistande på Ransäter. Han hade satt full harmoni till en, två, tre, fyra, denna gamla, enfaldiga melodi av Corelli. Jag har sedermera här hört den för åtta instrumenter, med alla sina variationer. Han hade även satt ord till den, ehuru han ej ville erkänna dem för sina, lika enkla och klagande som melodien och som ägde en rörande tillämpning på honom själv. Han spelte den med mycken känsla och kärlek. Några ögnablick därefter kunde han med deltagande höra en sonate, där hela Clementis lätta, flyktiga fantasi yrar. Schobert

⁵⁷ Upsala Tidning No 34 lörd. den 2 maj 1807: Avertissement.

⁵⁸ Geijer till Bengt Gustaf von Rappolt den 12 april 1807: SS XIII, s. 67.

⁵⁹ Som nämnt skall Geijer vid tentamen till fil. kand.examen ha blivit kuggad av Aurivillius. Om dennes bristande respekt för fakta vitnar hans uppträdande, då han av helt ovidkommande skäl förbigick den mest meriterade sökanden Höijer till professuren i filosofi. Jfr Liljekrantz, B., a. a., s. 320 f.

⁶⁰ Jfr Norlind, T., Erik Gustaf Geijer som musiker, Stockholm 1919, s. 25.

och Mozart, Haydn och Corelli, Boccherini och Steibelt, alla äga hos honom sitt rum. Överallt där en talang finnes förstår han att fatta den, och denna rikedom i känsla och omdöme äger varken Faster eller jag. I synnerhet äger jag så litet av hans billighet, att jag ofta varit nog oförnuftig att förivra mig över den. — Hans dagar bli hädanefter ej många. Men hos oss, hos hans vänner, mot vilka hans trofasthet var sällsynt, skall ett älskat minne leva av denna utomordentliga människa, som har umgåtts med många, men som få hava känt.⁶¹

I brevet omtalade Geijer beträffande sig själv, att han levde i Uppsala "ej utan musik: det vill säga att jag lever". Ätminstone en gång i veckan deltog han i en kvartett, som stundom var väl besatt. Till sina tidigare musikaliska bekantskaper hade han gjort en ny, som han mycket värderade. Det var magister Lars August Ekmarck, som själv spelade, hade god kunskap om musikteorien och var en intagande och aktningvärd människa som förstod musik: "Vi studera Händel och Corelli tillsammans. Af Händels Ouverturner skall jag skriva av ett par, ehuru de med all sin enfald bli mig svårare att kunna spela för Faster än Clementis kapris".

Vid terminens slut hade Geijer varit sin nations kurator i ett år, och kuratorskifte ägde därför rum på sammankomsten den 1 juni.⁶² Kuratelet tillträdde då av Erik Adolf Kjellin, varvid han försvarade några uppsatta teser, om vilkas innehåll vi dock intet vet, då protokollet som fördes av den nye kuratorn intet innehåller därom.

Inför hemresan till Värmland för sommaren hälsades Geijer med ett välkommen till Frösvidal. Geijers tack blev hjärtligt och löd:

Tusende tack för Fasters välkommen, som för mig är en så vacker ton, att jag på mina resor från Upsala, ibland skjutsbönders gräl och hållkarlars svordomar. I hela denna avskyvärda resesympfoni ej hör något annat än detta välkommen till Frösvidal! Men bakom bergen och vid Klara älv ljuder också ett välkommen, som jag gärna hör, och glöm ej, min goda Faster, att det ropar också efter Faster. Den 17 juni med alla sina inrättningar och följer lämnar jag i sin dunkelhet, ehuru jag gärna vill profetera och jag i alla fall bleve en så säker profet som någon i gamla och nya testamentet; ty att jag får roligt, det vet jag. Till denna 17 juni kommer jag säkert; om jag ännu snarare kan resa härifrån, skriver jag ej denna gång.⁶³

⁶¹ Geijer till Stina af Geijerstam den 11 maj 1807: SS XIII, s. 68.

⁶² Värmlands nations protokoll den 1 juni 1807 § 1 (UUB).

⁶³ Geijer till Stina af Geijerstam den 11 maj 1807: SS XIII, s. 68.

Sommaren 1807 tillbringade Geijer hemma på Ransäter. Där var mycket ungdom, som ägnade sig åt sång och musik. Anna Lisa Liljebjörn omtalar, att hon just sommaren 1807 var inbjuden att vistas hos morbrodern Samuel Troili på det nära Ransäter belägna Ransberg. Allt var behagligt och angenämt, säger hon, ”särdeles genom det goda grannskapet av Ransäter, dit man gjorde täta promenader och varifrån man ofta fick besök av ungdomen”.⁶⁴ Hon sjöng duetter med morbrodern, som ock ibland ackompanjerade henne på basfiol, och spelade à quatre mains Mozart och Haydn med Jeanne Marie Geijer — det hörde till hennes ljuvaste musikaliska minnen från ungdomen.⁶⁵ På Ransberg vistades också hennes moster fru Lagerlöf med sina döttrar Stina och Sofie, den sistnämnda sedermera gift med Carl Fredrik Geijer. Ungdomen från Ransberg träffade ofta ungdomen på Ransäter, främst Erik Gustaf och Jeanne Marie, som längre fram gifte sig med Samuel Troili. Om sitt förhållande till Geijer säger Anna Lisa i sina minnen: ”Jag trodde mig nu ej vara så obemärkt af EGustaf. Mina musikaliska anlag intresserade honom; och han skrev under tiden till min far, med vilken han umgicks som med en jämnårig, ett *Post scriptum*, som sedan av mig noga gömdes: ”Bäste Farbror låt ej hämta Anna Lisa för snart, hon gör oss med sina musikaliska anlag och till hela sin person mycket nöje”.⁶⁶

Geijer reste till Uppsala i senare delen av september. Fadern hade tydligen enligt det alternativ Geijer framställt föregående termin åtagit sig att bekosta honom detta läsår med honom tillkommande resterande informatorsmedel, något som framgår av det förhållandet, att Geijer nu inte hade någon discipel att undervisa och därför hade fria händer att företa den utrikes studieresa som han och Ludvig Heijkenskjöld hade kommit överens om att göra. Avresan till Uppsala skedde tillsammans med Emanuel och man tog omvägen över Odenstad, där man enligt överenskommelse skulle hämta Knut Liljebjörn, en broder till Anna Lisa, för gemensam resa till Uppsala. Om resan till Odenstad berättar Geijer:

⁶⁴ Stiernstedt, W. Gordon, Två släktled berätta, s. 94.

⁶⁵ ibidem s. 96 f.

⁶⁶ ibidem s. 98.

Efter lång väntan på alla gästgifwargårdar anlände under nattens tystnad, och betraktelser på stjernehwälvet de bägge irrande Riddarne till Onsta kl. 2 på natten — Vi behöllo wår incognito allt intill morgonen — Men om den glädje hwarmed wi blefwo emottagna — om wår egen glädje under den obeskrifveligt roliga dag vi där tillbragte: — om allt detta i ett bättre och längre bref än tiden nu medgifwer mig att skrifwa — Om quälln sedan vi ätit skulle wi resa — men det hellrägnade, som om himmelens alla fönster warit öppnade, vi hörde det, vi hörde alla de böner man kostade på oss att blott dröja till morgonen — Natur och mensklighet hade sammanswurit sig emot oss — vi blefwo quar.

Den 20 sept. avreste sällskapet och hann fram till det öster om Karlstad belägna Hammar, där man övernattade, eftersom man omöjlig kunde hinna till gästgivargården i Sjöstad. Morgonen den 31 reste man vidare mot Sjöstad, där man skulle äta middag. Före avresan från Hammar skrev Geijer — kl. 7 om morgonen — hem och skildrade resan och besöket på Odenstad men hade bråttom: hästarna väntade och han måste se till sin ”hjörd” — Emanuel och Knut — ”som warit utan herde” medan han suttit vid brevskrivningen. Han avslutar brevet med bl. a. ett ”Förlåt, förlåt oss wår glada galenskap”, något som tyder på att det varit ett uppsluppet liv på Ransäter före avresan.⁶⁷

I Uppsala återupptog Geijer sina avhandlingsstudier, även om inte heller musikstudierna helt lämnades åsido, som vi får se. Av allt att döma ägnade han stort intresse också åt läsesällskapets tidsskrifter och odlade i samband därmed allmänna humanistiska studier. Han följde nämligen Benjamin Höijers enskilda föreläsningar om ”den sköna konstens filosofi med dithörande ämnen”.⁶⁸ Höijer refererade i slutet av terminen sina föreläsningars innehåll på följande sätt:

⁶⁷ Geijer till föräldrarna den 21 sept. 1807: SS XIII, s. 69 f.

⁶⁸ Föreläsningsdiarier m. m. 1807—1808, UK:s arkiv sign. F I:16 (RA). Jfr Höijer, B., Samlade skrifter Bd III, Stockholm 1825 passim. Höijer hade anhållit hos universitetskanslern att få hålla dessa föreläsningar såsom offentliga föreläsningar. Efter ett skruvat remissvar av konsistoriet avslogs ansökningen tydligen främst av det skälet, att Höijer inte var persona grata hos vederbörande och emedan ett bifall kunde ha tolkats som en kritik av innehavaren av Litt. Hum. professionen Per Fabian Aurivillius, vilken inte hörde till Höijers vänner. Jfr Liljekrantz, B., a. a., s. 319 f.

Philosophisk härledning af det Sköna i allmänhet. — Ideer och deras natur. — Symboler och attributer. — Det Skönas arter: det Sköna i inskränkta bemärkelse, det Sublima, och det Comiska.

Det Skönas verkan och dess förhållande til en åskådare. — Stärkandet af denna verkan genom et tilkommande sinnligt och i synnerhet genom det tillfälliga sköna eller skön form, behag och värdighet m. m. — Smaken med dess modificationer.

Det Skönas production — Ideal — Snille och konst — Composition med dithörande Stil, Manér, Effect, Harmoni, Illusion, Ton, Expression, Teckning och colorit — Plastisk och lyrisk composition — Composition i inskränkta bemärkelse såsom gruppering med Enhet i Handling, jämte de deraf beroende Enheterna i Tid och Rum — Högre Skön konst och Antiken — Arter och Genres i all skön konst och composition, såsom endast bestämbara i den högre sköna konsten — Indelning af sköna konsten, hittills i allmänhet betraktad, i flera konster, samt hvarderas särskilda företräden i afseende på det Skönas arter och modificationer.

Deltagare i Höijers kollegium var ett flertal av Geijers närmaste vänner⁶⁹ Om dessa sina filosofiska studier säger han i ett brev till systemen på tal om vad han sysselsätter sig med: "För öfrigt läser jag filosofi — men det förstår du ej — och jag hade väl lust att tillägga — intet jag heller". Om sitt enskilda liv bortsett från musiken är han ganska förtegen. Fortfarande bodde han tillsammans med Ludvig Heijkensköld, vilken han i slutet av oktober väntade från Värmland — med nyheter därifrån. Han avslutar brevet till systemen med bl. a.: "Vi ha det vackraste höstväder; men jag brukar mer se på det än att ute njuta af det. Du skall veta jag bor vackert — höga glada rum — med utsigt öfver större delen af staden och långt utomkring — Upsala har en vacker horisont och jag ser solen gå upp hvar morgon — så ofta jag ej försöfver mig".⁷⁰ Senare under hösten omtalar han, att han fått förslaget till Piperska resestipendiet stort 85 rdr banko årligen. Utnämmandet tillhörde "kapten-Löjtnanten Gref Piper". Geijer ämnade genom Carl Fredrik ut-

⁶⁹ Listan upptar: Severin Löwenhjelm, Ludvig Heijkensköld, docent L. A. Ekmarck, magister Erik Gustaf Geijer, magister Erik Adolf Kjellin, Magister Sven Lidman, G. W. Bergström: Bothniens, Wilhelm Gabriel Lagus: finländare, Christian Stenhammar: Östg. Samtliga dessa var också medlemmar i Uppsala läsesällskap.

⁷⁰ Geijer till Jeanne Marie den 26 okt. 1807: SS XIII, s. 70 f.

bedja sig släktingen, landshövding Herman Låstboms rekommendation.⁷¹ Förmodligen hade Geijer fått stipendiet om han kunnat utnyttja det, ty i ett brev i februari 1808 antyder han, att han och vännen Ludvig äntligen skall få resa ut på "Vår stora resa" även om den uppskjutits på ett år.⁷² De oroliga tiderna på kontinenten, Sverige i krig med Frankrike, som behärskade kontinenten, och senare med Ryssland gjorde att Geijer och Ludvig Heijkensköld måste skrinlägga sina resplaner.

Det offentliga musiklivet i Uppsala tycks inte ha varit särskilt livligt denna termin. Söndagen den 4 oktober höll den ovan flerstades nämnde violoncellisten Megelin med biträde av "Herrar Amatörer" en konsert på Gustavianska auditoriet Programmet offentliggjordes inte i ortstidningen utan meddelades genom affischer.⁷³ Söndagen den 25 okt. kom en ny konsert på samma lokal. Denna gång var det Kongl. kammarmusikus Christian Friedrich Georg Berwald som framträdde med en "fullstämmig Concert", varvid hans "lilla son, 10 år gammal, kommer att låta höra sig på "Violin". I själva verket var Franz Berwald, som det här är fråga om, inte 10 år vid detta tillfälle — som uppgavs av reklamskäl — utan 11 år gammal.⁷⁴ Geijer som i varje fall torde ha hört Megelin, var inte imponerad. Gentemot Megelin hade han som vi sett redan förut uttalat sig kritiskt, och det är väl närmast honom han åsyftar,

⁷¹ Geijer till föräldrarna den 23 nov. 1807: SS XIII, s. 72. Pipers resestipendium var instiftat den 29/12 1719 av greve Pipers maka Christina Piper till heder för fältmarskalken Piper. Ursprungligen utgjorde stipendiet 325 daler silvermynt och fick behållas i fyra år. På Geijers tid utgjordes det av 85 rdr ss. banko. Se härom Samling af Testamenten etc., Upsala 1795, s. 93—96. Den greve Piper som åsyftas var ättens huvudman Clas Adolph Piper.

⁷² Redan 1802 hade Geijer som vi sett velat ut och resa. Jfr Geijers brev till C. W. Heijkensköld den 19 febr. 1808: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd II s. 49 f. Geijers namn finns icke på bevarade stipendielistor; troligen fick han stipendiet v. t. 1808, för vilken termin listorna saknas. Enligt brevet till Heijkensköld hade han tänkt resa till Tyskland i första hand. Även andra stipendiater fick lov att avsäga sig sin stipendieresa. Detta gäller t. ex. J. J. Brändström (UK:s arkiv F I: 17, stipendier). En annan Piperstipendiat Israel Vougt reste däremot i början av 1810 till Tyskland (Se Afzelii rapport den 6/6 1810 i UK:s arkiv F I: 18, RA).

⁷³ Upsala Tidning No 7 lörd. den 3 okt. 1807: Avertissement!

⁷⁴ Upsala Tidning No 9 lörd. den 17 okt. 1807: Avertissement! Jfr Wiberg, Albert, Franz Berwald som tidskriftsredaktör: STM XXXVI 1954, s. 105 n. 2.

då han till systemen skriver: "Concerter ges som oftast, men det är dålig musik — och jag går sällan dit".⁷⁵

Om det offentliga musiklivet var tämligen obetydligt så florerade det enskilda så mycket mer. "Musik hör jag åtminstone en gång i vickan", säger Geijer den 26 oktober, "då vi har vår vanliga quartett", och fortsätter: "I förrgår woro mina vanliga musikvänner här. Jag spelte och hörde Mozarts quartetter, hade en ganska rolig afton och kom ihog alla mina sommarnöjen — och alla mina frånvarande vänner".⁷⁶ När Jeanne Marie meddelade honom, att hon skulle börja undervisa den yngste brodern Bengt Gustaf och att mostern Agneta "ännu en gång för hans skull ville åtaga sig samma besvär som hon haft för oss allesamma", så fägnade det honom av hjärtans grund, eftersom han trodde att Bengt Gustav ägde musikalisk fallenhet, och han brast ut i den lovsång över moster Agneta, som här förut refererats.⁷⁷

Sina studier i musikteori fortsatte Geijer under terminen. Från universitetsbiblioteket hade han lånat en gammal auktor vid namn Scarlatti, meddelar han systemen, att denne skulle bli hans höststudium i musiken. Vidare skulle han sysselsätta sig med "Harmoniens kännedom och till den ändan gå igenom Voglers skrifter".⁷⁸

Vid nationssammankomsten i december, vid vilken Geijer säkert var närvarande hölls en oration av A. von Warendorff över ämnet "Om och huruvida Tankfriheten i en stat bör inskränkas", ett ämne, som bör ha tilldragit sig inte minst Geijers och inspectors intresse. Efter orationen uttalade Pehr Afzelius sitt och nationens synnerliga "välbehag", något som tyder på att orationen gått i den

⁷⁵ Geijer till Jeanne Marie den 26 okt. 1807: SS XIII, s. 70.

⁷⁶ ibidem s. 70.

⁷⁷ Geijer till föräldrarna den 23 nov. 1807: SS XIII, s. 71 f. Det är denne Geijer, som tog examen till rättegångsverken 1825 och som även blev medlem av Götiska förbundet, om vilken Selma Lagerlöf skriver i "Mårbacka", att han på gamla dar bodde på vinden till skolhuset och hushållade för sig själv: "Han älskade musik över allting, men var så fattig, att han inte kunde hålla sig med något slags instrument, utan hade ritat ut ett klaviatur på ett träbord och satt och spelade på detta". Moster Agnetas undervisning hade tydligen i musikaliskt hänseende varit mycket framgångsrik! Jfr Stiernstedt, W. Gordon, a. a., Bd I s. 17.

⁷⁸ Geijer till Jeanne Marie den 26 okt. 1807: SS XIII, s. 71.

fria riktning som den forne juntamedlemmen Afzelius kunde instämna i.⁷⁹

Till julen skulle Geijer resa hem, men föräldrarna varskoddes om att de inte finge vänta honom "förrän dagarna före Juhl". Han skulle nämligen resa sent från Uppsala och hoppades få Ludvig Heijenskjöld i sällskap.⁸⁰

På resan hem stötte han helt oförmodat samman med Anna Lisa Liljebjörn. Hon berättar om mötet:

Till julen blef jag bjuden till Ransberg... På en gästgifvargård ej långt ifrån Ransäter hände mig den surprisen att råka EGustaf, som då kom från Upsala för att passera julen hemma hos sina föräldrar — gladt och lustigt var detta möte. Geijer tog tömmarna af min kusk och körde sedan det återstående af vägen. — Ett dräpeligt slädföre — klingande bjällror, stark frost — men varma klappande hjärtan och glada meddelanden.

Denna jul blef den roligaste i min lefnad. Dans, lekar och musik omväxlande bland glad, hygglig ungdom och kärleksfull och god ålderdom. Tydligt tyckte jag nu märka, att EGust. gaf mig företrädet. Af hela familjen och deras närmaste anförvanter njöt jag godhet och välvilja.⁸¹

Vid återkomsten till Uppsala vårterminen 1808 fortsatte Geijer sina förbindelser med läsesällskapet, där man höll en synnerligen rik flora av svenska tidningar och utländska tidskrifter för 1808. Bland de utländska tidskrifterna kan nämnas Bells Weekly Messenger, The Monthley Review or Literary Journal, Kjöbenhavnske Laerde Efterretninger, Der Rheinische Bund, Russland unter Alexander dem Ersten, Eine historische Zeitschrift, Bibliothéque Française, Neue Leipziger Literatur-Zeitung, Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung, Leipziger Musikalische Zeitung, Le Conservateur Journal de Literature, Der Neue Teutsche Merkur, Europäische Annalen, Politisches Journal, Hamburger unpartheyischer Correspondent m. fl.⁸² I samband med studierna av tidskriftslitteraturen är det väl sannolikt, att Geijer fortsatte att delta i Höijers undervisning, men något säkert därom vet vi ej.

⁷⁹ Värmlands nations protokoll den — dec. 1807 (UUB).

⁸⁰ Geijer till föräldrarna den 23 nov. 1807: SS XIII, s. 72 f.

⁸¹ Två släktled berätta, s. 99.

⁸² Jfr Wiberg, Albert, Uppsala läsesällskap, s. 103 ff.

Av ett redan här förut anfört brev från Geijer till hans f. d. lärjunge C. W. Heijkensköld får vi veta, att denne just återkommit från en längre utrikes resa och därför hälsas välkommen hem av Geijer och brodern Ludvig.⁸³ Geijer omtalar, att han ännu sitter kvar på sitt gamla ställe i Uppsala och inte gör längre resor än "ifrån Ransäter till Uppsala och ifrån Uppsala till Ransäter", där han varit under julhelgen och därför kunde hälsa mycket från Värmland. Särskilt hälsar han från Emanuel, som givit "Rikshushållningen och kamerala verket på båten och sysselsätter sig med en annan slags oekonomi, så som att ta af logen, väga jern, mäta milor m. m. Med ett ord han är nu wälbeställd bokhållare". Man hade tydligen kommit överens om, att Emanuel skulle vara den av bröderna som trädde till faderns hjälp och praktiskt satte sig in i Ransäters verksamhet och affärer.

Av brevet framgår som nämnt vidare, att Geijer och Ludvig Heijkensköld — de bodde fortfarande tillsammans — planerat en utrikes resa tydligen närmast till Tyskland men att denna måst uppskjutas: "Vår stora resa är uppskuten till nästa år — af orsaker som du lätt kan föreställa dig. Men då, om Gud ger bättre tider, draga vi åstad, då ligger också min väg åt Carlsrona och då vill jag äfven taga afsked af dig, innan jag tar afsked af hembygden", skriver Geijer. Det är sannolikt, att Geijer planerat att resa ut med stöd av det ovan nämnda stipendiet. Om han fick det för fyra år, skulle stipendiet bli på 342 rdr 32 ss. banko, och med det beloppet besparade informatormedel och kanske ett mindre lån skulle en resa kunna företas. Redan 1802 hade Geijer som vi sett spekulerat på ett resestipendium. "Dessa stipendier", framhöll han då för fadern, "äro wäl i allmänhet små; men om man får lyfta dem för flera år och reser mindre tid än i dem är utstakadt (något hwarmed man plär öfwerse) så torde de wara tillräckliga". Heijkensköld däremot hade egna medel att tillgå. Orsaken till uppskovet till 1809 och sedan till resans inhiberande var uppenbart de oroliga tiderna, krigen på kontinenten och till sjös — och den 17 februari två dagar innan Geijers brev avsändes, avlämnades den ryska krigsförklaringen mot Sverige. Att under brinnande krig bege sig på

⁸³ Geijer till Carl Wilhelm Heijkensköld den 19 febr. 1808: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 150 f.

studieresa var knappast tillrådligt även bortsett från riskerna till liv och lem.

Om sina studier för presidialavhandlingen rapporterar Geijer för fadern:

Jag läser nu Latinska Historieskrifware af alla krafter och finner mig oändeligen intresserad deraf. Jag ämnade disputeras om Caesar; men hans Studium har gjort mig så snål, att jag önskade också omfatta de andra Romerska Historici — och då hinner jag ej ifrån mig denna Termin. — Jag har wänt mig härät i afsigt att kunna bli kallad till Docens af professorn i Latinet Götlin — Blir det af, så kan det ej ske förr än nästa Termin, och min disputation kommer då tids nog i början af hösten. —

Det torde wäl hända, att jag tar mina Latinska auctorer i kappsäcken, packar mig åstad, och i slut af Maj eller början af Juni infinner mig på Ransäter. — Jag har också lust att påminna mig huru wårn ser ut i Wermland. — Men jag kan (ej) säga någonting säkert herom. Hur står till med kriget i Wermland? — Studenter ha genom Kgl: M:ts påbud blifvit undantagna från krigstjenst — det innehåller också flera inskränkingar vid förra förordningen, hwilket allt förmodeligen är kändt.⁸⁴

Geijer hade under terminen efter grundligt öfvervägande slutgiltigt beslut att lägga äreminnet över Axel Oxenstierna i papperskorgen. Till fadern som undrade hur det skulle bli skrev han och förklarade sig omöjligt kunna skriva en berömmande skildring av en man, som han funnit vara en egennyttig människa med mycken duglighet och som han därför ej kunde gilla.⁸⁵ Det är tydligt härav att Geijer bedrivit ytterligare historiska studier och kanske även en del arkivforskningar i sitt ämne, innan han kommit till detta resultat.

För Geijers ekonomi var det viktigt, att han erhöle ett stipendium, som kunde utnyttjas för hans vistelse vid akademien. Fadern synes eljest ha avbetalat av inestående medel åt honom en del av kostnaderna för præsidialdisputationen och för vistelsen vid akademien höstterminen 1808, eftersom han denna tid inte syns ha besvärats av informatorskap. Ett tillfälle till stipendium yppade sig i slutet av vårterminen 1808, då det Geijerska stipendiet blev ledigt. Det hade tidigare innehaft av Fredrik Lizell, men under höstterminen 1807 och vårterminen 1808 hade det stått ledigt och då det nu

⁸⁴ Geijer till föräldrarna den 11 april 1808: SS XIII, s. 75.

⁸⁵ Geijer till föräldrarna den 11 april 1808: SS XIII, s. 74 f.

utannonserades anmälde sig Geijer som sökande. Om sina utsikter att få stipendiet skrev Geijer till fadern:

Till Stipendium blir jag ensam sökande — och är följakteligen säker om att få det. — Då det förliden Termin war obesatt så får jag nu lyfta det på en gång för hela året. — Och med dessa 50 Rdrs tillökning tror jag mig kunna undgå att denna Termin beswära Min älskade Far.⁸⁶

Geijer erhöll också stipendiet och innehade det även under den följande höstterminen. Vid 1808 års slut rapporterade inspector Afzelius till universitetskanslern, att "Stipendiarius Geijerianus, Magister E. G. Geijer, Vermelandus, har under nu förflutne Termin vid Academien varit närvarande och med mycken flit förenat ett hedrande uppförande".⁸⁷ Geijers släkting "Patron Carl" kunde alltså genom sin donation verksamt hjälpa sin unge genialiske frände under dennes studieår.

Musikaliska framträdanden var fåtaliga i universitetsstaden vårterminen 1808. Landet befann sig i krig! Men det förhållandet att konserterna var fåtaliga torde ha inneburit, att de som förekom, var så mycket mer efterlängtade av musikälskarna. Onsdagen den 17 febr. gavs en konsert på vanligt ställe av kammarmusikus och basångaren Apel med biträdande av "Herrar Amatörer". Apel som var engelsk bassångare och i december 1807 framträtt vid konserter i Stockholm hade på programmet en symfoni av Haydn, en aria av Maurer samt en flöjtkonsert. Vidare förekom romans av Weigel, andante av Beethoven, aria av prinarosa (skall säkerligen vara Cimarosa!) och en "Finale", vars karaktär vi inte vet något om.⁸⁸ Av allt att döma gavs konserten i repris på Rådhusalen påföljande

⁸⁶ ibidem, s. 75.

⁸⁷ UK:s arkiv sign. FI: 16 (RA). Enligt Consistorii Academici protokoll den 28 maj 1808, § 21 (UUA) hade stipendiet kungjorts ledigt i de allmänna tidningarna och på akademiens anslagstavla. Sökanden Geijer "befanns innehafva alla de egenskaper som Stipendie Författningen hos en blifvande Stipendiat äskar", varför han tilldelades stipendiet "från tid det ledigt blef". Jfr protokollet den 2 dec. 1808 § 8 (UUA). Att Geijer lämnade stipendiet v. t. 1809, då han antog konditionen hos Schinkels framgår av Consistorii Academici protokoll den 22 april 1809 § 10 (UUA), där det omtalas, att Stipendium Geijerianum är ledigt till besättande av ny stipendiat. Den 20 maj s. å. (§ 3) utsågs Jonas Chenon till ny stipendiat att uppbära stipendiemedlen "ifrån den tid det efter förre innehafvaren, Mag:r Geijer ledigt blef".

⁸⁸ Upsala Tidning No 29 onsd. den 17 febr. 1808: Avertissement!

lördag, vilket tyder på att den haft framgång.⁸⁹ Sedan synes det ha dröjt till långfredagen den 15 april, innan nästa större konsert hölls. Den anordnades då av "Herrar Amatörer bland de Studerande" på Gustavianska lärosalen. Den hade prägel av "Andelig Concert". Den ägde rum till förmån för stadens Arbets- och fattigskola och organiserades troligen av domprosten och professorn Johan Winbom. Programmet omfattade:⁹⁰ 1. Intrada av Haydn. 2. Duo för röster: Skåda Jesu swåra pina etc. av Pergolese. 3. I dag skall du wara med mig i Paradiset etc. av Haydn. 4. Duo för röster: Därför upp min själ och tunga etc. av Pergolese. 5. Amen, kvartett för röster av Pergolese. 6. Min Gud, vi haver du övergivit mig etc. av Haydn. 7. Cantate: Helig är Herren etc., kvartett för röster av abbé Vogler.⁹¹ Det finns visserligen inte bevis för att Geijer bevisat eller medverkat i konserterna, men då han var mycket intresserad av sådan musik som långfredagskonsertens, kan man med sannolikhet gränsande till visshet anta, att han åhörde åtminstone den sistnämnda konserten.⁹²

Även denna termin avslutades med en sammankomst av nationen. Vid kuratorsbytet var det denna gång Johan Schensson, som framlade och försvarade teser till landsmännens uppbyggelse.⁹³

Geijer hade som vi sett redan i april planerat att komma hem till Ransäter för sommaren. Med sina latinska auktorer i kappsäcken packade han sig åstad i slutet av maj eller början av juni för att se "huru wårn ser ut i Wermland".⁹⁴

Han tillbringade sommaren tillsammans med sina anhöriga och

⁸⁹ Upsala Tidning No 30 lörd. den 20 febr. 1808: Avertissement!

⁹⁰ Programmet är intaget i Upsala Tidning No 43 torsd. den 14 april 1808.

⁹¹ Konserten började kl. 5 och biljetterna kostade de vanliga 16 ss. banko. Winbom lämnade redovisning i samma tidning No 8/9 den 14 maj. Behållningen blev 59 rdr 24 ss. rgs.

⁹² Några år senare i mars 1814 sysslade Geijer med en svensk översättning till Haydns oratorium Frälsarens sju ord på korset. Den skulle då användas just vid den då kommande långfredagskonserten. Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 24 mars 1814: SS XII, s. 174. Jfr Wiberg, Albert, Från Thorsten Rudenschölds studieår, Lund 1964, s. 64 n.

⁹³ Värmlands nations protokoll den 1 juni 1808 § 1 (UUB).

⁹⁴ Geijer till föräldrarna den 11 april 1808: SS XII, s. 75. Geijer fortsätter med att fråga hur det stod till med kriget i Värmland och meddelade, att studenterna blivit undantagna från krigstjänst genom ett beslut av Kongl. Maj:t.

vänner samt de latinska historieskrivarna.⁹⁵ I varje fall befann han sig på Ransäter den 8 sept., då han därifrån skrev till Anna Lisa Liljebjörn och tackade för det åttadagarsbesök han fått göra på Odenstad. I detta sammanhang förklarade han också att han gärna tog Anna Lisas bror Knut Liljebjörn med sig som sällskap på resan till Uppsala.⁹⁶ Man skulle kunna stämma möte till den 20 sept. på gästgivargården i Sjöstad öster om Karlstad, eller ännu bättre vore det om Knut komme till Ransäter den 18 sept., så att man gemensamt kunde börja resan därifrån. Han framställde också samtidigt "det bästa, klokaste, visaste, gladaste förslag, som blifvit gjort på hela detta år", nämligen att Anna Lisa skulle göra brodern sällskap till Ransäter.⁹⁷ Innan Geijers brev hunnit avgå kom inbjudan till honom från Odenstad, att han skulle resa dit och ta avsked och starta resan därifrån med Knut. Då Geijer därför avsände sitt nyssnämnda brev gav han det ett post scriptum den 15 sept., vari han varmt tackade för inbjudningen men avböjde av olika skäl bl. a. att Odenstad låg åt väster och han borde resa åt öster mot Uppsala. Han tillade: "Ack, om du och Knut komme hit! Jag vill ej säga dig hur glad jag skulle bli, ty det kan jag ej!" I varje fall väntade han att få möta knut i Sjöstad den 20 sept. — om icke skulle han beställa rum åt honom i Uppsala, ifall han komme efter.⁹⁸

Sedan Geijer kommit till Uppsala, dit han hade resällskap också med vännen Göran Gustaf Uggla,⁹⁹ — man besökte givetvis också på vägen Frösvidal och fru Stina af Geijerstam¹ — skrev Geijer

⁹⁵ I brev till Anna Lisa Liljebjörn den 7 okt. 1808 (SS: XII, s. 7) från Uppsala talade han om att han hade sin sommar väl i minnet och sin 'sista sommar' på Onsta, som jag fann oändeligen vacker, ehuru jag nu efter vill minnas att det regnade ansenligt".

⁹⁶ Knut Liljebjörn var född 1791 och alltså i 17-årsåldern.

⁹⁷ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 8 sept. 1808: SS XII, s. 5 f.

⁹⁸ P. S. till nyssnämnda brev den 15 sept. 1808: SS XII, s. 6 f.

⁹⁹ Geijer besökte Odenstad för avsked. På resan var han mycket tyst. Han relaterar i sitt nedannämnda brev den 7 okt. att Uggla sade en gång: Du är bra tyst, varpå Geijer svarade: Och du säger aldrig ett ord. Efter denna animerade konversation fortsatte de tysta sin färd genom "Grums och Sörmons behagliga nejder".

¹ Detta framgår av Geijers brev till Anna Lisa den 6 nov. 1808, däri han ber om tillgift för att han glömt fråga efter en bok på Frösvidal. SS XII, s. 9.

till Anna Lisa Liljebjörn,² tackade för senast och relaterade, att han hade "snart händerna fulla af arbete". och måste "hvad glädje och nöjen beträffar, lefva på sträng förknappning". Han skrev vidare, att han "arbetar, skrifver och räknar". Han var nu i full färd med att fullborda den avhandling för vilken han skulle presidera. Förmodligen fick han därför inte tid denna termin att höra Höijers enskilda föreläsningar "Öfver Philosophiens Natur, såsom Inledning til denna vetenskap", på vilka denne hade icke mindre än 42 deltagare.³ I stället fick han, som han säger, arbeta och skriva och översätta sitt opus till latin.

Trots sitt avhandlingsarbete måste Geijer också hjälpa Knut Liljebjörn i hans studier. Han rapporterade: "Knut mår bra, är min granne och min bror" och litet längre fram under terminen heter det: "Knut mår bra och läser bra. Skada att han just skulle komma hit en termin då jag mäst nödgas vara sysselsatt med mig sjelf. — Jag hade velat kunna vara honom nyttigare. — Knut är en älskvärd gosse, som jag tycker mycket om. — Med honom får jag åtminstone skicka en stor och lefvande hälsning till Odenstad".⁴ Geijer åsyftar julferierna, då han själv för en gång skull icke skulle fara till Värmland.

Mitt i allt arbete glömde Geijer inte sin musik. Han lovade på förhand, att han till jul skulle sända med Knut till Odenstad "någon vacker ny musik" om han hittade något,⁵ och när Knut, "den verkligt älskvärda gossen". den 13 december reste hem för att fira julen på Odenstad hade han Kraus' sångstycken med sig från Geijer.⁶ Hon skulle få behålla dem tills han kom och fordrade dem igen." — De äro bra vackra — mycket mycket vackra. Du skall få höra — Huru gärna ville jag ej också höra dem?" Det glädde honom, att Anna Lisa spelade och sjöng flitigt, och han trodde att

² Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 7 okt. 1808: SS XII, s. 7 f.

³ Föreläsningsdiarier mm. i UK:s arkiv, sign. F I: 16 (RA). Där finns Höijers tämligen utförliga redogörelse för föreläsningarnas innehåll. Jfr Höijers bevarade föreläsningsmanuskript (UUB).

⁴ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 6 nov. 1808: SS XII, s. 8 f. Geijer hade under terminen hjälpt Knut Liljebjörn, som var "antea Civis. Acad. Lundens.", att få testimonium härom från Lund. Se Geijer till Esaias Tegnér den 9 okt. 1808: SS XII, s. 208 f.

⁵ Nyssnämnda brev!

⁶ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 12 dec. 1808: SS XII, s. 9 f.

hon var "kallad att gå långt i denna den vackraste af alla konserter".⁷ Man torde få anta, att Geijer kopplade av sina studier med att delta i de få musikarrangemang som förekom i Uppsala under hösten. Violinisten Mathias Lundholm höll sålunda en vokal- och instrumentalkonsert "med Herrar Amatörers gunstbenägna biträde" på vanligt ställe lördagen den 12 november.⁸ Programmet som inte annonserades, angavs säkerligen genom affischer.⁹ Onsdagen den 16 november gav Akedemiska kapellet och "flere Amatörer" konsert under Haeffners ledning till förmån för "Upplands Regementets under detta års Campagne bleserade Soldater". Därvid framfördes: 1. Symfoni av Haydn. 2. Aria med sång för tillfället, musiken av Haeffner. 3. En dubbelsonat för fortepiano. 4. Kvartett av Haydn. 5. Konsert för fortepiano. 6. Trio för sång, musiken av Haeffner. 7. Marsch för sång. Orden lämpade för tillfället.¹⁰ En viss sannolikhet talar för att fortepianoinslagen presterats av Geijer, som ju förut framträtt i liknande sammanhang. Däremot torde Geijer icke ha medverkat bland amatörerna vid Mathias Lundholms vokal- och instrumentalkonsert söndagen den 4 december, då programmet upptog: 1. Symfoni av Haydn. 2. Duett för två violiner, spelad av Lundholm och A. I. De Broen. 3. Aria, sjungen av en amatör. 4. Violinkonsert, spelad av Lundholm. 5. Aria med variationer, utförd av Lundholm. 6. Final. Vad den sistnämnda utgjorts av för musik anges ej.¹¹ Även om Geijer inte medverkat är det dock antagligt, att han befunnit sig bland åhörarna.¹²

⁷ För övrigt var Geijer intresserad också av sin flickväns litteraturläsning. När han får höra att hon läser den tyske författaren Voss, så uppmanar han henne att göra bekantskap även med Goethe, hos vilken man kunde lära sig "fördraga en ren och osminkad skönhet" (Brev den 6 nov. 1808: SS XII, s. 9).

⁸ Upsala Tidning No 4 lörd. den 12 nov. 1808. Biljetter fanns på vanliga försäljningsställen samt i Lundholms logi hos fru Rosling "på Waxala gatan". Konserten började kl. halv 6 e. m.

⁹ Förmodligen var det fråga om i huvudsak samma program som vid konserten den 4 december.

¹⁰ Upsala Tidning No 4 lörd. den 12 nov. 1808. Man gjorde sig förhoppning heter det i annonsen, att "ett föremål, som så ömt och kraftigt påkallar den sanna Patriotismens tacksamhet, tillräckligt talar för sig sjelf hos alla, som lifwas af kärlek och nit för Konung och Fädernesland".

¹¹ Upsala Tidning No 9 lörd. den 3 dec. 1808. Biljetter fanns på samma ställen som vid Lundholms tidigare konsert.

¹² Sångarhyllning och uppvaktning av studentkåren förekom den 24 okt. för

Den 10 december presiderade Geijer för sin avhandling *De stilo historico apud Romanos*, "Om den historiska stilen hos romarna", och med göteborgaren F. A. Lönner som respondent. Filosofiska fakulteten hade redan i november givit sitt tillstånd till disputationen.¹³ I ett brev till föräldrarna föregående vår hade Geijer skrivit, att han valt detta ämne "i afsigt att kunna bli kallad till Docens af professorn i Latinet Götlin". Götlin synes emellertid inte ha blivit imponerad av prestationen och någon kallelse till docent för honom kom inte i fråga.¹⁴ Filosofiska fakulteten gav dock avhandlingen och disputationen ett gott vitsord, då Geijer begärde dess utlåtande. Fakulteten förklarade sig efter "behörigt öfvervägande" ha funnit, att Geijer "med grundelig lärdom författat samt publice praesidendo med heder försvarat" sin disputation *De Stilo Historico apud Romanos*, vilket skulle honom genom utdrag av protokollet meddelas.¹⁵

Som vanligt avslutades värmlänningarnas akademitermin med allmänt "landskap". Det ägde rum den 7 december denna gång. Vid sammankomsten höll Olof Nordenfeldt "en vacker och väl författad Oration: Om korsfärdernas inflytelse på Europa", varöver beröm slösades på författaren från inspectors sida.¹⁶ Norden-

fältmarskalken Klingspor, som då tillfälligtvis vistades på Uppsala slott. Man uttryckte sin tacksamhet emot "en af Konung och Fädernesland, så högt förtjent man" med leven för finska armén samt genom att sjunga studenternas "Favorit wisa": *Bevare Gud vår Kung. Rojalismen hade tydligen ett starkt grepp om studenterna. Se Upsala Tidning No 50 lörd. den 25 okt. 1808: Upsala.*

¹³ Fil. fak. protokoll den 23 nov. 1808 § 3 (UUA). Om praeses' resp. respondentens roller vid en disputation se ovan! Jfr G. O. Hyltén-Cavallius, *Ur mitt framfarna lif*, Stockholm 1929, s. 15 ff. Levertin, O., *Från Gustaf III:s dagar*, Stockholm 1896, s. 119 ff. (Thorilds pro exercitio-disputation).

¹⁴ Om det varit vid detta tillfälle eller vid det tidigare, då Geijer sökte Gustavianska stipendiet eller ville bli Aurivillius' docent som Rosenstein skrev en rekommendation åt Geijer framgår inte av tillgängliga handlingar. Emellertid kunde Geijer då han hösten 1809 sökte docentur hos Fant påminna Rosenstein om denna tidigare rekommendation och anhålla om en ny. Geijer till föräldrarna den 14 jan. 1810: SS XIII, s. 121.

¹⁵ Fil. fak. protokoll den 25 febr. 1814 (UUA). Jfr UK:s arkiv E II: 55 (RA). Till översättningen av Geijers avhandling i *Samlade skrifter* (I: 56 ff.) har John Landquist fogat även den påbörjade men aldrig färdigställda andra delen (SS I: 466 ff., V: 250 ff.).

¹⁶ Värmlands nations protokoll den 7 dec. 1808 § 1 (UUB).

feldt hörde som vi sett till Geijers allra tidigaste vänner vid universitetet och i Nordenfeldts hem på Riseberga i Närke hade han på klaveret föredragit sina första kompositioner. Man torde få utgå ifrån att den till åren betydligt yngre Nordenfeldt — han var född 1790 — erhållit åtskilliga råd och upplysningar från sin äldre vän Geijer, då han författade sin oration.

Geijer som var så varmt fäst vid hemmet och hembygden hade alltid gärna velat fira julen hemma. Hans filosofi och resignation, säger han, plär jämnt ”wara uträknad att räcka från d. 1 oct. till Juhlafon”, och sedan var han nödsakad att leva på detta förråd nästan hela året.¹⁷ Men denna julferie skulle han inte fira hemma i Värmland utan i Uppsala och Stockholm.¹⁸ Knut Lilljebjörn reste hem den 13 dec. och även Geijer hade tänkt lämna Uppsala samtidigt och fara till Stockholm, ehuru han fick lov att uppskjuta sin avfärd några dagar.¹⁹ Emanuel som besökt honom reste hem den 14 dec. Den 16 december skrev Geijer till Jeanne Marie en hälsning på juldagen från Uppsala²⁰ och förklarade att hans ”olyckliga person” levde ”i Upsala ett andeligt lif”. Han kände det ensamt sedan Emanuel rest, även om Carl Fredrik hade kommit på besök och även Ludvig Heijkensköld återkommit till Uppsala. ”De mästa af mina kamrater dröja quar”, säger han, ”Jag hoppas ta mig fram och glömma att Jul är”. Strax före juldagarna begav sig Geijer till Stockholm. Han skulle tillträda informatorstjänsten för Johan Fredrik Schinkel. Från Stockholm skrev han till föräldrarna den 22 december, att han varje dag väntade få ”draga hädan till mitt Residence på Söder, där den unge prinsen [= Schinkel] bor”. Men ännu var ej allt i ordning ”för Herr Gouvernörens emottagande”, varför hans flyttning dit kunde ske först ”i slut af vickan”.²¹

¹⁷ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 6 nov. 1808: SS XII, s. 8.

¹⁸ Orsaken var att han omedelbart efter jul skulle tillträda sin informatorstjänst för rikemanssonen Fredrik Schinkel.

¹⁹ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 12 dec. 1808: SS XII, s. 10.

²⁰ Geijer till Jeanne Marie den 16 dec. 1808: SS XIII, s. 73. Detta brev utan årtal har av Landquist hänförs till 1807 men måste tillhöra december 1808, eftersom Geijer talar om att han inte kommer hem till jul. Det kan därför ej höra till 1807, då Geijer firade julen hemma och blev närmare bekant med Anna Lisa Liljebjörn, utan till 1808, då han icke kom hem till jul.

²¹ Troligen bodde han under väntetiden hos brodern Carl Fredrik. Att just

Geijer hade en gång träffat sin discipel, som tydligen var mycket bortskämd. Geijer beklagar att han inte hade honom vid akademien, där ”Upsalakamrater veta äfven att munteligen så väl som handgripeligen bårtvisa obilliga och löjligen pretentioner”.

Geijer hade också besökt sin släkting, landshövding Herman Låstbom, som visat honom mycken älskvärdhet och intresse. Efter som Geijer nu ändå befann sig i Stockholm, besökte han Svenska akademins sammankomst den 20 december, och stående vid dörren ”som billigt war” åhörde han hur äreminnet över Axel Oxenstierna blev belönt med högsta priset. I hettan och trängseln kunde han ej höra så mycket av det som upplästes, varför han ej vågade avge något omdöme om Carl Peter Hagbergs opus. Johan Olof Wallin fick samtidigt 200 dukater i pris för sin sång över Gustaf III. Akademiledamoten Isak Reinhold Blom uppläste sitt ode till svenska soldaten. Geijer gör den bekanta reflexionen:

Men hvad min ringa person beträffar, så tycker jag att man måste ej ha något hjerta, eller, som fransosen säger, några inelfvor i sig för att nu, i denna tidpunkt, kunna skriva Äreminnen — och Oder öfver patriotiska ämnen. Vid tanken på dem borde man brista i gråt, och inom sitt eget bröst innesluta sin sorg och sin harm öfver all den kraft hos Nationen, som är förgäfves förslösad, alla dessa segrar som äro förgäfves vundna — och hvarföre förgäfves?²²

Med presidialdisputationen den 10 december 1808 och med hans överflyttning till Stockholm som informator är Geijers studieår i trängre bemärkelse till ända. Efter informatorskapet för Schinkel och den engelska resan är han inte längre den receptive studenten utan den produktive docenten, tänkaren, forskaren, historikern. Ett nytt skede begynner i Geijers liv. Studerande var Geijer, som han säger, i hela sitt liv, men de egentliga examensstudierna avslutades med disputationen 1808.

Geijer fått detta informatorsuppdrag torde till en del ha berott på att han kunde engelska, något som inte var vanligt bland den tidens studenter och att meningen var att informatorn skulle ledsaga sin discipel under dennes engelska resa.

²² Geijer till föräldrarna den 22 dec. 1808: SS XIII s. 76 f.

VI.

GEIJERS VÄG TILL PROFESSUREN

Med ingången av år 1809 är Geijer installerad i sitt "residence" på Södermalm i Stockholm, hos kommerserådet David von Schinkels arvinge Johan Fredrik von Schinkel. Brodern Carl Fredrik, som varit hemma på Ransäter över julen kunde göra "här en liten Juhl med sina berättelser om hur de roat sig" för den, som firat "den så kallade Juhlen här i Stockholm". Till umgängeskretsen där hörde bl. a. Göran Gustaf Uggla och Gustaf Abraham Silverstolpe.¹ Om sin discipel Johan Fredrik, som vid detta laget var 18 år gammal (f. 18/11 1791), säger han, att han "mår med min unga herre som förr ut — lika bra — och lika illa".² Och litet senare går han mer in på sådana detaljer som han förstår att särskilt modern önskade få veta något om. Geijer berättar:

Hur jag lefver här? — frågar nog min älskade mor. — Wäl lefwer jag i alla afseenden, gjorde ej H:r Schinkel mig ofta förtret med sin lättsin-

¹ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 19 jan. 1809: SS XII, s. 11 f.

² Geijer till föräldrarna den 2 febr. 1809: SS XIII, s. 77. I ett brev i april berör Geijer samma sak, då han skriver: "Med min kamrat härstädes utträttar jag — likmycket som förr, och längtar för hans skull hjerteligen hädan". Geijer till föräldrarna den 20/4 1809: SS XIII, s. 82. I sin tidigare Geijerbiografi (1924, s. 64) berättar John Landquist, att Geijer "åtföljde sommaren 1809 den två år äldre stockholmske köpmanssonen Johan Fredrik Schinkel som hans guvernör på en resa eill England" och i sin senare Geijerbiografi (1954, s. 53) talar Landquist åter igen om att "Geijer och hans två år äldre discipel Johan Fredrik Schinkel" i augusti 1809 reste till England. Åldersuppgiften för Schinkel är som vi ovan konstaterat oriktig! Discipeln var i själva verket c:a 8 år yngre än sin informator, men Landquist har gjort honom c:a 10 år äldre än han var. Landquist har troligen blivit vilseledd av Henrik Schück, som har den felaktiga åldersuppgiften i sin upplaga av Geijers ungdomsbrev (Geijers ungdomsbrev. Familjebrev av Erik Gustaf Geijer, utg. av Henrik Schück, 2:a uppl., Stockholm 1920, kommentaren s. XVII).

nighet och lättja. — Se här min diet i lekamlig och andlig måtto! Jag stiger upp merendels emellan 6 och 7 om morgonen, då jag får eld och en stund derefter Caffé. — Tiden till kl. 9 har jag att använda för mig sjelf — frukost får jag när jag begär och äter ensam eller i sällskap, som mig behagar. — Från kl. ½ 11 till 12 läser jag Historien med H:r Schinkel! — så ofta han ej springer ut innan dess, utan att säga mig till, som ej sällan händer. — Jag förebrår honom då försummelsen — Han lofwar bättring — och glömmet sitt löfte säkert, så snart en dag är öfwer — morgnarna till kl. 1 dansar han för Casagli. Kl. 12 kommer språkmästaren. — kl. 2 eller ½ 3 ätes middag. Det wanliga Hushållet består af Schinkel, mig, och tvenne Herrar, som arbeta på Contoret: bägge ett par rätt beskedliga karlar, med hwilka jag kommer wäl öfwerens. — Men wi äro sällan så få till bords. Schinkel har en mängd bekanta, som swärma här dagarna igenom som i en Bikupa — Jag bjuder också främmande — ehuru det skett sällan hittills — Calle och Uggla har varit hos mig ett par gånger, samt Ludvig. — Aftnarna går Hr Schinkel på spektakel och visiter — de sednare ske alla merendels till ett och samma ställe, ty han är för det närwarande dödligt kär. Öfwer beslutet att bli quar med honom i Stockholm vet jag ej om jag skall beklaga mig eller ej — Det är sämre för honom — För min enskilda del är jag ej missnöjd dermed. — Jag profiterar här mycket i synnerhet i språk och musik — Jag engagerar mig i Archivet — det hörer till Historien och ligger ej ur min väg. Likwäl har det [ej] blott skett på Landshöfdingens tillstyrkan — Ty Akademien har jag alldeles ej slagit ur hägen —³

³ Geijer till föräldrarna den 16 febr. 1809: SS XIII, s. 80 f. När Geijer här talar om att han "engagerat" sig i arkivet, torde detta inte betyda, som man trott, att han där blivit e. o. tjänsteman utan endast att han funnit intresse i att forska i Riksarkivets handlingar. Jfr Brithelli, S., a. a. s. 30 (PHT 1915). Geijer finns inte upptagen på några förteckningar över RA:s tjänstemän. Se Bergh, S., Svenska Riksarkivets 1618—1837 (MRA Ny följd II: 5) s. 208 ff. Även Bengt Henningsson (a. a., s. 48) ställer sig något tveksam till uppgiften om Geijers anställning i RA. A. Molin påstår (a. a., s. 49, att Geijer redan 1808, då han ju ännu vistades i Uppsala blivit antagen till e. o. kanslist i RA men anför ingen källa för det helt säkert oriktiga påståendet. Elsa Norberg (Ny illustrerad svensk litteraturhistoria Bd III, Stockholm 1956, s. 204) tror, att Geijer tidvis "tjänstgjorde" i RA vintern 1810—1811, men för en dylik tro finns ej skymten av bevis, om man inte därmed menar, att han forskade i arkivet utan att vara anställd där. B. Henningsson (a. a., s. 48) säger om "engagemanget" i Riksarkivet, att Geijer "gör det motvilligt". Något sådant kan dock inte utläsas av Geijers brev, där han för föräldrarna som ju inte kunde vara närmare insatta i saken och som kunde tro att han nu slagit sig på någonting alldeles nytt förklarar att forskningarna i arkivet hörde till *historien* och därför låg i linje med hans strävan att vinna fast fot vid Akademien. Man lägger f. ö. märke till att Geijer särskilt bland sina informatorsgöromål nämner sin undervisning i *historia*. "Beslutet att bli quar" i Stockholm

Redan vid denna tid planerades den utrikesresa, varmed Johan Fredrik Schinkel enligt seden i välsituerade familjer skulle avsluta sin uppfostran. Resan skulle ställas "bårt öfwer hafwet" omtalar Geijer redan i januari.⁴ Detta tyder på att förmyndarna för Johan Fredrik funnit det naturligast att sända honom till England. I mars synes det vara klart. "Framemot sommaren blir wäl ock resa af för mig och min Schinkel", skriver Geijer till systemen, "Tycker du ej att det låter illa? Men hem skall jag komma innan dess, det räcker jag dig min hand på ifrån Stockholm".⁵ Den närmare tidpunkten för avresan var däremot inte bestämd vid denna tid.⁶

Den Uppsalavistelse, som varit påtänkt för Geijer och hans discipel blev inte av beroende på "Herrar förmyndares" ändrade mening. "Men jag har förbehållit mig", skriver Geijer, "att få resa till Upsala på en liten tid ensam för att få praesidera för fortsättningen af min Disputation".⁷ Denna Geijers föresats gick så vida i uppfyllelse, att han besökte Uppsala på väg till Värmland och

är väl sannolikt en antydning om att det från början varit förmyndarnas mening att Geijer och hans discipel så småningom skulle bege sig till Akademien i Uppsala för studiernas fullföljande. I stället blev det nu en utlandsresa. I fråga om arkivengagemanget talar Geijer visserligen själv om i sin Berättelse om Götiska förbundets stiftelse och verksamhet (SS XI, s. 177) att han 1809 blivit anställd som e. o. kanslist i Riksarkivet, men det är sannolikt att han till stöd för denna memoaruppgift endast haft att lita till ordalydelsen i det ovan nämnda brevet som han missförstått så många år efteråt. Vad han på 1840-talet torde ha kommit ihåg har väl blott varit att han arbetade i arkivet men om han gjort detta i egenskap av kanslist eller som forskare, det torde han då knappast ha kunnat erinra sig. Även på andra punkter i framställningen på 1840-talet synes Geijers minne ha svikit i fråga om detaljer.

⁴ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 19 jan. 1809: SS XII, s. 11. "kanske kommer jag då att med tårar, och bittrare än dem du sände mig, helga denna jord, detta land, som jag lämnar...".

⁵ Geijer till Jeanne Marie den 5 mars 1809: SS XIII, s. 82.

⁶ Geijer till föräldrarna den 16 febr. 1809: SS XIII, s. 80. Osäkerheten om när avresan skulle ske torde ha varit ett hinder för Geijer att ta någon e. o. tjänst vid Riksarkivet även om han i början av terminen planerat ett sådant engagement.

⁷ Den här omtalade fortsättningen hade Geijer färdig till en del på svenska. Slutet saknas dock och det är möjligt att Geijer aldrig färdigställde avhandlingens andra del ens på svenska. Men av brevet till föräldrarna syns att han tänkt ut-
arbeta vad som återstod. Geijer till föräldrarna den 16 febr. 1809: SS XIII, s. 80. Jfr SS I, s. 466 ff.

Göteborg, då han for till England, men något presiderande ägde inte rum.⁸

Vid sidan av informatorsuppgifterna syselsatte sig Geijer fortfarande ivrigt med musik. Till Anna Lisa Liljebjörn skrev han redan i januari och fröjdade sig över att hon tyckte om Kraus' musik: "Sjung dessa sånger och lät mig en gång höra dem — ty höra dem af dig det måste jag".⁹ För föräldrarna talade han i ett brev om att han hört mycken musik och vacker musik:

Crusell gaf en Concert, som war ibland de bättre jag någonsin hört. — Crusell spelte saker af egen Composition som woro förträffliga. Müller desslikes. — Han är ändå den fullkomligaste virtuos i sitt slag, som jag kan göra mig begrepp om, och då jag hör honom ger jag Violen priset framför alla instrumenter i werlden. — Gubben spelte i 30 graders köld — och i Hillerskinns spåls. Jag begriper ej — hur han kunde komma ut med de swära saker han exequerade — och så mäterligt! — Han försatte hela sitt auditorium i entusiasm — Mamsell Viselia sjöng — Collin äfwen. — Men ingen Madame Angelucci! — ingen Sebastiani! hvarmed jag war rätt nöjd — Jag har hört dem en gång och kan dermed wara belåten. Det är ej röst, utan fogelsång — och fula fogler. — En af dagarna hörde jag *Vattendragaren* af Cherubini — en nätt piece och en gudomlig messa — Skada han blef så illa gifven.¹⁰

Geijer fortsätter med att omtala, att Gustaf Abraham Silverstolpe gjort honom bekant med Musikaliska akademins sekreterare Per Frigel, "en gammal hedersman, full af förnuft och musik och godhet". Frigel hade lovat Geijer att ibland få komma till honom och hämta vishet. Om Frigel skriver Geijer längre fram, att han gav Geijer lektioner i generalbas: "Jag har en serdeles estime för honom. Gud gifwe jag kunde göra sådana saker som Han! Men det är för mycket begär".¹¹ Geijer hade även blivit bekant med Fredrik Samuel Silberstolpe, en god musikkännare, vilken varit svenskt sändebud i Wien, och som personligen känt Haydn. Silberstolpe hade berättat de intressantaste saker. I slutet av brevet skrev Geijer, att han sände Lotta *en Wandringsman som vilse gick* och sade att det var hans egen visa, ty även han var en vandringsman

⁸ Förmodligen fick Geijer ej tillräcklig ro för utarbetandet.

⁹ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 19 jan. 1809, anført här ovan!

¹⁰ Geijer till föräldrarna den 2 febr. 1809: SS XIII, s. 78.

¹¹ Geijer till Jeanne Marie den 5 mars 1809: SS XIII, s. 81 f.

och blev det kanske än mer. Till Jeanne Marie skrev han i mars, att det glädde honom, att de därhemma sjöng duetten ur Folke Birgersson. Han hade föregående vecka sett hela pjesen. Han klagade över att han inte hört något från Anna Lisa och att det varit tyst allt sedan han svarat på hennes sista brev. "Och hvarföre må det ej vara tyst, då man ej kan, ej får — törs säga, hwad som ligger mig om hjertat. Emedlertid hatar jag Kolthoff af allt hjer-ta".¹² Musik ger mig här de gladaste stunder, tillade han och berättade att han på eftermiddagen den 5 mars varit inbjuden att höra en kvartett hos Stjerncreutz som var i staden.

Längre fram på våren skrev han till föräldrarna, att han stundom förfriskade sig med musik, skrev psalmer för Frigel, som talade visdom i musikalisk och annor måtto. Han hade dessutom ett par gånger haft en kvartett hemma hos sig med vännerna som agerande. Han hade också upplevt Iphigenie i Tauriden — "det är en verkeligt Gudomlig musik" — och fått höra ryktet att Operan, som varit invigd åt fäderneslandets sånggudinnor, skulle repareras och återupprättas: "Blir nu Fäderneslandet räddat, så komma väl också SångGudinnorna åter".¹³ När Geijer här sade sig skriva psalmer för Frigel kan det knappast betyda annat än att han skrev musik till psalmer dvs. koraler. Vore det fråga om psalmdiktning, skulle Frigel givetvis inte ha haft någon funktion att fylla.

Musiklivet i Uppsala torde Geijer också ha följt genom underrättelser från därvarande vänner. På allmänna böndagen den 5 mars höll Megelin en konsert på Gustavianska lärosalen, till vilket framträdande programmet meddelades "genom särskild Affiche".¹⁴ Medan Geijer knappast torde ha ägnat denna konsert något intresse, har han säkert givit den följande större uppmärksamhet och kanske också därvid besökt Uppsala. Det var den fullstämmiga "Passions-Musik, hwartill orden äro af Doctor Ödman och Musiken af Häffner", som uppfördes av akademiska kapellet och frivilliga

¹² Geijer ansåg Kolthoff vara en av Anna Lisas beundrare. Geijer till Jeanne Marie i nyss anförde brev!

¹³ Geijer till föräldrarna den 20 april 1809: SS XIII, s. 82 f. Geijer berör i brevet även en del storpolitiska förhållanden och slutar med att relatera underhandlingarna mellan Rappolt och Göran Ugglå angående Rappoltska ättens representation på Riddarhuset under den kommande riksdagen.

¹⁴ Uppsala Tidning No 30/31 lörd. den 4 mars 1809.

krafter å samma lokal söndagen den 19 mars till förmån för stadens Arbets- och fattigskola och vilken konsert gick i repris långfredagen den 31 mars.¹⁵ Den passionsmusik det var fråga om var Ödmanns oratorium "Försonaren på Golgatha", som här fick sitt offentliga uruppförande. Geijer visade i andra sammanhang största intresse för musik av denna art och det är därför icke osannolikt, att han berett sig tillfälle att närvara.

I juli lämnade Geijer och hans discipel Stockholm. Schinkel reste på egen hand till Göteborg medan Geijer reste över Uppsala till Värmland för att ta avsked av släkt och vänner inför den till två år beräknade långa utlandsvistelsen. På väg från Ransäter till Göteborg förlovade han sig i förbifarten den 29 juli med Anna Lisa Liljebjörn på Odenstad på "Westerlandet", som han brukade kalla denna landsdel.¹⁶

Om de två människors resa och vistelse i England föreligger en omfattande litteratur och vi lämnar därför här denna period å sido.¹⁷ Under uppehållet i England gjorde Geijer studier och iakttagelser beträffande statslivet och sociala och litterära förhållanden och följde med största intresse det engelska musiklivet och konsertverksamheten. För allt detta redogör han i särskilda reseanteckningar och i utförliga brev till hemmet och fästmän.¹⁸

¹⁵ ibidem lörd. den 18 mars och torsd. den 30 mars 1809. Orden till musiken var tryckta och kunde fås på boklådorna för 4 ss. rgs. samt hos kapellmästare Haeffner, hos handelsman Douhan samt vid ingången. Behållningen blev enligt Johan Winboms redovisning 80 rdr 16 ss. Winbom tackade härvid de studenter, som biträtt vid "Musiken och Sången". Uppsala Tidning No 40/41 lörd. den 15 april 1809. I förbigående må nämnas att konserten gavs tvenne gånger också följande år och för samma ändamål, nämligen den 25 mars och med repris långfredagen. Uppsala Tidning den 24/3 och 19/4 1810.

¹⁶ Värmland väster om Karlstad kallades av Geijer för Westerlandet.

¹⁷ Landquist, John, Geijer. En levnadsteckning; Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 51 ff. SS XII, s. 13 ff. SS XIII, s. 84 ff. Blanck, A., Geijer i England 1809—1810, Stockholm 1914 passim; Molin, A., a. a., s. 51—62; Under vistelsen i England komponerade Geijer åtminstone två pianosonater, den ena tillägnad Anna Lisa Liljebjörn och den andra Stina af Geijerstam. Till skillnad från tidigare Geijerkompositioner är dessa bevarade.

¹⁸ Som exempel på Geijers realistiska berättartalang och iakttagelseförmåga kan man peka på hans redogörelse för den i hela Europa välkända och omtalade Vauxhallen i London. Inrättningen hade som vi sett beskrivits i svenska tidningar och efter mönster från London hade en Vauxhall några år existerat i Kungsträd-

Någon gång i augusti 1809, alltså strax efter det Geijer rest till England, gjorde Benjamin Höijer, som då sedan mars samma år var professor i filosofi i Uppsala, en resa i Värmland och besökte därunder även Ransäter och Geijers föräldrar. Därvid gjorde Geijers far klart för Höijer, att sonen önskade bli "academicus" med Höijers introduktion därtill, såsom Höijer senare skrev till Geijer.¹⁹ Höijer torde även ha gjort någon antydning om möjligheten av ett akademiskt engagemang för Geijer. Genom ett brev från fadern underrättades Geijer om denna antydning.²⁰ Geijer skrev då från England till Höijer med en "anhållan från lärjungen till en högt agtad Lärare, och inför hvilken jag ej utan frugtan men utan omsvep skall framföra den". Jag har länge önskat, fortsätter Geijer, "och äfven sökt att bli vid Academien fästad, och måst resa bårt utan att ha vunnit min afsigt, som jag aldeles ej uppgifvit. Ernåendet deraf är för mig högst magtpåliggande, men ännu svårare sedan jag är frånvarande. Är mitt specimen så beskaffadt och ditt omdöme om mina kunskaper sådant att du, om tillfälle gäfvades, skulle vilja antaga mig som Docens i din vetenskap deraf, i philosophiens historia? I denna fråga ligger min anhållan". Geijer undrar om konstitutionerna kunde lägga något hinder i vägen, då han var frånvarande, och betonar, att han väl visste, att hos Höijer ingen annan rekommendation än skicklighet var gällande. Geijer avslutade brevet med att utbedja sig ett svar.²¹

gården i Stockholm, besjungen av bl. a. Anna Maria Lenngren. I Vauxhallen med sina illuminationer och vackra dekoration med sin sång och musik hade Geijer haft ett av sina "favorit ställen" och där tillbringat mången rolig afton. Jfr SS XIII, s. 109 ff. 245 ff. Blanck, A., Geijer i England, s. 54 f. Sitt musikintresse fick Geijer stimulerat på många sätt i England. Så hörde han den 30 jan. 1810 "Messias" för första gången och lyssnade upprepade gånger på den berömda italienska sångerskan Angelica Catalani och en del engelska sångare. Komponerade gjorde han också, ett allegro i f-moll, ett andante med variationer, ett allegro i C-dur och en menuett samt två sonater. — Den engelska arbetarklassens svåra ställning grep Geijer starkt och efter hemkomsten till Sverige ställde han sig mycket kritisk till industrialismen på grund av dess proletarisering inverkan på arbetarna. De engelska barnen tilltalade honom i hög grad (Blanck, A., Geijer i England, s. 46).

¹⁹ Höijer till Geijer den 5 dec. 1809, sign. G 85 b (UUB).

²⁰ Geijer till föräldrarna den 14 jan. 1810: SS XIII, s. 121.

²¹ Geijer till Höijer (odat.), troligen från i sept. eller okt.: SS XIII, s. 237 f. Geijers far uttryckte sedermera ett visst missnöje med Höijer, vars handlingsätt

Då det emellertid dröjde, innan Höijer svarade, skrev Geijer i november till professor E. M. Fant och sade sig ha fått höra, att en av dennes docenter befordrats till adjunktur — det var Jacob Michael Svedelius som blivit adjunkt i estetik — och att således en docentur i historia universali blivit ledig.²² Han framhöll att Fant under hela den tid Geijer tillbragt i Uppsala visat honom sin ynnest och att Fant därför kanske ville ursäkta hans djärvhet att komma med en anhållan. Han erinrade om att han tidigare en gång gjort framställning hos Fant om att få bli docent men att Fant då redan hade lovat docenturen åt en annan. Då nu en docentur blivit ledig förnyade han sin anhållan, under framhållande av "att Historien ej har upphört att vara det studium jag framför allt älskar och idkar, och att det förnämligast gör min närvarande resa interessant. Hume och Robertson få ny betydelse på den jord som är scenen för deras berättelse; och Historien fattas ej mera blott af förståndet: den lefver för ögat". Sedan Geijer därpå meddelat att resan nästa sommar skulle fortsätta till Frankrike och vara i "ej öfver 2 år" utbad han sig ett svar på sin anhållan.²³

Någon tid efter detta brevs avsändande kom svar från Höijer, som meddelade, att hans dröjsmål med att svara berott på att "han väntat på utnämmandet till en adjunctur i hans vetenskap". Svaret innehöll ett villkorligt löfte att kalla Geijer till docent. Eftersom nämligen flera anmält sig skulle konkurrensen mellan de sökande få fälla utslaget och den antagas, som kunde visa på det bästa specimen, ett utlåtande, som talade mycket gynnsamt för Geijer, då ingen av hans medtävlare om filosofidocenturen ännu specimi-

han inte fann riktigt rättframt. Geijer tog sin lärare i försvar och betonade att tillbudet att kalla honom till docent "utan att upphäffa concurrence för den skickligaste af flera sökande, innefattade allt hvad han med billighet för mig kunde göra". Höijer lät dock Geijer sedan förstå, att om ingen annan kallade honom till docent skulle han göra det. Geijer till föräldrarna den 29/3 1810.

²² Den andra docenturen innehades av Gustaf Winberg.

²³ Geijer till Fant den 30 nov. 1809: SS XIII, s. 239 f. Geijer meddelade sin adress: c/o Claes Grill, Swedish Consul, London, på vilken adress ett svar kunde nå honom, eller om Fant så hellre ville, kunde han lämna sitt svar till akademiadjunkten Severin Löwenhjelms, som då skulle vidare befordra det till Geijer. — Vid uppgiften om historien som Geijers älsklingsstudium kan man bl. a. erinra om Geijers forskning i Riksarkivet vårvintern 1809 och om att särskilt historia omhuldades i hans undervisning av den unge Schinkel.

nerat.²⁴ Om han fick gynnande svar från de bägge professorerna, ansåg han sig böra välja docenturen för Fant framför den hos Höijer. Han ansåg sig på detta sätt ha större utsikter att i framtiden erhålla en lektorstjänst vid Karlstads läroverk.²⁵

Geijer hade sänt sitt brev till Fant via Severin Löwenhjelm med uppdrag för denne att vid lämplig tidpunkt överlämna det. Löwenhjelm dröjde emellertid med att framlämna brevet, "emedan han väntade på utgången af en äldre ansökning på ett annat håll". Sedan detta blivit klart, lämnade Löwenhjelm Geijers brev till Fant, som därvid meddelat att han gärna skulle gå Geijers önskan till mötes om man på förhand kunde försäkra honom om kanslerns bifall. Geijer hade förutsett en sådan sakernas vändning och redan i samband med ansökningen till Fant i november skrivit till Nils von Rosenstein och anhållit "om den recommendation, som han förr en gång i samma angelägenhet haft godheten att gifva". Rosenstein som alltid i hög grad uppskattat Geijer, framförde tydligen sin rekommendation till kanslern, och Löwenhjelm kunde därmed få kanslerns löfte om utnämning för Geijer, om och när filosofiska fakulteten gjorde en framställning därom.²⁶

I början av mars anmälte Fant därför hos filosofiska fakulteten sin önskan, "att Magister Eric Gustaf Geijer må blifva antagen till Docens i Historia Universali efter Mag:r J. M. Svedelius, som den 15 Junii sistledet år höggunstigt förordnades till Litt.Hum.

²⁴ Höijer till Geijer den 5 dec. 1809: G 855 b (UUB). Han hade väntat på utnämningen av en filosofiadjunkt, emedan det svar han skulle ge berodde därpå. Blott ett par dagar tidigare hade kanslern utnämnt adjunkt Borelius, och därmed var Höijer klar att svara. Han Undrade varför Geijer aldrig sagt ett ord om docentur. "Hvarföre en gång på min tilfrågan om Dit Lieblingsstudium svarat Historien? Deri har Du ju ock arbetat och skrivit". Höijer är förvånad att Geijer var så oklok, att han band sig vid universitetet och lämnade sin framtid "åt hasarden och sin person åt alla de humiliationer, som helst då det gäller upsaliensarna åtfölja lärdomen såsom stånd och metier i vårt genombärbariska land".

²⁵ Det var väl närmast Axel Fryxells tjänst han i så fall hade i sikte. Han utgick härvid från den tanken, att Fryxell snart enligt tidens sed skulle söka och få något mer eller mindre fett pastorat och därmed lämna lektoratet som därmed vore ledigt för en efterträdare.

²⁶ Geijer till föräldrarna den 14 jan. 1810 (SS XIII, s. 121) och den 29 mars 1810 (SS XIII, s. 133). Jfr Geijer till Carl Fredrik Geijer den 24 mars 1810: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 64.

Adjunctus, E.O. vid denna Kongl. Akademien". Aurivillius hade sålunda sedan han ratat Geijer för en docentur i sitt ämne antagit Svedelius som akademiadjunkt. Om Fants framställning yttrade sig fakulteten: "Och som bemålde Magister med grundelig lärdom författat samt publice praesidendo med heder försvarat sin Dissertation, de stilio Historico apud Romanos och dessutom gjort sig väl känd för skickelighet att med enskild undervisning kunna gagna den vid Akademien studerande ungdomen så pröfvade Fakulteten skäligt, att för sin del härtill bifall lämna; och skulle detta i all ödmjukhet till Hans Excellences Cancellariens höggunstiga omprövning och godtfinnande hemställas".²⁷ Samma dag som beslutet fattades gjorde fakulteten framställning till universitetskanslern.²⁸ Kanslerns förordnande kom den 29 mars, då Geijer alltså blev docent i historia universali.²⁹ För Geijers utnämning hade som synes en viss roll spelat även det förhållandet, att han under akademiåren varit informator och handlett yngre studerande i deras studier.³⁰

Det var alltså rent praktiska hänsyn som gjorde att Geijer i första hand valde docentur i historia framför en dylik i filosofi. I brev till föräldrarna uttryckte Geijer sin glädje över förordnandet. Det betydde just intet "för närvarande" men var viktigt för framtiden, menade han. Det gjorde honom "till competent sökande till vidare befordran wid läroverken. Jag är åtminstone på något

²⁷ Fil. fak. protokoll den 7 mars 1810 § 6 (UUA).

²⁸ Fakultetens skrivelse 1810 (RA). Om sakernas utveckling underrättade Löwenhjelm vännen Geijer i ett brev den 13 mars. Löwenhjelm till Geijer den 5 nov. 1809: G 85 b (UUB). Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 67. Jfr Geijer till Fant den 29 mars 1810: SS XIII s. 241, och Geijer till fästmon den 15 mars 1810: SS XII s. 72.

²⁹ Jfr Fil. fak. protokoll den 12 maj 1810 § 3 (UUA), där det heter: "Inlemnades till Fakulteten 1:o Illustrissimi Cancellarii höggunstiga skrivelse af den 29 mars sistlidne med bifall, det må Mag:r Er. Gust. Geijer antagas till Docens i Historia Universali..." En förutsättning vid utnämningen synes ha varit, att Geijer skulle få vara frånvarande från akademien så länge den till två år beräknade utrikes resan varade. En ansökan till kanslern om permission för ett år inlämnade Geijer omedelbart efter utnämningen, och i brev till Fant den 29 mars 1810 uttalade han förhoppningen att denne ville understödja han ansökning. Geijer till Fant den 29 mars 1810: SS XIII, s. 243.

³⁰ Detaljerade uppgifter i detta hänseende hade säkert lämnats Fant av Severin Löwenhjelm.

ställe fästad”, säger han, ”och äger en plats hwarifrån jag har fri utsikt för att se hwart jag skall ta vägen. Jag är åtminstone fästad genom någon ting annat wid werlden än wänskap och kärlek, som om de ge mycket för himlen, ej äro nog för jorden”. Geijer berättade, att han underrättat sin fästmö om sin befordran, och visste vilken glädje den gjort henne — ”att sluteligen bli skolmästerska på ett eller annat sätt derpå får hon wara beredd — och till öfning i tålmod och underwisning kan hon begynna sitt prof med mig”. Om Fant skrev Geijer, att han förtjänade sin nye docents uppriktiga tacksamhet både för utnämningen och ”för den beredwillighet hwarmed han gifwit” sitt bidrag till utnämningen.³¹

Som nämnt underrättade Geijer genast sin fästmö om docentförordnandet. ”För det närwarande”, skrev han, ”medför denna min första befordran inga stora fördelar. Den innebär ej annat än tillåtelsen att wid Academien få ge så kallade privata föreläsningar, hvilka af åhörarne, i fall jag finge några, medföra en liten betalning. Men för min framtid anser jag den för vigtig; ty den är den bästa introduction till vidare befordran wid lärowerken, och jag är derigenom competent sökande till ett Lectorat i de ämnen som med min Docentur har någon gemenskap. — År återstå troligen, — flera år, innan det tillfälle ändå kommer som öppnar för mig dörren till en egen hydda och tillåter mig hvila under eget tak, stort nog för Dig och mig och vår lyscka”. Han tillägger:

Då du en gång ej förmått att fästa dig vid en scholfux, så kan du väl tänka att planen går ut på något skolmästerskap. — Jag wille wäl wara Lector i Carlstad. Jag har någon skicklighet att undervisa och större nit. Gärna skulle jag öfverge vetenskapens högre rymder, där min förmåga nekar mig att bli hemmastadd, gärna skulle jag uppge allt anspråk på litterär ära, som blott där står att skörda, men i vårt land är en trögväxt planta, gärna uppe allt försök att säga werlden hvad hon *intet vet*, för att i ödmjukhet och flit lära pojkar, hvad vi alla *behöfva weta*”.³²

Troligen ägde det samband med dessa planer på ett lektorat i Karlstad, att Geijer brevledes satte sig i förbindelse med lektor Axel Fryxell.³³ Han ville väl närmare höra sig för om lärarsituationen, ryktade befordringar till pastorat mm. vid läroverket.

³¹ Geijer till föräldrarna den 29 mars 1810: SS XIII, s. 133.

³² Geijer till fästmö den 15 mars 1810: SS XII, s. 72 ff.

³³ Geijer till föräldrarna den 29 mars 1810: SS XIII, s. 134.

I förra hälften av augusti 1810 lämnade Geijer och Schinkel England och anlände den 17 i samma månad till Göteborg.³⁴ Schinkel for hem till Stockholm, medan Geijer for till Värmland för att träffa fästmö och tillbringade med henne de hittills ”två gladaste dagar i min lefnad”.³⁵ Han besökte därefter Ransäter och Troilis på Ransberg för att efter en kort visit hos prosten Lagerlöf i Arvika också han bege sig till Stockholm, där han för sina uppdragsgivare skulle avge rapport för resan.³⁶

Omkring 1 september upphörde informatorskapet för Schinkel, och Geijer kastade sig in på ett nytt arbete. Enligt ”Minnen” var han vid återkomsten från resan nedstämd och missnöjd med sig själv.³⁷ Denna länge hemligen närda sinnesstämming, säger han, ”hade nått en höjd, som i verkeligt nödvärn återgaf min själ sin spänstighet”. Han kom att kasta ögonen på Svenska akademins prisfråga för året: *Hvilka fördelar kunna vid människors moraliska uppfostran dragas af deras inbillningsgåfva och betraktandet af våra tiders samhällslefnad synes det böra göra denna sinnesgåfva mera mot- eller medverkande de moraliska förnuftsbudet?* Det var ett ämne som grep honom. Han skrev svaret i en väns rum inom fjorton dagar och med så få ändringar, att själva konceptet, vilket tiden ej heller medgav att renskriva kunde inlämnas till akademien till den utsatta tiden den 8 okt. 1810.³⁸

³⁴ Redan i brev till Anna Lisa Liljebjörn från Oxford den 20 juni meddelade Geijer, att han ”i medlet af nästkommande aug. månad kommer hem: SS XII, s. 90 f. Jfr Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 70 f.

³⁵ Geijer till fästmö den 20 aug. 1810: SS XII, s. 91.

³⁶ Om betydelsen för Geijer av hans Englandsvistelse har man haft olika meningar. Av allt att döma har han fått sitt verklighetssinne skärpt och blicken öppnad för samhällsproblemen. Jfr Granstedt, Erik, Geijer och den heliga alliansen: Historisk Tidskrift 1938, s. 358.

³⁷ Minnen: SS VII, s. 374. Jfr SS I, s. 72 ff.

³⁸ Riktigt färdig var prisskriften icke, då den i koncept inlämnades. Den renskrevs och fullbordades, såsom Landquist m. fl. framhållit, först i januari 1812, då den skulle tryckas. Jfr Borelius, Hilma, Geijer och Schiller: Samlaren 1905, s. 61 ff. Molin, Adrian, a. a., s. 63 ff. Den vän som gav honom bostad var väl antingen brodern Carl Fredrik eller promotionskamraten Jacob Adlerbeth. Möjligt är också att det var hos Olof Nordenfeldt som han utarbetade sitt opus, ty denne hade just i september hyrt två rum belägna intill Gustaf Adolfs torg som bostad. Rummen låg i ”samma hus som Risbecks bod, tvenne tr. upp, och utsigten i det mindre rummet” var åt slottet. (Dahlgren, Lotten, Nordenfeldtarna, s. 95 f.).

Strax efter prisskriftens inlämnande, då unge Schinkel anträtt en resa till sina egendomar, begav sig Geijer troligen den 14 okt. till Värmland, varvid han tog tid på sig för besök både i Uppsala och Frösvidal.³⁹ I Uppsala sammanträffade han tydligen med professor Fant och vännen Löwenhjem samt väl även med Haeffner, som vid denna tid var mycket upprörd över ett angrepp i Stockholms Posten, vari han hade beskyllts för egennytta i samband med sin konsertverksamhet och för att vilja lysa med sitt namn. Han värdjade till de brandskadade i Göteborg, Uddevalla och Kristinehamn och till de fattiga i Stockholm, vilka han lämnat inkomsten av så många konserter, att betyga om han gjort sig förtjänt av dylika vanärande tillmälen.⁴⁰ Haeffner hade den 6 maj lett en konsert på Gustavianska auditoriet med Kongl. livregementets kyrassierkår, akademiska kapellet och "Herrar Amatörer" med uppenbart god framgång,⁴¹ och vid den stora akademiska högtidligheten den 17 och 18 maj till firande av fredssluten och kronprins Carl Augusts ankomst till riket hade han anført det akademiska kapellet, "hwarwid tillika Ord, för tillfället författade, afsöngos".⁴² Det synes ha varit något i den originelle Haeffners framträdande vid dylika tillfällen som fallit någon kritiker i ögonen. Haeffner och Geijer var som bekant goda vänner och hade ett gott samarbete. Haeffner delgav säkert Geijer sin indignation.

Från Uppsala fortsatte Geijer till sin musikväninna Stina af Geijerstam på Frösvidal i Närke, där han tydligen stannade någon dag och diskuterade musikaliska nyheter. Sedan bar det av till Ransäter, där Geijer skulle närvara vid systemen Jeanne Maries och Samuel Troilis bröllop.⁴³ Han gjorde även ett besök hos bergsrådet Jacob Gustaf Geijer på Uddeholm och hans maka Betty Geijer. Först efter brölloppet kunde han fortsätta till Odenstad, där han enligt vad han sedermera skrev tillbringade "de glada vickor" som han tackade för och för "Hwar dag och hvar stund" han fått rå om fäst-

³⁹ Jfr Geijer till fästmän den 4 okt. 1810: SS XII, s. 92 f., samt Geijer till fästmän den 13 (?) okt. 1810: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 75.

⁴⁰ Elegant — Tidning No 22 onsd. den 19 sept. 1810.

⁴¹ Upsala Tidning No 43 lörd. den 5 maj 1810.

⁴² Upsala Tidning No 46 lörd. den 26 maj 1810: *Upsala*.

⁴³ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn på bröllopsdagen: SS XII, s. 93.

mön. I slutet av november reste han från Odenstad till Karlstad, där han skulle träffa Fryxell och måste stanna någon dag.⁴⁴ Han begav sig därefter hem till Ransäter, därifrån han skrev till Odenstad och skildrade hur han längtade efter julferierna, som han tänkte få tillbringa hemma i Värmland.⁴⁵ Kosan ställdes därefter till Stockholm.

Det blev dock annorlunda beträffande julferierna än vad Geijer tänkt sig. Han erhöll stora priset för sin prisskrift av Svenska Akademien och infann sig vid akademiens sammankomst den 20 dec. för att ta emot priset. Härigenom kunde han inte hinna hem till jul och stannade i Stockholm.⁴⁶ Till fästmän skrev han den 27 december och berättade ganska fåordigt om priset: "Nu skulle jag kunna", skrev han, "berätta Dig mycket om den heder som mig vederfarits och det pris jag vunnit. — Men dels intresserar ej detta mig, då jag talar vid Dig, dels kan Du derom hämta noggsamt besked ur mitt bref till pappa".⁴⁷

På nyåret meddelade Geijer, att han knappast på hela vintern skulle kunna komma till Värmland. För sin ekonomis skull måste han den 12 februari tillträda en kondition hos Stockholmsgrosshandlaren Johan Christopher Pauli och denna tjänst hindrade honom att resa: "Den första terminen för vårt hopp blir påsk eller pingst, då jag skall försöka slita mig lös — men till sommarn är *fullkomligt säkert* att vi återse hwarannan".⁴⁸ Han hade blott ett medel till en säkrare framtid, "näml. att *på den litterära vägen, som jag valt, utmärka mig* — på en gång det hederligaste och efter allt ändå det säkraste". Sin musik glömde han inte. I slutet av januari strax före tillträdet till den Pauliska konditionen kunde han berätta för fästmän, att han hade en "splitt ny Sonate, solo på cla-

⁴⁴ Geijer till densamma den 23 nov. 1810: SS XII, s. 94 f.

⁴⁵ Geijer till fästmän den 29 nov. 1810: SS XII, s. 95. Redan i brevet på Jeanne Maries bröllopsdag antydde han att julen skulle firas hos de kära i Värmland: "men hoppet som har vingar för oändligheten hinner väl också till Juhl".

⁴⁶ Även ekonomiska hänsyn torde ha spelat in. Resekostnaderna var för en man i Geijers belägenhet avsevärda.

⁴⁷ Geijer till fästmän tredjedag jul 1810: SS XII, s. 96 f.

⁴⁸ Geijer till d:o den 3 jan. 1811: SS XII, s. 98 ff. och till föräldrarna den 31 jan. 1811: SS XIII, s. 163.

ver, färdig — Första pjecen ur H-moll och swårare än alla de andra”.⁴⁹ Även för systemen Jeanne Marie berättade han om den nya sonaten — ”ipse fecit”.⁵⁰ I mars hörde Geijer Haydns Årstiderna, som uppfördes på Riddarhuset med en väl besatt orkester: ”Det är en förträfflig musik, som wäl förtjenar att sättas i bredd med Skapelsen”.⁵¹ Långfredagen den 12 april hörde han åter Skapelsen.⁵² Ett utslag av hans fortfarande livliga musikintresse var det, att han nu återupptog sina musikstudier för Frigel: ”Jag har nu någon tid sysselsatt mig med att söla ner notpapper med hwad jag kallar min composition, och som den hederlige gubben Frigel har den godheten att se öfwer. — Där wankas mycken utstrykning. Men om honom kan jag säga: att den som han agar så älskar han”.⁵³

Geijers far ansåg sonen inte tillräckligt energisk när det gällde att hålla sig framme till sin fördel. Han ansåg säkerligen att musiken fick lägga beslag på alltför mycket tid. Han önskade att sonen skulle uppvakta Rosenstein⁵⁴ och ville driva på med en del framkastade förslag. Geijer skrev som svar härpå: ”Med min Bäste Far är jag visserligen ense om sättet att befordra min lycka. Också kan min Bäste Far wara öfvertygad att, så långt min förmåga sträcker sig, jag aldrig skall låta något reelt tillfälle gå förbi att göra den gällande. — Men hwad presentationen hos prinsen angår, så är den säkert för tidig, innan jag kan ha något säkert och gifwet ändamål för att begära den. — Och med unga prinsens framtida uppfostran lär ännu aldeles ingen ting wara afgjordt”.⁵⁵

⁴⁹ Geijer till fästmon den 24 jan. 1811: SS XII, s. 103. Den 28 febr. skrev han: ”Det fagnar mig att du får sjunga till accompagnement af violen”. Han hade sänt sångstycken av Dussek och av Mozart samt ger några råd i fråga om utförandet.

⁵⁰ Geijer till Jeanne Marie den 24 jan. 1811: SS XIII, s. 163.

⁵¹ Geijer till föräldrarna den 7 mars 1811: SS XIII, s. 165 ff., och till fästmon samma datum: SS XII, s. 105. Med sin sonat hoppas han få ”plåga” Knut Lilljebjörn till sommaren (Geijer till Lilljebjörn den 17 april 1811: SS XIII, s. 166 ff.). Om sin duett för piano och violoncell skrev Geijer till fästmon (SS XII, s. 109 f.) att han till en tidigare komposition lagt ”en adagio ur Es dur och en Rondo ur G moll”.

⁵² SS XII, s. 110.

⁵³ Geijer till föräldrarna den 7 mars 1811: SS XIII, s. 164.

⁵⁴ Geijer till föräldrarna den 31 jan. 1811: SS XIII, s. 163.

⁵⁵ Geijer till föräldrarna den 28 febr. 1811: SSX III, s. 164.

Av detta uttalande synes, att Geijers far tänkt sig, att sonen skulle söka introduktion vid hovet och erbjuda sig att bli prins Oscars lärare, då han ju i alla fall ägnade sig ut informatorsyrket. Geijer avböjde förslaget på ett hänsynsfullt sätt: ”Med min närvarande belägenhet”, nämligen att vara informator i det Pauliska huset, skrev han, ”trifves jag tämmeligen wäl. Ehuru min Discipel har ej fått just den lyckligaste fattningsgåfwa på sin lott, så att han stundom skulle pröfwa mitt tålmod; om det ej i slika fall redan för ut wore tillräckeligen pröfvat”.⁵⁶

I början av mars skrev Geijer om sina musikaliska sysselsättningar:

Musik har jag ofta tillfälle att höra — Förleden Söndags uppfördes *Årstiderna af Haydn* på Riddarhuset. — Det är en förträfflig musik, som wäl förtjänar att sättas i bredd med Skapelsen. — Orchestern hade genom Amatörernas hjälp blifvit wäl besatt. Musiken gick ganska bra, och gjorde en förträfflig effekt, som jag länge med nöje skall påminna mig. — Om Lördag blir det åter Concert, och jag wäntar mig då äfwen att få höra någon ting vackert.⁵⁷

Något senare under våren rapporterade han:

Under våren har här warit täta Concerter och jag har således ofta hört musik. Man har gifwit både *Skapelsen* och *Årstiderna*. De äro en fortsatt Skapelse, och Haydn kan säga om dem bägge: *att det är allt ganska godt*. Efter jag kommit att tala om stora compositioner måste jag ej glömma mina egna. En ny Claver Sonate har kommit till werlden, hwaraf werlden ej vet det minsta.⁵⁸

Geijer omtalade även att han hade en ganska stor bekantskapskrets. Bland annat hade han återupplivat bekantskapen från London med Carl Gustaf Brinckman.⁵⁹ Han blev också efter återkomsten från Värmland i december den ledande inom ett lag f. d. Uppsalakamrater, mest värmlänningar, som träffades på ett trakteringsställe i Jacobsbergsgränd i närheten av Geijers bostad hos brodern på Frimurarbarnhuset, där denne blifvit kamrer. Sällskapet

⁵⁶ Geijer i nyssnämnda brev!

⁵⁷ Geijer till föräldrarna den 7 mars 1811: SS XIII, s. 165 f.

⁵⁸ Geijer till Knut Lilljebjörn den 17 april 1811: SS XIII, s. 167.

⁵⁹ Geijer till föräldrarna den 28 febr. 1811.

bestod förutom av de båda bröderna Geijer av de här flerstädes nämnda Uggla, Heijkensköld, Nordenfeldt, Bergius, Kjellin samt av Gustaf Myhrman, Anders Levin, Carl Fredrik Hammarhjelm, Carl Fredrik Weltzin och Jacob Adlerbeth, vilken sistnämnde som vi sett var Geijers promotionskamrat. Det var de s. k. stamgöterna.⁶⁰ Man kallade skämtsamt sina sammankomster för stämmor och tog sig fornnordiska namn: Carl Fredrik Geijer tog sig namnet Torgny, Geijer Einar Tambaskjälver osv. På bedrivande av särskilt Adlerbeth kom man överens om att bilda ett formligt förbund, Götiska förbundet. Det utarbetade stadgeförslaget föredrogs på stämman den 12 februari, just den dag då Geijer tillträdde sin informatorsplats hos Paulis. Den 16 februari antogs stiftelseurkunden. För föräldrarna berättade Geijer: "Wi har inrättat oss till ett sällskap, som träffas nästan dageligen, wi prata, röka och läsa Göthiska kämpasagan tillsammans".⁶¹ Göterna var förpliktade att forska i fornhistorien.⁶² Varje ledamot skulle hålla ett minnestal över den forntida hjälte, vars namn han antagit. Geijer höll därför på stämman den 5 mars sitt Tal över Einar Tambaskjälver.⁶³ I maj beslöt man på Geijers förslag att utge en tidskrift *Iduna*, och dess första häfte, som helt och hållet var skrivet av Geijer, utkom under sommaren i juli. Till häftet skrev Geijer sin ryktbara Anmälan af Tidskriften *Iduna*,⁶⁴ med plädering för studiet av historia och fornforskning, och vidare sin recension av den av Adlerbeth från dans-

⁶⁰ Längre fram anslöt sig också andra, såsom Per Henrik Ling, August von Hartmansdorff, J. P. Lefrén, L. F. Rääf, N. M. Tannström. J. Dillner, Henrik Lagerlöf m. fl.

⁶¹ Geijer till föräldrarna den 7 mars 1811: SS XIII, s. 165. Om Götiska förbundet föreligger som bekant en omfattande litteratur.

⁶² Man ville "upplifva minnet af Göthernas bedrifter och... återvinna den kraftfulla redlighet, som var förfädren egen", såsom det står i stiftelseurkunden. Jfr Hjärne, R., Götiska förbundet och dess hufvudmän Bd I, Stockholm 1878, s. 98 ff. Den nationella frigörelse som man arbetade för hade sin motsvarighet på kontinenten i befrielseerörelserna mot Napoleon, vilka Geijer fann så hoppfulla, emedan de inte blott var en kabinetts och furstarnas sak utan hade sin grund i "ett lefvande intresse hos sjelfva folken". Geijer till Adlerbeth den 2 sept. 1813: SS XIII, s. 257. Jfr Granstedt, Erik, a. a., s. 362.

⁶³ SS I, s. 130 ff. Jfr Molin, A., a. a., s. 99 ff. Blanck, A., Geijers götiska diktning, Stockholm 1918, s. 35 ff. 101 f.

⁶⁴ SS I, s. 141 ff. Denna anmälan hade Geijer först föredragit på Götiska förbundets stämma den 31 maj 1811.

kan översätta prosaiska Eddan.⁶⁵ Samtidigt syns han även ha författat sin recension över vännen G. A. Silverstolpes historiska lärobok, även om denna uppsats kom att otryckt ligga bland hans manuskript. I *Idunas* första häfte publicerades som bekant de berömda dikterna *Manhem*, *Vikingen*, *Odalbonden*, *Den siste kämpan*, *Den siste skalden*, dikter som verkade som eldande lystringsrop för den dåtida ungdomen.⁶⁶

Esaias Tegnér i Lund hade vid denna tid mycket att bestyra om ett läsesällskap därstädes, som han och några andra grundat de sista veckorna i december 1810. Han skrev därför till Geijer och bad om närmare detaljer beträffande det äldre upsaliensiska läsesällskapets organisation och drift.⁶⁷ Tegnér visste nämligen att Geijer varit ivrigt intresserad i detta sällskap. Med anledning av vännens förfrågan gav Geijer en utförlig redogörelse för verksamheten vid Uppsala läsesällskap.⁶⁸ Han slutade brevet med att ganska nedlåtande tala om fosforisterna såsom "imitatorum servum pecus, som gå väderstinna af Tyska phraser" och även skämtsamt om sitt eget "sista odödeliga verk", dvs. prisskriften om inbillningsgåvan och lämnade upplysningen att han inte visste om Tranér fortsatte med sina Homerosöversättningar.

Sommaren 1811 tillbringade Geijer hemma i Värmland. Redan i april försäkrade han fästmon, att han skulle kasta loss från Stock-

⁶⁵ SS I, s. 146 ff. Intresset för forntiden fick till följd även ett ökat intresse för Island och isländska språket. År 1812 utannonserades sålunda i tidningarna Rasmus Rasks och andras arbeten på området. Som exempel kan nämnas Stenhammar & Palmblads kungörelse: "Hos undertecknad äfwensom på Läsesällskapet emottages subskription på en *Isländsk Chrestomathi*, som kommer att utgifvas af Hr R. Rask, Amanuens wid K. Universitets Bibliotheket i Köpenhamn, äfwensom på ett Isländskt och Latinskt Lexikon, förf. af Björn Haldorson, f. d. Prost och Kyrkoherde på Island och infödd Isländare, och kan man genom prospekt, hwilket hos oss är att tillgå, om nämnde arbeten winna närmare upplysning" (Upsala Tidning, Häftet No 46 lörd. den 1 juni 1812: Diwarse Kungörelser).

⁶⁶ Se härom t. ex. Fryxell, Anders, *Bidrag till Sveriges litteraturhistoria* V, Stockholm 1860, s. 73. Jfr Wiberg, Albert, *Från Thorsten Rudenschölds studieår*, Lund 1964, s. 13.

⁶⁷ Tegnér till Geijer den 17 febr. 1811: Tegnér's samlade skrifter (Wrangel/Böök) Bd II, s. 394 ff.

⁶⁸ Geijer till Tegnér den 18 mars 1811: SS XIII, s. 209 ff. Jfr Wiberg, A., *Uppsala läsesällskap*, s. 132 ff. och samme förf:s *Akademiska läsesällskapet* i Lund, s. 23 ff.

holm och komma hem till midsommar.⁶⁹ Söndagen den 20 juni reste han också från "det förhatliga Stockholm" och avslutade därmed informatorstjänsten hos Paulis.⁷⁰ Från sommarens värmlandsvistelse föreligger bl. a. Geijers "Aftonbön på Ransberg" den 6 augusti, tydligen skriven i samband med hans och fästmöns besök hos Sam. Troili och hans maka Jeanne Marie.⁷¹

Den 5 september var Geijer åter i Stockholm men vistelsen där blev kort.⁷² Det var härifrån Geijer skrev till fästmön de bekanta orden: "Ty efter Dig räknar jag mina årstider och dagar, och man kan då skriva på mig, som på solvisarn: *je ne compte que les jours sereins*. Nu förestå de mulna och min höst; också tänker jag knappast se upp ifrån bläckhornet och boken." Redan den 5 oktober skulle han bege sig till Uppsala, där han dock inträffade först den 7,⁷³ sedan han samma dag inlämnat sin dikt om Gyllenborg till Svenska akademien. Innan han reste sände han sin sonat i f-moll till fästmön samt musiken till Manhem. Musiken hade han fått av Bernhard Crusell och "hans skänk war så mycket wälkomnare, som den kom oombuden".⁷⁴ Med överflyttningen till Uppsala var Geijer mycket nöjd: "Min tysta studentlefnad tycker jag rätt mycket om att åter börja, sedan den nu öfwer två år varit afbruten", skriver han, "Jag tänker arbeta flitigt."⁷⁵ Innan han begav sig till Uppsala, daterade han den 3 oktober förordet till sin skrift "Om falsk och sann upplysning med afseende på religionen", vilken utkom av trycket i november. Sin Uppsalavistelse kunde Geijer bekosta med besparade informatorsmedel och med inkomsterna av Iduna, som

⁶⁹ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 25 april 1811: SS XII, s. 111. Jfr nytt brev den 6 juni 1811: SS XII, s. 114, samt brev till föräldrarna den 25 april och den 9 maj 1811: SS XIII, s. 168, 169.

⁷⁰ Geijer till fästmön den 17 juni 1811: SS XII, s. 115.

⁷¹ Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 80 f. Geijer synes för övrigt ha sysslat med sin dikt "Sång öfver Grefve Gustaf Fredrik Gyllenborg", med vilken han detta år tävlade i Svenska akademien. Den kom emellertid helt i skuggan av Tegnér's belönade dikt "Svea". Se Evald Malmström: Sång öfver Grefve Gustaf Gyllenborg: Samlaren 1933. Jfr Tegnér till J. Adlerbeth den 11 okt. 1812: Tegnér's samlade skrifter Bd II, s. 418.

⁷² Geijer till fästmön den 5 sept. 1811: SS XII, s. 115.

⁷³ Geijer till densamma den 3 okt. och den 7 okt. 1811: SS XII, s. 116 f. 118.

⁷⁴ Geijer till densamma den 3 okt. 1811.

⁷⁵ Geijer till densamma den 7 okt. 1811.

var en god bokhandelsartikel och vars första häften utkom i nya upplagor.

I slutet av oktober hände sig, att Ludvig Heijkensköld kom i kontakt med den här redan förut nämnde Carl Fredrik Arosenius, nu en betydande man i Norrköping, angående en ledig prästtjänst i staden.⁷⁶ Man menade, att här fanns en tryggad plats för Geijer och hans maka om han tog teol. kandidaten och lät prästviga sig.⁷⁷ Geijer var också mycket intresserad av förslaget, men vid närmare granskning visade det sig att de ekonomiska villkoren inte var så fördelaktiga, som från början ställts i utsikt.⁷⁸ Emellertid gjorde han uppoffringen att stanna i Uppsala och Stockholm över julen för att kunna följa händelseutvecklingen. Vännen Gustaf Abraham Silverstolpe, som numera bodde i Norrköping, hade rest upp till Stockholm och sökt förmå Geijer att anta anbudet under alla förhållanden. Resultatet blev emellertid såsom Geijer meddelade i ett brev på nyåret, att saken måste förfalla:

"Orsaken hwarföre jag kommer hem senare än Du trodde är — att jag uppgifvit Norrköpingsförslaget. Silfverstolpen är nu här, jag har talt med honom derom och uppgifvit det emot hans önskan. Ty projektet om församlingarnas sammansläende, i hvars verkställighet jag kunde se enda möjligheten till bergning för mig och hustru, beror utom på en mängd andra saker i synnerhet på Gubben Ebersteins död. Han är afgjordt emot det, betyder allt i den saken och kan lefva ut oss allesammans. Således återstår blott 1700 Rdr Rls årligen med små husrum, som är visserligen alltför knappt."⁷⁹

⁷⁶ Geijer till densamma den 29 okt. 1811: SS XII, s. 119. Jfr Molin, A., a. a., s. 181 f.

⁷⁷ För prästexamen behövde man vid denna tid alls inte teol. kand.examen. Se härom 1686 års kyrkolag § 19 mom. 2 och Kongl. brev den 17 sept. 1793 ang. studenters befordran i stiftet.

⁷⁸ Geijer till föräldrarna under hösten: SS XIII, s. 171, 172, 174, samt till Anna Lisa Liljebjörn den 11/11, 11/12, 17/12: SS XII, s. 123, 125 f. 127. Se även brev den 27 november: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 85 f.

⁷⁹ Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 87. För att öka sina utsikter till prästsysslan borde Geijer enligt Rappolts och Stina af Geijerstams mening uppvakta biskop Rosenstein. Man tycks ha varit rädd för att Geijer av stolthet eller andra skäl skulle skjuta "lyckan ifrån mig", som han skrev om saken till föräldrarna (brev den 2 dec. 1811: SS XIII, s. 173 ff.). Jfr brev till fästmön av samma datum (SS XII, s. 125) där det heter om den ifrågasatta uppvaktningen för Rosenstein:

I november var Geijer starkt "occuperad" med nästa häfte av Iduna, "som faller nästan helt och hållet på mig emot förväntan", skriver han till fästmän.⁸⁰ Idunahäftet utkom på nyåret 1812, och det var säkerligen det tungt vägande bidraget däri "Om historien och dess förhållande till religion, saga och mytologi", som Geijer syftar på då han talar om sin "occupation". I häftet publicerade han dessutom dikter såsom Idunas äpplen, Karl XII, Bergsmannen. Förlagskostnaderna för häftet skänktes av Geijers far, varför Geijer räknade med att på häftet få en inkomst av cirka 200 rdr, säkert mycket välkomna för hans ansträngda ekonomi.⁸¹

Ehuru Geijer inte kunde komma hem till jul på grund av att han måste hålla sig à jour med utvecklingen av prästfrågan i Norrköping skulle han dock senare på vintern komma hem till brodern Carl Fredriks bröllop med Sophie Lagerlöf.⁸² Under december innan han reste till Stockholm hade han i sin nation hedrats med att placeras bland *curatores honorarii*, vilken hedersplats han behöll för att ett par år senare bli en av *seniores honorarii* i nationen.⁸³

Till julen för Geijer som nämnt till Stockholm, där han vistades hos sin med bosättningsbestyr sysselsatte broder, som fäktade och ställde upp "stolar, skänkskåp, bord, byråer, sängar, soffor om hwarannan" och skrev till sin Sophie angående lysning.⁸⁴

Som ovan relaterats hade Geijer redan tidigt under hösten skrivit en sonat i f-moll. Även i fortsättningen under terminen sysslade han ivrigt med musik. I slutet av oktober ville han ha tillbaka från fästmän "poemet öfver musikens magt" (Brages harpa), som han

⁸⁰ Det är säkert Capten R. med sin ålderdomshetta, som öfvertalar både Söta Far och flera andra mina vänner, att man för Guds skull måste skjuta på mig eller skjuter jag lyckan rent af på sidan". Fadern hade lovat, att om Norrköpingsaken gick emot ett förverkligande hålla sonen "fri från Discipel" under den tid som användes till den prästerliga kompetensens vinnande (Geijer till föräldrarna den 19 nov. 1811: SS XIII, s. 172 f.).

⁸¹ Brev den 19 nov. 1811: SS XII, s. 124. I brevet till föräldrarna den 2 dec. säger Geijer: "Vid Juhliden kommer 2:dra häftet af Iduna ut, som till större delen är af miig".

⁸² Geijer till föräldrarna den 19 nov. 1811: SS XIII, s. 173.

⁸³ Geijers nyssnämnda brev!

⁸⁴ Wermelands Nations Matrikel, sign. U 1505 a (UUB).

⁸⁵ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 19 dec. 1811: SS XII, s. 128.

behövde för tryckning,⁸⁵ och i november hade han "satt en Duett och en Trio för blotta röster, och derjämte musik på Wikingen", vilket allt han ville sända fästmän, så snart han fick det renskrivet: "Allt är ganska lätt. Duetten och Trion måste Du och Lotta och Kongliga Majestätet (= Sam. Troili) lära sig sjunga. Det är allt om kärlek det skall jag säga Dig förut".⁸⁶ Det var f. ö. à la mode med "röster" denna tid i Uppsala i musiken. Under vårterminen 1811 då Geijer inte vistades i Uppsala men torde ha vakat följt med musiklivet där genom sådana vänner som Josef Höijer, Haeffner och Löwenhjelm ordnades ett flertal konserter under distingen och våren.⁸⁷ Stor akademisk högtid med oration av professor Drissel gick sålunda av stapeln den 6 maj med anledning av kronprins Carl Johans övertagande av kansleratet. Akten öppnades med musik och sång, komponerad för detta tillfälle av Haeffner: "Först afsöngs en Bas-aria, ackompanjerad af Instrumenter och åtföljd af en stor Choeur. Efter slutad Oration instämde en stor myckenhet af Aca-demiens Studerande ungdom uti en med Solos och Choerur omväxlande samt med blåsinstrumenter och pukor ackompanjerad Vivace, som tolkade dess underdåniga deltagande i dagens glädje öfver Lärosätets lyckliga utsigter och stadgade förhoppning".⁸⁸ I detta sammanhang trodde sig ortstidningen "böra göra Kapellmästaren Häffner den rättvisa, att han under sin korta tienstgöring härstädes bragt, särdeles Choersången, till en här förut okänd höjd".⁸⁹ Dylika uttalanden mottog Haeffner säkert med stor tillfredsställelse, om de sågs mot bakgrunden av de ovan relaterade angrepp han utsatts för.

Under höstterminen då Geijer var närvarande i Uppsala,⁹⁰ upp-

⁸⁵ Geijer till densamma den 29 okt. 1811: SS XII, s. 120.

⁸⁶ Geijer till densamma den 19 nov. 1811: SS XII, s. 124.

⁸⁷ Konserter hölls under Haeffners ledning den 9 febr., den 14 febr., den 3 mars (utförligt program i tidningen!), den 7 april (utförligt program!) och den 18 maj 1811. Den 16 febr. hölls dessutom konsert (utförligt program!) till förmån för kammarmusikus Brendlers efterlämnade son Frans Edvard, varvid denne framträdde med två soli. Se tidning i Blandade Ämnen Nr:is 12, 13, 17, 18, 27, 28, 29, 39, 40 och 14 1811. Annonserna finns i allmänhet i tidningens Bihang!

⁸⁸ Tidning i Blandade Ämnen No 43 den 29 maj 1811 (Bihang).

⁸⁹ ibidem not!

⁹⁰ Om Geijers närvaro vid universitetet: Studentkatalog h. t. 1811 (UK:s arkiv

fördes ett flertal konserter i staden. Lördag den 2 nov. hölls under Haeffners ledning en "fullstämmig Vokal- och Instrumental Konsert" med biträde av "Herrar Amatörer", varvid programmet upptog en Haydnsymfoni, en aria bravoura ur operan Sargines med obligatklarinet, en violinkvartett, en aria för basröst, en av Sahlén utförd konsert för klarinet, en trio ur operan Oedipe av Sacchini och en final.⁹¹ Efter tre veckor var Haeffner färdig med en ny konsert, den 20 november. Nu framfördes åter en Haydnsymfoni, vidare en aria av Cimarosa, en violinkonsert, ett recitativ och aria ur operan Oedipe, ett adagio och rondo för klarinet, en Krausduett samt till sist en final.⁹² Den sista större Haeffnerkonserten för terminen uppfördes den 7 december och till förmån för den här redan omnämnde musikern J. Nystedt, som slagit sig ned som violinlärare i Uppsala. Denna gång upptog programmet åter en Haydnsymfoni, något som visar hur uppskattad Haydns musik var, vidare en aria av Salieri, en klarinettkonsert, en violinkvartett, en flöjtkonsert, en aria av Monopoli och till sist en final.⁹³

Det torde vara ganska uppenbart att denna offentliga musikverksamhet i Uppsala jämte det här i det föregående antydda intensiva musikutövandet och komponerandet för Geijer betytt en rik källa till musikupplevelse och en skolning inte minst i musikkritik.

Efter det andra Idunahäftets utgivning och sedan Norrköpingsprojektet uppgivits och han för Svenska akademiens räkning hunnit renskrivna och fullborda sin prisskrift om inbillningsgåvan⁹⁴ begav sig Geijer i februari till Värmland för att närvara vid Carl Fredriks bröllop med Sophie Lagerlöf den 25 februari och för att träffa

F I: 18, RA) samt Värmlands nations förteckning över närvarande ledamöter, undertecknad av kurator J. E. Arrhenius den 28/11: UK:s arkiv F I: 18, RA).

⁹¹ Tidning i Blandade Ämnen No 87 den 30/10 och 88 den 2/11 1811 (Bihang). Att musikintresset var stort i Uppsala framgår också därav att en yrkesmusiker den ovan nämnde J. Nystedt slog sig ner i staden och gav undervisning i violin och altviolin. Undervisningen gavs i Nystedts logi "Notarien v. Engeströms hus wid torget". Tidning i Blandade Ämnen No 86 lörd. den 26 nov. 1811 (Bihang).

⁹² Tidning i Blandade Ämnen No 92 den 16/11 och 93 den 20/11 1811 (Bihang).

⁹³ Samma tidning No 97 den 4/12 och 98 den 7/12 1811 (Bihang).

⁹⁴ Geijer till fästmän den 9 jan. 1812: SS XII, s. 130. Renskrivningen skedde på begäran av Rosenstein. Geijer omtalar här också att Idunas andra häfte skulle utkomma om "åtta dar" dvs. vid mitten av månaden.

sin fästmö. Efter brölloppet som hölls i brudens hem i Arvika, och några veckors samvaro med fästmän ställdes kosan åter till Uppsala i mitten av mars i sällskap med de nygifna, som skulle till Stockholm. Även Sophies bror Henrik Lagerlöf var med. Man gjorde ett uppehåll i Kristinehamn, där man bevistade en assemblé och hörde en usel konsert, allt enligt Geijers brev därifrån till fästmän.⁹⁵ Den 19 mars hade man hunnit till Arboga efter att föregående natt ha varit hos Hofstens på Villingsberg. Resan gick efter släde och man hade nu bara två dagsresor till Stockholm och Uppsala.⁹⁶ I brev den 24 mars rapporterade Geijer att han skilts från Carl Fredrik och hans Sophie i Litslena och att han själv befann sig på den plats dit hans onda eller goda genius alltid drog honom tillbaka. Vännerna började bli något tunnådda där men likväl skulle jag, skrev Geijer "kanske helst önska att bli kvar här, om det lät sig göra med kärlek och utkomma, ty den litterära verksamheten är ändå den som bäst passar mig, och som jag alltid skulle komma att sakna ifall omständigheterna stängde mig ifrån den. Theologien intresserar mig äfven endast i litterärt afseende. Men här finnar jag blott långväga utsigter".⁹⁷

En utsikt till framgång tycktes emellertid visa sig, då Geijer varit i Uppsala någon dag. Han fick ryktesvis höra, att statsmannen och Lunds universitetskansler Lars von Engeström talat med Esaias Tegnér om att han och kronprinsen "önskade finna någon som kunde och ville sysselsätta sig med att arbeta på Svenska Historien" och att Tegnér då skulle ha nämnt Geijer såsom den sökte mannen.⁹⁸

⁹⁵ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 17 mars 1812: SS XII, s. 131.

⁹⁶ Geijer till densamma den 19 mars 1812: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 89.

⁹⁷ Geijer till fästmän den 24 mars 1812: SS XII, s. 132. Han hade enligt tidens sed fått med sig hemifrån en stadig förning av ost, skinka mm., vilket avsevärt minskade levnadsomkostnaderna för honom i Uppsala. Se härom hans brev den 21 april: SS XIII, s. 177.

⁹⁸ Tegnér hade redan i det ovan nämnda brevet den 17/11 1811 undrat, vilka framtidsutsikter Geijer hade vid akademien och även för framtiden för övrigt och i det sammanhanget ställt frågan, om Geijer tänkte arbeta "något i Historien som du förr ville". Han borde då, menade Tegnér "välja Nordiska Historien, som ännu är så illa bearbetad och dock innehåller så mycket skönt. Men en gross skulle den behandlas och ej styckevis som hittills". Tegnér till Geijer den 17/2 1811 (Tegnér's Samlade skrifter, anförd upplaga, Bd II, s. 395).

Det synes ha varit Stina af Geijerstam som först fått höra ryktet om detta och skrivit därom både till Geijer och kapten Rappolt, vilken sistnämnde meddelade sig med Geijers föräldrar. Dessa vände sig i sin tur till Geijer för närmare besked. Han redogjorde för vad som hänt på följande sätt:

På det som Fru Stina berättat Capten och äfven mig har jag ej ännu fått någon säkerhet. Jag har skrivit till Tegnér och väntar swar. Det kunde ha varit ett blott löst ord af Engeström, hvarefter ej är att rätta sig. Det enda interessanta i saken wore att få veta om det verkligen är *Prinsens* önskan att finna någon åt hvilken arbetet i Sv: H:n kunde uppdragas. Jag skulle då göra allt mitt till för bringa mig åtank. — ej genom ansökning — ty ett så ärofullt förtroende kan platt icke sökas — utan genom någon skrift i Historien: ett fält der jag ännu ej försökt mig, och på hvilket länge min hog lekt. Detta är det enda möjliga medel att söka och jag känner mig ganska benägen att fresta det. Emellertid kan jag wara lugn att förtroendet ej snart bortges ty jag erkänner att jag ej vet någon att välja dertill. Till unga Adlerbeth har jag skrivit och bett honom höra efter, om det verkl:n är alfvare med förslaget. Han har svarat att han ännu ej hört mer än jag.⁹⁹

Det som i hög grad sålunda intresserade Geijer var, om det gällde ett allvarligt förslag och om det verkligen emanerade från prinsen. Det brev till Tegnér, som han omnämnde för föräldrarna, hade han avsänt redan den sista mars, däri han bl. a. skrev, att förtroendet var så högst ärofullt, att det inte kunde sökas, men att om det var allvar, så skulle han söka utmärka sig med något historiskt arbete och därigenom komma i fråga vid valet av person. Han bad Tegnér att säga allt han visste om saken. Han framhöll till sist att Uppsala började "bli rätt tomt i anseende dertill att jag här öfverlevvat mina mästa vänner".¹

Tegnér skrev snart svar härpå såsom synes av Geijers brev till honom i slutet av april. Geijer uppmanade däri Tegnér att handla så i saken som böjelse och vänskap ingav honom. "Jag har svårt

⁹⁹ Geijer till föräldrarna den 7 april 1812: SS XIII, s. 175. Geijer nämner dessutom i brevet, att professor Nyerup i Köpenhamn sänt honom en dansk skrift med namnet *Iduna* av år 1812 och att i denna dikten *Vikingen* av Geijer fanns översatt till danska.

¹ Geijer till Tegnér den 31 mars 1812: SS XIII, s. 212.

att göra *något*", heter det i brevet, "i thy att jag ej ännu kunnat documentera mig som Historicus, ehuru min lust i all tid legat åt den sidan".² Föräldrarna underrättades också om saken och vilka hans planer var. Han sade sig ha fått brev från Tegnér, som meddelat att "Ideen om Historieskrifningen" kom från Engeström och icke från kronprinsen. Geijer fortsatte:

I alla fall har jag inga anspråk på förtroendet så länge jag ej visat mig som Historicus. Här torde äfven snart förestå ledigheter i den vägen, så att jag nu i bägge dessa afseenden måste använda all tid och flit på Historien. Mina goda föräldrar torde då fråga om jag slagit prästen ur hogen. Det har jag ej. Men jag erkänner att jag är rädd att han skiljer mig från Litteratur, och det är ej underligt, att jag då, om möjligt vill ta vägen till prästeståndet genom professoratet. Jag får derföre mycket att göra.³

Geijers antydning om "ledigheter" vid akademien för en "Historicus" grundade sig som han skriver till fästmon på det förhållandet, att professor Fant eventuellt komme att ta avsked från professuren och att Geijer då borde vara beredd att kandidera för tjänsten. Han tänkte åtminstone "documentera" sig så att man, även om han blev förbigången, "för skam skull" måste ge honom något annat.⁴

I sin ovannämnda avhandling "Om historien" i andra häftet av *Iduna* hade Geijer gjort ett utfall mot Samuel Grubbes "Dissertatio de harmonia religionis et moralitatis i philosophia practica vindicanda" som utgivits våren 1810 som specimen för professur i filosofi. Anledningen synes ha varit dels att Geijer hade en del sakliga invändningar att göra, dels att Grubbe i dissertationen gjort en del kritiska observanda till Höijers filosofi. Geijers utfall besvarades av Grubbe med en broschyr "Om förhållandet mellan religion

² Geijer till densamme den 28 april 1812: SS XIII, s. 213.

³ Geijer till föräldrarna den 21 april 1812: SS XIII, s. 176.

⁴ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 28 april 1812: SS XII, s. 133. Under denna vårtermin upptogs subskription på ett arbete under utgivning hos Palmblad och Stenhammar, nämligen *Corpus Auctorum Romanorum*. Bland subskribenterna återfinnes även bl. a. Erik Gustaf Geijer, som trots sin svaga ekonomi inte kunde låta bli att köpa för honom intressant litteratur. Se förteckning över subskribenterna i *Upsala Tidning* No 40 den 16 maj 1812.

och moralitet", som utkom i mars. På denna svarade Geijer å sin sida med arbetet "Om rätta förhållandet mellan religion och moralitet", som utgavs av trycket i juli 1812 och på vilket Geijer nedlagt mycken tid och möda under våren.⁵ För Tegnér berättade Geijer, att Grubbe svarat på hans anfall, "som naturligt var" och tillägger: "Jag måste väl ock svara emedan jag varit den angripande parten; men tänker dermed för min del göra derå en ända".⁶ Om orsaken till sitt utfall mot Grubbe skrev han: "Angreppet var visserl:n ej nödigt men dock ganska lofligt; ty Grubben har på ett oförskämtd sätt angripit personer, honom oändl:n öfverlägsna, och lyckats långt mer än han bort i att förklerna dem i mängdens tanka. — Allt detta är ganska wäl känt af ett visst publicum och af alla dem som tagit conaissance af Grubbens uppförande vid ansökningen till profession".⁷

Som avkoppling från de trägna studierna sysslade Geijer med "ett försök till öfversättning af Macbeth, men Shakespeare är *hårdlekt* som det heter på Wermländska", förklarar han för Tegnér, samtidigt som han bad Tegnér att inte glömma att man väntade på bidrag från honom till Idunas nästa häfte.⁸

Tegnér som var omhuldad skyddsling hos universitetskansler Lars von Engeström kom både ihåg Iduna och vännen Geijers framtida bärning. Han hade tydligen framhållit för Engeström, att Geijer var rätte mannen att bli den unge prins Oscars lärare och sålunda borde få en anställning vid hovet. Engeström synes också ha funnit planen tilltalande, även om han också hade N. M. Tannström i åtanke för uppgiften, och uppdrog åt Tegnér att höra Geijers mening. Tegnér skrev därför till Geijer "på Hans excellences befall-

⁵ På Grubbes ytterligare genmäle "Anmärkning i anledning af anmärkningarna..." svarade Geijer icke. Om orsaken härtill skrev han till fästmän: "Jag inlåter mig i inga stridigheter mer. Indignationen öfver calumnier mot en högt aktad lärare satte mig en gång pennan i handen. Jag skär den ej mera till att fäkta med" (Brev d. 14/12 1812: SS XII, s. 146).

⁶ Geijer till Tegnér den 28 april 1812: SS XIII, s. 213.

⁷ Situationen var naturligtvis synnerligen ömtålig för Grubbe, som sökte den efter Höijer lediga professuren i filosofi som han också fick. Geijer sökte inte professuren, något som tyder på att han nu mer och mer orienterat sig åt det historiska hållet.

⁸ Geijer till Tegnér den 31/3 1812: SS XIII, s. 213.

ning" och framlade planen för honom.⁹ För denne bör anbudet ha varit mycket frestande. Här fanns en möjlighet att komma ur svårigheterna, att snarast kunna gifta sig, att få en ordnad ekonomi och även för övrigt nå äreställen, som en befattning vid hovet ofelbart skulle föra med sig. Men Geijer avböjde. Från Värmland där han vistades under sommaren skrev han till von Engeström¹⁰ och anförde, att han var rörd över det förtroende som visats honom men att han av sakliga skäl måste "åsidosätta alla afseenden på egen förmån och lycka, så talande de också kunna vara för den, hvars utkomst är så litet försäkrad". Han misstrodde sina krafter, då om honom i fråga om studierna gällde detsamma som om Tannström, nämligen att han i matematik och naturhistoria en gång inte kommit över elementen och ej sedan länge sysslat därmed. Men även om han ägt insikt i dessa ämnen skulle han ha ansett sig äga för liten erfarenhet och mognad för uppgiften och därför undanbett sig det förtroende, som han ansett sig icke tillbörligt kunna motsvara. Avslutningsvis betonade Geijer för Engeström, att han redan valt ett kall, i vilket han hoppades kunna gagna fäderneslandet. "Kärleken för Vitterhet och Vetenskaper, i synnerhet för Svenska Historien", ämnen åt vilka han ej mer "uteslutande och med alfvare" skulle kunna ägna sig, om han blev prinsens lärare, hade bidragit, säger han, till det avböjande beslutet. Han tackade för den goda tanke Engeström haft om honom och för den uppmuntran detta inneburit. Han misströstade icke om en bana, "der brödet ofta ligger längre bort än äran; men åt hvilken vetenskapsidkaren" med mod och förhoppning kunde helga sig.

Samma dag som Geijer skrev till Engeström, sände han brev också till Esaias Tegnér¹¹ med ett tack för vännens välvilja och i vilket han sade sig ha genomtänkt Engeströms anbud och vännens skäl

⁹ Beträffande detta Tegnér's brev se Geijers tack i svarsbrevet av den 25 juni, som här i det följande refereras.

¹⁰ Geijer till Lars von Engeström, daterat: Carlstad och Ransätter den 25 juni 1812: SS XIII, s. 253 f.

¹¹ Geijer till Tegnér, daterat Odenstad den 25 juni 1812: SS XIII, s. 214 f. Förmodligen sände han sitt brev till Engeström från Karlstad, där det är daterat — Carlstad och Ransäter — då han befann sig på resa hemifrån till fästmän på Odenstad samma dag, dit Geijer då hunnit fram. Han säger också att klockan gick 10 på kvällen och han var alldeles trött av allt skrivande.

för att anta det. De skäl han anfört i brevet till excellensen var emellertid avgörande:

Jag är i litterärt hänseende just nu på punkten att med alfvare slå mig på *ett*, och ej längre hålla på med det stora ämnet *hvarjehanda*. Hvarje hufvudsakligt hinder ifrån ett uteslutande arbete åt det håll jag nu väljer under just de närmaste följande åren kan förstöra mig för hela lefnaden. Ty hvarföre skulle jag ej säga det: duger jag ej till Litteratör, så duger jag ej till något annat. Jag känner mig för väl: Du må säga hvad du vill så fordras en mera stadgad, erfaren man att handleda Prinsen. Mig skulle dessutom denna undervisning, den må blott upptaga ett par timmar om dagen, dock säkert sysselsätta *bela* dagen. Ty ingen kan mindre sysselsätta sig med två saker på en gång. Jag skulle derpå grubbla oupphörligt för att säkert ändå göra det medelmåttigt. — Jag talar om hinder för mina studier och du torde med skäl invända att brist på bergning är ändå det värsta hindret, som jag ej tyckes tänka på, fast jag är förlofvad. Du kan ha rätt att tadla; men jag kan ej misströsta om utkomst, då jag får sysselsätta mig med det som intresserar mig högst, och som jag vill och hoppas kunna uträtta något uti.

Med sin fästmö hade Geijer diskuterat Engeströms förslag och de hade blivit eniga om att avböja det: "hon skulle omöjligt kunna finna sin lycka i något som ej gjorde mig nöje", säger han.

Även vårterminen 1812 gick en hel del musikevenemang av stapeln i Uppsala. Av dem har Geijer väl kunnat närvara blott vid två, eftersom han kom så sent till staden.¹² På långfredagen hölls en "fullstämmig Vokal- och Instrumental-Koncert" under Haeffners ledning till förmån för stadens Läse och arbetskola. Programmet upptog Ödmanns oratorium Försonaren på Golgatha samt en "Cheur af Händel".¹³ Slutligen gavs tisdagen den 16 juni under samma ledning en konsert till förmån för "Hautboisterne wid Kongl. LifRegementsbrigadens Cuirassier Corp". Programmet skulle denna gång "igenom affischer närmare tillkännagifwas".¹⁴ Geijers

¹² Söndagen den 1 mars hölls en fullstämmig vokal- och instrumentalkonsert under Haeffners ledning. Programmet angavs i ortstidningen (Upsala Tidning den 26 och 29 febr. 1812). En ny konsert med samma ledare hölls den 21 mars. Representerade kompositörer var då Haydn, Salieri, Rode, Kraus och Hoffmeister (Upsala Tidning den 18 och 20 mars 1812).

¹³ Upsala Tidning No 25 onsd. den 25 mars 1812. Redovisning 109 rdr 31 ss. som säger en del om publiksiffran lämnade domprost Winbom i samma tidning No 27 onsd. den 1 mars 1812

¹⁴ Upsala Tidning No 48 lörd. den 13 juni 1812.

allmänna musikintresse och nära vänskap med Haeffner gör det troligt, att han varit närvarande, ehuru inga belägg härför föreligger.

Såsom antytts tillbringade Geijer sommaren i Värmland. I Tegnérbrevet den 28 april hade han varskott denne om att sommarferien i Värmland skulle bli ganska kort. Den 11 maj skrev han till fästmön och sade sig hoppas vara hemma i början av juni, och i ett nytt brev den 19 maj upprepade han samma sak.¹⁵ Den 25 juni då han skrev de ovan nämnda breven till Tegnér och Engeström befann han sig i Ransäter och Odenstad, varför man kan anta att han kommit hem till Ransäter före midsommar. På Odenstad uppehöll han sig till den 7 juli, vilket han omtalade för Tegnér i brev från Ransäter den 9. Däri meddelade han f. ö. att han skulle besöka Tegnér på Råmen.¹⁶ Besöket blev också av i mitten av juli såsom framgår av Geijers brev med tack den 23 juli.¹⁷ När han återkom till Ransäter, väntade honom där tredje häftet av Iduna, i vilket Tegnér medarbetat med bl. a. sin Majsång. Med tackbrevet sände Geijer också sitt sista tryckta genmäle till Grubbe, förmodligen den sista skrift, säger han, "der jag befattar mig med Phil:ska undersökningar". Han hade tydligen nu bestämt sig för att helt ägna sig åt historien.¹⁸

Om besöket på Råmen berättar Geijer för Adlerbeth som en ursäkt bl. a. för att han dröjt så länge med att skriva: "Ibland andra har jag äfven besökt Brodren Tegnér. Efter Landsvägen har jag härifrån till hans vistelseort, *Råmen*, öfver 11 mil. Jag tog en hälften kortare stråt, men som bär öfver berg, sjöar och moras och anlände efter en verkelig berserksgång, hvaraf mina fötter efteråt hade känning, till det i ödemark belägna Remmen. Det är likväl ett täckt och trefligt ställe. Tegnér war munter och vi hade några dagar rätt roligt tillsammans".¹⁹ Geijer nämner också om Höijers

¹⁵ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 11 maj 1812 (SS XII, s. 135) och den 19 maj 1812 (Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 89).

¹⁶ Geijer till Tegnér den 9 juli 1812: SS XIII, s. 215.

¹⁷ Geijer till densamme den 23 juli 1812: SS XIII, s. 215 f.

¹⁸ I ett brev från W. F. Palmblad till Lorenzo Hammarsköld meddelas från Uppsala den 8 maj 1812, att Geijer var tråget "sysselsatt med en större historisk skrift". Palmblad till Hammarsköld den 8/5 1812 (Sign. Ep. H 2 III: 1, KB).

¹⁹ Geijer till Jacob Adlerbeth den 31 juli 1812: SS XIII, s. 255 f. Jfr Geijer till Esaias Tegnér den 9 juli och 23 juli 1812: SS XIII, s. 215 f.

bortgång och säger, att man ej vet "vilket man skall le eller harnas då man förmodl:n får se de tre vise män Borelius, Grenander och Grubbe träta om hvem som skall få sitta på stolen".²⁰ Om sitt svar till Grubbe omtalade han, att denne blivit strängt behandlad och fortsatte: "Men då han, oagtdt den impertinence han visat och som för den större allmänheten ej är känd, förträffligt förstår att så snart han uppträder anblåsa modestiens Flöjt-douce, så förmodar jag att det blir jag som i menighetens tankar har orätt". Geijer berättade också att man väntade Carl Fredrik med maka till Ransäter på besök i augusti, innan han själv skulle fara till Uppsala, dit han hoppades komma i början av september.

På grund av Stockholmsläktingarnas hemkomst och därmed besök åt olika håll blev Geijers avresa försenad. Först i slutet av september skedde avfärden och då med brodern och svägerskan i sällskap. Man gjorde ett par dagars uppehåll hos hovsektern Bengt Gustaf Geijer d. y. på Ribbingsfors, låg sedan över på Storbo gästgivargård och kom till Frösvidal. Där vilade man åter ut särskilt för Sophies skull — hon befann sig i grossess. — och först den 1 oktober fortsatte man resan mot Stockholm och Uppsala.²¹ De återstående nattkvarteren togs i Arboga och Enköping, innan Geijer vid Litslena skildes från sitt sällskap. I Uppsala möttes han av Löwenhjem och Josef Höijer, "de enda återstående af mina vänner härstädes".²²

I Uppsala satte Geijer i gång med att skriva psalmer! Den 24 okt. 1811 hade Kongl. Maj:t förordnat en kommitté, som skulle utarbete en ny psalmbok och denna kommitté hade i ett utprop i tidningarna inbjudit psalmdiktare att komma med förslag till nya psalmer. Geijer liksom åtskilliga andra greps nu av tanken att framträda som psalmdiktare. Han säger visserligen i ett brev i mitten av oktober, att han ännu ej rätt kunnat komma sig för med att arbeta,²³ men fjorton dagar senare talar han om att han "skrif-

²⁰ Den nämnde Borelius blev filosofiadjunkt hösten 1809, och hans utnämning var det som Höijer väntat på när han slutligen svarade på Geijers propå att få bli hans docent i samma ämne.

²¹ Geijer till fästmon den 30/9 1812: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 91.

²² Geijer till densamma den 6/10 1812: SS XII, s. 136.

²³ Geijer till densamma den 13 okt. 1812: SS XII, s. 137. Jfr Molin, A., a. a.,

ver nu Psalmer om dagarna och tror att de skola lyckas rätt bra. Innan Juhl utkommer väl en liten Samling deraf", vilken han skulle tillägna föräldrarna.²⁴ Ovet hade han fått på flera håll, men tänkte ej svara därpå. Han stod väl ut med kritiken och skulle blott bemöda sig och göra sina saker bättre, då kritikerna i längden endast högg på sig själva. Den 2 nov. var han färdig med psalmdiktandet: "I morgon lämnar jag 16 Psalmer, alla originaler, på trycket", heter det i brev till fästmon. "De äro författade på 14 dagar. Är det ej flitigt? — De äro förmodeligen derefter, torde Du säga. Det skall Du få se".²⁵

Julen kunde Geijer detta år inte tillbringa i Värmland. Han hade nämligen den 1 november träffat avtal med ärkebiskop Lindblom om att ge madame Staels son, den 1792 födde Albert Stael von Holstein undervisning privat. Rum hade hyrts för att Geijer och hans discipel skulle bo tillsammans. Vid mitten av november skulle den unge mannen infinna sig i Uppsala: "Göromålet blir väl ej det roligaste", säger Geijer, "men betalas förmodeligen väl. Det är äfven intressant derigenom att det kan leda till bekantskap med författarinnan till Corinne".²⁶ I ett brev den 17 nov. omtalar han, att hans tillämnade discipel just kommit till Uppsala, och att det överenskommit att han inte behövde flytta till honom men ändå ge lektioner.²⁷

De enskilda föreläsningar Geijer i egenskap av docent tänkt ordna under terminen blev inte av.²⁸ Han drabbades tydligen av samma öde som Benjamin Höijer tidigare råkade ut för, det näm-

s. 170 ff. Geijer hade som vi sett tidigare skrivit psalmer för Frigel, men då var det säkert fråga om Koraler och icke om psalmdiktning.

²⁴ Geijer till fästmon den 27 okt. 1812: SS XII, s. 138. Såväl psalmdiktning som koraler hade väl ett visst samband med planerna på prästyrket.

²⁵ Geijer till fästmon den 2 nov. 1812: SS XII, s. 139. Se även brev den 17 nov. 1812: SS XII, s. 141.

²⁶ Geijer i nyssnämnda brev den 2 november!

²⁷ SS XII, s. 142. Geijer meddelade här också, att det inte var osannolikt att Samuel Grubbe skulle bli Höijers efterträdare, ty "hans båda medsökande äro ett par gamla inventarier". Det var Johan Tranér och Elias Christopher Grenander som Geijer avser. Han var ganska nöjd med att han inte anmält sig som sökande, då han nu blivit klar över "alla de tracasserier" han i så fall skolat uthärda.

²⁸ Om Höijers inställda föreläsningar se i det föregående!

ligen att inte få några åhörare till annonserade föreläsningar. Studenterna deltog hellre i undervisning för sådana lärare som hade examensrätt. Däremot förväntade han en del inkomster av sin litterära verksamhet och skulle dessutom söka ett stipendium, ”som jag förmodligen får”.²⁹ Det stipendium Geijer hade i tankarna var det Gustavianska, som han borde vara tämligen självskriven att erhålla. Det senaste i bokväg, som kunde bringa pengar, som han var i stort behov av, var förutom psalmerna, Shakespeareskådespelet *Macbeth*, vilket han signalerade färdigt i slutet av november.³⁰

De inkomster Geijer beräknat av informatorskapet för Albert Stael von Holstein gick honom förbi. Om den snöpliga utgången av det företaget berättar han:

Baron Stael och jag äro åtskilda, ehuru med all höflichkeit. Jag var redan innan hans ankomst ledsn vid commissionen och de otaliga förändringarna. Sedan jag en gång åtagit mig den, anlände hit bref, att Baron ej kunde komma. Derpå ett annat med underrättelse, att han ändå skulle komma, och att vi skulle bo tillsammans, hvarefter äfven rum hyrdes. Derpå åter bref att vi ej skulle bo tillsammans, utan han skulle hålla till hos sin släktinge Stallmästar Malmerfelt, och jag borde gå dit att ge honom lectioner. Ändtln kom han. Mitt arvode hade jag ämnat öfverlämna helt och hållet åt hans godtfinnande (Jag skulle lära honom språket och ge lectioner i Sv: Histn) — Ibland hans första frågor var hvad jag skulle ha i betalning. Jag begärde i ett för allt 100 rdr RG. Han fann det för dyrt. Hvarpå jag recommenderade mig. — Ärkebiskopen som hade commissionen om hand har i alla delar gillat mitt uppförande, och ifrån Ln Rosenstein, som äfven haft del deri och som jag tillskref om utgången, har jag haft ett ganska artigt bref . . . Unga Stael är Cornett vid Husarerna och 20 år gammal, tycks vara en slarf. — Till det characteriserande i händelsen hör äfven att ärkebiskopen lærer sjelf få betala de rummen som han hyrde för Hr Barons räkning, och hvilka han ej begagnade. — Mina böcker tänker jag skola inbringa penningar, om de sälja sig, som jag hoppas.³¹

²⁹ Geijer till fästmon den 17 nov. 1812: SS XII, s. 142. Några dagar senare avgav Fant sitt förord för Geijer till stipendiet. Geijer hade troligen kännedom om Fants positiva inställning. — Om sin förhoppning att hans skrifter skulle inbringa en del pengar talar Geijer även i ett brev den 22 nov. 1812: SS XII, s. 143.

³⁰ Geijers nyssnämnda brev den 22 nov. Med detta brev sände Geijer också ett exemplar av sina psalmer.

³¹ Geijer till fästmon den 22 nov. 1812: SS XII, s. 143. Rosensteins brev daterat den 23 nov. 1812, innehåller ett oreserverat gillande av Geijers handlingsätt i den Stael von Holsteinska saken (G 85 b, UUB).

Sedan nu *Macbeth* blivit färdig,³² skulle Geijer, säger han, ”Med all möjlig ifver företaga Carl den 10:des Historia”. I tvenne följande brev under året återkommer han till detta historiska arbete: ”Jag erkänner att en stor del af mitt hopp om utkomst beror på detta Historiska arbete”, säger han i slutet av november,³³ och strax före jul framhöll han:

Jag måste ändå säga dig ett ord om min historia, ehuru du kan bli ledsen att höra talas om min litteratur. Det är mitt yttersta försök att förena alla mina önsknigar, att neml. få min bergning utan att bli satt ur all litterär verksamhet. Lyckas det ej — så blir jag genast präst, som jag redan är till hälften.³⁴

En svår motgång noterade Geijer i december. Som han redan tidigare under hösten antytt hade han ett stipendium i sikte, till vilket han ansåg sig ha stora utsikter. Det var det Gustavianska stipendiet, som Svenska akademien 1807 med förbigående av honom tilldelat professorssläktingen och professorsmågen Jacob Michael Svedelius. År 1912 lämnade Svedelius stipendiet, som därmed blev ledigt. Geijer som sökte stipendiet, fick denna gång inspector stipendii professor Fants den 20 november 1812 daterade förord till första förslagsrummet bland fyra sökande. Han borde också ha varit självskriven i kraft av stipendiestadgandena, som föreskrev, att stipendiaten skulle visa lyckbøjelse för sveinska språket, vitterheten och historien och lämnade hopp om att däri i framtiden utmärka sig.³⁵ Han kunde hänvisa bl. a. till Iduna, sina

³² ”*Macbeth*, sorgespel af Shakespeare, öfversatt af E. G. Geijer” utannonserades av Akademiska tryckeriet i Uppsala till ett pris av 28 ss. banko i Upsala Tidning, Tredje Häftet, No 15 onsd. den 17/2 1813.

³³ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 30 nov. 1812: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 95.

³⁴ Geijer till densamma den 14 dec. 1812: SS XII, s. 147. Om Geijer som historiker hade tydligen dansken Chr. Molbech hört talas under sin Sverigevistelse 1812. Han säger nämligen: ”I Historien savner man endnu aandfulde academiske Lærere, men lover sig meget af *Geyer*, der for ikke længe siden er bleven Docent i Universalhistorien” Molbech, Chr., Breve fra Sverrige i Aaret 1812 Bd II, København 1817, s. 317). Även Rosenstein visste om Geijers historiska arbete, ty vid akademiens sammanträde 10/12 1812 meddelade han för att stödja hans kandidatur, att Geijer vore sinnad ”att skrifva konung Carl den 10:des historia” (Schück, H., Svenska akademiens historia Bd III, s. 194).

³⁵ Stipendiestadgandena finns tryckta i Samling af Testamenten etc vid Kongl.

dikter, sina psalmer och sina av akademien med stora priset belönade tävlingsskrifter. Han blev emellertid förbigången, då akademien utdelade stipendiet i december 1812. För honom röstade blott Adlerbeth, Wetterstedt och Rosenstein. De övriga, även Ramel, lade sina röster på den unge Johan Henrik Schröder.³⁶ Enligt akademiens av Rosenstein förda protokoll erhöll Schröder stipendiet att i tre år åtnjutas ”i anseende till dess insigter samt visade hug och skicklighet för Historiska Samlingar”.³⁷

Academien i Upsala. Fonden, som var skänkt av sällskapet Pro Rege et Patriae, utgjorde 1200 rdr banko och gav en årlig avkastning av 72 rdr banko eller 108 rdr rgs. Detta var alltså stipendiesumman. Den synes ha varit tillräcklig för utgifterna för en student under ett halft års akademiska studier och skulle följaktligen ha varit en högst betydande hjälp för Geijer, om han fått stipendiet. Det återstående halva årets utgifter kunde troligen täckas med hans inkomster av den litterära verksamheten och lektioner i t. ex. musik.

³⁶ Schück, H., Svenska akademiens historia Bd III, s. 191 f. Att Geijer varit ganska säker på att få stipendiet berodde väl främst på det sakliga skälet att han fick inspector stipendii Fants förord samt på att Rosenstein skrivit till honom det mycket uppmuntrande meddelandet: ”Jag önskar att Prof:n Fants förslag till Gustavianska Stipendium, som jag med denna post bekommit må sätta mig i stånd att gifva ett öfvertygande prof af mine tankesätt; men innan jag talt vid mine kamrater kan jag ej lofva något mera än mitt bemödande . . .” Rosenstein till Geijer den 23 nov. 1812: G 85 b, UUB). Att det skulle bli ”Lille Schröder” som blev stipendiat hade varken Rosenstein eller Geijer kunnat tänka sig.

³⁷ Som bevis på sin värdighet erhöll Schröder ett protokollutdrag, som här citerats. Han åberopar det vid sina ansökningar i skilda sammanhang. — Skälen är som särskilt Schück framhållit egendomliga. Den lönlöse docenten Geijers behov var lika stora som studenten Schröders och hans Samlingar med all sannolikhet större, ”och skulle en person bliva inkompetent till ett stipendium, därför att han i en framtid möjligen kan bli professor, skulle alla hoppgivande unga män gå misste om stipendier”. Även professor Fant kunde känna sig stött över att akademien frångått hans förslag. Rosenstein skrev därför ett urskuldande brev till honom och framhöll, att man inte gjort Geijer ”den orättvisa att sammanblanda honom med Phosphoristerne och andra novitores”. Rosenstein sade sig själv ha röstat på Geijer och tillade: ”De som röstade på Schröder, hade 2:ne motiver, att neml. Stipendiet hälst bör gifvas åt dem som ännu äro egentl. Studerande” [— från vem det kom sägs inte —] att ”Bror verkligen var böjd för Schröder, men ej velat recommendera honom framför magistrar”. Så lätt kom man alltså över det faktum att Fant satt Geijer i första förslagsrummet! (Rosenstein till Fant den 28 dec. 1812: G 70 a, UUB). Rosensteins påstående att om Fant givit Geijer ett bestämt förord skulle han ha blivit utsedd, låter som en brasklapp

Geijer blev upprörd över orättvisan. Till fästmön skrev han, att då hon brydde honom för hans talrika misslyckade förslag, så kunde han ge henne ännu ett exempel. Han relaterade utgången av stipendieärendet i akademien och ansåg, att ”Leopold (som alltid varit mig led, jag vet ej hvarför)” låg bakom det skedda och att akademien tydligen ämnat honom ”denna refus som en chican” och tillägger, att han väl förstod, att ”Leopold, som nu är ett så gammalt petrificat af hofpoet, att han säkert skulle anse det oanständigt att stiga in i himmelriket, om ej pudrad och chapeau bas”.³⁸ Ryktet hade förmått, att psalmerna skulle ha fällt Geijer djupt i akademiens allmänna opinion men detta trodde han inte på då de knappt hunnit till Stockholm före akademiesammanträdet. Geijer betonade att han inte mera inlät sig på någon polemik: ”Indignationen öfver calumnier mot en högt agtad lärare satte mig en gång pennan i handen. Jag skär den ej mera till att fäkta med. Jag skrifer i lugn min historia, och om rättvisa finns i landet, skall jag genom egen förtjenst bana mig väg till en belägenhet, i hvilken jag har nog för mig och den mitt hjerta älskar”.³⁹

Sina musikaliska studier och intressen odlade Geijer fortfarande med stor intensitet. I brev till Jacob Adlerbeth diskuterar han öpenhjärligt ett av A. A. Afzelius' musikaliska bidrag:

Afzelii *Neck* är visserligen i sitt nuvarande skick så god den kan bli. Men musiken, som jag nu först lärt känna af de bifogade Noterna, har återväckt hela mitt missnöje med Poeten. Musiken är förträffelig, har Originalitet och Character i högsta grad. Och hur passar till dessa toner, i hvilka en så frisk naturkraft talar, den af sentimental dimma omslöjade, och i duggregn af känslor uppblötta poesien? Den smakar som nattståndet dricka efter ett glas champagne.⁴⁰

I detta sammanhang framhåller Geijer, att Adlerbeth och L. F. Rääf borde samråda om folkvisorna:

för akademien, då Fant satt Geijer främst på sitt förslag, och knappast kunde ha tänkt sig att han dessutom skulle behöva närmare utveckla, varför han ställde just honom i första rummet.

³⁸ Geijer till fästmön den 14 dec. 1812: SS XII, s. 145 ff.

³⁹ Psalmerna vann inte heller fästmöns odelade gillande. Hon menade att de gå an (enligt Geijers nyssanfödda brev!).

⁴⁰ Geijer till Jacob Adlerbeth den 31 juli 1812: SS XIII, s. 255.

Då du råkar Brodren Refr, så kunna ni vida bättre munteligen samrådas angående Folkvisorna, än med mig skriftl:n. Det enda ämnet för rådsläendet vore *valet* och deröfver kan ej den frånvarande yttra sig. — Enligt min tanka bör man till en början i synnerhet se på sådana, som hafva historiskt intresse. Allmänheten är ej ännu på långt när nog väl stämd för att känna de enkla skönhetera i poesien af sådana sånger.⁴¹

Till Anna Lisa Liljebjörn skrev Geijer, att den andante med variationer, som hon önskade få, skulle sändas henne så snart han hunnit skriva av dem, åtminstone till jul om inte förr.⁴² Den 9 december sände han med Noak Hedrén både ”den länge lofvade Andanten med variationer” jämte en del böcker och även andra noter och bland dem ett par arior ur ”Zauberfleuten”. Om andanten säger han, att det var första gången den riktigt blivit satt på noter, och uppmanade henne att inte hoppa över någon variation. Även sände han en del sångstycken av Haeffner samt fyra exemplar av sina psalmer, av vilka det inbundna exemplaret var för henne medan de tre övriga skulle sändas vidare till Lagerlöfs i Arvika.⁴³

De musikarrangemang, som förekom i Uppsala, följde Geijer säkert med uppmärksamhet. Den 18 november hölls en vokal- och instrumentalkonsert under Haeffners ledning med följande program: 1. Symfoni av Haydn. 2. Aria ur operan Slottet Montenero. 3. Ny kvartett för flöjt, komponerad och utförd av en amatör. 4. Konsert för klarinett av Lefèvre, utförd av klarinettisten Mauritz Reinhold Sahlin.⁴⁴ 5. Kupletter ur Iduna, sjungna av en amatör. 6. Kvartett för violin. 7. Final.⁴⁵ En ny konsert under samma ledning gick av stapeln den 5 december. Programmet upptog denna gång en symfoni av Mozart, en aria av Kraus, en violinkonsert av Rode, kupletter ur Iduna, en klarinettkvartett och en final.⁴⁶ Man torde ha rätt att anta, att Geijer varit närvarande, eftersom kup-

⁴¹ Geijer till Jacob Adlerbeth den 31 juli 1812: SS XIII, s. 256.

⁴² Geijer till fästmon den 2 nov. 1812: SS XII, s. 139.

⁴³ Geijer till densamma den 8 dec. 1812: SS XII, s. 144. Jfr brevet till densamma den 30 nov. 1812: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 94.

⁴⁴ Sedermera bruksägare — Kristinedal i Dalsland.

⁴⁵ Upsala Tidning No 40 lörd. den 14/11 och No 41 onsd. den 18 nov. 1812.

⁴⁶ Upsala Tidning No 45 onsd. den 2 dec. och No 46 lörd. den 5 dec. 1812.

letterna ur Iduna bör ha varit föremål för största intresse från hans sida.

Redan i november varskodde Geijer som vi sett sin fästmo, att det skulle bli omöjligt för honom att komma till Wärmland över julen,⁴⁷ och i mitten av december skrev han melankoliskt: ”Juhl nalkas men jag får ej nalkas Anna Lisa; och Stockholm, det vet jag af erfarenhet, ligger lika omätligt långt ifrån min flicka som Upsala.” Han kände sig som landsflyktig och skulle äta julgröten hos svägerska Sophie på Frimurarbarnhemmet i Stockholm.⁴⁸

För att få stanna i Stockholm och arbeta med sina historiska forskninga, måste Geijer i sin egenskap av docent vid universitetet ha tillstånd till frånvaron. Den 20 januari 1813 inlämnade han också en permissionsansökan till universitetskanslern, kronprins Carl Johan. Han anhöll däri, ”att i anseende till ett företaget arbete i Svenska Historien, för hvars fortgång tillträde till Riks Archivet och andra i hufvudstaden befintliga samlingar är nödigt, få nådigt tillstånd att under ett års tid vara frånvarande från Kongl. Academien i Upsala.”⁴⁹ Tjänstledigheten beviljades ehuru för blott vårterminen 1813.⁵⁰

Geijer hade emellertid svårt att komma i gång med sitt arbete, ty hos honom var ”dageligen stor cercle af besökande bröder”. Han hade dessutom själv varit på kalas hos sin forne discipel von Schinkel, som nu gift sig. Macbeth hade han korrekturläst och två ark var färdigtryckta i mitten av januari.⁵¹ Men ekonomien var besvärlig och han var starkt frestad att resa hem till Wärmland. Han hade emellertid ”öfverallt” annonserat sin avsikt att ofördröjligen gripa sig an med sin historia: ”Man intresserar sig därför: och Rosen-

⁴⁷ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 30 nov. 1812: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 94 f.

⁴⁸ Geijer till fästmon den 14 dec. 1812: SS XII, s. 147.

⁴⁹ Geijers, Stockholm den 20 januari 1813, daterade ansökning finns i UK:s arkiv, E II: 54, Inkomna skrivelser 1813 (RA).

⁵⁰ Consistorii Academici protokoll den 27 jan. 1813 § 2 (UUA). Jfr filosofiska fakultetens protokoll den 17 febr. 1813 § 4 (UUA).

⁵¹ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 14 jan. 1813: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 96 f. — Man bör observera, att Geijers Macbeth-översättning är den första Shakespeare-översättningen över huvud taget på svenska. Den utannonserades i Upsala Tidning den 17/2 1813.

stein bemödar sig att skaffa mig något publikt understöd, hvarmed jag ännu ej vet hur det går. Reste jag nu hän så fölle hela saken åter i glömska och jag vore kanske längre tillbaka än förut. — Jag vill så snart som möjligt göra ifrån mig detta arbete, som jag kan kalla mitt sista litterära försök och det första hvaraf jag hoppas någonting för min framtid”.⁵² Han hade även haft tillfredsställelsen att se sina medtävlare i historia i Uppsala engagerade på annat sätt. ”Den ena har fått pastorat, den andra söker ett rektorat, som han troligen får.”⁵³

Vid denna tid i början av året skrev Geijer sin bekanta recension över Carl Ulric Broocmans Magazin för föräldrar och lärare, i vilken han särskilt vände sig mot förslaget om inrättande av för alla gemensamma borgarskolor i trivialskolornas ställe.⁵⁴ Det var här som Geijer utförligast gav uttryck för sin nu konservativa inställning till samhällsfrågorna. Recensionen ”Om det offentliga läroverket” infördes i ett flertal nummer av Svensk litteraturtidning.⁵⁵

Geijer hade sålunda svårt att koncentrera sig på sitt historiska arbete och sysslade fortfarande med vad han själv kallat ”hvarjehanda.” Förmodligen var främsta orsaken den att han måste skaffa sig kontanter för sitt uppehälle i form av honorar. Under februari skrev han efter färdigställandet av recensionen ett par ”poesier”, nämligen de två dikterna om Wilhelm von Schwerin och bröderna Anders Wilhelm och Carl Gustaf Ramsay, vilka stupat i finska kriget. De båda dikterna inflöt i Idunas fjärde häfte, som utkom i augusti.⁵⁶ I början av april var tydligen hans ekonomiska

⁵² Geijer till fästmän den 21 jan. 1813: SS XII, s. 148 f.

⁵³ Sannolikt avser Geijer härmed Jacob Michael Svedelius, som gick till den prästerliga banan, och Josef Wallin, som snart blev lektor i Stockholm.

⁵⁴ Om Broocmans skolorganisationsplan och därmed sammanhängande frågor se Wiberg, Albert, Carl Ulric Broocman. Bidrag till en biografi, s. 357 ff.

⁵⁵ Svensk Litteraturtidning 1813 n:r:is 9, 11, 13 och 14. Anna Lisa Liljebjörn ville tydligen se vad han åstadkommit och bad att få se de nämnda numren av Litteraturtidningen och Geijer sände dem också till henne. Se härom hans brev till henne den 25 febr. 1813: SS XII, s. 149.

⁵⁶ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 4 mars 1813: SS XII, s. 151. Schwerin-dikten förskaffade Geijer bekantskap med den stupades far, Salaprosten Fredrik Bogislaus von Schwerin, och Ramsaydikten gjorde honom bekant med de stupades mor, friherrinnan Sophie Louise Ramsay, som senare som tack sände honom den

resurser uttömda, och han måste åter engagera sig i en informatorstjänst. Troligen hade han planerat att kunna uppehålla sig med det Gustavianska stipendiet och inkomsterna av sin litterära verksamhet, men då stipendiet gick honom förbi och Rosenstein ännu icke lyckats skaffa honom det publika understöd som han strävat efter att åstadkomma, så fanns ingen återvändo. Geijer meddelade här-om:

Jag har nu efter lång tvekan ändtl:n engagerat mig som informator; emedan det är mig nödvändigt att vara här, och jag ej har tillgångar att längre vara här på egen hand. Det är hos Commerce-Rådet Peterson, en hygglig man, med hvilken jag hoppas komma öfverens. Jag skall tillträda min befattning i nästa vicka, och tänker i sinom tid så drilla saken, att jag får mina disciplar med mig hem i sommar. I allt fall kan du lita på att vi skola råkas. Inga afseenden kunna afhålla mig derifrån”.⁵⁷

Kommerserådet Johan Henrik Peterson, för vilkens två pojkar, Jacob och Lars, Geijer nu skulle ha läraransvar, innehade egendomen Stubbsund i Nacka utanför Stockholm, där Geijer alltså hade sina disciplar. När han därför skulle forska i Riksarkivet, hade han en duktig promenad på c:a en halv mil att göra fram och tillbaka. Sedan informatorskapet börjat, omtalade Geijer, att han fann sig därmed bättre än han trott på förhand. Han trivdes väl med barnen och med ”en glad och beskedlig principal”. Han planerade fortfarande att få ta de båda gossarna med sig till Värmland under sommaren men ville inte framlägga förslaget härom förrän han blivit riktigt ”husvarm”.⁵⁸ Rörande sina ekonomiska förhållanden avslöjade han, att han genom sin kondition och genom ”ett säkert löfte på ett stipendium af 150 Rdr B:co årligen (som nu först blir inrättade för Historiska studium)” bör komma ”på temeligen goda fötter, då mina skulder äro på sådana händer, att de ej pressera”.⁵⁹

över de stupade slagna medaljen (Geijer till fästmän den 4/3, den 21/9 1813 och den 29/12 1814.

⁵⁷ Geijer till densamma den 7 april 1813: SS XII, s. 152. Geijer engagerade sig för ett år, från april 1813 till och med mars 1814.

⁵⁸ Geijer till densamma den 22 april 1813 (SS XII, s. 153). Avståndet till staden från Stubbsund uppger Geijer till en halv mil i ett brev den 10 juni 1813: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 105 f.

⁵⁹ Nyssnämnda brev den 22 april. Geijer omtalar att han också varit på barnsöl hos kusinen Carl Magnus Robsahm, vars hustru Elisabeth Maria, f. Grahlf, fått en son; Geijer var en av faddrarna.

Men det nämnda lovade stipendiet förhöll det sig på följande sätt. Rosenstein kände det uppenbart som ett personligt nederlag att Geijer blivit förbigången vid utdelandet av det Gustavianska stipendiet, särskilt som han i sitt brev till Geijer uttalat sig så tydligt positivt. Han var därför sysselsatt med, som han också yttrat till Geijer, att söka ordna ett publikt understöd åt honom i det Gustavianska stipendiets ställe. Det vill synas som om han därvid fört underhandlingar med friherrinnan Sophie Eleonora Rosenhane och hennes make kammarjunkaren Johan Jacob Frans Jennings på Torps gods i Södermanland rörande hugfästandet av minnet efter friherrinnans den 6 november 1812 bortgångne broder, friherre Schering Rosenhane, som gravsatts i familjegraven i Husby-Oppunda den 14 januari 1813. Rosenhane som varit ogift och slöt sin ätt har karakteriserats som en god exponent för den sengustavianske ämbetsmannen när denne var som bäst.⁶⁰ Han hade blivit ledamot av Vitterhetsakademien 1790, av Vetenskapsakademien 1799 och av Kanslersgillet vid dess tillkomst 1801. Statssekreterare blev han 1809 och överpostdirektör 1812. Han hade framträtt som flitig historisk-biografisk författare liksom så många av sina förfäder.⁶¹ Rosenstein och Rosenhane hade haft ett ingående samarbete i den centrala statsförvaltningen och i humaniora och varit mycket goda vänner. Man får därför anta att initiativet kom från Rosenstein till förslaget, att man icke på värdigare sätt skulle kunna bidra att bibehålla Rosenhanes åminnelse eller bättre visa det "nit för odlingen af de vetenskaper, hvilka han i lifstiden i synnerhet värderat och idkat", än genom att grunda en stipendiefond för dylika vetenskapers studium vid Uppsala universitet. Förmodligen har de bemödanden i denna riktning av Rosenstein, som Geijer talar om i brevet av den 21 januari, satt in i samband med Rosenhanes grav-

⁶⁰ Jfr Svenska män och kvinnor Bd VI, Stockholm 1949, s. 361. Se även Elgenstierna, Gustaf, Den introducerade svenska adelns ättartavlor, VI, s. 485. Man noterar, att gravsättningen skedde den 14 jan. och att Geijer som nämnt i brevet till fästmon den 21 jan. visste, att Rosenstein arbetade för att skaffa honom något "publikt understöd", ehuru han inte då visste hur saken skulle avlöpa.

⁶¹ Jfr Lewenhaupt, E., Uppsala universitets biblioteks minneskrift 1621—1921, Uppsala 1921, och Walde, O., Symbola Litteraria, Uppsala 1927 (Rosenhanarna som boksamlare).

sättning den 14 januari. Efter överväganden och underhandlingar kom så fondstiftelsen till stånd den 12 mars 1813, då John (Johan) Jennings och Sophie Rosenhane skänkte ett belopp av 2500 rdr banko som fondkapital till Uppsala universitet, vilket belopp efter ytterligare en vecka på grund av särskilda skäl ökades med 166 rdr 32 ss. banko, så att fonden uppgick till 2666 rdr 32 ss. banko.⁶² Fonden skulle av universitetet förvaltas och mot säkerhet utlånas med då vanliga 6 % ränta, då avkastningen — med avdrag av viss beskattning —, 150 rdr banko, skulle utgå som ett Stipendium Rosenhaneanum till "någon sådan Studerande vid Academien som i Svenska Historien och Antiquiteterna redan lagt god grund, och vidare är hågad att sig derutinnan förkofra, samt ett sådant bidräde kan finnas behöfva". Så länge donatorerna levde utsåg de stipendiater utan formaliteter men i framtiden skulle stipendiet sökas hos filosofiska fakulteten, som efter "Historiarum Professoren utlåtande" uppsatte tre sökande på förslag, varefter hovkanslern skulle utse en av dem. Stipendiefonden med sina stadganden fastställdes av Kongl. Maj:t i konselj den 21 april 1813.

Så snart stadfästelsen ägt rum, förordnades Geijer som stipendiat men för formens skull inhämtades dock ett utlåtande från professor Fant. Denne rekommenderade Geijer, som därmed fick stipendiet, vilket ju var mer än dubbelt så stort som det Gustavianska, som han gått misste om. I en skrivelse till Fant anhöll Geijer, att denne skulle understödja hans ansökan att med bibehållande av stipendiet få vara frånvarande från Uppsala för de historiska forskningarnas skull.⁶³ Geijer rapporterade samtidigt att han var sysselsatt med att gå igenom Ridderskapets och adelns protokoll samt sekreta utskottets protokoll för 1714 och 1719 och dessutom råds-

⁶² Se Andra Fortsättningen af Testamenten och Författningar om Stipendier, gjorde af enskilde för Studerande vid Kongl. Akademien i Upsala, Uppsala 1811, s. 34—39.

⁶³ Geijer till Fant den 6 maj 1813: SS XIII, s. 243 f. Stipendiet behöll han alltifrån vårterminen 1813, då han fick stipendiesumman så att säga i efterskott, ända tills han tillträdde professuren 1817. I sina redogörelser för stipendiaterna upptar E. M. Fant alltifrån 1813 Geijer såsom Rosenhaneanus. Se härom stipendiatlistorna i UK:s arkiv F I: 19 och F I: 20—21 (RA). Om stipendiet se även Geijers brev till Jacob Adlerbeth den 5 nov. 1815: SS XIII, s. 272. Tidigare Geijerbiografer syns ha förbisett att Geijer fått stipendium Rosenhaneanum.

protokollen alltifrån 1709. Han sade sig även ha fått tillgång till det Engeströmska biblioteket⁶⁴ samt till Stjerneldska och Rosenhaneiska samlingarna. Geijer erhöll det begärda tillståndet att fortfarande få vistas i Stockholm. Man lägger i denna redogörelse för Fant med en viss förvåning märke till att Geijer inte längre talar om Carl X:s historia utan nu valt ett helt nytt område för sina forskningar.⁶⁵

Trots stipendiet måste Geijer givetvis fortsätta sitt åtagande som informator till anställningstidens slut — han kunde naturligtvis inte helt plötsligt ställa sin principal utan lärare för söner. Men för övrigt gav stipendiet honom för första gången en fast och oberoende inkomst, som för sin tid var ganska betydande för en student.⁶⁶ Geijer kunde också i maj skriva till fästmon, att han nu ej hade brist på pengar. Dels hade han då tydligen fått ut en del av sitt informatorsarvode, dels halvårsdelen av stipendiet.⁶⁷

I slutet av maj hade Geijer erhållit sin principals löfte att få fara till Värmland under sommaren och ha gossarna med. Tidpunkten för resan var däremot inte närmare bestämd. Detta skedde först i början av juni, då det blev klart att informatorn och hans gossar

⁶⁴ Detta stora bibliotek med sina omfattande handskriftsamlingar hade öppnats för allmänheten den 5 juli 1806 och hade fått P. A. Wallmark som bibliotekarie. Jfr Eck, J. G., *Reisen in Schweden*, Leipzig 1806, s. 264 samt Hildebrand, S., *Några anteckningar om det von Engeströmska biblioteket*: NTBB Bd VI 1919, s. 80 ff.

⁶⁵ I brev till fästmon den 20 maj 1813 (SS XII, s. 155) berättade Geijer: "För öfrigt är jag sysselsatt med mina samlingar som vext ansenligt, men det är ett haf att ösa ur". B. Henningsson framhåller, att en del resultat av dessa Geijers forskning finns bevarade i två excerptkaplar E 125 a, och E 1255 c i UUB (Henningsson, B., a. a., s. 52 n. 5).

⁶⁶ Då Henningsson (a. a., s. 53 n. 7) säger att Geijer under åren 1811—1814 huvudsakligen försörjt sig som informator så är detta inte alldeles korrekt, ty för 1813 och 1814 har stipendium Rosenhaneanum varit Geijers ekonomiska grundval även om den 1813 och första kvartalet 1814 kompletterades av det före stipendiets erhållande åtagna informatorskapet. Åren 1815 och 1816 var stipendiet hans huvudsakliga inkomstkälla utom honoraren och Iduna. För föreläsningarna hade han ingen som helst ersättning.

⁶⁷ Geijer till fästmon den 14 maj 1813: Stiernstedt, W. Gordon, a. a., s. 97. Akademiska konsistoriet erhöll kunskap om stipendiet genom Kongl. Maj:ts brev den 21 april (Cons. Acad. prot. den 7 aug. 1813, § 7). I och med professorsutnämningen avstod Geijer från stipendiet, som då tillföll J. H. Schröder (Cons.

skulle inträffa på Ransäter till midsommar.⁶⁸ Detta blev också förhållandet och Geijer och pojarna tillbringade sommaren 1813 i Värmland.

Trots informatorstjänsten och forskningen odlade Geijer ivrigt sina musikaliska intressen även denna vårtermin. I februari hade han lovat AnnaLisa Liljebjörn att skaffa henne ariorna ur "Zauberfleuten" men dröjde att infria löftet: "Ty Mannerhjerta, musik-säljarn, har ej ännu samlat ihop dem åt mig efter sitt löfte",⁶⁹ skrev han den 25 februari. En vecka senare sände han dock några få Duos och Trios ur Trollflöjten, de enda Mannerhjerta hade i förråd. Flera väntades dock snart inkomma. Även en solosonat av Beethoven, som Mannerhjerta rekommenderat såsom ovanligt vacker, sände Geijer. Själv hade han intet instrument klagat han men hade "i dessa dagar hört den största nuvarande pianospelare i Europa, en tysk som heter Ries". Denne hade kommit från S:t Petersburg och ämnade sig över till England. "Hans spel liknade underverk" förkunnade Geijer.⁷⁰ Fram på vårsidan sände han sin Anna Lisa några nummer av Ählströms Musikaliskt Tidsfördrif. Möjligen var det dock fråga om hans Skaldestycken satta i musik,⁷¹ och strax innan han reste till Värmland för sommaren omtalade han, att Idunas första häfte skulle utkomma i ny upplaga med musik till Vikingen. Det glädde honom också att "Bergsmannen" blivit översatt i en

Acad. prot. den 15 mars 1817 § 7). Geijer utsågs till inspector stipendie efter professor Fant (Cons. Acad. prot. den 21 mars 1817 § 6, UUA).

⁶⁸ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 27 maj 1813 och den 3 juni s. å., båda anförda i Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 101 f. 103 f. Jfr brev till densamma den 10 juni 1813, ibidem s. 105 f. När Carl Fredriks och Sophies flicka döptes, hade han stått fadder, berättar han även.

⁶⁹ Geijer till fästmon den 25 febr. 1813: SS XII, s. 150. Mannerhjerta var numera sedan kompanjonen Per Aron Borg dragit sig tillbaka ensam innehavare av Musikaliska Magazinet eller Magazin de Musique som det också kallades. Mannerhjerta torde ha varit alltför bohemisk för att lyckas som affärsman. Jfr Wiberg, Albert, *Den svenska musikhandels historia*, Stockholm 1955, s. 140 ff., och samme förf:s *Stockholms första musikhandel*: STM 1943, s. 7 ff.

⁷⁰ Geijer till fästmon den 4 mars 1813: SS XII, s. 151. Ferdinand Ries hade studerat piano för Beethoven i Wien 1801—1805 och framträdde som pianist och tonsättare. Han blev kallad till ledamot av Musikaliska akademien 1813. Bestående värde har hans Biographische Notizen über L. van Beethoven (1838).

⁷¹ Geijer till densamma den 7 april 1813: SS XII, s. 152.

dansk tidskrift och med ett för honom mycket smickrande utlåtande.⁷² Musiklivet i Uppsala tycks Geijer också ha följt med stor uppmärksamhet.⁷³ När den excercerande studentkåren den 30 maj 1813 sjöng en marsch med toner av Haeffner och ord av Atterbom kom det snart till Geijers kännedom genom Carl Magnus Arrhenius, som tagit den med till Stockholm. Geijer anhöll, at dikten — Samloms bröder — finge införas i Iduna och bad Atterbom övertala Haeffner att också lämna sin a-capella musik till införande i tidskriften.⁷⁴ Marschen kom också in i Idunas 4:de häfte 1813, dels i en sättning för manskör, dels för sång med piano, och torde vara den första egentliga studentsång som hörts utomhus i Uppsala.⁷⁵

I början av augusti återvände Geijer med sina discipular till Stockholm. På vägen gjorde man uppehåll bl. a. hos Hammarhjelm på Krontorp, där även Olof Nordenfeldt var på besök. Därifrån sände man hälsningar hem, och särskilt hälsade gossarna till Geijers yngsta bror Bengt Gustaf, som nu var i tolvårsåldern och som synes ha

⁷² Geijer till densamma den 20 maj 1813: SS XII, s. 155. I brev den 16 maj yttrade han: "De der speltimmarna i sommar skola vi riktigt taga i agt" (Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 101).

⁷³ Där hölls konsert den 15 febr. 1813 av Andreas Widerberg och Johan Gabriel Svanberg, den 10 mars av O. Willman, den 2 april av Johan Fredrik Berwald, den 11 april av Haeffner till förmån för arbets- och fattigskolan i staden (resultat: 114 rdr 30 ss. banko!), den 24 april åter av Berwald, som nu här gick under titeln Rysk Kejslerlig Kammar-Musikus. Se annonser i Upsala Tidning.

⁷⁴ Geijer till Atterbom den 3 juni 1813: SS XIII, s. 334.

⁷⁵ Kallstenius, G., Blad ur Uppsalasångens historia, Stockholm 1913, s. 22 f. Att datum för det första framförandet av "Samloms bröder" var den 30 maj, framgår av en annons om sången i ortstidningen i början av juni. Under rubriken "Till salu finnes" heter det nämligen: "På Akad. Boktryckeriet samt i Boklådorna finnas till salu a 2 sk. R:gd: *Orden till den Marche*, som afsöngs förleden Söndag på Excercitieplatsen wid Eklundshof" (Upsala Tidning No 45 den 2/6 och 46 den 5/6 1813); "förleden Söndag" var söndagen den 30 maj. Detta meddelande bekräftar anteckningen å manuskriptet i Musikaliska akademis arkiv om att datum för det första framträdandet var den 30 maj 1813. Trycket blev snart slutsålt, så att en ny upplaga måste uppläggas (Jfr samma tidning No 48 den 12/6 och 49 den 16/6 samt 52 den 26/6 1813). Efter den första slutförsäljningen kom en del felaktiga avdrag ut i rörelsen och tryckeriet meddelade därför att de som köpt dylika felaktiga ex. kunde få dem utbytta mot nya felfria på tryckeriet (Upsala Tidning No 2 lörd. den 3 juli 1813 under rubriken: "Diverse Kungörelser").

vunnit deras synnerliga bevägenhet.⁷⁶ Man gjorde flera uppehåll bl. a. hos Franzén i Kumla. I brevet härom berättar Geijer, att gossarna mådde bra och sände sina hälsningar både till Ransäter och Ransberg. När Geijer skrev detta befann han sig inne i staden hos Carl Fredriks men måste skynda sig att fara ut till Stubbsund.⁷⁷ Där sysselsatte han sig på lediga stunder med att meta. Det roade honom mycket och sjön låg strax intill. Ibland lyckades det bra.⁷⁸ Även andra rekreationer ägnade han sig åt. Han skrev härom: "Jag mår väl efter vanligheten och bibehåller mitt goda hull och tänker att i höst under Brodren Ling evertuera mig i fäktning och gymnastiska öfningar, som alltid oändl. roat mig, emedan, så stel jag stundom ser ut, jag likväl aldrig kan upphöra att vara pojke".⁷⁹

I slutet av september tog Geijer sig ledigt och reste till friherrinnan Jennings, "född Rosenhane (syster till aflidne Statssekreteraren)", som bodde på sitt gods Torp, några mil från Nyköping. Syftet med besöket som Geijer utförligt skildrar var väl tvåfaldigt, dels ville han presentera sig och visa sin tacksamhet såsom varande Rosenhaneansk stipendiat, dels ville han såsom han tidigare nämnt för professor Fant orientera sig i framlidne statssekreterarens förträffliga bibliotek och detta sistnämnda var hans "förmämsta ändamål". Han ville gå igenom "en der befintlig dyrbar Manuscript-samling i Svenska Historien". Således kan du föreställa dig, att jag ej hade tid at leds, skrev han till fästmon.⁸⁰ Han var nu en gång för alla inbjuden till Torp så snart han hade ledighet. Mottagandet hade varit ytterst förekommande och hjärtligt.

Eftersom Geijer på grund av sitt informatorsåtagande på ett år

⁷⁶ Geijer till fästmon, odat.; Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 106 f.

⁷⁷ Geijer till densamma den 12 aug. 1813: SS XII, s. 155 f.

⁷⁸ Geijer till densamma den 19 aug. 1813: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 108f. Jfr brev den 25 aug. 1813: SS XII, s. 157.

⁷⁹ Geijer till densamma den 8 sept. 1813: SS XII, s. 158 f. Geijers pojkar som ständigt vistades på Stubbsund bifogade med Geijers brev var sitt eget egenhändiga som en hälsning från dem.

⁸⁰ Geijer till fästmon den 21 sept. 1813: SS XII, s. 160 f. Torps herrgård besökte Geijer vid flera tillfällen sedermera, bl. a. under en och en halv vecka i september 1815, då han ordnade tvenne bibliotek och då han gjorde erfarenheten, att "en så omusikalisk provins som Sörmland har jag knappt sett". (Geijer till fästmon den 20 sept. 1815: SS XII, s. 201 f. Jfr brevet till densamma den 10 sept. 1815: SS XII, s. 199 ff.)

måste stanna i Stockholm även höstterminen och en del av följande vårtermin måste han ha tillstånd därtill. Den tidigare beviljade permissionen gällde nämligen blott vårterminen 1813 och till den 30 sept. s. å. Geijer inlämnade därför till kanslern förnyad anhållan att få vara frånvarande från akademien även höstterminen. Han erinrade därvid, att Hans Kong. Höghet kronprinsen såsom Uppsala akademies kansler beviljat honom permission på ett halft år "för att i härvarande Archiver och Samlingar anställa undersökningar rörande Svenska Historien" och att detta ändamål ännu ytterligare fordrade hans närvaro i huvudstaden. Han anhöll därför att det tidigare tillståndet "måtte på ännu 1/2 års tid Höggunstigt förlängas".⁸¹ Ansökningen bifölls vid föredragning den 2 oktober.⁸²

Första veckan i oktober flyttade hela den Petersonska familjen in till staden från Stubbsund, något som inte var Geijer emot, "ty landet börjar bli för ruskigt". Han hade den 30 september oväntat fått några riksdaler extra inkomster — troligen honorar — och sände därför sin fästmö en del småsaker.⁸³ I ett långt brev under hösten håller Geijer mönstring med sig själv inför fästmön:

Min obeslutsamhet i afseende på min framtid vill jag ej neka men väl söka att ursäktas, om det inför dig behöfdes. Min hela natur drar mig åt ett visst håll neml. till litterair verksamhet på ett eller annat sätt. Denna böjelse är hos mig alldeles ovillkorlig, och, jag må befinna mig i hvad belägenhet som helst, som ålade mig andra pligter, den skall likväl alltid ta öfverhanden, och sänka mig tillbaka i mitt nonchalanta drömmeri. Jag finner alltför väl att man med denna beskaffenhet ej är ämnad att göra lycka i verlden och mina åtskilliga planer ha ej varit annat än försök att öfvervinna mig sjelf, som likväl ej lyckats bättre än att jag vid yppade tillfällen snarare af en instinctlik fruktan att för alltid bli satt i ett bestämmt läge och bunden vid främmande pligter, än af resonnement låtit dem gå mig ur händerna. Jag kan likväl ej säga att jag försakat mer än

⁸¹ Geijers ansökan, daterad den 30 sept. 1813 finns i UK:s arkiv, sign. E II: 54, Inkomna skrivelser 1813 (RA).

⁸² Cons. Acad. prot. den 16 okt. 1813 § 4 (UUA). Tjänstledigheten fastställdes av kanslern till att gälla ett halft år från den 1 okt. 1813 och räckte följaktligen till den 31 mars 1814. Konsistoriet överlämnade en avskrift av Kanslerns skrivelse till filosofiska fakulteten, som hade inspektion över Geijers innehavda stipendium Rosenhaneanum. Jfr Fil. fak:s prot. den 27 okt. 1813 § 2 (UUA). Tjänstledighets-terminen passade Geijer utmärkt, eftersom hans informatorstid hos Petersons utgick den 1 april 1814, då han varit ett år i familjens tjänst.

⁸³ Geijer till fästmön den 30 sept. 1813: SS XII, s. 162.

ett enda tillfälle neml. den erbudna prestsysslan i Norrköping, som visserligen också var ganska obetydlig. Information för Arfprinsen och filosofiska professionen i Upsala hade jag i alla fall ej fått, om jag sökt dem. Med ett ord: jag kan ej ångra mitt uppförande. Men du finner att i så beskaffade omständigheter, jag så sent som möjligt kan uppge hoppet att just på den väg Naturen kallat mig, vinna utkomst . . . åt Academien står således all min diktan och traktan. Historiska professionen kan ingen taga ifrån mig, i synnerhet om jag får ge ut mitt arbete, och Gubben Fant skall väl en gång ledsna. Att göra mig fullt säker om succession är nu orsaken till min Historiska sysselsättning. Man väntar ett sådant arbete af mig. Och, du må le deråt eller ej, men jag hoppas ej litet deraf . . . Ty att vid 30 års ålder ännu sitta i en vindskammare och läsa för barn är väl ej afvundsvärdt.⁸⁴

Geijers redan tidigare uttalade tro, att professuren i Historia möjligen skulle bli ledig och att han nu hade de största utsikter att få den, om han sökte, har tydligen blivit stärkt sedan dess.

Geijer var intresserad av sin fästmöns studier och sände henne en "mängd tyska böcker" och dessutom italienska. Det gladdde honom att hon läste Rousseaus Emile och uppmanade henne att inte förbise "bihanget om Sophies händelser". När han tänkte på sin Anna Lisa suckade han så högt, "att mina pojkar sågo upp ifrån boken".⁸⁵

Om sitt arbete är Geijer ganska fåordig. "Mitt arbete skrider långsamt enligt sin natur, så länge man är sysselsatt med förberedelserna. Får jag en gång sätta handen på papperet till författande, så skall det gå fort: och det skall väl ej bli så långt till".⁸⁶ Det är dock uppenbart, att informatorsbestyren på Stubbsund, som låg en halv mil utanför staden tog så mycken tid att tillfällena till forskning inne i staden och dess arkiv blivit både korta och inte alltför talrika.

Det är emellertid klart, att Geijer hade det bra och trivdes väl i

⁸⁴ Geijer till fästmön den 4 nov. 1813: SS XII, s. 166 f.

⁸⁵ Geijer till densamma den 4/11 och den 11/11 1813: SS XII, s. 167 f. Enligt brev även den 21 sept. lovade Geijer att med första lägenhet sända böcker (SS XII, s. 161).

⁸⁶ Geijer till fästmön den 18 nov. 1813: SS XII, s. 169 f. Geijer hade god tid för läsning. Troligen studerade han nu J. G. Eichhorns Geschichte der drey letzten Jahrhunderten, som Carl Erik Ekmarck i Strängnäs vid denna tid planerade att översätta och reklamerade för genom ett prospekt som avtrycktes också i Upsala Tidning (No 39 den 10/11 1813). Geijer var som bekant god vän med Ekmarckarna!

den Petersonska familjen. Vi får höra hur "mina barn" kommer in med ljus åt honom då han sitter i skymningen och skriver.⁸⁷ När han den 7 oktober skrev till Värmland, bifogade han även två "bref från mina gossar till Bengt" dvs. den nu 13-åriga brodern Bengt Gustaf. Även deta tyder på ett synnerligen gott förhållande till de två eleverna och till den Petersonska familjen för övrigt.⁸⁸ Slutligen fick Geijer till julen en julklapp på hela 50 rdr, en för sin tid mycket betydande gåva av denna art.⁸⁹ Den bitterhet Geijer kände, då han måste göra klart för sig svårigheterna i att ta ledigt för att resa hem över juldagarna, riktade sig inte mot barnen eller familjen: "denna Jul blir för mig ingen helg, ej heller lof; ty jag är informator och måste spara ihop mina lofstunder till sommaren".⁹⁰

Även denna höst ägnade Geijer musiken stort intresse. I senare delen av augusti sände han Majbetraktelserna och nya upplagan av Idunas första häfte som just utkommit hem till Anna Lisa Liljebjörn,⁹¹ och den 2 september skrev han till Jacob Adlerbeth, att fjärde häftet av Iduna var "ute i världen" och att andra upplagan av första häftet utkommit "i dag" och att den innehöll "melodierna till Manhem (af Haeffner) och Vikingen".⁹² Den 21 september var Geijer med på en musikafton hos friherrinnan Ramsay: "Aftonen tillbragtes under Musik, Berwald,⁹³ Hirschfeld m. fl. var der. En ung fröken Ransay spelte mycket fortepiano: och jag erfor hvad jag flera gånger förr erfarit, att om det är nyttigt att tillställa Musik för sina barns öfning, detta ej derföre är den angenämaste öfning för åhörarnes öron. Berwald funderar på att resa hit för att höra Romberg. Det blir förmodl. ej af. Jag skref honom till nyligen".⁹⁴ En vecka senare omtalar Geijer, att Dupuy skrifvit

⁸⁷ Nyssnämnda brev till fästmän den 18/11: SS XII, s. 170.

⁸⁸ Geijers brev till fästmän den 7 okt. 1813: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 113 f.

⁸⁹ Geijer till densamma den 20 jan. 1814: ibidem s. 119.

⁹⁰ Geijer till fästmän den 16 dec. 1813: SS XII, s. 171. Geijer gjorde i alla fall en resa till Värmland över julen, säkert med kommerserådets goda minne.

⁹¹ Enligt ett odaterat brev vid denna tid: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 110.

⁹² Geijer till Adlerbeth den 2 sept. 1813: SS XIII, s. 257.

⁹³ Det var Johan Fredrik Berwald, den blivande hovkapellmästaren, ej Franz!

⁹⁴ Geijer till fästmän den 21 sept. 1813: SS XII, s. 161.

musiken och Johan Gabriel Oxenstierna orden till änkedrottningens begravning, som f. ö. hela familjen skulle "bekika". Nästa större musiktilldragelse skulle bli en konsert av violoncellisten Bernhard Romberg, till vilken det ryktats att inte bara Berwald utan även Knut Lilljebjörn hade planer på att komma. Geijer var högst nyfiken på den "gudomliga Mozartska Operan Don Juan" som blivit instuderad och skulle ges under hösten. Geijer fortsätter musiknyheterna: "Apropos om musik, så blir det 2ne compositioner på mina *dödsoffer* i Iduna, Berwald har redan skrifvit en och Häffner sätter dem också — Att du tycker mer om den gamla harmonien till Vikingen borde göra mig godt, efter den var min; men deri har du dock orätt: den Häffnerska är enligt alla kännares omdöme, mästerlig".⁹⁵ Han slutar med löftet att fästmän skulle få musiken en annan gång.

Den 7 oktober meddelade Geijer åter ryktet, att Knut Lilljebjörn skulle komma till Rombergs konsert. Den ges *i dag* säger Geijer och menar, att Lilljebjörn går misste om konserten om den inte komme att ges i repris, vilket var ovisst. Han omtalade också att begravningsmusiken från änkedrottningens begravning skulle ges i repris "om Fredag", men som han måste fara ut till Stubbsund — man hade ännu inte flyttat in till staden — fick han inte tillfälle att höra den.⁹⁶

Knut Lilljebjörn kom verkligen till Stockholm och fick höra Romberg spela. Geijer berättar drastiskt hur man lyckats placera honom uppe i orkestern och presentera honom för Romberg.⁹⁷

Glimtar av Geijers musikupplevelser i Stockholm ger oss hans brev även i övrigt. Den 11 november skulle han exempelvis följa svägerskan Sophie och Stina Lagerlöf på Berwalds konsert, "dit jag bjudit dem i afton".⁹⁸ Om musiklivet i Uppsala var han väl underlättad genom Haeffner och Josef Höijer. Där hölls bl. a. högtidlig-

⁹⁵ Geijer till densamma den 30 sept. 1813: SS XII, s. 162 f.

⁹⁶ Geijer till densamma den 7 okt. 1813: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 113.

⁹⁷ Geijer till densamma den 15 okt. 1813: SS XII, s. 163 ff. Lilljebjörn skulle stanna c:a en vecka i Stockholm. — Romberg blev detta år kallad till ledamot av Musikaliska akademien.

⁹⁸ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 11 nov. 1813: SS XII, s. 168.

heter med Te Deum och en konsert söndagen den 14 november⁹⁹ under Haeffners ledning med anledning av "Swenska Arméns segrar". I samband därmed trycktes och såldes en "Swensk Segersång" i staden.¹

Julen 1813 tillbringade Geijer mot all förmodan i Värmland på Ransäter. Han överraskade därmed fästmän med ett besök.² Hon hade ju eljest fått beskedet att han inte skulle komma. Efter återkomsten till Stockholm skrev han den 13 januari att det bedrövade honom, att han så snart måst skiljas från vännerna där hemma. Resan hade gått i "bister" kyla med framkomst trettondagen. Han återfann sina vänner "i godt och hälsosamt tillstånd, utom att några efter juhlnöjena, voro besvärade af calassjuka, hvaraf åter jag", säger han, "efter 40 mils väg fann mig ganska obesvärade, och lär så förblifva, ty i dag går tjugonedagen i största tysthet förbi".³ Eljest sysslade Geijer efter återkomsten med sin undervisning och med företalet till Macbeth.⁴

Den 26 jan. 1814 gick Geijers far ur tiden efter blott några dagars sjukdom, och fjorton dagar senare dog den sedan åtskillig tid tillbaka sjuklige Bengt Gustaf von Rappolt.⁵ Geijer reste hem till begravingen. Men först hade han att skriva sin ansökan till den lediga filosofiska adjunkten vid akademien. Till ansökningen fogade han en meritförteckning samt betygen från fil.kand.examen och vitsord över det "vid Akademien utgifne Specimen". Han anhöll samtidigt att i anledning av ansökningen "vidare genom Dispu-

⁹⁹ Utförlig skildring av högtidligheterna infördes i Upsala Tidning No 46 den 4/12 1813. Behållningen till de fattiga blev 128 rdr 32 ss. banko enligt Upsala Tidning No 40 och 441 den 13/11 och 17/11 1813.

¹ Samma tidning No 40 den 13/11: *Till salu finnes*. Även två andra konserter hölls under hösten, nämligen den 24 okt. av musikern Vogel med bl. a. Mozart och Haydn på programmet, och den 27/11 av Haeffner till förmån för Nordblom med bl. a. Haydn, Devienne och Nordblom på kompositörslistan (Upsala Tidning No 33 den 20/10 och 44 den 27/11 1813).

² Enligt Geijers brev den 6/12 1814 hade han "surprinerat" fästmän med att trots allt komma (SS XII, s. 184).

³ Geijer till Samuel Troili den 13/1 1814: SS XIII, s. 177. Handlar eljest om Jeanne Maries olycka att ha nedkommit med en dödfödd dotter. Jfr brev till fästmän den 20/1 1814: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 119.

⁴ Geijer till fästmän den 2/2 1814, ibidem s. 120.

⁵ Jfr Geijer till densamma den 3/2 1814; SS XII, s. 173. Ingendera av dessa Geijers gynnare fick således uppleva hans upphöjelse och framgång.

tation få Speciminera och — såsom en särskild ynnest — att tiden för ett sådant Specimens utgifvande och försvarande måtte i anseende till min Faders nyss inträffade hastiga dödsfall, som nödgar mig till en lång resa åt min hemort och till någon tids vistande der, för mig blifva förlängd så långt in på den nu började Termin, som möjligt är och medgifvas kan".⁶ Denna Geijers begäran villfors så att han fick hålla sin disputation före avgörandet.

Därmed reste Geijer hem till Ransäter. Hemkommen skrev han till Jacob Adlerbeth ett brev, i vilket han meddelade att begravingen skulle äga rum söndagen den 20 februari och att även Carl Fredrik var hemma och skulle vara åter i Stockholm i början av mars. Geijer själv skulle dröja något längre och skulle ta vägen över Stockholm på resan till Uppsala, där docenturen och disputationen väntade. Han bad Adlerbeth att låta införa i Inrikes Tidningar den i brevet medföljande underrättelsen "om vår Fars dödsfall". Han slutar skrivelsen med: "Här hemma tviflar jag att jag får ett ögonblick ledigt att tänka på våra Göthiska angelägenheter. — Vi råkas! Lef väl!"⁷

Vid begravingen den 20 februari höll Geijer det tal "Personalier över Brukspatronen Herr Bengt Gustaf Geijer", som finns intaget i Geijers samlade skrifter. Talet som innehöll en rekapitulation över den avlidnes levnad fäste sig icke minst vid de ekonomiska svårigheter som på sistone utgjort hans stora bekymmer och slutade med orden: "Välsignelse över hans stoft! Och sällt det land, som äger många medborgare hans likar!"⁸

⁶ Geijers ansökan, daterad den 7 febr. 1814, inkom den 19/2 med sina bilagor till kanslern (UK:s arkiv E II: 55, RA). På meritförteckningen meddelar Geijer bl. a. att han intagits i "Carlstads Schola Höstterminen 1795 och genomgick der Gymnasium" och blivit student 1799. Han hänvisar vidare till kandidatbetyget och gradualdisputationen 1806 samt praesidialavhandlingen 1808; omtalar att han blivit docent i historia universali under den engelska resan 1810, nämner sina prisskrifter i Svenska akademien 1803 och 1810. Han uppräknar därefter sina övriga skrifter: Om falsk och sann upplysning med avseende på religionen, Om rätta förhållandet mellan moralitet och religion, Försök till psalmer, Macbeth samt Iduna en tidskrift för den Nordiska fornälderns älskare, där i andra häftet fanns införd avhandlingen om Historien och dess förhållande till religion, mytologi och saga.

⁷ Geijer till Jacob Adlerbeth den 17 febr. 1814: SS XIII, s. 258 f.

⁸ SS I, s. 338 ff. Från Ransäter skrev han till filosofiska fakulteten och begärde

I mitten av mars reste Geijer från Ransäter. Från Karlstad skrev han under resan och relaterade, att såväl Axel Fryxell som "hela Westerlandet" var på väg till Fastingen i Kristinehamn. Den 24 mars var Geijer i Stockholm och skrev om resan att den gått i Nils Wilhelm Stråles sällskap och att man besökt Frösvidal — ett som vi sett vanligt rastställe på Geijers Värmlandsresor — och Malmsjö söder om Stockholm, där Stråle hade sin fästmö Regina Lovisa Lagerhjelm. I Stockholm skulle Geijer vistas en vecka, innan han begav sig till Uppsala. Orsaken till uppehållet var dels överläggningar med Jacob Adlerbeth om götiska angelägenheter, signalerade i hans brev från Ransäter, dels att brodern Carl Fredrik prånglat på honom ett arbete som tog all hans övriga tid i anspråk. Förhållandet var att man till långfredagen skulle uppföra ett nytt Haydnoratorium "Frälsarens sju ord på korset" och behövde en svensk översättning "lagd under musiken" och att Geijer måste åta sig detta arbete. Det var bråttom med hänsyn till utskrivningen av stämmor och repetitioner.⁹

Efter tjänstledighetens slut den 1 april och ankomsten till Uppsala blev Geijer starkt engagerad i A. A. Afzelii folkvisearbete. Till sammans med Haeffner hade han mycket att skaffa med insamlingen av folkvisor och melodier.¹⁰ Han indrog även sin fästmö i

dess utlåtande över sin dissertation *De Stilo Historico apud Romanos*, och fakulteten avlämnade också som protokollsutdrag till Geijer det utlåtande över avhandlingen som redan i det föregående anförts (Fil. fak:s protokoll den 25 februari 1814 § 1 (UUA)).

⁹ Geijer till fästmön den 24 mars 1814: SS XII, s. 173 f. Den 24 mars skrev Geijer också till C. F. Hammarhjelm och sände en lånehandling för ett lån i Diskonten på 500 rdr banko för att få dennes namn som borgen. Troligen hade den på förhand icke beräknade Värmlandsresan dragit en hel del kostnader, som Geijer hade svårt att balansera, och dessutom behövde han sannolikt förlagsmedel för Iduna, som eljest synes ha varit en ekonomiskt god affär (Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd II, s. 15 f.). Geijer blev sedermera i tillfälle att återgälda Hammarhjelm's vänlighet genom att ta sig an hans protegé Hjerta i Uppsala (ibidem s. 10 ff.).

¹⁰ Se t. ex. Geijers brev till Afzelius den 19 april 1814: SS XIII, s. 398, och övriga brev till Afzelius. Intresset att insamla gamla visor och sånger hade stimulerats av göternas allmänna inriktning på fornåldern men det fanns redan förut som ett arv från 1700-talet. År 1797 hade exempelvis Erik Skjöldebrand tagit sitt inträde i Vitterhetsakademien med ett anförande, vari han även kom in på de gamla skandinaviska barders kväden och yrkade på att man skulle göra

detta arbete i det att hon meddelade visor och melodier, som hon kände till.¹¹ För övrigt sysselsatte han sig med den undersökning han nämnt om i ansökningen till adjunkten och för vilken han skulle presidera i slutet av maj. Om ansökningen meddelar han sin trolovade,¹² att den gjorts för att han skulle bevara sin rätt "i fall profession i Moralen skulle bli ledig, som kunde vara en möjlighet". Adjunkten var han mindre angelägen om. Den var till en början lönlös och gav, när lönen utgick, blott 30 tunnor spannmål.¹³ Dessutom hade en av de medsökande — troligen Elias Christopher Grenander — överfallit honom "med böner och tårar" att han inte för ivrigt skulle anstränga sig att få tjänsten.

Samtidigt började det även klarna kring den historiska professuren. I slutet av april hade Geijer varit på besök hos professor Fant, som då första gången talade med honom om "succession efter sig", en succession, som han tycktes ta för given, ehuru han varnade för "åtskilliga Competitorer". Han ville dock ej skiljas från Uppsala, och därför ville han ej ta avsked. Frågan var om han kunde få ett uppdrag, som höll honom kvar i Uppsala, även om han tog avsked från professuren. Förhållandet var att kronprins Carl Johan inköpt avlidne biskop Carl Gustaf Nordins omfattande samlingar i svensk historia på bedrivande av Fant och ärkebiskop Lindblom. De avsåg nu att föreslå prinsen att uppdra åt Fant att utge av trycket ett urval av samlingarna på prinsens bekostnad. Fant skulle i så fall ta tjänstledighet, och Geijer skulle få vikariatet för honom och börja denna tjänstgöring vårterminen 1815. Detta var den

en "Samling af våra gamla Kämpe-visor och Sånger" och tillfogade reflexionen: "Nu torde de till större delen blifvit tidens rof; och skulle de eftersökas, så borde det kan hända ske i aflägsna Provincer, såsom Dalarna, Helsingland, Medelpad, Ångermanland etc." Skjöldebrand, E., Tal, s. 312 (Kongl. Vitterhets- och Antiquitets Akademiens Handlingar Bd VII, Stockholm 1803). P. A. Wallmark erinrade också om folkvisorna i Journal för Litteraturen och Theatern (den 13/7 1810) och hävdade att de borde samlas och utgivas.

¹¹ Geijer till fästmön tredjedag påsk (1814): Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 23 f.

¹² Geijer till densamma den 5 april 1814: SS XII, s. 174 f.

¹³ I detta avseende hade Geijer fått oriktiga upplysningar. Lönen för adjunkten var nämligen 65 tunnor, såsom framgår av Cons. Acad. skrivelse till kanslern i befordringsärendet (UK:s arkiv E II: 55, RA). I brev till fästmön den 26 sept. 1815 (SS XII, s. 203 f.) har Geijer rättat uppgiften till 65 tunnor spannmål.

plan Fant hade framställt för Geijer och som även Lindblom talat med honom om. Fant tänkte aldrig återta professuren, varför Geijer efter vikariatet skulle kunna bli hans efterträdare, om allt gick väl.¹⁴

Hemma i Värmland hade Geijers fästmö det inte alltid så lätt. Förlovningen var nu fem år gammal, och vännerna där "pikade" henne med att fråga, vart hans "stackars Historia" tagit vägen. Geijer menade att hon kunde svara, "att det ej går så fort att skriva en Historia som att fråga derefter eller som man vänder en hand".¹⁵ Den 9 maj kunde han dock berätta för henne, att han hade sin disputation färdig och skulle just gå till professorn med den. Han sade sig även planera "att dricka brunn" på Skoga i Emanuels sällskap till sommaren,¹⁶ även om han inte kunde komma till den 8 juni, då Emanuel tänkte börja sin brunnskur.¹⁷ I detta sammanhang omtalar Geijer, att han efter disputationsskriftens färdigställande var fri från sitt stillasittande men att han i stället fick "jemt kuska fram och åter till tryckeriet, der mitt lärda verk nu hafves för händer". Efter disputationen skulle han stanna i Uppsala för att avvänta förslagens uppsättande. Till sist omtalade han, att han haft möjlighet att få akademiens största resestipendium 1000 rdr banko årligen i tre år, men att han avstått från att söka med tanke på sitt kommande giftermål. Till Jacob Adlerbeth skrev Geijer, att disputationen skulle äga rum på pingstaftonen, och kort därefter skulle han göra ett besök i Stockholm före resan till Skoga brunn.¹⁸

Den 28 maj, på pingstafton, försvarade Geijer på Gustavianska

¹⁴ Geijer till Jacob Adlerbeth den 3 maj 1814: SS XIII, s. 259 f., och till fästmön den 26 april 1814: SS XII, s. 175 f. Bland de "competitorer" som Geijer särskilt varnades för var prins Oscars guvernör N. M. Tannström. Däremot hade adjunkten Tranér, som skulle vikariera för Fant under det denne h. t. 1814 var rektor magnificus "sjelf utgifvit sig att ej göra anspråk på vidare tjänstgöring i den vägen" dvs. i historia. Geijer var vid denna tid verkligt nedslagen av Litteraturtidningens recension av Svenska akademiens handlingar, där han blivit upphöjd på hela akademiens bekostnad. Míg kan den recensionen göra ont, säger han, "emedan jag dessutom misstänkes för gemenskap med phosphoristeriet".

¹⁵ Geijer till fästmön den 3 maj 1814: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 126.

¹⁶ Geijer till densamma den 9 maj 1814: SS XII, s. 176.

¹⁷ Geijer till densamma den 18 maj 1814: SS XII, s. 177.

¹⁸ Geijer till Jacob Adlerbeth den 17 maj 1814: SS XIII, s. 261 f.

lärosalen sin avhandling "De Jure Naturae, qua ratione hactenus tractatum fuerit" med östgöten Haquin Wallman som respondent.¹⁹ Redan den 1 juni höll därpå filosofiska fakulteten sitt sammanträde för att uppsätta förslag.²⁰ Decanus föredrog därvid de inkomna ansökningarna till adjunkten. Sökande var förutom Geijer docenten i naturrätt Lars Magnus Enberg, docenten i teoretisk filosofi Abraham Nensén och e. o. filosofie adjunkten Elias Christopher Grenander. Diskussion förekom egentligen blott om Geijer och Grenander, som var de mest meriterade för tjänsten.²¹ Vid omröstningen yttrade sig först Samuel Grubbe såsom yngste professor. Grubbe betonade att han gärna skulle ha velat sätta Grenander i första förslagsrummet på grund av hans ålder och långa tjänstgöring vid akademien men han kunde inte göra detta av följande skäl:

Herr Magister Docens Geijer i anseende till sina genom flera utgifna skrifter ådagalagda ovanliga natursgåfvor och sin lika grundliga som universella vetenskapliga bildning, efter min öfvertygelse måste erkännas för den skickligaste af alla de sökande. Det är sant, Philosophien synes icke hafva varit Herr Magister Docens Geijers egentliga hufvud-studium: emedertid är likväl äfven i afseende på Philosophisk bildning, förhållandet emellan honom och hans medsökande sådant, att jag med sammanlagdt afseende derpå och på hans öfverträffande egenskaper i almänhet, icke utan orättvisa skulle kunna undgå, at uppföra honom i första rummet på Förslaget till de nu i fråga varande Syslan. — Emedertid, och ehuru öppet jag erkänner denna Magister Docens Geijers öfverlägsenhet kan jag likväl ej neka, at det i 2:ne afseenden skulle synas mig önskeligt, at Han genom utsigter till någon annan mot Hans förtjenster mera svarande befördran funne sig föranlåten at mindre eftersträfvu den, til hvilken Han nu anmält sig såsom Sökande. Dels skulle det nämligen för vetenskaperna vara förmonligast om Herr Magister Docens Geijer sattes i stånd at helt och hållet, och för alltid egna sig åt den af dem, til hvilken Han synes äga den

¹⁹ Avhandlingen var tryckt i Uppsala. Wallman (1792—1853) var knuten till Götiska förbundet. Blev sedermera lektor i Linköping och kyrkoherde, medarbetare i Iduna; blev ledamot av Vitterhetsakademien.

²⁰ Filosofiska fakultetens protokoll den 1 juni 1814 (UUA). Utdrag därur i UK:s arkiv E II: 55, Inkomna skrivelser 1814 (RA).

²¹ Geijer stod före Grenander redan i fråga om det grundläggande fil. kand.-betyget. Geijer hade däri, som vi sett, 2 laudatur, 5 cum laude, 5 approbatur och 2 facile admittitur, medan Grenanders betyg upptog 1 laudatur, 5 cum laude, 3 approbatur och 3 facile admittitur.

sannaste och mäst afgjorda kallelse: dels blefve det äfven derigenom möjligt at utan Hans förörättande, med den nu i fråga varande Syslan belöna Herr Adjuncten Grenanders förtjenster. Ehuru jag på detta Förslag blott kan uppföra denne Sökande i det 2:dra rummet.

I detta Grubbes votum instämde professorerna J. Bredman och Johan Afzelius. På Grenander till första rummet röstade däremot de övriga ledamöterna och detta av skäl, som anförts särskilt av professorerna Lundvall och Biberg. Lundvall framhöll, att Grenander borde sättas främst genom hans oförtrutna möda ”med Studerande Ungdomens dels offentliga dels enskilda undervisning, genom flera fullt godkända specimina samt 2:ne förut erhållna förslag”²² Biberg ansåg också Grenander mest meriterad på grund av hans nitfulla möda till ungdomens nytta och undervisning och med hänsyn till hans långa tjänstgöringstid vid akademien, hela ”11 års lön-lös, med framgång och skicklighet bestridd tjänstgöring”. Biberg betygade, att det utan Grenanders ”nitiska biträde ofta skulle hafva blifvit för mig ensam hardt nära en omöjlighet at bereda de flere ynglingar, som i Statens civila tjenster söka inträde, til en någorlunda skicklig examens afläggande i de stycken som til min Lärare-befattning höra”. Om Geijer säger Biberg bland annat: ”Det vore utan tvifvel en vinning för Philosophien at kunna hoppas få se i sin tjenst använd en man, som redan gifvit Fäderneslandet så många förhoppningar: men om detta icke är möjligt, utan at rycka honom ur en verksamhetskrets, som han sjelf valt, som han med distinction lofvar at upfylla och som redan för sig fordrar en fullt vetenskaplig utbildning: så bör Philosophien, äfven då hon ser sitt hopp förminskadt eller sörjer en förlust, kunna lyckönska sig deröfver, at hon i alla fall i honom har att påräkna en upriktig vän och uplyst älskare, förmoner dem hon sjelf ofta misskänd, måste lära at värdera”.²³

Resultatet blev, att Grenander erhöll 9 röster till första rummet

²² Det var alltså fråga om långvarig och trogen tjänst och inte om vetenskapliga förtjenster! Jfr Schück, H., När Geijer blef professor: Ur gamla papper. Femte serien, Stockholm 1902, s. 108, där Grubbes utlåtande om Geijer utförligt citeras.

²³ Biberg bortser i sitt resonemang, då han sätter Grenander främst, helt och hållet från vetenskaplig skicklighet som befordringsgrund!

på förslaget och 3 till andra, Geijer 3 röster till första och 9 till andra rummet. Det till kanslern för avgörande insända förslaget upptog följaktligen namnen 1. Grenander, 2. Geijer, 3. Enberg och 4. Nensén.²⁴ Kanslern följde sedan majoritetens och utnämnde Grenander till innehavare av adjunktens.²⁵

Efter befordringsärendets behandling i filosofiska fakulteten den 1 juni begav sig Geijer till Stockholm, där han befann sig vid Carl Johans triumfatoriska intåg den 3 juni. Resultatet av intrycken därvid var hans dikt ”Den 3 Juni 1814”, i vilken han bl. a. förklarar att ”mänskor äro bröder”. Dikten upplästes på Götiska förbundets stämma den 11 juni och intogs i Idunas femte häfte. Kort tid efter stämman reste Geijer till Värmland, där han från Skoga brunn i närheten av Uddeholm skrev till Anna Lisa Liljebjörn, att han mädde utmärkt, drack ordentligt och höll god diet samt badade, något som smakade honom så väl, att han tänkte fortsätta med det.²⁶ Han önskade, att fästmon, som då befann sig på Ransäter skulle fara upp till Uddeholm och hälsa på.

I mitten av juli kom Geijer till Ransäter, därifrån han skrev till A. A. Afzelius rörande korrekturen till folkviseutgåvan.²⁷ Han meddelade också, att han under sin brunnskur ”som nyss är slutad” varit alldeles hindrad att sätta handen på papperet till den utlovade inledningen. Tidigast i slutet av augusti skulle han kunna lämna sitt bidrag, ty för det första måste han följa sin fästmö till Persmässomarknaden i Karlstad och för det andra förestod därefter ”ett musikmöte hos Gubben Liljebjörn”, där han var alldeles oumbärlig. Beträffande folkvisesamlingens titel föreslog Geijer ”Svenska

²⁴ Skrivelsen, daterad den 1 juni, till kanslern, finns i UK:s arkiv, E II:55 (RA). Fakulteten meddelade i skrivelsen bl. a., att lönen på adjunktstjänsten visserligen var 65 tunnor men att den inte blev ledig förrän efter adjunkt Hallencreutz' död ”eller då någon af redan varande adjuncter afgår”.

²⁵ H. Schück (Illustrerad svensk litteraturhistoria Bd V, Stockholm 1929. s. 467) kallar Grenander ”en äldre, alldeles oduglig medsökande”. Detta är oriktigt, ty Grenander var en pliktrogen och nyttig medarbetare i den akademiska vingården av för sin tid vanligt akademilärarsnitt. Att han slog ut geniet Geijer var inte hans fel.

²⁶ Geijer till fästmon den 23 juni 1814: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 128. Jfr om brunnsdrickningen även Geijers brev till Jacob Adlerbeth den 17 maj 1814: SS XIII, s. 262.

²⁷ Geijer till A. A. Afzelius den 14 juli 1814: SS XIII, s. 401.

folkvisor från forntiden” eller också rätt och slätt ”Svenska folkvisor”. Om utgåvan och sin inledning ville han ha en del nödvändiga upplysningar, bl. a. ville han genom Hammarsköld få ”en uppsats på hvad i folkviselitteraturen blifvit vidgjordt i Tyskland, England, Skottland, Frankrike, Spanien, Italien, så vidt han känner det”. Vidare ville han veta i vilken utsträckning Afzelius utnyttjat de ”Zetterströmska, Thoméenska och Peringskjöldska samlingarna”. I slutet av brevet meddelar Geijer, att han fått tag i några humoristiska stumpar ”med sina melodier i äkta folksmak” och en riddarvisa med tillhörande melodier.

Afzelius var emellertid otålig, och Geijer skrev till honom från Karlstad i senare delen av juli och meddelade, att han måste ledsga sin fästmö vid Persmässomarknaden, som pågick. Han beklagade förseningen och framförde olika förslag som svar på Afzelius' propåer. Förslaget att dedicera folkvisesamlingen till prins Oscar hade Geijer intet att erinra emot, även om han i allmänhet inte var någon vän av dedikationer.²⁸ Sin inledningsskrift till folkvisesamlingen ”Den gamla nordiska folkvisan” blev Geijer färdig med först i november. Den är daterad den 8 november.

Efter den nyssnämnda marknaden i Karlstad begav sig Geijer med fästmö till det nämnda ”musikmötet” på Odenstad och där-efter vidare till Ransäter. Dit hade även Carl Fredrik med familj anlant på sommarbesök, men de skulle snart fara vidare till Lagerlöfs i Arvika, berättar Geijer för Adlerbeth.²⁹ Även Geijer skulle fara till Arvika ”om en vicka”. Återfärden till Uppsala för höstterminens arbete planerade Geijer att ta över Södermanland med ett besök några dagar på Torp hos den Jennings-Rosenhaneska familjen och sedan genom Stockholm till Uppsala. Carl Fredrik hade haft med sig till Geijer Per Henrik Lings ”Gylfe”. Det är här Geijer yttrar den ryktbara satsen, att han måste bekänna sig ”aldrig sport ett offantligare misstag genomdrifvet med större hårdnackethet”, och beklagar, att Ling slösat ”så mycken talent” på detta sätt. — Geijer berättar vidare, att han rest de 10 milen från Ransäter till Karlstad, där han stannat några timmar för att höra de senaste

nyheterna om aktionen mot Norge. Han redogör utförligt för Adlerbeth för vad han fått veta.

I vilken utsträckning Geijer kunnat följa med de offentliga musikframträdandena i Uppsala under vårterminen 1814 är oklart. Onsdagen den 9 februari framförde Haeffner en fullständig vokal- och instrumentalkonsert med biträde av amatörer i taffelrummen på Uppsala slott. Programmet finns inte publicerat i ortstidningen och det är därför nu obekant.³⁰ Just den 9 februari undertecknade Geijer sin ansökning till adjunkten, och det är därför osäkert om han hade tillfälle att närvara vid konserten före avresan till Värmland.³¹ En ny konsert under samma ledning skulle hållas söndagen den 13 mars men denna måste uppskjutas till onsdag den 16 mars. Liksom den föregående skulle även denna hållas på taffelrummen på slottet. Behållningen skulle gå till ett projekterat arbets- och invalidhus för Uppsala län. Programmet upptog en sinfonie, en aria av Kraus, klaversonat av Haydn, flöjtkonsert av Mozart, trio för röster av Mozart, violinkonsert av Kreutzer och till sist en ”sång i anledning af Swenska Arméens Segrar”.³² Att Geijer skulle ha hunnit tillbaka från sin Värmlandsresa så tidigt, att han hunnit närvara vid konserten är knappast troligt. Däremot har han troligen närvarit vid den årligen återkommande långfredagskonserten (d. 8 april), vilken som vanligt hölls till förmån för arbetsskolan och upptog Ödmanns av Haeffner tonsatta oratorium Försonaren på Golgatha. Den hölls detta år på Gustavianska auditoriet.³³

Om sina egna musikaliska sysselsättningar talar Geijer inte så ofta, men av omnämmanden finner man, att musikintresset följde

³⁰ Upsala Tidning No 12 onsdagen den 9 februari 1814.

³¹ Det kan kanske här i förbigående anmärkas att i samma tidning för den 19 febr. (Diverse Kungörelser) meddelades, att Emanuel Bruzelius hade ett assortiment av tysk och fransk musik till salu under Distingen i Uppsala. Möjligheter att erhålla berömd utländsk musik fanns sålunda i akademistaden.

³² Upsala Tidning No 21 den 8/3 och 22 den 12/3 samt 23 den 16/3 1814.

³³ Upsala Tidning No 29 onsd. den 6/4 1814. Enligt samma tidning för den 4 juni blev behållningen 147 rdr 30 ss. 11 rst., vilket tyder på att konserten var synnerligen väl besökt. Biljetterna kostade nämligen 24 ss. stycket. Om man tar med omkostnaderna i räkningen bör åhörarantalet ha varit mellan 300 och 400 personer.

²⁸ Geijer till Afzelius den 21 juli 1814: SS XIII, s. 401 ff.

²⁹ Geijer till Adlerbeth den 26 augusti 1814: SS XIII, s. 262 ff.

honom hela tiden. Redan ovan har nämnts Geijers medverkan till förberedelserna för långfredagskonserten i Stockholm till förmån för frimurarbarnhuset. Sedan han avslutat arbetet på sin disputationsskrift släppte han sig lös på musiken, som måst åsidosättas under det arbetet. "Min första ledighet", skriver han till fästmän, "har jag begagnat till åter slå några slag på mitt gamla Claver, som länge stått orört. Frukten deraf har blifvit en Fantasi öfver Melodien ur Emoll till Majbetraktelserna, som du känner. Det skall bli någon ting för min snälla flicka. Men spela flitigt! Ty stycket är rätt svårt".³⁴ Med Afzelius utbyter han samtidigt tankar rörande melodierna till folkvisesamlingen. Han undrar om Haeffner har melodien till Rosa Lilla och Konungabarnen, vilka visor han eljest ville visa Haeffner.³⁵ Till Haeffner önskade Geijer att Afzelius skulle sända pengar för hans arbete, då han var i största behov därav.³⁶ Beträffande Svinaherden, Jungfru Gunilla, Lilla Kersten och Herren bold diskuterar Geijer melodierna, vilket visar att han ägnat dem både intresse och tid.³⁷ Han sände Afzelius dessutom både vistexter som han fått tag i och melodier till dessa. Förutom forskningar i utländska folkvisesamlingar sysslade Geijers tankar också med en ny opera: "Säg Haeffner", heter det, "att jag har min operaplan mäst färdig i huvudet".³⁸ Mitt under sommaren fortsatte han insamling för folkvisesamlingen. "Äfven sänder jag," skriver han till Afzelius, "en vacker visa med sin ganska vackra melodi. Bägge behaga mig så mycket att jag ej kan höra dem sjungas utan tårar. — Curieust är att visan är ungefär densamma som en af Herder anford, en öfversättning af en Skottsk ballad ur Percy's reliques etc. . . . Jag har nu flera visor, som jag en annan gång skall sända".³⁹ Atterbom fick i augusti veta, att folkvisorna mer och mer börjat intressera Geijer. Han bad om sin hälsning till Haeffner, som var otålig över att han inte fått något från Geijer. Ett slags plan hade Geijer också uppgjort men blifvit hindrad "af eviga resor och

³⁴ Geijer till fästmän den 18 maj 1814: SS XII, s. 177.

³⁵ Geijer till Afzelius den 22 april 1814: SS XIII, s. 398.

³⁶ Geijer till Afzelius den 17 maj 1814: SS XIII, s. 399.

³⁷ Geijer till Afzelius den 17 maj och 24 maj 1814: SS XIII, s. 399 ff. Till Geijer sände också Afzelius 25 rdr riksgälds avsedda för Haeffner.

³⁸ Geijer till Afzelius den 14 juli 1814: SS XIII, s. 403.

³⁹ Geijer till Afzelius den 21 juli 1814: SS XIII, s. 404.

förströelser" att fullfölja den. Han hoppades att Haeffner skulle "få hösten på sig att arbeta".⁴⁰ Geijer säger intet om vad förslagsplan det var fråga om, men man kan gissa, att det var den ovan i förbigående nämnda operaplanen det var fråga om. Haeffner hade ju tidigare skrivit operor i Glucks anda.

I början av oktober var Geijer åter i Uppsala. Under resan dit hade han även besökt det Hedengrenska hemmet i Risebarga och haft sällskap en del av vägen med Jon Ekmarck, sedermera hans docent.⁴¹ Då Geijer kom till Uppsala, var Johan Tranér redan förordnad att föreläsa i historia under höstterminen, då Fant tjänstgjorde som rector magnificus.⁴²

Professor Fant, som Geijer genast uppsökte, berättade att han starkt övervägde att ta avsked från professuren men tänkte till en början blott anhålla om tjänstledighet under vårterminen 1815, då Geijer skulle få vikariera. Sina föreläsningar, som då skulle börja, måste Geijer förbereda redan under höstterminen, varför han skulle få mycket att göra. Man antog, att N. M. Tannström sedermera skulle bli hans svåraste medtävlare om professuren, när denna blev ledig, men detta rykte trodde Geijer inte mycket på. Han skulle dock skriva till Tannström, som var en gammal god vän, och höra om ryktet hade någon grund.

Ännu i början av november hade han inte hört något från Tannström, men han satt dagarna i ända och skriv på de kommande föreläsningarna. "Jag kommer att göra mig mycket besvär med dem; ty af den sensation de göra beror mycket; i synnerhet som jag aldrig förr hållit några", säger Geijer.⁴³ En vecka senare skriver han och redogör för sina dagliga bestyr. Något hus där han förtroligt umgås har han inte. Till Ärkebiskopen var han dock bjuden. Bland de vänner som besöker honom, uppräknar han de gamla, Josef Höijer och Severin Löwenhjelm samt en ny, poeten Atterbom, som han blifvit mycket god vän med.⁴⁴ Ännu en vecka senare

⁴⁰ Geijer från Värmland till Atterbom den 27 aug. 1814: SS XIII, s. 337 f.

⁴¹ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 11 okt. 1814: SS XII, s. 178 f.

⁴² Om förordnandet av Tranér se filosofiska fakultetens protokoll den 10 aug. 1814 § 1 (UUA).

⁴³ Geijer till fästmän den 1 nov. 1814: SS XII, s. 180 f.

⁴⁴ Geijer till densamma den 8 nov. 1814: SS XII, s. 181 ff. Att Geijers ekonomi var ganska ansträngd framgår av ett brev den 17 oktober (Jfr Stiernstedt, W.

meddelade han, att han var bjuden till Carl Fredrik och Sophie i Stockholm för att se på högtidligheterna vid kronprinsens återkomst från Norge och till prosten Schwerin i Sala. Men han reste ingenstädes utan stannade vid sin föreläsningsskrivning i Uppsala.⁴⁵ Efter ytterligare en vecka svarade Geijer på ett brev från fästmän. Hon hade omtalat, att hans yngste bror Bengt Gustaf, som gick i Karlstads läroverk och var inackorderad hos Axel Fryxell, hade fått mässlingen. Geijer satte sig med anledning härav i förbindelse med Fryxell och bad honom att om möjligt skaffa en hygglig gymnasist att läsa med brodern under sjukdomstiden. Geijer kände sig tydligen stå i faders ställe för den faderlöse. Geijer meddelade fästmän vidare, att professor Zetterström, "den lärdaste läkare i hela Sverige" var en av hans nära vänner i Uppsala men att han var illa sjuk.⁴⁶ Om sitt eventuella vikariat för Fant berättade Geijer i slutet av november, att Fants tjänstledighet ännu icke var avgjord. Fant önskade få ett formligt uppdrag att ge ut handlingar ur den Nordiska samlingen. Han ville inte att det skulle heta, att han tagit ledigt på egen begäran. Vad som var säkert var, att Fant både ville ha tjänstledighet och sedan avsked, "om han kunde få det under någon hederligare form, på hvilken han sätter värde".⁴⁷ I början av december underrättade Geijer Adlerbeth, från vilken han fått en inbjudan att komma till Stockholm, att han inte kunde komma, emedan arbetet i Uppsala räckte till jul. Geijer berättar för vännen:

Du vet att det är ifråga att jag skulle för nästa termin förestå Historiska föreläsningarna i fall Fanten får tjänstledighet. Detta lär ej ännu vara avgjort. Emellertid är det på hans egen tillsägelse som jag bereder

Gordon, a. a. Bd I, s. 139), i vilket han omtalar, att "Noterna äfven är obetalda" och att detta hade inträffat inte på grund av glömska utan på grund av brist i kassan. Han sände därför 20 rdr riksgälds att gälda skulden. Pengar hade han tydligen fått vid ankomsten till Uppsala av sitt Rosenhanestipendium, som ju gav honom 112 rdr riksgälds i terminen. Möjligen kan det också gälla inkomster av Iduna, som gick ekonomiskt bra.

⁴⁵ Geijer till fästmän den 15 nov. 1814: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 141 f.

⁴⁶ Geijer till densamma den 21 nov. 1814: ibidem s. 144. Prof. Zetterström är bl. a. bekant genom sin stora bokdonation till Jämtlands bibliotek, vars grundare han därmed blev.

⁴⁷ Geijer till fästmän den 29 nov. 1814: ibidem s. 145 f.

mig att läsa. Jag är således sysselsatt med en öfversigt öfver skandinaviska folkens Historia till Kalmarunionens upplösning (så ämnar jag annoncera mina föreläsningar) och sitter ännu fast i förberedelserna. Den äldsta Historien är ett chaos, hvaröfver jag hissnar ju mer jag tränger in i den. Gud vet hur jag der skall få någon reda!⁴⁸

Märkligt är, att Geijer här förbereder sina föreläsningar på ett helt nytt område. Han hade ju tidigare sysslat med arkivforskningar rörande 1700-talets begynnelskede och Karl X:s historia. Detta tyder på att de nämnda arkivforskningarna befann sig så i sin början att han inte på dem kunde bygga föreläsningarna.

Geijer bad Adlerbeth att göra vad han kunde genom Rosenstein för att få Fants tjänstledighetsplan att lyckas och upprepar: "Fanten lär vilja ha denna tjänstledighet såsom ett *uppdrag* för utgifvandet af handlingar i Sv. Hist:n, och ej på *begäran*. Hvad som är säkert är att han alfvarsamt önskar den, och äfven vill mig väl". Geijer önskade också att vännen skulle undersöka, vad som låg bakom ryktet, att Tannström tänkte söka professuren, om den blev ledig. Själv hade han inte fått något svar på sin hänvändelse i brev.

Med Lings *Eilif* var Geijer "högst missnöjd". Versifikationen var ändå den bästa men plan, karaktärer etc. misslyckade: "Hur man med en så högljudd profession af ärkenordiska tänkesätt så kan misshandla det nordiska hjertelifvet, hur man af den Herlige Olof den Helige kan göra en sådan ynkrugg öfvergår mitt förstånd". — Till sist framhöll Geijer att även om han inte kunde komma till Stockholm till Luciadagen som vännen önskat skulle han komma till den 16 dec., då Göran Gustaf Ugglas bröllop med Marie Dellvik skulle ära rum. Han hade nämligen "med handslag" givit sitt löfte att då närvara.

I december ägde också förlovning rum mellan Geijers yngsta syster Lotta och kapten Johan Wilhelm von Heland. De gifte sig sedan det följande året. Till giftermålet gav Geijer sin "innerliga välsignelse". Såsom äldste broder stod han så att säga i fars ställe. En annan glädjande underrättelse för Geijer var, att brukspatron P. A. Hülphers spekulerade på att köpa Ransätters bruk. I och med försäljningen skulle Geijer få ut några tusen riksdaler av sitt fars-

⁴⁸ Geijer till Adlerbeth den 2 december 1814: SS XIII, s. 264 f.

arv och detta tillsammans med fästmöns morsarv skulle sätta honom i stånd att gifta sig strax.⁴⁹

Ärkebiskop Lindblom, universitetets prokansler, intervenerade hos t. f. universitetskanslern M. F. Brahe i frågan om Fants tjänstledighet, vilken fråga skulle föredras inför kronprinsen, så snart han kom till Stockholm. Fants inlaga i ämnet renskrev Geijer, och den skulle inlämnas så snart man under hand blivit säker om bifall. Tranér förnyade sitt löfte att inte söka vikariatet. Då Geijer den 16 dec. reste till Stockholm, skulle han själv tala med Tannström om dennes planer. Vad som var säkert var, att Fant efter erhållen tjänstledighet inom kort skulle ta avsked från professuren. På grund av Stockholmsresan och de angelägenheter som var i gång kunde Geijer inte denna jul ”surpressera” vännerna i Värmland med att komma hem. Förutom till Stockholm var han också inbjuden till prosten Schwerin i Sala till jul. Någon resa dit blev inte heller av.⁵⁰

Efter ankomsten till Stockholm gjorde Geijer ett flertal uppvaktingar. Han talade med Tannström, och denne försäkrade att han inte skulle söka professuren. Universitetskanslern försäkrade, att om filosofiska fakulteten föreslog Geijer till Fants vikarie, så skulle han bli förordnad.⁵¹ Julafton firades hos Carl Magnus Robsahms. Juldagen var Geijer hos von Schinkels på middag. Där prövade han ett nytt flygelpiano, just hemkommet från England, som var ett ”förträffligt instrument”. Schinkels hade varit mycke älskvärda. Även hos kommerserådet Peterson hade Geijer varit, och gossarna Jacob och Lars hade bett få hälsa till Värmland: ”Jacob

⁴⁹ Geijer till fästmön den 6 dec. 1814: SS XII, s. 183 f. Förhållandet var tydligen det, att Emanuel förvaltade Ransäter för sterbhusets räkning. Eftersom syskonen var sex stycken, skulle på var och en av dem vid moderns bortgång komma ett arv av c:a 7000 rdr, om bruket såldes för c:a 44000 rdr. Emanuel ansåg sig inte kunna med ett arv av c:a 7000 rdr överta bruket och balansera en skuld till syskonen på c:a 37000. Han förvaltade därför bruket tills vidare för sterbhusets räkning och avvaktade att någon köpare med kapital skulle infinna sig. Sedan bruket några år senare sålts, fortsatte Emanuel som bruksförvaltare men då för ett bruk under Uddeholm såsom vi sett i det föregående. Att överta ett till syskonen högt skuldsatt Ransäter var säkert inte lockande för någon av dem, helst som de övriga i likhet med Erik Gustaf snarast ville få ut sin andel.

⁵⁰ Geijer till fästmön den 13 dec. 1814: SS XII, s. 184 f.

⁵¹ Geijer till fästmön den 22 dec. 1814: SS XII, s. 185 ff.

är lika liten. Lasse har vext om honom”.⁵² Också hos vännen Nils Wilhelm Stråle och hans maka Regina Lovisa Lagerhjelm hade Geijer varit gäst. Bland litterära nyheter omtalar Geijer ett brev han fått av friherrinnan Ramsay med den medalj, som slagits över hennes stupade söner, vidare nämner han provpsalmbokens utgivning — 4 av hans psalmer fanns med — och *Wikingens* översättning till engelska. I England sjöngs dikten på sin originalmelodi.⁵³

Höstterminen 1814 fick Geijer inte så mycket tid för musikaliska angelägenheter. I några av breven till Anna Lisa Liljebjörn avhandlas dock en del musikaliska frågor. Till det musikaliska gebitet kan man räkna hans dikt i folkviseton ”Den lille kolargossen”, som inspirerats av arbetet med folkvisesamlingen och som trycktes i *Poetisk Kalender* 1815. Den tillkom vid jultiden 1814.

Det offentliga musiklivet i Uppsala tycks inte heller ha varit särskilt livligt denna höst. En stor vokal- och instrumentalkonsert hölls dock den 23 oktober under Haeffners ledning. Programmet upptog 1. Symfoni, 2. Sonat för fortepiano med flöjtackompaniment av Steibelt, 3. Violinkonsert av Rode, 4. Basaria ur operan *Oedipe*, 5. Flöjtkonsert av Müller, 6. Trio för röster ur nyssnämnda opera, samt till sist 7. Final.⁵⁴ Geijers nära musikaliska samarbete med Haeffner denna tid gör det sannolikt att han var närvarande, om det inte rent av var han som spelade fortepianosonaten.

Strax före trettondagen var Geijer åter i Uppsala. I brev den 10 januari beklagar han, att han inte träffat Emanuel och därför inte visste något om ”resultatt i den andra saken” dvs. Ransäters försäljning. Den 11 januari skulle Fants tjänstledighetsansökan föredras i statsrådet och efter någon dag skulle man ha beslutet i Uppsala. Säker var han att bli föreslagen som vikarie av fakulteten, och kanslerns löfte om förordnande hade han ju redan fått.⁵⁵

⁵² Vi får här en glimt av Geijers alltid varma intresse och känsla för barn!

⁵³ Geijer till fästmön den 29 dec. 1814: SS XII, s. 187. Friherrinnan Ramsays brev till Geijer finns bevarat. Det är daterat den 14 nov. 1814. Sign. G 85/b (UUB).

⁵⁴ Uppsala Tidning No 34 lörd. den 22 okt. 1814. Musikaliska frågor berör Geijer i brev till fästmön den 13/12 och 29/12 1814: SS XII, s. 184, 188.

⁵⁵ Geijer till fästmön den 10 jan. 1815: SS XII, s. 189. Här kan i förbigående nämnas, att Geijer efter återkomsten till Uppsala 1814 tog en allt livligare del i

Den 11 januari beviljades också Fants ansöking vad rörde föreläsningarna. Däremot skulle han trots att han inte önskade detta behålla jus examinandi.⁵⁶ Med anledning av beslutet anmodade kanslern consistorium academicum att efter filosofiska fakultetens hörande föreslå "någon skickelig person, som under den 11 jan. Prof. Dr Fant allernådigst beviljade tjänstledighet, bestrider de offentliga Föreläsningarna i Historien".⁵⁷ Ärendet upptogs följaktligen av filosofiska fakulteten vid sammanträde den 1 febr., varvid dekanus berättade, att han tillfrågat "Litt. Hum. Adjuncten" Johan Tranér, som hållit de historiska föreläsningarna under höstterminen, om han vore villig och beredd att fortsätta denna termin.⁵⁸ Denne hade emellertid förklarat sig vara så upptagen, att hans tid icke medgav honom att åta sig uppgiften. Dekanus hemställde därför om inte fakulteten till dessa föreläsningars bestridande ville föreslå docenten i universalhistorien magister Erik Gustaf Geijer. Och som bemäde magister docens, heter det i protokollet, "förklarat sig både villig och beredd at åtaga sig ofvannämnde offentliga Historiska Föreläsningar, samt dessutom på et ganska fördelaktigt sätt gjort sig af Faculteten känd, så lemnade Faculteten med nöje sitt bifall dertill".⁵⁹ Under hänvisning härtill beslöt akademiska konsistoriet den 13 febr. att föreslå kanslern Geijer som vikarie.⁶⁰ Kanslerns bifall följde den 23 i samma månad och med-

Uppsala läsesällskaps verksamhet och att han snart blev en av de ledande i sällskapet.

⁵⁶ I sin tjänstledighetsansökan i december 1814 framhöll Fant, att vikarien på tjänsten inte bara borde föreläsa utan även inneha jus examinandi; han skulle eljest komma att "sakna åhörare och eftertryck i sitt kall" (U 143 a, fol. 18: Handlingar angående utgifvandet af Scriptorum rerum suecicarum medii aevi, UUB). I båda avseendena profeterade Fant oriktigt, ty någon brist på åhörare kom Geijer inte att lida av liksom inte heller av något "bristande eftertryck i sitt kall".

⁵⁷ t. f. kanslern Magnus Brahes skrivelse den 23/1 1815 till akademiska konsistoriet: Kanslersbrev 1815 (UUA).

⁵⁸ Tranér hade kort tid förut erhållit professors namn. Han hade blivit förbigången av Josef Höijer vid tillsättningen av professuren i grekiska.

⁵⁹ Filosofiska fakultetens protokoll den 1 febr. 1815 § 4 (UUA).

⁶⁰ Konsistoriets skrivelse den 13/2 i UK:s arkiv, E II: 56 (RA). Utdrag ur fil. fak:s nyssnämnda protokoll följde som bilaga.

delades konsistoriet genom en skrivelse av samma datum.⁶¹ Skrivelsen föredrogs i filosofiska fakulteten den 1 mars, då det antecknades, att magister docens Erik Gustaf Geijer skulle "bestrida de offentliga Föreläsningarna i Historien under Prof. Dr Fants tjänstledighet".⁶² Därmed kunde Geijer börja sina ryktbara föreläsningar den 6 mars 1815.⁶³

I väntan på den här relaterade tågordningens resultat hade Geijer en hel del att bestyra. Enligt brev till fästmän hade han haft bröderna Carl Fredrik och Emanuel hos sig, och man hade haft rätt roligt med "samtal om affärer och glam om muntrare saker". Man hade gemensamt upprättat ett försäljningskontrakt på Ransäter, däri moderns rättigheter särskilt uppmärksammas. Ur syskonens synpunkt var alltså frågan om Ransäterns försäljning klar. Det viktigaste fattades dock: köparen Hülphers hade "ännu ej deciderat sig". Obeskedligt vore det dock, om han "efter att ha inledt Emanuel i så mycken kostnad skulle ändra sig". Bröderna trodde och hoppades dock att han skulle göra "alfvare af saken".⁶⁴

I slutet av januari var Geijer bekymrad över ryktet, att Tranér, som förlorat professorskonkurrensen mot Josef Höijer men i stället fått professors namn, skulle ha fått löfte om "nästa lediga profession". Han framlade sitt bekymmer för Jacob Adlerbeth och undrade om ryktet kunde ha någon grund. För vännen rapporterade Geijer också, att skrivelsen om Fants tjänstledighet kommit till Uppsala och att förordnandet som vikarie "med alla formaliteter" säkert skulle dra ut till fram emot mars, med vilket Geijer var rätt nöjd.⁶⁵

⁶¹ Kanslerns skrivelse den 23/2 finns bland kanslersämbetets koncepter: UK:s arkiv, B: 20 (RA).

⁶² Filosofiska fakultetens protokoll den 1 mars 1815 § 2 (UUA).

⁶³ Om föreläsningarna se t. ex. Blanck, A., Adjunkten Geijer i katedern: Bellman vid skiljovägen och andra studier, Stockholm 1941, s. 148 ff. Geijers föreläsningar i denna hans första föreläsningsserie har utgivits av trycket: Ur Erik Gustaf Geijers historiska föreläsningar. Ett urval utgivet av Anton Blanck, Uppsala 1947. Se särskilt Blancks inledning till utgåvan!

⁶⁴ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 24 jan. 1815: SS XII, s. 190. Även i brev till Jacob Adlerbeth den 27 jan. (SS XIII, s. 266) nämner Geijer, att han som hastigast haft nöjet att se sina bröder hos sig. Någon försäljning av Ransäter blev emellertid inte av denna gång. Hülphers drog sig tillbaka.

⁶⁵ Geijer till Adlerbeth den 27 jan. 1815.

I brev till fästmän i mitten av februari berättade han, att han med en vän gjort en mils utfärd utåt landet och att han varit på middag hos Karlskogakyrkoherden Torbjörn Morén, som var i staden ett par dagar under distingen.⁶⁶ Där var många bekanta och det dracks så ansenligt, att Geijer ”kom hem halffull och med en stark hufvudverk”. Han meddelade också att han blivit föreslagen av filosofiska fakulteten till vikarie men att ännu inte alla instanser — konsistorium, prokansler och kansler — sagt sin mening, varför föreläsningarna nog inte kunde börja förrän omkring den 1 mars, vilket var honom ”rätt kärt”. Om framtidsutsikterna yttrade han: ”Jag får nog länge läsa. Här vid Akademien äro mig alla, både lärare och studenter väl bevågna och tillgifna, så att jag väntar mig ett talrikt auditorium, och ifall af snart inträffande ledighet, understöd af den allmänna rösten”. Från Tannström hade han fått försäkringar, som gjorde honom trygg åt det hållet. Tranér kunde inte ta professuren från honom, ansåg han, och den ende konkurrent han därför fruktade var G. A. Silverstolpe i Linköping, vilken dock hade alla röster emot sig i Uppsala.

I ett brev den 21 februari talade Geijer om de goda nyheter han fått från Emanuel om Ransäters försäljning. Om man fick Ransäter sålt, önskade Geijer gifta sig redan till sommaren med ”jungfru Anna Elisabeth Liljebjörn”, vilken han hoppades ej skulle ha något emot det. Det vore visserligen djärft att göra detta på tillgångar, som inte kunde förutses räcka mer än ett par år, men han var uppgiven av längtan och väntan och hoppades att det skulle ge hans ansökning till professuren större vikt: ”Menniskorna ha ändå alltid samvete vid att ruinera en familj. Och denna consideration skall ge mina öfriga, som jag hoppas, lagliga och väl grundade anspråk, större eftertryck”. Geijer fortsatte med att säga, att om han fick pengar för Ransäter, skulle han efter föreläsningarnas slut fara till Jennings i Södermanland och hälsa på och därefter bege sig till Medevi att dricka brunn mest för att få se trakten. Vid pärmässotid skulle han komma till Värmland och gifta sig i all stillhet och tillbringa en månad med de sina. I september ville han åter vara i

⁶⁶ Geijer till fästmän den 14 febr. 1815: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 148 f. Jfr SS XII, s. 190 f.

Uppsala med sin ”älskade hustru” i den anskaffade hyrda våningen.⁶⁷

Sedan förordnandet kommit från kanslern, meddelade Geijer sin fästmö, att han annonserat sina föreläsningar, ”som begynna i nästa vicka”. De behandlade ”Sveriges och Noriges Historia till Calmar Unionens Upplösning”.⁶⁸ Sedan föreläsningarna därefter börjat omtalade han för henne, att åhörarantalet var ovanligt stort, mellan 230 och 240, och dessutom en hel del som inte antecknat sig på åhörarlistorna.⁶⁹ ”Mina åhörare gå till omkring 250, som är ansenligt i Uppsala”, skrev han något senare till Jacob Adlerbeth.⁷⁰ Ägna sig helt åt historien kunde Geijer dock inte. Filosofien fanns fortfarande kvar i blickfältet. I slutet av mars hade han fått höra talas om en skrift av David Munck af Rosenschöld i Lund, i vilken den Schellingska filosofiens förhållande till kristendomen behandlats. Geijer hade sett ett exemplar av den sällsynta skriften hos ärkebiskop Lindblom och önskade ta del av den om inte på annat sätt så genom lån, vilket han hoppades att Adlerbeth skulle kunna förmedla.⁷¹

Även musikintresset tog sin tribut av tid under terminen. Han berättar, att det som vanligt varit mycket musik i Uppsala under distingen. O. Willman hade varit där tillika med Carl Schmaltz, ”en rätt snäll violoncellspelare från Capellet i Stm”. Båda hade hållit konserter och Schmaltz spelat bl. a. Rombergs D-durkonsert, men inte så bra som Knut Liljebjörn kunde spela den.⁷² Dessutom hade det varit mycken privat musik på flera ställen, där han varit med och där han även själv spelat. Den 13 februari hade en akademisk högtidlighet ägt rum med musik och oration för Föreningen

⁶⁷ Geijer till fästmän den 21 febr. 1815: SS XII, s. 192 f.

⁶⁸ Geijer till densamma, odaterat, omkring den 1 mars 1815: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 151.

⁶⁹ Geijer till densamma den 21 mars 1815: SS XII, s. 193.

⁷⁰ Geijer till Adlerbeth den 28 mars 1815 (tredjedag påsk): SS XIII, s. 267. De bevarade åhörarlistorna i UK:s arkiv bekräftar till fullo Geijers uppgifter.

⁷¹ Geijers nyssnämnda brev till Adlerbeth!

⁷² Av detta konserterande under distingen finns blott obetydliga spår i ortstidningen. Konserterna har tydligen kungjorts genom affischer.

(med Norge)⁷³ samt stor middag hos ärkebiskopen.⁷⁴ Även under den första föreläsningsperioden i mars försummade han inte alldeles sin musik. Den tog dock tyvärr bort för mycken tid för honom, "ehuru på ett ganska ostämt klaver", som var fullt av böcker. Han hade "skrifvit och satt 3 nya romanser — äfven en andante med variationer", vilket allt han hade för avsikt att sända fästmän.⁷⁵ Han bad henne också i detta sammanhang att sända honom alla de små sångstycken han skrivit till henne. Han ville nämligen låta revidera dem genom "Gubben Haeffner". Han skulle återställa dem i praktupplaga, när de råkades. — På vårsidan förekom en hel del konserter i Uppsala. Den 20 maj hölls en sådan, vid vilken Friedrich Kuhlau, som anordnade konserten, skulle "låta höra sig på Flygel-Fortepiano". Denna upplysning torde ha lockat Geijer att närvara.⁷⁶ I mitten av juni framförde Kuhlau ännu en konsert.⁷⁷ Även klarinettisten Carl A. Schultze framträdde vid en konsert i orangeriet den 16 juni, och den ovannämnde Carl Schmaltz höll även han ytterligare en konsert den 17 juni, innan musiksäsongen var avslutad.⁷⁸

Bekymmer hade Geijer med Ransäterförsäljningen, som betydde så mycket för honom men som gick trögt. Järnmarknaden var tryckt. Enligt underrättelse från Emanuel bjöds liksom föregående år blott 9:36 rdr banko för skeppundet.⁷⁹ Hülphers uppehöll Emanuel med fördröjande prat. Troligen drog han ut på tiden för att få bättre pris. Till Carl Fredrik hade han sagt, att han ville ge 22000 rdr banko för halva egendomen, och anbudet hade kunnat antas, om det varit allvar med i spelet.⁸⁰ Något senare under ter-

⁷³ I samband därmed såldes i boklådorna "Orden till Sängen i Föreningen" à 2 ss. banko. Se härom Upsala Tidning No 6 den 18/1 1815.

⁷⁴ Geijer till Anna Lisa Liljebjörn den 14 febr. 1815: SS XII, s. 191.

⁷⁵ Geijer till fästmän den 21 mars 1815: SS XII, s. 193.

⁷⁶ Programmet meddelades genom affischer (Upsala Tidning No 40 den 17/5 1815) men publicerades också i ortstidningen (Upsala Tidning No 41 den 20/5 1815).

⁷⁷ Upsala Tidning No 47 den 10/6 1815. Programmet angavs i samma tidning No 48 den 14/6 1815. Repris gavs den 21 juni (samma tidning No 50 den 21/6 1815).

⁷⁸ Upsala Tidning No 47 den 10/6 1815 och No 48 den 14/6 1815.

⁷⁹ Om Ransäters ekonomiska ställning se Olofsson, S. I., a. a., s. 24 f.

⁸⁰ Geijer till fästmän den 4 april 1815: SS XII, s. 194.

minen sade sig Geijer inte ha hört något vidare om försäljningen till Hülphers. Han försökte ta sitt förnuft till fånga och inte låta sitt lugn störas av en pojkes ord och löften.⁸¹

Om föreläsningarna säger Geijer sedan de fortgått någon tid, att hans förråd för dem tog slut fortare än han på förhand hade tänkt sig, varför han hade mycket bråttom att förbereda nya föreläsningar. Om åhörarna säger han:

Mina åhörare tilltaga och ej aftaga, auditorium kan sägas vara öfverfullt, så att många måste stå vid dörren — Af Fruntimmer har jag ofta några. De som varit upp för mig äro Grefvinnan Wrangel, Do Posse, Frherrinnan Sture, Do Cederström, samt ÖfversteLieutenantskan Silfverstolpe.⁸²

Om det intryck föreläsningarna gjorde, rapporterade Geijer för fästmän, att hans reputation och popularitet vid akademien var högre än någonsin. Föreläsningarna hade gjort stor verkan i den vägen. Alla lärarne tycktes vilja honom väl, och studenterna var till den grad tillgivna, att de säkert med största missnöje skulle ta emot en annan lärare i historia: "Gud styre det till det bästa, så voro vi på en gång lyckliga och hjälpta och jag från fattigdom flyttad till ett slags öfverflöd — ty professors lön är en mans goda bärning".⁸³

Efter föreläsningarnas slut för terminen kunde Geijer inte, som han önskade över Stockholm fara hem till Värmland. Han måste vänta på utbetalningen av Rosenhaneska stipendiet, som ju var den enda fasta inkomst han hade, och han behövde det för väl för att ej vänta på det. Midsommartiden var han i Värmland.⁸⁴ Ransäters försäljning hade gått i stöpet och därmed också hans giftermål denna sommar.

Vad som i hög grad intog Geijers tankar under vårterminen och sommaren, var frågan om Fants avgång från professuren. Vid den pågående riksdagen hade motion väckts i prästeståndet om ut-

⁸¹ Geijer till densamma den 11 april 1815: Stiernstedt, W. Gordon, a. a. Bd I, s. 153.

⁸² Geijer till densamma den 4 april 1815: SS XII, s. 194 f.

⁸³ Geijer till fästmän den 9 maj 1815: SS XII, s. 197.

⁸⁴ Även denna sommar drack Geijer brunn i Värmland. Se Geijer till Esaias Tegnér den 29 sept. 1815: SS XIII, s. 216.

givning med statsmål av en aktisamling "Corpus Diplomaticum Rerum Suecicarum", som Geijer kallar den. Om ett statsanslag kom till stånd vare det högt sannolikt, att Fart fick utgivningsuppdraget och att han dåmed också tog avsked och lämnade professuren ledig. Fart ville sålunda "giva sin reträtt på ett humoristiskt sätt, och vilka ha en syn på ett kvartstads- i Lipsala efter afskedet. Då han elst varit förbunden att vandra i ett parstret efter en drottning".⁴⁸

I och med lämnandet av berättade föreläsningarna våren 1815 hade Geijer blivit akademisk lärare i egentlig mening, en befattning som han sedan behöll till avgången som rektor 1846. Medan det i forskningskatalogerna för de följande åren alltså hänfärs till 1810 som åren som berättat, att han sköts docens i historia universitetet. In his discipulis tractanda Hon. Communitatis haec dicitur: "ita, att han skulle stå dem till tjänst som vilka andra kommit, så berse det nu om honom, att han "ob alia rebus Historiarum Professor Ordinarius Universitatis Upsalensis, Eius vix publice docens omni Historiam Scandinaviae usque ad finem Unionis Calmaricae h. XII in Auditorio Gustaviano tradere praecepta, privatis quoque instructione Hon. Communitatis ad hoc non gravabitur".⁴⁹

⁴⁸ Geijer till Jakob Adelsbladh den 9 maj 1815, 55, XII, s. 267. Enligt berättat till Anna Lisa Liljeström samma dag hade Fart begått 2000 riksdaler av skulden för att utgå på 1000 riksdaler. Bristlaget var gott, menade Geijer. "Att ge ut ett par Fuhanters så bra som i vårt förtiga land öfverträffar en mans förmåga, och kan så äka vara publict användbar. Och vi ha den enda Nation i Europa, som vilka en skolan verk af naturen till en Historia". Remissaren av motparten blev, att skolan skulle förbättra sig på grund af Kongl. Maj:ts, som sedermera utgaf 7000 riksdaler för ändamålet.

⁴⁹ Catalogus Praefectorum Upsalens. Magistri Professorum, Upsaliae MDCCCXXI samt katalogerna från till 1815. — Geijers betydande arbete till tjänst ledde utdrag till någon andra åren. Den redigade föreläsningarna i historia han tydligen ansett som högt 1812 kom ut till stund i 1810 på deltagare. Studenterna uttryck naturligt sig befall i kurser av lärare med examensutgå. In Geijers annan auktoritativa brev till Harnhill den 17/11 1812. Anna Benjamin Höger hade på sin tid som en av de första av de följande till sina föreläsningar under docenttiden på den nämnda universitet av best på Höger.

⁵⁰ Catalogus Praefectorum Upsalens. Upsaliae MDCCCXXI. Följande år berättat det om honom "Officia Munitis Historiarum Professores obire justit.

I det föregående har lämnats en tämligen utförlig redovisning för Geijers musikaliska miljö. Vill man närmare få ett grepp om hans instrumentell och vokalmusik såsom den framträdde i kompositionerna är det nödvändigt att vända sig till den musik han hört och upplevt. Man har skäl att antaga, att Geijer allt emellanåt befunnit sig bland de "amatörer", som såsom regelbundet rapporterna ha följande vid de musikaliska evenemangen i Uppsala, även om detta kan naturligt bevisas för något några få fall. Även öfverga anmärkning nämns ytterst sällan, vid namn. Även Geijers inställning till sången och musiken i skolan vilde som uttrykt samma symfonier. De egna musikuppläggningarna i stoderkammare och konsertsal är utgångspunkten för hans grubbler över "hur komerna skall kunna populariseras, givas verkligt tillgänglig och försäljlig afven för folket. För de stora lagren, står dess förordande och uppfostrande inverkan har behållits — utan att på samma gång nödfragas och berättas".⁵⁰

Här skall till oss återna bli några kompletterande drag till historien om Geijers musikverksamhet som den ordinarie professuren. Ännu har tidigare varit efter mindre ingående behandlade av bl. a. John Landquist, Henrik Schück, Fredrik Böttg. Adrian Molin och Bengt Henningson.⁵¹

Den 1 juni 1815 förordnades Geijer till c. o. adjunkt vid akademien av universitetskanslern, vilken "med nöje inhamnat förordades Magister Docens Erik Gustaf Geijer ålagdligt utmärkt beträffande prof af lärdom, flit och skicklighet". Adjunkturen skulle dock inte få "ända Akademien stas till någon gravation", varför Geijer fortfarande hade flöti inkomsterna av sin litterära verksamhet.

Historiam Scandinaviae h. XII in Auditorio Gustaviano publice tradere praecepta Operam Doctoris Hon. Communitatis accomodatior"

⁵¹ Hamilton Gustaf. Annot. I skolordlagen. Mötter och bilder till Erik Gustaf Geijers musikverksamhet, Bd III, Stockholm 1922, s. 377. II. Molin, Tobias, s. 14, s. 140.

⁵² Landquist, John, Geijer (1928) och Geijer (1954); Schück, H., När Geijer blev professor: Ur gamla papper, femte serien, Stockholm 1902, s. 104-123; Molin, Adrian, s. s. 189f, Fredrik, När Geijer blev professor. Svensk Vardag, Stockholm 1922, s. 141. 161. Henningson, Bengt, s. s. s. 48 ff.

främst Iduna, och sitt stipendium Rosenhaneanum att leva på.⁹⁰ Det hade starkt varit på tal, att Fant till docent efter Geijer som sålunda blivit befordrad skulle kalla Johan Henrik Schröder⁹¹ men så blev icke förhållandet. I december kom Fant och Aurivillius överens om att Schröder skulle bli docent i estetik och magister Johan Winbom Geijers efterträdare som docent i historia universalis.⁹² Fant synes under vårterminen 1816 ha funnit det besvärligt att sköta examinationen i historia och anhöll därför åter att Geijer skulle få förestå hela professuren och ej blott föreläsningarna, en anhållan som nu bifölls den 4 april 1816 så tillvida, att Geijer skulle äga jus examinandi "så länge Doctor Fants tjenstledighet varar".⁹³

Sedan professor Fants avskedsansökan blivit bifallen den 22 maj 1816, utgick Geijers vikariatsförordnande.⁹⁴ Filosofiska fakulteten föreslog därför i augusti att Geijer skulle förordnas att förestå professuren till dess den besatts med ordinarie innehavare.⁹⁵ Akademiska konsistoriet följde fakultetens förslag och anhöll hos kanslern att Geijer skulle förordnas. Samtidigt anhöll konsistoriet,

⁹⁰ Avskrift av kanslersbrevet i Cons. Ac. acta 1815 (UUA). Enligt fil. fak. protokoll den 16 sept. 1815 § 2 (UUA) inlämnades då och lades ad acta "Illustrissimi Cancellarii bref d. 1 sistl. Junii med förordnande för Mag:r Doc. Geijer att vara E. O. Adjunct". Jfr Cons. Acad. den 7/12 1815 § 4, och fil. fak. protokoll den 9 dec. § 2, då Geijers adjunktsfullmakt uppvisades. — I ett brev till vännen Jacob Adlerbeth den 5 dec. 1815 omtalade Geijer att han skött föreläsningarna för Fant i ett helt år "utan att derföre njuta en styfver" och att han av denna anledning hade föga lust att fortsätta. Fant kanske åter uppträdde i sin kateder "för att dö där".

⁹¹ Se Geijers nyssnämnda brev till Adlerbeth!

⁹² Se Cons. Acad. brev till kanslern den 14 dec. 1815: UK:s arkiv E II: 56 (RA).

⁹³ Kanslersbrev den 4 april 1816 (UUA). Cons. Acad. protokoll den 23 mars och 20 april 1816 samt fil. fak. protokoll den 11 april 1816 § 3 (UUA). Jon Ulrik Ekmarck omtalar (a. a., s. XXIV), att Fant skall ha yttrat, "det han icke längre ville befatta sig med några Examina, emedan Herrarne redan kunde honom utantill (hvari han och hade rätt)."

⁹⁴ Jfr Geijer till fästmän den 28 maj 1816: SS XII, s. 216. Redan i februari inlämnade Fant sin ansökan om avsked, sedan Kongl. Maj:t den 17 jan. på Hans Järtas förslag beviljat 7000 rdr till utgivningskostnaderna och ett par veckor senare lämnat Fant redigeringsuppdraget.

⁹⁵ Fil. fak. protokoll den 26 augusti 1816 § 1 (UUA).

att Johan Tranér skulle förordnas att bestrida föreläsningarna i estetik under höstterminen, då Aurivillius tjänstgjorde som akademiens rektor.⁹⁶ Härpå följde kanslersförordnandena helt i överensstämmelse med universitetets önskemål.⁹⁷

Under sommaren och hösten drog det då ihop sig till konkurrens om den lediga historieprofessuren. Den 12 juni inkom Geijer till filosofiska fakulteten med begäran om fakultetens "vitnesbörd om de Lärdomsprof, hvilka Han vid denna Kongl. Akademien aflagt, samt om de öfriga förhållanden, under hvilka Han varit Faculteten känd".⁹⁸ Fakulteten uttalade, att "bemälte Adjunct i flera års tid under anständigt uppförande med lyckeligt snille och berömlig flit" idkat studier vid universitetet, att han blivit filosofie kandidat den 12 febr. 1806, filosofie magister i juni samma år och att han försvarat sin dissertation 1808. Han hade förordnats till docent i historia universalis 1810, "i hvilken Lärdomsdel Han sedermera med berömlig flit och skicklighet gagnat den Studerande ungdomen". År 1814 hade han med "hedrande färdighet" försvarat sin "med lärdom och granskning författade Dissertation De Jure Naturae qua ratione hactenus tractatum fuerit, P 1", och i anledning däraf uppförts i andra rummet å förslaget till den lediga filosofiska adjunkturen. Under professor Fants ledighet, som ännu fortvarade hade Geijer 1815 förordnats att bestrida de historiska föreläsningarna, "hvilka Han sedermera med berömlig skicklighet, utmärkt förtroende och Studerande ungdomens nytta hållit, samt, enligt Illustrissimi Cancellarii höggunstiga förordnande den 4 april innevarande år med förenadt Jus examinandi så väl i Faculteten, som Consistorium Academicum sedan Han förut den 1 Junii 1815 blifvit förordnad at vara Extra Ordinarii Adjunct vid Philosophiska Faculteten". Detta skulle meddelas Geijer genom utdrag av protokollet.⁹⁹

⁹⁶ Cons. Acad. protokoll den 30 aug. 1816 § 15 (UUA). Konsistoriets skrivelse i ämnet finns i UK:s arkiv, E II: 57 (RA).

⁹⁷ Kanslersbrev den 16 sept. 1816 (UUA). Finns även i UK:s arkiv bland ämbetets koncepter, B 20 (RA).

⁹⁸ Fil. fak. protokoll den 12 juni 1816 § 3 (UUA). Jfr det protokollsutdrag, som Geijer fick och som han bifogade till ansökningsen till professuren: Akten om historieprofessuren bland UK:s skrivelser till Kongl. Maj:t 1817 (RA).

⁹⁹ Utdraget i original och med fakultetens sigill och undertecknat av professor

Till historieprofessuren anmälde sig sex sökande: titulärprofessorn och adjunkten Johan Tranér, e. o. adjunkten Erik Gustaf Geijer, lundaprofessorn A. O. Lindfors samt docenterna Joseph Wallin, O. M. Ullgren och Johan Henrik Schröder.¹ Av dessa var det blott de tre förstnämnda som diskuterades, och ingen av de tre sistnämnda kom på allvar i fråga. Under hösten speciminerade Geijer med sin uppsats "Den skandinaviska halvön", införd i Idunas sjätte häfte, och den 9 november presiderade han för en av honom författad latinsk avhandling "De mutationibus imperii in Suecia ab extincta familia Lodbrokiana usque ad dominationem Folkungorum". Redan den 28 juni hade han inlämnat sin ansökan till rektor och konsistorium om att få ett rum på förslaget till professuren. Han anmälde därvid sin önskan att "genom utgifvande och försvarande af en Academisk Afhandling" ytterligare göra sig

P. Svedelius, "Philos. Fac. Notar.", finns i den nyssnämnda skrivelsen rörande professuren i UK:s skrivelser till Kongl. Maj:t 1817 (RA). Den 6 juli 1816 gifte sig Geijer hemma i Värmland med Anna Lisa Liljebjörn. Han ansåg sig visserligen säker om profesuren men räknade med att om han också inte fick den, skulle han få åtminstone en adjunktur med 65 tunnors lön. Dessutom skulle han troligen under sådana förhållanden få behålla stipendium Rosenhaneanum, som varit hans säkra inkomst under de senare åren jämte honoraren från den litterära verksamheten. Han kunde dessutom räkna på makans morsarv samt hans egen del i Ransäter vid dess försäljning, som man ansåg nära förestående. Giftermålet var följaktligen inte ett så stort ekonomiskt vågspel som åtskilliga Geijerbiografer antagit. Jfr Svanberg, Gustaf, Redovisning för en lång lefnad, Uppsala 1949, s. 143. — En rektor hade vid denna tid 80 tunnor och en konrektor 40 tunnor. Geijers lön som universitetsadjunkt skulle följaktligen ha hållit sig på ungefär samma nivå som de bättre betalda lärartjänsterna vid läroverken. Jfr Betänkande af Comitén till öfverseende af Rikets Allmänna undervisningsverk den 20 dec. 1828, Stockholm 1829, s. 215.

¹ Fil. fak. protokoll den 27 nov. 1816 § 3 (UUA). Om stämningen bland studenterna berättar en av åhörarna på Geijers föreläsningar, Jon Ulrik Ekmarck, att han hört en tokrolig magister yttra: "Fan måtte bli professor framför Geijer! Den sloge Studenterna ihjäl". (Ekmarcks brev den 1 nov. 1816: Jon Ulrik Ekmarcks Lefnad, Strengnäs 1837, s. XXVI). Till Lindfors i Lund ryktades det att uppsalastudenterna lovat hälsa den nye professorn — om han inte vore Geijer — med pereat-rop, på vilket rykte Lindfors reagerade i ett brev till L. Hammarsköld med försäkran att studenterna skulle snarast hafva ledsnat att ropa pereat än han att höra dem. (Lindfors till Hammarsköld den 26 dec. 1816: KB. Jfr Wrangel, Evert, Anders Otto Lindfors och götismen: Lindfors, T., Anders Otto Lindfors, Stockholm 1934, s. 196 f.).

värdig den förmån han sökte, varför han anhöll att tid måtte fastställas inom vilken "ett sådant Lärdomsprof bör vara aflagdt".² I sin meritlista anförde Geijer bl. a. docenturen från 1810, förslaget till adjunkten 1814 och att han förordnats att biträda vid utgivandet av *Scriptores Rerum Suecicarum medii avi* samt av Kongl. Maj:t den 1 febr. 1816 utsetts till ledamot av kommittén för detta verks utgivning. Han nämnde sin engelska resa 1809 och 1810 och förordnandet att bestrida de offentliga historiska föreläsningarna alltsedan v. t. 1815 och sin utnämning till e. o. adjunkt 1815 och att han sedan den 4 april 1816 skött även de till professuren hörande examina. Beträffande utgivna arbeten hänvisade han till dissertationerna *De Stilo Historico* 1808, *De Jure Naturae* 1814, var till kom den senare under hösten 1816 hållna disputationen *De mutationibus imperii*.³ Av övriga arbeten upptog han Äreminne över Sten Sture d. ä., prisskriften över inbillningsgåvan, Iduna — en tidskrift för den nordiska fornålderns älskare, Om falsk och sann upplysning, Om historien och dess förhållande till religion, saga och mytologi, Om det rätta förhållandet mellan religion och moralitet, försök till psalmer, *Macbeth* — tragedi av Shakespeare, och svenska folkvisor från forntiden (i samarbete med Afzelius).

Johan Tranér inlämnade sin ansökning den 9 juli och anförde på sin meritlista bl. a.:

Författat en Latinsk Hexametrisk Oration öfver K. Gustaf Adolphi biläger, tryckt i Upsala 1797; Promotus Philosophie Magister 1800; Praesidendo Speciminerat *De Diversis Latinae Linguae Ætatibus* 2 d. 1802; Skyttiansk Docens i Litteratura Romana 1802; Vunnit Andra Guldmaljen i Sv. Academien åren 1805, 1806, 1807; Praesidendo Speciminerat i Grekiskan 28 gånger 1807—1816; Orerat öfver Freden med Ryssland 1810; Speciminerat i Arabiskan: *Erotica e Vate Motanabbi* 1810; Upförd å första Rummet å Förslaget till Grek. & Orient. Adjuncturen 1811; Ut-nämnd till den senare 1812; Anordnad att publice förestå Eloquentiae & Poeseos Profession 1812 et våren 1813; Upförd i andra Rummet å Förslaget till nämnde Profession 1812; Anbefalld att publice föreläsa Historien Hösten 1814; Uppförd i första Rummet å Förslaget till Grekiska Profession 1814; Professor Regius 1815; Utgifvit *C. Tacitus* och *C. Nepos* 1814, 1816; Anbefalld att publice föreläsa i Æstetiken Hösten 1816.

² Geijers liksom övriga sökandenas ansökningar finns i hithörande akt bland UK:s skrivelser till Kongl. Maj:t 1817 (RA).

³ På del I av dissertationen responderade Carl Ludvig Boström och på del II Olof Arrhenius.

Under hösten specimenade Tranér med disputationen *Imperii & Litteraturae Germanicae sub Suevis Imperatoribus fortuna* (Upsaliae 1816).

Anders Otto Lindfors inkom med sin ansökan den 16 augusti, dvs. mer än 80 dagar efter tjänstens ledigblivande, vilket medförde, att en del av konsistorieledamöterna i Uppsala ansåg att den inkommit för sent. Enligt författningarna borde 56 dagar vara den yttersta gränsen. I sin meritlista anförde han, att han blivit docent i pedagogik och didaktik 1803 och i teoretisk filosofi 1805, att han uppförts på förslag till historie- och elokvensadjunkturen samma år och till filosofiadjunkturen 1806, att han undergått examen *juridicum* 1810, att han blivit historie adjunkt 1811, att han förestått historie professuren sedan höstterminen 1811 med undantag av läsåret 1812—1813, att han erhållit professors namn 1814 med säte och stämma i filosofiska fakulteten 1815, att han fått tillstånd att i stället för präst- och pastoralexamina få presidera för dissertationen *De Baptismo Johannis* 1816, att han utnämnts till ordinarie professor i historia 1816 och att han kallats till korresponderande ledamot av uppfostringskommittén och till ledamot av samfundet *Pro Patria*.

I fråga om utgivna skrifter upptog Lindfors dissertationerna: *De Arte Gymnastica*, *De usu ludorum in educando*, *De genere ex analogia ratiocinandi*, *Lineamenta Archaeologiae rhetoricae ex Cicerone et Quintiliano*, *De Autochiria*, *De Civitate Jomensi*, *De usu et necessitate terminorum technicorum*, *De Mediocritate pessima honistatis regula*, *Analecta Historia Academiae Lundensis* och *De Baptismo Johannis*. Ett åminnelsetal: *Memoria Caroli A. Tilander*. Vidare hade han utgivit följande böcker: Översättning av Bröders latinska grammatika, *Index latinitatis in Ciceronis Brutum*, Handbok i romerska antikviteterna och ett svenskt och latinskt lexikon, förra delen 1815.⁴

Granskar man något närmare meritförteckningarna, finner man, att Johan Tranér varit uppförd på två professorsförslag och 1814 stått på första förslagsrummet till professuren i Grekiska. Vid utnämningen 1815 desavouerades Uppsalakonsitoriet och Tranér blev

⁴ Meritförteckningens riktighet intygades av professorerna Anders Lidbeck och C. A. Agardh, Lunds universitets rektor resp. fil. fak. dekanus.

förbigången för Joseph Höijer. Han fick i stället professors namn. Hans meriter tyder på professorskompetens i de klassiska språken — han hade gjort berömda Homerostolkningar, vilka som vi sett även väckt Tegnérns intresse. Även till en professur i estetik torde han enligt tidens sätt att se ha varit kompetent. Däremot var han uppenbart helt inkompetent för en historisk professur. Orationerna över Gustaf IV Adolfs bilägar och över freden med Ryssland får i sådant sammanhang tas från den skämtsamma sidan. Mer beaktansvärd var då hans under hösten 1816 framlagda specimen *Imperii & Litteraturae Germanicae sub Suevis Imperatoribus fortuna*, men denna avhandling hörde närmast till estetiken och icke till historien.⁵ Att han under sådana förhållanden sökte professuren berodde närmast på att han ville få ännu en merit till sin prästerliga befordran — samtidigt med professuren sökte han Säby regala pastorat i Linköpings stift⁶ — och önskade ge Uppsalaprofessorerna ett tillfälle att demonstrera att deras förtroende för honom var orubbat, trots att Kongl. Maj:t förbigått honom — orättfärdigt som man ansåg — vid tillsättandet av den grekiska lärostolen, till vilken han otvivelaktigt var fullt kompetent. Ingen tycks på allvar ha tänkt sig honom som historieprofessor. Kampen gällde Geijer eller Lindfors.

Geijer kunde hänvisa till sitt arbete med *Scriptores Rerum Suecicarum*, till dissertationerna *De Ingenio Medii Aevi*, *De Jure Naturæ*, *De Stilo Historico apud Romanos*; *De Mutationibus Imperii*, vidare till Sten Sture-skriften, prisskriften över inbillningsgåvan, Iduna med bl. a. den intressanta uppsatsen om den Skandinaviska halvön, som förebådade Svea rikets hävder, Om falsk och sann upplysning med avseende på religionen, Om historien och dess förhållande till religion, saga och mytologi, vilka båda sistnämnda arbeten bl. a. vittnade om ett allvarligt försök att intränga i historievetenskapens teori, stridsskriften mot Grubbe, Macbeth som vi-

⁵ Liksom Geijer uppdelade Tranér sin avhandling på två respondenter, Nils Södervall och Anders Magnus Wennersten.

⁶ Jfr Geijer till Adlerbeth den 3 dec. 1816: SS XIII, s. 283. Molin, A., a. a., s. 202. Geijer tycks ha varit tämligen nöjd med att Tranér sedermera sattes i första förslagsrummet. Han hade eljest kunnat fördröja ärendet genom att överklaga placeringen på förslaget.

sade insikt och intresse för engelsk-skotsk historia, och folkvisesamlingen, vilka alla i mer eller mindre grad anlade ett historiskt betraktelsesätt. Beträffande de av Lindfors författade skrifterna kan man i viss mån säga detsamma som om Tranérs. Flertalet är inte av historiskt innehåll utan hör till den klassiska filologien och delvis till teologien och pedagogiken.⁷ Historiskt arbete är *De Civitate Jomensis*, i vilket sägnerna om jomsvikingarna behandlas. Detsamma gäller *Analecta historiae Academiae Lundensis*, som likväl närmast hörde till en estetiska disciplinen. Indexet och Bröders grammatik var översättningar och hörde liksom lexikonet alla till den klassiska filologien. Dit hörde också handboken om de romerska antikviteterna, som enligt sitt företal var en kompilation från tyska verk — Heyne, Siebenkees, J. L. Meyer — och som enligt vad Lindfors själv säger i förordet var avsedd som ett hjälpmedel för ett ”grundligare studium af Romerska språket och Litteraturen”. Lindfors’ senaste arbete, dissertationen *De Baptismo Johannis*, hörde till det teologiska ämnesområdet och hade ingenting med historia att göra. Som reella stöd för en ansökning till professur i *historia* torde endast *Analecta, De Civitate Jomensis* och i någon mån *De Arte Gymnastica* få räknas. En översikt av de sökandes meriter ger alltså vid handen, att Geijer utan konkurrens stod främst och Lindfors därefter, medan Tranér var helt inkompetent för en historisk professur.

Filosofiska fakulteten behandlade tillsättningsfrågan den 27 nov. 1816.⁸ Därvid fick Joseph Höijer i sin egenskap av senast utnämnde professor först avge sin röst. Han anförde:

⁷ I Gabriel Marklins dissertationsförteckning finns på Lindfors’ namn upptaget ett arbete av klart historisk karaktär, nämligen *De Wallensteino Commentarius*. Denna dissertation var emellertid författad av respondenten M. S. Malmström och icke av Lindfors, som därför heller inte tagit upp den på sin meritförteckning. Lindfors’ pro-gradu dissertation *De Gothiis Veteribus* var inte heller författad av Lindfors själv utan av praeses.

⁸ Filosofiska fakultetens protokoll den 27 nov. 1816 (UUA). För det följande se särskilt Henrik Schücks ovan nämnda arbete När Geijer blef professor! Jfr Molin, A., a. a., s. 203 ff. och Fr. Bööks nämnda arbete! En komplikation, som höll på att försena tillsättningsförfarandet var, att även en annan professur samtidigt var ledig vid akademien och ett kungabrev tidigare stadgat, att först måste den ena professuren tillsättas och så därefter så småningom den andra.

Då jag å första rummet å Förslag till den lediga Professionen i Historien upförer E. O. Adjuncten Geijer sker detta med afseende till de lyckligt sammanträffande egenskaper, hvilka efter mitt omdöme göra honom eminent i den ifråga varande kunskapsgren. En vigtig kännedom af Historiens högsta fordringar, en widsträckt beläsenhet, en mångsidig bildning, förenad med en lycklig combinationsförmåga jämte liflighet och en i våra tider sällsynt klarhet och redighet i föreställningssättet synes mig på ett fördelaktigt sätt utmärka de skrifter i och om Historien, hvilka Han tid efter annan utgifvit. Såsom bevis derfor kunde jag anföra flera Hans afhandlingar i tidskriften *Iduna*.

Särskilt att observera var enligt Höijer uppsatsen om Skandinaviska halvön. Dessutom ville Höijer peka på prisskriften om inbillningsgåvan, som utan att vara i egentlig mening historisk visade omfattande historiska insikter, samt på den ”af Philosophiska Fakulteten bewittnade berömliga skicklighet” varmed Geijer i flera terminer skött de offentliga föreläsningarna. I andra förslagsrummet satte Höijer professor Lindfors, som bl. a. genom sin bok om de romerska antikviteterna och sin skrift *De Civitate Jomensis* visat grundlig granskning, samt i tredje rummet Tranér, som skött professuren höstterminen 1814 och för övrigt ”med berömlig flit offrat sin tid åt den studerande ungdomen”. För den nutida betraktaren förefaller Höijers förslag väl motiverat och sakligt grundat, bortsett från att Tranér borde ha förklarats inkompetent till den sökta tjänsten.

Professor Lundvall uppförde Tranér i första förslagsrummet på grund av de olika framstående förslagsrum han fått vid olika befordringstillfällen och med stöd av hans *Dissertatio Imperii & Litteraturae Germanicae*. I andra rummet placerade han Lindfors med särskilt omnämnande av hans romerska antikviteter — att boken var ett rent kompilationsarbete i klassisk filologi och icke i historia låtsades han icke om — och i tredje rummet Geijer, varvid särskilt betonades hans skickliga föreläsningar, hans medarbetarskap i *Scriptores m. m.* Tydligt för att rädda sitt vetenskapliga samvete yttrade han dock som slutomdöme om Geijer, att denne ”med intet skäl kan sättas under någondera af de förstnämnde, om

Geijer som hade gott hopp om professuren önskade avgörande så snart som möjligt för att få ökade inkomster. Han hade som nämnt gift sig under den gångna sommaren och behövde medel till sin bosättnings tryggande.

afseende göres *endast* på directa förtjenster och Lärdomsprof i den *Historiska vetenskapen*".⁹ I Lundvalls uttalande instämde professorerna Bredman, Biberg, Svanberg, Kolmodin och Nordmark samt sedermera vid akademiska konsistoriets sammanträde den 21 december även professorerna Drissel och Hultén. Lundvalls uttalande förefaller något besynnerligt, eftersom det ju dock var fråga om en historisk lärostol vid vilkens besättande de insatser skulle tas i betraktande som gjorts på den historiska vetenskapens område.

Resultatet av omröstningen bland de 11 professorerna i filosofiska fakulteten blev, sedan Aurivillius uppskjutit sitt votum till akademiska konsistoriets behandling av befodringsärendet, att Tranér fick 7 röster till första rummet, ingen till andra och 3 till tredje rummet, och Geijer 3 röster (Höijer, Grubbe, Knös) till första, 3 till andra och 4 till tredje rummet, samt Lindfors ingen röst till första, 7 till andra och ingen till tredje rummet. Josef Wallin erhöi 2 röster till tredje rummet och O. M. Ullgren 1 röst till samma rum. Tre av professorerna (Bredman, Kolmodin, J. Afzelius) uteslöt Lindfors under åberopande av att han inkommit för sent med sin ansökning.

Till avgörande kom förslagsärendet upp i akademiska konsistoriet den 21 dec. 1816,¹⁰ då resultatet av omröstningen bland de 20 professorerna blev, att Tranér fick 13 röster till första rummet, 4 till andra och 3 till tredje rummet, Geijer 4 röster till första (Höijer, P. Afzelius, Grubbe, Knös), 7 till andra och 9 till tredje rummet, samt Lindfors 3 röster till första (Ödmann, Rabenius, Thunberg), 9 till andra och 1 till tredje rummet. Förutom de tre professorer i filosofiska fakulteten, som uteslutit Lindfors tillkom nu ytterligare fyra professorer (Åkerman, P. Afzelius, Winbom, Lundblad) som uteslöt honom av samma skäl. På Tranér och Geijer hade 20 professorer sålunda röstat medan blott 13 givit Lindfors sina

⁹ Lindfors själv yttrade i brev till Lorenzo Hammarsköld den 19 sept. 1816: "Jag vill visserligen ej mäta mig med Geijers snille; det var mina behof (jag tjänar ännu nästan utan lön), som bringade mig till detta försök". Geijer var å sin sida klar över att Lindfors "möjligtvis såsom varande ordinarie professor och äldre skulle kunna taga rummet af mig". Geijer till Adlerbeth den 20 sept. 1816: SS XIII, s. 281.

¹⁰ Consistorii Academici protokoll den 21 dec. 1816 § 7 (UUA). Jfr Protokollet den 10 december 1816!

röster. Av de återstående 7 hade 5 röstat på Josef Wallin och 2 på Ullgren till tredje rummet. J. H. Schröder hade blivit helt utan röster.

Med anledning av omröstningen skrev konsistoriet samma dag till universitetskanslern, överlämnade omröstningsprotokollen och ansökningshandlingarna och avlämnade förslaget, som följaktligen upptog: 1. Johan Tranér, 2. Erik Gustaf Geijer, 3. Anders Otto Lindfors. Konsistoriet anmälde samtidigt, att den till professuren anslagna lönen, 215 tunnor spannmål, "genast ifrån den af Kongl. Maj:t i Nåder utnämnde Professorens Introduktionsdag får af honom tillträdas".¹¹ På konsistoriets skrivelse hade prokansler låtit anteckna: "Med ofvanstående Consistorii Academici Ledamöters pluralitet förenar sig ock undertecknad. J. Lindblom. Pro Cancellar".

Till förslaget torde man kunna göra åtskilliga reflexioner. Man

¹¹ Consistorii Acad. skrivelse den 21/12 1816: UK:s arkiv, E II: 57 (RA). I filosofiska fakulteten hade omröstningen utfallit sålunda:

Höijer:	1. Geijer	2. Lindfors	3. Tranér
Lundvall:	1. Tranér	2. Lindfors	3. Geijer
Bredman:	1. Tranér	2. Geijer	3. Ullgren
Biberg:	1. Tranér	2. Lindfors	3. Geijer
Svanberg:	1. Tranér	2. Lindfors	3. Geijer
Knös:	1. Geijer	2. Lindfors	3. Tranér
Kolmodin:	1. Tranér	2. Geijer	3. Wallin
Nordmark:	1. Tranér	2. Lindfors	3. Geijer
Aurivillius: votum uppskjutet!			
J. Afzelius:	1. Tranér	2. Geijer	3. Wallin
Grubbe:	1. Geijer	2. Lindfors	3. Tranér
Röstningen i akademiska konsistoriet utföll sålunda:			
Aurivillius:	1. Tranér	2. Geijer	3. Lindfors
Åkerman:	1. Tranér	2. Geijer	3. Ullgren
P. Afzelius:	1. Geijer	2. Tranér	3. Wallin
Thunberg:	1. Lindfors	2. Tranér	3. Geijer
Rabenius:	1. Lindfors	2. Tranér	3. Geijer
Drissel:	1. Tranér	2. Lindfors	3. Geijer
Hultén:	1. Tranér	2. Lindfors	3. Geijer
Ödmann:	1. Lindfors	2. Tranér	3. Geijer
Winbom:	1. Tranér	2. Geijer	3. Wallin
Lundblad:	1. Tranér	2. Geijer	3. Wallin

Schücks mening, att en felräkning ägt rum vid sammanställningen av rösterna kan ej verifieras. Jfr Landquist (1924), s. 199, och (1954), s. 115

fäster sig vid att så många av professorerna satt Geijer sist. Detta torde främst ha sin förklaring i att en mycket inflytelserik falang med Sam. Ödmann i spetsen inte ville ha den med fosforister och "novitores" alierade Geijer i professorskretsen. Genom en nedvärdering av Geijer lämnade man de utslagsgivande myndigheterna en möjlighet att utnämna Lindfors och förbigå Geijer utan att detta skulle väcka större uppseende. Att Tranér skulle få professuren hade man som nämnt tydligen ingen tanke på och man ville då demonstrera sitt fortsatta förtroende för honom, även om han icke var historiker. Man fäster sig också vid det förhållandet i förslaget och omröstningen, att icke mindre än åtta professorer, som icke satt Geijer främst utan i 2:dra eller 3:dje rummet, anmält att de inte kunde sätta Geijer *efter någon av dem de satt främst om man tog endast insatser för den historiska vetenskapen i betraktande*. Detta innebar att Geijer jämställdes till första förslagsrummet med dem de satt främst. Under förutsättning att historisk forskning skulle vara utslagsgivande vid professurens tillsättande hade följaktligen inte mindre än 12 röster till första förslagsrummet tillfallit Geijer — alltså mer än hälften av de 20.¹²

Därmed låg ärendet hos kanslern. Om de uppvaktningar för vederbörande i Stockholm som gjordes av Geijer med Jacob Adlerbeths råd har Fredrik Böök skrivit en roande framställning närmast med Adlerbeths dagbok som källa.¹³ Dessa uppvaktningar var så till vida nödvändiga som Geijer till skillnad från Tranér och Lindfors hade oförsonliga fiender både inom konsistoriet i Uppsala och sedan gammalt på inflytelserikt håll i Stockholm. Orsaken var hans filosofiska åsikter och hans vänskap med nyromantikerna.¹⁴ Den

¹² Sakligt sett var Geijers ställning sålunda mycket stark — och icke svag, som Schück och Landquist sökt hävda i sina framställningar av utnämningens ärendet. Svagheten i Geijers belägenhet låg däri, att han hade inflytelserika motståndare, som på för saken helt ovidkommande grunder ville hindra honom från att erhålla professuren.

¹³ Böök, Fr., När Geijer blev professor, s. 141. Geijer uppvaktade också bl. a. Fredrik Bogislaus von Schwerin med ett brev (Henningsson, B., a. a., s. 56 n. 2). Geijer hade tidigare förbindelser med Schwerin och var som vi sett vid ett tillfälle inbjuden att gästa familjen i Sala. Början till bekantskapen var av allt att döma Geijers Schwerin-dikt.

¹⁴ Den i akademiska konsistoriet inflytelserike Sam. Ödmann ogillade och beklagade, att Geijer blivit födordnad som Fants vikarie (Ödmann, Samlade Skrif-

10 februari 1817 överlämnade kanslern ärendet till Kongl. Maj:t för avgörande. Sedan han refererat konsistoriets förslag hemställde han "om icke Eders Kongl. Maj:t, vid bortgifvandet af denna beställning, skulle tackas hafva i Nådigt åtanka Adjuncten Geijer, som med berömlig skicklighet, utmärkt förtroende och den studerande ungdomens nytta flere Terminer bestridt de offentliga föreläsningarne i förenämde Profession, och hvilkens utgifna arbeten bewisa hans lärdom och förtjenster uti Historien," varjämte han även anmälde, att lönen på tjänsten var ledig att tillträdas av den nye innehavaren.¹⁵ Kanslerns uttalande om Geijer innehåller som synes ett direkt citat ur filosofiska fakultetens ovan åergivna utlåtande om honom av den 12 juni 1816.

Utnämningen ägde rum den 12 februari 1817, då Kongl. Maj:t "med Nådigt afseende på Adjuncten Geijers kända lärdom och förtjenster om Historiska Wetenskapen" utnämnde honom till Historiarum Professor med rätt att uppbära den professuren tillkommande lön av 215 tunnor spannmål årligen.¹⁶ Bortsett från att Geijer nu fick en professorslön att leva på i stället för det Rosenhaneanska stipendiet och Iduna, innebar utnämningen ingen förändring i hans undervisnings- och föreläsningsverksamhet. Den fortgick liksom tidigare sedan två år. Den 27 mars höll han sin installationsföreläsning om Europas världsvälde "De principatu orbis terrarum Europae".¹⁷

ter och brev Bd II, s. 329. Jfr Wijkmark, H., Samuel Ödmann, Uppsala 1923, s. 316 ff.). Leopolds inställning till Geijer var sedan gammalt bekant. Jfr Böök, Fr., a. a., s. 143 ff.

¹⁵ Universitetskanslern till Kongl. Maj:t den 10 febr. 1817 (RA).

¹⁶ Se Konunga- och kanslersbrev 1815—1820 (UUA). Om förtrytelsen över Geijers utnämning på många håll ger Fr. Böök (a. a., s. 158) åtskilliga exempel. Exempelvis en sådan man som J. J. Berzelius hörde till dem "som nästan syntes vilja anse Upsala Academi som ett därhus" på grund av den nya skolans framfart.

¹⁷ Cons. Acad. protokoll den 21 mars 1817 (UUA). Jfr föreläsningsdiarierna i UK:s arkiv, F I:22 (RA). Märkligt är att Geijer i föreläsningen talade om friheten såsom samhällsandans livsluft (Forssell, Arne, Geijer som politiker: Hist. Tidskrift 1938, s. 449).

Man kan till sist fråga sig, vad det var som gjorde Geijers undervisning och föreläsningar så uppmärksammade och intressanta. Det synes i detta avseende inte vara någon egentlig skillnad mellan den första tiden, då inflytandet från Schiller gjorde sig så starkt gällande i föreläsningarna och det senare mera sakliga skedet, då han sökte överge det självgjorda sammanhanget i sakerna och strävade att framställa sakernas eget sammanhang.¹⁸ C. A. Hessler har pekat på de talrika hänvisningar till det aktuella skeendet ute i Europa och de aktuella politiska uttalanden, som Geijer lät flyta in i framställningen såsom en av orsakerna. Men detta är nog bara en av förklaringarna. En av åhörarna, Jon Ulrik Ekmarck, som började sina akademiska studier 1814 och följaktligen var ganska ny vid akademien berättar:

Upsala-lifvet är nu rätt trefligt. Hvar och en vandrar sin väg och bivistar särskilda Professorers Föreläsningar, allt efter som han är Filosof (sit venia verbo), Theolog eller Jurist etc. Det är likväl vissa föreningspunkter, der alla Fakulteterne dagligen stöta tillsammans; såsom på gatorna om quällarna, på spisquarterna och i Gustavianum klockan 12 på dagen, under *Geijers* Föreläsningar. Den timmen stå de öfriga Auditorierna tomma. Hela Gustavianum är så fullt, att icke allenast bänkarne äro upptagna, utan flere nödgas stå på gångarna. Samlingen är, utan af-tagande, alltid lika talrik och består icke allenast af Studerande, utan och af Officerare och gamla Baroner, utaf alla åldrar, stånd, ja, till och med af bägge könen (ty det är några förnäma damer som frequentera hans Föreläsningar, under det deras vagnar vänta utanföre Academien). När man hört Geijer, så förefaller talrikheten af hans åhörare icke underlig. Ty jag vet icke, om man kan höra något på en gång intressantare och lärorikare, än hans Föreläsningar. Då de som oftast innehålla saker, hvarom man förut icke vet något, och framställda af *Geijer*, hvad under då, om man anser denna timma såsom en efterlängtd rekreatiostund och för dess skull öfvergifver de öfriga auditorierna, som i jämförelse dermed kunna kallas tråkighetens Tempel.¹⁹

Samma termin berättar en annan av Geijers åhörare, Gustafva Wrangel, om föreläsningen den 14 april: "... i dag, när jag i säll-

¹⁸ Jfr Borelius, Hilma, Geijer och Schiller: Samlaren 1905, s. 77 ff. och Geijers egna uttalanden i Minnen. Se även Böök, Fr., Erik Gustaf Geijer. Minnen. Med inledning av Fr. Böök, Stockholm 1929, s. 103.

¹⁹ Jon Ulrik Ekmarcks Lefnad beskrifven af honom sjelf, Strengnäs 1837, s. XIX.

skap med Charlotte Ingelotz, d'Albedyhll och Cederström var på akademien och hörde Geijer med en entusiasm utan like! Han hade mig två gånger riktigt att gråta".²⁰ En månad senare rapporterade samma brevskriverska: "Charlotte Cronhjelm och jag äro nu de flitigaste Geijers åhörare och hafva deraf obeskriflig satisfaction. Han har nu kommit till Erik Segersäll... Nu ämnar han endast efteråt gifva oss en karakteristik öfver hela den hedna perioden, som han gått igenom. Denna måste blifva högst intressant, gifven af honom..."²¹ Ett år senare åhörde Jon Ulrik Ekmarck åter de Geijerska föreläsningarna och rapporterar om dem:

Mitt största nöje blef äfven denna termin att afhöra Professor Geijers Föreläsningar. De bivistas jämväl af General-Fälttygmästaren Helvigs Fru, den namnkunniga Friherrinnan Amalia von Imhof. Geijer läser nu Gustaf Is historia. Som Gustaf är hans hjelte, så har hans Föreläsningar varit utmärkt förträffliga. I dag slutade han Gustafs historia. När han kom till Gustafs afskedstal till Ständerna blef hans röst darrande, liksom af en ovillkorlig rörelse blottade han sitt hufvud, och med en innerligt rörande och af tårar bruten stämman deklamerade han Konungens tal, så att man trodde sig höra den äldre Gustaf sjelf. — Jag tror ej att många ögon voro torra, åtminstone voro ej mina det — och jag skulle blott hafva önskat, att jag setat i en undagömd vrå, der jag, obemärkt af alla kalla åskådare, kunnat lemna mina tårar fritt lopp; ty det är en obeskrifligt pinsam känsla att, af fruktan för åtlöje, nödgas tillbakahålla sina, nästan med våld frambrutande tårar.²²

Om Geijer i föreläsningssalen berättar Malla Silferstolpe:

Geijer som utom katedern hade en ovanlig figur, kort och undersätsig, med regelbundna anletsdrag, blå ögon med bruna fläckar, en liten näsa, en mun som tycktes beteckna smak för sinnlighet, fulla kinder, kort hals, hög men ej bred panna, syntes då han inkom uti Auditorium för att uppstiga på katedern med hatten på sig liksom en annan man än den, som

²⁰ Gustafva Wrangel till Malla Silfverstolpe den 14 april 1815: Hansson, Albert, Ur romantikens sekretärer, Stockholm 1930, s. 47. Sven Stolpes karakteristik av en del av dessa Geijers tidigare föreläsningar, att de var "stor, patetisk teater" är naturligtvis riktig (Stolpe, Sven, Geijer. En essay, Stockholm 1947, s. 26). Men föreläsningarnas syfte att skapa intresse för historia hos de unga synes ha vunnits. Annat var det på Fants tid!

²¹ ibidem: Brev till Malla Silfverstolpe den 26 maj 1815.

²² Jon Ulrik Ekmarcks Lefnad beskrifven af honom sjelf, s. XXIII (Brev den 19 mars 1816).

bart personliga beröringen mellan åhörare och lärare, synnerligen en *sådan* lärare som Geijer, i sjelfva verket mer än tillräckligt supplerade en mängd mellansatser, hvaraf den skrifna framställningen har behof.

Liksom en del andra som beskrivit de Geijerska föreläsningarna framhåller också Ribbing i sitt förord, att det var "högtidsstunder" att höra Geijer föreläsa.²⁹

Vid mitten av 1840-talet, då Geijers hälsa redan var så undergrävd, att han inte längre förmådde tala i det stora auditoriet Gustavianum, beskriver Johannes Sundblad sitt intryck av en Geijerföreläsning alldeles innan Geijers avskedstagande från professuren:

Kort derefter började föreläsningen. Den hölls ej på Gustavianum — som väl hade kunnat behövas, ty ej hälften af dem, som velat höra Geijer, kom in — utan i det teologiska auditoriet ("Theologicum").

Man stod nästan på hvarandra, man trängdes och man vändades, men allt uthärdades med tålmod, blott för att få höra honom. Geijer föreläste denna termin om "den nya euroeiska odlingens hufvudskiften, med särskildt afseende på de akademiska studierna" . . . efter fyratio år står bilden af honom lika klar, som i den stund jag såg honom Ställningen var ful. Kroppen låg tillbakalutad mot ryggstödet, men så, att endast axlarne vidrörde detta, under det att hufvudet hölls upp-rätt, hvarunder det bildade en trubbig vinkel mot bröstet. I rösten låg något sprucket och grumligt, kanske af tillfällig indisposition, men äfven därför, att rösten af naturen ej hade något sympatiskt eller vackert. Men röst, ställning, rörelser — alla dessa yttre hjälmedel, som medelmåttan ej får underskatta — voro *honom* likgiltiga. Han gick upp i sitt ämne, och snilletts makt att kunna rycka med sig var hans i fullt mått. Man glömde allt omkring sig utom honom. Det föreföll, som om rummet blifvit ljusare.³⁰

Bekant är Carl Rupert Nybloms skildring av Geijers avskedstal vid påsktiden 1846 till Värmlands nation: "Och så talade han", heter det, "det lät som en åska nästan obegripligt för den, som ej förut kände stämman, så slungades orden fram drivna af den inre rörelsen, och denna gripande rörelse meddelade sig blixlikt åt alla. Det fanns ej ett torrt öga".³¹ Bernhard Elis Malmström sökte

²⁹ Ribbing, S., E. G. Geijers föreläsningar öfver Menniskans historia, Uppsala 1856: förordet! Jfr SS X, s. 4, 5 f.

³⁰ Sundblad, J., Upsalalif. Kulturteckningar, Stockholm 1884, s. 368 f.

³¹ Citat från JohnLandquists Geijerbiografi (1954), s. 362. Sven Stolpe (Geijer.

i sitt minnestal över Geijer den 6 juni 1848 att klargöra den hemlighetsfulla, den suggestiva makt Geijer hade över sina åhörare vid föreläsningarna. De gjorde "genom den styrka, hvarmed tankarnes ännu grofhuggna massor framvältades, den djupa känsla, hvarmed hvarje nybruten sanning lyftades i dagen, — de gjorde, säger jag, i denna sin ursprungliga, stundom kaotiska form, ett långt mer gripande intryck än den mest fulländade värtalighet. Hans föreläsningar voro högtider, ej blott genom åhörandet af de snillrika sanningar, som då första gången sågo dagens ljus, utan äfven genom skådespelet af det arbete, hvarmed de framsprängdes ur tankens djup".³² Alla som yttrat sig om saken synes vara eniga om denna Geijers suggestiva förmåga att gripa åhörarnas intresse. De fick en omedelbar känsla av kontakt med en stor, genialisk personlighet.³³

En essay. Stockholm 1947, s. 27) hänför händelsen till 1824, men vid den tiden var Nyblom ännu icke född. Han var nämligen född 1832. Samma missvisande tidpunkt anför Stolpe även i det betydande arbetet "Det svenska geniet och andra studier" (Stockholm 1935, s. 17). År 1846 var Nyblom i 14-årsåldern och ägde då en sådan mognad, att han lade märke till Geijers tal och tog intryck av det.

³²Malmström, B. E., Tal och Esthetiska Afhandlingar, Örebro 1868, s. 125.

³³ Jfr Henningsson, Bengt, Geijersstudier II, Uppsala 1955, s. 8.

VII.

GEIJERS INSTÄLLNING TILL FOLKSKOLA
OCH FOLKUNDERVISNING*Tillbakablick på Geijers studier.*

I likhet med så många andra icke välsituerade studenter fick även Geijer tidigt börja att klara sina studiekostnader själv.¹ Redan under skolåren i Karlstad har han sannolikt gett privatlektioner. Man torde kunna utgå från detta med anledning av att bl. a. den vida mindre begåvade brodern Carl Fredrik tydligen åtagit sig en discipel vårterminen 1800, då han såsom gymnast i Karlstad blev "Hollstens efterträdare" och Geijer önskade honom "allsköns lycka i sitt nya kall".² Samma termin åtog sig också Geijer i Uppsala privatundervisning troligen åt någon därvarande student.³ Om sådan hans undervisning får vi höra talas i flera olika sammanhang. Sålunda var han pianolärare för såväl Olof Nordenfeldt, som började sina Uppsalastudier höstterminen 1803, som för Bernhard von Beskow, som kom till Uppsala 1806 och blev student 1807.⁴ Privat-

¹ I brev till G. Rosén meddelade Tegnér också, att Geijers far var "Bruks Patron i norra delen af Vermland men skall ej vara rik" (Brev den 15/3 1804: Esaias Tegnér's Samlade skrifter (Wrangel/Böök), Bd I, Stockholm 1923, s. 316).

² Geijer till föräldrarna den 16 mars 1800: SS XIII, s. 15. Jonas Hollsten som vid denna tid studerat vid Karlstads läroverk, var jämnårig med Geijer, född d. 20/4 1783. Han inskrevs vid Uppsala universitet den 1/4 1806. Han gick den prästerliga banan. Även H. Schück gör av olika antydningar i Geijers brev antagandet, att Geijer under Karlstadsåren sysslat med undervisning av yngre skolpilar (Geijers ungdomsbrev. Familjebrev av Erik Gustaf Geijer, utg. av H. Schück, 2:a uppl., Stockholm 1920, s. XVI).

³ Många studenter bävade inför de s. k. nationsexamina, som de hade att undergå. Det var därför naturligt att de anlidade någon skicklig student som trimmade dem inför provet.

⁴ Dahlgren, Lotten, Nordenfeldtarna på Björneborg, s. 88. Bernhard von Beskow, a. a., s. 25.

lektioner gav han sistnämnda år även åt studerandena Löfman och Eder. Det är högst sannolikt att Geijer förutom sina egentliga informatorsuppdrag under hela sin studenttid i Uppsala givit piano- och andra lektioner, ehuru detta mera av en slump kunnat dokumenteras blott i en del fall. I ett brev i slutet av h. t. 1800 talar Geijer om att han äger 30 riksdaler men behöver ytterligare 25 rdr till böcker och diverse utgifter, vilka pengar han därför ber fadern sända honom. Det är sannolikt att huvuddelen av dessa 30 rdr härörde från egna inkomster av lektionsgivning.

Från och med vårterminen 1802 synes Geijer själv helt ha bekostat sina studier genom lektioner och informatorsarbete. Denna termin kom nämligen brodern Carl Fredrik till Uppsala för att studera till kameralexamen, och för honom fick Geijer vara studiehandledare.⁵ När Geijer därför i februari 1802, skriver att han erhållit 12 rdr från fadern gällde det nog närmast hyra för rum åt brodern, som då ännu inte hade kommit till staden, och då han i mars tackar för de 25 rdr fadern sänt och i maj för ytterligare 60 rdr samt skickar en tablå över vad som dessutom skulle behövas för terminen,⁶ gällde det levnadsomkostnader för brodern och informatorsarvode för honom själv. Av allt att döma krävde han inte ut allt vad han som informator hade skäl att erhålla. Hade fadern måst söka efter annan informator för Carl Fredrik, skulle det säkert ha blivit åtskilligt dyrare. Informatorskapet för brodern fortgick i tre terminer från och med vårterminen 1802 till och med vårterminen 1803, vid vars slut Carl Fredrik avlade kameralexamen. Som vi sett var det meningen, att Geijer ev. skulle vara borta från akademien läsåret 1803—1804 och då åta sig privatundervisning för någon discipel. Planen härpå gick emellertid om intet. När Geijer därför efter vistelsen hemma i Vermland sommaren och hösten 1803 i och med vårterminen 1804 återupptog studierna i Uppsala, så hade han att räkna med överskott på informatorsarvodet för de tre sista Uppsalaterminerna samt på ersättning för privatlektioner och kunde därmed själv bekosta även denna termins studier.

Vid återkomsten till Uppsala höstterminen 1804 hade han två

⁵ Om han inte varit informator för brodern skulle han naturligtvis ha kunnat anta något annat informatorskap.

⁶ Geijer till föräldrarna den 8/2, 21/3 och 2/5 1802.

disciplar i följe, vilka han skulle handleda i studierna. Det var brodern Emanuel och den unge Carl Wilhelm Heijkensköld. Informatorskapet innebar, att Geijer även nu helt bekostade sina studier utan faderns betungande. Att fadern däremot bekostade Emanuels studier liksom han tidigare bekostat Geijers första akademiterminer och Carl Fredriks tre terminer 1802—1803 är en naturlig sak.⁷

Sedan Emanuel Geijer också han efter tre terminers studier avlagt kameralexamen till julen 1805, fortsatte Geijer sitt informatorskap för Carl Wilhelm Heijkensköld.⁸ När Geijer inför kandidatexamen och promotionen vårterminen 1806 i februari skrev till fadern om att få 15 riksdaler till nödiga utgifter,⁹ eftersom han då så i början av terminen inte kunde skriva till fru Heijkensköld om att utfå informatorsarvodet, är det helt säkert fråga om medel som han haft inestående av sitt arvode för handledningen av Emanuel. Handledningen av den unge Heijkensköld fortsatte Geijer med ända till i april 1807, då han tog ett par andra disciplar om hand,¹⁰ en lektionsgivning, som av allt att döma fortsatte följande termin.

Höstterminen 1807 hade Geijer bortsett från sin lektionsgivning intet särskilt informatorskap. Han torde även nu ha haft besparingar från föregående läsår inestående hos fadern — det synes ha varit vid denna tid som han gav Bernhard von Beskow lektioner i musik. Att han denna och närmast följande två terminerna inte

⁷ Se bl. a. Geijers brev den 9/3 1805 (SS XIII: 45), där han talar om att han bifogar en räkning, om vilken han tidigare skrivit. Emanuel hade då redan fått en del pengar från fadern.

⁸ Fadern synes ha bekostat sönerns studier i Uppsala på det sättet, att Erik Gustaf underhölls där i fem terminer — h. t. 1799 samt de två åren 1800 och 1801 — dock utan informator! — Carl Fredrik och Emanuel i tre terminer vardera, dock så att de därvid hade den äldste brodern som studiehandledare. Därmed synes fadern ha kostat på sina äldsta söner ungefär samma och lika stora belopp. Förmodligen blev Geijer fem terminer utan informator något billigare för fadern än de yngre sönerns tre terminer.

⁹ Geijer till föräldrarna den 17/2 1806.

¹⁰ En del inkomster hade Geijer läsåret 1806—1807 också genom sitt åtagande att vara sponsor för studenterna E. W. Holmstedt och Johan Gustaf Lindberg vid deras inskrivning vid universitetet. Dessutom synes Geijer ha givit viss handledning åt sin blivande svåger Knut Lilljebjörn, som började studierna vid universitetet h. t. 1804, och förmodligen har han fått åtminstone någon ersättning för detta arbete.

åtog sig något egentligt informatorskap hade troligen sammanhang med hans och Ludvig Heijkenskölds långt avancerade planer på att tillsammans göra en utländsk studieresa. Denna måste emellertid höstterminen 1807 uppskjutas till följande termin, men vårterminen 1808 måste den helt inställas på grund av de krigiska förvecklingarna på kontinenten och det ryska anfallet på Sverige. I stället erhöll Geijer vårterminen 1808 stipendium Geijerianum för året, 50 riksdaler banko, samt de outnyttjade stipendiemedlen för höstterminen 1807, som utgjorde 25 riksdaler.¹¹ Höstterminen 1808 torde han ha utnyttjat resten av de informatorsmedel som han från Emanuels studietid hade inestående hos fadern.¹² Emellertid synes han ha fått leva mycket sparsamt och i brev under terminen säger han sig få leva "på sträng förknappning" och talar om "dessa förbistrade tider", då han varken hade tid eller råd att fara hem till Värmland på julferien.

Med 1808 års slut och efter presidialdisputationen var Geijers resurser uttömda och han måste åter ägna sig åt informatorskap, denna gång i den Schinkelska familjen i Stockholm. Det var uppenbart från början meningen, att Geijer och Schinkel så småningom skulle bege sig till Uppsala för studiernas fullföljande. Förmyndarna ändrade emellertid denna plan, som Geijer för de egna studiernas skull tydligen räknat med, och arrangerade i stället resan till England som slutpunkt för den unge mannens uppfostran.¹³ Tjänsten som informator, som tydligen var mycket väl betald, tillträdde Geijer med 1809 års början. Omkring den 1 okt. 1810 efter den engelska resans slut upphörde informatorskapet hos Schinkel, och Geijer kunde genom besparade informatorsmedel åter ägna sig åt sina litterära intressen under resten av hösten och början av vårterminen 1811. I februari var emellertid hans tillgångar slut, och han tog därför åter kondition, denna gång hos Stockholmsgrosshandlaren Johan Christopher Pauli, hos vilken han vistades som

¹¹ Geijer till föräldrarna den 11/4 1808. Jfr stipendielistorna i RA.

¹² Ersättningen från fru Heijkensköld för Carl Wilhelm torde fram till hösten 1807 ha varit tillräcklig för Geijer, varför arvodet för Emanuels tre terminer senare stod till hans disposition.

¹³ Följden härav blev bl a., att Geijer inte kom att fullborda andra delen av sin presidialdisputation. Därav finns nu blott ett fragment, som publicerats av John Landquist i Geijers samlade skrifter (SS I: 466 ff.).

lärare för sonen i huset till fram emot midsommar, då han lämnade tjänsten. Hans ekonomi hade då ändrat sig till det bättre genom utgivningen av Iduna, som var ett lyckokast inte minst ur ekonomisk synpunkt. Tidskriften blev starkt efterfrågad och måste snart utges i ny upplaga. Med från Paulis sparade arvoden och inkomsterna från Iduna kunde Geijer både fara hem till Värmland under sommaren och under hösten återuppta sina studier i Uppsala. Inför utsikterna under hösten 1811 att erhålla en prästsyssla i Norrköping fick Geijer faderns löfte att hålla honom fri från disciplin under den tid han behövde för studier till prästexamen. Detta skulle i så fall ha varit det enda understöd Geijer behövt motta från fadern sedan 1801. För att göra det lättare för Geijer skänkte fadern honom förlagskapitalet till det nya häftet av Iduna, vilket Geijer räknade med skulle ge honom en inkomst på åtminstone ett par hundra riksdaler.¹⁴

Idunas lyckade avsättning och faderns skänkta förlagskapital gav Geijer sådana ekonomiska resurser, att han kunde göra sig fri från ytterligare informatorsåtaganden läsåret 1811—1812. Inför läsåret 1812—1813 hade emellertid tillgångarna så smulnit samman, att han måste se sig om efter och planera för nya inkomstkällor.¹⁵ I egenskap av docent vid universitetet annonserade han i början av höstterminen 1812 sin avsikt att ge en privat och därför avgiftsbelagd kurs i historia vid akademien. Kursen blev emellertid inte av i brist på deltagare. De förutsedda inkomsterna uteblev följaktligen. Så sökte han med de bästa förhoppningar det Gustavianska stipendiet hos Svenska akademien. Med stipendiets något över 70 riksdaler banko jämte inkomsterna av Iduna och lektioner skulle han ha de ekonomiska förutsättningarna för att hålla sig kvar i Uppsala och att forska i Riksarkivet i Stockholm det kommande året 1813. Då stipendiet emellertid gick honom förbi, blev hans ekonomiska ställning kritisk och han måste därför från den 1 april engagera sig på ett år som informator, denna gång hos kommerser-

¹⁴ Geijer till föräldrarna den 19 nov. 1811. Den hjälp Geijer för övrigt erhöi från hemmet i Värmland var, att han fritt fick vistas där under ferierna.

¹⁵ Han synes också ha måst skuldsätta sig något i detta sammanhang, dock "på sådana händer" att skulden icke presserade, som han säger. Sannolikt var det Olof Nordenfeldt som var långivare.

rådet Johan Henrik Peterson, som hade två pojkar, Jacob och Lars, i behov av en informator. Här trivdes han väl med familjen och erhöi t. o. m. 50 rdr i julklapp till julen. Informatorskapet kom dock inte att räcka hela året. På grund av faderns bortgång och begravning lämnade Geijer nämligen sin tjänst i mitten av februari 1814 och for hem till Värmland för att återkomma först i senare delen av mars. Då var också engagemanget nästan till ända. Sedan våren 1813 hade han då fått en fast grund för sin ekonomiska existens i och med Stipendium Rosenhaneanum. Detta jämte inkomsterna av lektionsgivning, Iduna och annat litterärt arbete gav honom de inkomster med vilka han uppehöll sig fram till professorsutnämningen 1817.¹⁶ För sitt vikariat fr. o. m. vårterminen 1815 för professor Fant hade han som vi sett ingen som helst ersättning.

Tager man alltså en översikt av Geijers verksamhet fram till professuren, finner man, att han från och med vårterminen 1802 bekostat sina studier själv genom stipendier, informatorsarbete och litterär verksamhet.¹⁷ Han hade följaktligen redan under studietiden fått stor erfarenhet av vad undervisning ville säga. Han hade också under flera år närmast inriktat sig på att erhålla en lärartjänst vid läroverken. I ett brev till föräldrarna den 14 jan. 1810 säger han med anledning av sin ansökan om docentur: "Hvad jag önskade at kunna sätta i fonden af mina framtida utsigter, vore, jag erkänner det, en Lectorsyssla i Carlstad". Efter utnämningen till docent meddelade han dem vilken glädje den gjort fästmon, ty "att slutligen bli skolmästerska på ett eller annat sätt derpå får hon vara beredd", skrev han, "och till öfning i tålmod och undervisning kan hon begynna sitt prof med mig".¹⁸ Och till fästmon skrev han att han gärna skulle vilja "vara Lector i Carlstad" och gärna övergäve "vettenskapens högre rymder" och avstode från "att säga världen hvad hon *intet vet*, för att i ödmjukhet och flit lära pojkar, hvad vi alla *behöfva veta*".¹⁹ Lärarbanan var alltså den livsuppgift, som Geijer närmast tänkte sig under sina senare

¹⁶ Han måste likväl i väntan på befördran och bättre inkomster öka sin skuldsättning genom ett lån i diskonten på 500 riksdaler banko våren 1814.

¹⁷ Dessutom som nämnt ett par smärre lån och stipendium Geijerianum och Rosenhaneanum.

¹⁸ Brev den 29/3 1810.

¹⁹ Brev den 15/3 1810.

studieår även om planerna sedan förändrades till att gälla universitetslärarens kall.

Det faller av sig självt att den som sysslat så mycket med undervisning som Geijer sålunda gjort, funderat åtskilligt över de problem som därvid upptornar sig i hem och skola. Grundläggande för Geijers tänkande härvid lag är hans alltid demokratiska inställning. I äreminnet över Sten Sture d. ä. talar han om svenskarna som "ett fritt och storsint släkte, naturens fria söner", som Sverige inneslutit inom sina skogar och klippor. Herrar och trålar är det inte fråga om: "Det finns ingen svensk man som är slav". Allmän "medborgerlig frihet" och "medborgerlig anda" är målet. Sten Stures ovanskliga förtjänst var, att "han återgav åt den talrikaste klass av nationen den del den från uråldriga tider ägt i rikets lagstiftning". Geijer upprörs redan som ung student vid betraktandet av herrgårdarnas statarsystem i Uppland, där jorden odlades illa av "Herrgårdsträlars och lättingars händer". Han har hört de "armodets och Hopens suckar", som knappast överröstades av "legde hycklares skrål".²⁰ Även likheten inför lagen hörde till Geijers grundsatser från ungdomen. I ett brev till föräldrarna 1799 relaterar han ett fall, där en föregiven mannamån skulle ha skett till förmån för en baron Cederström — "bara för han var adelsman".²¹ Även om Geijer i detta fall inte yttrar någon egen mening utan blott relaterar nyheter som han fått höra så ger som C. A. Hessler framhållit själva urvalet av dessa nyheter inblickar i Geijers tankevärld.²²

I fråga om studierna menade Geijer som vi sett, att de skulle syfta till duglighet i livet och inte blott till att klara examen. Han hade funnit många academici, som visserligen klarat examen men som likväl var "de största Idioter i allt som äger nytta och tillämpning, som är angelägnast för hvarjom och enom". Detta betonade han i ett brev hösten 1800.²³ Några år senare hade hans åsik-

ter något förskjutit sig och han uttalade då sitt förakt för dem som saknade intresse för studier för deras egen skull: "...man blott springer och lyss och läser öfver för dem som kunna ge ej blott kunskaper utan äfven — hvad bättre är — ett betyg som verkar i en examen — och efter examen? — en syssla, full mage och goda dagar och så döden och den eviga hvilan —?"²⁴ Att lära för livet är avgörande för de unga. Särskilt viktigt härvid är, framhåller Geijer i sin gardualskrivning våren 1805, att ta lärdom av gångna generationer. Seklerna talar alltjämt till eftervärlden, och de unga har alltjämt "historien till läromästare — *semperque memorium vite habemus magistrum*". Att historien i hög grad intresserade Geijer redan vid denna tid avslöjade han hösten samma år i ett brev till vännen Esaias Tegnér. Han framhöll däri, att "Historien får altmer attrait för mig, och jag hoppas att komma att läsa den flitigt".²⁵

Geijers kuratorstesor våren 1806

Ett mera direkt uttalande om undervisning och uppfostran gjorde Geijer i sina teser vid kuratelets tillträdande i Värmlands nation den 6 juni 1806.²⁶ Teserna hade Geijer givit rubriken "Reflexioner öfver studier och deras ändamål".²⁷ Han visar sig här som klar ny-humanist. Medan han i brevet 1800 klagat över de lärda, som var de största idioter i allt som ägde nytta och tillämpning, prisade han nu det mod som sökte "vetenskap och sanning för deras egen skull" oavsett "nyttan" och betonade att detta var "en studerandes rätta värde", tankegångar, vilka han som vi sett varit inne på redan ett par år tidigare. Vad skola och uppfostran beträffade framhöll han, att "Barndomens uppfostran hör till föräldrarnas hus, yng-

²⁰ Geijer till föräldrarna den 21/12 och 28/12 1799. Jfr Olofsson, S. I., a. a., s. 33 f., där det också betonas, att Geijer ägnade arbetarklassens ställning ett livligt personligt intresse och att detta blev en av de viktigaste utgångspunkterna för hans tänkande i samhällsekonomiska frågor.

²¹ Geijer till föräldrarna den 27/10 1799. Kursiveringen av Geijer.

²² Hessler, C. A., Geijer som politiker, Uppsala 1937, s. 13.

²³ Geijer till föräldrarna den 9 nov. 1800.

²⁴ Geijer till föräldrarna den 2 nov. 1804.

²⁵ SS XIII, s. 206 f.

²⁶ Se ovan! Teserna trycktes i Stockholms Posten den 14/6 1806. Genom ett ursprungligt tryckfel har det i allmänhet påståtts att teserna föredragits den 2 juni (Blanck, Hessler m. fl.) men av nationsprotokollet framgår att datum var den 6 juni 1806.

²⁷ SS I, s. 35 ff. Jfr Blanck, A., När Geijer debuterade: Dikt och studie, s. 56 f.

lingens till universitetet". Det enda han hade att säga om den första undervisningen var sålunda att den hörde hemmen till. Emellertid svävar man i okunnighet om huruvida Geijer över huvud taget alls hade den allmänna folkundervisningen i blickpunkten, så helt synes han vara absorberad av den utbildning som förde till universitetet. Han ansåg att ungdomen bättre förbereddes för universitetsstudierna "genom de lägre allmänna undervisningsanstalterna än genom privat information". Han motiverade detta bl. a. med att skolor och gymnasier givit en grundligare kunskap i de lärda språken. "En reform varigenom man inskränkte deras lärande, för att i stället införa många andra saker", som man kallade mera praktiska, "Vore på intet sätt att önska."

Med sina teser gjorde Geijer ett inlägg i en sedan länge pågående diskussion. Man hade på skilda håll uttalat kritik mot skolan för dess pedanteri och den kadaverlydnad den uppamade. Mot denna kritik såsom ensidig hade bl. a. även Geijers lärare Axel Fryxell uppträtt. Han hade starkt betonat fördelarna för de unga av att få gå i en offentlig skola, och även Per Köhlmark hade tidigare förklarat föraktet för den offentliga skolan vara utan reell grund och brännmärkt uppfattningen att även den felaktigaste privata uppfostran vore att föredra framför den offentliga. I den offentliga skolan lärde sig ynglingen tidigt att lyda bestämda lagar och iakttä ordning och skick utan avseende på person.²⁸ Också Nils von Rosenstein betonade vid presidiet nedläggande i Vetenskapsakademien 1796, att man i allmänhet syntes komma till den övertygelsen, "att en allmän undervisning är den bästa" och att den i regel inte kunde effektivt ersättas av enskild.²⁹ På hösten samma år som Geijer framförde sina teser försvarade även Johan Carl Höjer vid sitt tillträde av rektorsämbetet i Uppsala katedralskola skolan mot "De otillbörliga tillmälen, som vanligen göras de offentliga undervisningsanstalterna" (*Vindiciae Scholarum publicarum a vulgi*

²⁸ Köhlmark, P., Utkast til allmänna upfostrans förbättring vid de lägre undervisnings-verken i Sverige, Stockholm 1794, s. 38.

²⁹ Rosenstein, Nils von, Samlade skrifter Bd III, Stockholm 1838, s. 8. I 1724 års skolordning, kap. 2 § 1, som Geijer i annat sammanhang refererar (SS III, s. 245) stadgades, att biskoparna skulle råda och förmana folket, av vad stånd de äro, att hellre skicka sina barn till de allmänna lärostäder, än särskilt antaga præceptorer i sina hus (referat, ej citat!).

in eadem telis).³⁰ För Geijer hade även som ett arv från 1700-talet ett socialt, demokratiskt motiv gjort sig gällande. I ett berömt tal inför Vetenskapsakademien 1767 hade den bekante statsmannen Carl Löwenhielm poängterat vikten av att de olika ståndens barn fick mötas och lära känna varandra under lika förhållanden, då bondpojke och greveson kunde vara lika "nackstyva",³¹ och på 1790-talet framfördes åter liknande synpunkter på den offentliga skolan av Johan Jacob von Bilang. I den publika skolan skulle väl utbildade lärare tillse att grevars ättlingar och torparebarn fick njuta lika anseende, lika rätt och lika bemötande.³²

Geijers åsikter om teori och praktik

I teserna betonade Geijer sin uppskattning av historien. "All praktiskt är färdighet och konst", urgerade han och fortsatte: "Om den såsom praktisk betraktad, finnes egentligen ingen teori. Imellan kunskap och utövning, ligger dock en annan kunskap, som ensam förtjänat heta praktisk, det är historien". Mot den s. k. upplysningen utfärdade Geijer sin krigsförklaring, Problemet hur teori skall förenas med utövning, säger han, "har i våra dagar blivit upplöst på ett eget sätt. Man har gjort all teori till praktik, all praktik till teori. Ingen vetenskap har blivit liden, som ej haft en ögonskenlig och handgripelig nytta. Ingen praktik, knappt något hantverk, har funnits, som likväl ej velat skryta med ett lärt och upplyst utseende. Men detta påfund, som man i allmänhet kallar upplysning, har dock i själva verket varit en dålig sak".

Till denna fråga hur teori och praktik förhåller sig till varandra återkom Geijer i prisskriften om inbillningsgåvan. Han framhöll där, att man menat att samtidens företrädare framför gångna tider skulle ligga i det *praktiska*, men all teori "hon må nedlåta sig så

³⁰ Jfr Uppsala Tidning, 15 Häftet, N:o 3 den 8 nov. 1806 under rubriken *Uppsala*. Wiberg, Albert, Johan Carl Höjer, en gustaviansk reformpedagog, Stockholm 1942, s. 78.

³¹ Löwenhielm, C., Tal om ungdomens upfostran i ett välbestäldt regemente (21/1 1767), Stockholm 1767, s. 36.

³² Bilang, Johan Jacob von, Den sunda filosofien Bd I, Stockholm 1792, s. 46, Bilang var starkt påverkad av franska revolutionsidéer. Åtskilligt gods var dock långt äldre än revolutionen såsom visas av Löwenhielms presidietal.

djupt som möjligt, kan endast ge allmänna regler; hon kan omöjligt uppgiva alla tillämpningens särskilda fall". Det som emellertid förband teorin med praktiken var inbillningskraften som förmodade *försinnliga regeln*. Man hade dock under den gångna tiden sökt göra inbillningskraften så umbärlig som möjligt, och eftersom tillämpning av begreppen gick lättast genom *beskrivning* sökte man "bringa all vetenskap till en blott beskrivning av fakta för att på visst sätt göra teorien handgriplig. Så blev fysiken en blott beskrivning av experimenter. För filosofen blev människan blott den mest sammansatta av alla maskiner, och filosofien bestod i ett uppräknande av de särskilda ting, som för det enkla betraktandet förekommo inom denna maskin. Moralen blev nästan helt och hållet historia, en berättelse om vad människor i alla tider funnit vara bäst och nytigast och som, naturligtvis, även hädanefter skulle bli det. Det var blott den egensinniga matematiken, som alldeles ej ville uppge sina anspråk på att vara ren vetenskap".³³

Även i skriften Om falsk och sann upplysning behandlar Geijer problemet.³⁴ Man hade hävdad, framhåller han där, att "vetenskap som ej stödde sig på erfarenhet och fakta vore ej vidare någon vetenskap". Med en dylik sats "var nu grunden för all vetenskap i själva verket så allmänt fattlig, att den kunde kallas handgriplig och upplysningen var mer försäkrad om framgång än någonsin förr".

Orimligheten i ett sådant resonemang sökte Geijer visa på följande sätt:

Vetenskapen skulle således vara en förklaring av fakta, vilken förklaring själv skulle stödja sig på fakta. Men fakta lär man blott av verkliga erfarenheten. Vetenskapen skulle således blott vara ett annat slags erfarenhet. Detta uttrycker man också så här: vetenskapen skall vara helt *praktisk* — all teori skulle vara praktisk, eljest vore den till ingenting nyttig.

³³ Det är tydligt att Geijer gjort bekantskap med sådana franska materialistiska upplysningsfilosofer som Holbach (Système de la nature), De la Mettrie (l'Homme machine), Bonnet och Condillac m. fl.

³⁴ Beträffande denna skrifs första upplaga lät Geijer i ortstidningen införa rättelser av några tryckfel. På sidan 14 rad 7 uppifrån skulle *samma* rättas till *sanna* och på sidan 35 rad 5 nedifrån skulle *allt* rättas till *ett* (Tidning i Blandade Ämnen N:o 94 den 23 November 1811: Bihang).

Den upplysning som ville göra all vetenskap "till en beskrivning på fakta, all vishet till en utanläxa av erfarenhetsreglor, all teori till praktik, en följd av den därpå grundade berömda praktiska uppfostran, som har en avgjord avsky för all verklig, sträng och systematisk vetenskap, såsom ett onyttigt gräl, och skryter därav att redan på förhand hava givit sina elever hela den redbara erfarenheten till livs i boken, innan de ännu i själva verket äga någon erfarenhet" var, menade Geijer en "avgjord orimlighet".

Det var nämligen orimligt, "att man genom något slags vetenskap skulle kunna ge erfarenhet, att själva teorien skulle vara *praktisk*". I verkligheten kunde erfarenheten själv endast lära erfarenhet. Det stode ej att hjälpa: "Praktik kan man endast lära därigenom att man själv försöker den; och det finns ingen teori i världen som kan innehålla konsten att i praktiken icke feila".³⁵

Det fanns menade Geijer två slags upplysning. Det ena slaget var

sunda förnuftets *egen* upplysning, som det ej blott kan fullkomligt vinna *utan* allsköns lärdom och vetenskap, utan även omöjligt kan vinna *genom* dem. Denna upplysning består i rena erfarenhetskunskaper, vilka endast erfarenheten kan ge, med ett ord: uti verklig erfarenhet. — Vi hava redan förut anmärkt, att sådana äro alla det blotta sunda förnuftets kunskaper. De äro i all bemärkelse dess *egna*, de äro födda av dess egen erfarenhet, och de leva däri. Dess reglor äro sanna, ej i allmänhet, men för deras tid och tillfälle, och i detta avseende förträffliga. De äro genom ingen teori bibringade (som också vore omöjligt, ty teorien kan ej upptaga det rent tillfälliga), de äro genom *egen* eftertanke uppfunna, med ett ord: denna upplysning är rent av *praktisk*, och det teoretiska (om det så kan kallas) däri är fött av praktiken själv. Den innehåller varje människas enskilda erfarenhet, och för att vinna den måste man ej läsa, utan leva.

Det andra slaget upplysning var den rent *vetenskapliga*. I det rena sunda förnuftet var väl tanken livlig och verksam men vilade på tro i högre ämnen. Den var därför ej självständig:

³⁵ Geijer upprepar denna sin tankegång i Broocman-recensionen 1813. Han säger nämligen där: "... ty det rent praktiska kan blott läras genom praktiken själv och genom ingen teori i världen. Ej under därför, att de som äro så uppfostrade hjärtligen förakta lärdomen såsom skolfuxeri; ty den kan på detta sätt ej lära dem något som de ej genom en liten tids övning i sin befattning själva lärt sig mycket bättre". (SS I, s. 314).

Denna självständighet ger vetenskapen, ty tankan får därigenom insikt i sitt eget väsende och handlar med fullt medvetande av sin frihet. — Vi hava sett, att om det blotta sunda förnuftet, utan vetenskaplig insikt, gör dessa högre ämnen till föremål för sin kunskap, det ofelbart ivercklar sig i motsägelser som det ej kan upplösa, är nödvändigt utsatt för den olägenheten att ensidigt antaga eller förkasta och därigenom förlora sin egen sundhet. För den högre upplysningen finns ej denna olägenhet; ty vetenskapen inser det skenbara i dessa motsägelser. Det är således för sens commun's egen sundhet nödvändigt att den vetenskapliga upplysningen finnes, på det att, om sens commun förvillar sig genom anspråk på vetenskap och förhårdar sig i fördomar, den må kunna upplösa dessa fördomar och återgiva det sin renhet. Den vetenskapliga upplysningen, jämförd med den lägre, står således i den styrandes plats.

Den kultur- och tankeströmning Geijer här gjorde sig till tolk för fick konsekvenser för universiteten. Var det nämligen så att dessa institutioner skulle ha en rent vetenskaplig karaktär, så borde praktiken uteslutas därifrån! Medicinen blev exempelvis ett slags naturfilosofi och den kliniska undervisningen försumrades.³⁰ Pedagogiken, som skulle visa hur man kunde gå till väga vid de ungas undervisning och uppfostran, borde inte just i sin egenskap av praktisk disciplin beredas någon plats på universitetens program. Den försvann också och återkom som akademiskt ämne först efter ett sekel framåt i tiden. Eftersägarna av de Geijerska satserna förgravade i allmänhet hans resonemang. Typisk härför är en insändare i Upsala Tidning, som under rubriken "Strödda Reflexioner" argumenterade:

Theori betyder att se, praktik att göra. Man kan ej göra många saker väl utan att se, men man kan se mycket, förstå mycket, utan att derwid lägga händerna: huruvida man kan se väl utan att wid infallande omständigheter kunna göra, lemna wi derhän. Man skulle kunna säga att Theori är till praktik detsamma som *wettenskap* till *handlag*. *Praktisk wettenskap* är en motsägelse. Det är naturligt att man nu för tiden, då de fleste upfostrare äro taskspelande Physici och mechanister, recommendera praktiken så mycket, handlaget framför wettenskap. Man förstår ej att sann popularitet och de widsträcktaste praktiska kunskaper äro frukter af en mångfaldig och grundlig wettenskaplig bildning; och om några grillfångare, som alldrig haft annat nöje än malen af sina böcker, bära

³⁰ För Hwasser var vetenskap detsamma som sökande efter "tingens inre väsen". Erfarenhet och iakttagelse blev därför s. a. s. en angelägenhet i andra hand.

sig tafatt och dumt åt, så hwiskar man: han har bokwett men ej folkwett; han har blott nållit sig till det theoreiska af wettenskaperna.³⁷

Det fanns åtskilliga som hade svårt att följa med i de nya uppfattningarna. Bland dem var en upsaliensare som läst nyssnämnda artikel och som väl även läst Geijers debattinlägg. Något ironiskt ställde han frågan: för den händelse "Praktisk Wetenskap är en motsägelse. Är då Philosophia Practica ingen wettenskap?" Då vore också "Medicin, Experimental Physik och Chemi" inte heller att räkna bland vetenskaperna. Frågaren begärde upplysning på denna punkt.³⁸ Något svar härför erhöi han emellertid aldrig. I varje fall bär Geijer och nyromantikerna ansvaret för att den moderna naturvetenskapens genombrott kom åtskilligt senare i Uppsala än i det av Berzelius dominerade vetenskapliga Stockholm.

En konsekvens för Geijer av hans utredning om teori och praktik blev att han indelade uppfostran i samhället i praktisk och teoretisk uppfostran. Den praktiska uppfostran skedde i hemmet under påverkan från föräldrar, släkt och miljö, den teoretiska uppfostran ägde rum i de lärda skolorna. På detta sätt fick man i uppfostringssystemet en olärd och en lärd uppfostran. Detta blev ursprunget till Geijers uppfattning att man hade att göra med en enskild och en offentlig uppfostran. Därmed var grundritningen klar för Geijers samhällsuppfattning vid denna tid: man hade en enskild privat samhällsklass och en offentlig samhällsklass. Denna skissering av samhället behöll Geijer till på 1830-talet.

Geijers tankar om uppfostran

Geijers uppfostringsteori är helt präglad av Rousseaus idéer. Uppfostran var ej annat än utveckling av de mänskliga förmögenheterna eller konsten "att undanröja hindren för mänskliga förmögenheternas utveckling". Geijer fortsätter beträffande förmögenheterna:

Men då alla dessa tillhöra en varelse, vars själva grundförmåga det är att vara *fri*; så följer av sig själv, att denna utveckling ej kan annat än vara

³⁷ Upsala Tidning. Tredje Häftet N:o 5 den 13 jan. 1813.

³⁸ Upsala Tidning. Tredje Häftet N:o 11 den 3 febr. 1813.

det; ty det är just friheten, självständigheten, som skall utveckla sig. All bildning är blott denna sig själv bildande inre kraft, som genom ingen främmande åtgärd kan ingjutas; den kan i allt yttre blott få anledningar till verksamhet och ämnen därför. En uppfostrare borde aldrig glömma, att han har en fri, odödlig varelse under sin vård, som *själv* en gång måste ansvara för sina gärningar, som oaktat allt hans bemödande en gång går sin egen väg till lyckalighet. I stället att göra den blott till en prägel av sina regler och sin konst, bör hela hans arbete syfta därtill, att den unga människan må bliva ett uttryck, så kraftigt och fullständigt som möjligt, av allt vad hon genom naturen var ämnad att vara. Hela hans medverkan måste inskränka sig till att för denna utveckling undanröja hindren. Han måste nyttja den största varsamhet att ej till naturens egna hinder lägga konstens: mån om att bilda, bör han bäva för att missbilda. Om således all uppfostran till sin verkan, genom sakens natur, är och måste bliva indirekte, så är det klart, att, om det finnes en egentlig moralisk uppfostran, den måste vara det allra mest. Om man också utifrån skulle kunna ge en människa allt annat: *en god vilja* kan ingenting i världen ge henne, utom hon själv, därom kommer man överens.

Genom förmögenheternas fulla utveckling skulle de bli ändamåls-
enliga medel för den förmåga som skulle utnyttja dem alla, de skulle bli "dugliga redskap för *viljan*". Förutsättningen för att *viljan* kunde självständigt verka vore en sammanstående utbildning av alla förmögenheter. Det vore därför naturligt att ägna mer uppmärksamhet åt uppfostrans fel än åt hennes dygder:

En god uppfostringslära är först och främst den, som känner bristerna i en elak; och i allmänhet, samt i synnerhet i uppfostrans närvarande konstlade skick, kan den mindre vara en konst, som vet vad man skall *göra*, än en konst, som känner vad man bör *undelåta*.

Uppfostran var blott därigenom möjlig, betonade Geijer, att människan var en *sinnlig* varelse innan hon blev en *förnuftig*, och att hon därför till en början måste stå under förmynderskap av ett annat förnuft, till dess hennes eget utvecklade sig. Innan den unga människan fick *vilja* hade hon *begär*. Vad borde då uppfostraren göra? Förhindra begären? Det skulle han icke kunna och borde för övrigt inte göra det. Ty även sinnlighetens utveckling var en förutsättning för en harmonisk personlighet. Sinnligheten måste dock stå under förnuftets ledning — och förnuftet representeras av föräldrarna för barnet. Barnet bör därför snart inse att dess begär ej behärska föräldrarna. Men då det vore karakteristiskt

för den "förnuftiga lydningen" att den yttrade sig otvunget, så var det nödvändigt att så mycket som möjligt undvika att utkräva den med tvång framför allt icke genom egenmäktiga bestraffningar och under vredesutbrott. Om barnets begär yttrade sig i vanart och skadegörelse, måste visserligen tvång tillgripas, men man skulle då lära av naturen själv som satte en gräns för begärens uppfyllande i bristande förmåga att tillfredsställa dem. Om barnet ville härska över andra, borde det få känna sin vanmakt. "Om det missbrukar någonting, låt det få umbära det! Det lyder då ej egenmäktiga befallningar, som det ej begriper och likväl vet att gäcka, det lyder naturen, det lyder densamma *nödvändighet*, i vars stränga skola det under hela sin levnad ändå skall tuktas och som obehagligen sätter en gräns för begärelsernas omåttlighet i människans inskränkta krafter att uppfylla dem". Som synes är Geijers resonemang här blott en sammanfattning av Rousseaus idéer om de s. k. naturliga straffen:

Ingenting är för det barnliga förståndet klarare än att det, varmed man felat, därmed skall också straffad vara. Det kuvar härigenom verkligen sig själv och brytes ej av egenmäktiga och barbariska straff, det handlar ej blint efter främmande regler, det ledes av *egen erfarenhet*.

När fadern är sitt barns styrande förnuft, måste han alltid ha i sikte att det är *till förnuft* som föremålet för hans ömhet skall uppfostras och att frihet är förnuftets element. Någon klemighet får uppfostraren inte göra sig skyldig till, men barnet skall instinktivt känna att allt göres för dess eget bästa. I moderns vårdande kärlek har det "en förebild av den huldhet, varmed naturen kan förljuva själva nödvändigheten, ersätta umbärandet och låta hoppets stråle spegla sig i själva tåren. Människan växer aldrig ifrån dessa bilder av den unga inbillningskraften. I gravens som i vaggans grannskap åkallar hon en högre makts beskydd under en *faders* vördade namn, och igenkänner under alla livets åldrar, i naturens välgärningar en *moders* oändliga kärlek."³⁰

³⁰ Man har nog i Geijer-litteraturen i alltför hög grad betonat fadersdyrkan hos Geijer och förbisett att även modersgestalten intar en dominerande plats. Geijer har med all sannolikhet gjort bekantskap med Pestalozzis åsikter. Enligt Pestalozzi var modern barnens första och bästa lärarinna. — I ett anförande i Stora undervisningskommittén den 12 okt. 1826 om det gamla och nya under-

I detta sammanhang framlade Geijer också närmare sin barnpsykologi. Om uppfostrans konst bestod däri, argumenterade han, att återvisa begären inom måttans gräns genom känslan av krafternas otillräcklighet, och han i detta hänseende ej lade det under några egenmäktiga utan under naturens lagar, så var det lika klart, att han i begreppets utveckling måste iaktta *dess* lagar. Här gällde den satsen utan inskränkning, att man begrep ingenting annat än det man själv påfunnit. Man kunde lika litet se med en annans begrepp som med en annans öga, ehuru en annan kan leda ens uppmärksamhet. *Ordet* det må ljuda från läppen eller vara uttryckt på papperet kan ju ej ge någon begreppet. Det förutsatte tvärtom ett begrepp, utan vilket det vore ett tomt ljud utan betydelse. Ord i tal eller skrift betydde något då de väckte samma tankeföljd, som hos talaren eller författaren; denna tankeföljd fanns emellertid ej hos lyssnaren, om han inte självständigt frambringade den hos sig själv, vartill en annans ord blott kunde ge anledning. Eftersom läsning var ett vida konstigare medel för tankens väckande och meddelande än talet, så följde därav helt naturligt att den första undervisningen borde vara muntlig. Även den första elementära läsundervisningen borde uppskjuras tills kunskapsbegäret och omdömet kunde ge liv åt den döda bokstaven och tills barnet själv ivrade för att lära sig läsa. Denna tidpunkt inställde sig av sig självt under en klok lärars ledning. Dröjsmålet ersattes mer än väl av att framstegen nu blev snabbare och livligare. Geijer fortsätter:

I allmänhet kan man ej nog sorgfälligt bevara det unga sinnet för den fördömen att ordet och bokstaven är kunskap: en fördömelse så onaturlig, att den blott kan inprägla med våld på själva förmögenheternas utveckling, och därigenom att man nedtynger det unga sinnet under en mängd ord och läxor, varvid det ingenting fattar mer än ledsnaden och mödan. Det förevivlar under denna tunga rustning och kanske bibehåller för alltid spåren av sin sjuklighet. Huru många läser ej i hela sin levnad blott orden i böcker, emedan man ifrån början vände honom att hålla till godo ord utan mening? Huru mycket ofog drives ej i allmänhet med läsning? Huru många bringa den uppväckta, verksamma sinnesstämning till läsningen av

visningssystemer betonade Geijer, att barnets första lärare naturligtvis var föräldrarna och att man härvid lade inte "mindre vikt på den *faderliga* undervisningen än på den *moderliga*" samt att de bägge alltid borde samverka (Undervisningskommitténs handl.: RA).

en bok, som fordras till förrättande av det lättaste arbete? — Arbetet! Kanske mer än en förundrar sig däröver att detta ord kan lämpas hit? Att läsa är ju för mängden alldeles detsamma som att vila tankarna? Ty det är ju i boken som en annan åtagit sig att tänka i läsarens ställe? Och varav kommer en sådan mening, om ej därav, att man i allmänhet lär mycket för tidigt att läsa, innan man ännu har den dunklaste aning att det är ett medel att förvärva kunskaper, långt innan ens eget kunskapsbegär drivit en att söka detta medel, vida tidigare än den anda är väckt, som ensam kan ge bokstaven liv och utan vilken bokstaven dödar. Vetsgrifheten är denna levande anda. Den är barnet efter en viss ålder naturlig och förekommer blott därför i allmänhet slöare, att man redan genom en otidig och obegriplig förklaring i läxan och boken kvävt själva frågan. I naturens levande bok, i det enklaste samhällets — i hushållets gång och särskilda arbeten, i den lilla kretsen av barnets sysslor, lekar och nöjen, där är det falt värest det bör hämta sina första kunskaper, och där det förvärvar de enda, som för dess fattningssåva äga kraft och betydelse. Det är där, som tusende föremål väcka dess nygirighet och forskning, där tusende naturens och samhällets under, för vilka vana gjort den uppväxte likgiltig, träffa det späda, oförsökta sinnet, i hela nyhetens kraft, och reta dess undersökning.

Till grund för hela detta resonemang ligger som synes Rousseaus idéer. Men däri finns också en återklang av de egna barnaerfarenheterna. Egentlig skolgång och studier i verklig mening började Geijer som vi sett först i 12-årsåldern, sedan han dittills ägnat sig åt "barnets sysslor, lekar och nöjen" och undersökt de "tusende naturens och samhällets under" som han mött.

Geijer drager bl. a. härav den slutsatsen, att "barnets första uppfostran bör helt och hållet vara *praktisk*", men att den borde vara "så *rent teoretisk* som möjligt", då de egentliga skolstudierna och den s. k. "lärdas uppfostran" började. Detta var visserligen en grundsats som stred mot den som "senare tidens uppfostringslära antagit" — Geijer åsyftade därmed filantropisterna. Deras pedagogik karakteriserade Geijer på följande sätt:

Barnets uppfostran som helt och hållet borde sluta sig till erfarenheten och vara praktisk har man gjort till teoretisk. Man överhoppade det ännu outvecklade begreppet med en mängd ord och läxor, varvid det tänker sig ingenting. Medan sinnligheten ännu behövde tid för sin utveckling, innan den späda kroppen ännu vunnit någon stadga, medan fältet och fria luften och den levande naturen ännu var barnets lust och glädje, fastkedjade man det vid boken för att, om

möjligt, göra det till ett underverk av konst och minne. Men då den unge fått ett utvecklat begrepp och älskade att fördjupa sig i vetenskapen och pröva sina krafter och brann av mod att begripa sig själv och sin värld, då hette det att man inte skulle överhoppa honom med abstrakta saker, då halkade man över vetenskapen så lätt som möjligt liksom ville man avvinna den handgreppen för praktiken och för honom skyndsamt från studerkammaren ut i världen långt innan han tränat sin tankeförmåga att där bli hans ledare. Det var ett falskt tal att s. k. praktiska kunskaper mer intresserade ungdomen. Att tränga in i vetenskapens skola innebar för den unge att hans tanke tuktades, skärptes och bildades.

Det verkade inte avskräckande på lärjungen att han inte kunde vinna en genomträngande och fullständig kunskap, om hans begåvning ej medgav detta, ty blotta försöket att vinna kunskap hade ett värde i och för sig och gjorde honom "till en duglig människa". Geijer hävdade utförligt och med eftertryck att *nyttan* aldrig kunde göras till mål för människans handlingar.

Viktigt var att den unge fick behålla sina högt svävande ideal. De var nödvändiga för att någonting dugligt skulle uträttas i världen. Småaktig uppfostran kvävde dem, medan vetenskapen renade dem. Erfarenheten lärde den unge att till modet och idealen lägga klokhet, och för att studierna icke skulle föra honom "ur den verkliga världen", borde uppfostran vara *offentlig*. Goda allmänna undervisningsanstalter var de rätta skolorna för de ungas moraliska och vetenskapliga erfarenhet. Ungdomen förvärvade i dem "på en gång kunskaper och världskännedom, ej den, som består i kännedom om modets regler, men den enda sanna, som vinnas genom umgänge och tävlan med likar".⁴⁰ På denna punkt är det otvivelaktigt Geijers erfarenheter från lärotiden vid läroverket i Karlstad som ligger till grund för den höga uppskattningen.

Geijer gick också till en del in på frågan om den offentliga undervisningens innehåll. Han utgick ifrån att liksom begreppen blott kunde vinna "full stadga och kraft i den värld, där tankan gjort sig självständig, i vetenskapens", så kunde inte heller inbillningskraften rätt utveckla sig, om man inte sysselsatte henne "i den värld där *hon* är fri och självständig", och denna värld var poe-

⁴⁰ Jfr Löwenhjelm, von Bilang, Broocman n. fl.

siens eller den sköna konstens värld. Blott där lärde hon känna sig själv och sina krafter. Geijer argumenterar: "Att således genom betraktelse av konstens och vitterhetens mästerstycken utveckla hennes verksamhet, är i en sund uppfostran nödvändigt; och det allmänna omdömet rättfärdigar denna fordran, då det med en bildad människa menar en människa med smak".

Den unge Geijer och folkundervisningen

Som vi sett ansåg Geijer att uppfostran i barnåren borde vara heltigenom praktisk och äga rum i hemmen. Dessa skulle vara ett slags grundskola för alla. Om sin höga uppskattning av bondeklassen och allmogehemmen hade Geijer lämnat ett oförgångligt vittnesbörd i sin dikt Odalbonden. När ynglingåren inföll, skulle en förändring ske. Den omdömeskraft som den unge då måste tillägna sig och vilken aldrig teoretiskt kunde läras men blott genom erfarenhet skärpas och bildas, krävde ett utvecklat och bildat begrepp. Härvid kunde man gå två olika vägar, som bägge under olika förhållanden och ställningar var lika riktiga. Man kunde lämna begreppets hela utveckling åt den verkliga erfarenheten och låta det för tillfället finna sin regel så väl som tillämpningen. En människa på denna väg hade uppgivit allt anspråk på vetenskaplig teori, som var studium av regeln i sin rena allmänhet. Hon var *olärd* men kunde inte desto mindre äga ett sunt, förträffligt omdöme och ofta däri överträffa de lärde, emedan hennes regler aldrig var långt skilda från tillämpningen. På denna väg befann sig de lägre klasserna i samhället och de måste enligt sakens natur förbliva där.

Emot dessa stod de s. k. bildade klasserna i samhället. De skilde sig från de förra genom att de var "lärda" att ej handla efter regler blott skapade för tillfället och blott dugliga därför utan efter allmänna och högre som endast kunde vinnas genom studier. Hos dem fanns de större översikterna och de kunskaper, som ledde samhällets rörelser och var s. a. s. statskroppens tanke. Karakteristiskt för dessa klasser var, menade Geijer, att de ej nöjde sig blott med att handla efter en kunskap, som är lika mycket tro och känsla som begrepp. De visste varför deras begrepp borde vara självstän-

digt. De övade sin tanke i en värld, där begreppet förklarar sin självständighet. Denna värld var vetenskapens, och i synnerhet den stränga, systematiska vetenskapens. Ty system var nämligen ej annat än att tanken i ett ämne vunnit fullkomlig enighet, tillfredsställelse med sig själv och således självständighet. De kunde ej göra sig en föreställning om tankens krafter eller om den metod, efter vilken de borde utövas innan de inom denna värld blivit hemmastadda. Och detta var egentligen allt vad de skulle lära sig. Ämnet gjorde mindre till saken. De skulle "lära sig tänka".

Redan här i skriften om inbillningsgåvan 1810 har Geijer således gjort uppdelningen av medborgarna i samhället i två grupper: de lärda och de olärda.⁴¹ Av Geijers resonemang framgår, att han ingalunda med förakt såg ned på de sistnämnda, på *folket*. Man kunde säga, menade han, att poesien var dess filosofi: sanningen, som i dikten fick kropp och färger. Poesien blev därför enligt sakens natur det organ, genom vilket förnuftet talade till *folket*. Förgäves skulle man söka befordra dess upplysning i högre ämnen genom några små nyktra moraliska avhandlingar. Folket läste dem ej, och om de gjorde det, så skulle man ledas därvid och glömma vad man läst. Ingen upplysning kunde tränga poesien och sagan ur deras minne.⁴²

I sin skrift Om historien och dess förhållande till religionen 1812 återkom Geijer till frågan om de två stånden. "Det gives, säger han där, "egentligen blott två stånd i samhället: det ena utgöres av den bildade, det andra av den arbetande klassen. Av den senare fordrar man ett kraftfullt sunt förnuft och kunskaper som ur dess egen erfarenhet äro utvecklade; av den förra nödvändigt även vetenskaplig odling: Den arbetande klassen betalar samhället sin skuld genom sitt arbete, den bildade genom vishet, tapperhet, med ett ord: genom personligt värde". Den på vars personliga värde staten räknade hörde till det ädla ståndet: var adelsman. Den ärftliga adeln bibehöll sig också rätt väl så länge den bemödade sig om att överträffa andra medborgare i sann bildning. Men en ny "adel" uppkom utan att äga namnet därav, värför också den gamla ej hade

⁴¹ Uppdelningen var som vi sett förordad 1806 i tesernas särskiljande av teori och praktik.

⁴² SS I, s. 89.

kvar mer än namnet.⁴³ Denna "adel" jämte prästerna bildade den lärda klassen. Den allmänna undervisningen handhades av prästerna, vilka av Geijer kallades för "det sanna medelståndet".

Man torde inte ta alltför fel, om man i Geijers uttalande om den gamla adeln, som "ej hade kvar mer än namnet", finner ett återljud av de erfarenheter han som student gjort bland de unga ädlingarna i Uppsala.⁴⁴

Man har med rätta antagit, att Geijers indelning av medborgarna i två klasser ytterst går tillbaka på Platons klassteori men också på Hegel.⁴⁵ Man bör i detta sammanhang dock även komma ihåg vår inhemska 1700-tals diskussion, i vilken man redan annammat en tvåhövdad klassindelning, fastän man då talade om *närrande* och *tärande* medlemmar i samhället.⁴⁶ Denna uppdelning och diskussionen kring densamma bör ha varit Geijer bekant redan från barnåren.

I utredningen om falsk och sann upplysning kom Geijer åter in på frågan om de två samhällsklasserna. Han karakteriserade därvid den olärda klassen och uttalade sin stora respekt för den vid en utredning om vad *sunt förnuft* är:

Man skiljer emellan sunt förnuft och lärdom eller vetenskap; ty även den allra-olärdaste kan äga det sunda förnuftet i högsta grad av renhet och förträfflighet. Det består ej uti samma kunskaper i alla ämnen, ty det är alldeles ej nödvändigt att det skall känna alla ämnen; den som blott låter sig ledas därav, gör ej en gång anspråk på *allmän giltig* och i sakens natur grundad insikt i något ämne; allt nog, att dess kunskaper, för *honom själv* och ur dess egen synpunkt betraktade äro sanna och för hans behov fullkomligt goda och brukbara. Om de ej för filosofien skulle äga oundviklig giltighet, det bekymrar honom ej, ty han har aldrig gjort anspråk på någon sådan; . . . Hans begrepp äro helt och hållet utvecklade ur

⁴³ SS I, s. 251.

⁴⁴ På ett annat ställe i "Om historien" frågar Geijer såsom ovan nämnts: "Vad skall man då säga om en adel, i fall den finnes, hos vilken intet drag vore så allmänt som förakt för lärdom? Vad begrepp kan den göra sig om sin bestämelse? Vad är adeln hos dessa adelsmän? Svaret blir hårt; och jag vill undvika att ge det" (SS I, s. 255). Här är det åter säkerligen den lärdomsföraktande och "kulturlösa" adelsungdomen från Geijers studentår som satt sina spår.

⁴⁵ Hedin, Greta, Manhemsförbundet, s. 32 n. 1. Hessler, C. A., Geijer som politiker I, s. 104 ff.

⁴⁶ En annan sak är att också denna uppdelning i *närrande* och *tärande* samhällsmedlemmar ytterst går tillbaka på Platon.

hans egen erfarenhet; och de regler han därigenom gör sig har omdömet så mycket lättare att använda på erfarenheten åter. Betraktar man hans kunskaper i och för sig, så synas de utan allt system; betraktar man dem åter i förhållande till hans läge och verksamhet, så är i dem det fullkomligaste system, ehuru ett system som man blott kan kalla lokalt. De äro för hans plats fullkomligt sammanhängande och lämpliga. Ännu mer: hans omdöme är ej blott inom denna krets träffande och sunt; denna förmåga, i vilken användbarheten av alla våra kunskaper ligger, van att hos honom beständigt lita på sig själv, utan alla konstiga hjälpmedel, utan förvirringen av en halv lärdom (all sådan förslöar oundvikligen omdömet; om vetenskapen heter det: drick djupt, eller smaka icke!) har därigenom även i allmänhet blivit livlig, skarp och uppfinningsrik. Anvisa honom ett annat fält för sin verksamhet, sätt honom i ett annat läge, blott ej i ett sådant som ovillkorligen fordrar de stora och allmänna utsikter som endera äro snillets egendom eller ej utan studier kunna vinnas — men eljest överalle i samhället där han blott kan och behöver verka som *enskild*; och han skall säkerligen överallt, genom den naturliga sundheten och smidigheten i sin omdömesförmåga, finna sin väg och vara på sitt ställe. För nya omständigheter i sådant fall fattas honom ej nya regler för sitt uppförande. Han uppfinner dem.⁴⁷

Det intressantaste i detta resonemang ur vår synpunkt sett är Geijers påstående att halv lärdom oundvikligt förslöar eller tesen: drick djupt, eller smaka icke! Han tycks inte märka att han inte anfört något avgörande bevis för påståendenas riktighet utan tar dem för självklara.

Hur såg då den bildade klassens representanter ut? Geijer målar på fri hand:

Det är hos dem som de insikter finnas som leda statens rörelse. De äro statskroppens tanka — den självständiga styrande kraften i samhället. Det är deras skyldighet att ej blott handla efter enskilda regler, uppkomna genom enskild erfarenhet; — det duger ej då man handlar med avseende på det hela. De måste handla efter allmänna regler, och sådana uppställer blott vetenskapen. Men vetenskapen uppställer dessa regler som ren teori, utan avseende på någon enskild stat; hur skola de således användas? Här äro vi åter vid den förre svårigheten som skiljer all teori och praktik åt. Men denna svårigheten är blott ööverbinnelig för den som ej kan begripa att de *måste* vara skilda åt. Avståndet emellan dem kan endast omdömeskraften fylla; och den är en förmåga som väl genom erfarenhet och vetenskap kan skärpas, men omöjlig teoretiskt läras.⁴⁸

⁴⁷ SS I, s. 177 f.

⁴⁸ SS I, s. 195 f.

Att befordra upplysning var enligt Geijer ingenting annat än "att befordra vetenskaplig odling i högsta möjliga stränghet och renhet". Den upplysning för den olärda hopen som Geijer berört och som tjänstvilligt uppmuntrats av många, behövde ingen befordran! Den befordrade sig själv och hindrades av ingenting annat än om man ville göra den till en halvlärd upplysning. Om det praktiska kunde man vara obekymrad.

Då Geijer fruktade att han skulle kunna bli missförstådd på denna punkt, sammanfattade han sina åsikter om den bildade och om den olärda klassen i en särskild klagörande anmärkning.⁴⁹ Han betonade sålunda det han ansåg att vetenskaplig odling borde utmärka de bildade klasserna och att blott den i barndomen givna praktiska uppfostran skulle lämnas "de lägre och arbetande klasserna". Det var hans allvarliga mening, att han ville lämna dessa klasser fullkomligt olärda och det av "*ren och uppriktig aktning för det sunda förnuftet*". Den enda egentliga undervisning som för dem var nödvändig innefattades i religionsundervisningen, som skulle ombesörjas av prästerskapet, dvs. det s. k. läroståndet, och vilken undervisning nästan helt och hållet skulle vara muntlig och mer tala till känslan än till förståndet. Ville en och annan dessutom lära sig skriva och räkna så fick det så vara men dessa klassers förträffliga minne, vari de, menade han, kunde skämma ut så många som blott läst sig själva till fördärv, gjorde det för dem i allmänhet onyttigt. Men att man knude tro, att man fick ett upplyst folk om man i framtiden kom så långt att varje bonde utom sin religion, "hade läst litet moral, litet geografi, litet av fäderneslandets historia och litet av de första begreppen i vetenskaperna, och Gud vet allt", det var visserligen högst ytligt och falskt sett. Var det verkligen nödvändigt för hans timliga eller eviga väl som man ansåg detta så nödvändigt? frågade Geijer och fortsatte:

Den upplysning med det sunda förnufts namn beständigt på tungan, föraktar det i själva verket hjärteligen. Det är liksom om man ville skämmas att dessa bondesjälar skulle komma så olärda in i gott sällskap i himmelriket! -- Där! med din tomma mångkunnighet, med din ytliga upplysning, med din skrytsamma, halva, förvirrade lärdom, är du inför det ofördärvade, olärda, sunda förnuftet en usel dvärg; med några enkla

⁴⁹ SS I, s. 196 ff.

frågor och inkast gör dess träffande, enfaldiga omdöme dig förvirrad, och kommer dig att rödna, om du det kan. — Denna ytliga lärdom, denna vetenskap, som vill veta allt och ingenting vet, som nu är en så allmän pest i våra bildade klasser, har man även sökt påtruga bonden; och om man ej lyckats, har likväl bemödandet haft skadliga följder. Allmänhetens upplysning har i senare tider varit allmänna losen och goda tonen. Lärda behöva vi ej, har man sagt; men upplysta bönder och hantverkare — se där vad som är vårt behov och som en gång skall göra vårt tidevarvs åral — Jag sade: det har haft skadliga följder — genom det goda som man tagit bort och det odugliga som man satt i stället. I det senare avseendet kan man blott i allmänhet märka: att, först, en halv, ytlig kunskap endast ger fördomar; att, för det andra, dessa fördomar är så mycket svårare som de äro *lärda fördomar*, fördomar, som tro sig veta något. — Man behöver blott känna allmänheten, blott tala vid den ibland dem som varit ett olyckligt föremål för ett dylikt upplysningsexperiment, som man velat lära lite historia eller geografi, eller moral och så kallad fornuftig religion, eller de nödiga begreppen i åtskilliga vetenskaper, för att höra vilken mängd av vidunderliga föreställningar som härdat i hans huvud. — Åter i det förre avseendet: så har den otidiga upplysningen förstört den form för vitterhet och lärdom, under vilken de endast hos de lagre klasserna kunna trivas — och dessa former äro *nationell* eller *folkpoesi* och *sagan* eller den muntliga *traditionen*. Att denna folkpoesi, som yttrade sig i enkla sånger och visor som levde i folkets mun och hjärtan, förr blomstrade och nu är så goet som utdöd, är bekant. Men även sagorna och traditionerna ur vår historia hos folket begynna bli alltmer sällsynta, och träffas blott i avlägsna landsorter. Vilken usel ersättning för dessa intressanta, äkta vedermälen av nationalkaraktären är det ej om också var bonde kunde *Wahlins* sammandrag av svenska historien på sina fem fingrar!⁵⁰

Gällde det åter upplysning i rent praktiska ting, såsom åkerbruk, slöjder, bergshantering dugde, menade Geijer, ingen annan upplysning för den olärda klassen än muntlig uppmuntran och *exempel*. Detta slags upplysning begrep bonden förträffligt. Något bevis för sina påståenden lämnar Geijer ej, om man bortser från att han tydligen mött några avskräckande exempel på halvlärd inbillskhet. Varför skulle icke en bonde kunna lika väl som en herreman med fördel hämta upplysningar ur en bok eller tidning om t. ex. ett

⁵⁰ Man lägger här märke till Geijers intresse, dokumenterat redan i skriften om inbillningsgåvan 1810 för folkpoesien, sagan och den folkliga muntliga traditionen. Intresset härför fanns sålunda klart uttalat långt innan samarbetet med Afzelius började.

ändamålsenligare jordbruk. På den frågan lämnar Geijer intet besked.⁵¹

Geijer betonar särskilt, att när han skilde mellan de bildade och de obildade klasserna, så var det självklart att han inte avsåg några skrämmässiga skillnader. "Övergången ifrån de lägre till de högre klasserna måste vara fri". Detta visade sig i samhället genom att ovanliga naturgåvor alltid fann sin plats oberoende av vilken klass de tillhörde.⁵² Den ståndscirkulationstanke som därmed uttalades fick sedermera i Geijer-lärjungen Thorsten Rudenschöld sin förnämste uttolkare.⁵³

Geijers folkundervisningsprogram 1810/1811 innehöll alltså, att barnen skulle undervisas i hemmen i läsning och kristendoms-kunskap samt där man så önskade, ehuru det inte var så viktigt, i skriva och räkna. Religionsundervisningen i egentlig mening skulle prästerskapet därefter svara för. Geijer ingår inte på frågan hur man skulle bära sig åt, då hemmen inte var i stånd att ge en dylik handledning åt barnen. Troligen har han tänkt på de överallt i riket förekommande läsmostrarna som nödhjälj. Tanken på folkskolor i samma syfte bör inte heller ha legat hos honom så fjärran, då man betänker hans faderlige vän Rappolts intresse för sådana och de allt talrikare dylika inrättningar, som kommit till stånd i landet icke minst i Värmland. — Förutom den nämnda religionsundervisningen skulle barnen få den praktiska uppfostran som hem och bygdemiljö kunde ge. Detta var den riktiga växelundervisningen enligt Geijers mening. Från denna barndomens undervisning gick så ynglingen över till det olärda ståndet, om han inte fram emot ynglingaåldern övergick till offentlig skola med sikte på den bildade klassen.

Geijers bristande känsla för den olärda klassens bildning hade

⁵¹ Jfr Anders Fryxells snädeskrift på gamla dagar "Bidrag till Sveriges litteratur-historia" Bd VI, Stockholm 1861, s. 67, samt S. A. Hedins nedgörande kritik av denna Fryxells skrift.

⁵² Nils Ahnlund har betonat, att Geijer just i strävandet till frihet sett det centrala i all mänsklig samhällsutveckling och ställt som historikerns främsta uppgift och plikt att aktgiva på denna frihetsprocess i historien (Ahnlund, Nils, Historikern Geijer: Historisk Tidskrift 1947, s. 155 ff.).

⁵³ Om Rudenschölds studieår för Geijer se Wiberg, Albert, Från Thorsten Rudenschölds studieår, Lund 1964, s. 46 ff.

sannolikt en av sina grunder i erfarenheter hemifrån Värmland. Dannemännen och smederna därhemma, som Geijer högt aktade, beundrade och umgicks med vid besöken på Ransäter läste sin bibel men för övrigt ingenting och intresserade sig i allmänhet inte heller för någon annan läsning. Geijer har säkerligen ställt sig frågan vad litet geografi, historia, naturlära etc. skulle ha betytt för dem. Skulle de därigenom ha blivit bättre människor? Knappast! Eller lyckligare? Sannolikt inte. Skulle de ha blivit effektivare i sitt arbete? Vad skulle då en "halvlärd" bildning för dem ha för mening? I Thorild-skriftens tillägnan till den enfaldige dannemannen Peter Andersson 1820 framhöll Geijer att denne också mådde bäst av att hålla sig till sin okomplicerade bibelkunskap.⁵⁴ Geijers till synes bristande folkbildningsintresse var f. ö. som Bertil Boëthius framhållit betingat av hans djupa "förståelse för den förstånds- och karaktärsbildning som skapats av hem och kyrka och i århundraden skänkt vårt folk dess kraft i vardagens gärning och olyckornas hemsökelse".⁵⁵ Att ersätta detta gamla bidningssystem med ett nytt framstod inte som någon nödvändighet.

Geijer och Broocmans skolplan

Redan 1813 framlade Geijer åter sina åsikter beträffande folkundervisningen. Det skedde i hans recension i Svensk Litteraturtidning⁵⁶ av Carl Ulric Broocmans Magasin för föräldrar och lärare. Recensionen hade Geijer givit rubriken "Om det offentliga läroverket". Liksom Broocman och många andra vid denna tid använde Geijer beteckningen det offentliga läroverket för hela den offentliga skolorganisationen alltså även inkluderande folkskolan. Beteckningen har sålunda hos de bägge författarna en vidsträcktare

⁵⁴ SS I, s. 34. Jfr Wetterstrand, Nils E., Geijers liberalism, Kristinehamn 1937, s. 9 (Särtryck ur Lundsbergs skolas årsredogörelse 1936—1937). Olofsson, S. L., Geijer och samhällsekonomin, s. 36 f.

⁵⁵ Boëthius, B., Erik Gustaf Geijer: H. T. 1947, s. 317 ff. Jfr Olofsson, S. L., a. a., s. 34.

⁵⁶ Nr:is 9, 11, 13 och 14 1813. Nils Erdman (a. a., s. 130 f.) har påpekat, att Geijers inlägg inte är så mycket en recension som fastmer en precisering av hans egen ståndpunkt och på så sätt en fortsättning av hans framställning i ämnet 1810/1811.

betydelse än den inskränkta betydelse som "läroverk" haft i senare tid. Broocman hade föreslagit ett skolsystem bestående av 1. barnskolor, 2. lärda skolor, 3. universitet och 4. flickskolor. De förstnämnda skulle finnas överallt i städer som på landet. Läroämnen däri skulle vara modersmålets läsning och skrivning, huvudräkning och skriftlig räkning i hela tal, naturlära, bibelns enklaste läror, varvid en överblick över religionens och mänsklighetens viktigaste skiften, även inom fäderneslandet borde meddelas. På väl valda moraliska berättelser och patriotiska biografier och sånger skulle läggas största vikt. På landet kunde dessa skolor förestås av en enda lärare, ha en samlingslärobok och i regel omfatta en enda klass. I städerna borde dessa skolor utvidgas till att omfatta ett flertal lärare och flera klasser, så att de utvecklade sig till borgarskolor. Sådana borde vara organiserade i alla städer med mer än 2000 invånare.

Borgarskolorna, som sålunda hade ett nära organisatoriskt samband med barnskolorna, med sina lärare och flertal klasser skulle ha undervisningen ordnad enligt ämnesläraresystem. Läroämnen borde vara allmän och ekonomisk geografi, naturkunskap, allmän och svensk historia, geometri, räkning, skrivning, modersmål med en grammatikundervisning, som kunde ligga till grund för andra språks inläring, läsning av tyska och franska samt så mycket av elementa i latin, att det av detta språk som förekom i den borgerliga samlevnaden blev begripligt. Slutligen skulle kristendoms-kunskapen bedrivas med bibeln som lärobok. Efter slutad skolgång i borgarskolan gick så eleverna ut i yrkena och näringarna. De elever däremot som siktade mot en lärd bildning övergick från borgarskolan till den lärda skolan. Denna skolforms adepter hade sedan vägen öppen till universitetet. Till sist hade Broocman föreslagit inrättande av särskilda flickskolor i städerna som en hjälp åt hemundervisningen samt en flickborgarskola, åtminstone en i varje län. Vid samtliga skolor skulle enligt Broocman gymnastik förekomma, ett krav som hade även Geijers fulla gillande.

Geijers synpunkter på hela detta föreslagna skolsystem lämnas här åsido. Redogörelse skall lämnas blott för hans åsikter om den grundläggande undervisning Broocman föreslagit. Han gick mycket grundligt till väga och började med att konstatera, att om knappast något ämne hade under senare tider blivit så mycket

talat och skrivit som om uppfostran.⁵⁷ Man hade gjort den till en särskild konst och framlagt en mängd olika metoder för dess utövning. Följden hade blivit, att det tekniska i uppfostran, eller konsten att bibringa kunskaper och färdigheter, vunnit en hög grad av fullkomning, men också att man lagt för mycken vikt vid detta och velat vinna hela uppfostrans ändamål genom konsten att undervisa.⁵⁸ Den största konsten var dock att liva och bilda den energiska princip som är livet i alla dess förmögenheter, nämligen *viljan*. Man bildade inte en karaktär genom blott undervisning även om denna kallades moralisk och religiös. Man kunde vara en förträfflig undervisare och ändå en dålig uppfostrare. Det kom nämligen mindre an på vad man *kan* än på vad man *är* och på beskaffenheten av den miljö, i vilken de unga levde. Förmodligen är det här erfarenheter från skoltiden i Karlstad som Geijer refererar till.

Geijer betonar vidare, att liksom ett ungt träd's utveckling och trivsel "ej blott beror på den ans det får utan ännu mer på den jordmån, i vilken det grov och den himmel under vilken det växer", så låg det mindre vikt på undervisningstekniken än på den unges förhållande till föräldrar och miljö. All bildning var samhällsbildning alltifrån familjen upp till staten, och mellan samhället och individen skedde en ständig växelverkan.⁵⁹ De bestämde det hela, och det hela bestämde var och en. Sistnämnda påverkan var naturligtvis mest betydande på det uppväxande släktet. Detta var ju ännu obestämt till krafter och bildning och öppet för alla intryck. Det var det gemensamma intrycket av det hela, av den moraliska värld vari ungdomen levde, som på den hade det största inflytandet.

⁵⁷ Jfr Larsson, Karl, Reformtankar i svensk skolpolitik 1809—1820: Pedagogisk Tidskrift 1946, s. 183 ff. Se även samme förf:s Agardh som skolpolitiker: Festskrift till B. Rud. Hall, Nässjö 1946, s. 256 ff.

⁵⁸ Geijers framställning refereras i det följande som synes delvis ordagrant utan att detta särskilt anges. — Det är tydligen pedagogiken som universitetsämne samt filantropisternas pedagogik Geijer närmast har i tankarna.

⁵⁹ I Upsala Tidning den 23/6, 26/6 och 14/7 1813 hade förts en diskussion om bl. a. Pestalozzi, där det hävdats, att skolrättningar hade en ringa förmåga som förbättringsmedel. Man behövde inte, sägs det "någon djup människokänedom för att se, att den uppvuxna generationens handlingssätt har ett oändligt starkare inflytande på den uppväxande generationens bildning än skolans lärosätt någonsin kan få".

Det gavs därför icke någon egen metod att i fråga om seder och karaktär uppfostras väl. Metoden var den att "väl leva, att vara god make, god husbonde, god medborgare, att väl regera sitt hus och bidraga att samhället blir väl regerat". För uppfostran av ungdomen till dygd skulle man inte vänta sig några underverk av vare sig den ena eller den andra metoden, hur prisade av sina upphovsmän de än var. "Det gives inga knep att bilda människor". Det första villkoret var dock att man själv var bildad. Vad man inte hade kunde man inte ge någon annan, och vad man ville meddela måste man först äga. En fördärvad generation uppfostrade utan tvivel en ännu sämre, om den också var utrustad med all möjlig insikt i uppfostringsläran. Geijer tänkte här tydligen på Fichte, som projekterat den unga generationens uppfostran i internat för att hindra den att ta intryck av den äldres degeneration.⁶⁰ Geijer menar, att konsten att uppfostra är svår; konsten att undervisa däremot lätt, ehuru den kunde fullkomnas genom "tusentals finheter och genvägar", som likväl inte uträttade någonting, om man inte kunde "inge den drift och levande anda som ensamt förer till målet". Geijer hänvisade i detta sammanhang till England vars undervisningsväsen då ännu följde en läroplan, som nästan uteslutande tog hänsyn till de klassiska språken och som kunde kallas skolastisk och borde mycket förbättras, men som ägde en "nationlig anda och republikanska seder" och därför kunde skryta med att knappast något land ända till våra tider "frambragt sådana medborgare, sådana statsmän".

Att en stats uppfostringsverk var ett gott uppfostringsverk berodde, menade Geijer, på två saker i vilka den nationliga andan fann uttryck, nämligen i dess *lagstiftning* och *steder*. Sederna bestämde så väl den enskilda som den offentliga uppfostran. Lagarna däremot kunde direkt blott bestämma den offentliga och endast indirekt den enskilda. Det var viktigt att lagstiftningen väl kände sina gränser och inte band vad i uppfostran måste vara enskild angelägenhet. Man skilde på enskild och offentlig uppfostran genom sättet varpå den meddelades. Den senare av staten i inrätt-

⁶⁰ Fichtes förslag liksom f. ö. Napoleons skollag räknade blida med en grundläggande elementär undervisning för alla. Jfr Larsson, Karl, Geijer och skolfrågans behandling i 1820-talets Sverige: Pedagogisk Tidskrift 1948, s. 12.

ningar, föranstaltade av staten och under dess uppsikt. Den förra var den uppfostran som gavs i familjen eller som eljest i allmänhet av enskilda lärare. Men olikhet i sättet förutsatte en olikhet i *ändamål*, varigenom skillnaden närmare kunde bestämmas. Det senare slaget uppfostran borde ske för offentliga och den förra för enskilda ändamål. De offentliga ändamålen sammanfattades i samhällets bästa och bestånd, de enskilda i individens. Man kunde ju då tänka sig att bägge slagens uppfostran var naturligt förenade. Skillnaden ägde dock sin riktighet, om man undersökte "vilket av de nämnda i vardera uppfostringssättet måste vara det *närmaste* ändamålet."⁶¹

I det Geijer därpå rekapitulerade utvecklingen och visade hur de två stånden, det offentliga och det enskilda tredje ståndet, fått olika uppfostran befanns det naturligt, att det förstnämnda ståndet — medelklass, präster och adel — som utgjorde den viktigaste delen av ämbetsmannaklassen erhöll en genom staten organiserad offentlig uppfostran. Lika naturligt var, ansåg Geijer, att staten lät uppfostran inom tredje ståndet vara de enskildas angelägenhet, emedan den inte avsåg att bilda dess medlemmar till "ofentliga män".

Även om tiden ändrat mycket i det tidigare samhällsskicket så fanns fortfarande en skillnad i samhällsklasser. "Det måste givas en del medborgare som sörja för de fysiska behoven i ett samhälle, det må nu ske genom frambringande av jordens naturliga alster, genom dessa alsters förädling, eller utbyte av egna mot främmande länders: en näringsklass. Det måste givas en del medborgare som sörja för de moraliska behoven i ett samhälle, det må nu vara som lagarnas tolkar, styrelsens organer, eller religionslärare och idkare av vetenskaper och konster: en offentlig klass". Bägge klasserna var nödvändiga för det helas väl. Alla ändamål i samhället kunde innefattas i dessa två: "det offentliga, som är statens bästa bestånd, det enskilda som är den enskildes. Att bägge äro oskiljaktiga, är själva samhällets natur". Det närmaste ändamålet för näringsklassen var det enskilda. Den befordrade bäst samhällets nytta genom att gynna sig själv och visa klokhet och drift i yrket. Det närmaste ändamålet för ämbetsmannen åter var att göra en syssla, som inte var till för hans eget bästa utan för samhällets. Genom sin befattning

⁶¹ SS I, s. 301.

var han en offentlig man, medan näringsidkaren blott genom egen fördel gynnade det allmänna. Sammanfattande framhöll Geijer, att näringsidkaren tjänade det allmänna därigenom att han tjänade sig själv, medan den offentliga klassen tjänade sig själv därigenom att den tjänade det allmänna.

Sedan Geijer betonat, att det var religiositet och patriotism som var livsprincipen i allt mänskligt samhälle, fann han det självklart, att de unga skulle uppfostras just till denna livsprincip. Däri var han enig med Broocman, men han framhöll gentemot denne, att innan man fått den organisatoriska frågan löst för prästerskapet så att det kunde helt ägna sig åt sin religiösa huvuduppgift att vara religionslärare, var det "mycket för tidigt att tala om inrättande av undervisningsanstalter för den stora hopen av folket".

Utan annan inrättning för den arbetande klassens upplysning än det prästerliga läroståndet hade nämligen svenska folket länge varit bland de få som inte haft någon pöbel, dvs "människor som uppväxt utan all vård och undervisning". Dock syntes under senare tid pöbelaktiga befolkningselement ha uppstått i städerna. Det hade bland allmogen varit sällsynt att träffa någon som ej kunde läsa, detta emedan det hade ansetts för religionsplikt att tillägna sig, denna konst. Om man ersatte de prästerliga folklärarna med lant-skolor, så var man för sent ute. I de omdiskuterade lant-skolorna ville man undervisa bonden "i så mycket som han ej behövde veta och ej har intresse att läsa." Geijer fortsätter:

Säg bonden att han skall lära sig läsa och skaffa sig kunskaper ur andra skäl än för sin religions skull; upphöj för honom så mycket ni vill den egna fördelen av undervisningen: han skall säkert finna det i detta avseende bekvämare att lära ingenting, eller om han lär, så sker det av vinningslystnad, och han lär med detsamma på att bli skälm, vartill tonen bland folket ej så utan skäl, gemenligen stämplar de små upplysningskaxarna i hopen. Därföre innefattas all folkundervisning i religionsundervisning. Denna hör till prästernas vård, ty varför finnas de eljest? — och dem tillhör också att, var och en i sin stad, verksamt tillse och med sina församlingar överenskomma att villkoren för religionsundervisningen, varibland kändedomen av modersmålet i skrift är det första, stå att vinna. Men också måste de då helt och hållet kunna ägna sig åt sitt eget högst viktiga kall.

Om Broocmans projekterade barn- eller lant-skolor, som skulle finnas överallt i riket, säger Geijer, att de inte behövdes såsom

”särskilda av styrelsen gjorda inrättningar, om prästerskapets verksamhet är och får vara vad den bör”. Det var alltså den traditionella från reformationstiden ärvda undervisning genom ”läroståndet”, vilken kodifierats i 1686 års kyrkolag han refererade till. Kyrkolagen hade som bekant föreskrivit, att ”ungdomens förhör uti sin kristendom skall med största flit idkas uti alla församlingar över hela riket”, och föräldrar, kaplaner och klockare hade förständigats att med flit ”driva barnaläran och undervisa barnen att läsa i bok”. Ansvaret och kontrollen skulle åvila kyrkoherden, vilken enligt lagens ordalydelse skulle ”låta sig angeläget vara, att ungdomen i hans socken lärar läsa i bok och förstår sina kristendomsstycken”. Kontrollen ägde bl. a. rum vid de s. k. husförhören, om vilka kyrkolagen också gav utförliga föreskrifter.

Det var säkert förhållandena hemma i Värmland Geijer tänkte på då han skildrade allmogens läskunnighet och religiositet. Där hade man på sina håll sökt hålla även den fattiges standard uppe genom bl. a. arbetsinrättningar.

Blott i större städer fann Geijer det befogat att ordna särskilda allmänna anstalter för den lägsta klassens undervisning. I detta avseende gick han följaktligen utöver stadgandena i kyrkolagen och accepterade folkskolor under vissa förhållanden. I större städer kunde nämligen människorna, lämnade åt sig själva, ”likt ogräs ur alla vinklar och vrår” uppväxa som pöbel och där försvårades prästernas ”förtroliga kännedom” om sin församling. Den närmare bekantskapen med Stockholms förhållanden ledde Geijer till att för storstäderna acceptera skolor för den ”närande” klassen.

Sedan Geijer därpå ytterligare poängterat, att offentliga skolor blott kunde finnas för den offentliga klassen av medborgare, betonade han att verklig upplysning för den olärda klassen kunde åstadkommas genom att den spred sig från den offentliga klassen. Han tog härvid som symbolisk bild, att allt ljus kommer uppifrån och utbreder sig åt alla sidor utan behov av rör och rännor och konsten att sprida det är ingen annan än konsten att tända det. Här har vi förebilden för Thorsten Rudenschölds ”tändsticka”.

Av sitt resonemang drar Geijer slutsatsen, att ”*staten själv kan blott omedelbart bilda den offentliga klassen, och blott medelbart genom denna, de övriga*”. Samhället blev på detta sätt en väldig bildningsanstalt för sina medborgare, en tanke som sedermera på

olika sätt närmare utformades av Geijer-läjungarna Fredrik Rådberg och Thorsten Rudenschöld.

Geijers åsikter om beskaffenheten av den offentliga klassens undervisning i sina enskildheter förbigås här. Det offentliga ändamålet gjorde, att undervisningen måste meddelas ”ur en helt och hållet oegennyttig princip, det vill säga, för vetenskapens egen skull”. Skolsystemet tänkte han sig f. ö. som ett sammanhängande helt: trivialskolan skulle förbereda för gymnasiet och detta för universitetet. Studierna skulle aldrig vara för ”egen vinning”. Sammanmältning av lärd och borgerlig skola i samma läroverk var därför en omöjlig idé. Apologistklassen vid läroverken betraktade han därför som ”en utväxt på skolverket”, som borde bortopereras.⁶² Vad man där förehade var sådan praktisk undervisning som hörde till den olärda klassen.

Geijer och folkundervisningspedagogiken 1813—1826

Efter Broocman-recensionen dröjde det, innan Geijer åter kom att beröra folkundervisningen. Det skedde mera i förbigående bl. a. i uppsatsen ”Om historiens nytta” i Idunas åttonde häfte 1820, då han betonade, att ett urval av den bibliska historien förträffligt ägnade sig för den allra första undervisningen, eftersom dess enkelhet låg det barnsliga sinnet nära, och den första historiska undervisningen borde bestå i berättelser, som genom ämnets natur och åskådligheten i framställningen tjänade att väcka det unga sinnets deltagande.⁶³ Eljest var Geijers intresse denna tid vad pedagogiken angår riktat på den högre skolan, vars undervisning och uppgifter han uppmärksammade i skilda sammanhang. Vid sidan av språken *par excellence*, som han uttryckte sig beträffande de klassiska språken, intresserade han sig också i hög grad för modersmålets ”regelmässiga lärande” på skolstadiet både i Broocman-recensionen och senare.⁶⁴

Märkvärdigt och betecknande för hans stora intresse för undervisnings- och skolfrågorna är, att Geijer så tidigt som 1822 gjort

⁶² SS I, s. 335.

⁶³ SS III, s. 25.

⁶⁴ SS III, s. 265.

sig tämligen väl förtrogen med växelundervisningsmetoden.⁶⁵ Han uttalade sig därvid mer positivt om metoden än senare, när han lärt känna den i dess praktiska användning, ty längre fram uttalade han sig mycket kritiskt om den, vilket inte litet förargade sådana som exempelvis Anders Fryxell, vilka helt och hållet accepterat den nya metoden såsom en nära nog genialisk lösning av inte minst folkundervisningens ekonomiska och metodiska problem.⁶⁶

Geijer i stora undervisningskommittén

Åt folkundervisningsfrågorna ägnade Geijer stort intresse under sin verksamhet inom stora undervisningskommittén 1825—1828. Den 15 sept. 1826 uppläste han i kommittén ett ”skriftligt anförande, rörande uppfostran betraktad såsom en viktig genom hvarje Stats idéer gifven national angelägenhet”, såsom det står i protokollet.⁶⁷ Här deklarerade Geijer, att uppfostran i allmänhet var ”utveckling av mänskliga förmögenheterna och deras inriktning till det goda genom andras och eget bemödande”. Denna uppfostran skedde inte allenast genom *lära* och *undervisning* utan genom alla samhällets förhållanden — religion, lagar, regering, seder osv. Staten ägde rätt att genom föreskrifter bestämma sådan yrkesbildning som avsåg dess egen tjänst, medan det åter var de enskildas rätt att ordna om utbildning, ev. skolor, för yrket när det gällde enskilda ändamål, såsom slöjd, handel och näringar. Statens allmänna läroanstalter skulle dock inte avse något visst stånd utan vara ämnade för individer av alla stånd, som sökte en högre utbildning.

⁶⁵ ibidem.

⁶⁶ Geijers intresse för metoden visar sig också däri att Värmlands nation diskuterade den. Tillträdande kurator höll nämligen tal vid landskap den 7 juni 1825 *Om den offentliga undervisningen med hänsende till de i sednare tider föreslagna förbättringar*. Man torde få utgå ifrån att de problem som upptogs till dryftning var folkundervisningen och lancastermetoden, ämnesläsning och fri flyttning. Geijers kritik av metoden har säkert legat till grund för Atterboms uppfattning. I Lycksalighetens ö kallar han lancasterskolorna för ”kackelstugor”.

⁶⁷ Protokoll den 15/9 1826, § 4 (RA), Geijers anförande bär rubriken ”Försök till en kort öfversigt af Uppfostran, dess särskilda arter och dessas förhållande till staten”. Finns återgivet i SS III, s. 382 ff. men har där av utgivaren daterats till den 17 april 1828. Aktstycket är emellertid daterat den 30/9 1826 men är påtecknat att det upplästes den 15/9 1826. Se protokollet denna dag!

I den mån den medborgerliga bildningen bestod i undervisning ägde staten rätt att fordra de kunskaper av medborgarna, utan vilka de inte kunde uppfylla sina medborgerliga skyldigheter. Under det att man kunde ha som mål att genom tjänliga uppfostringsmedel höja kunskapssumman ”till ett möjligt *maximum*” var det tydligt, att staten hade *rätt* att ”fordra ett möjligt *minimum*” med avseende på sitt eget behov och tidens odlingsgrad.⁶⁸ Till det oundgängliga minimum hörde religionskunskapen med innefattad pliktlära samt färdighet i de allmännaste medel för kunskapers inhämtande dvs. förmåga att läsa i bok.⁶⁹ Då denna begynnande undervisning bäst ägnade sig för ”föräldraomsorgen” — jfr Pestalozzi! — borde den inhämtas i hemmet, innan den unge kom under ledning av religionsläraren-prästen, som enligt kyrkolagen ”hade uppsigt öfver hela denna förberedande undervisning”. Uraktlät eller förmädde inte föräldrarna av fattigdom eller annan orsak att fullgöra sin plikt var det statens skyldighet att tillse det undervisning ändå gavs och detta antingen som en *allmän* eller som en *kommunal* angelägenhet. Vad som utöver det fastställda minimum i undervisning och kunskap var önskligt och nyttigt skulle vara förmål för statens omsorg och medborgarnas frivilliga bidrag och överenskommelser, bägge ledda av tidens behov. För kunskapers utbredande kunde staten ge uppmuntringar, anslag, förråd av tjänliga läroböcker, anbefalla goda lärometoder, bilda skickliga lärare. I samma mån som samhället hyllade rätten, som var all lagbunden frihets grundmoral, skulle de kunskaper villigt blomstra som var frihetens frukter. ”En fri, jordägande allmoge, jämnhet i bördor, likhet inför lagen, deltagande i lagstiftning, lagskipning och alla de offentliga angelägenheter, i vilka en regering behöver folkets samråd, öppen väg för förtjänsten till alla värdigheter; se där de stora momenterna i statens levande lärobok för allmän medborgerlig bildning”.⁷⁰

⁶⁸ Man lägger märke till det dynamiska i uttrycksättet. Ändrade sig behoven och odlingsgraden borde tydligen även minimum ändras.

⁶⁹ Här framträder alltså den tanke som slog igenom i 1842 års folkskolestadgas tal om minimi- och maximikurser.

⁷⁰ Geijer föredrog den 30 sept. 1826 (prot. § 2) även ett betänkande om studentexaminas avläggande. Förslaget gick ut på att avgångsexamen från gymnasium skulle få gälla som studentexamen och berättiga till inskrivning vid

Samma dag som Geijer framställde dessa sina åsikter för kommittén, föredrog Hartmansdorff ett av honom och C. P. Hagberg författat aktstycke om folkskolan.⁷¹ Det utgjorde en sammanfattning av konsistoriernas betänkanden i ämnet och var uppsatt i form av ett utkast till stadga för folkundervisningen. De viktigaste punkterna innehöll:

1. Barn- eller folkskolor skulle undervisa i innanläsning av svensk och latinsk stil, i biblisk historia och i den antagna katekesen och därvid gå så långt att barnen därefter kunde dra verklig nytta av prästerskapets undervisning. Skrivning och räkning borde uppmuntras bl. a. därigenom att ingen skolmästare skulle antas, som ej ägde skicklighet i att däri undervisa.
2. Det hörde till föräldrars och förmyndares plikter att ge barnen detta minimum av kunskaper. I händelse av bristande förmåga hos målsmännen skulle kommunen stå ansvaret. Beslöt en majoritet i en kommun att organisera en skola, skulle minoriteten inte kunna undandra sig att bidra till kostnaderna som skulle slås ut på alla.
3. Utöver minimum skulle folkskolorna kunna syssla med en kort världs- och naturbeskrivning — utförligast i fråga om Sverige och Norge — de förenade rikenas historia och statskunskap, skrivning, räkning, ritning, koralsång och gymnastik "förmåligast med afseende på folkeklarnes upplifvande eller återställande".⁷²
4. Lärarnas löner skulle bestämmas av församlingen och styrelsen för skolan bestå av kyrkoherden och kyrkorådet.
5. Folkskolans lärare skulle tillsättas av kyrkoherde och församling bland personer som kyrkoherden föreslagit och som något konsistorium till frejd, kunskaper och skicklighet godkänt. "Öppen tillgång för vederbörande att få undergå dylik examen i vissa bestämda orter inom Stiften borde därför finnas ordnad."
6. Brukskolor och flickskolor ställs under samma styrelse som folkskolorna.⁷³

universitet. Förslaget som vittnar om Geijers klarsynthet ledde inte till något omedelbart resultat men förverkligades på 1860-talet.

⁷¹ Hagberg och Hartmansdorff hade den 9 sept. 1826 (prot. § 2) åtagit sig att gå igenom konsistoriernas betänkanden i folkskolefrågan och det var resultatet av denna genomgående presenterade (Uppfostringskommitténs handlingar 1826, vol. I nr 2: RA). Hagberg, Hartmansdorff och J. O. Wallin blev sedermera utsedda att utgöra en särskild sektion av kommittén för folkskolefrågors beredning (prot. den 14/10 1826, § 1).

⁷² Jfr till detta skol- och undervisningsprogram Adolf Modéers och Pro fide et christianismos förslag från 1790-talet!

⁷³ I fortsättningen av sitt betänkande sysslar Hartmansdorff och Hagberg med trivialskolor, gymnasier och universiteten.

Den Hartmansdorff-Hagbergska redovisningen av konsistoriernas åsikter i folkskolefrågan visar vad minimikursen angår stor överensstämmelse med Geijers tidigare framlagda meningar. I övrigt är det anmärkningsvärt i hur hög grad konsistorierna sökt binda folkskolan vid präst och kyrka. Flera av de redovisade förslagen återkommer som synes i en eller annan form i 1842 års folkskolestadga.

Även Geijers professorskollega från Uppsala Samuel Grubbe föredrog ett utkast till skolorganisation för kommittén.⁷⁴ I fråga om folkskolan anförde Grubbe, att han liksom Geijer ansåg det vara naturligt, att den första undervisningen ålåg hem och föräldrar. Men om vi förutsätter, fortsätter Grubbe,

att icke alla Föräldrar äga tillfälle att sjelfva meddela sina Barn denna första undervisning, och om vi ur detta skäl tänka oss Barnskolor inrättade, hvilka emottaga den till exempel Sexårige gossen, för att efter vaxelundervisningsmetoden eller på hvad sätt som helst, meddela honom de här nämnda första kunskaper, så gifves det alldeles intet skäl, hvarföre ej en sådan Barnskola skulle upptaga Lärjungar af hvilken folkklass som helst, utan allt afseende på Föräldrarnes stånd och på Barnens framtida yrke. Det vore ock utan tvifvel i flera afseenden att önska att dessa Barnskolor allt mer och mer komme att innehålla en sådan blandning af Lärjungar ur alla Folkklasser.

Grubbe ansåg, att för de lärjungar som skulle ha en högre intellektuell träning barnskolan kunde bli icke som för de övriga den enda skolan utan den första skolan, som föregick den lärda. För den stora hopens behov av bildning kunde barnskolan göra tjänst om den fortsattes något längre med afseende på dessa elevers belägenhet i samhället:

Derigenom blir Barnskolan för dem tillika Folkskolan. Den blir nämligen Folkskola så snart man gör afseende derpå, att det gifves en ganska talrik klass af Samhällets medlemmar, för hvilken Barnskolan vanligtvis är den enda Skolan, eller hvilken ej erhåller någon annan egentlig undervisning än den hvilken i denna Skola lemnas, om man undantager den Religionsundervisning, hvilken den af Prästerskapet erhåller för att beredas till Nattvarden. I denna sin egenskap af Folkskola bör då Barnskolan inrättas på det sätt att undervisningen i densamma utvidgas till den grad, att den så vidt möjligt är, blir svarande emot hela den i materiell mening arbetande klassens behof af bildning.

⁷⁴ Se kommitténs protokoll den 7 och 9 okt. 1826, § 3. Betänkandet finns bland kommitténs handlingar 1826, vol. I nr 6 (RA).

Det är uppenbart att såväl Grubbe som Geijer tagit starka intryck av Anders Fryxells "Förslag till enhet och medborgarlighet i de allmänna undervisningsverken" (1823). Fryxells påstående att man eljest "vore på vägen att vilja fullkomligt utbilda sig till fyra särskilda Kaster i likhet med de Indiska" har man måst ta ställning till. Fryxells förslag om en enhetsskola accepteras i viss utsträckning, men dennes förslag om en för alla gemensam medborgarskola upp till ca 16-års åldern, då man först borde riktigt kunna bedöma barnens anlag för olika levnadsbanor, godtas icke, utan det första gemensamma stadiet krympes ned till en period om 2 à 3 år från 6-årsåldern. Man har således endast delvis velat ifrågasätta riktheten av Fryxells mening att intet säkrare medel finnes att hos det uppväxande släktet grundlägga "en allmän och ren kärlek till medborgare och fosterland, än en för alla gemensam uppfostran, där de blivande medborgarne, utan åtskillnad på stånd och villkor, såsom bröder tillsammans uppväxa och undervisas, ända till den tid då deras olika anlag, förmögenhet och framtida yrken oundgängligt kräva en sådan söndring".⁷⁵

Geijer återkom till frågan om skolorganisationen i ett anförande i kommittén i oktober 1826, i vilket han sökte utreda *vad* och *hur* skulle läras.⁷⁶ Inledningsvis deklarerade han att statens undervisningsverk var *allmänt* och *offentligt*, "såsom det bör vara", endast därigenom att det var till *för alla* och svarade mot *allas* behov. Med avseende på läroämnena följde därav ett slags *graderad allmänhet av kunskaper*, allt eftersom de var för en större eller mindre mängd nödvändiga. Man började därför med de *för alla* nödvändiga kunskaperna och övergick därpå till dem som *för största delen* ansågs nödvändiga och fortgick till dem som *för en mindre del* var behöfliga osv. "Så uppväxer", säger Geijer, "undervisningens träd ur samma rot, delar sig i sina grenar, och samlar genom dessas egen

⁷⁵ Jfr ovan! Löwenhjelm och von Bilang hade framfört liknande idéer under 1700-talets senare hälft. Se även Enberg, L. M., Om Uppfostran till Medborgarlighet, Stockholm 1823.

⁷⁶ Protokoll den 12/10 1826, § 4 (RA). Feldaterat i SS III, s. 189 ff. till den 17/4 1828. Anförandet "Om det nya och gamla undervisningssystemet med förslag till några förbättringar av det gamla" finns i original bevarat i Uppfostringskommitténs *Protokoll och Handlingar* vol. I 1826 (RA).

utväxt sin krona". Problemet blev följaktligen, *var* grenarna i skolans enhetsorganisation skulle få växa ut.

Geijer betonade att uppfostrans gemensamhet för alla medborgare byggde på "idén" om mänsklighetens nödvändigt fortskridande bildning och om staten såsom själv varande en uppfostringsanstalt". Ingen kunde innerligare hylla denna delaktighet i uppfostrans fördelar än han. Men delaktigheten kunde tänkas på mer än ett sätt. Man måste nämligen medge, att uppfostran kunde finnas under särskilda former, att familjen, kyrkan, skolan, staten meddelade den på olika sätt, ehuru ändamålet var gemensamt och att inom vardera av dessa stora uppfostringsanstalter olikheter måste finnas.

Om man inskränkte sin uppmärksamhet till det stadium av uppfostran som låg inom skolan i vidsträcktare mening och företrädesvis innefattade "undervisningens bana" uppstod följande frågor:

Vilken gemensamhet i form kräver undervisningen? Och gives det i detta avseende olika fordringar för den *offentliga* och den *enskilda*? Vad skiljer *offentlig* och *enskild* undervisning? — och vad förenar dem? Gives det någonting i den *enskilda* undervisningen som är *offentlig* angelägenhet? Gives det någonting i den *offentliga*, som är *enskild* angelägenhet?

Med utgångspunkt från dessa frågor diskuterar Geijer igenom hela skolfrågan och slår fast, att man inte kunde "sätta nationen i skolan", ty vem skulle bekosta undervisningen? Inte staten — åtminstone inte ensam." "Icke den rikaste stats tillgångar skulle förslå för åtagande av all eller ens största delen av undervisningen i ett samhälle, och en kompromiss till bestridande av kostnaderna mellan staten och de privata skulle blott klarare ådagalägga svårigheten att förlika bägges fordringar". Därför var det rimligast att hålla sig till "de gamla ur själva verkligheten utvecklade principer".

Hur såg då enligt Geijer de gamla principerna ut? Han sammanfattar:

Det allmänna uti all, således även i all *enskild* undervisning, innefattas i de kunskaper, utan vilka ingen kan uppfylla sina medborgerliga skyldigheter, obcroende av alle avseende på särskilt framtida yrke. Staten äger rätt att förvissa sig om att åtminstone ett fastsätt minimum av dessa kunskaper hos en var finnas; Vilket sker genom *enskild* och *allmän* prövning av religionsläraren före den offentliga akt, genom vilken barnet hög-

ridligen upptages i församlingens fulla gemenskap och ifrån detta ögnablick iklädes ansvarighet och tillräkning för sina handlingar. Medlen för de därtill erforderliga kunskapers inhämtande åligga i naturlig progression först familjen — där familjen ej förmår, församlingen — där församlingen ej förmår, staten. Att höja kunskapen över det fastställda *minimum* till ett möjligt *maximum*, därtill har staten, näst strängt uppfyllande av sina rättssplikter, varpå både frihet, välstånd och upplysning bland medborgare ytterst bero, i synnerhet följande uppmuntringsmedel: — ett upplyst prästerskaps inflytelse på familjerna — kommunalstyrelsens inflytelse på kommunerna och anskaffandet av skickliga lärare, för de därigenom uppkomna läroanstalter — slutligen inflytelsen av de skolor, för allmän medborgerlig kunskap, genom vilka staten själv supplerar familjernas och kommunernas bristande förmåga. Sådana äro de grundsatser, ur vilka våra *sockenskolor*, *pedagogier* i städerna, äntligen *apologistiskolorna* utgått.

I fråga om undervisningen i hemmet betonade Geijer, att han lade lika vikt på den faderliga som den moderliga insatsen. Denna undervisning kunde ej nog uppmuntras. Ville man att svenska bonden skulle själv bättre undervisa sina barn och befördra deras ytterliga undervisning, så borde man lätta hans bördor, skydda hans rätt, akta i honom statens grundpelare som medborgare och människa, samt undervisa honom genom lära och föredöme. Där föräldrandervisningen var otillräcklig och bristfällig borde den dock upphjälpas genom det allmännas åtgärder.

Vad beträffade skolorna för den offentliga klassen framhöll Geijer, att de inte var *allmänna* i den meningen att de var för *alla*. De var allmänna genom sitt ändamål. De var allmänna i den meningen att de stor öppna för alla, som ville utnyttja dem. De var sålunda inte skolor för något visst stånd eller någon viss kast. Apologistklasserna ansåg Geijer vara ett främmande element i lärdoms-skolan. De hade aldrig blivit attraktiva och borde utgå ur lärdoms-skolan och hänföras till folkskolorna och särskilda av enskilda ordnade yrkesskolor i den mån de skulle förbereda för ett särskilt yrke — Bergskolan i Falun nämns som exempel. Geijers starka demokratiska känsla för att den lärda skolan skulle stå öppen för alla gjorde honom till en svuren motståndare till alla föreslagna ekonomiska hinder för inträde i skolan och kallade de i så fall föreslagna gratisplatserna för begåvade ungdomar för ett nådebröd — ett slags fattigvård för snillet.

I kommittén tog Geijer 1828 också ställning till den vid denna

tid oändligt populära växelundervisningsmetoden. Härvid har tydligen Hans Järtas åsikter i ämnet haft stor betydelse för honom. I sin landshövdingeberättelse 1823 hade Järta berört uppfostringsfrågorna och därvid också framfört sina anmärkningar mot lancasterundervisningen. Han anförde, att den stora idén att uppfostran och undervisning skulle följas åt varit rådande i alla svenska bildningsanstalter och att de moraliska och intellektuella anlagen gemensamt skulle utvecklas till det nyttiga och goda. Detta skedde under den första åldern i familjen, därefter inom byalag och socknar samt vidare för de ungdomar, åt vilka en rymligare framtida verkningskrets erbjöde sig, vid trivialskolor, gymnasier och universitet, där alla lärare var förbundna inte blott att meddela lärjungarna undervisning utan även att vårda deras seder och att omfatta dem med faderlig huldhet. Då skolbarnen samlades i småningom vidgade avdelningar och icke på en gång i massor, villkas storlek påkallade en styrande död mekanism, ansåg de varandra som syskon, och ynglingarna, ehuru slutligen avvikande från varandra på skilda lärdomsbanor, förblev dock bröder, oftast under alla skiften förenade genom den första uppfostringens samband. Så bildade sig en nation av fria medborgare, då en blott mekanisk undervisning, avskild från familjelivet, endast danade konstfärdiga slavar under våldet eller egennyttan.⁷⁷

Järtas kritiska uttalande har Geijer funnit intressant och tungt vägande. Han betonade att lärometoderna borde förbättras och att därför såväl växelundervisningen som ämnesläsningen måste uppmärksammas och bedömas efter förtjänst. Det vore då odisputabelt, att en av grundsatserna i den gamla skolan alltfört bibehöll sin fulla giltighet, nämligen den, att *all egentlig undervisning innebar ett omedelbart förhållande emellan lärare och lärjunge och att detta förhållande borde vara omedelbarare ju spädare lärjungen var*. Växelundervisningen med sitt monitörsystem löste därför inte sin rätta uppgift i annat fall än om de var medel att genom ett "växelförhållande mellan lärjungarna själva allmänna och bättre konstruera växelförhållandet till läraren, som just genom denna ord-

⁷⁷ Jfr Linge, Karl, Om folkundervisningen i Dalarna före 1842, Stockholm 1929, s. 151 f. Se även exempelvis Fryxell, Anders, Om Vexelundervisningens Användbarhet, Stockholm 1824.

ning borde sättas i stånd att mer inverka på alla sina lärjungar *gemensamt* men, genom missbruk av monitörsystemet till egen bekvämlighet, också med denna metod skadar mer än med det gamla". En annan gällande grundsats ägde sammanhang med den förra, nämligen däri, att *Barnasinet fattar lättare det personliga förhållandet till läraren, än sitt eget till de särskilda läroämnena, det senare förhållandets mångfald bör därför för den tidigare åldern, genom den förras enhet förmedlas*, dvs att de tidigare åldrarna i skolan krävde klasslärarsystem medan de senare kanske kunde tåla såväl växelundervisnings- som ämneslärarsystem.

En klar motsättning fanns under kommittétiden mellan Geijer och Anders Fryxell i flera avseenden. Medan Fryxell helt och hållet försvurit sig åt växelundervisningsmetoden var Geijers inställning skeptisk. I slutomgången reserverade han sig med eftertryck mot växelmetodens användning vid katekesundervisningen. Han ansåg nämligen att ämnets vikt och värde fordrade att läraren själv åtog sig denna undervisning och att växelmetoden användes blott vid undervisning i läsning, skrivning och räkning. Eftersom barnens tidigaste religionsundervisning handhäfts av föräldrarna, var det rimligt att den också i skolan bibringades på ett personligt sätt. Risk fanns f. ö. för att föräldrarna genom den nya metoden i skolan skulle känna sig befriade från att bidra till de ungas religionsundervisning.⁷⁶ Fryxells tro på lancetermetoden fortfor ännu vid den tid då den på 1860-talet av Geijer-lärjungen F. F. Carlson avlystes ur svensk skola.

Ett annat område där Geijer och Fryxell förfäktade motsatta meningar gällde de klassiska språken. Geijers höga uppskattning av dessa berodde inte endast på inflytande från nyhumanistiskt håll utan framsför allt på att han rent personligt kände sig ha fått så mycket av värde genom deras studium under sin skoltid och första studenttid att han önskade att även yngre generationer studerande ungdom skulle få göra samma erfarenheter som han.⁷⁷ Fryxell där-

⁷⁶ Kommitténs handlingar 1828, vol. III, nr 5 (RA).

⁷⁷ Enligt Värmlands nations protokoll den 10/12 1842, 6:20 (UUB 1520 g) betonade inspektör Geijer stödd på egen erfarenhet att man inte kunde få "någon levande kunskap i ett språk om man ej förstode att muntligen uttrycka sig på detsamma". Övningen i latintalande hade, menade han, i senare tid blivit eftersatt. Man borde "lära sig att äfven tänka på latin".

emot som uppenbart som vi sett ännu under sina tidigare studentår hade stora svårigheter med latinets, blev troligen till en del som en följd härav en motståndare till latinherraväldet och betonade spetsigt, att man måste besinna skillnaden mellan Gustaf Adolfs och Christinas tidevarv, då alla ämbesmän talade latin, och samtiden då förhållandena var helt förändrade.

Även i skolorganisationsfrågan försvarade Geijer och Fryxell olika idéer. Medan Geijer ville hänvisa den grundläggande undervisningen, bestående av läsning och kristendom och eventuellt skrivning och räkning, till den praktiska uppfostran i hemmen — visserligen supplerad av barnskolor på de orter där hem och prästerskap inte maktade med uppgiften — så skisserade Fryxell ett sammanhängande skolsystem av enhetsskoltyp, i vilket även den grundläggande undervisningen huvudsakligen skulle äga rum i folkskolor. Den motsättning mellan de bägge männen som sedermera uppenbarade sig på det historiska området i och med striden om aristokratfördomandet på 1840-talet hade sålunda sin grogrund redan i 1820-talets motsättning i skol- och undervisningsfrågorna.

Geijer föreslår föreläsningar för allmänheten i Stockholm

I undervisningskommittén tog Geijer initiativ till att få i gång en offentlig föreläsningsverksamhet i Stockholm. Tanken på dylika var gammal i staden. Man kan erinra om de vetenskapliga föreläsningar, som under 1700-talet hållits på Riddarhuset, och om de populära föreläsningar i experimentalfysik, som språkmästaren Anders Heldman höll på Rådhusalen i Stockholm på 1740-talet.⁸⁰ Under 1800-talets första årtionde planerades offentliga föreläsningar av gruppen kring Carl Ulric Broocman,⁸¹ och 1804 projekterades i Stockholm en serie offentliga föreläsningar eller kurser, som ganska mycket erinrar om den offentliga kursverksamhet som under 1900-talets mittdecennier organiserats vid högskolor och universi-

⁸⁰ Politie- och Commerce-Tidningar den 27/2, 12/3, 16/4 och 14/5 1748. Jfr Wiberg, Albert, Då Stockholm skulle få en handelsakademi, s. 26 (ASU 81). Erinnras kan också om Johan Carl Wilckes el-demonstrationer på Riddarhuset på 1770- och 1780-talen.

⁸¹ Jfr Wiberg, Albert, Carl Ulric Broocman. Bidrag till en biografi, s. 88 f.

ter.⁸² Det är möjligt att Geijer känt till tidigare projekt på området. I varje fall framlade han den 5 maj 1828 ett förslag om föreläsningar för allmänheten i huvudstaden. Geijer anförde:

Då lärda Samfund utan tvifvel lifligare skulle inverka på den allmänna odlingen, om med de öfriga medel, som af dem i detta ändamål användas, äfven förenades muntelig lära och framställning, så må, för att väcka uppmärksamheten på ett i min tanka viktigt ämne, den önskan yttras, att Hufvudstadens vittra och Vettenskapliga Samhällen måtte genom några af sina Ledamöter låta hålla offentliga Föreläsningar i Vitterhet, Historia, Naturkännedom o. s. v., samt att, om så fordras, de genom offentliga understöd måtte sättas i stånd dertill.⁸³

De samfund Geijer närmast åsyftade var säkerligen Vetenskapsakademien, Vitterhetsakademien, Konstakademien, Musikaliska akademien, Gymnastiska Centralinstitutet och Svenska akademien. Ehuru förslaget inte genast kom att förverkligas åtminstone inte i den form Geijer tänkt sig, är det dock märkligt såsom ett förebud för den föreläsningsverksamhet i folkbildningens tjänst för allmänheten som redan i viss mån annonserat sig och som senare under århundradet i bildningscirklar m. fl. organisationer fann en sådan vittfamnande omfattning.⁸⁴

Stora undervisningskommitténs betänkande

När kommittén 1828 skulle slutjustera sitt betänkande, kom folkskolefrågorna som under arbetets gång trätt i bakgrunden för läroverks- och universitetsfrågor åter i förgrunden. Enligt ett protokoll från i februari⁸⁵ upplästes de här ovan tidigare refererade "Mo-

⁸² Se Stockholms Posten den 19/6 1804. Jfr Wiberg, Albert, Stockholms första musikhandel: STM 1943, s. 16 ff.

⁸³ Kommitténs handlingar 1828, vol. III, nr 36. Kommitténs protokoll den 5/5 1828, § 2 (RA).

⁸⁴ Möjligen har Geijer här påverkats och frågan aktualiserats för honom vid hans läsning av Adam Smith, som i sitt bekanta ekonomiska arbete om folkens välsånd framhåller, att samhällsfientliga och obehagligt rigorösa drag i moralen kunde motverkas av bl. a. bildföreläsningar, föredrag och uppläsningar, musik etc. och annan bildningsverksamhet för vuxna. (Se Sommarins översättning Bd II, s. 138 ff.).

⁸⁵ Protokoll den 2/2 1828, § 4 (RA).

menter rörande Folkskolor", och man ansåg dem böra utgöra utgångspunkt för folkskoleavsnittet i betänkandet. Axel Fryxell höll därefter ett anförande, i vilket han upptog till behandling frågan om "bestämmandet af tiden och ordningen för religionsundervisningen i Folkskolor, af det minimum af Kunskap, som ungdomen borde äga för att af Presterskapet emotagas, samt huru denna Kunskap genom Presterskapets åtgärd lämpligast kunde utvecklas". Utgångspunkten för slutdiskussionen blev följaktligen folkskolan som förberedande konfirmationsskola.

Avsnittet om folkskolan i det färdiga betänkandet⁸⁶ blev också synnerligen magert. Det anføres sålunda, att ungdomens undervisning som borde börja senast vid 8-årsåldern åvilade prästerskapet "medelbart innan och omedelbart under förberedelsen till Herrens Heliga Nattdags begående". När de unga mottogs av prästen för sistnämnda undervisning borde de kunna läsa svensk och latinsk stil innantill, ha insikter i biblisk historia och ha läst och fäst i minnet katekesen.

Föräldrar och målsmän skulle åligga att ge barnen dessa förkunskaper. Var de av olika skäl urståndsatta därtill, skulle staten genom prästerskapet tillse att folkskolor under dess överinseende upprättades som gav den nämnda undervisningen. Kommittén ansåg följaktligen folkskolan som en blott nödhjälp. Eftersom dessa skolor blott skulle vara en ersättning för föräldraundervisningen, ansåg kommittén, att de närmast borde vara kommunala angelägenheter, dock att i de fall där dylika skolor redan hade anslag av staten de skulle få behålla dessa.

Kommitténs åsikter i folkundervisningsfrågan överensstämde som synes nästan helt med dem Geijer gjort sig till tolk för redan 1810—1811 och 1813 och i kommittén. De stämmer väl överens också med Esaias Tegnér's meningar och kommitténs majoritet synes ha varit enig om dem.

Nu fanns en del skolor, som kunde räknas till folkskolorna, nämligen söndagskolor, pedagogier, bruksskolor etc., som hade en utöver det angivna minimum gående medborgerlig kurs på program-

⁸⁶ Betänkande (Stockholm 1829, s. 10 ff.) af Comitén till öfverseende af Rikets Allmänna Undervisningsverk. Betänkandet var daterat den 20 december 1828 men blev tryckt först följande år.

met. Man kan exempelvis erinra om den ovan nämnda av B. G. von Rappolt grundade skolan i Värmland, som Geijer bör ha väl känt till. Staten borde uppmuntra inrättandet av dylika skolor men inte ha krav på sådana eller på omfattningen av deras undervisning. De skulle helt bero av menighetens fria beslut och något bidrag till kostnaderna från statens sida borde vara uteslutet. Kommittén uttalade likväl, att en dylik utvidgad folkskoleundervisning utöver minimum kunde omfatta a) skrivning och räkning, b) geografi — utförligare i fråga om Sverige och Norge, innefattande även dessa länders historia och samhällsförfattning; en kort världs- och naturbeskrivning, c) teckning, d) kyrkosång, e) gymnastik och simning, där möjlighet fanns för dylika kroppsövningar. I de fall där undervisning endast i minimum förekom borde man dock sträva efter att dessutom åstadkomma en utvidgning av kursen till någon undervisning också i de ovan under a) och b) nämnda ämnena. Till hjälp för föräldrar och målsmän och folkskolor borde utges en lärobok för menig man, som förutom de nämnda kunskapsämnen innehöll allmänna underrättelser och råd angående hälsans vårdande.

Kommittén uttalade även en del tämligen självklara konsekvenser såsom att hemundervisning eller folkskolor skulle förbereda till inträde i den lärda skolan, att kyrkoherden skulle ha tillsynen över folkskolan liksom över hemundervisningen, att växelundervisningen var en lämplig undervisningsmetod men att det stod menigheten fritt att bestämma vilken metod som skulle användas, "då hvilken method som helst kan med en skicklig Lärare hafva framgång", att antagen lärare borde behärska hela den av kommittén rekommenderade läroplanen med vissa undantag, att kyrkoherde och församling gemensamt utsåg lärare och att lärarens lön borde "bestämmas af den Menighet, som bekostar Skolan".

Vad lärarnas utbildning beträffade, vitsordade kommittén behovet av statligt stöd till en normalskola. Så länge en dylik skola saknades eller seminarier i stiftet, borde man efter behovet i vart stift förordna om sättet för undersökning av lärarkandidaters skicklighet för läraryrket.⁸⁷

I kommittébetänkandet fäster man sig särskilt vid C. A. Agardhs

⁸⁷ Svensk Författningssamling nr 6 1827 (särskild bilaga), s. 69—70.

lysande och berömda reservation. I likhet med Anders Fryxell ville han få bort skolsystemets splittring. Han pläderade för en enhetsskola, ett sammanhängande skolsystem med folkskolan som bas. I likhet med kommittén ansåg han apologistskolan egentligen höra folkskolans område till. Den viktigaste förutsättningen för en enhetsskola var emellertid att olika valmöjligheter erbjöd sig för eleverna på de olika skolstadierna.⁸⁸

Geijers anmärkningar om uppfostran och undervisning

Även Geijer i likhet med Agardh framlade sina från majoriteten i kommittén avvikande åsikter men inte i form av en reservation utan som en särskild skrift.⁸⁹ Huvudintresset koncentrerar Geijer kring den högre skolans problem. Han polemiserade här mot en hel rad reformer som sedermera kunnat genomföras i skolan utan den skada för densamma som Geijer befarade. Det gällde t. ex. ämnesläsningen, valfrihet, skolans delning på en klassisk och real linje, införande av avgifter för eleverna. Beträffande folkskola och folkundervisning intog han ungefär samma ståndpunkt som han intagit 1810—1813 och som han hävdade i skolkommittén och som slagit igenom i kommitténs betänkande.

Det viktigaste i Geijers skrift rörande folkundervisningen var hans uppgörelse med växelundervisningsmetoden. Sedan han klargjort skillnaden mellan undervisning och uppfostran upptog han till granskning förhållandet mellan lärare och lärjungar till varandra. Man torde erkänna, "att ej endast den större skicklighet i ett visst undervisningsämne gör tillfyllest, utan att benämningen och förhållandet av lärare förutsätter en verkligen högre, mera stadgad bildning i allmänhet, varigenom läraren också endast verkar på lärjungens allmänna bildning". Näst förhållandet mellan lärare och lärjunge förekom i undervisningen "det andra

⁸⁸ Jfr Larsson, Karl, Agardh som skolpolitiker: Festskrift till B. Rud. Hall, Nässjö 1946, s. 256 ff. Larsson, Karl, Geijer och skolfrågans behandling i 1820-talets Sverige: P. T. 1948, s. 18 ff. Se även Westling, K. A., Enhetsskolan och undervisningens frihet: Skola och samhälle 1920, s. 6 ff. 72 ff. 298 ff.

⁸⁹ Några anmärkningar om uppfostran och undervisning, Stockholm 1829 (SS III, s. 420 ff.).

stora förhållandet av lärjunge till lärjunge" och det var klart att detta senare var underordnat det förra "och att av riktigheten i lärjungarnas förhållande till läraren lärjungarnas rätta förhållande till varandra huvudsakligen beror".

Häraf drog Geijer följande slutsatser:

1. Att all *växelundervisning*, i den mån egentlig lärare ännu behöves, nödvändigt är en underordnad och indirekt, d. v. s. genom läraren förmedlad undervisning; samt att, då det ömsesidiga förhållandet nödvändigt blir rikhaltigare och fruktsammare alltsom man i själva verket äger mera att ömsesidigt meddela, växelundervisningen även tilltager i vikt och värde i samma mån som den direkta undervisningen blir obehövlig och läraren själv övergår till medarbetare; att den således kraftigast yttrar sig i undervisningens högsta, av självverksamhetens fulla utveckling utmärkta tidrymd, och även därför är väsentligen fri. — Varav såsom ett korollarium följer, att växelundervisningen såsom fri även är väsentlig, men såsom ofri, eller bestående i ett föreskrivet ömsesidigt förhållande, är ingalunda väsentlig eller oundgänglig.
2. Då läraren, även om han inskränker sig till ett visst undervisningsämne, likväl ej kan förnedras till en partiell informationsmaskin, utan är eller bör vara lärare, och, såsom sådan, en mognare, mer bildad person än lärjungen, samt endast därigenom, eller genom verkan av hela sin personlighet, även har en verkligt uppfostrande inflytelse; så följer ock att denna personligt bildande inflytelse är fullständigare i den mån läraren omfattar det hela av undervisningen. Detta är både görligast för barnåldern, som ännu har få och allmänna läroämnena, samt tillika för denna ålder nödigast; emedan den, utom egentlig undervisning, även mest har behov av ledning och tukt. Särskilt bildande blir först de särskilda undervisningsämnena i det förhållande både de och lärjungens person utveckla sig till självständighet.

Växelundervisningen i barnskolorna kunde förliknas vid "en exercis som genom subalterner gör läraren allestädes närvarande". Han kunde därmed ta hand om ett stort antal elever men blott på ett mekaniskt sätt. Växelundervisningen hade enligt Geijer sin väsentliga uppgift "ej inom, utan bredvid och utom skolan".⁹⁰ En sådan växelundervisning hade funnits av ålder, i det äldre eller kunnigare lärjungar bistått yngre. Denna undervisning borde inte reglementeras. Den utvecklade till självstudium och sådan självverk-

⁹⁰ Geijer betonade i ett annat sammanhang, att uppfostran betecknade "en stigande gemenskap och ömsesidighet i kunskap".

samhet, som på universitetet fick sin rikhaltigaste utveckling och som i det verksamma livet medförde ömsesidigt utbyte av kunskaper i en aldrig upphörande växelundervisning. Växelundervisningens förkämpar lyckönskade sig kanske "att ha fångat denna stora och sköna samhällslivets gestalt i det pedagogiska nätet och satt den inom skolans väggar i bur". Man kanske fagnade sig åt formen, "men livet hade flytt".

Det avgörande för Geijer var, att skolan skulle ägna sig åt såväl undervisning som uppfostran och att *lärarens personlighet* därför betydde så mycket och vida mer än hans virtuositet och metodik i läroämnena, och att lärarpersonligheten aldrig kunde komma till sin rätt i lancastersystemet.

Vad skolorganisationen beträffar framkastade Geijer frågan:

Om religionsundervisningen i allmänhet lämnades åt familjerna och prästerskapet, och för övrigt hela den egentligen så kallade folkundervisningen åt församlingarne omsorg i folkskolorna, men däremot all den därutöver liggande högre medborgerliga bildningen ansåges böra av staten själv besörjas och bekostas; vad innebär detta och vad bleve följden?

Med den högre medborgerliga bildningen menade Geijer den bildning som bl. a. gavs i de här och var projekterade borgarskolorna. Följden bleve, ansåg han, att fördelarna av detta system låge hos de högre bildade samhällsklasserna och var vida mer beräknade "att göra all slags undervisning ibland denna klass offentlig än på att på något sätt höja den lägre och talrikare klassens odling". Geijer fortsätter:

Det måste anses såsom en stor inkonsekvens, att detta system, eller den modifikation därav som nu sysselsätter oss, då de framför allt yrka uppfostrans offentliggörande för alla, likväl lämna folkundervisningen, med undantag av den som prästerskapet meddelar och oundgängligen fordrar, åt sig själv eller åt menigheterna, på samma gång som man vill anvisa hela de högre klassernas bildning åt statens egen omedelbara omsorg.

Geijers huvudargument var, att om man gjorde även den högre medborgerliga bildningens skolor till offentliga läroanstalter, oavsett om det skedde inom den lärda skolan i form av en särskild bildningslinje eller på annat sätt, så hade man intet skäl längre att inte räkna också folkskolan, den mest direkt på det praktiska livet inriktade skolan, till det offentliga statliga skolsystemet. Därför

menade Geijer, att det av undervisningskommittén framlagda förslaget tillreddes "för den förmögnare mängden", som skulle på en gång beskatta och uttränga de övriga. Det vore svårt, ansåg han, att tänka sig en mera halv medborgerlig enhet. Den gamla skolan med sina odisputabla nackdelar hade "likväl av ålder varit förnämsta medlet, varigenom mannen ur folket kunnat stiga, ofta till statens högsta värdigheter, och som . . . varit och är ett i ädlaste mening demokratiskt element uti den av ålder . . . grundade svenska författningen".

Slutligen skisserar Geijer sitt och det gamla uppfostrings- och undervisningssystemet på följande sätt:

I folkets närvaro prövar folkläraren den av honom själv eller under hans tillsyn undervisade ungdomen, vid den ålder då natur och lag ikläda den moralisk ansvarighet för handlingar, och församlingen genom en högtidlig, helig akt upptager den till full medborgarrätt inom sitt sköte; och för palatsets barn som för hyddans är denna akt, denna prövning lika. Kyrkans lära och undervisning fortgår sedermera under hela livstiden; den knyter och helgar alla dess dyraste band, ända till förbindelsen med ett annat liv uti döden. På samma sätt fortgår den i moderns armar började enskilda undervisningen genom hela livet, under olika medborgerliga och mänskliga förhållanden. I nära samband med bägge står den kommunala undervisningen, — i folkskolan lika förbunden som med kyrkan, i borgarskolan av staten fullföljd, utgrenande sig och fulländad i bildningen för särskilt stånd och yrke, och sålunda fortverkande under hela livet. Alla dessa skolor stå till varandra i ett kompletterande förhållande. Vad familjen ej förmår gör församlingen, kommunen, ståndet; vad dessa ej förmår gör staten, — med avseende på sitt behov, sitt förhållande till särskilda yrken och sin bestämelse; och med ömsesidig medverkan ordnas sålunda den i vidsträcktare mening allmänna undervisningen. — Det finnes slutligen ett slags undervisning som själv är ett nödvändigt fullkomnande av alla de övriga och fulländar undervisningsverket: den i inskränkta mening så kallade lärda undervisningen.⁹¹

Geijers folkliga undervisnings- och skolsystem är således fortfarande i huvudsak detsamma som han förfäktade 1810—1813 dock med någon förskjutning åt folkskolehåll. En dylik skola framställs inte nu längre som enbart en nödfallsutväg utan som en godtagbar utväg för folkbildningens höjande.

⁹¹ Jfr Landquist, John, Pedagogiska tankar hos Geijer: Skola och samhälle 1947, s. 66 ff.

Geijer på riksdagen 1828—1830

Vid 1828—1830 års riksdag, vilken Geijer bevistade som riksdagsman för Uppsala universitet, tilldelades honom en mängd förtroendeuppdrag.⁹² En enda motion väckte han och den gällde en universitetsfråga. Bortsett från utskottsdiskussionerna deltog Geijer i prästeståndets debatter i folkskol- och folkbildningsfrågor blott vid två tillfällen. Vid det ena gällde det biskop Hedréns och Jacob de la Gardies motioner om anslag till växelundervisningssällskapets normalskola i f. d. Maria kronobränneri i Stockholm för utbildning av lärare till folkskolorna, då Geijer "i anledning af den större utförlighet ämnet i denna motion fått" yrkade remiss inte bara till statsutskottet utan även till ekonomiutskottet i "samband med öfriga undervisningsfrågor".⁹³ Det andra tillfället då Geijer yttrade sig i en folkbildningsfråga var den 6 febr. 1829, då diskussionen gällde den gamla psalmbokens avlysande.⁹⁴ Gentemot dem som tvångsvis ville införa den nya psalmboken i kyrkan talade Geijer liksom även J. O. Wallin för församlingarnas fria bestämmanderätt. Geijer anförde, att den yttre likformighet, som man åsyftade, lätt kunde bidra till en separation som inte borde framkallas i en för övrigt enig kyrka. Han kunde inte inse vådan av att några få av rikets församlingar höll fast vid gamla psalmboken och dessutom borde ju ett tvångspåbud innehålla stadganden om straff för de tredskande.

För övrigt torde motionerna i folkskolefrågan i hög grad ha intresserat Geijer. Särskilt torde Lars Bygdéns motion den 15/12 1828 om en skola i varje församling med en årlig lärarlön om 25 tunnor spannmål ha uppmärksamrats av honom. Bygdén föreslog att lönen skulle bestå av staten och inte av församlingarna och utgå av kronotonden i varje församling, och att komministrarna skulle såsom lärare bestrida undervisningen, "emedan dessa skickligast och bäst såsom sjelfve bildade kunna åtaga sig detta inom gränsen

⁹² Han blev ledamot av konstitutionsutskottet, opinionsnämnden, tryckfrihetskommittén, förstärkta statsutskottet och förstärkta stats- och bankoutskottet mm. Dessutom var han en av ståndets elektor.

⁹³ Prästeståndets protokoll 12/12 1828 (Bd I, s. 407 ff. V, s. 361 ff. IX, s. 434).

⁹⁴ Prästeståndets protokoll 6/2 1829, § 6. Beslutet blev att den nya psalmboken skulle tvångsvis införas — 36 röster mot 17.

af deras bestämmelse liggande kall".⁸⁵ Under hänvisning till vad som anförts i uppfostringskommitténs betänkande avstyrkte vederbörande utskott bifall till motionen och den avslogs också av riksdagen.⁸⁶ Det förslag till lösning av frågan om folkundervisningen, som Bygdén här framfört, accepterades av Geijer i huvudsak i förslag av honom ett decennium senare, vilket visar att motionen gjort ett starkt intryck på honom.

Geijer tänkande i folkundervisningsfrågan bör under riksdagen ha rönt inflytande också från andra håll. Som riksdagsmän från Västerås stift befann sig vid riksdagen Geijers forne lycklige medtävlare om Gustavianska stipendiet, nu prosten och kyrkoherden i Köping J. M. Svedelius och dennes broder kontraktsprosten och kyrkoherden i Mora, Pehr Gustaf Svedelius, med vilka Geijer var bekant sedan Uppsalatiden. Så intresserad Geijer var denna tid av undervisningsfrågorna — han hade ju just skrivit sina anmärkningar till uppfostringskommitténs betänkande — kan han inte ha undgått att diskutera folkundervisningen med åtskilliga av sina ståndsbroder. Genom dem bör han ha fått reda på att folkundervisningen i åtskilliga församlingar, t. ex. i Västra Vingåker, var ordnad i huvudsaklig överensstämmelse med 1779 års prästerliga förslag till folkundervisning. Från Svedelierna bör han också ha fått kännedom om hur folkundervisningen ordnats i Dalarna, där man särskilt i socknarna kring Siljan hade en skolpräst, som höll skola vid kyrkan med mer försigkomna och som examinerade, instruerade och övervakade de rote- och byskollärare som skötte undervisningen i rotar och byar runt om i socknarna. Denna organisation tedde sig som en ytterligare bearbetning av Bygdéns idéer i folkundervisningsfrågan. Här skymtade en lösning av problemet som Geijer längre fram till större delen accepterade.

⁸⁵ Bondeståndets protokoll Bd III, s. 244 (med ett sedermera den 19/12 gjort tillägg).

⁸⁶ Utskottet anförde, att folkskolan enligt undervisningskommitténs betänkande endast var en ersättning för föräldrars och målsmäns undervisning och följaktligen en kommunal angelägenhet, varför även förslaget om statsanslag för lärarnas avlöning inte förtjänade något avseende.

Geijers betänkande 1832

Sedan undervisningskommitténs betänkande utkommit av trycket 1829, remitterades det till konsistorierna för utlåtande.⁸⁷ I ett särskilt nådigt brev den 11 februari 1832 uppmanade dessutom Kungl. Maj:t var och en medborgare, som kände sig befogad, att inom den 1 aug. 1832 inkomma med sina anmärkningar över betänkandet. Med anledning härav framträdde ett flertal intresserade med kritik och kompletterande förslag. Sålunda inlämnade professor P. G. Ceder-schjöld sina den 4 aug. 1832 daterade "Anmärkningar",⁸⁸ i vilka han levererade en bister kritik av kommitténs förslag och uttalanden om folkskolor och folkbildning och skisserade grundritningen till en folkskoleinrättning med verklig medborgarbildning som mål. Även kyrkoherde Carl Abraham Bergman i Vinslöv, som tidigare varit rektor vid lärdomsskolan i Lund, framlade sina kritiska synpunkter i en särskild skrift,⁸⁹ i vilken han bl. a. starkt hävdade, att folkskolan inte genom sitt syftenål på något sätt var skild från elementarskolan och att den därför borde behandlas enligt samma regler som denna samt att skolsystemets enhet i enlighet med Agardhs idéer inte fick äventyras. Också Anders Fryxell framförde sina anmärkningar mot betänkandet i en tryckt broschyr,¹ i vilken han vad folkundervisningen angår upprepade sina åsikter från debattinlägget 1823 och kraftigt betonade i huvudsaklig överensstämmelse med Agardhs reservation nödvändigheten av ett enhetligt skolsystem. Gentemot sin farbroder Axel Fryxell, som formulerat betänkandet i denna del, och Geijer krävde han att folkskolan skulle vara en verklig medborgarskola och inte blott en förberedande kon-

⁸⁷ I proposition av den 27 febr. 1829 gav Kungl. Maj:t tillkänna för ständerna, att betänkandet skulle remitteras till granskning och att viss tid skulle utsättas, inom vilken anmärkningar mot förslagen i betänkandet skulle inlevereras till ecklesiastikexpeditionen.

⁸⁸ Utgavs sedan av trycket som broschyr samma år. Nytryck i ÅSU 20.

⁸⁹ Om svenska scholväsendet, eller elementar-scholan, Stockholm 1832. Nytryck i ÅSU 18. Geijer torde även ha tagit intryck av saktliga framställningar från allmogens egna led. Ett betydande inlägg gjorde Per Sahlström med sin skrift "Om Folkundervisningen. Framställning till den upplysta Allmänheten samt Sveriges Bonde-Stånd", Stockholm 1833.

¹ Försök att närmare bestämma frågorna om undervisningsverkens reform. Stockholm 1832.

firmationsskola. Han hade fortfarande en stark tro på växelundervisningens välsignelse och framhöll kanske något inkonsekvent att den grundläggande undervisningen och folkskolan borde stå under prästerskapets tillsyn.² Hans Järta, som mer och mer utvecklade sig i konservativ riktning gjorde även ett uppmärksammat debattinlägg i en särskild skrift "Om Sveriges läroverk".

Akademiska konsistoriet i Uppsala erhöll även betänkandet i remiss. Det blev Geijer som skrev remissvaret för konsistoriets räkning.³ Det är tydligt att han efter betänkandets publicering och sin egen 1829 tryckta skrift inte hade kunnat släppa undervisningsfrågorna ur blickpunkten. Framför allt synes frågan om skolväsendets enhet och problemet med enskild eller offentlig undervisning och var gränsen mellan dem skulle dras ha sysselsatt honom, och han underkastade dem ytterligare prövning.⁴ Detta återspeglade sig i remissvaret, i vilket han satte i fråga och diskuterade en hel del av sina tidigare framlagda åsikter. Geijer argumenterade:

Tvister rörande gränserne af Samhällets rätt eller pligt att sörja för sina medlemmars undervisning är väl ej i praktiskt afseende serdeles fruktbärande, då ingen lärar neka att denna omsorg i allmänhet är en af Statens viktigaste åligganden. Emedlertid då Comittén i afseende på folkundervisningen å ena sidan förutsätter, att de "Förkunskaper, som äro ungdomen nödiga för att af Prästerskapet omedelbart inhemta den Religions kännedom, Staten af hvarje medborgare kräfvat, skola genom enskild försorg vara fördärfvade" och således hänvisar hela denna slags undervisning till familjerna, eller åt Statens försorg endast i det fall, att ett visst fastställt minimum af kunskaper ej finnes vara fördärfvadt; och man deremot ser Comittén förutsätta såsom en pligt hos Staten, att själf

² I sina Bidrag till Sveriges litteratur-historia, häfte VI, Stockholm 1861, s. 65 f. anklagar Fryxell Geijer för att han velat lägga den allmänna undervisningen i prästerskapets händer. Han glömde därvid att han själf 1832 varit av denna samma mening.

³ "Utlåtande af Professoren Riddaren Geijer", daterat den 9 juli 1832: Undervisningskommitténs handlingar, vol. VIII (RA).

⁴ Det var vid denna tid Geijer skrev sin bekanta självupplevda dikt: "Tanke vars strider blott narren ser", och återblickande på sin utveckling skrev han en del år senare till Sophie Nordenfeldt: "Ja, ser du Sophie, förr gick jag med en bulnad i själen, som värkte och sprängde och gjorde mig både stum och döf. Men nu har den kreverat med allt sitt etter — och jag mår superbt" (Jfr Strienstedt, W. Gordon, a. a., I, s. 133). Geijers uttalande refereras av fru Nordenfeldt i ett brev till Betty Löwenhjelm).

vårda, föreskrifva och bekosta hela den allmänna Elementar undervisningen, så vidt den ligger *uppöfver* folkskolan och med afseende på de bildade Klassernas behof, så frågas billigt, med hvad skäl folkundervisningen, som angår den ojemförligt största delen af medborgare, blott sättes i ett medelbart och villkorligt, den andra deremot, som är beräknad för den färre och äfven för de formögnare, i ett omedelbart förhållande till Staten.

Det vill synas, som upptäckten af det nämnda *minimum*, såsom utmärkande gränsen för Statens åtgärd med folkundervisningen läte kunde användas till föga fördel för den högre, så att Staten äfven fastställde vissa grader af kunskaper t. ex. för intradet i Rikets tjenst, och hölle deröfver genom pröfningar sträng hand, men öfverlemnade förvärfvandet af dessa kunskaper åt den enskilda omtanken; hvarigenom hela undervisningsverket, utan tvifvel på det beqvämaste sätt vore afgjort. Det är ej meningen att försvara ett sådant förfarande, men väl att antyda huruledes en orättvisa kunde framkalla en annan. Det är nämligen vår fullkomliga öfvertygelse, att om ännu i Sverige till en stor del undervisningen bland allmogen kan öfverlemnas åt föräldrarnas omsorg, denna förutsättning må af Staten anses och erkännas ej såsom en *rätt* utan som en *lycka*, och en lycka som lätt kan upphöra, liksom den i flera länder redan upphört. Ej heller ligger i den omständigheten, att folkskolorna, der de finnas, bekostas af Församlingarne, någonting som aflägsnar dem mer än andra Skolor från Statens egen vård, då själfva sättet för medlens anskaffande ej kan göra intrång i ändamålets verkliga allmänna natur.

Geijer kunde således möjligen acceptera folkskolan såsom en integrerande del i skolsystemet och ansåg att den gav en *offentlig* undervisning, som inte skilde sig till arten från den som gavs i rikets skolor för övrigt.

Geijer ansåg sig inte kunna "för tidens korthet" gå in på en utförlig prövning av betänkandet. I detta avseende inskränkte han sig till det som rörde universiteten, men lämnade dock några kritiska synpunkter även för övrigt. De för vår framställning mest intressanta synpunkterna var frågan om prästerskapets ställning till skolan, växelundervisningsmetoden samt frågan om apologetiska skolorna och stadspedagogierna.

Vad ett skolväsen framför allt behövde var väl utbildade lärare. Därför var första ändamålet med statens läroverk just det att utbildade lärare. Så hade skett under reformationstiden och så skedde allt fortfarande. Det var folkläraren, prästen, som skolan i synnerhet skulle bilda. "Det var Mannen ur Folket, som derigenom skulle kunna uppstiga till Lärare ibland Folket". Därav följde helt natur-

ligt det offentliga läroverkets nära förening med kyrkan — med läroståndet. Om uppfostringskommittén med sitt förslag om upphävande av alla dubbel tjänsteårsberäkning vid ansöknings till kyrkliga sysslor avsåg ett framdeles fjärmande mellan kyrka och skola ville Geijer inlägga en gensaga. Det enda land i Europa som skilt kyrka och skola åt var Frankrike, och erfarenheterna därifrån var långt ifrån positiva. Geijer hänvisade till en redogörelse av generalinspektören för de franska universiteten, filosofen Victor Cousin, en redogörelse som han läst i utdrag i Blätter für Literarische Unterhaltung för 1831. Från Frankrike hade man också exempel på att en ökad folkupplysning genom växelundervisningsskolor ingalunda alltid innebar en höjning av folkets moraliska nivå. Geijer hänvisade till undersökningar av den franske statsmannen André Dupin och statistikern Adolphe Quételet.⁵ Här hade man besked om vådan av att skilja den religiösa undervisningen från den allmänna.

I fråga om växelundervisningen upprepade Geijer sin tidigare framförda kritik och skärpte den. Inom skolan och särskilt på dess lägre stadier var metoden närmast orimlig. Däremot var växelundervisningen ett naturligt medel för höjande av folkbildningen utanför skolan, men i den meningen hade växelundervisning förekommit sedan gammal tid och var alls ingen nyhet.⁶

Statens plikt att sörja för den medborgerliga undervisningen hade lett kommittén till projektet med de båda bildningslinjerna. Detta hade fått till följd, att folkskolan lämnats nästan helt åsido och att

⁵ Geijer hade uppgifterna från inlägg i *Révue Encyclopédique*, som återgivits i utdrag i *Literarische Blätter der Börsen Halle* 1832 nr 683. Även Hans Järta hade hos oss betonat att konsten att kunna läsa visserligen var ett viktigt medel för religionsundervisningen men att man inte fick överskatta denna färdighet och den att kunna skriva och räkna, ty det var i religionen ensam folket hade sin levande kraft. Där man hade en god familjeuppföstran och en effektiv prästerlig religionsundervisning, där behövdes inga folkskolor. (Järta, Hans, Om Sveriges läroverk, Stockholm 1832). Läselskapet i Uppsala i vilket Geijer var en av de tongivande ledamöterna höll vid denna tid bl. a. den nämnda tyska tidskriften, *Blätter für literarische Unterhaltung*, *Journal des Savants*, *Edinburgh Review*, *Quarterly Review*, *British Chronicle* och *Molbechs Maanedsskrift* (Uppsala Stads och Läns Tidning nr 100 den 18/12 1830). Det var huvudsakligen på läselskapet Geijer kunde följa den utländska diskussionen.

⁶ Jfr Strömmersten, J. I., Bidrag till lösning af den stora frågan om undervisningsverkens brister och förbättringar, Stockholm 1829.

stadspedagogier och apologistskolor, "hvilka såsom en motvigt mot en i städerna allt mer tillragande Pöbel" borde ha påkallat en särskild omvårdnad, hänförts till folkskoleområdet och därmed lämnats helt därefter, dvs lämnats åt menigheternas fria bestämmande. Dyliga förslag kunde Geijer nu lika litet som tidigare ge sitt bifall.

Det är tydligt, att Geijer i sitt utlåtande befann sig på glid från sina tidigare intagna ståndpunkter framför allt den att den grundläggande undervisningen med folkskolor som nödhjälp blott hörde till den enskilda uppfostran. Han accepterade nu helt och fullt folkskolan och inte nog med detta, han kunde inräkna den i det offentliga undervisningssystemet. Det är sannolikt att han under sin vistelse i Stockholm för kommitté- och riksdagsarbetet samt för historiska forskningar i slutet av 1820- och början av 1830-talet på nära håll kunnat iakta den avgrund av okunnighet och social misär som rådde i huvudstadsbefolkningens bottenkikt och att han i likhet med Broocman och andra insett, att hemmen i dessa folklagar var ur stånd att ge undervisning och fostran. Ett system av skolor för folket måste då bli ett av botemedlen för en allmän folkupplysning, ehuru man fick akta sig för att överskatta skolans roll för moralens höjande. Glidningen över till nya ställningstaganden har skett under de fyra åren från 1828, då han skrev sina anmärkningar rörande uppfostran och undervisning och till det 1832 skrivna betänkandet för konsistoriets räkning, även om han som vi sett redan tidigare insett nödvändigheten av folkskolor åtminstone i de större städerna.

Geijers folkbildningsintresse och S:t Simonismen

Fram till 1830-talets senare hälft var Geijer strängt sysselsatt med utarbetandet av Svenska folkets historia, men trots detta aktualiserades folkbildningsproblemet gång på gång för honom. I en artikel i *Litteratur-tidningen* 1834 granskade han S:t Simonismens läror och citerade därvid bl. a. satsen, att samhället borde placera varje medborgare enligt hans förmåga i samhällsarbetet: *à chacun selon sa capacité*.⁷ Ehuru Geijer intog en mycket kritisk hållning till de

⁷ Geijer vände sig avgjort mot det Anckarsvärd-Richertska representationsförslaget som i visst avseende föreslagit en sensus av 50 plåtar. Jfr Hessler, C. A., a. a. Bd II, s. 47 ff. Det som drev Geijer in på den allmänna rösträttens idé var

simonitiska läror, tog han uppenbart starkt intryck av bl. a. den citerade satsen. Han hade själv tidigare i olika sammanhang påpekat den ståndscirkulation uppåt i samhället, som ofta ägt rum även sedan adlandet i huvudsak upphört. Enligt satsen i fråga borde en motsvarande cirkulation äga rum också nedåt. Den tanken kom Geijer-lärjungen Thorsten Rudenschöld sedermera att närmare söka hävda och precisera. Men kapacitén fick enligt Geijer inte bestå i pengar! Han ironiserade över dem som ville indela medborgarna efter det antal "plåtar" de ansågs värda. En 50-plåtars karl var en fullvärdig medborgare men det skulle inte en 49-plåtars vara! Geijer kom till den slutsatsen, att om man lämnade ståndindelningen, var den allmänna rösträtten den enda logiska konsekvensen. Förut-sättningen härför var en allmän folkupplysning.

Geijers tal på Svenska bibelsällskapet 1936

Till folkupplysningsfrågan återkom Geijer i sitt bekanta tal vid Svenska bibelsällskapets allmänna sammankomst i Stockholm den 29 mars 1836. Han började med att framhålla, att kunskapernas spridning utmärkte samtiden mer än alla föregående. Kunskapsför-rådet var större än någonsin och ökades dagligen på ett förvånande

utan tvivel hans religiöst färgade personlighetsprincip. Han hade hela sitt liv haft största sympati för de små i samhället. Även proletärer hade mänskliga rättigheter. Detta torde särskilt starkt ha aktualiserat sig för honom vid läsningen av La Menais. Även han var liksom Geijer en kristen på egen hand (SS XIII, s. 657). Hos denne stod människan oberoende av auktoriteter som en personlighet med sin tro inför Gud. Var människan kallad som medborgare i Guds rike borde hon så mycket mer ha rätt att vara fullvärdig medborgare i det ur religiös synpunkt mindre viktiga världsliga samhället. Geijer uttryckte denna tanke med orden: "det är tydligt, att intet medborgerskap är för högt för den, som är kallad att vara medborgare i Guds rike" (SS VIII, s. 388). I brevet till maken den 18/2 1841 betonade Geijer, att han mindre sammanhänge med de få än med de tusenden som säkert förstod honom (SS XII, s. 387). I ett beräkande i representationsfrågan till konstitutionsutskottet i juli 1840, sedermera utgivet i form av ett Bihang till Litteratur-bladet (SS IX, s. 10) hävdade Geijer, att "Personlig valrätt för varje, till myndiga år kommen oförvitlig medborgare är således den grundsats, jag först och främst i representationsfrågan måste vidhålla". Satsen var, menade han, "strängt rättvis, och i min tanke, varken kan omgås eller förnekas". Jfr Borelius, Hilma, Erik Gustaf Geijer Åren före avfallet, Lund 1909, s. 154 f. 164 f.

sätt och var dessutom tillgängligare än förr och blev det dagligen allt mera. Vad som fordom långväga måst sökas, kom nu hem till familjen. Alla konster och vetenskaper klappade på dörren och bad att bli insläppta, "försäkrande att de skola taga så litet rum som möjligt, och att de därför iklätt sig de angenämaste och bekvämaste former". Även för den som ej lämnade sin kammare, utbreddes sig med ringa besvär ett panorama av hela den samlade världen, i det att tidens tusende tungor talade i hans öra, och han kunde när som helst emotta ett besök av själva tidsandan.

När Geijer på detta sätt betonade det berättigade i kunskapens framträngande ända till kojorna, hade han säkert i åtanke inte bara de allt flera folkskolorna och tidningspressen utan även och inte minst den verksamhet, som bedrevs av Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande, grundat 1833 av Frans Ewerlöf. Målet för sällskapet var, att "verka för arbetsklassens höjande i intellektuellt avseende", och detta skedde främst genom utgivning och spridning av skriftserien "Läsning för folket", vars första häfte utkommit 1834 och andra 1836. Serien rönt stort bifall och recenserades sedermera bl. a. också av Geijer i hans Litteratur-blad 1838, dvs efter det s. k. avfallet.

I sitt tal fortsatte Geijer med att fråga om denna kunskapernas spridning ut till folket var väl eller illa. Svaren var olika. Många av den s. k. bildade klassen fann det betänkligt och opassande att den stora hopen nådde ökade ytliga kunskaper, vilka kunde dra den ifrån det som var det enda nödvändiga. Åtskilligt kunde anföras mot dylika betänkligheter. De som klagade på ytligheten förbisåg alltför lätt att det fanns också en lärd ytlighet eller lärda ytligheter. Det som gjorde kunskapen fruktbarande var inte mängden utan att den var tillägnad på ett levande sätt — prövad och fostrad av inre och yttre erfarenhet till en frukt för livet och för livet efter detta. Och vid detta prov fick litet var erfara att agnarna flög för vinden.

Vad beträffade de bildade klassernas ibland uttalade farhåga att den myckna kunskap och de kunskapsmedel de själva hade till förfogande skulle alstra blott förvirring hos den stora hopen och ut-sudda gränserna mellan rätt och orätt, så menade Geijer, att det ej var vanan att umgås med ett större antal föremål som ensamt gav skarpsynthet. Det fanns nämligen av naturen skarpa och svaga

ögon även i fråga om moraliska förhållanden. Den goda viljan var det givna skarpa ögat för det goda. Detta organ for sällan vilse. Den våda som fanns avlägsnades icke med blotta kunskapens tillväxt. All kunskap var fortfarande vad den var första dagen: kunskapen om rätt och orätt. Geijer fortsatte:

Redan länge bearbetas de bildade klasserna i samhället genom den mångfaldigaste läsning. Huru är det möjligt, att detta flöde ej genom någon rännil skulle finna sin väg till folket? Föret inflytelsen ej alltid med sig den ädlaste själaspis, så är denna dock ej sämre än den som förtäres i övra våningen. Vilja de bildade, förbildade och överbildade här vara förmyndare för folket, så må de först reformera sin egen lektyr, som så mycket mera är vänd på nygirighet än på vetgirighet, på tidsfördriv än på verklig båtad, på flärd än på allvar. Göre först och predike sedan! Man är aldrig lycklig lagstiftare med annat villkor. Särskilt vad angår de stora och viktiga frågorna, som bliva bragte inför de obildades domstol, så kunne vi därvid blott anmärka, att det ej finnes en större och viktigare fråga än den om *salighet* och *osalighet*. Är denna ur evigheten ljudande fråga av Gud själv ställd till varje människas besinnande, så lärer han ej ansett någon annan för henne för hög.

Någon censur av allmänhetens läsning ville Geijer sålunda ej vara med om. Varje människa måste själv avgöra för sig i de viktigaste frågorna utan förmyndare, och varje människa borde därför ha tillgång till kunskap och dessutom själv få söka sig kunskaper efter bästa förmåga.

Enligt Geijers brev till sin hustru den 23 mars 1836 tänkte han ut sitt "bibeltal" under promenader i parken.⁸ Förmodligen var det därför också just denna vår som han under en parkpromenad kom i diskussion med Thomas Järta och Henrik Lilljebjörn.⁹ Den sistnämnde berättar härom i sina Minnen, att samtalet vände sig på politiska förhållanden och att samtalet blev tämligen livligt. Järta bestred till en början åtskilligt av det som Geijer framkastade och tycktes förvånad över det, men Geijer smålog och sade, att så

⁸ SS XII, s. 285.

⁹ Man får slutsatsen att det var våren 1836 av det förhållandet, att Geijer just då brukade grubbla över samhällsfrågorna under promenader i parken. Att det inte var våren 1838 framgår av att Knut Lilljebjörn då dog i maj, varför sonen Henrik inte kan ha diskuterat Geijer med honom den våren. Våren 1836 synes Henrik Lilljebjörn ha vistats i Uppsala (SS XII, s. 284).

hade han alltid tänkt ehuru man hade missförstått honom. Lilljebjörn som också gjorde inlägg i debatten, var inte överraskad av de liberala idéer Geijer uttryckte, ty han hade hört honom samtala med sin fader många gånger i dessa ämnen. Lilljebjörn säger att det var skönt att höra Geijer tala, "ty det gick till hjärtans grund". Då man skilts från Geijer, sade Thomas Järta: "Jag trodde aldrig att Geijer hyste sådana tankar". När Lilljebjörn sedan talade med sin far om saken, bekräftade denne, att så hade Geijer alltid tänkt. Då Litteratur-bladet därför sedermera började utkomma, var de där framförda idéerna ingen överraskning för Lilljebjörn. Geijers s. k. avfall hade kommit långt innan det blev uppenbart för vännerna och allmänheten.

Det framgår inte av Lilljebjörns relation vilka politiska temata som förevarit vid diskussionen, men man torde få utgå ifrån att folkundervisningsfrågorna varit bland dessa. Under föregående riksdag hade man i bondeståndet klart begärt en effektiv folkundervisning inte minst i syfte att göra ståndet mer självständigt och därmed bättre ägnat att hävda allmogens rätt. Tanken om bonden som en man för sig var som bekant gammal hos Geijer, vars demokratiska sinne upprört vänt sig emot en hallstämpling av medborgarna efter förmögenhet. Då fann han allmän rösträtt mer tilltalande och framför allt rättvisare, men förutsättningen för en sådan måste vara en höjd folkbildning. I ett brev ett och ett halvt år senare till Hans Järta skrev han också, att hans "öfvertygelse i frågan om allmänna undervisningen, som i mycket annat, undergått väsendteliga modificationer",¹¹ och till Wingård yttrade han hösten 1837 att "våra politiska Orthodoxer af den sanna Liberalismen skulle ha mycket att lära, liksom jag sjelf af den lärt".¹²

Geijers tal vid magisterpromotionen 1836

Efter "bibeltalet" återkom Geijer till folkbildningsfrågan vid promotionshögtiden på våren 1836. Han erinrade därvid om att under historiens gång många som kätterska ansedda tankar seder-

¹⁰ Lilljebjörn, Henrik, Minnen, Stockholm 1912, s. 217.

¹¹ SS XIII, s. 552 (Brev den 13/1 1838).

¹² SS XIII, s. 413 (Brev den 16/10 1837).

mera blivit accepterade som utpräglade sanningar. Franska revolutionens sats att människorätten var jämlik för alla hade ännu ej "utverkat sin fulla sanning eller gjort reda för sitt hela innehåll", men den var i formellt avseende obestriddig. Dock lika rättigheter krävde lika skyldigheter enligt kravet: "Vill du öka dina rättigheters krets, gör dig värdig att öva nya plikter! *Det är förtjänstens, det fria samhällets genomlydande, lag*".¹³ Men jämlik människorätt för alla måste innebära också politiska rättigheter. Och Geijer framkastade därför i sin blå bok 1837 den fråga som han ansåg vara det nittonde seklets huvudfråga, den nämligen "Om det, vid en viss grad av civilisationens framskridande, gives något grundeligt medel mot mängdens moraliska förnedring, utan att även göra den delaktig av politiska rättigheter?"¹⁴ Om så var, måste samhället se till att massorna erhöill en sådan bildning, att de kunde bära det ansvar som dessa rättigheter innebar. Det var därför helt följdriktigt, att den första samhällsfråga Geijer tog ställning till offentligt vid sitt "avfall" från konservatismen och den historiska skolan just var folkundervisningsfrågan.¹⁵ Det skedde i första häftet av Litteratur-Bladet.

Folkundervisningsfrågorna i Geijers Litteratur-Blad.

När Geijers Litteraturblad började utkomma i februari 1838 hade de tankar han där framförde som vi sett länge sysselsatt honom.¹⁶ Han betonade själv detta förhållande i ett brev den 4 febr. samma

¹³ Jfr S:t Simonismens läror!

¹⁴ SS VIII, s. 76. Jfr Norberg, Elsa, E. G. Geijers tankar om människan och historien, Stockholm 1941, s. 36. Rodhe, Edvard, Geijer och samhällen, Stockholm 1942, s. 429 f.

¹⁵ "Den verkliga historiska skolan är den som med historien går fram", betonade Geijer i sitt tal till magistrarna våren 1836 (SS VII, s. 265). Det var förnyingsprocessen i historien som han åsyftade. Om spänningen i Uppsala inför utgivningen av litteraturbladet berättar Gustaf Rabe, som kunde studera förhållandena på nära håll, i brev till vännen F. F. Carlson (Carlsons samling, RA).

¹⁶ Enligt vad Törneros berättade för Hans Järta vårvintern 1838 hade han då nyss av Geijer hört, att denne inte alls tänkte ge avkall på sina redan för 13 år sedan i Böhmen erhållna inspirationer. Det var samtalen 1825 med Schelling i Karlsbad Geijer åsyftat.

år till Bernhard von Beskow, i vilket han skrev att litteraturbladets innehåll torde komma att förundra många, "som ej närmare följt mig i de sista åren". Det var, fortsatte han, "en ändrad övertygelse. Och denna är den vink jag i min lefbad följer *Sequere genium!* — om det ej är förmäret att här återropa oraklets ord till Cicero."¹⁷

I litteraturbladets första häfte deklarerade Geijer i sin recension av Johan Olof Wallins skolinvingningstal den 21 oktober 1837, att för honom hade "det skolsystem blivit det bästa, som utsträckte uppfostrans fördelar till det största antalet av medborgare" liksom han ansåg "den regering och det regeringssätt för de bästa, som befordra det största antalets lycka".¹⁸ Geijer fortsätter:

Det förra är ett stort medel till det *senare*: ett ändamål, som för övrigt väl kan vinnas på flera vägar, men vartill grundligaste och säkraste medlet dock lär vara, att var och en, så vitt möjligt är, sättes i stånd att lagligen och lovligen taga vara på sina egna angelägenheter.

Medan Geijer för några decennier tillbaka framställde satsen: drick djupt eller smaka icke! så hade han nu blivit klar över att "många törsta! Giv dem den läskande drycken! De skola vara tackamme även för en droppa därav". Om sin tidigare uppfattning om uppfostringsverket, skrev han, att han hakat upp hela "sitt förråd av argumenter i det ämnet på en enda spik — skillnaden emellan en så kallad offentlig klass och en näringsklass — och en därav deducerad skillnad mellan publik uppfostran, som bör vara statsbestyr, och privat uppfostran, som bör förbliva enskilt bestyr. — Spiken misstänker jag, lär vara slagen i en överflödig vägg". Geijer återblickar på sin ståndpunkt i undervisningskommittén 1828 och betänkandet 1832 och utbrister:

Ponera att den nyare tidens rörelse bestämt där, att vad man kallar näringsklass bliver en offentlig klass, ett nytt uttryck av de offentliga livet, så har jag arbetat på en skiljevägg, som ingenting skiljer. Jag har

¹⁷ I brev till maken d 18/2 1841 framhöll Geijer att han inte kunde förneka sig själv och vara en annan än den han var. "Jag har följt min Genius enligt det råd oraklet gav Romaren, och jag tänker med Guds hjälp att vidare följa honom" (SS XII, s. 387 f.).

¹⁸ Jfr Salqvist, B., Folkskolans kristendomsundervisning, Göteborg 1947, s. 21 ff. 37 ff.

nu sett mig om på båda sidor. På den ena sidan, den gamla sidan, den lärda sidan och min sida, skulle väl den egentliga, rätta, förträffliga, offentliga andan och livet florera. Så är det skrivet och så har jag trott. Det är ej utan, att den där ock går igen från forna dagar, men är i avtagande och vet ej rätt besked. På den andra lever den uppenbarligen i tilltagande. — För min del förmenar jag således oförgräpligen, att, om man helt sakta bortflyttade väggen, därigenom ingen olägenhet uppstode, utan tvärtom ömsesidig fördel. De, som därav vänta en grundlig omstörtning, skulle förvåna sig, huru litet oväsende därav följde i världen.

Geijer går så in på en recension av ärkebiskop Wallins tal och gör några slutreflexioner. Wallins projekterade skolsystem, i vilket denne tydligt accepterar ungdomsvännen Broocmans skolplan, innefattande tre successivt på varandra följande stadier. Anlagsprincipen — ej ståndsprincipen ligger till grund för programmet. "Basis" är folkskolan, där *det för alla nödvändiga skulle läras*, dvs. religionskunskap och läsning av modersmålet. Vidare skulle där finnas tillfälle att lära *det för alla nyttiga*, till vilket han räknade skrivning, räkning och det enklaste om naturen, världen och fosterjorden. Den lärjunge som sedan av inre eller yttre skäl ville lära mera, skulle därefter kunna övergå till skolsystemets andra stadium. Han kunde då i 10- eller 11-års åldern sin katekes, biblisk historia, skriva, räkna och en grundkurs i geografi och historia. Det var vid den tiden alldeles för tidigt att avgöra barnets framtida bana. Därför skulle det pröva sina anlag i detta andra stadium och sysselsättas med ämnen som hör den bildade till: modersmålet och dess grammatik, religion, räkning, geografi, historia, skönskrivning, teckning, geometri, deklamation, forn- och folksagor, sång och gymnastiska övningar. Detta andra stadium avslutades vid 14 å 14½-års åldern, då yrkesval för framtiden skulle kunna göras. Genom att de inneboende anlagen nu blivit väckta och skönjbara kunde ett gott val ske. Därmed började det tredje skolstadiet, som uppdelades på en lärd linje med studium framför allt av de klassiska språken och en real linje med undervisning framför allt i främmande levande språk, matematik, rätts- och samhällslära, världshistoria, naturalhistoria och naturvetenskaper. Från detta tredje stadium gick eleverna till studier vid universiteten och tillämpningsskolor av skilda slag. Skolsystemet kunde så liknas vid ett träd, där folkskolan var roten, provnings- eller mellanskolan stammen, och grenarna

vad man kallade lärdoms- och apologistkola. Wallin ville kalla den förstnämnda linjen för *gymnasium* och den sistnämnda *atheneum*.

Geijer framhöll, att denna skolplan var att noggrant begrunda. Den innebar enligt hans mening ingenting mindre än skolans emancipation från kyrkan. Man skulle få en undervisning, ägnad för *alla* klasser av medborgare utan undantag, och man skulle få ett lärostånd som "väl varken delar kyrkans privilegier eller göromål eller utsikter eller inkomster; men däremot i samhället ock njuter den plats, de fördelar, det anseende och den säkerhet för ålderdomen efter ett mödosamt och nyttigt liv, som det förtjänar". Geijer ansåg att man på denna väg skulle nå de förbättringar, som skolsystemet behövde och borde motta. Till sist lovade han att återkomma till ämnet i ett senare sammanhang.

För detta sitt ytterligare utlovade inlägg behövde Geijer en del uppgifter om folkundervisningens aktuella tillstånd. Han vände sig därför i brev till August von Hartmansdorff¹⁹ och omtalade, att han i litteraturbladet ämnade recensera Läsning för folket, som utgivits av Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande och att han därvid även ville ge en översikt över folkundervisningens framsteg i landet, antalet av i verksamhet varande folkskolor och hur många av dessa som var växelundervisningsskolor. Han önskade också få veta något om nämnda skolors stiftelse och styrelse. Hartmansdorff sände även omedelbart de begärda uppgifterna rörande ett flertal stift. I sitt tack underrättade Geijer honom, att "Nästa Litt. Blad kommer endast att sysselsätta sig med folkundervisningen".²⁰

Geijer behandlade detta ämne i april-numret av litteraturbladet i samband med en recension av skriftserien Läsning för folket. Han lämnade därvid en översikt av folkundervisningens historia i Sverige efter reformationen. Han karakteriserade utvecklingen genom att uppdelade den i tre avsnitt: utvecklingen till Uppsala möte 1593, till 1686 års kyrkolag och till samtiden. Vad beträffar de sista decennierna framhöll Geijer, att sällskap och föreningar hade verkat för folkets upplysning och att ett av de yngsta i den serien var det av Ewerlöf grundade Sällskap för nyttiga kunskapers spridande, "vars förtjänstfulla och ändamålsenliga *Läsning för folket*" han ville an-

¹⁹ Brev den 7/4 1838: SS XIII, s. 464 f.

²⁰ Brev den 11/4 och 15/4 1838: SS XIII, s. 465 f.

måla till det bästa. Man hade bl. a. lyckats erhålla så framstående medarbetare som J. O. Wallin och F. M. Franzén. Skriftserien var betydande för folkundervisningens tillstånd i landet. Genom sin religiösa beståndsdel slöt sig skriftserien till prästerskapets, genom sin ekonomiska till länsstyrelsernas och hushållningssällskapets verksamhet. Uppsatserna var korta och "tjänliga att utveckla de första begreppen i fråga om världsbyggnaden, i jord- och naturkännedom, i kunskapen om fosterlandet och dess hävder, i storhets- och mätninglära, ända till färdigheterna av linearringning och sång — de förnämsta ämnen, som äro eller böra bliva folkskolans".²¹ Särskilt apostroferade Geijer Dillners psalmodikon, som användes vid åttskilliga folkskolor och som tagits i bruk även för övrigt i folkbildningens tjänst. Sedan Geijer därpå redogjort för det antal folkskolor som upprättats, konstaterade han, att stora framsteg blivit gjorda och "att på undervisning i egentliga skolor bildningens framåt beror." Renare och rikare källor för folkundervisningen var så mycket mer att hälsa med tillfredsställelse som tidningspressen med ett blandat flöde överströmmade landet. Och ändå var denna tidningspress nödvändig för friheten.

I julinumret av litteraturbladet utredde Geijer vad han menade med skolans och vetenskapens emancipation från kyrkan. Han redogjorde vidare för folkskoleorganisationen i Norge och Preussen och framhöll, att han önskade prästerskapets "både vård och handläggning vid folkundervisningen" ännu allmännare än som redan var fallet. Det borde också låta sig göra, eftersom prästerskapets talrikhet i stiftet antydde, att många prästmän blivit skolmästare i sockenskolor, och i den riktningen borde utvecklingen kunna gå. I oktobernumret behandlade Geijer åter frågan om emancipationen:

Utgående från skolans emancipation ifrån kyrkan, som tidens bildning gjort till ett faktum, vilket i de flesta protestantiska länder blivit på det hela vänligt, — inom katolicismen (mot vilken det är revolutionärt) däremot mest på ett fiendligt sätt tillvägabrävt — ha vi först sökt att visa, i vad mening detta faktum ännu icke inom fäderneslandet blivit erkant. Vi ha här sett, att den andeliga lärdomen, under sitt eget privilegium, även inbegripit den världsliga, egentligen så vida den, för den andliga, kunde vara medel; varigenom mycken, sedermera utanför uppväxande, profan

²¹ Jfr Agardh, C. A., Om de lägre folksklassernas upplysning, Stockholm 1838.

lärdom kommit att behandlas såsom styvbarn, och blivit avvisad från lärverkets portar, eller endast med möda därinom kunna finna någon plats. Vi ha häntytt på vådan av ett sådant förhållande; i synnerhet sedan den världsliga bildningen i rastlös verksamhet med sina resultat även trängde till folket, begynte organisera folkskolan på egen hand, och i pressen tala till menigheten. Vi ha sedermera sökt att förklara den positiva beskaffenheten av detta faktum, bestående egentligen i den moderna vetenskapens självständighet av kyrkan, vars fara gottgjordes därigenom att vetenskapen själv allt mera blir medvetande av en religiös princip. Vi ha därjämte funnit, att den därav följande ytre emancipationen naturligen fullständigare gör sig gällande, i den mån vetenskapen själv inom läroverket utvecklar sig, således mer i läroverkets högre, mindre i dess lägre grader; men att även inom de senare världslig och andlig lärdom behöva en ny föreningspunkt och böra finna den inom prästerskapet själv; helst dess stora antal i Sverige gör det tillräckligt att inom folkskolan verka så väl genom lära som vård: plikter, genom vilkas uppfyllande det även äger bästa tillfälle att befördra religionsundervisningen, och på den, såsom tillbörligt, lägga största vikten.²²

I fråga om växelundervisningen intog Geijer fortfarande samma kritiska ståndpunkt som tidigare och utredde åter utförligt de skäl som gjorde denna metod oanvändbar i framför allt religionsundervisningen och för övrigt även på vissa stadier i skolan.

Litteraturbladet upphörde med utgången av 1839. I dess sista häfte, decembernumret 1839, behandlade Geijer åter folkskolefrågan. Han poängterade, att det var en fördom att tro, "att ljuset försvagas genom upplysningens spridande". Upplysningen var "stigande gemensamhet och ömsesidighet i kunskap". Det fanns tre förberedande stationer i mänsklig utveckling, nämligen hemmet, kyrkan och skolan — eller familjen, församlingen och läroverket, i vilket sistnämnda Geijer innefattade alla slags skolor således även folkskolan. I dem alla yttrade sig den faderliga och moderliga vård, "som varje äldre släkte ägnar åt det unga, som skall intaga dess plats." Den var visserligen en plikt för alla men hade sina egna representanter. De var kvinnan i hemmet, prästen i församlingen och läraren i undervisningsanstalten, eller annorlunda uttryckt den moderliga, den andliga och den världsliga läraren. Ett drag var gemensamt för dem alla: de grep in i varandra och upprepade sig i

²² Jfr Salqvist, Bernhard, Geijer och Rudenschöld om den elementära kristendomsundervisningen: Ny kyrklig tidskrift XI, Uppsala 1942, s. 49 ff.

varandra. Eftersom samhället intet annat var än ett ömsesidigt sammanhang, så var uppfostran en statens och alla medborgares angelägenhet. Om detta lämpades på undervisningen, så förde det till följande sanning: "För alla tillgängliga, för allas behov lämpliga undervisningsanstalter äro samhällets gemensamma både plikt och intresse".

Sedan Geijer därpå konstaterat, att inrättningar för lärares bildande företrädesvis hemföll till statens omsorg, sammanfattade han sina folkskoleidéer på följande sätt: Om man accepterade som ett faktum intelligensens nödvändigt växande andel även i det industriella arbetet, så framstod den moraliska, religiösa och intellektuella odlingens förnämsta båda medel och resultatet såsom folkskolans föremål.²³

Folkskolan, som var skolsystemets första och mest omfattande avdelning kunde i allmänhet meddela blott de oumgängligaste bildningsmedel — att *läsa, skriva* modersmålet, *räkna, sjunga, teckna* för de allmännaste och nödvändigaste behov. Undervisningen fick inte meddelas av den medelmåttiga utan ur den högsta bildningens hand. Lärarna borde följaktligen vara universitetsbildade. Detta var folkskolans nödvändiga sammanhang med högskolan. Det fick ej om läroböcker och undervisningsskrifter heta: *gott nog för folkskolan*. Endast det bästa är gott nog. "Att författa goda läroböcker för folket i *religionslära* (katekes), i *moral* och *politik* (medborgerlig katekes), i *naturlära* (bondepraktika),²⁴ i *fosterländsk* och *allmän historia* och *geografi* hörde till lärarens och vetenskapsmannens högsta uppgifter". Men läroboken verkade först rätt genom läraren, och därför hade växelundervisningen blott mycket begränsad an-

²³ I en not till detta uttalande säger Geijer: "Detta lärar förmodligen medgivas av *Tegnér*, i vars senaste missnöjda utfarter hans vänner, om också ej allmänheten (ty allmänheten varken är någon vän eller får behandlas såsom sådan), snarare igenkänna ett varmt hjärtas förtret över de oarter, som fäst sig vid den sak, vilken hans ungdom och mandom älskat och försvarat, än en otro eller ett avfall. Att så förhåller sig, därpå tvivlar ingen, som älskar och förstår att se in i en rättskaffens och ädel själ". — Om Geijers inflytande på Thorsten Rudenschöld se Salqvist, Bernhard, *Torsten Rudenschölds förbindelser med Geijer: Skola och samhälle* 194), s. 89 ff.

²⁴ Jfr Enberg, L. M., *Om Uppfostran till Medborgerlighet*, Stockholm 1823, s. 1), där det talas om en *medborgerlig katekes* och [Backlund, Joseph,] *Försök på Wers och prosa till Herr- och Bondpraktika*, Stockholm 1837.

vändning. Söndagsskolan kunde lämpligen förenas med folkskolan för fortsatta studier och för repetition.

Med sina i litteraturbladet framförda åsikter hade Geijer i huvudsak anslutit sig till Broocmans av honom tidigare kriticerade skolorganisationsplan och på vissa punkter gått vida utöver föregångaren. I många avseenden intog han nu samma ståndpunkt som enhetsskoleivrarna C. A. Agardh och Anders Fryxell, Cederschjöld och Bergman. Fryxells kolartro på växelundervisningens välsignelse kunde han dock aldrig acceptera.

Geijer på riksdagen 1840—1841. Hans slutliga folkskoleplan

Vid 1840-1841 års riksdag var Geijer åter vald till riksdagsman för Uppsala universitet.²⁵ Vid riksdagen, som började i mitten av januari 1840, blev Geijer ledamot av ett flertal utskott och deltog livligt i debatterna. Av hans motioner skall här erinras blott om förslaget till ett slags folkförsäkrings- eller folkpensionssystem.²⁶ Något bifall från riksdagen följde inte, men motionen är värd att nämna i detta sammanhang, därför att fattigdom och nöd hade visat sig som effektiva hinder för folkupplysning och skolgång. Geijer bör ihågkommas såsom en av de första som tänkte sig möjligheten av ett allmänt medborgerligt försäkringsskydd i vårt land.

Vid riksdagen framlades en proposition i folkundervisningsfrågan. Regeringen hade efter folkskoledebatterna vid föregående riksdag funnit det nödvändigt att förelägga riksdagen ett förslag om ett ordnat folkskoleväsen. Bland de främsta pådrivande krafterna befann sig Geijer-lärjungen kronprins Oscar, som 1839 skrivit en signerad artikel i Sveriges Statstidning om behovet av ett väl organiserat folkskoleväsen.²⁷

²⁵ Valet förgicks av åtskilliga intriger och kuppöversök i akademiska konsistoriet (Jfr Landquist!). Om valet se f. ö. Consistorii academici protokoll den 9 nov. 1839, § 2 (UUA). Universitetet lämnade en ersättning åt sin riksdagsman av 3 rdr 16 ss. banko om dagen så länge riksdagen varade.

²⁶ Jfr Prästeståndets protokoll den 12/3, 14/3 1840 (Bd 1, s. 346 ff. 330 ff. 392 ff.) SS IX, s. 82 ff. Se även Alderdomsförsäkringskommitténs betänkande 1912. Bilaga III (Historik), Stockholm 1912. Jfr Kjellin, Alf, *Geijer och fattigdomsproblemet*: H. T. 1933, s. 328 f.

²⁷ Sveriges Statstidning nr 39 den 15/2 1839, s. 3. Som exempel på den debatt

I samband med remissbehandlingen av propositionen framhöll prosten Säve, att församlingarna borde stå för kostnaderna och "att ingen annan bör tvingas att skicka sina barn i Folk-Skolan än den som bevisar sig själf oförmögen att bereda dem den erforderliga bildningen". Folkskolan skulle alltså göras till en typisk fattigskola! Som lärare borde anställas yngre prästmän, pastorsadjunkter m. fl. Endast därigenom skulle man få folkundervisningen byggd på verkligt religiös grund. Säve ville dessutom ha växelundervisningsnormalskolor inrättade vid rikets universitet, där blivande präster jämsides med sina teologiska studier kunde ta kännedom om grunderna i pedagogik, kateketik och växelundervisningsmetod. Till detta Säves anförande förklarade Geijer, att han till vissa delar kunde instämma med Säves förslag. Han ville för sin del tillägga, att svenska prästerskapet borde tjänstgöra i den kommande folkskolan så vitt möjligt, och att denna möjlighet förefanns i långt högre grad än man i allmänhet föreställde sig.

Geijers första mer betydande inlägg i folkskoledebatten skedde i samband med behandlingen av kontraktsprosten August Björkmans motion, som gick ut på att bl. a. visa, att präster var de bästa lärare folkskolan kunde få.²⁸ Emellertid borde det stå församlingarna fritt att till lärare välja en präst, som hade möjlighet till vidare prästerlig befordran, eller en lektman som åtminstone genomgått någon lärdoms- eller apologistkola. På direkt uppmaning av motionären tog Geijer till orda. Han framhöll, att prästerna skulle förlora ett av sina närmaste stöd i folkets sinnen, om de lät folkundervisningen gå sig ur händerna. Han hade yrkat på kyrkans och skolans emancipation från varandra såsom ett resultat av tidens gång, men den innebar en innerligare förening mellan dem bägge, ehuru mindre beroende av yttre band. Med emancipationen hade

kronprinsens artikel framkallade kan nämnas en artikel i Linköpings-Bladet nr 21 onsd. den 13 mars 1839, där prinsens idéer starkt kritiseras, och en insändare i Norrköpings Tidningar nr 142 onsd. den 20 mars s. å., där kritikern tas i sträng upptuktelse. Kronprinsens debatinlägg gav eko också i Finland, där artikeln återgavs in extenso i Borgå Tidning nr 51 lörd. den 29/6 och nr 52 onsd. 3/7 1839. Om folkskolefrågans behandling före och under riksdagen se arbeten av Warné, Aquilonius, Fridtjuv Berg m. fl. Se även Lange, Berndt, Christoffer Isak Heurlin som politiker, und 1948, s. 311 ff. o. passim, och Holmberg, Nils, Medelklassen och proletariater, Lund 1934, s. 218 ff.

²⁸ Debatt i prästeståndet den 14 mars 1840.

Geijer avsett ett "upphörande eller åtminstone möjligast inskränkning av vikariat- och prebendesystemet i svenska kyrkan, ett system i folje av vilket högst viktiga, ansvarsfulla befattningar ej sällan till stor del skötas för ringa lön av lejda medhjälpare. Det är lika stridande emot sakens natur, som mot läroverkets²⁹ och kyrkans välförstådda intressen, att det förras utjänta, om än välförtjänta lärare skola nödgas söka både belöning och vila på den senares bekostnad. Det är ej mer än rättvist, att desse lärare inom sin egen bana må finna sin existens tryggad".³⁰

Vad folkundervisningen angick ansåg Geijer, att prästerna borde engageras däri. De hade en utbildning som gjorde dem lämpliga härför, och Sverige hade i förhållande till folkmängden ett talrikt prästerskap. Sedan han anfört några statistiska siffror som bevis härpå, påpekade han, att ståndet så mycket mer var tillräckligt även för folkundervisningen, om vikariesystemet avskaffades. I varje större församling borde en fast skola finnas med en prästerlig, dvs universitetsutbildad lärare. Det borde åligga församlingen att skaffa skolhus och hoställe åt läraren, medan staten skulle bidra med så mycket till lönen att denna jämte en måttlig skolavgift skulle försäkra honom en nödortfugig bärning. Man kunde tänka sig att komministerbeställningarna i viss utsträckning omvandlades till folkskollärartjänster, såsom redan skett på en del håll.

Geijer ansåg i likhet med motionären inte av behovet påkallat att genom särskilda anordningar (seminarier) skapa en egen subordinerad lärarkår av lektmän för folkskolans behov. Lärarna borde komma från prästeståndet eller i annat fall från lärdoms- och apologistkolorna. De skickligaste folkskoleeleverna kunde bli ämnen för ambulera skolmästare, där sådana behövdes i vidsträcktare församlingar. Geijer slutade sitt anförande med att framföra sina välkända anmärkningar mot växelundervisningsmetoden.³¹

²⁹ Geijer använder som nämnt ofta termen *läroverk* för vad man kunde kalla skolorganisation — även folkskolan var därför inkluderad i begreppet.

³⁰ SS IX, s. 88

³¹ Prästeståndets protokoll Bd I, s. 40 ff. Dessa tankar togs som bekant upp av Thorsten Rudenschöld som närmare utformade dem. C. J. L. Almqvist hade i sin skrift "Om svenska uppfostringsväsendet" (Stockholm 1840) bl. a. pläderat för anläggning av lärovetningsanstalter för såväl lärare som lärarinnor i folkskolorna.

I utskottets sedermera avlämnade betänkande rörande folkskolepropositionen framhölls bl. a. att "ett billigt afseende måste fästas vid nödvändigheten att för dem af det uppväxande släktet, hvilka i sin ordning en gång komma att deltaga i lagstiftning, lagskipning och beskattning öppna tillfällen för inhemtandet af en mot tidernas stigande fordringar svarande bildning". Utskottet betonade dessutom mot bl. a. Geijer att varken kyrkoherdarna själva i brist på tid eller adjunkterna, som ofta förflyttades av domkapiteln till annan tjänstgöring, i allmänhet borde vara lärare i folkskolorna.³²

Debatten i ämnet inom prästeståndet tog sin början den 29 juli.³³ Från inläggen kan nämnas, att prosten Erik Samuel Ödmann gentemot utskottet hävdade, att pastorsadjunkterna med mycken fördel kunde användas för folkskolans religionsundervisning och kunde meddela, att sådant redan skedde på åtskilliga håll. Prosten Lars Peter Afzelius betonade, att det borde vara statens skyldighet att ombesörja avlöningen för folkskolans lärare och att även denna skola skulle sättas i paritet med lärdoms- m. fl. skolor, vilka hade statens understöd att tacka för sin tillvaro. Professor A. A. Grafström ansåg, att den *fasta* skolan inte var någon lämplig skolform i norra Sverige utan att endast ambulerande undervisning där var till gagn. Den fasta skolan i församlingens centralort skulle dock kunna vara till gagn om dess uppgift vore att göra tjänst som ett slags seminarium, där föreståndaren examinerade de ambulerande lärarna och där dessa hade skyldighet att redogöra för undervisningens gång och dit ungdomen vissa tider inkallades att undergå förhör i kontrollsyfte. I en sålunda organiserad fast centralskola kunde då pastor allt emellanåt vara närvarande och därmed få kontroll över den ambulerande undervisningens lärare och resultat. Även Geijers gamle vän T. Morén i Karlstoga yttrade som sin mening, att prästerna borde delta i folkskolans undervisning. Biskop Johan Jacob Hedrén menade att vad man behövde inte var någon dylik verklig medborgarskola utan en fattigskola och denna i så fall som en del av en väl ordnad fattigvård.

³² Stats- samt allm. besvär- och ekonomiutskottens betänkande nr 5, daterat den 29 juni 1840 (Bihang, fjärde saml., 2:dra avdelningen 1840—1841 års riksdag).

³³ Prästeståndets protokoll Bd V, s. 684 ff.

Geijer talade utförligt för sina idéer.³⁴ För sin del tvivlade han på att de grundsatser som uttalades i utskottsbetänkandet kunde vara tillämpliga i Norrland, även om de var ganska tjänliga för Skåne och de södra delarna av landet. Mellan Skåne och Norrland fanns många mellangrader. Många församlingar fanns som hade både fasta och ambulerande skolor, andra åter där ingendera slaget fanns. Den principiella frågan var om man under sådana förhållanden kunde göra gällande som regel, att minst en fast skola borde inrättas i varje pastorat.

Hos oss fanns, menade han, åtminstone utkastet till en *högre* och en *lägre folkskola*. Den högre var den som kallades *fast*, den lägre utgjordes av den ambulatoriska eller *omgångsskolan*. Av den lägre folkskolan borde man kräva undervisning i läsning, skrivning och räkning. Ett rätt och ändamålsenligt bibringande av dessa färdigheter var av högsta vikt. Den lägre folkskolan hade redan häri mycket att prestera. Trots detta var Geijer enig med utskottet däri, att han ansåg "*fasta skolor* såsom enda villkoret för alla *framsteg* i folkundervisningen", och att han därför yrkade att inrättandet av dylika "högre folkskolor" måtte på allt sätt uppmuntras även om deras inrättande inte fastställdes i lag.

I fråga om lärarnas avlöning ansåg Geijer, att de ambulerande lärarna såsom blott kompletterande föräldraundervisningen borde lönas av församlingarna. Lärarna i den fasta skolan däremot borde åtminstone till en betydande del avlönas av staten, om församlingarna i gengäld uppförde skolhus och anskaffade lärarboställe. Till någon del borde kanske församlingarna dessutom delta i avlöningen.

Vad angick lärarna i de fasta folkskolorna vidhöll Geijer sin tidigare uttalade mening att de borde tillhöra prästerskapet eller vara universitetsbildade. Geijer tänkte främst på komministerar och pastorsadjunkter eller — i nödfall — på sådana som genomgått lärdoms- eller apologistkola. Under sådana förhållanden fann han det överflödigt att inrätta seminarier för lärarbildningen. Det borde vidare vara statens skyldighet att bereda folkskolans lärare en lugn och tryggad ålderdom, och denna börda borde inte läggas på kyr-

³⁴ SS IX, s. 90 ff.

kan.³⁵ Han hade således klart för sig att om folkskolans lärare inte kunde få befordran inom kyrkan så borde frågan om en ålderspension lösas. Det var bl. a. i denna mening han hade yrkat på skolans emancipation från kyrkan.

I frågan huruvida folkskolan borde vara obligatorisk eller ej lutade Geijer närmast åt att allt tvång inte kunde undvikas. Till sist betonade han än en gång, att framgången av folkundervisningen helt vilade på den fasta skolan, ehuru avseende måste fästas vid olika orters speciella behov.

I organisatoriskt hänseende hade Geijers skolplan säkert påverkats av bl. a. den ordning folkskolan fått i dalasocknarna kring Siljan, där man sedan gammalt hade haft s. k. skolpräster. Kontraktsposten Pehr Gustaf Svedelius i Mora gjorde därför ett inlägg i debatten och redogjorde för detta skolsystem. Han yttrade bland annat:

Skol-väsendet i Dalarne har dessförutan egenheter, som icke existera annorstädes. Jemte en Sockne-Skola vid Kyrkan finnas gemenligen i de mera vidsträckta Socknarna de så kallade By-Skolorna, som icke äro ambulatoriska. Antalet af de sistnämnda variera i Mora Församling ifrån 23 till 25; der meddelas undervisning i rättstafning, innan- och utanläsning i Katekesen, dock oförhindradt för de föräldrar, som sjelfva kunna och vilja lära sina barn dessa första elementer. Den närmaste tillsyn öfver dessa åligger Skolprästen, som tillika uti Sockne-Skolan undervisar de mera för sig komne och dem, som för sin första nattvardsgång icke blifvit tillräckligt underbyggde för att med nytta begagna den presterliga förberedelsen. Här förefinnes således redan uppräningen till högre och lägre Folkskola, dem Professor Geijer på välgrundade skäl anser vara af behofvet påkallade.

Svedelius uttryckte för övrigt liksom Geijer gjort tvivel på växelundervisningens allena saliggörande verkan för folkskolan.³⁶

³⁵ Geijer åsyftade här seden att befordra gamla lärare till kyrkoherdebefattningar, som de ofta i sitt utslitna stiek hade små förutsättningar att sköta. Den prästerliga tjänsten blev på detta sätt ett slags ålderspension för läraren. Geijers tanke att man skulle trygga lärarnas ålderdom på annat sätt hänger naturligt samman med hans ovannämnda motion om en socialförsäkring.

³⁶ Av inte ringa intresse är Svedelius övriga metodiska antydningar om hur t. ex. geografi- och historieundervisningen borde läggas i folkskolan. Hans åsikter därutinnan var långt före sin tid.

Efter ytterligare utskottsbehandling kom folkskolefrågan åter upp till diskussion i prästeståndet i februari 1841.³⁷ Inför utskottsutlåtanenas förslag om särskilda folkskoleseminarier för utbildning av lärare i folkskolan avstod Geijer från yrkandet, att prästerskapet skulle bestrida undervisningen. Han gjorde väl detta delvis av taktiska skäl, eftersom detta förslag väckt så starkt motstånd att ett vidhållande kunde ha stjälpit folkskoleförslaget i ståndet. Han hoppades dock att något förbud för prästerskapet att vara folkskollärare inte skulle utfärdas, och att den sorts folkskola som söndagskolan var, skulle bli en plattform för företrädesvis präster.³⁸ De hinder som anförts för prästerna att på många håll vara lärare i folkskolan hade gjort att han nu inte ville gå emot förslaget "om bildandet af serskilda Lärare för folkskolorna genom de för detta ändamål föreslagna Seminarier" och han kunde gå med på det så mycket mer, "som nya mått och steg vanligen för att vara verk samma äfven erfordra en ny personal" och att det för ändamålets vinnande otvivelaktigt var viktigt, "att bland allmogen sjelf bildas en klass som sjelf i besittning af en bättre undervisning må sprida den bland sina medbröder".³⁹ Geijers tanke har tydligen varit att dessa mycket ringa utbildade allmogelärare i första hand skulle få sin tjänstgöring förlagd till de s. k. lägre folkskolorna enligt hans organisationsförslag.

Geijer ömmade för sången i seminarier och folkskolor. Han betonade därför att den som sökte inträde vid seminarium skulle bl. a. äga någon insikt i kyrkosång, vilket dock inte borde innebära mer än att sökanden inte fick vara obildbar i detta hänseende och hade förmåga att meddela elementerna åt andra: "Huru viktig öfningen i kyrkosång i Folkskolan bör anses, är ej af nöden att upplysa för den som vet, hvad stor röle kyrkosången spelar i Tyskland. Det naturspel, som man vill kalla bristande gehör, är ej eller så vanligt, som man föreställer sig, och undanrödjes ofta, om rösten och gehö-

³⁷ Prästeståndets protokoll Bd XIII; Geijers yttrande återges på sidan 34 ff.

³⁸ Kontraktsposten C. F. Björkman i Bro höll emellertid fortfarande fast vid förslaget om präster som folkskollärare. Han ansåg nämligen "Folk-Lärare kallat aldrig kunna värdigt och rätt uppfyllas med en mindre kunskapsgrad än den yngre Presterskapet bör innehafva" och önskade därför att ett moment om präster som folkskollärare skulle införas i den kommande folkskolestadgan.

³⁹ Jfr Thorsten Rudenschöldt Prästeståndets protokoll Bd XII, s. 131 f.

ret tidigt i ungdomen odlas. Af egen erfarenhet vet jag, med hvilken lärthet och fördel undervisningen i kyrkosång meddelas på det sätt, detta sker af kyrkoherden Dillner, som för detta ändamål begagnar det af honom uppfunna så kallade Psalmodikon".⁴⁰ Det var nog inte bara kyrkosång utan musik överhuvud Geijer tänkte på, ehuru det inte var opportunt att inför prästeståndet tala om annat än kyrkosång. Det har omvittnats av Geijer närstående att han under de sista åren av sitt liv grubblade över hur *konsten* skulle kunna populariseras och göras verkligt förståelig och tillgänglig även för *folket*, "för de djupa lagren, där dess förädlande och fostrande inverkan bäst behövdes — utan att på samma gång neddragas och banaliseras".⁴¹

Till sist uppträdde Geijer med kraft i folkskoledebatten i ståndet till förmån för den fasta skolan. Att olika åsikter fanns i denna fråga var naturligt, då folkundervisningen på en gång var "familjens, församlingens och statens angelägenhet", och man kunde lägga huvudvikten än på det ena än på det andra av dessa momenter, "ehuru de endast i sammanhang verka till målet". Man hade visserligen sagt att folkundervisningen inte växt på skolans grund, men det kom an på vad man fäst för begrepp vid detta ord. Såväl familjen som kommunen och kyrkan och staten hade sin skola, sin undervisning. Det förefanns en rådande mening, som ville lasta nästan allt på kommunerna. Geijer fruktade att detta var en frihetsanda, som kunde driva "på bakspår". Han önskade de kommunala verksamheten i närmaste sammanhang med den allmänna och offentliga "samt utövad under statens kontroll". Ville man kasta folkundervisningens framsteg endast på kommunen, så innebar detta inte blott att göra folkskolan stationär utan även sannolikt återgående. Enligt Geijers mening var den impuls man velat ge folkundervisningen vid denna riksdag förlorad, om inte prästeståndet gick in för den fasta folkskolan såsom regel.

Resultatet av riksdagsarbetet med folkskolefrågan blev Kongl. Maj:ts Nådiga Stadga angående Folkundervisningen i Riket den 18 juni 1842. Den föreskrev upprättandet av *minst en, helst fast*

⁴⁰ Prästeståndets protokoll, Bd XIII, s. 136 (den 24/2 1841).

⁴¹ Jfr Hamilton Geete, Anna, I solnedgången. Minnen och bilder från Erik Gustaf Geijers senaste levnadsår, Bd II, Stockholm 1922, s. 372.

skola med vederbörligen godkänd lärare i varje stadsförsamling och varje socken på landet. Folkundervisningen fick därmed en fast grund att bygga på, även om folkskolan genom den prästerliga ledning den fick blev en i huvudsak förberedande konfirmationsskola med katekesplugg som tongivande ingrediens och med prägel av fattigskola. Först efter många decennier kunde den utveckla sig till en för majoriteten av folket gemensam medborgarskola.

Efter riksdagen kom Geijer ej så mycket att ägna sig åt folkskolefrågorna. När han hösten 1841 återtog sin verksamhet i Uppsala, uttryckte han för sin nation sin glädje över att efter så lång tid och efter ett besök i hembygden åter vara hos sina studenter. Han passade på att tala om — och häri visade sig hans fortsatta intresse för folkskolan — att "han under sitt wistande i Wermeland besökt Folkscholan i Carlstad samt funnit den i ett förträffligt skick". Denna folkskola hade för sin organisation egentligen att tacka framlidne gymnasieadjunkten Fredrik Fryxell, som inlagt stora förtjänster om folkundervisningen och hade även organiserat en folkskola i Dalsland. Geijer berättade även att han besökt skolan i Åmål samt inhämtat underrättelser om Filipstads skolas goda tillstånd.⁴²

Det utförligaste inlägget i folkundervisningsfrågan i fortsättningen från Geijers sida kom i Upsala Correspondenten i februari 1843. Det var i en recension av Andreas Oldbergs bok *hemskolan*.⁴³ Något principiellt nytt innehöll recensionen icke. Geijer upprepade här sin kritik av växelundervisningsmetoden och betonade ytterligare, att på inrättningen av *fasta* folkskolor i församlingarna alla folkundervisningens framsteg huvudsakligen skulle komma att bero. Han hade med gillande läst det norska lagförslaget *Om Almueskoler*,⁴⁴ som upptagit fasta skolor som regel. Han pläderade åter för den *högre folkskolan*, den fasta folkskolans kärna, till vilken alla de lärjungar skulle komma att övergå från de flyttande eller små

⁴² Värmlands nations protokoll den 13/10 1841, § 1 (UUB). Den nämnde Fredrik Fryxells pedagogiska idéer känner vi rätt väl genom hans arbete "Om Folk-Undervisning och Söndags-Skolor", (Stockholm 1835), i vilken skrift han särskilt ivrade för söndagsskolor.

⁴³ Recensionen avtrycktes även i Sveriges Statstidning och i Aftonbladet. SS IX, s. 193 ff.

⁴⁴ Kristiania 1842.

fasta skolorna, som genom anlag och tillgångar var i tillfälle att söka ytterligare undervisning. Med detta framsteg, fortsätter Geijer, "torde utsikten, att medlemmar av prästeståndet (vilka hos oss också är talrikare än hos våra trosförvanter) måtte allmänare antaga sig skollärares kall i folkskolan, ej blott bliva en from önskan; ehuru den åtgärd visserligen måste gillas, varigenom med inrättandet av seminarier för folkskollärare, man särskilt söker bilda sådana för folkskolan. Önskeligt blott, att såväl anslaget för detta ändamål, som lärarnes avlöning kunnat utfalla rundligare!". I de senare under 1840-talet förefallna diskussionerna med särskilt Rudenschöld hävdade Geijer de åsikter han förfäktat under riksdagen.⁴⁵

Blickar man tillbaka på utvecklingen av Geijers åsikter i folkundervisningsfrågan, finner man, att han från början då han kom från sin agrara bruksmiljö, inte alls räknade med någon folkskola såsom grund för folkundervisningen. I Broocmanrecensionen 1813 räknade han dock med folkskolor som nödvändig nödhjälps i större städer. I stora undervisningskommittén godtog han liksom kommitténs majoritet folkskolan som ett ordinärt medel för folkundervisningen men fortfarande blott som en enskild och icke som en offentlig angelägenhet. Under 1830-talet alltifrån 1832 inträdde en förändring i hans åsikter, och han kom till uppfattningen att folkskolan var ett nödvändigt medel för folkundervisningen och en ökad allmän folkbildning och att folkskolan ägde samma rätt till omvårdnad av staten som övriga offentliga skolor. På riksdagen 1840

⁴⁵ I det bekanta brevet till Rudenschöld 1846 framhöll Geijer, att ständsrepresentationens upphörande var "ett oöfvergivligt villkor" för allt friare omlopp af samhällets krafter". Det var inte stånden som cirkulerade utan "samhällets kapaciteter". En förändring i samhällets politiska inrättning skulle komma att föra med sig också en förändrad uppfostran.

—1841 propagerade Geijer därför för folkskolan som en lika offentlig angelägenhet som andra skolor och ville nu ha en högre folkskola med universitetsutbildade lärare i varje församling och dessutom lägre folkskolor med mera tillfälligt utbildad eller seminarieutbildad personal i församlingarnas periferier. Geijer hade alltså helt ändrat sin inställning från ungdomsåren. Men det var inte bara Geijer som ändrat sig. Samhället på 1840-talet var också ett helt annat jämfört med det svenska samhället 1810, då Geijer gjorde sitt första uppmärksamade uttalande i folkundervisningsfrågan. De sociala förhållandena hade blivit helt andra, och för den socialt så intresserade Geijer var det därför helt naturligt att justera sin uppfattning. Det var för att använda hans egna ord förnyingsprocessen i historien som gjort sig gällande.

Geijers tankar och idéer i folkundervisningsfrågan togs upp av hans lärjunge Thorsten Rudenschöld. Denne var gammal vän med Geijer inte minst genom halvbrodern och stamgöten Olof Nordenfeldt. Rudenschöld hade i sin ungdom åhört Geijers föreläsningar och inför utgivningen av sin ständscirkulationsbok på 1840-talet korresponderade han med Geijer och besökte honom i Uppsala 1842. Han genomdiskuterade då samhälls- och undervisningsfrågorna med honom.⁴⁶ Geijers kritik av växelundervisningen accepterades helt av Rudenschöld, och även förslaget om komministerar och pastorsadjunkter, dvs. akademiskt utbildade lärare i den egentliga folkskolan antogs av honom. Därmed sammanhänge, att han också helt accepterade Geijers åsikter om en högre folkskola, en elitskola. Ett förslag till skolsystem av den arten utarbetades också närmare av Rudenschöld, som också lyckades med att få den högre folkskolan till en lagfäst skolform. Men först sedan denna skolform tagits om

⁴⁶ Om besöket i Uppsala se Ulrika Magdalena Dahlgrens, f. von Heland, Dagbok, skriven under vistelsen hos morbror Geijer i hans hus i Uppsala 1842—1843 för den 4 dec. 1842 (sign. L 50:10, KB). Geijer var för det motstånd han mötte för sina idéer vid 1840-talets början inte god mot prästerskapet. Ulla von Heland berättar i dagboken för påskafton den 15/4 1843: "Morbror hade en af sina *faruter* emot Almqvist och presterskapet, svor och hoverade med armarna, kallade dem ideligen de förb. svartrockarna, var och knuffade på den stackars Beckman [södermans biskop] som för tillfället var den ende som representerade dem". Geijers bristande balans torde till en del ha berott på det hjärtlidande han bar på. Jfr Salqvist, Bernhard, Torsten Rudenschöld passim.

hand av folkskollärarna, slog den igenom och utvecklades vidare till kommunal mellanskola, kommunal realskola och enhetsskola och grundskola. På detta sätt kan ses hur de Geijerska folkundervisningsidéerna fått betydelse för skolans utveckling ända fram emot vår egen tid.

INNEHÅLL

	sid.
Förord	3
I. Geijer, hemmet och hembygden	7
II. Geijer som skolpojke och gymnasist i Karlstad 1795— 1799	30
III. Geijers studier i Uppsala 1799—1803	51
IV. Geijers studier 1803—1806	117
V. Geijers fria studier fram till presidialdisputationen	159
VI. Geijers väg till professuren	192
VII. Geijers inställning till folkskola och folkundervisning	284
Tillbakablick på Geijers studier	284
Geijers kuratorstesor våren 1806	291
Geijers åsikter om teori och praktik	293
Geijers tankar om uppfostran	297
Den unge Geijer och folkundervisningen	303
Geijer och Broocmans skolplan	310
Geijer och folkundervisningspedagogiken 1813—1826..	317
Geijer i stora undervisningskommittén	318
Geijer föreslår föreläsningar för allmänheten i Stockholm	327
Stora undervisningskommitténs betänkande	328
Geijers Anmärkningar om uppfostran och undervisning	331
Geijer på riksdagen 1828—1830	335
Geijers betänkande 1832	337
Geijers folkbildningsintresse och S:t Simonismen	341
Geijers tal på Svenska bibelsällskapets sammankomst 1836	342

Geijers tal vid magisterpromotionen 1836	345
Folkundervisningsfrågorna i Geijers Litteratur-Blad ..	346
Geijer på riksdagen 1840—1841; Hans slutliga folk- skoleplan	353
Innehållsförteckning	365

B I L A G A

R ATTELSER

sid.	22	rad	22	stär	<i>dahlgren</i>	läs	<i>Dahlgren</i>
„	35	„	15	„	<i>utlämnade</i>	„	<i>utlämnade</i>
„	157	„	25	„	<i>Beisnnen</i>	„	<i>Besinnen</i>
„	159	„	10	„	<i>vad</i>	„	<i>var</i>
„	168	„	12	„	<i>Carl Wilhelm</i>	„	<i>Carl Wilhelms</i>
„	181	„	6	„	<i>Heijensköld</i>	„	<i>Heijensköld</i>
„	186	„	20	„	<i>knut</i>	„	<i>Knut</i>
„	192	„	2	„	<i>von schinkel</i>	„	<i>von Schinkel</i>
„	195	„	19	„	<i>foglar</i>	„	<i>foglar</i>
„	225	„	22	„	<i>lyckböjelse</i>	„	<i>lycklig böjelse</i>
„	225	„	22	„	<i>sveinska</i>	„	<i>svenska</i>
„	232	„	1	„	<i>Men</i>	„	<i>Med</i>
„	240	„	23	„	<i>Ransay</i>	„	<i>Ramsay</i>
„	291	„	10	„	<i>memorium</i>	„	<i>memoriam</i>
„	307	„	24	„	<i>knude</i>	„	<i>kunde</i>
„	338	„	24	„	<i>fördärfvade</i>	„	<i>förvärfvade</i>
„	338	„	26	„	<i>fördärfvadt</i>	„	<i>förvärfvadt</i>

OTTO ULRIK MARIN
OM
FOLKUPPFOSTRAN

NÅGRA STRODDA ÅSIGTER

TRYCKT HOS L. J. HJERTA

STOCKHOLM

1846

Nytryck 1963 med introduktion
av SVEN MARIN

OTTO ULRIK MARIN,

författaren till efterföljande hos L. J. Hierta, Stockholm 1846, tidigare publicerade skrift "Om folkuppfostran",* var född i Strömstad den 2 december 1805 och son till medicine doktorn sedermera titulärprofessorn Fredric Marin (1772—1834) och Maria Ulrika von Yhlen (1779—1861). Fadern var vid sonen Ottos födelse pro-

* Denna introduktion till Otto Marins efterföljande skrift borde givetvis ha anförts i litteratur- och undervisningshistoria sakkunnig penna. Men då jag under flera år samlat material för att överlämna till en ännu ej funnen villig och kunnig granskare av min längesedan bortgångne frändes författarskap, har jag ej velat undandraga mig redaktionens av denna skriftserie anmodan att göra en sammanfattning av dessa mina strödda uppteckningar. Släktskapen med författaren och min brist på kunskap i vissa hithörande ämnen har dock synts mig nödvändig göra stor försiktighet i värdeomdömen, och även i övrigt har jag bemödat mig om att ur tillgängliga källor återge stöd för mina påståenden.

Äldre ord och uttryck, som alltjämt har sin motsvarighet i vårt språk, har jag moderniserat till nutida ord och stavning. Ord och uttryck som icke har någon direkt motsvarighet i nutida språk har jag däremot bibehållit, såsom namn på numera avskaffade examensformer och tjänsteställningar. Jag är dock medveten om att jag därvid liksom vid uppgifternas fördelning på huvudtext och notavdelning ej lyckats följa en konsekvent linje.

Under mina bemödanden att finna vägledande uppgifter till förstående av min, såsom av huvudtexten framgår, icke lätt åtkomliga frände, har jag mötts av mycken hjälpsamhet från vårdare av såväl allmänna som enskilda arkiv och bibliotek. Särskilt vill jag nämna personalen vid Gävle stadsbibliotek och fil. lic. Thomas Tottie vid Kungl. Biblioteket i Stockholm, vilken för dessa efterforskningar lämnat mig värdefull vägledning. Rektor Alf Uddholm vid Gävle Högre Allmänna Läroverk har bistått mig vid granskningen av Otto Marins skrift i dess förhållande till Thorsten Rudenschölds samtida skrifter. Min släkting, f. d. telegrafexpeditören Lisa Ericsson, Uppsala, har med stöd av egna forskningar lämnat mig synnerligen värdefulla råd och upplysningar, särskilt för mina släkthistoriska uppgifter. Till dessa och många andra, här icke nämnda, står jag i stor tacksamhetsskuld.

vinsial- och lasarettsläkare i Strömstad¹ men flyttade 1809 till Uddevalla, där han var provinsialläkare och stadsphysicus ävensom intendent vid Gustafsbergs bad- och kuranstalt. Under sin verksamhetstid i Strömstad var Fredric Marin därjämte läkare vid de under krigsåren 1808—1809 för västra arméns räkning i Strömstad upprättade sjukhusen. I Uddevalla stannade Fredric Marin till sin död, och i denna stad hade Otto Marin sin första skolgång, som fullföljdes vid Göteborgs gymnasium. Redan 1821 vid femton års ålder inskrevs han som student vid universitetet i Lund.² Hans där påbörjade studier avbrötos emellertid snart därefter, sannolikt på grund av någon påkommen sjuklighet, som höll honom i föräldrahemmet till år 1825, då hans studier fortsattes vid Uppsala universitet. Efter där år 1826 avlagd medicinsk-filosofisk examen och "disputation pro exercitio" bedrev han åren 1826—1833 en högst växlande och rastlös verksamhet på grund av förordnanden såsom biträdande och i flera fall självständig läkare vid arméförband och vid flottan samt vid olika sjukhus och kuranstalter ävensom inom provinsialläkardistrikt. Särskilt kan nämnas, att han under ett år, maj 1830—maj 1831, varit förordnad att bestrida anatomieprosektorsgöromålen vid Karolinska Institutet i Stockholm. Som mellanstick under läkartjänstgöringen fortsatte han sina teoretiska medicinska studier i Lund, där han 1832 blev medicine kandidat. Sedan han ett par år uteslutande ägnat sig åt dessa studier blev han 1834 i Lund medicine licentiat för att samma år efter försvar av en av honom författad gradual-avhandling om vissa sjukliga förändringar i hjärnan vinna medicine-doktorsgraden. Denna kompletterades sedermera år 1841 med en kirurgi magistergrad, varjämte han samma år "fullgjorde Embetsprovet".³ Då hade han

¹ Efterföljande data rörande läkare tillhörande släkten Marin är, om ej annat angives, hämtade ur den genom Svenska Läkaresällskapets försorg utgivna Sveriges Läkarehistoria, för de år, varom här är fråga, författad av J. F. Sacklén och fortsatt av A. H. Wistrand.

² I de vid Göteborgs nation i Lund förda biografiska anteckningarna (se not 9) nämnes intet om att Otto Marin där 1821 inskrevits som student utan angives att han blivit student först senare vid Uppsala universitet. Det är möjligt att detta berott på Marins ytterst kortvariga första vistande vid Lunds universitet, där han sedermera avlagt sina betydelsefullaste medicinska examina.

³ Disputation "pro exercitio" var ett försvar för övnings skull av en,

emellertid sedan juni 1834 varit sjukhus- och garnisonsläkare på fästningen Karlsborg, vilket skulle bli hans sista läkaruppgift. Förmodligen hade Ottos tillträde till denna befattning omedelbart efter doktorsdisputationen i juni 1834 samband med att hans fader, som dog i lungsot i oktober samma år och efterlämnade familjen i misär, med all sannolikhet redan på våren 1834 varit arbetsförmögen. Att ekonomiska förhållanden här spelat in, understrykes ytterligare av att Otto Marin, efter kungligt medgivande, av medicinska fakulteten i Lund utnämndes till medicine doktor utan föregående promotion, något som svårligen kan förklaras på annat sätt. Att han senare kompletterat sina examina tyder på en önskan från hans sida att få ett vidsträckt arbetsfält, vilket dock, om så varit fallet, förhindrades genom hans påkomna (möjligen återkommande) sjuklighet.⁴ Redan 1842 fick han

vanligen av en annan än försvararen författad, avhandling ett disputationssprov som var obligatoriskt för att sedermera få disputera för doktorsgraden. Denna övningsdisputation avskaffades år 1852. Kirurgi magistergraden var en examen som delvis sammanföll med de medicinska examina men därutöver innefattade även operationslära. Denna examen, som ursprungligen varit en fältskärsexamen, fick sin i fråga om kunskapsproven utvidgade och slutliga utformning år 1806 och avskaffades 1861. "Embetsprovet" innebar en prövning inför Sundhetskollegium huvudsakligen i de för allmän läkartjänst gällande författningar. Detta prov infördes 1828 och avskaffades 1861. Kirurgi magistergraden och fullgörandet av "Embetsprovet" fordrades för tillträde till offentliga läkartjänster. Den avhandling, som försvarades för vinnande av doktorsgraden, behövde på 1840-talet icke obligatoriskt vara författad av försvararen, men detta torde som regel ha varit fallet. (Uppgifterna lämnade av doktor K.-E. Froste, Gävle).

Att Otto Marins gradualavhandling var författad av honom själv framgår av läkaresällskapets biografika.

⁴ De av Otto Marin år 1841 avlagda examensproven borde väl enligt gällande bestämmelser ha avlagts redan före tillträde till läkartjänsten på Karlsborg. Men i den då rådande läkarbristen var det tydligen icke ovanligt att för vissa allmänna tjänster dispensera från kravet på dessa prov.

Vad angår fästningen Karlsborg så ingick den i det centralförsvarssystem, som efter förlusten av Finland ansågs ofrånkomligt. Dess byggande, som föregicks av långa utredningar och debatter, började sedan ständerna vid 1828—1830 års riksdag beviljat ett första anslag. Fästningen, var till senare nya anslag beviljades, var under 1830- och 1840-talen långt ifrån färdig, och det uppges, att anslagen till detta fästnings-

tjänstledighet på grund av sjukdom, och år 1845 av samma orsak avsked med en årlig "gratifikation". Vid 40 års ålder avled han i Gråshult, Mölltorps socken i Västergötland den 10 september 1846. Det finns intet skäl att antaga att tjänstledigheten och det senare avskedstagandet haft någon annan grund än påkommen sjukdom, varom antydningar förekommit.⁶ Eljest borde ju stora möjligheter ha stått Marin till buds att vinna annan läkaranställning, utrustad som han var med kompetens för alla de specialområden, som vid den tiden stodo öppna för en svensk läkare. Men här bör icke fördöljas att hans sista tjänsteår på Karlsborg förbittrats av konflikter med militärbefälet, förorsakade eller förvärrade av vissa mot befälet riktade flygblad, författade och spridda av Marin.⁹

Redan tidigt sysselsatt med litterära försök utgav Marin på 1830- och 1840-talen skönlitterära arbeten, en del, bland dem skriften "Om folkuppföstran", efter avskedstagandet från Karlsborg. Även om det som här nedan kommer att visas bereder stora svårigheter att avgöra när de till största delen under hans sjukdomstid publicerade litterära alstren, i flera fall betecknade som "försök från ungdomen", i själva verket tillkommit, får man väl antaga att mer än den bok som direkt avspeglar förhållandena på Karlsborg tillkommit under tjänstgöringen där. Han kompletterade dock under dessa år, som tidigare omnämnts, sina medicinska examina. I ett till "Herrar Läkare" ställt uppdrag, bifogat ett den 14 juli 1835 dagtecknat brev till en boktryckeri- och förlagsfirma i Örebro, som han efter vad som framgår av brevet, tidigare synes ha anlitat för nu okända tryckta arbeten, föreslog han även utgivandet av en medicinsk tidskrift. Detta förslag hade såvitt känt är endast haft en föregångare, nämligen i en av Karl Johan Ekströmer (1793—1860) under åren 1818—1819 utgiven medicinsk tid-

bygge högst motvilligt beviljades av de ofrälse stånden och mera för att sysselsätta fästningsfångar än för stärkande av försvaret. Se härom "Försvarsfrågan i Svensk politik, från 1809 till Krimkriget", akademisk avhandling av Allan Jansson, Uppsala 1935, särskilt s. 89—95, 209—217, 231 och 244.

⁶ Jmfr huvudtexten vid not 18.

⁹ Jmfr uttalanden av författarinnan Jenny Engelke, återopade i not 34.

ning. Marins förslag avsåg enligt det till läkarna ställda uppdraget inte i första hand att av dessa erhålla redogörelser för deras egna erfarenheter utan avsåg att meddela dem kunskap om tidigare och samtida stora medicinska (huvudsakligen utländska) forskares arbeten. Uppslaget tycks inte ha fullföljts eller i varje fall inte lett till resultat, och det skulle dröja till år 1863 innan tanken återupptogs genom utgivandet av Svenskt Medicinskt Arkiv.⁷

Innan jag återgår till en sammanställning av vad som är känt om Otto Marins person, vill jag först nämna något om den släkt, varifrån han utgätt.

Släkten Marin, min moders släkt, vilken enligt traditionen inkommit från Frankrike, där för icke så länge sedan en politiker med detta namn tillhört offentligheten, kan i Sverige ledas tillbaka till 1600-talet. Den förste kände svenske bäraren av namnet, Olof Marin (1681—1759), var hantverksmästare och borgare i Halmstad.⁸ Efter honom delar sig släkten i två grenar, av vilka den ena under flere generationer haft sin verksamhet förlagd till västsverige (Halland, Bohuslän, Dalsland, Västergötland), medan den andra grenen i åtskilliga generationer varit verksam på ostkusten (Småland, Öland, Östergötland). Följer man dessa olika släktgrenar, skall man så långt man nu känner till deras öden finna en viss skillnad i kynnen och intressen. Den östsvenska grenen uppvisar präster, militärer, domare och administrativa ämbetsmän, vilka såvitt man känner till dem, utan oro i blodet tillvaratagit sina ärvda och förvärvade materiella och andliga pund. Den västsvenska grenen, som här närmast intresserar, uppvisar genom-

⁷ Se härom Nordisk familjebok 2:a uppl. vid orden Ekströmer, Karl Johan och Nordiskt Medicinskt Arkiv. Otto Marins brev jämte bilaga finnes i original i Kungl. Biblioteket, Stockholm. Jmfr Chr. Carländers initiativ 1792 (ÅSU vol. 95—96, s. 13—14).

⁸ Uppgifterna om släkten Marin är, i den mån de icke tagits ur Läkarsällskapets under not 1 omnämnda biografika, eller ur andra här nedan nämnda källor, hämtade ur släktutredningar, verkställda av aktuarien Ivan Jäderlund år 1932 och släktforskaren John Lagerholm år 1939, samt i övrigt byggda på förhållanden, kända inom släkten. Vad jag här förmodat om en i ungdomen grundlagd sjukdom, som återkommer senare i Otto Marins mannaålder, är gissningar, byggda på vissa, låt vara oklara uppgifter om sjukdomens karaktär som saknar påtagliga belägg. Se S. Kristiansson Uddevalla stads historia, Del III s. 405. Jmfr not 26.

gående en annan läggning. Man finner där mestadels läkare, lantmätare, apotekare och fria företagare inom olika yrkesområden. De är fantasibegåvade och obeständigt företagsamma samt en smula kritiska mot omvärlden men synas, åtminstone i åtskilliga kända fall, ha saknat intresse för att till egen fördel utnyttja och bevara resultaten av sin begåvning och företagsamhet.

Otto Marins farfader, Georg Marin, (1729—1814) tillbragte åtta år, 1751—1758, vid universitetet i Lund för studier i skilda ämnen och var under åren 1756—1757 sysloman vid Botaniska Trädgården och "silkesaveln" i Lund men övergick därefter till lantmäteriet, där han avancerade till förste lantmätare i Hallands län.⁹ Under sin lantmäterianställning i Halland uppgjorde Georg Marin, under intryck av ryska krigsfartygs hotande besök vid Hallandskusten åren 1789 och 1790, ett förslag till en krigsmaskin med smidda skjutrör, ett slags modernisering av de fordomdags brukade "Falconetter", avsedd att såväl till lands som på skärgårdsflottan användas som skydd vid fjentliga anfall mot rikets kuster.¹⁰ Förslaget synes såvitt känt är icke ha fullföljts eller i vart fall icke lett till något resultat. Samme Georg Marin anlade under sin tjänstgöring i Halland ett silsalteri, vars markområde, nu ingående i en halländsk stad, ännu 100 år senare vid en jordrannsaking befanns sakna annan ägare än det nedlagda silsalteriets upphovsman. Otto Marins fader, Fredric Marin, uppgives ha var en skicklig läkare, som trots ett stridbart lynne med en viss satirisk läggning vunnit stort anseende, såväl för sin läkarverksamhet som för sitt medicinska författarskap, vilket ju också belönats med professors namn. En viss företagsamhet tycks han också ha ådagalagt som intendent vid Gustafsbergs kuranstalt och som fältläkare under 1808-års krigstillstånd i Bohuslän.¹¹ Men vid hans död måste hans bo av-

⁹ Se Göteborgs nations i Lund biografiska och genealogiska anteckningar sammanställda av Carl Sjöström, Lund 1907.

¹⁰ Originalen till en till Konungen den 8 februari 1797 ställd framställning i ämnet jämte ritning och beskrivning finnes hos Uppsala Universitetsbibliotek.

¹¹ Se "Gustafsberg, Sveriges äldsta badort" av C. Vilh. Jacobowsky, Stockholm 1958, s. 28 m. fl. samt flera "Ödmjukaste memorial" av fältläkare F. Marin, dagtecknade i juni 1808, varav originalen finnas i Uppsala Universitetsbibliotek, (Carl Gyllenskölds handl. om Bohusl. skärgårds försvar)

trädas till konkurs. Ovannämnda egenskaper, obeständigt rörlig företagsamhet och bristande intresse för eget nyttiggörande parad med fantasifullhet och kritik mot omvärlden, framträder än tydligare hos Otto Marin och hans bröder.¹² Men i Ottos och hans bröders arvsanlag hade nu tillkommit ett nytt både stimulerande och oroande element. Deras moder, Maria Ulrika von Yhlen, tillhörde en släkt, som i tre generationer varit officerare och godsägare. Hennes farfars far hade adlats sedan han med stor tapperhet deltagit i slaget vid Hälsingborg. Mycket mera vet man inte om denna släkt, om inte i detta sammanhang skall nämnas att en medlem av den numera utdöda adessläkten ådagalagt en viss förbryllande fantasifullhet.¹³ Men det saknar inte sitt intresse att även söka en härledning på kvinnosidan, där man bland andra finner Emanuel Swedenborgs fantasifulle fader, Jesper Swedberg, och det arv av oro och stridbarhet som yppats hos Maria Ulrika von Yhlens moders släkt Virgin. Maria Ulrikas morfader, godsägaren och hovrättsassessorn Arvid Bernhard Virgin (1715—1794), tycks ha varit en processlysten och samhällskritisk natur, som för sina skrifter av sistnämnda innehåll fick böta betydande belopp och genom sin processlystnad förlorade vad han ägde.¹⁴ Om Ottos moder Maria Ulrika von Yhlen vet man genom Emilie Flygare-Carlén en hel del. I sin bok "Skuggspel, tidsmålningar och ungdomsbilder" har denna författarinna ägnat 150 sidor åt en avdelning med titeln "Några blad från 1808 års krig i Bohuslän". Denna avdelning domineras i det närmaste helt och hållet av minnen rörande "lasarettsläkarens fru", Otto Marins moder, vilken med ett

¹² Se vidare om Otto Marins personliga läggning i huvudtexten vid not 28 och följande.

¹³ I det 1936 i Uppsala utkomna samlingsverket "Den eviga ungdomens stad, hågkomster och livsintryck" berättar L. A. Jägersköld under rubriken "Några erinringar om Vilhelm Liljeborg" om en resa till Ryssland som denne 1848 företagit i sällskap med sedermera fiskerintendenten Gerhard von Yhlen. Från denna resa skildrade von Yhlen "känd för att ge sin inbillningskraft något väl fritt lopp" ett möte med tsaren och en inbjudan till dennes taffel, som Liljeborg inte kunde verifiera.

¹⁴ Uppgifter om släkterna von Yhlen och Virgin är där ej annat uppgivits hämtade ur Elgenstierna, Svenska Adels Åttartavlor. Se därutöver C. Tiselius "Bohusläns gamla adliga gods och säterigårdar", Göteborg 1925.

ett nyfikenhet grämande intresse för allt som rörde sig kring henne, följde de händliga händelserna under 1808 års krigslörhållanden i Bohuslän, där en utpost av den västra armén var förlagd till Strömstad. Det heter i fru Carlens berättelse att den livliga doktorinnan under den oviliga tiden kring Genas IV Adolfs avskänning var ofstodlos närvarande, där hon kunde inhämta något nytt och var därför i alla sällskap efterfrågad på samma gång som hon var fruktad för sin spetsiga tunga. Detta hennes begär att följa med i händelserna vid västra armén har i en mindre upplyst skildring gjorts henne mestänkt för utriggspel med fienden. Ingenting i Emilie Flygare-Carlens skildring ger dock stöd för något sådant. Den brev från Ulrika Marin till en officer i den till uppbrott mot Stockholms beredda västra armén, varmed fru Carlén avslutar sin berättelse kring 1808 års händelser: Bohuslän, ger bilden av en kvinna med ligande patriotiska och iver för försvaret av den landtända där hon levde. Nu måste man ju säga sig, att detta brev tillkommit genom författarinnans labaderingskonst, eftersom man icke får glömma, att alla dessa tillkomster från 1808 inte är författarinnans egna. Hon var född 1807. Men hennes skildring av person och händelser från den oviliga tiden i Strömstad 1808 måste åtminstone i sina huvuddrag bygga på berättelser av hennes där bosatta föräldrar, handlanden och sjökaptanen Rutger Smith och hans maka. De tillhöfde enligt författarinnans uppgift, som väl på den punkten inte kan betvivlas, Otto Marins föräldrars närmaste ungdomskrets under Fredric Marins Strömstads-tid. I detta sammanhang kan återopas vad författarinnan själv uttalar i första delen av "Skuggspel", sid. 574, att diktningen i berättelserna "aldrig får inträffa sig i grunddragets, d. v. s. i den allvarsamma verkligheten".¹⁶

¹⁶ Angående tillkomsten av kapitlen "Några blad från 1808 års krig i Bohuslän" se "Emilie Flygare-Carlén, en litteraturhistorisk studie", akademisk avhandling av Alf Kjellén, Stockholm 1952. Författaren uppger där att bokens andra del (med nämnda kapitel) uteslutet först utkommit på svenska som en serie i Aftonbladet 1861, och 1862 utkommit i en tysk översättning, varvid ifrågasättande kapitel av bokens andra del benämns "Das Frau des Lazarettläkars". I sin helhet utkom "Skuggspel" på svenska i bokform först år 1865: "Lazarettläkarens fru", Otto Marins möder, var då avbildad. Uteläset är väl inte att uppköper med de ifrågasättande kapitlen i "Skuggspel" utövet de i Kjelléns avhandling oomöjligt

Jag har något villflytigt uppehållit mig vid denna Otto Marins diktvärldning, så långt man nu känner den lit olika håll, för att, som redan anförts, ge en bild av de avsnitt och den vilja, som bidragit till att forma hans mångtrötande intressen, hans till församlet grävande fantasifullhet, självständigt och kritiskt läggning, och hans uppträde för att inte säga litterära personlighet sådana den framträdde i hans icke medicinska författarskap. Till detta författarskap skall jag återkomma. Men till förfröelse av hans personlighet vill jag i detta sammanhang endast dröja vid ett av hans litterära skapel, sannolikt i vissa delar tillkommet tidigare men sammanfalla till en berättelse efter det han lämnat sin läkarbefattning. I denna i romanform avfattade berättelse, tryckt år 1843 med den av honom själv föga modifierade titeln "Magister Zachens Kamlin och Hans Drottning" måste man tro att han med berättelsen följans upplevelser velat ge en bild av sin egen tragiska öde. Johan upplevde sig upprepade gånger framgångar, som fylle honom med en lyckaligt sin, för att snart därefter följda av svåra besvär. Skedd de lyckliga som de olyckliga tranderna är i berättelsen uttryck i känslomässigt, vilka önska var för sig icke kan undgå att geva en starkt intryck på läsaren. Särskilt gäller detta i slutkapitlet. Tröt på framgångar och framgångar i den stora världen, där han tidigare stannat från, återuppsöker Johan den i ett lugnt och avslappat avskildhet tidigare funna älskliga kvinna, kring vilken hans tankar efter det första mötet ständigt uppehållit sig. Men Johans i gripande ordalag skildrade framtidshoppningar och glädje över att återna den älskade än mer blomstrande än någonsin, förbyts i vidt besvissade då han finner henne som maka i hans genom åren vänta övån. I en hopplöst förvirrad sinnesstämning flyr han för att i ett våldsam återfall i en gammal, icke läkt sjukdom dö i svämnens armar, sedan han i dödsstranden försönat sig med henne. Berättelsen slutar med att man finner den forne ovännen på Johans gravsten inhugga orden "Bedragen på drömmen sin livet". Dessa från Arneboni tagna ord står också som motto på berättelsen i den helhet. Även om icke allt i denna berättelse kan återföras till Otto Marins egna upplevelser, så långt

skiljen och kan vara en tvivel om att utgå berättelsen på svenska med den "Lazarettläkarens fru" ännu var i livet.

man nu känner dem, så fönt då tillräckligt mycket av dessa för att förstå att berättelsen, betraktad som "ett försök från ungdomen", får sin slutliga något sammanhängande information med det författares var följande. — Det sammansättning som måste ha gränsat honom, då han vid denna unga år trycker ut på grund av sjuklighet lärovis sin läroplaning En i Altona-Bladet den 5 oktober 1846 utgavs i ett, knappt, och då sig av störet litterära värld. Övergiven i samband med en sakning över Otto Marin, ger också uttryck för ett djupa utvärld. Han hade, liksom Johan i berättelsen, upplevt lyckliga dagar. Ett brev till en värd i Uddevalla år 1829, då han befann sig i Stockholm, vittnar om en inför vilka upplevelser vägen var man, som i de bästa ungdomskretsar var erott och glans bekant med av dessa kretsar ungdoms unga behagfulla kvinnor. Enligt uppgift i brevet hade han på nyåret 1829 under ett par månader levnats till en stor antal balar och var sydd till en eftersträckt kvinnas. Vid mötgångar som följt på denna störradivertens upplevelser känner vi inte, men man får anta att han, som följde sig, haft besökare, besökade med dem som vilde berättelsen Johan efter ett badortsför men den högsta utvärdet. I brevet till värderna, så gott som det enda personliga dokumentet, som direkt kan vittna om hans eget tanke- och känslor, framhåller något om bitar och möta under som saknar förklaring.

En uppgift, som vittnar om stort förtroende för den unge läkaren och som måste betraktas som en av hans största framgångar, fick Otto Marin i det uppdrag, som här nedan skall ingå en särskild uppmärksamhet, och efter vilket han själv i en skildring förklarar att "däreför voko från mig kraft, hälsa, förhoppningar, framtid".

Under ett förordande som anatomie-prosektor vid Karolinska Institutet måste Otto Marin om icke för ha samarbetat med då varande professorn i kirurgi, sedermera generaldirektören för rikets hospitaler¹⁸ n. n. Karl Johan Ekström, och det åter också vara uppenbart, att det var genom Ekströms barmodling den unge läkaren, vilken av en författare beskrivits som "Ekströms högra hand",¹⁹ anförtroddes uppdraget att medfölja Elias Tegnér.

¹⁸ Utgåendet gavs av lektor Sven Cederblad i desses här nedan för-

då denne för att lösa från den påkomna sjukdomen på hösten 1840 fördes till professor Jensen vid universitetet i Schleswig. Att varit av Marin för denna i flera avseenden ömsidiga uppgift: (med utöver det utgåendet, kan ha berott på Marins litterära läggning, måste varit uppenbart. Otto Marins litterära alster som publicerats före Schleswigens i den mån de nu är kända, kunde icke ha uttalat Tegnér. Inga varit utmärkta vid Marins-ty ställt av dunkla fantasier följande uttrycksätt "sinnligt övertyg" og. Å andra sidan förefaller det föga tvivligt, att Marin för Tegnér och hans familj varit en alldeles främmande person. Avse till Tegnér vid denna tid någon försvärade förhållande mellan det som föregående berättelse med Marin ha sett sig egendomligt, att denna skildring som skildring på en resa, varit till för Tegnér var ett annat än det av sällskapet avsett.²⁰ En smärtsamt av hand skrivet, professor Fredrik Boek,²¹ utgåendet Marins besöks och värdskapet för uppgiften, skall jag här något uppehålla mig vid de redogörelser denna berättelse om sin verksamhet vid resan till Schleswig. Dessa redogörelser förefaller dels i ett den 5 oktober 1840 från hospitaler i Schleswig till Ekström avfärdat brev, dels i en några år senare författad berättelse. För att nu fört till sig till brevet så har det utvärldats att där ömsidiga uppgiften övernattar med vid som på andra vägar blivit känt om resan och ankomsten till Jensen's hospital. Lektor Sven Cederblad har i en uppsats i "Samlingen"²² intagit brevet i vissa delar.²³ De där utvärldade delarna av

ropade uppsats (se vid sid 17) till Cederblads inlägg har jag här utvärldat och på andra vägar följande till om den kalla, varit Cederblad nämner detta utvärldat.

¹⁹ Enligt den i ett i utvärldade boken om Gustaf Berge hade där Fredrik Marin varit utvärldat, har den boken av Tegnér Östra gången 1817, tre år efter Fredrik Marins bortgång. Men Tegnér boken gällde vid av hans döttrar som möjligen kan ha varit vid Gustafberg i Östra L och för vilka Fredrik Marin kunde varit en lärd person liksom Otto Marin, vilken utvärldat vid möta utvärldat, varit till under sommaren 1812 berättat utvärldat i hans läkarskrivningar.

²⁰ I levnadsberättelsen över Elias Tegnér, Stockholm 1941, 7 kapitel, och i Svenska Dagbladets jubileumsför till 1940.

²¹ "Utbrettet av Tegnér utvärldat, några berättande dokument" av Sven Cederblad, Samlingen 1924, vol 111.

²² Brevet intogs i utgåendet i Universitetsbiblioteket i Lund.

brevet omtalar ett besök som Marin gjort på Friedrichs Hospital där han som framgår av Cederblads redogörelse uppsökt Et.rådet Bang och försäkrat sig om dennes bistånd för den plan Marin uppgjort rörande Tegnér's fortsatta resa. På nämnda hospital, som Marin "i alla fall ämnat" besöka, samtalade han också med ett par utländska läkare rörande den medicinska forskningens ställning i Sverige, för vilka samtal han i brevet redogör för Ekströmer. Det senare omnämner jag endast för att visa att Marin varken saknade medicinskt intresse eller förbindelser inom den medicinska världen. Cederblad har uteslutande beröm för Marins kloka åtgärder för att förmå Tegnér, som i Köpenhamn ville återvända hem, att i fortsättningen medfölja. Endast i ett avseende gör Cederblad en anmärkning, nämligen att Marin icke upplyst om Jessens, av Christoffer Tegnér i brev hem skildrade, kraftiga ingripande för att göra slut på det dittills tillämpade hemlighetsmakeriet gentemot Tegnér.²¹ Marin uttrycker endast i korthet i sitt brev att "nu måste täckelset falla". Men Marin, vars relativt korta brev skulle, enligt vad han skriver, muntligen kompletteras vid återkomsten till Stockholm, får väl antagas ha handlat efter Ekströmers direktiv. Det är väl därför inte helt uteslutet, att Marin velat i försiktiga ordalag meddela den av Jessen föreskrivna ändringen i fråga om sanningsenligheten gentemot Tegnér, som eljest kunnat av Ekströmer uppfattas som en kritik från Jessens sida emot Ekströmer. Tyvärr saknas alla uppgifter om innehållet i de samtal som Marin vid återkomsten till Stockholm förde med sin uppdragsgivare.

Den återopade kritiken av Marins val till följeslagare bygger emellertid helt och hållet på den berättelse av Marin, som finnes intagen i den norska tidskriften Edda årg. 1936.²² Berättelsen hade av Marin anförtrotts Vendela Hebbe — genom vilkens förmedling Marins skrifter som regel trycktes på L. J. Hiertas förlag — och bevarats i hennes släkt tills den 90 år efter Marins bortgång av Vendela Hebbes dotterson, den numera bortgångne danske profes-

²¹ Christoffer Tegnér's brev i huvudsak återgivet i Bror Gadelius arbete "Skapande fantasi och sjuka skaldar", Stockholm 1927, sid. 310 f.

²² Jmför Fredrik Bööks "understreckare" i Svenska Dagbladet den 18 februari 1947.

sorn Valdemar Vedel, lämnats till publicering i nämnda tidskrift.²³ Berättelsen²⁴ sönderfaller i två delar. Den första delen hade tydligtvis kommit i Vendela Hebbes förvar före ett brev från Vendela Hebbe till Herman Sätherberg av den 6 maj 1843, i vilket brev hon omnämnt berättelsens mottagande.²⁵ Den senare delen av berättelsen är däremot av Otto Marin själv dagtecknad den 22 januari 1844 och efter allt att döma tillkommen på Vendela Hebbes begäran. Han reserverar sig också i början av denna del av berättelsen mot att han kan minnas fel om de händelser som där skildras. Som redan här ovan framhållits hade Otto Marin 1842 på grund av sjukdom nödgats taga tjänstledighet från sin läkarebefattning, och man vet att han de senaste åren av sitt liv var sängliggande. Berättelsens första del utgör en patetisk lovsång över den store skald i vars närhet Marin några dagar befunnit sig. Liksom den litterära produkt, som här ovan i sina huvuddrag skildrats, kan denna del av Marins berättelse, möjligen tillkommen hösten 1842, där hans eljest livfulla stil nog måste sägas i någon mån ha överskridit gränsen för sans och måtta, tillskrivas författarens brist på samling och balans, omedelbart efter det han nödgats taga tjänstledighet för en sjukdom, vars allvarliga karaktär får antagas stått klar för honom.²⁶ Vad den andra delen däremot angår synes den vara författad under

²³ "Ett snilles vansinne" Doktor Otto Marins beretning om Tegnér's sinnessykdöm, Edda årg. 1936, sid. 472 ff.

²⁴ Denna berättelse har icke kunnat återfinnas i original, men har, före dess tryckning såsom framgår av Bööks och Cederblads skildringar av Schleswig-resan, tidigare delvis utnyttjats av ett flertal författare utan att föranleda kritik. Brevväxlingen mellan Marin och Vendela Hebbe angående berättelsens anförtroende åt henne har icke heller, trots mycket söktande, kunnat återfinnas. Enligt en redogörelse som tillhandahållits av Valdemar Vedels mäg, legationsrådet Kristjan Bure och överlämnats av E. Erichsen, Hellerup, i oktober 1949 till centralbibliotekarien Ragnar Ljung i Karlstad, synes Vendela Hebbes hos släkten kvarliggande korrespondens ha förstörts efter Vendela Hebbes dotter Fanny Vedels död. De i boken "Signe Hebbes Minnen" av Hildur Dixelius-Brettner, Stockholm 1919, tryckta breven från Vendela Hebbe till Tegnér innehåller icke något av intresse i detta sammanhang.

²⁵ Se härom Cederblads tidigare omnämnda uppsats.

²⁶ I död- och begravningsboken i Mölltorps församling, Skaraborgs län, där Otto Marin har sin grav, finnes inget sagt om dödsorsaken.

en något lugnare sinnesstämning där emellertid minnet svikit författaren, och där han måhända något fantasifullt dramatiserat händelseförloppen. Därmed är dock icke sagt att alla uppgifter från samvaron med Tegnér är uppdiktade. Att berättelsen, sådan den föreligger tryckt i tidskriften Edda, gör skäl för kritiska anmärkningar kan inte bestridas. Men vid bedömandet av berättelsens utformning får man inte bortse från de omständigheter, under vilka den tillkommit. Att en del av Marins litterära produktion av helt annan och klarare natur publicerats under de sista åren av hans liv är ett faktum. Mera därom här nedan.

Otto Marins litterära produktion är inte stor. Den omfattar, såvitt den med hänsyn till hans ständigt anonyma framträdande blivit känd,²⁷ fyra mer och mindre i romanform författade prosaarbeten samt två skrifter i allmänna ämnen av vilka skriften om folkuppföstran är den ena, och därutöver några dikter. Av hans romaner är boken "Ingen Ting eller Om småfolkets sällskapslif i staden och på landet" tryckt år 1837 och kallas av dem som i personhistoriska sammanhang omnämnt den, för en "nyckelroman". Självt betecknar författaren den i ett företal som en "novell". Den innehåller mycket realistiska skildringar från författarens Stockholms-tid och från Karlsborg. Särskilt i sistnämnda avdelning får tydligtvis hans omgivning framträda i icke alltid så gynnsam dager. I ett förord försvarar han sig mot de anmärkningar från fästningskommendanten, som denne uppges ha framställt mot bokens innehåll. Detta skulle kunna tyda på, att boken utgivits i en tidigare upplaga än den år 1837 tryckta. Men mera sannolikt är, att författaren själv på förhand velat försvara sig mot väntade invändningar. Boken lider i viss mån av samma svagheter, dock alls inte så framträdande, som i den här ovan i vissa huvuddrag återgivna berättelsen "Magister Zacheus Kamlin och Hans Disciplar". Det måste nog konstateras att styrkan i Otto Marins författarskap lig-

²⁷ Uppgifterna om Otto Marins skrifter, bortsett från hans på annat sätt kända dikter, är hämtade ur Hjalmar Linnström, Svenskt Boklexikon för åren 1830—1865, tryckt i Stockholm åren 1867—1884 och i ny upplaga tryckt i Uppsala 1961 samt från L. Bygdén, Svenskt Anonymitets- och pseudonymlexikon, tryckt i Uppsala 1898—1915. Även andra av Marins författade arbeten kan ha utkommit av trycket. Jfr huvudtexten före not 7.

ger i den stilkonst, som han utvecklar i miljö- och naturskildringar och i allmänna reflexioner i monolog- och dialogform. Denna stilkonst kan man inte underlåta att kalla på sitt sätt charmerande, livfull och medryckande, fylld av stundom på varandra snubblande ordbilder.²⁸ Men när det gäller att sammanfatta dessa språkliga konstalster till ett sammanhang, brister det stundom betänkligt. Säkerligen var han också själv medveten om det osamlade i sin författarpersonlighet. Förenämnda först tryckta kända litterära alster innehåller en personskildring, som uppenbarligen måste utgöra ett, låt vara överdrivet, självporträtt. Om den person som boken igenom torde avse författaren själv heter det "Den kameleonten", sade majoren, "han byter både om skinn och färger, så ofta hans intresse fordrar det, slutet och kall, glad och lekande, lärd, gudfruktig, ateist och bigott, allt efter omständigheterna. Homo sine ulla religione ac fide". Man får nog som sagt inte ta detta som författarens verkliga uppfattning om sig själv, men anger i varje fall det splittrade intryck han tror sig ha gjort på sin omgivning, och nog kan man i hans mångfrestande författarskap finna vissa skäl för en sådan uppfattning. Uteslutet är väl för övrigt inte att författaren, här liksom i förordet, velat i någon mån bryta udden av den verkan hans kritik gentemot omgivningen kunde få. Den nu avhandlade "nyckelromanen" kan vara delvis tidigare nedskreven, men måste i de delar den skildrar hans omgivning på Karlsborg ha tillkommit åren närmast före utgivningsåret 1837.

Under den gemensamma titeln "Pécadilles" har han med ovan i sina huvuddrag återgivna berättelse "Magister Zacheus Kamlin och Hans Disciplar" sammanfört två litterära alster av annat slag. Den ena är en av honom såsom strödda utkast till en roman "Klos-

²⁸ Se Emilic Flygare-Carléns "Skuggspel", andra delen s. 87, noten, där hon om Otto Marins författarskap skriver "han uppskattades dock tyvärr aldrig efter vad det ofta snillrika och poetiska, ömsom kvieka och djuptänkta i hans skrifter så väl förtjänar". Se också nekrologen i Aftonbladet den 5 oktober 1846, där det heter om Otto Marin: "Denne man har rätt till ett litet blad i minnets bok, bland fäderneslandets litteratörer. Begåvad med en lågande och häftig känsla, samt en mycket livlig fantasi, framträdde han ej sällan, ehuru anonym, inför allmänheten med varjehandas smärre uppsatser både på vers och prosa, vilka vanligen blevo bemärkta genom stilens ovanliga kolorit".

rerbragder" betecknad skildring av jesuiternas hårdhanta framfart under kättarförföljelseernas tid. Den andra, "Om folkvandringar", utgör ett försök till utläggning av folkvandringarnas orsaker och betydelse för folkens utveckling. Dessa två senare arbeten, tryckta år 1843, lider mindre av svagheterna i hans här förut behandlade romaner. Intet motsäger antagandet att de verkligen är vad de utges för, nämligen "försök från ungdomen". Sistnämnda uttryckssätt kan antyda att dessa arbeten tillkommit under författarens vistande i föräldrahemmet åren 1822—1825, men möjligen också under den första lugna tiden av hans läkartjänstgöring på Karlsborg. Han har i vart fall i dessa två skrifter kunnat hålla sig till vad som tidigare betecknats vara hans styrka, då de givit fritt utlopp åt hans livfulla reflexioner kring intressanta problem.

Den återstående här icke tidigare omskrivna romanen "Storm och seger" är svårare att bedöma i fråga om sin tillkomsttid. Den är i sina två delar tryckt år 1847, året efter författarens död, och på ett annat tryckeri än det, från vilket alla hans övriga kända arbeten utkommit. Enligt Linnströms boklexikon skulle första delen av denna roman ha publicerats år 1843 och en första upplaga av del två "lär ha utkommit år 1844" enligt ordalagen i detta lexikon. Vem som ombesörjt publiceringen av upplagan efter författarens död är åtminstone hittills okänt. Vid den efter Otto Marin den 20 oktober 1846 förrättade bouppteckningen är antecknad som närvarande boets utredningsman komminister A. Kempe.²⁹ Helt utslutet är väl inte att Otto Marin åt denne uppdragit att ombesörja tryckningen av "Storm och seger". Men detta synes föga troligt med hänsyn till valet av boktryckeri. Anmärkningsvärt är under alla förhållanden att i bouppteckningen intet säges om Marins ekonomiska förbindelser till de tryckerier, där hans skrifter tryckts under de sista levnadsåren, vilket väl närmast tyder på att komminister Kempe saknat kännedom härom.³⁰

²⁹ Originalen till bouppteckningen finnes hos landsarkivet i Göteborg.

³⁰ Enligt Skara stifts herdaminne 1850—1930 av L. A. Cederholm och C. O. Friberg, 3:e häftet, Stockholm 1930, sid. 191, blev Anders Kempe (1801—1871) komminister i Molltorp (Ransberg) 1839. I nämnda herdaminne finnes intet antecknat, som tyder på att Anders Kempe själv varit litterärt verksam.

I detta sammanhang kan erinras om att endast en av Otto Marins bröder närvarit vid dennes begravning och att därvid företetts en handling i testamentarisk form, enligt vilken Otto Marins "litterära kvarlåtenskap" skulle tillfalla den av hans bröder, som infann sig till begravningen, men att ingenting i boet funnits, som kunde hänföras till en sådan kvarlåtenskap.³¹ Det faktiska förhållandet föreligger dock, att denna bok, som författaren själv betecknar såsom "Teckningar ur ungdomslifvet" är i sin utformning mer sammanhängande än de ovan två återopade romanerna som tryckts 1837 och 1843. Närmast till hands ligger antagandet, att även detta arbete, oaktat det inte så av författaren benämnts, är ett försök från mera balanserade ungdomsår. Hans karakteristiska stilkonst är onisskännlig, men saknar vad man i ett par av de andra romanerna finner vara litterärt värdelösa inslag.

Av hans dikter känner man endast fyra. En är den redan ommärkta i Aftonbladets nekrolog den 5 oktober 1846 intagna tämligen sorgmodiga dikten. En andra dikt kallad "Årens seger över mänskliga känslan" återfinnes i ett av hans prosaarbeten.³² I denna dikt kommer hans karakteristiska lust att reflektera över tingens ordning till uttryck. De två återstående dikterna är intagna i "Svenska skaldestycken för ungdom. Ur dels tryckta, dels ditills otryckta arbeten af åtskilliga författare samlade och utgifna af W" (= Vendela Hebbe), Stockholm 1845. I denna samling, där bland andra förekommer dikter av Tegné, Geijer, Wallin, Runeberg och Atterbom, har Otto Marin under signaturen M. bidragit dels med dikten "Bohusläns Bonde, försök till en folkvisa", varom mera nedan, dels med dikten "Pelles visa". Dikten "Bohusläns Bonde" är det enda av hans litterära alster som förblivit känt, ehuru under olika författarnamn.³³ Den hade första gången publicerats den 9

³¹ Uppgifterna härom lämnade av min morfader, apotekaren Alfred Ossian Marin (1820—1906), den ende av brodern som infann sig vid Otto Marins begravning. Något testamente efter Otto Marin har icke kunnat återfinnas.

³² I Marins prosaarbeten finns här och där mindre dikter inströdda, vilkas härledning från Maria icke säkert kan bedömas och därför här icke medrägits.

³³ Som författare till dikten "Bohusläns Bonde" har uppgivits såväl Fredric Marin, författarens fader, som I. Marin, förmodligen systande på

mars 1843 i den då i Uddevalla utkommande Bohusläns Tidning och återgavs i facsimile från nämnda tidning — i sammanhang med en utlyst tävlan om en sång för Bohuslän — den 7 mars 1906 i tidningen Nya Dagligt Allehanda, dit den insänts "av en nu i Venersborg bosatt gammal bohuslänning". Under namnet "Bohusvisan" sjunges denna dikt alltjämt i skolorna i Bohuslän liksom även vid andra högtidliga tillfällen. Den kunde således för några år sedan höras i radio avsjungas i samband med en stapelavlöpning vid Uddevallavarvet.

Jag har tillåtit mig att till utfyllande av denna introduktion som bilaga A och B återgiva de två sistnämnda dikterna, av vilka "Pelles visa" i sin lekfullhet vittnar om ett i Marins författarskap mera sällan framträdande diktarlynnne, och dikten "Bohusläns Bonde" ger prov på författarens starka känsla för hembygden. Dikten "Bohusläns Bonde" återges jämte en vid diktens första publicering i Bohusläns tidning tillfogad not, betecknande för författarens anspråkslöshet. Av noten framgår att dikten skrivits på sjuk-sängen,³⁴ men tydligtvis efter det att författaren återvunnit balans och samling efter den, som man får antaga, svåra chocken vid det sjukdomsutbrott som tvang honom att taga tjänstledighet.

Beträffande den skrift "Om Folkuppfostran, några strödda åsigt-er", som föranlett dessa anteckningar och reflexioner om Otto Marins personlighet och författarskap, är tiden för dess färdig-ställande lätt att bestämma. Den inledes med en tillägnan till Thors-ten Rudenschöld, av vilken inledning framgår att skriften måste ha färdigställts efter det att Rudenschölds år 1845 tryckta "Tan-ka-r om scändscirkulation" blivit känd. Denne idealistiske skolre-

en mera avlägsen släkting, Axel Ivan Marin, även han verksam som läkare. Men Otto Marins författarskap är så väl omvittnat inom och utom släkten, att detta icke kan betvivlas. Jmför not 34.

³⁴ Emilie Flygare-Carlén anför i det i not 28 här ovan återropade ut-talandet, att Otto Marin de sista levnadsåren " varit sjuk till kropp och själ." Vad detta sistnämnda uttryck avser är okänt. Möjligt är, att Emilie Flygare-Carlén, som publicerat denna del av sitt arbete "Skuggspel" när-mare 20 år efter Otto Marins bortgång, här förstorat den unge läkarens nedstämdhet och grämselse över det öde han råkat ut för. Jmför not 8 och 15 här ovan.

I samband med införandet i tidningen Nya Dagligt Allehanda av dik-

formators namn återfinnes ju också på de första bladen i Marins skrift, och av vissa uppgifter i skriftens början torde man kunna draga den slutsatsen, att skriften färdigställts i slutet av år 1845, men ingenting morsäger antagandet att stora delar av skriften tidig-are nedskrivits, om också icke i sammanhang med varandra, och ett visst stöd härför utgör Marins yttrande i tillägnan till Ruden-schöld om "uppsamlandet och utgivandet av denna lilla penn-ut-flykt". Men under alla förhållanden måste skriften ha fått sin slut-liga utformning medan författarens tankar varit ogrumlat klara. Den företer nämligen en andlig samling hos författaren, som knap-past har sin motsvarighet i något av hans tidigare tryckta alster, samtidigt som hans allmänt kritiska inställning till omvärlden här ges uttryck som gå långt utöver den kritik som tidigare begränsats till hans närmaste omgivning. Den bygger visserligen liksom Ruden-schölds bok på en religiös grunduppfattning, men vid sidan av en häftig samhällskritik mot landets styresmän, kapitalister och veten-skapsmän, skräväsendet och brännvinsbränningen, riktar den sig emot prästerskap och kyrka, något som är för Rudenschöld full-komligt främmande. Särskilt lägger man märke till Marins beto-nande av första trosartikeln framför de andra och vari han talar om Gud i naturen och vetenskapen, i musiken och i konsten. Hans uppfattning om Gud i naturen och vetenskapen kan åtminstone del-vis ha hämtats från Linné. I vad mån hans reflexioner kring Gud i musiken och i konsten har något föredöme är svårt att uttala sig om. Det må emellertid återopas, att han i sina i romanform av-fattade skildringar ofta uppehållit sig kring musikens mästare. I bouppteckningen, där man lägger märke till ett för den tiden ovan-ligt stort bibliotek, finnes inget musikinstrument upptaget, men väl en stämnyckel och en "Roustral". Med sistnämnda uttryck torde

ten "Bohusläns Bonde" har författarinnan Jenny Engelke, maka till en av Otto Marins systersoner, uttalat sig mycket berömmande om Otto Marins begåvning som diktare och skriftställare. Hon tillägger: "Han var en synnerligen kvick och vaken människa, men detta skulle till slut bringa honom i förtret. Han offentliggjorde några bitande flygskrifter om för-hållandena på fästningen. Verkan av dessa blev fiendskap mellan honom och hans umgängeskrets där, och han drog sig undan umgänge med alla. Nedstämd och bruten sedan han även på annat sätt fått pröva motgångar och lidanden..."

avses en oustral, en penna med fem taggar, som användes för att draga notlinjer med. Ordet "Roustral" torde vara en felskrivning grundad på bouppteckningsgivares och förrättares mindre kunnighet i hichörande ämnen.³⁵ Innehavet av dessa två verktyg torde utgöra bevis för att Marin varit musikutövare och känt är, att åtminstone en av hans bröder var sångare. Otto Marins konstintressen kan vara ett morsarv. En kusin till Maria Ulrika von Yhlens far, överstelöjtnanten Bror von Yhlen, var en uppskattad landskapsmålare, och dennes fader lär ha tagit ritlktioner för målaren G. Torschell.³⁶

En jämförelse med Rudenschölds 1845 utgivna skrift om ståndscirkulation visar att Marin, bortsett ifrån ovanstående strängare samhällskritik, i stort sett ansluter sig till Rudenschölds tankegångar, men ger dem för Marin kännetecknande mera självständiga uttryck och därutöver en praktisk tillämpning, som icke förekommer hos Rudenschöld. En skillnad mellan Rudenschöld och Marin ligger också däri att Rudenschöld synes i första hand vilja genomföra en ståndsutjämning genom herreklassens söners överförande till kroppsarbete där detta synes lämpligare för dem, medan Marin lägger huvudvikten vid bonde- och arbetarklassens lyftande genom upplysning samtidigt som en frivillig övergång till kroppsarbete från de högre stånden skall möjliggöras. Det är också att märka att Rudenschöld tänker sig statliga överskolor över de av honom förordade roteskolorna, medan Marin i sitt förslag till länskskolor utesluter statens medverkan. I Rudenschölds 1846 utgivna skrift om ståndscirkulationens verkställighet kan man däremot, ehuru Marins namn aldrig nämnes, sannolikt spåra vissa tankegångar hos denne såsom om Gud i naturen och i musiken. Marins förslag till länskskolor synes icke ha upptagits av Rudenschöld i något av hans arbeten om skolväsendets ordnande.

En annan fråga är, om Marins förslag till länskskola och till dess läroplan, vilket förslag väl närmast motsvarar vad som senare skulle kallas folkhögskola, kan bygga på inflytande från författaren, kyrko- och skolreformatorn N. F. S. Grundtvigs idéer. Denne

³⁵ Uppgiften om betydelsen av oustral lämnad genom E. Wahlbergs Pianomagasin, Gävle.

³⁶ Se "Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenske män", 20:e bandet, Örebro 1857.

hade dock vid tiden för tillkomsten av Marins skrift uteslutande arbetat för en statlig central folkhögskola, vilken icke kom till stånd. Den i Grundtvigs anda 1844 i nord-Schleswig öppnade enskilda folkhögskolan torde ha tillkommit utan Grundtvigs direkta medverkan och kan icke ha haft något inflytande på den vid sjukbädden då bundne Marins tankegångar. Marins hänsyftning på en institution som han besökt och där han funnit den rådande kamratliga andan mellan över- och underordnade efterföljansvärd, kan således icke avse folkhögskolan i Schleswig. Snarare har han gjort dessa erfarenheter på något av de hospitaler han på hösten 1840 besökt i Danmark i samband med Tegnér's resa till Schleswig. Däremot kan det väl tänkas att Marin tagit del av Grundtvigs i slutet av 1830-talet utgivna skrifter, där denne motiverade tillkomsten av den statliga folkhögskolan. Men läroplanen för denna, liksom för de enskilda folkhögskolorna i Danmark, går inte så långt ifråga om naturvetenskaplig undervisning och yrkespraktik som Marin förordar. Att Marins förslag bygger så starkt på religiös grund sammanhänger väl med tidens allmänna religiösa läggning och med skolan såsom något ur det kyrkliga livet utgåendet. Den religiösa grundtonen i Marins skrift lär väl också kunna vara helt motiverad med hänsyn till att den tillägnades den starkt religiöse Rudenschöld, även om Marins religionsuppfattning inte helt överensstämde med den förres.

Aven om Marins författarskap är fyllt av realistiska, nästan (utan alla jämförelser i övrigt) strindbergska skildringar, saknas alls inte uttryck för allvarligt moraliserande tankegångar. Man får väl också tänka sig, att dessa för den sjuke författaren under hans sista levnadsår kommit att alltmer dominera. I detta sammanhang kan väl också tänkas, att den ovan omnämnde komministern Anders Kempe i någon mån medverkat, om hans medverkan över huvud taget förekommit i Marins författarskap. Men kritiken mot kyrkans förkunnelse och prästerskapet måste härröra från Marin personligen, liksom över huvud taget de tankar, som inleder förslaget till ordnande av länskskolor. Har Kempe medverkat så är det väl snarast i fråga om utformningen av länskskolans organisation. Kempe hade tidigare varit folkskollärare. Men den radikala, för tiden så främmande, läroplanen måste ha kommit uteslutande från Marins kritiska syn på skolan och samhällslivet. Det är emellertid märkligt,

att Marin icke tänkt sig länskolorna stå vare sig under statlig eller kyrklig ledning utan byggas på kontributioner från länets kommuner och i övrigt förbli fullkomligt fristående institutioner. I betraktande av de många självständiga idéer som framläggs i Marins skrift och varigenom han såvitt känt är för första gången i vårt land framför tanken på inrättandet av länsvis anordnade folkhögskolor, måste denna skrift betraktas som Marins märkligaste. Obeaktad som han blev av sin samtid, sannolikt beroende på hans i olika sammanhang framförda kritik mot skilda samhällsföreteelser, var hans skrift om folkuppfostran efter allt att döma okänd, då folkhögskoletanken i vårt land först slog rot tjugu år efter Marins bortgång.

De svenska folkhögskolorna,³⁷ av vilka den första begynte sin verksamhet 1868, byggde ju i stor utsträckning på de danska, av Grundtvig inspirerade folkhögskolorna³⁸ och kom därigenom också att skilja sig från Marins självständiga uppslag. Denne tänkte sig ju den teoretiska undervisningen i större utsträckning kompletterad med övningar i hantverk och jordbruk, medan de svenska folkhögskolorna, som tillkommo i första hand för att höja bondeklassen, på det praktiska området endast förenades med lantmannaskolor, vilka tidigt skildes från den övriga folkhögskoleorganisationen. I Skaraborgs län kom en folkhögskola till stånd först 1873, och ingen lär då ha erinrat sig den plan för en dylik folkhögskola, som närmare trettio år tidigare framlagts av en sjuk, ensam läkare.

Gävle i oktober 1962.

Sven Marin

³⁷ Se om det följande Karl Hedlund m. fl.: "Svensk Folkhögskola under 75 år", Stockholm 1943, särskilt uppsatserna om "Folkhögskolans nordiska sammanhang" av Karl Hedlund, "Den svenska folkhögskolan 1868—1900" av Enoch Ingers och "Folkhögskolans undervisning" av Ali Nordgren.

³⁸ Enligt Karl Hedlund (sid. 16 i det i föregående not nämnda arbetet) skulle ingen här i landet stannat vid Grundtvigs skrifter om folkhögskolan, men att det danska systemet, när folkhögskolorna i Danmark kommit i gång, i stor utsträckning blev mönstret för de svenska, framhålls av Enoch Ingers i samma arbete, sid 39 ff.

PELLES VISA

Fast jorden är utaf skälmar full,
 Dock är den störst, som vi kärlek kalla;
 Han lofvar skatter och rödan gull,
 Han alla bjuder, och sviker alla.
 Den villa drömmen,
 Och Neck i strömmen,
 Och rå i skogen,
 Och rus på krogen
 Ej dåra mer.

När genom fönstret han smyger in,
 Igenom dörren går friden unnan,
 Sin ed han gifver åt vestan-vind,
 Och hviskar svekfull: "kom tag den, sunnan!"
 Men list och snara,
 Och sorg och fara,
 Och qual och oro
 Af ålder voro
 Hans sista skänk.

Han är, den skälmen, ett litet bi,
 Hvem vill ej läppja den honung såta?
 Rör honom blott, du skall stungen bli,
 Han tål blott ögon, som äro våta.
 Med dunster far han,
 Och glädjen tar han,
 Hans mat är friden,
 Hans dryck är striden
 I unga bröst.

Uppå allmänningen har han tändt
 En väldig mila af hjertan bara,
 Och upp och ned har han vettet vändt
 På dem, som fram på hans vägar fara.

Han rår uppå dej,
Han går ifrå dej,
Han far med röken,
I luften sök'en,
Den arga skalk.

Ur Bohusläns Tidning den 9 mars 1843

BOHUSLÄNS BONDE*

Försök till en folkwisa

Mel.: Och ska wi nu owänner bli,
Som såta wänner warit etc.

Och hwart jag kommer, hwart jag far,
Till Bohuslän jag traktar,
Der i en stuga bor min far,
Och mor hans ålder aktar.
På höga fjell står skogen grön,
Och deromkring går salte sjön,
Dit åt, dit åt jag traktar.

Och fur och gran, en mörkgrön hop,
Kring brante bergen klängar,
Och wallhjons sång och lurars rop
Med forsens dån sig mängar,
Och uti dälden, der jag bor,
Der gulnar råg och gräset gror,
Der frodas blomstersängar.

* Detta "försök till en Folkwisa" har Red. emottagit från en anonym författare, som är en sin hembygd (Bohuslän) älskande son. Författaren har behagat widfoga följande rader, som här anföras, för att närmare redogöra för det hela: "Det (försöket) är ej att anse för annat än ett tidsfördrif på sjuksängen; är ej ämnad att tillfredsställa den bildade, witra smaken, och afsäger sig alla anspråk på fulländning. Dess författare, som ofta har sina ensliga och plågfulla stunder förljufwade af minnet om den landsort, deri han framlefwat sin barndom, begär för det lilla försöket icke något mera lysande öde, än att det någongång må genljuda i de sånger, som skola tona i det för alltid lemnade hemmets salar".

Hem gode Guden gaf mig två,
Ty, liksom wilda anden,
Har jag min lust på böljan blå,
Men bygger bo på stranden.
I jorden ristar jag i dag,
I morgon hafvet plöjer jag,
Lik wind å wåta sanden.

Twå ängar skördar jag i år,
En blå, af sjöskum ärjad,
Den andra grön och ljuflig står
Af blomstrens fägring färgad.
Twå rika wälden skatt mig ge,
Och jord och haf, så heta de,
Och jag är fri och bergad.

En trogen vän jag walt mig här,
Gud gif oss inga hinder!
Och såsom mjölk och jordebär,
Så äro hennes kinder.
Och hjertat fullt af trohet slår,
Hon är så frisk, som wind i wår,
Som stjernan, ögats tinder.

Å sjö och strand, i dal, i skog
De raske drängar swärma;
Gud helsa gif! bröd få wi nog,
Så wisst som wind och värma.
De friske wädren fly så fort,
Med dem slå wi wår oro bort,
Om Gud will oss beskärma.

Bland bergen här, på äng, på ö
Och ut på willa fjärden,
Bland wänner och min trogna mö
Här trifs jag bäst i werlden.
Här är jag född, och det är här
Jag hoppas att mig Gud beskär
Att vandra sista färden.

OM FOLKUPPFÖSTRAN

NÅGRA STRÖDDA ÅSIGTER.

Till Herr Grefve THORSTEN RUDENSCHÖLD.

Det kan synas flärdfullt och öfvermodigt, om jag säger, att de idéer, Herr Grefven utvecklat i sin skrift om ståndscirculation, hafva i många år outredde sväfvat för mina tankar. Likwisst förhåller det sig så, och hvilket jag med närvarande lilla skrift vill sätta Herr Grefven i tillfälle att sjelf bedöma. Jag skulle beklaga, om Herr Grefven tror sig deri finna, att vi se saken ur olika synpunkter, emedan jag känt mig stolt i den tankan, att i någon mån vara likstämig med Herr Grefven i mina, i många år betänkta, härmedelst för Herr Grefvens ögon framställde åsigter. Dock kan denna min öfvertygelse rätt och slätt bero på den samklang, det bifall Herr Grefvens bok uppväckte i mitt inre. Ty någon gång finne vi andras tankar så tillfredsställande för vårt eget, oafgjorda inre lif, så behagligt anslående detsamma, att vi tyckas så bekanta med dylige, som om de utgått från oss sjelfve. Härmed må nu vara hur som helst, så fordrades det en klarare blick än min, ett ljusare omdöme än mitt, en kraftfullare penna än min, för att åstadkomma ett arbete, sådant som Herr Grefvens.

Imellertid har Herr Grefvens skrift helt och hållet föranledt uppsamlandet och utgifvandet af denna lilla penn-utflygt. Må den bedömas hur som helst. I ett enda fall är den Herr Grefven värdig, och det är för det rena och goda uppsåt, i hvilket den lilla skriften har tillkommit. Om Herr Grefven möjligen deri upptäcker en varm och god åsigt, så skall Herr Grefven kanhända ursäktas

mig min tilltagsenhet, att vördnadsfullt tillägna Herr Grefven mitt lilla verk.

Brochyren var ursprungligen ämnad att såsom en serie af artiklar uppträda i en tidning. Jag har haft mina anledningar att ändra denna plan och i dess ställe låta den utgå såsom ett litet helt för sig.

Tillåt mig, att ur min obemärkta ringhet förklara Herr Grefven min upprigtiga och oinskränkta högaktning.

Författaren.

OM FOLKUPPFÖSTRAN*

Med mer än vanlig blygsamhet, och mer än vanlig rikhaltighet, uppträder i Herr Grefve Rudenschöld, i dess bok om ständs-cirkulation, en författare, som, under det han med sann och christlig ödmjukhet beklagar bristerna i sitt arbete, dermed tilldrager sig hvarje vältänkande läsares tillgifvenhet och tacksamhet. Icke för att recensera detta arbete, det har redan skedd tillfyllest, men för att våga framställningen af några åsigtter, som synas dermed stå i samband, tillåter sig författaren att för allmänheten framlägga några reflexioner, deraf föranledde.

Hur är en så tvärskuren gränsgång mellan olika människoklasser, som vår, möjlig i ett land, med så små tillgångar och så få uppkomst-möjligheter som Sverige? Det är blott riktningen af allmänna upplysningen och den ojemna fördelningen deraf, som gör en sådan gränsgång möjlig. *Theorierne*, som icke äro annat än utredandet af skaparens eget sätt att fullborda sina höga skapelse- och underhållsplaner i andens och materiens värld; *vetenskaperne*, som äro teoriernes ordnande; hvad man kallar *bildning*, som är vanan att i sitt väsende uttrycka aktning för sig sjelf och andra, förenad med högre eller lägre förståndsodling; *verldsvana*, som är förmågan att lämpa sina passioner och sitt handlingsätt efter sin omgifnings andeliga ståndpunkt; *praktisk förmåga*, som är möjligheten att ordna och utreda det yttre lifvets förnödenheter; med ett ord, fullkomlig öfverlägsenhet, allt ligger i herreståndets händer. Det är till herreståndet, som den enfaldige arbetaren måste taga sin tillflykt som lärare, som lagfaren, som rådgifvare, som mäklare i alla lifvets högre och mest tryckande behofver. Han har intet af sig sjelf, eller hvad har arbetaren att sätta häremot? Intet, alls intet, om icke en sedan århundraden mer och mer till lexa och vidskepelse sig närmande religion, der Christi anda mer och mer håller på att slockna

* De första sidorne af denna broschyr hafva varit införde i Aftonbladet i början af December 1845.

och utdö! Han står der naken och värnlös, utsträckande sina händer i alla väderstreck efter hjälp, hemfallen under alla vådor, och blott Gud i naturen, den kärleksrike, den i skogen och salongen, i ränksmidarens och den bönfällandes, i det menlösa barnets och den förnedrade brottslingens lifsluft allestädes närvarande, kärleksrike förbarmaren håller sin hand värnande öfver den värnlöse arbetaren. Och detta tysta underverk, dageligen förnyadt, är dock icke mäktigt att allestädes rycka honom ur förnedringen; huru skulle då de torra, kalla lexorne, det nästan allmänt stocknande, eller i pietistiskt grummel sig förlorande presterliga nitet kunna göra det? Och det är denna andeliga fattigdom, det är denna nakenhet, denna rå okunnighet, som har skurit den tvära gränsen mellan herreman och arbetare, och därför skäms den förre att förväxlas med den sednare, därför finner herremannen sitt andeliga behof otillfredsställt i arbetarens umgänge, det är ett alltför olika spel af böjelser och tankegång, och sålänge är ingen ståndscirkulation möjlig.

Det är således upplysning som felas arbetaren? Detta är omsägd tusende gånger, och det är orubbeligen sannt. Och likväl, om man framkastar den frågan: de upplyste stånden, som ryckt till sig alla världens företräden, rikedomarne och oförnöjsamheten, äreställena och passionerne, kroppsarbetsfriheten och kroppssjukdomarne, vällefna den och hjertats tomhet, lyxen och de eviga bekymren, njutningarne och själsuttömningen — äro desse upplyste stånd lyckligare än den fattige arbetaren med sina försakelser och sin sinnesfrid, sin råhet och sin medvetlöshet om godt och ondt, sitt trälände och sin friska kropp? — så kunne vi bestämdt svara nej! Det är sålunda brist på upplysning, som gör arbetarens olycka, och det är tillgång på upplysning, som gör herreståndets olycka? Denna motsägelse är endast skenbar. Ty det är *den* upplysning, som i våra dagar endast går köttets och materiens ärender, det är *det* vett, som endast forskar efter rikedom och bekvämligheter, det är denna upplysningens felaktiga riktning, som är herreståndets olycka, och hvilken det är en välgärning att icke ega. Sålänge allmänna upplysningen ingen affär gör af intelligensen i och för sig sjelf, och sålänge den af intelligensen inflytande förädlingen icke kan göra sig gällande, sålänge upplysningen blott är en alkemi, som kokar efter guld, — så länge må den skörda på det fält, der den nu dväljes.

Man skall kanske säga: denna anklagelse träffar icke våra vetenskapsmän. Men de träffas af en annan lika svår som denna. Hvad hafva de gjort för den allmänna upplysningen? De hopa massor af erfarenhet och kunskaper skrämsigt sinsemellan och njuta egenlyttigt af dess frugter. Men hvad utträta de för att göra intelligensens frugter tillgängliga för massorne? Hvad har folket fått af våra lärde i Stockholm och landsorterna? utgå årligen från våra universiteter i populära arbeten strålar af ljus till allmogen och arbetaren? Sådant är åtminstone förf. icke bekant. En enda liten tidskrift synes fyra gånger om året, beräknad för folkets upplysning, utgifven på ett sätt, att folket är nästan obekant med dess tillvaro. Ty gå in i bondstugorne och leta rätt på denna tidskrift den som kan. Man har gjort mycket för detta arbetes innehåll och syfte och intet för dess spridande. Dessutom hafve vi några strödda monografier och öfversättningar. Se der allt, så ensidig är upplysningens riktning i våra dagar, så ojemn dess fördelning.

Men kraftiga röster hafva redan låtit höra sig. Från folket hafva dessa röster utgått, och, jag hoppas det, arbetaren skall hämna sig, det blir engång från arbetaren, som den upplyste skall lära sig, hvad upplysning är, ty sådan är arbetets natur; vetenskapernes filosofi, teoriernas moral, utsvettad under arbetet ur tingen, skall uppfattas af arbetaren; presten och herremannen, som hvarken kunnat eller velat reformera arbetaren, skola en dag af arbetaren reformeras. Och när en sann intelligens, en moralisk bildning hunnit sprida sig till arbetaren, det blir då ej en skam att tillhöra dess leder, blott falskeligen har det hittills så varit, det är då en ståndsförblandning, sådan som den ädle författaren tänkt sig den, blir möjlig och skall befordra mensklighetens lycka och förädling.

Och hvilken vinst af den ädlaste njutning tillskyndas icke den kunnige arbetaren? Lik en karta utvecklar för honom mödan Guds herrlighet i naturen, han lefver bland de höge andar, som kallas skapelsekrafter, han samtalar med dem, han förädlas af dem, då för den råde arbetaren endast slafveriet, mödans tyngd och ett osäkert hopp om en måttlig skörd, äro allt hvad mödan ger. Han och hans dragare stå mödan och dess frugter lika nära; med ett enkelt exempel om två olika arbetare vill jag belysa saken: Kemisten och hans laboratorii-dräng. Hvilket afstånd!

Men en dylik arbetets förädling är i vårt fädernesland nedtryckt

af många strypande band. Jag behöfver blott nämna detta skråtvång, till följe af hvilket slöjden icke mer fins till som en fri konst, och till följe af hvilket våra handverkare redan längesedan för en falsk ytas glans glömt bort att vara solide, duglige, motsvarande allmänhetens fordringar, och till följe af hvilket det lejda arbetet gör allt, för att blifva ett vackert bedrägeri. Men här är ej stället att ingå i en närmare undersökning derom.

Jag instämmer i Gr. R:s öfvertygelse (sid. 71) att man kan vara en bibliskt ren och värdig människa utan denna förståndsodling, men aldrig blir man en duglig, praktisk veldsborgare den fömtan. Här skiljer jag dock noga mellan upplysning och lärdom; med den sednare har arbetaren ej att göra.

Det finnes kanhända flere utgångspunkter för en blifvande ståndsförsoning, men jag känner ingen så naturlig som förhållandet mellan husbonde och tjenare. Hr Gr. R. har med sin vanliga, enkla, djuggående och träffande värtalighet vidrört detta ämne (sid. 43 etc.) Hvarje rättänkande människa måste rysa tillbaka för de s. k. bildade människors hjertlöshet och förnedring, som — för att begagna Hr Gr. R:s ord — "under det att tjenaren drifves till de hårdaste ansträngningar samt undfågnas med den knappaste aflöning, de uslaste lefnadsförnödenheter, på det afbränningarne måtte så litet som möjligt gravera tillgångarne till uppfyllelse af den råde kall sinnige husbondens" — eller matmodrens — "alltjemnt stigande njutningslystnad" glömma bort hvad en människa är skyldig människan. Detta är en förfärlig tafla målad efter naturen. Jag känner hushåll, der tjenaren aldrig kan påräkna ett vänligt ord året i ända, men ofta undfågnas med hugg och slag. Det är sannt, det måste alltid finnas husbönder och tjenare, men skall deraf blifva en följd, att det alltid skall finnas despoter och parias?

Vi vilje försöka uppdraga ett par ytterligheter för att få en bild af tjenarens öde. Excellensens, ministerns, grefvens tjenare, det vill säga kammartjenaren, och bondetjenaren. En ung, redbar, dugtig arbetare kommer till staden att söka sin lycka; han har genomlupit alla grader af tjenare, och vi återfinna honom nu som kammartjenare, och hvartill hafva då herrarne gjort honom? Vi se honom fin, putsad, en misslyckad sprätt, fåfång, narraktig, förhäfvande sig mot sina likar, lik apan eftergörande hvad husbonden gör före, en löjlig karikatyr på belevnenhet och verldsvana, uppsträckt, orörlig,

med blicken fästad på husbonden, hvars vink är hans högsta lag, krypande, mera lik ett dresseradt djur än en människa, lat, oduglig i verlden, insupande begäret att vara hvad han icke är, skapande sig, på herremanér, behofver, öfverstigande hans tillgångar, belägrad af frestelser. — — — Gerna medgifves att undantag lyckligtvis finnas från denna fula bild, och att äfven bland detta slags människor mönster af trohet och redbarhet kunna påträffas. Frågan är blott, hur ser klassen ut?

Bondetjenaren framställer motsatsen häraf. I en viss trakt af Westergöthland åtnjuter en bondes piga, utom en ringa städselpening, en lön för året af 8 à 9 R:dr Rgs. Derjemte får hon vanligen något skodon, litet ull till strumpor, några alnar ylle och linneväf. Och för denna skatt, hvad är hennes åliggande under 365 dagar?

De årstider, då ingen ans är för handen, får hon vanligen sofva från 9 om aftonen till 4 om morgonen. Hon spinner då tills dager, derefter jagas hon från ladugård till svinhus, till bränneri, till byk och tvätt och hundrade andra göromål. Detta är den lyckligaste tiden. Men under anstiderna är hon fullkomligt att beklaga. T. ex. hon väckes kl. 2 om morgonen, i en rökig, af ett qväfvande damm uppfylld bastu, måste hon 17 à 18 timmar på dygnet, med knapp matro, anstränga sig med linbråtningen, ett af de mödosammaste af alla landtmanna-arbeten, tills hon, värkande i alla lemmar af trötthet, kl. 9 om aftonen får söka några timmars hvila, för att uppstå till förnyad vedermöda, eller hon tröskar under samma tid otta på logen, hon deltagar i bergsel o. s. v. Hennes kost är ungefär följande: Vid utgången till arbetet ett stycke kaka, gjord af en deg af sammanstötta potäter och morötter, uttrörd med något hafremjöl och brynt i litet gåsfett eller ister. I dagningen får hon en skål vattenspådd välling, till middag soppa af bondbönor eller ärter, deri litet mjöl och en droppa mjölk får motsvara buljongens ställe, derjemte potatis, hvartil någon gång bestås en bit sill, fläsk eller salt kött, men på långt när icke sofvel alla dagar i veckan; i skymningen får hon en skifva ost med bröd, en kokt rosfa, e. n. d. och till aftonen gröt och mjölk.

Drängen delar samma öde, men har oftast något större lön. I förmögnare hus höjer sig väl dagkosten något, så att brödet och matmjölet, annars af hafre, får någon tillsatts af råg. De årstider, då ingen ans pågår, bestås 3 mål om dagen, någon gång 4 Jem-

förom denna dagordning med ståndspersonens. Icke heller han är nöjd med 3 dagmål. Kaffe, frukost, middag, kaffe, thé, supé, ett glas pounsch o. s. v.

Och med detta lif, fullt af försakerelser och vedermödor, är bonde-tjenaren oftast nöjd, belåten och upprymd till sinnes. Han eger ej heller skäl att klaga, ty hans husbonde delar troget alla hans förhållande till arbete och kost. Han gifver sin tjenare hvad han har råd att bestå sig, sin hustru och sina barn.

Häremellan ligga lika många sorters tjenare, som det gifves antal af olika stånd och med skiftande öden. Men det måste redan vara klart, att den ärlige och oförtrutne tjenaren, om annars någon menniska på jorden, är berättigad till medmenniskors välvilja, uppmuntran och vägledning till uppkomst och förståndsodling, och näst bandet mellan fader och barn, torde knappt något ansvarsfullare finnas, än det mellan husbonde och tjenare. Huru litet detta i allmänhet behjertas, det vete vi ur allmänna lifvet, der tjenaren oftast icke allenast är dragdjuret för våra mödor, men är den afledare för våra nycker och våra passioner, som får umgälla våra missöden, våra förtretligheter och våra lynnens återfall på vår lycka. Arne tjenare!

Vilja vi nu söka en gemensam rot för allt detta onda, så torde vi återkomma till samma källor, som nyss anfördes: de upplystes alltför ensidiga, och de arbetandes alltför bristande förståndsodling.

Hr Gr. R. säger (sid. 97) efter att hafva antydt "Kyrkans" förfall: "Icke må vi härföre misströsta om sjelfva kyrkans lif." Och jag vågar tillägga: ty värr, en sådan fruktan är öfverflödlig. Det är längesedan kyrkan upphörde att vara religionen, sådan som det ädla, af Christi anda genomträngda hjertat tänker sig den sednare. Kyrkan! det är politiken, det är väldet, det är privatbankerne, det är samvetstvånget, det är de intoleranta dogmerne, protestantismens bekämpande, det är den uppskakade fantasien och det ovidrörda hjertat, det är minneslexorne och det är striden mot förnuftet.

Man har anmärkt, med anledning af ofvanstående, att värman här synes hafva kokat öfver, och att det ville synas som förf. vore en revolterande omstörtare af kyrka, politik, institutioner, privatbankar och hvad allt det heter. Men om man läser artikeln rätt, så lär man väl snarare tro, att förf. önskade, det kyrkan lemnade både

politiken, privatbankarne och hvad allt det heter, åt sitt öde. Det är hvarken kyrkans fält eller kyrkan värdigt. Hvad kyrkan rycker till sig ur världsliga, henne icke tillhöriga bestyr, det fyller hennes händer, så vidlyftige de än visat sig vara, och tvingar henne att släppa från sig, det som aldrig borde vara ur hennes vård. Det är icke spordt, att Christus någonstädes befallde sina lärjungar att blanda sig i folkslagets regerings- och penningebestyr. Nitet måste hafva grundligen svalnat för Christi sak, förr än dess saksförare på jorden blefvo hanko-commissarier, stiftare af hypoteksföreningar, politiska hjeltar. — — Eller lemnar värden om människoslägtets andliga väl så liten sysselsättning åt dem, som åtagit sig detta viktiga värf, att de, utan att försätta hvad som af ed och embete är dem ålagdt, kunna uppoffra ofta mer än hälften af sin lefnad åt angelägenheter, främmande och till sin natur alldeles afskiljde från presstens kall? Dock härom är, utan all god påföljd, långt för detta redan alltför mycket taladt.

Kyrkan i våra dagar och dess trognaste tillhängare isolera det andeliga till ett kapitel för sig sjelft, oberoende af och utan samband med, tvärtom i strid mot förnuft och estertanka, och den fromme i våra dagar inrättar sitt lif derefter. T. ex. den fromme i de förnäma stånden ser ned på sin tjenare med allt det kalla förakt, med all den köld och likgiltighet, som de ärfda eller förvärvade fördomarne ingifva. Han — eller hon — sönderslites af passioner, aflas efter världens företräden, är full af hat och hämnd och andra små själsoarter, alldeles som vore det fråga om en vanlig menniska. Men han är gudfrugtig, derföre är han — eller hon — flitig tempelgångare, begagnar nådemedlen, man ser dess namn på listan af bibel- och andra fromma sällskaper, sköter noga sin husliga andagt, och när allt kommer omkring tror han — eller hon — sig verkligen vara genomträngd af det himmelska ljuset. Här är en ättestupa ställd ned till folket och menskligheten, utför hvilken den förnäme gudfrugtige ej lärer störta sig. Här är ingen ståndscirculation i närvarande tid tänkbar. Det af kyrkan bekämpade förnuftet måste spränga bort denna ättestupa, om gången skall blifva fri för den förnämes afkomlingar att vandra ned till folket och sålunda sätta ståndsrörelsen i gång. Tala ej om undantag. Hvem vet ej att de finnas, att sann christlig kärlek och välvilja för människan i alla dess skepnader här och der kan uppletas, äfven i de högre stånden,

men påstå blott ej att denna välvilja är opererad af kyrkan. Det fins en kyrka i det rena människohjertat, och detta är den "heliga och allmänna" då hon är genomfläktad på en gång af Christi sanna anda och den förnuftiga själens odlade blomsterdoft. Det är endast genom Christi anda, som förnuftet banat sig väg i världen, de tu måste vara oskiljaktige och ve dem som vilja skilja hvad Gud förenat.

Gå vi vidare och inträda i den s. k. medelklassen, så börjar väl himmelen något att klarna, men tjocka moln skugga ännu för det fulla dagsljuset. Något dussin, mer eller mindre, af de s. k. bättre mans söner träffa vi invigande sina unga armar åt det hedrande arbetet, om vi se oss om i de tekniska instituter, slöjde- och handverks-inrättningar, landbruksinstitutet o. s. v. som, dock temmeligen sparsamt, i vårt land hörja medla mellan stånd och stånd. Men följ vi dessa ynglingars banor på spåren, så finne vi snart, att meningen var mindre att blifva arbetare, än arbetets herrar och arbetsbestämmare. Detta är likvisst redan något. Arbetet börjar här tillägna sig ett själfmedvetande, som i sinom tid ej skall neka oss sina frugter.

Och bland de fattige, der har ståndscirculationen redan länge varit i full gång. Ty den äflan bland allmoge och arbetare är gammal, att blifva mödan qvitt, att sända sina söner till skolor och undervisningsverk att blifva herrar, oberäknadt, att bränvinsbränning och andra "fria näringar" i sin mån ha riktat landet med herrebönder och bondherrar.

Skulle den dag randas för vårt fosterland, då kyrkan firar sin förening med förnuftets lärdom, då de strålar af ljus som sändas till folket ej blott angå minnet och fantasien, utan äfven hjertat och förnuftet, då folket, med öppet vetande, af kärlek och hjertats hängifvenhet, på en gång tillbeder Gud i Christo och Gud i naturen — det är då ståndsförsoningen skall fira sin segerfest. Och hvad vill man invända häremot? Lärdom åt våra bönder! skall man utropa. Men en sådan tanke vore en förvillelse. Har icke religionen också sin lärdom? Detta oakadt har ingen än satt i fråga, att våra bönder för sin salighet skola studera kyrkofäderne och den högre theologien. Man har lärda theologer, från hvilka folkets christliga undervisning är bestämd att i första hand utgå. Folkreligionen är ju blott en populär theologie? Nå väl, hvad har man då att invända

deremot, att de lärde sända en populär naturkunnighet ut bland folket? Här vi bo, på ett skär i världshafvet, här äro i alla tider födde snillen, upparbetade till en lärdomsgrad, som strålat öfver världen, men det är underligt med dessa strålar. De löpa fram i fodraler och upphemtas kastvis. Bland de andra många stånden finnes äfven det lärda ståndet, icke mindre skarpt begränsadt än de öfrige. Nu ändteligen tyckes tiden vara inne, att dessa öfverhopade lärdomsmassor måtte räcka till åt alla, och att den andeligt fattige ej längre må behöfva mätta sig af de smulor, som falla af rika mannens bord. Allting i vår tid beherrskas af modet. Måtte det snart äfven blifva ett mod bland lärde, att, jemte de högre studierne för ämnenas egen skull, skänka åt arbetaren populära vägledningar i alla ämnen. Vore våra universiteter aldrig så litet frikostiga på dylika verk, vore våra prester varmt nitiska att sprida dem bland arbetaren, och dennes inre på samma gång lifvades af Christi lära och naturens kännedom, snart skulle det hela få ett annat utseende, arbetet hedras som sig bör, och ett allmänt människovärde göra sig gällande. Den dag, då den Svenske arbetaren samfällt dyrkar Gud i Christo och Gud i naturen, den dag, då arbetaren blir religiös af hjertat, upplyst i förståndet, då först är han fullmyndig, oberoende af dessa föreningar till bibelens, till öm och sedig modervård, till nyletterhetens spridande, och hvad allt de heta, desse sällskaper, som i våra dagar, dertill drifne af ett verkeligt behof och ett ädelt nit, taga den andeligt fattige under armarna. Det blir då ej af en påtvingad ed, en föresatts, föreskrifven af det hotande förderfvet, det blir af vetandets och öfvertygelsens kraft, det blir af religion och förnuft, som han flyr och föraktar förnedringen, det blir då, som arbetets idé skall bära halfva arbetets tyngd, arbetet blir ett förädlande studium, naturens krafter skola lyfta och villigt hjälpa till att släpa på arbetets tyngder, såsom strömmen drar qvarnhjulet, nya utvägar skola öppna sig, och menskligheten skall få ett gladare utseende.

Och under dylika omständigheter, hvilken fattig herre skulle ej vara glad att blifva en försörjd arbetare?

Måtte Hr Gr. R:s arbete spridas i landet, hvilka motsägelser de der framställde förslager än kunna uppväcka, den deri inneboende grundtankan skall dock, rik på välsignelse, icke förfela att göra sig verksam och fruktbarande.

Hr Gr. R. har upptändt en gnista i ett mörkt rum. Det är alldeles oafgjordt, om deraf skall blifva ljus och värma för kommande tider, eller om denna gnista åter skall förkolna och utslockna. Som det temmeligen allmänt är medgifvet, att en storartad idé är väckt uti hans skrift, så torde bästa sättet, att göra denna idé allmänt verksam, vara, att söka inleda den till en liflig diskussion, icke släppa den ur händerna, bearbeta den på alla sidor. Och ur denna synpunkt beder jag allmänheten betrakta nedanstående åsigter, hvilka vid närmare påseende icke torde befinnas främmande för ämnet.

Från arbetaren (bonden, handverkaren, tjenaren o. s. v.) inträde vi, genom en naturlig tankeföljd, inom den fattiges område. Ty af ålder synes arbetet hafva fått sig påhängd den celebra, antika skylten: *sic vos non vobis*. Här hafve vi ett vidt fält att öfverfara, lika intressant, fast i sorglig bemärkelse, som rikt på skördar för den uppmärksamme betraktaren. Man kan fråga: Hvad har ständscirculationen med fattigdomen att göra? Svaras: allt i verlden. Vore det ej för fattigdomens skull, så vore ständscirculationen ett nonsens. Ty rangen är en såpbubbla för den förnuftige tänkaren. För rangens skull vore det lumpet att sätta menkligheten i rörelse. Må den leka sitt oskyldiga dockspel. Icke särdeles mycket ondt skall den göra oss, så, som vår tid är construerad. Men *medlets*, d. v. s. bergningens, och det menkliga, andeliga och kroppsliga välståndets nivellering, det är derom det är fråga. Ty jag vill ärligt bekänna att jag tillhör klassen af dem, som icke önska, och föga tro på möjligheten af denna menklighetens allmänna förplattning, denna allsidiga indifferentpunkt, denna republikanska utkaflingsanda, som pressar menkligheten mellan valsar, tills den ligger som en pannkaka för sin bearbetares ögon. Sådan utgick ej menkligheten ur skaparens händer, och sålänge andarnes aristokrati eger rum, så länge snille och slöhet, så länge högsinhet och lågtänkthet, så länge olika förmågor finnas på jorden, så länge florerar ingen republik i detta ords fanatiska betydelse.

Men man kan tänka sig en republik, der odlingen och vettet, der religion och kunskap är allas arfvedel, om äfven, såsom med den yttre förmögenheten, fördelad till rikedom här, eller blott välmåga der. Det vore denna republik, som jag ville helsa välkommen.

Ur tvänne synpunkter faller oss fattigdomen i ögonen, ur den yttre bristens, och ur granskapets med brottet synpunkter. Dock,

jag gör orätt, att sätta bristen i första rummet. Ty frånvaron af medel till utkomst, till uppfostran, till lycksalighet i andeligt och kroppsligt hänseende, ehuru skakande dess åsyn är, är dock ej hvad som närmast rör menklighetens hjerta. Brottsens grannskap är af långt olyckligare natur.

Försynens vägar äro outransakelige och därför utstakade Försynen en smal väg, beträdd på ena sidan af *brottet*, på den andra af *lycksökeriet*, och midt emellan dem går, heligt och upprätt af medvetandets stolta belöning, *armodet*. Våra korrektionsinrättningar, jordens alla stater och samhällsinrättningar visa oss oafbrutet denna bild. Och denna smala väg, hvart leder den de vandrande? till *straffet* och den afart deraf som kallas *nåden*, det vill äfven säga barmhertigheten. Så är då nåden äfven ett straff? och hvem kan tvifla derpå? Det är liksom den eviges evigt rena blickar sökte en hvilopunkt, der de äfven öfvergifva det orena i skapelsen, och därför bjöd Han armodet, att, på dess törniga stig, varnande och ledande, räcka åt lycksökeriet den ena handen och åt brottet den andra, därför lät Han armodet sucka under det straff som kallas nåd, annars skapadt för lycksökeriet och brottet. Detta är armodets rang i verlden, och den är ej ringa. Och på det att äfven armodet skulle hafva det högsta anspråk på vördnad ibland människor, så blef engång verldens frälsare född i ett stall, hans första bädd var i en krubba. Ställd på den plats af vördnad i verlden, som sålunda tillkommer armodet, och såsom ledsven åt lycksökeriet och brottet från det ondas, till det godas väg, kan armodet, om det förstår sin kraft och sin bestämmelse, blifva Guds och Christi sannskyldige ståthållare på jorden. Jag menar, om den fattige, förvexlad och inföst med brottslingen i fängelse och mörker, eller sällskapande lycksökaren i sökandet efter nåd och barmhertighet, om den fattige förstod sin bestämmelse, skulle han blifva den brottsliges predikare och varnare i fängelset,* och lycksökarens uppfostrare i höghetens palatser.

Men just derföre, att armodet står midt emellan brottet och lycksökeriet i ett samhälle, just derföre har det äfven blifvit en så svår konst för armodet att bära mödans tyngd. Och om ni vill undvika

* Jemför Landtpresten i Wakefield af Goldsmith.

att gifva hjertan sår, dem ingen tid skall hela, akta er noga att alltid anse den för en charlatan eller en Colibrados, som i sin fattigdom stöter ifrån sig den Christliga kärlekens händer. Han kan rätt och slätt vara en nyläring i olyckans skola, hvars lärospån ligger, badadt i tårar, ofulländadt framför honom. Det är ofta en svårlärd konst, konsten att taga allmosor, och som fordrar sin vana. Man svälter gerna en à två gånger och tager allmosor den tredje.

Detta är den oförnedrade fattigdomens sorgliga mystère, må den vara helig hvarjom och enom. Jag blyges ej att bekänna, att jag icke är obekant med möjligheten att afslå eller konsten att mottaga barmhertighet och därför bör jag tillägga, man kan känna sig stolt och lycklig att vara arm, att hafva vunnit nåd af människor, utan att vara hvarken en brottsling eller en lycksökare. Och så innebär fattigdomen en belöning för sina försakelser. Beklagom då hvar och en som sträfvar efter nåd.

Men att straffa med nåd, d. v. s. med *kärlek*, det är att på en gång straffa förkrossande, renande, försonande, upprättande. Den som är ställd på jorden att utdela nåd, är därför blott en förvaltare af den himmelska kärleken. Och därför är otacksamhet hos den, som erfarit nåd, en så svår synd. Det obefläckade armodet tackar Gud, då det är tacksamt för människors nåd, och det firar sin segervinning, då det går fram utan att vackla hvarken åt den ena sidan, eller åt den andra, utan att blifva hvarken lycksökare eller brottsling.

Det är äfven därför, som brist på förståndets och hjertats odling gör fattigdomen till en så förfärlig våda. Det är denna odling i religion och allmänt vett, som är dess kompass och dess säkraste stöd. Bördan trycker, man är färdig att digna, försakelser, lidanden af alla slag ligga öfver sitt offer, orena andar hviska öronen fulla, frestelser vinka utan denna odling; vacklar man ett enda steg, det vare sig åt ena sidan eller åt den andra, så är snaran om foten, å ena sidan lycksökeriets, hyckleriets, bedrägeriets, den maskerade förnedringens, och å den andra, det uppenbara brottets fällrep drager den fattige till jorden. Och därför, medmänniskor, J som tillhören *ständen*, J som stå upprätt ibland utmärkelserna, lyxen, nöjet, öfverflödet, i Herrans namn, gå ut ibland de fattige och blifven jordens änglar. Kunnen J icke, viljen J icke dela med eder af detta lifvets häfvor, blefvo de ock otillräckliga för hela mensk-

lighetens behofver, skänken hvad fullt ut lika godt är, skänken odling och vård åt den fattiges själ, uppfostren den fattige, och i hafven födt honom, "ty människan lefver icke allena af bröd, utan af hvart och ett ord, som går från Guds röst i skapelsen."

Men hvad är då uppfostran? Fins det någon sådan som icke är religiös, så är den falsk. Gud är allestädes närvarande och i allting i naturen spåre vi Hans finger. Det fins således ingen undervisning uti något ämne på jorden, som icke leder till kännedomen om Gud. Ty uppfostren edra anhöriga äfven till det onda, och i straffet och samvetet skolen J se Guds rättvisa. Hvem vet ej att talangen och konsten och ännu mer vetenskapen har sin egen religion? Äfven med risk att trötta läsarens tålmod anser jag mig böra våga försöket att göra åskådligt hvad jag menar med konstens, vetenskapens, arbetets och naturåskådningens religion. Låtom oss börja med konsten.

Hela musiken består, som bekant är, af 5 hela och 2 halfva toner, hela harmonien är grundlagd på 3. Med denna lilla tontillgång hafva de odödliga mästare, en Mozart, en Haydn, en Beethoven konstruerat tonbyggnader så sköna, så mäktigt hänförande, att desse mästare kunna anses för mensklighetens välgörare. Sanning, skönhet och ordning äro så säkert skapelsens attributer, att, hvar de äro förenade till ett idealiskt helt, der kan tänkaren med skäl nedfalla och utropa: "här är ett heligt rum, här bor visserligen Gud." Hvar och en som är bevandrad i de allra enklaste elementerna i tonkonsten, vet, att afstånden tonerne emellan i alla skalor äro fullkomligt lika, och likfullt är det känt, att i samma mån de förtecknas med ett eller flere ♯, de företrädesvis lämpa sig att uttrycka det muntra, skiftiga lätta och glada, och i samma mån de förtecknas med ett eller flere ♭ de passa bättre att återgifva det seriösa och allvarsamma, det djupgående och tankfulla. En ännu tydligare karakter är uttalad mellan moll och dur. T. ex. A-durs-skalan är en bland de lifligare och gladare. Om vi i denna skala, i stället för cis, bibehålla c oförändradt och konservera grundregeln, att alltid göra en halftons mellanrum mellan den 7:de och 8:de tonen, d. v. s. bibehålla gis (a-moll), så finne vi, att den klingande och glada A-durs-skalan öfvertagit en så rörande och klagande natur, att den genomtränger oss med sorgliga känslor. Det har ej behöfts mer, än en liten halfton, för att ingjuta en ny färg, ett

nytt förändradt lif i den annars så muntra tongången. Så enkel och så genomgripande är naturen i sina skapelser och sitt lif, så nära hvarandra ligga sorgen och trösten, en punkt, ett drag skiljer den ena från den andra. Hvilken helig och gudomlig anvisning ligger ej i detta tonlif. Hur rörande afmålas icke sorgen, förlusten och saknaden i denna mollskala, och likväl är det blott ett litet tecken, en half ton den saknar, för att uttrycka allt hvad trösten, hoppet, glädjen, förtjusningen ega rikast. Ett helt människolif utvecklar sina skiftande tafnor i denna moll och denna dur. Hur efterapar ej denna tongång våra sorger, våra fröjder. Den tilltalar oss i vår enslighet med tröstens eller smärtans språk, den hviskar till vår själ den stilla andakten, det är en ande, osynlig för våra blickar, som Gud skickat till vår enslighet, att hugsvala och förädla oss.

Så ligger i konsten en ljuf och upphöjande religion, då vi förstå eller äro värdige att uppfatta den, då vi ej göra konsten till en gymnastik för våra händer, ett skrytsamt Erisäpple att täfla efter människors pris. Den förnuftige tänkaren låter lätt öfvertyga sig, att konsten är fullfärdig skapad af Guds händer och insatt i naturen, der människosnillet endast utfunnit, utstuderat den, såsom den utfunnit och utstuderat de öfriga vetenskaperna, — han hör och ser deri Guds kärleksfulla röst till sitt sistfödda barn, människan, han hör änglar tala derur till människosjälen, och i de små fenomen, som utgöra konstens eget inre lif, ser han Guds finger i naturen.

Om vi ännu längre skulle vilja fortsätta dessa betraktelser, hvilket naturligtvis sker för att antyda en väg åt uppfostraren, så kunna de utfalla på följande sätt. Ju längre vi gå tillbaka i tonkonstens historia, ju renare och begripligare blir den. Vi tala här ej om hvad vi framdragit ur Grekerns och andra utdöda nationers urtid, och som ännu till en del kvarstår i det dunkel, hvari vi funnit det. Men vi finna äfven att moll, vida mer än dur, var, enligt våra förfäders smak, den egentliga musiken. Derföre se vi de fleste gamla folksånger och dansar satta i moll (Baillot). Det är liksom Försynen härigenom ville öfvertyga människohjertat, att det oftare behöfde en tolk för smärtan än för glädjen. Den gode fadren ville ej öfvergifva sina barn i nödens stund, han gaf oss tonernes tröst. Sök den ej på de stora täflingsfälten för skrytet och vinningslystnaden, sök den ej i de prunkande och dånande tonfesterne, sök

den i den stilla ensligheten bland några förtroliga och kära vänner, der skola tonerne innerligast tala till er hjertats och själens språk, en tröstfull helsning från Gud i skapelsen, som ännu aldrig varit främmande för ett känsligt väsende.

Allmogon, detta konstens China, som ännu, föga öfverträffar sina fäder för 1000 år sedan, känner detta bättre än vi. Jag har hört polskor spelas af bönder för bönder som dansat, en verklig strid mellan vemodet och öfvermodet. Tonerne, klagande, hotande, liksom modfällde, att de så fåfängt sökte återkalla sansen och förståndet, uppfyllde mig med rörelse. Jag gaf ej akt till bullret, stampandet och skrålet, jag hörde blott detta sorgliga tonspråk, hvars ömma klagan sprang mig till möte och liksom anropade mig: hjälp mig att öfvertala dessa dårar. Fantasien, häraf satt i full verksamhet, ville likna det vid gråtande barn, som sprungo omkring och ropade efter räddning för en fader i våda.

Ville vi sålunda sysselsätta oss med konsten, icke blott för det tekniskas skull, icke blott för det brillantas skull, icke blott för att rosas och firas och lagerkrönas, ville vi lyssna till det tysta språk, som likt visa andehviskningar utgår ur konsten, äfven den skulle närma oss till Gud, äfven i konsten skulle vi fira vår andakt, förrätta våra böner och prisas och tacka den, från hvilken all god gåfva kommer. I konsten skulle vi tillbedja Gud i naturen, ty naturen är allestädes närvarande, och detta vill med andra ord säga, den är flägten af Gud. Detta vill jag kalla konstens religion, så litet känd af våra dagars konstidkare.

Man skall kanhända vilja invända häremot, att detta skall leda till ett pjåkigt pietisteri, en lågsinnad svärmisk och pjunkig religionsjuka, ett svärmeri, som ej vore stort bättre än Eric-Jansenismen och andra dylika förvillelser. Men leder denna, utur naturen utströmmande religionskänsla till en så ynkelig afirring från förnuft och sans, då är antingen uppfostringen felaktig eller sinnet sjukt. Tvärtom, Gud framstår i naturen fruktansvärd för den öfvermodige, öfversvällande kärleksrik för den rent åskådande som igenkänner ändamålen i allt, ordningsfull, skön, planmessig, hänförande, upplyftande sinnet och uppmuntrande, belönande den som förstår naturens anvisningar. Naturen är rastlöst verksam, hvilade den ett ögonblick, eller afvek den ur sin lagstiftning, så störtade verdarne in. Ingenting går i naturen efter nyck eller infall, allt

är lag, allt är kraft, allt är lif och rörlighet. Skulle desse attributer kunna locka till den hysteriska dvala eller den sanslösa ifver, det famlande utan grundsatts, utan norm, utan vett, som stämplar svärmaren af alla arter? Långt derifrån. Gud i naturen är kärlekens Gud lika väl som Gud i Christo. Han inblåser sin frimodiga kärlek i sin dyrkares hjerta, han väcker hans känsla för det rätta, för det ändamålsenliga, för det sköna, för det sanna. Han upplyser sin dyrkares förstånd att gå genaste vägen till ändamålen, han lägger honom en plan i sinnet, i hvilken mödan rullar fram, som på en fast, väl banad väg.

Vi hafve vågat en antydning att utfinna en religion i konsten, vi hafve efter förmåga och i korthet sökt visa att denna konsten inneboende religion är mächtig att förädla, att hugsvala, att trösta, att vara ett sällskap för sin odlare. Det är klart, att en religion ännu högre, ännu väldigare ingripande utarbetar sig utur vetenskapen.

Gud sade: varde! och tingens gränslösa omätlighet, verldar och skapelsen vardt. Det fins snart ej mera siffror för att beskrifva tal och afstånd af himmelens lysande stjernverldar. Och der våra sinnen tröttna att söka gränsen för deras tillvaro, der öppna sig endast nya rymder, nya omätligheter. Vi häpna och förlora oss i en gränslöshet, der människosnillet med all sin storhet tynar och förstummas, utslöcknar och försvinner, likt en gnista kastad i luften för att upplysa jorden. Och det är *detta*, det utan gräns och tal, det i evighet ofattliga, som framstod och dageligen framstår för Guds, den allsmäktiges varde. Sådan är Herrans allmakt. Vi vete redan att i all denna gränslöshet fins ingen punkt, der icke skönhet, ordning och plan äro utströdde till tingens uppehåll, till den betraktandes förädling, vägledning och lycksalighet.

Men vetenskaperna hafva redan längesedan lärt oss, att i allt hvad vi göre och företage, i konst, i teknik, i vetenskap, i våra dagliga arbeten, begagna vi lånet af samma krafter, samma skapareförmåga, som den Allsmäktige sjelf behagat begagna för att uppbygga och vidmagthålla sin skapelse. Denna skapelse är den sanna, den lefvande matematiken, kemien, fysiken, den är äfven den lefvande filosofien, lagstiftningen, läkekonsten o. s. v. eller rättare, dessa vetenskaper äro ej annat (vi hafva redan nämnt det) än snillets bemödande att upptäcka de utvägar Gud sjelf behagat

föreskrifva naturen för de högsta ändamåls vinnande. Så är matematiken icke annat än förteckningen på hvad man funnit genom spaning efter Guds i naturen begagnade lagar för yttre form, afstånd, dimensioner, talförhållande och möjligheten för dessas inbördes fenomen och öfvergångar till hvarandra. Så är kemien en erfarenhet om Guds i naturen begagnade materiela skapelselementer samt de lagar och vilkor, efter hvilka dessa elementarkroppar förenas och återupplösas, för att utgöra den eviga vexling, som ingår i världsekonomiens beting, samt bekantskap med de grundkrafter, hvarigenom dessa fenomen låta operera sig. Så är läkarevetenskapen icke annat, än summan af hvad man erfarit om Guds i naturen utstakade lagar för lefvande varelsers tillvaro och undergång och de mellan begge liggande skiftningar af helsa och sjukdom, tillika med kunskapen om de organer, som på engång sammansätta och underhålla den lefvande kroppen, om de krafter som betinga lif och död och de medel skaparen utlagt i naturen för att understödja lifskraftens bemödande att kämpa mot de yttre, för densamma förderfliga inflytelser, och hvarje vetenskap refererar sig på detta sätt ytterst till bemödandet att upptäcka Gud i naturen, ehuru som oftast dess idkare glömma detta mål för det yttre och tekniska i saken.

Härigenom är äfven bevisadt, att hvarje vetenskaplig forskning kan blifva en tempelgång till Gud i naturen, som borde ingifva den högsta andakt, den ljufvaste kärlek till Gud och hans händers verk; att studera och handlägga vetenskapen, är ej annat, än att lefva med Gud. Och då naturen, hvart man vänder sina blickar, är skön, ordningsfull och planmässig, talande om Guds kärlek till sin verld, så borde ingen renare uppbyggelsekälla finnas än vetenskapen i hvad väg det vara må.

Sådan är den sinnessträmning intelligensen ingifver om man söker vetenskapen ej blott för den yttre vinningens skull, om man ej gör vetenskapen antingen till en skattmästare eller till ett hazardspel, som sysselsätter nyfikenheten, eller det sterila kunskapsbegäret. Hvilka frukter skulle ej vinnas deraf, om våra universiteter bemödade sig att åt de unga sinnena skänka vetenskapernas religion, hvilken ovärderlig skatt vore dem ej meddelad dermed, och ej blott sysselsatte dem med vetenskapernes utväg att fylla magen och kläda kroppen. Ty endast för vissa yrkens och embetens skull, studerar

man i allmänhet vetenskapen i våra dagar. Men vetenskapen skulle ej neka kroppen sin andel, den dag man bemödade sig att äfven fylla själen, hjertat och känslan. Och därför, att vetenskapen är spaningen efter spåren af Gud i naturen, så har äfven blifvit en följd, att vetenskapen påtrugat sin idkare, hvad denne likgiltigt kastat ifrån sig. Ty en vetenskapsman, såvida han är lifvad af ädla och lyckliga anlag, slutar ändå, med eller mot sin vilja, med att känna flägten af Gud och hans kärlek hvarthän han vänder sig i sina studier.

Nu kommer härtill, att våra borgerliga yrken och handteringar icke äro annat, än den praktiska utöfningen af en viss teori, ehuru denna sednare oftast är fullkomligt obekant för den arbetande. Ett färgeri ett glasblåseri, en masugn, o. d. m. så litet arbetaren förmår tänka derpå, äro allt verkstäder, der kemisten och naturforskaren har att utspana de sublimaste, de mest invecklade naturfenomen, der hans vetenskap, å ena sidan, kan lefva i den lifligaste verksamhet, och der arbetaren, å andra sidan, af hans vetenskap kan hemta de rikaste skördar. Omedvetet framställer der arbetaren, genom sina enkla, af fädrens urgamla erfarenhet inlärdade handgrepp, de underbaraste fenomen. Naturkrafterne, lika dresserade husdjur, lyda honom villigt, befodra hans ändamål, låta leda och styra sig, bära, draga, släpa arbetarens bördor, hamra, mala, glödga, smälta och smida hans råämnen, ödmjuka sig under hans befallningar, der de kunde tillintetgöra honom, tjena, föda och rikta honom, der de kunde förvandla honom till stoft och rök. Skänkt medvetenhet åt arbetet, lär arbetaren känna och tillbedja Gud i naturen, och han skall med häpnad och tacksamhet se Gud för sina ögon hvar stund af sin lefnad, han skall befalla öfver naturen, ej som en dum och rå husbonde öfver sina slafvar, men som en tacksam låntagare af de krafter och väldigheter, hvarigenom Gud både skapar och underhåller sin evighet. Och då han känner med sig att han vandrar inför Guds ögon, att Gud är med honom på alla hans vägar och scigar, i alla hans företag, skall han deraf ej göras renhjärtad, from, ädel, full af tillsförsigt i lifvet och döden, så måste han i sanning vara oesterrättelig.

Så skön, så rik på höga lärdomar är naturen, att äfven för den okunnigaste, den enfaldigaste, den icke förstummar sin värtalighet, så vida tankan genom uppfostran eller själfansträngning är vand

att lyssna till dess heliga språk. Hvem är väl känslolös för en herrlig sommardags höga fågring? hvem har någonsin utan förnöjelse eller hänförelse betraktat den strålande stjernhimmelen under en klar vinternatt, eller det majestätiska norrskenet, den rosiga morgonrodnadens praktfulla färgspel? hvem är, som icke, hvart han ser i naturen, känner sig uppfylld af fröjd och hänförelse? Ty äfven i det lilla och ringa, äfven der vi äro vande att finna våra sinnen obetydliga eller motbudande föremål, behöfva vi blott använda en sorgfälligare granskning, för att upptäcka samma skönhet, ordning och planmässighet, som i det stora, våra sinnen hänförande naturskådespelet. Det gifves, t. ex. få saker som förekomma oss mera ängsliga och ödsliga, än en kal ljunghed. Bryt då en liten qvist af denna vext, den ni finner så steril. Betrakta den noga och säg mig, hvad ser ni? De fina ljusgröna barren, af hvilka hvardera är reffladt och graveradt i den skönaste ordning, slingra sig snäckformigt likt en guirland kring den späda stjelken, krets efter krets upp mot toppen. Hvarje afstånd synes afpassadt med den sorgfälligaste noggrannhet, det ena barret står till det andra i den fullständigaste ordning. Ingen jordisk mästare skulle slösa en så samvetsgrann omsorg på det dyrbaraste smycke, som den allestädes närvarande, allsmäktige mästaren här slösat på den lilla vexten. Och när ni så förfölit dessa slingrande guirlander ut till qvistens topp, så börjar ni frukta att ni gjort er skyldig till ett stort misstag med hela er upptäckt, som dock är fullkomligen sann. Ty sedd ifrån spetsen framställer den lilla qvisten en helt ny anordning. Nu synes den er fyrkantig. I fyra jemna rader, räta som uppdragna efter lineal, placera sig nu de små barren två och två mot hvarandra, lemmande mellan sig lika många symmetriskt skurna rämlar. Återigen, om ni betraktar en torr qvist, der barren redan affallit, och som är af den storlek, att fästena tydligt urskiljas, så skall ni se, att fem och fem af dessa små fästena alltid bildar en cirkel med det sjette till medelpunkt. Och hvart och ett af dessa små fästena kan vara, allt efter som ni vänder och betraktar qvisten, antingen en andel af en cirkel eller en medelpunkt. Ni kan tryggt taga ett instrument och mäta afstånden mellan dessa fästena, ty ni skall med säkerhet finna, att dessa afstånd stå i det bestämdaste förhållande till hvarandra och till qvistens dimensioner, der ingen yttre skada rubbat den annars orubbliga ordningen. Och dessa små blommor sedan!

Skiftande mellan purpur och violett, med sina gyllene små knappar och könsmärken, hur intagande och vackra äro de ej, om ni blott gör er tillräckligt besvär att närmare betrakta dem. Icke rosen och liljan, icke den strålande amaryllis, icke de dyrbaraste orangeriets skatter äro skönare än den lilla anspråkslösa ljungblomman, ställd på heden, i öcknens sand, att ofta icke bemärkas af någon tänkande varelses öga, så litet gör naturen för att blifva smickrad! Hela detta fält, som ni anser så ödsligt, som ni finner så ängsligt, är således en hel värld, rik på den fullaste skönhet, ordning och ändamål, rik på färgprakt, symmetri och sanning. Så är det, Gud är allestädes närvarande, det är han som planterat ljungen på heden. Han kan ej uppträda och uppenbara sig på annat sätt än full af kärlek, äfven der han icke mer kan prisas af en talande tunga. Var viss på, att han ser med nåd och välbehag ned på den obemärkte och torftige, som i sin lilla ringa krets, utan att därför vinna ros och människors lof, lefver för kärlek till bröderna, och liksom blommorne på marken med sin färg och sin ånga, bjuder menskligheten på hvad han kan och opåmindt sprider trefnad och sällhet, lefver för ordning, för sanning, för goda ändamål, skulle de äfven, såsom den lilla ljungblomman, aldrig spåras af en medmänniskas blick.

Sök upp någorstädes bland lumpor och afskräde, något förkastadt ringa ting, öfverdraget med ett luddigt mögel. Ni finner det helt motbjudande, men gör det en gång för experimentets skull, och lägg det i solskenet under ett mikroskop. Nå väl! ni häpnar, och det är billigt, ty ni ser för er ett landskap af den mest intagande, herrligaste fruktbarhet. Palmer uppbära höga kronor, frukträn vaja för luftdragen, lastade och dignande af sköna, gyllene frukter, buskar stråla af de skönaste fåger, och en rik, grönskande matta utsträcker sig omkring det hela. Der gå djur i bete, de store yfvas i sitt öfvermod af sina krafter, de små fly och dölja sig, de älska och fortplanta sig, de leka sina lekar och strida sina strider, de uppsluka och tillintetgöra hvarandra, allt är sig likt, som i den värld der *vi* lefva, och villan af synglaset kommer er att glömma, att det blott är dimensionen, som skiljer dessa små varelser från våra sinnen. Men tag åter bort ert glas, ett trollslag gör en omkastning i hela skådespelet, och ni har åter för edra ögon det vämjeliga möglet och intet annat. En liten *fabula docet* bör ni draga af denna

scen. För Gud och i evigheten gifvas inga dimensioner, höghet och låghet, storhet och ringhet förlora sig i den värld som väntar oss, sedan engång mullskoflarne dånat på locket af vår likkista, dåre är den som förhäfver sig, ty möglets infusionsdjur, af hvilka flockar kunna jemnbredt vandra genom ett det finaste synålsöga, stå under Guds beskärm, fröjdas och yfva sig, likaväl som elefanten och hvalfisken. Kejsaren och tiggaren äro båda ett stoft, den stund Gud ej håller sin värnande hand öfver båda. O högmodets dåre!

Jag har anfört dessa obetydliga, af många säkert föraktade och förhånade framställningar, för att efter förmåga lemna en liten antydning hur ur naturen och skapelsen en lefvande religionskänsla kan utdragas. Jag är beredd på några gamla inkast:

Man skall härigenom — säger man — förvilla sig till den vådliga afväg, att förvexla naturen med Gud; häraf uppstår en fetischism, som dyrkar Gud i hvarje hyfvelspån, hvarje djur, som krälar på marken; det är rätta vägen till Pantheism.

Lyckligtvis har jag ett ännu äldre försvar till hands. Redan i den aflägsna tid, då Konung Nebucadnezar förde Israels folk i fångenskap till Babel, redan då hade profeten en bild på sina läppar om "Krukan och Krukomakaren", och säg mig, min läsare, hur skall man förvexla dem båda? Den dag, då man kan taga miste emellan en stöfvel och en stomakare, då skall man i våra dagar taga miste om naturen och naturens skapare, förutsatt, som vi hafve gjort, att ej blott Gud i skapelsen, men äfven Gud i Christo fyller den tillbedjandes hjerta. Och hvad fetischismen och pantheismen beträffar, så vore det önskligt att lefva den dag, då den i Christi anda stärkte och härdade, den i försoningens lära födda och införlifvade människan hade sin Gud för ögonen i ett grässtrås, en fågels eller en myras åskådande. Hvad man kunde kalla pantheoskopi är icke af det uppenbarade ordet förbjudet. Det är ett med begreppet om allestädes-närvarelsen.

Man skall derutöfver kanhända säga: naturen är förskräcklig i sin hämnd, den förkrossar och tillintetgör den som förolämpar den. Den i naturreligion invigde, i allt bemödande sig att likna naturen, bör därför fullständigt utkräfva hämnd af sin nästa?

Men det är ej så. Naturen hämnas aldrig, om man äfven bildvis kan nyttja ett sådant uttryck, ty man kan ej tillerkänna naturkrafterna ett sjelfständigt medvetande eller uppsåt. Den låter blott

ej locka sig ur sin gång och den, som lägger sig i dess väg, blir förkrossad af dess tyngd, så som modren omedvetet ligger ihjel sitt älskade barn. Dessutom är människan sjelf det högsta uttrycket af naturen, derföre att hon har samvete, med hvilket Christi lära fullständigt öfverensstämmer i alla stycken, och den som troget följer naturen i allt, hvad samvetet och Christi lära gilla, den skall aldrig taga miste om det rätta.

Men dessa betraktelser göras öfverflödige om de efterträdas rätt och slätt af den frågan: äro vi till följe af Guds ord berättigade, att jemte Gud i Christo, sålunda äfven tillbedja Gud i naturen? Svaras:

FÖRSTA ARTIKELN

Om Gud Fader och Skapelsen.

Jag tror på Gud fader, allsmächtig himmelens och jordens skapare.

Här blir således fråga om intet annat, än att sålunda förändra frågan: Hafve vi rättighet, att som hittills skedd, helt och hållet förbigå den första trosartikeln i vår Gudalära, för att bygga vår religion uteslutande på den andra, med någon häntydning blott på den tredje? Sådant kan ej vara möjligt. Den första artikeln kunde ej nedskrifvas fullfärdig af lärjungarnes händer; de lefde alla i en tid, då Gud i skapelsen ännu ej var känd, då ingen vetenskap fans. Mästaren sjelf måste lemna denna artikel, som ett frö åt tiden; färdig uttalad af hans läppar, skulle den hafva förklingat som ett tomt, obegripligt ljud, i en tid och bland ett slägte, för hvilka dessa uppenbarelser hade varit ett årtusende och derutöfver förtidige. Men detta senapskorn har nu skjutit upp till ett träd, i hvilket foglarne under himmelen hafva sina nästen. Första artikeln's tidehvarf har inbrutit öfver världen, och vi hafve ingen rättighet, men vi ådrage oss utan tvifvel ett stort ansvar, att längre fördröja dess förkunnande. Det skall icke kosta oss mycken möda, att af Skriften hemta stöd för hvad vi här framställt. Låtom oss uppsöka några stödjepunkter för vår lära.

PAULUS I ATHEN

Apostlag. 17 Cap.

Då stod Paulus midt på domplatsen och sade: J män af Athen, jag ser att J uti alla stycken omgås med vantro. Ty jag hafver gått omkring och skådat eder Gudsdyrkan och funnit ett altare, på hvilket stod skrifvet: "åt den okände Guden" Den Gud J nu dyrken ovetande, honom förkunnar jag eder. Gud som hafver gjort världen och allt det deruti är, efter han är herre öfver himmel och jord, (honom förkunnar jag eder) han bor icke i de tempel som med händer uppbygde äro, ej heller dyrkas med människors uppfinningar, ty (af all den yttre tillställning som begagnas till hans dyrkande) behöfver han ingenting, emedan det är han som gifver åt alla lif, anda och allt. Och hafver gjort hela människoslägtet af ett blod, till att bo på hela jorden, och föresatt det sin beskärda tid, och skickat huru vidt och långt de bo skola, på det att människorne skola söka Herran, att de tilläfventyrs måtte kunna känna och finna honom, ty han är sannerligen icke långt från hvar och en af oss. Ty i honom lefva vi, röras och hafva varelse, såsom ock några af edra poeter hafva sjungit: vi äro beslägtade med Gud. Äro vi nu beslägtade med Gud, så skole vi icke tänka, att Guddomen kan förvexlas med guld, silfver eller stenar.

Det var troligtvis för dessa och dylika utgjutelser, som en katolsk biskop vid reformationstiden fann sig föranlåten att skrifva:

Bättre Paulus vore bränder,

Än af hvar man känder.

Hafve vi i dessa förträffliga och djupsinniga ord icke funnit en tillräcklig anvisning, att första artikeln är icke mindre vigtig än någon af de öfriga, så äro vi alldeles icke tillgänglige för den klaraste bevisning. Vi se öfver hela världen, att det är blott med Christi lära, som vetenskap, vett och själsodling kan utbredas, ty der icke Christi lära fins, der fins intet ljus i förståndet, mildhet i hjertat, och odling i själen. Och då Christi lära sålunda skänkt vetenskapen åt världen, så följer deraf, att det är Christus som grundlagt möjligheten för vetenskapens odlande; och då Gud i naturen ej kan kännas utan vetenskapens ljus, och då vår första tros-

artikel handlar om Gud i naturen, så är det ovärdigt, stridande mot Christi bud och befallningar, att lemna Christi bekännare i obekantskap med den första, och kanhända betydelsefullaste meningen af vår Christliga trosbekännelse. Jag säger betydelsefullaste, ty enligt den heliga religionsstiftarens mening är kännedomen om Gud Fader och skapelsen. Gud i naturen, ej blott vigtig för ett lif efter detta, utan den är äfven ett mäktigt stöd för vår handel och vandel. våra utkomstsvärf i detta lifvet, den ej blott renar hjertat och förädlar själen, utan den lärer oss äfven de bästa och naturligaste medlen för det vigtiga ändamålet: ärlig bergning.

Men lär om oss icke undanhålla den bekännelsen: för det allra heligaste har redan längesedan förlåten remnat. Den heliga Försonarens lära blef för längesedan ett medel att bemäktiga sig själarne, att förtrycka samveten, att döfva mensklighetens krafter, att, som i ett spel, kasta lott om mensklighetens arfvedel mellan de mäktige på jorden. Fursten och presten läto dragdjuret menniskan i århundraden tråla i kyrkans boja, innan en af dem uppfann att sätta bajonetterna i kyrkans ställe, och det är i denna dag en täflan mellan kyrkan och bajonetten om bytet menniskan. Men det är första artikeln, det är Gud i naturen, det är den stora skapelsebokens kännedom, som väcker menskligheten till lif, visar den sina rättigheter, öppnar ögonen för dess förluster, lär den känna sina egna krafter, och derföre blef första artikeln en vådlig lära för dem som lottspela om mensklighetens öden på jorden. Det är derföre första artikeln tvärtemot Christi och apostlarnes, ja profeternas läror, hållits i mörker för menskligheten. Men tiden är inne, det klarnar mer och mer. Gud i naturen afhöljer sitt strålande anlete för den betryckte arbetaren, medvetandet vaknar, bördan kännes mindre tung, mödan gripes af andarne i skapelsen, af de väldiga krafter, dem skaparen utur sitt eget förrådshus vill långifva åt sina tillbedjare, och menniskan känner sitt behof, att jemnliskt dyrka Gud i naturen och Gud i Christo.

Många sköna anvisningar hafva genom årtusendens omhvälfningar blifvit oss bevarade, fordom uttalade af de gamle profeternas läppar, öfvertygande oss om vigten att icke förbise den första trosartikeln. Ville jag ur deras skrifter söka ett stöd för hvad jag ofvan uttalat, så är tillgången rik. Den gamle Esaias säger (Cap. 40 vers. 26 etc.): "Upplyfter edra ögon åt höjden och ser. Ho-

hafver de ting skapat och förer deras härar fram efter tal? Den som kallar dem alla vid namn, hans förmåga och starka kraft är så stor, att honom icke ett fela kan. Vet du icke, hafver du icke hört, att Herren, den evige Gud, som jordens ändar skapat hafver, varder hvarken trött eller mödad, hans förstånd är outransakligt. *Han gifver den trötta kraft och de maglösa styrkehet nog, ynglingarne varda trötta och de starke män falla, men de som söka efter Herran, de få en ny kraft, så att de skola uppsara med vingar såsom örnar, de skola löpa och icke uppgifvas, de skola vandra och icke trötta varda."*

(Cap. 45 vers. 18—19). "Ty säger Herran som himmelen skapat hafver, Gud som jorden beredt hafver, och hafver gjort och beredt henne, att hon icke skulle tom vara, utan hafver tillredt henne, att man skall bo deruppå: Jag är Herren och ingen mer, jag hafver icke hemligt talat i något mörkt rum på jorden, jag hafver icke själfängt sagt: söker mig, ty jag är Herren, som om rättfärdighet talar och förkunnar det rätt är."

Nej, naturens Gud, Gud Fader i skapelsen, har icke talat i något mörkt rum på jorden, icke hemligt talat; han talar till oss ur gräsen, ur skördarne, ur skogen, ur hafvet, ur floden, han talar till oss ur de väldiga krafter, dem han som heliga, starka änglar utsändt att uppehålla, glädja, lycksaliggöra sin skapade värld intill dagarnas ända. O lyssnom till Hans röst, den kallar oss från hvarje vinkel och vrå på jorden, och framför allt, nekom icke den arme, af mödan nedtyngde arbetaren den ljufva trösten, att äfven i sitt låga tjell uppsamla ljuden af den eviges röst. Här är ej mera fråga om hur det är, men hur det kan och bör blifva, om en ljusare, redigare, åt vettet och själsodlingen riktad folkuppfostran blir föremål för det allmänna sträfvet.

Jag förnyar den bekännelsen, och om jag dermed någon sårar eller förolämpar, så sker sådant tvärt emot min högsta önskan: på den ståndpunkt af vetenskaplig odling, som Svenska Presterskapet i denna stund innehar, kan en folkuppfostran, med afseende på första artikeln närmare tillämpning, af detta stånd icke åstadkommas. En förändrad prestundervisning är fullkomligen af nöden, såsom jag på annat ställe onständligare har sökt bevisa, liksom en helt annan mera människokär, mindre själfvisk och egennyttig vetenskapernes bearbetning måste genomdrivas, om framtiden skall

kunna afvärja de vådor, hvarmed våra dagar hota. Våra undervisningsverk hafva gjort sig skyldige till många anklagelser i detta afseende, och jag fruktar, om ej lagstiftaren med sitt tvång går inellan, blir den gamla vanan segrande, att cernera ljuset i stället för att sprida det. Det är godt och väl att det fins, och en orättvisa vore det att icke erkänna, det rätt vackra, ja ofantliga, om man så vill, lärdomsmassor ligga magazinerade i Stockholm, Upsala, Lund, alla consistorier att förtiga. Men med att mätta sig sjelf af sitt öfverflöd och glömma den fattige som hungrar, dermed blir man ingen god christen; och att för vissa embeten och yrken inöva vissa lärdomsgrader hos ett visst antal unge män till statens tjänst, det är ej allt hvad man torde hafva rättighet att af vetenskapen begära. Den måste släppas lös ibland folket, i den form, att den af folket kan fattas, må detta blifva en lag, der det icke är en vilja.

Kaste vi en blick på våra handtverkerier, så förmodar jag att vi få en bedröflig åsyn. Våra landsvägar hvimla af trasige, försupne, sedeslöse, tiggande liderlige gesäller. Från denna corps hemta skrån sina *mästare*. Jag vågar utan betänklighet påstå, att, enskilt undantag icke att räkna, våra handtverkare öfver hufvud stå vida efter andra länders i skicklighet och pålitlighet. Detta beror väl hufvudsakligen på våra vetenskapsmän, som helt kavaljeriskt lemna de stackars handtverkerierna åt sin slentrian och sin flegma. Slurf, fusk och brist på ordhållighet äro temligen allmänna kännetecken på vår handtverksklass. Förf. vill åtaga sig att bevisa detta, om så skulle fordras. Och hvarifrån härleder sig denna manic, som länge stämplat Sverige, att löpa efter allt utländskt, om ej det inländska arbetets underhållighet hade gjort sådant till ett nödigt behof. An-norlunda kan det ej heller vara. Ty i ett land, som är stolt öfver sin frihet, sina lysande vetenskapliga anor, är arbetet en tynande slaf. Hvar och en person, lyckligen begåfvad med anslag af naturen, dem det egna bemödandet utvecklat till fullkomlighet, den är förfallen till straff och tukthus, om han försörjer sig med ett arbete, det skrået ännu icke har helgat. Ingen mästare på jorden har undervisat borstbindaren Jansson i Uddevalla. Det oakadt har ännu ingen medbroder i skrået kunnat förvärfva sig hans skicklighet, och oerhörda besvär och förtretligheter måste en dylik person undergå för att endast tillägna sig den naturliga rättigheten, att försörja sig med sina händers verk. Det är inom skrået som allmän-

heten, om den vill eller icke, måste låta preja sig för de handtverksförnödenheter, hvilka den monopoliserade fuskaren påtvingar den. Och der man numera påträffar en verkligt skicklig handtverkare, som ej blott vill blända med prakten af en bedräglig yta, utan äfven vill och kan i sitt arbete inlägga soliditet, styrka och duglighet, är han icke i vårt Sverige ansedd som en kuriositet, ett fenomen, ett undantag från regeln?

Ja, all slags industri, hvaraf människor kunna hafva sin utkomst och sin hugnad, är i Sverige belagd med tunga fjettrar. Den som kan sy skor och kläder, den som kan baka bröd, slöjda, smida, svarfva o. s. v. den får dermed icke taga befattning, såvida han icke tillhör skrået. Han må svälta med hustru och barn, han må stjåla, röfva, mörda för sitt uppehälle, för allt detta har samhället straffet i ordning, men skrået får han icke ohelga eller falla till olag. Syndar han för att lifnära sig, så straffas han, arbetar han, så straffas han; tigger han, dagdrifver han, så straffas han. Härigenom blir äfven möjligt för den skrået tillhörige att sjelf föreskrifva de obilligaste vilkor. Arbetslönen för en rock uppgår till lika mycket eller mer än förnödenheterne dertill. Den enda utväg, der samhällets straff ej når den olycklige, förr än sista andedrägten är utblåst, är sjelfmordet. Således kunde han hafva försörjt sig, men det var honom förbjudet, tigger kunde han icke, ty det var honom förbjudet; hellre än inkastas bland mördare och banditer i en korrek-tionsanstalt, föredrog han döden i sin förtviflan. Och samhället har äfven icke förlåtit honom detta, ty bödelsdrängen släpar hans döda kropp till skogs. Christen jord kan ej beviljas denna artens missdådare. Fallor han ej på denna ytterlighet, så står honom ännu en tillflykt öppen: liderligheten. I rus och förnedring söker han en ersättning för hus och hem, ur någon gödselhög, från gator och gränder framläpar man hans lik, och anatomisalen och den legala läkarens knif har skrået att tacka för sina skördar. Detta är nu en förträfflig lagstiftning i det 19:de århundradet.

Dock jag felar. Det är icke all slags industri, som i Sverige är belagd med tunga fjettrar. En är fri, och lefve den i tusen år, lagstiftaren till ära. Och denna enda, fria industri är den, som än aldrig i verlden har skapat af sig den ringaste skymt af nytta.*

* Här är icke fråga om alkohol såsom ett medicinskt, tekniskt och kemiskt medel, här är fråga om bränvin rätt och slätt.

men som fört helfvetet ur evigheten redan in i lifvet, som störtat och störtar årligen millioner i förderf, olycka och vanära, jag menar bränvinsbränningen, i hvilken Herrans förbannelse ligger uttalad öfver menniskan, blott *den* är fri. Bröd får ej hvar och en tillverka och sälja som förmår det, ost, kött, öl, svagdricka, får den ej hålla till salu, som kan tillverka det, han pliktar, drages inför domaren, skymfas för ett dylikt ofog. Men hvar och en, som ordentligt betalar den fastställda utlagen och i öfrigt dertill är kvalificerad, den må bränna hur mycket han vill. Krögaren, som glasvis för 2 sk. stycket försäljer denna vara, månne han har tillträde i våra sällskapskretsar, månne han är högaktad, är han firad eller förlöjligad i våra sånger, i allmänna lifvet? Enfaldige krögare, du handlar i smått, i glas och buteljer. Men denne brännare, som handlar med 10 eler 100,000 kannor, hur han är lycklig! Riksdalrarne krypa till honom som maskarne till aset, han som förstör menskligheten, bortblåser familjens stilla frid, som sprider förderfvet tusende, tusendefaldigt öfver menskligheten, han är på intet sätt vanärad af sin handtering. Jag tillåter mig icke, så länge hans näring är skyddad af lagen, att jemnföra honom med missdådaren; men en sanning är det, att mördaren och tjufven nöja sig med att skada blott den enskildte, men brännaren går löst på hela slägtet. Likvist är en brännare en lyckosam figur. Han får detta oakadt lefva bland menniskor, är ej utestängd från någon mensklig utmärkelse, är ej föraktad för sin handtering. Med krögaren vilje vi ej umgås, ty han säljer brännvin glasvis. Hur kommer det sig då, att icke sällskaper i hela landet hafva bildat sig med bestämmelse, att aldrig tåla en brännare vid sitt bord, i sitt hus, vid sin sida? Det kommer sig 1:o deraf, att detta vore en intolerans, hvartill ingen christligt sinnad menniska är berättigad, ty mästaren sjelf satt till bords med publikaner och grofva synderskor, och 2:o kommer det af regina pecunia. — —

Man har helt nyligen haft tillfälle att i en af de större tidningarne (!!!) höra en hes bränvinsröst från Skåne allarmera deröfver, att möjligen ett bränvinsförbud kunde komma emellan brännaren och hans offer, och att sålunda en del af hans jordfrugt-förråder kunde komma hungriga magar tillgodo, till men för törstiga struppar. De dunster till skäl som denna bränvinsröst anför för billigheten af hans farhåga äro: De stora potatisförråderne, angripne af

sjukdom, skämmas mer och mer, kreaturen börja rata dem, de skola gå förlorade för alla bestämmelser, bränningen gifver dock någon vinst, och bättre någon vinst än ingen. Dessutom foderbrist. Och dranken se'n! drank, drank!

Detta är nu allt sköna argumenter, af den styrka att de samtligen låta andas omkull sig, och hedra faseligt litet sin författare.

De stora potatisförråderne finnas endast till för ändamålet bränvin, endast i denna spekulatioon äro de så stora. Hvar och en vet, att potatis fordrar både *mycket gödning* och *stort utrymme i åker*; båda dessa uppoffringar har landtbruket i sin helhet fått vidkännas för bränvinets skull. Vi gape ju som på ett underverk, der en ko, en tjur, ett får af ädel race utifrån införskrifvas. En ladugård i Sverige af utmärkta kreatur är hvad vi mena med ett menageri. Tänk om nu dessa åt bränvinet helgade potatisfält hade sistliden höst doftat af klöfver och timothei, tänk om härigenom ingen foderbrist hade inträffat, om några millioner kannor bränvin hade undanhållits den förvillade hopen, så hade det fenomenet inträffat, att den besagde potatispatronen i Skåne lefvat utan all fruktan för alla möjliga förbud i verlden, hans inkomst hade varit rätt anständig, hans bergning rätt tryggad, om icke riktande, och hans heder sedan, hans samvete, icke skulle något af dem tagit skada deraf, om han försakat den oerhörda vinsten af bränvinet, detta arcanum till alla olyckors befördran, och nöjt sig med en mindre ymnig och mera hedrande vinning.

Den satsen, *någon* vinst är bättre än *ingen*, om den så utan alla förbehåll framställes som rösten från Skåne funnit för godt, är, för att tala utan omsvep, gemen. Vinsten har ej rätt att lösgöra sig från mensklighetens välfärd, om den ej vill vara en ärelös vinst. Och om vinningslystnaden hopar massor af rudimaterier, för att blifva ett medel till mensklighetens förderf, så bör vinningslystnaden finna sig deri, att Guds skickelser och mensklig lag hejda och sätte en gräns för hans samvetslösa spekulatiooner.

Men man skall säkert ånyo utropa att "värman kokar öfver" och bilägga detta utrop med hvarjehanda mindre vackra superlativer. Det är också en farlig kamp, att kämpa mot egennyttan och vinstbegäret. Men må orden stå för min räkning. Inför Gud och menniskor, inför samvete och lag vill jag ansvara derfor.

De fogligare skola inskränka sig att säga: landet kan ej afse

vinsten af bränvinsbränningen, och ladugården kan ej mera afse dranken. Landet fick fordomdags afstå från vinsten af sjöröfveri, plundring och vikingatåg, och den vinst, som förvärfvas med men med menskliga helsans och kraftens förlust, med ett ord den vinst, som förvärfvas med förbannelse, den är det en välsignelse att förlora. Och hvad dranken beträffar så gäller, att utom det, att mångfaldiga ladugårdar veta ej hvad drank vill säga, och befinna sig, Gudi lof lika väl för det, så är det en dåre, som saknar dranken, då han har säden i behåll.

Må nu egennyttan, må småsinnet, må det lumpna och råa njutningsbegäret, må ilskan störta sig öfver dessa rader; de äro nedskrifne af en man, som lidit hvad svårare är och som lärt sig af tiden att endast frukta två ting: Gud och samvetet, som är beredd, att hvarje stund stå till svars därför inför den evige domaren. De äro nedskrifne under samvetets och en sorglig erfarenhets auspiciet. Förf. väntar utan frugtan den dom menniskor skola förkunna honom.

Sedan nu de stora bristerna i allmänhetens och serdeles i den arbetande och fattigare klassens ställning och förhållande härmed äro i korthet vidrörde, sedan det är visadt, att en utvidgad presterudition och en begränsad bränvinsproducering äro tvänne för folkets uppkomst oundvikliga beting, sedan orsakerna till det allmänna onda och medlet deremot, mera intelligent, mera lefvande religiös folkuppfostran, äro i korthet angifne, så återstår att äfven framställa något praktiskt förslag till en nivellering i ståndsvillkoren, som äfven har till föremål att föranleda en mera obehindrad fram- och återgång ståndena emellan, något medel hvarigenom en ståndscirkulation må förberedas, en odlings och förmögenhets jemning må komma till stånd.

Min afsigt har varit att visa, att, alldenstund våra religionsdogmer äro nästan uteslutande byggde på den andra trosartikeln med någon häntyding till den tredje, och att då den första blifvit af mästaren endast som ett frö lemnad åt tiderna, så har ändtligen nu det tidevarf inträdt, som är moget för den första trosartikelns hela himmelska och mäktiga betydelse, moget att förstå, uppfatta och för sitt yttre och inre väl, för sin timliga och eviga välfärd inför lifva denna artikel i sin tro, sitt vetande, sitt verkande. Vi hafve

antydtt, att en kärleksfull religion utströmmar ur hvarje punkt i naturen, och att denna, den första artikelns religion, denna skapelse-lära är ej blott fullt värdig, utan äfven af den himmelske stiftaren anbefalld, att utgöra ett med försonings- och helgelsesläran. "Ty detta är sann tro, att de känna dig allena, sannan Gud, och den du sändt hafver." Vi hafve korteligen antydtt, att ur första artikelns rätta uppfattning, försoningsläran blir rätt verksam, ty sonen, andra artikelns föremål, har af evighet utgått af fadren, första artikelns föremål, och af en rätt förnuftigt och andägtigt uppfattad skapelse-lära, i jemnbredd med det uppenbarade ordets försonings-tro, utgår hjertats helgelse och rening, lika visst som den heliga anda, den tredje artikelns föremål, af evighet utgår af fadren och sonen. Vi hafve derjemte i korthet antydtt, att ett dylikt kärleksfullt åskådande och samlevande med Gud i allt och allestädes, frimodigt som ett barn med sin fader, icke skall gifva anledning till hvarken det pjunkande eller det rasande pietisteriet, men att det skall i nöjen, i försakelser, i sorg och i lust, i lif och död ingjuta medvetandet af hvem det har bredvid sig, framför sig, uppöfver och nedunder sig, att det skall ingjuta styrka och säkerhet, hopp och glädje, tillförsigt i lif och död, att alltid veta sig skärmd och beskyddad af den allsmäktige, såsom barnet icke frugtar, icke sörjer, icke rädes, icke heller undandrager sig rena och sedliga nöjen och njutningar, därför att det ser sin faders kärleksfulla öga, och känner hans varma hand.

Må det härefter vara Förf. tillåtet, att efter förmåga göra ett i korthet uppdraget förslag till allmän och förbättrad folkuppfostrans vinnande. Men detta förslag är, hvad det kan vara, blott en första uppräning. Det undanbeder sig icke, men det önskar granskning och fogliga anmärkningar för att fullkomnas och förbättras, det är blott ännu en kärna i sitt skal.

I hvarje af Rikets län skulle anläggas s. k. Läns-skolor efter ungefär följande grunder:

Läns-skolan anläggas antingen i, eller helst så nära utanför någon af länets betydligare städer, att eleverne lätteligen alla årstider kunna från skolan gå från och till staden för måltidernas skull.

Länsskolans personal.

En husmoder. Denna väljes ur de bättre eller medelklasserna med den stränga urskiljning, att hon allmänt är aktad för sann religion, rena seder, fromt lynne, arbetsamhet och allmän välvilja. Det är skolans mening att följa familjens föresyn, att förbrödra eleverne, ty ett barn har hvarken rang eller stånd. Må denna förestånderska därför helsas af eleverne med modersnamnet, och uppfylla en moders kall. Hon skall handhafva inrättningens ekonomi, elevernes tvätt, linne- och klädeslagning, renhållning o. s. v. Hon låter städa och elda rummen, hon tillhandahåller eleverne deras ottemål (se nedan) till hvilket direktionen förser behöfliga matvaror och hvad föröfrigt dertill fordras, hon ombesörjer föröfrigt allt hvad en matmoders åliggande är i ett hus.

En lärare i religion, bibelkunskap och gamla språk, samt räkne- och skrifkonst. Bör dessutom vara bekant med Gymnastikens grunder.

En lärare i kemi (med geologi, mineralogi) fysik (med mekanik och öfriga fysikens biläror) geometri och astronomi.

En lärare i Tyska, Fransyska, Engelska och Svenska språken, historia och geografi.

En lärare i naturalhistoriens alla brancher jemte rationel landhushållning.

Fyra suppleanter som kunna vistas hvar de vilja och som vid behof inställa sig, då de, jemte sitt arfvode, åtnjuta half lön, som den sjuke eller permitterade ordinarie läraren åt dem afträder. Lärare och suppleanter skola vara filosofie magistrar med vitsordad skicklighet i sina ämnen.

En direktion vald af redlige medborgare af alla klasser till det antal som finnes lämpligt.

Härjemte biträdande handtverkare efter behof.

Länsskolans lokal.

Två större logement med fällsängar för eleverne.

Husmodrens bostad af 2 rum med kök, domestikrum, förråder jemte en större samlingsal.

Fyra enkla rum åt lärare.

Fyra lärosalar beräknade för lärare och omkring 12 elever.

En kemisk verkstad, der äfven praktisk undervisning lemnas under lärarens tillsyn och theoretiska förklaring af skicklige handtverkare i sådane yrken som härpå hafva afseende, såsom färgeri, garfveri, metallgjutning, smida o. s. v.

En mekanisk verkstad, der undervisning af handtverkare sker i machin-tillverkning, vagnmakeri, snickeri, svarfning och handaslöjd i allmänhet under ledning af läraren i fysiken.

Ett biblioteksrum med modellkammare.

Ett gymnastikrum.

Ett naturaliekabinett.

Härjemte ett mindre experimentalfält för landtmannavärf.

Kostnader.

Husmodren, som är förpligtad aflöna och föda nödigt tjenstfolk för städning, tvätt, vedhuggning, hemtning af vatten o. s. v.	Rgs R:dr	1,200.
4 lärare à 900 R:dr hvardera	„	3,600.
Undervisande handtverkare	„	500.
Ved och andra värmningsämnen	„	600.
Lysningsämnen	„	400.
Materialier till verkstäderna	„	800.
Aflöning till fyra suppleanter à 150 R:dr	„	600.
Lånekapital eller actiereckning till ett belopp af 25,000 R:dr för åbyggnader och inventarier, derå 6 proc.	„	1,500.
Elevernes ottemål	„	400.
Husreparation, såpa, tvål, ullgarn, tråd och andra oförutsedda behofver	„	2,400.
	Summa Rgs R:dr	12,000.

Dessutom skulle en reservfond bildas till fattige elevers understöd, dels genom tillverkningarnes försäljning och fria gåfvor, dels derigenom, att eleverne delades i 3 klasser, af hvilka den första betalte 150 R:dr, den andra 75 R:dr Rgs årligen, och den 3:dje vore fri från afgift. Af denna fond inköpes äfven böcker.

Länsskolans dagordning och subordination.

Hvarje arbetsdag under alla årstider väckas eleverne kl. 5 om morgonen, då de skyndsamt lemna sängen, kläda, tvätta sig, för-
rätta bön och intaga det ottemål som består af inrättningen, hvilket
så tidigt på morgonen icke kan fås i staden, och som utgöres af
 $\frac{1}{2}$ kvarter välling, ölsupa, ölost o. d. jemte 2:ne hveteskorpor. Från
kl. 6—8 läses i lärosalarne; mellan 8—9 söka eleverne sin frukost,
hos anhörige, der de äro inackorderade, njuta kostdagar, eller af
egen, hemifrån medförd kost försörjas. Från 9—12 fortsatt läsning
i lärosalarne; från 12—3 e. m. middagsmål och hvila; från 3—7 ar-
bete i verkstäderna, gymnastik-rummet, naturalie-kabinettet, experi-
mentalfältet, naturalhistoriska exkursioner, trädgårds, ängs- och
skogsskötsel, simning, undervisning i fiske och jagt, blomster- och
foderfrö-insamling o. s. v.

Ferier äro från d. 15 December till d. 11:te Februari, från den
15 Juli till den 1:sta September.

Länsskolan subordinerar icke i något fall under någon annan
auktoritet än direktionen. Denna eger, att efter pröfning och var-
ning till- och afsätta husmoder och lärare, skall vaka öfver inrätt-
ningens skick, skötsel och gång. Hvarje dag, på obestämda tider,
besöka direktionens ledamöter turvis inrättningen.

2:ne af lärarne skola hvarje natt turvis sofva i elevernes loge-
menter.

Direktionen antager och utesluter efter pröfning och noga under-
sökning elever till och ifrån inrättningen. För inträde i skolan
fordras felfri innanläsning, påbörjad skrifning och första grunderna
af religionskunskap. Ingen sjuklig eller alltför svag yngling kan in-
tagas, hvarföre läkarebetyg af målsmän alltid anskaffas. Halshet,
enögdhet och andra kroppsslyten, som ej stå tillsammans med på-
gående kroppssjukdomar, och som ej utesluta arbetsförmåga, vare
icke hinder för elevs antagande. Icke heller hindrar föräldrars eller
andra anhöriges vanfrejd yngling att intagas i länsskolan.

Eleverne antagas vid fyllde 13, högst 14 år och utgå vid 16 högst
17 års ålder, såvida icke serskildta omständigheter skulle beveka di-
rektionen att bevilja ett längre kvarstannande.

Önska målsmän elevs frikallelse från något visst ämne, för att
med dess större ifver öfverlemnna sig åt andra, må sådant ske. Dock

må ej frikallelse ega rum från följande ämnen: Religion, Svenska
språket, Svenska historien och geografin, skrifning och räkning.

Ur länsskolan ingå eleverne i Gymnasium, militärlärokurs, tech-
nologiska institutet i Stockholm, Chalmerska slöjdskolan i Göthe-
borg, rikets jernbruk, manufaktur- och mekaniska verkstäder,
handtverkerierne, landtbruket, handeln, eller hvad stånd och yrke,
som ligger anlagen närmast. Det är ingalunda meningen att bilda
herrar, utan tvärtom, att skapa duglige arbetare, och att ingifva
dem af eleverne, som icke ingå i kroppsarbetande yrken, kärlek och
aktning för arbetet. De bonde- och handtverkaresöner, som till sin
faders stånd vilja återgå, och de bättre mans söner, som vilja egn
sig åt arbetet, må företrädesvis i länsskolan antagas.

Men här kan icke blifva fråga om att utarbete ett fullständigt
skolreglemente. Skulle någonsin en länsskola i nu föreslagna syft-
ning komma till stadga, så blir det den blifvande direktionens första
skyldighet, att gå i författning om ett fullständigt dylikt regle-
mente. Hufvudsaken är att i läromethoden stundeligen inlägga den
anda af naturlig och uppenbarad religion, som ofvan är påpekad.
Utom denna anda är allt förfeladt. Ty då Gud är allestädes när-
varande, bör tankan se Honom öfverallt, och de frön, de vanor,
den tankeriktning, som inlägges i barndomen och ynglingasjälén,
vi vete det alla ur egen erfarenhet, de följa oss genom lifvet, skapa
vår personliga karakter, bestämma det omdöme öfver oss, som vän-
tar oss af verlden, och utgöra ofta för hela lifvet konturerne af hela
vårt andeliga väsende. Hade jag ej det hopp, att en sådan inrätt-
ning i och för sig sjelf, endast värdad af en nitisk direktion, skulle
bäst af egna krafter upphålla sitt skaplyne, skulle jag misströsta
att duglige lärare alltid vore att tillgå. I utlandet har jag besökt en
inrättning, dock i annat ändamål, der äfven den ringaste tjenaren,
sorgfälligt underrättad om de grundsatser, efter hvilka ändamålet
skulle vinnas, på sitt sätt deltog i det helas åliggande. Och direk-
tionens för samma inrättning familjer, deri de intagne njöto om-
gångslifvets behag, voro ej de minst verksamma i deras andeliga be-
handling. På detta sätt, då alla, höga och låga, räcka hvarandra
handen till den gemensamma sakens vinnande, kunna stora ända-
mål uppnås.

Men, frågar man, hvarifrån skola dessa 12,000 R:dr Rgs tagas
årligen? Viljan drar halfva lasset! T. ex.

Skaraborgs län utgöres av 4,692 hela hemman. Om hvart helt hemman i detta län förbunde sig till en afgift till Länskolan af 1 R:dr 24 sk. så blefve detta för den som eger ett eller flere hemman, således är en behållen man, af temlig obetydlighet. En timmas whist, en butelj punsch d. d. kunde man väl uppoffra för en god sak. Och för den fattige bonden, som sitter vid $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{16}$, ja derunder, ginge hela affären lös på några sk. om året. Härigenom sammanbragtes en summa av 7,038 R:dr. Om då länets 6 städer, med sina 8 tusen innevånare, sammanlagdt skulle contribuera med 4,962 R:dr, så blefve kostnaden för borgaren i staden, ställd ungefär i samma förhållande som för landtbon, från ett par R:dr till några sk. årligen, allt efter uppgiften till Taxerings-Committéen.

Och med Guds hjälp skulle sålunda arbetet förädlas, det unga sinnet från barndomen vänjas vid att högakta arbetet, ett redigt medvetande och förlättade utvägar skulle meddelas arbetaren, och framför allt, han skulle känna sig vandra inför Guds ögon, helga, rena, förädla själ och hjerta och tillvinna sig både välstånd och människors anseende.

Nu skall man fråga: hvarifrån skola de fattigare eleverne få sitt underhåll? Ja, man kan också fråga: hvar får lärkan i öcknen sitt underhåll? och sannerligen, om någon frågar mig, hvarifrån jag under mina studier fick mitt underhåll, jag derpå är i stånd att svara annat, än att jag, Gudi lof, har en ärlig mans medvetande, och har dock varit i större nöd efter än före graden. Jag vet ej hur det nu tillgår vid skolor och gymnasier, men jag vet och minnes, att af mina skolkamrater största delen var fattig eller utfattig. Dock var här icke allenast fråga om en 3 à 4 års skolkurs, men derutöver gymnasium och academi. Jag vet äfven, att alla af dem som ännu lefva, äro burgne människor, någre af dem utmärkte män, andra lyckliga och gagneliga medelmåttans människor, och minsta delen deraf af medellöshet åter neddragen i arbetareståndet. Hur mången stor man har ej på kostdagar genomvandrat sina skolår? Det är rörande till tårar att förnimma med hvilken fattigdom Linné hade att kämpa igenom hela sin ungdom, hvilken fröjd han egde, då han ändtligen förvärfvade medel att låta laga sina skor.

Således låtom oss ej misströsta för de fattigaste. Öfverallt finnas goda människor. Vinner en dylik inrättning allmänhetens bifall, hvem skulle väl ej då vilja bryta sitt bröd med ett fattigt barn,

som sträfvar efter Herrans ljus? De som icke ur fädernehuset kunna medföra sin lilla matsäck, icke skall man förvägra dem, att på ur gammalt skolastiskt vis, åtnjuta en och en i sänder, en kostdag i veckan, och så är hela bekymret slut om sju hushåll förena sig om en elev. Ty för klädeslagning och öfrige små förnödenheter är redan sörjdt för dem genom den reservfond, som inrättningen bildar af frivillige gåfvor och de betalande elevernes insättningar. Det högsta man bör kunna antaga, är att hvar 3:dje är i denna belägenhet. Som 36 ynglingar är antaget att vara maximum i de större länen, så vore då högst 12 barns lifnärande hela frågan, af hvilka dock några kunna antagas vara i stånd att i mer eller mindre mån något dertill sjelfve bidraga. Således kanhända 8, som behöfde fullständigt försörjas, vore hela frågan, hvilken besvarad med kostdagar i en bättre landsortsstad ej vore af någon serdeles tyngd. Således bör äfven denna svårighet med temlig lätthet kunna öfvervinnas. Jag minnes ännu helt lifligt, hur desse unge kostgängare, mina barndomskamrater, voro välkomna för husens barn, der de en eller två dagar i veckan bespisades, och hur de fattige gossarne under skolfrierna besökte de sina, och fastän en del af dem voro barn af på ödslige klippor i hafvet bosatte fiskare och strandsittare, hvilkas ytterliga fattigdom hvarken är känd eller anad i det öfriga landet, så återkommo de dock vanligen uppklädda och nödtorftligen utrustade af sockenboernes välgörenhet. Här och der kommo stadsboerne denna frikostighet till möte med en gammal aflagd, ändrad rock, ett par gamla stöflor o. s. v. Och på detta sätt kände de fattige barnen ofta lika litet till nöden under deras skolgång, som de mera välbehållne. Den christliga goda viljan, hur mächtig är ej den, der den finnes, och, det är med stolthet jag erkänner det, ett folk så storsinnadt, så ädelmodigt, frikostigt och uppoffrande, der nödens rop genljuda, som det Svenska, som mitt sköna fosterlands folk, det torde väl knappast finnas på jorden, vi hafva friska minnen deraf, ja, årliga, dagliga.

Än flere inkast måste jag vara beredd på, och deribland: hur skall en inrättning, der högst 3 dussin gossar njuta undervisning, verka ingripande på ett helt läns befolkning?

Om vi vänta ett sådant resultat *genast*, så äro vi utan tvifvel beredde. De stora resultatene hoppa ej, springa ej fram i världen. Deras gång är långsam, afvägd men säker. Föreställom oss, att ur

denna skola utgå, sedan den kommit i gång, blott 12 ynglingar om året, eller om inrättningen ställes på jemnt stigande kurser, 36 hvar 3:dje år. De hafva blifvit härdade i en riktning för religion och arbete, ur hvilken, om inrättningen är lyckad, omständigheterna icke så lätt kasta dem. De blifva andras tjenare, och såsom sådane skola de sprida ett gagn, öfverträffande hvad vi hittills äro vande vid. Eller gå de vidare och blifva ännu mera utbildade i den sanna och goda, lifvets inre och yttre verksamhet. De äro sina likar öfverlägsne, de sökas därför af dem begärligt. De lärör de inhemtat skola transpirera och färglägga deras omgifning. Deras råd sprida framgång och säkerhet i ortens näringar, smeden, snickaren, hvar och en, som med sina händers verk försörjer sig och de sina, kan af dem finna utväg till förbättradt arbete och underlättad möda, de gagna medvetet och omedvetet. De blifva husfäder. Den anda af naturlig och christlig religion, hvori de uppvuxit, den kärlek till, den förmåga för arbete, den aldrig vikande religionskänsla, som bär Gud i hjertat och ser honom för sina ögon och som yttrar sig i verksamhet och välvilja, hur skall den ej inverka på familjen! Denna blir en lefvande skola, en föresyn för andra.

Eller blifva de herremän, husbönder, och det är i denna klass vi icke vänta minsta nyttan af länsskolan. De förakta ej, men de älska, de beskydda arbetaren, deras ungdoms stallbroder, och arbetet, deras kära ungdomsvana. De råda, de styra och ställa med förstånd, de befalla med kärlek och foglighet, och trefnaden slår ut i blomma rundt omkring dem; i dag har länet blott 12 lylika religionens och arbetets vänner, i dag om 10 år har det haft 120, och på en mansålder nära 1,000.

Och dessutom är länsskolan icke enskild, må folkskolorne derjemte vara verksamma, och skulle de af Hr Gr. R. föreslagne rote-skolorne komma till stånd, hvar vill man hemta tjenligare skolmästare till dem, än desse utexaminerade elever? Må alla dessa anstalter, som ringar i en kedja, gripa i hvarandra, och Herran skall väl-signa verket.

NÅGRA RANDANMÄRKNINGAR

vid Sven Marins introduktion till Otto Marins folkuppfostringskrift

I sin bekanta Tegnérbiografi (II s. 336 f.) framhåller Fredrik Böök, att rekordet ”i fråga om vilseledande framställning [beträffande Tegnérns sjukdom] innehas emellertid av doktor Otto Marin, den läkare, som märkligt nog ansågs särskilt lämpad att biträda vid vården av Tegnér och fick uppdraget att följa med till Schleswig. Han synes ha varit en något förkommen person”. Bööks uttalande om Marin är förvånande, då man vet att det samtida Sveriges främste läkare, generaldirektören för hospitalen i riket C. J. Ekströmer och läkaren vid Danviken C. U. Sondén, redan vid rådslaget rörande Tegnérns behandling den 13 aug. 1840 ansåg doktor Otto Marin vara den som bäst kunde ledsaga Tegnér, eftersom han hade ”erfarenhet av och fallenhet för behandling av sinnessjuka”. Att de båda läkarna som kände Marin väl skulle ha ansett honom ”för en något förkommen person” och ändå velat uppdra åt honom vården av Tegnér är så osannolikt att det ej behöver diskuteras. Tvärtom har de tydligt ansett honom för en framstående läkare och därför särskilt lämplig för den föreliggande uppgiften. Som ett slags förklaring till sitt underliga påstående anför Böök visserligen, att Tegnér sagt om Marin att han ”vill vara ett geni”, men då man inte behöver fästa något avseende vid den sinnesrubbade Tegnérns ibland groteska uttalanden om närmare eller fjärmare bekanta för övrigt, finns inte något skäl att särskilt ta fasta på hans utlåtanden om Marin.

Man måste sålunda utgå ifrån, att Otto Marin som ledsagade Tegnér till det Jessenska hospitalet i Schleswig var en framstående och av sina kolleger ansedd läkare. Man har därför inte heller anledning att tvivla på att uppgiften är riktig, att han verkligen fått skildringen om Tegnérns ”eldring” och ”diadem” från Ekströmer, vilken Tegnér som bekant låtit smaka käppen. Likaså var det tydligt på sina förmäns Ekströmers och Sondéns order som Marin och

ressällskapet för övrigt till Schleswig hemlighöll för Tegnér det verkliga målet för resan. Först hospitalschefen Jessen "lät täckelset falla" för Tegnér. I allt detta synes Marin ha handlat väl och riktigt efter förhållandena.

Även den här publicerade skriften om folkuppfostran ger oss intrycket av ett klart och redigt intellekt. Märkligt är att Marin med sitt förslag föregriper med ett 20-tal år den sedermera realiserade tanken på folkhögskolor. I skriften hänvisar han till sitt besök på hospitalet i Schleswig, då han (s. 65) söker redogöra för sin projekterade skolans sociala organisation. "I utlandet", säger han, "har jag besökt en inrättning dock i annat ändamål, der äfven den ringaste tjenaren, sorgfälligt underrättad om de grundsatser, efter hvilka ändamålet skulle vinnas, på sitt sätt deltog i det helas åliggande. Och direktionens för samma inrättning familjer, der de intagne njöto omgångslifvets behag, voro ej de minst verksamma i deras andeliga behandling. På detta sätt, då alla, höga och låga, räcka hvarandra handen till den gemensamma sakens vinnande, kunna stora ändamål uppnås". Denna framställning bygger helt på Marins tidigare skildring av schleswighospitalets organisation, om vilken han yttrat: "Man är förvånad att icke finna en enda vaktkarl, en enda regel eller bom, med mindre patienten rasar eller är våldsam men däremot de sjuka promenerande i trädgården, på gården och i den tillhöriga ängsparken, utmed den lilla floden, som det vill synas, alldeles lämnade åt sig själva. De långa och smala fönsterna hava inga synliga galler, ty de äro infällda i träbågarna. Här och där på gården ser man en lathund till gårdsdräng, som lagar en skottkärra, hamrar på ett hjul eller annat skräp, som aldrig blir färdigt. I trädgården ser man en mängd sådana vaurienger som kratta gångarna, klippa häckarna, putsa träden och detta året om. Detta är intet annat än vaktmanskap, som så äro travesterade. En lycklig idé! Härigenom får det hela utseende av frihet och brist på spioner, som i högsta grad bidrager att lugna de sjukas sinnen". Det var denna sociala organisation han önskade realiserad i sin "folkhögskola".

Sven Marin sökte ytterligare brev av Otto Marin för sin uppsats utöver dem han refererade, men förgäves. Efter Sven Marins bortgång påträffades emellertid några Otto Marin-brev. Då dessa på ett intressant sätt belyser både hans litterära verksamhet och hans

sista sjukdom återges de här som ett komplement till Sven Marins framställning. Man finner att Marin förutom som romandiktare framträdde som medarbetare i tidningen Svenska Biet, den tidning som formerade "opposition mot oppositionen" och som hade sådana medarbetare som Bernhard von Beskow, J. A. von Hartmansdorff, J. A. Hazelius och Hans Järta. I raden av dessa oftast anonyma tidningsskrivare möter vi alltså även Marin. Sålunda skrev han med början i Svenska Biet nr 164 den 20/7 1842 en serie artiklar "Porträtter ur våra dagars litteraturhistoria" med bl. a. en från polemik mot Almqvist. Sedermera kom en serie riktad mot Chrusenstolpe och i november 1842 publicerade Marin artiklar om "Medicin i allmänhet och tidskriften Hygiea enkannerligen", i vilka han presenterade och berömde sådana moderna läkare som Magnus Huss, C. U. Sondén, J. J. Berzelius m. fl. Tidningsskriveriet fortsatte de följande åren.

Till skildringen i breven av Marins sjukdom bör man erinra sig den dåtida överdrivna tron på den s. k. vattenkurens möjligheter. Vid en medicinhistorisk tillbakablick på 1800-talets förra hälft finner man snart att Marins skildring av hur han sökte kurera sin sjukdom stämmer väl överens med vad man för övrigt vet om sjukdomsbehandling vid denna tid.

Och så till breven!

Till Red. af Tidn. Sv. Biet!

Som min helse är ytterst ysel, så har jag ej velat uppskjuta insändandet af ett arbete, hvilket Red. behagade afhemta i Warodells Bod vid Riddartorget. Möjligen skall Red. kunna använda det för sin feuilleton, ehuru jag på långt när ej gör mig derom säker förhoppning. Mina betänkligheter äro följande:

Arbetet skall kanske synas för widlöftigt, ehuru det, i anscende till min dryga styl, är det mindre än det synes. Dessutom utkommo van de Veldes arbeten, af större omfång än detta, feuilletonvis. Det är öfverskrifvadt för flere år sedan af en i romancikens bearbetande owan hand. — Men om det äger någonting som kan göra det lämpligt för feuilletonen, så torde det vara de topografiska bilder från särskildte delar af färderneslandet, dem förf. under flerårige resor hafte tillfälle affatta. Jag ubeder mig den ynnest, att Red. ej tager något beslut, utan att arbetet är *helt och hållet genomläst*. Skulle det kunna begagnas, så kan Red. bäst sjelf bestämman ett honorarium, då jag på förhand tror mig om att förklara mig belåten. Scener, personer och händelser äro i allmänhet fingerade, hvadan arbetet ej

kan väcka förargelse hos någon. Skulle det ej kunna begagnas, så skall jag låta afhemta det om Red. är god uppgifwer hwarest.

Carlsborg d. 18/8 42

Ödmjukast

Otto Marin (Brevet i J. C. Hellbergs samling: GUB)

Broder Bagge!

Jag beder Dig, att du wille wara god tillåta, att hvad jag meddelar dig i detta bref, må få blifva oss emellan, förvaradt i det strängaste förtroende. Jag vet intet, om du i Biet gifvit agt på en series artiklar under rubrik: Porträter ur våra dagars litteraturhistoria. — Jag är förf. till desse artiklar. För att nu motivera detta bref, blir det nödvändigt, att jag framstår i en dagar, den du kunde kalla fåfång, i fall orsaken vore att skryta, och ej att framställa anledningen hvarför jag skrifver detta. Jag har neml:n ej blott af enskildte, kände och okände fått impuls att fortsätta porträterandret, utan Redact. af Biet har äfven förklaradt, att den "med verkligt intresse motser fortsättningen — och att om jag antingen har arbeten liggande, eller ämnar producera något, den vore sinnad sådant mottaga mot ett billigt honorarium". — Detta har kommit mig på den betragtelsen, om jag skulle våga att framstå sjelfständigt och utan biträde af en Tidnings Redact. Det vore så mycket bättre, som jag, fattig förut, genom min nu fleråriga sjukdom gått miste om alla andra inkomster, och skulle vara glad åt någon utgårds resours. Jag tar mig därför friheten erbjuda dig ett litet manuscript i all sköns tysthet, men har ej velat uppsända det, förr än du yttrat, om du vill hafva besvär att genomgå detsamma, för att, i händelse du skulle finna det löna mödan, öfvertaga det. Men du kan väl tro, att den som varit så barsk emot en del af vår skrifvande verld som jag, kunde bereda sig att blifva hederligt intvälad, om det blefve bekant det jag vore författare, hvadan jag förnyar min anhållan: silentium! Svvara nu med omgående — Jag anser mig böra skicka porto. Framför min ödmjuka compliment för din Fru och glöm ej din vän

Otto Marin

Carlsborg d. 8/12 42

(Brevets adressat är den bekante stockholmsbokhandlaren och förläggaren C. A. Bagge. Bagges samling. RA)

Broder Carl!

Hjertlig tack för ditt bref. Jag sänder troligen i början af nästa vecka af det besagda opus med diligeansen der du är god afhämtar det.

Jag måste säga dig, att som jag ligger till sängs dag ut och dag in, så

bär det i högsta mätto illa till att skrifva. Sedan är det alldeles omöjligt att här få en renskrifvare. Du får derfor ursäkta, att jag nödgas sända dig luntan i Consept, ja inte con septissimo. Svårt blir det att läsa, det inser jag, men detta kan jag omöjligen hjelpa. Jag lider mycket deraf sjelf, ty hvad man skall stafva sig till, förlorar i hög grad af intresse, så att du skall säkert ringare uppskatta det jag här producerat, äfven derfor att det är svårläst.

Sedan jag sist skref till dig, har jag fått compliment af en mycket guldsmidd och stjernprydd Herre i den stora staden för mina porträtt. De började i Biet för d. 20:de Julii och pågår än.

Tack för din efterfrågan om min helsa. De Danska Läkare som jag rådfrågat, vilja ej veta af någon Lungsot utan att jag har Gickt, Arthritis vera (vaga?). Efter deras ordination har jag 4 gånger bränt mig på bröstet med brinnande eld tills stycket fallit ut. Efter denna förfärliga kur har jag funnit mycken lindring, så länge det räcker.

Med mycken fröjd har jag förnummit din husliga lyckas sköna uppblomstring. Den som sjelf är så gränslöst olycklig som jag, har större glädje än andra, att höra det sällhet fins till i verlden.

Mycken hjertlig helsning till din Fru och flickorna L.

Din vän Mn

d. 15/12 42

Silence.

Hvad är det värt att tala om Korrekturläsning, innan jag vet om du vill hafva skräpet. När det kommer, så var god fatta hastigt ditt beslut, annars kunde det komma för sent.

(Brevet är till samme ovanstående adressat: Det var adresserat: *Bokbandlaren Höglärde Herr Magister C. A. Bagge, Stockholm.* Bagges samling: RA)

Min Heders Broder Carl!

Så fort Januarii månads aflöning utfaller, så hoppas jag kunna sända dig dina pengar.

Gör mig nu det nöjet att sända mig hvad som är utkommet af Pecadilles. Det utgör sista häftena af 1843 års Läsebibliothek.

Som du är god frågar efter min helsa, får jag nämna, att efter en svår acces i slutet af Augusti, hvilken kastade sig på delar, som är både ynkligt och löjligt att nämna, så tillbringade jag 2:ne månader Sept. och Octob. så sköna och plågfria, att folk — nb. icke jag deribland — trodde allmänneligen, att jag vore totalt befriad från mitt onda, af hvad namn det vara må. Jag hoppades ringa, ty med ett sjukt hjerta, en sjuk lunga och

kroppen full af gickt och rheumatism, är jag ej tillgänglig för drömmar om helsa. Jag hade emedlertid vattenkuren att tacka härför, ty då jag började med den hade jag på 9 månader ej varit ur min säng, ej ens under bäddningen, och nu gick jag och trefvade i mina rum, och som en nyfjedrad fogelunge, yfdes öfver mina sturska evolutioner. Jag trodde då, att jag borde börja med allvarsammare vattenåtgärder än de lätta öfver-sköljningar i handduk, dem jag hittills begagnat. Alldrig vill jag råda någon människa att på egen hand begagna vattenkuren, ty det är den mäktigaste af alla kurer, således både den mest välgörande och den farligaste, af hvilken man kan hoppas lif eller död, men ingenting deremellan. Jag skaffade mig nu ett bad Kar, och med en af svett rinnande kropp lade jag mig i badet, der isskärfvorna klingade om mig. 11 ggr repeterades detta, och lyftades jag stel som en pinne ur isvattnet. Så oförsiktig kan man blifva av medgången — men nu blef p. satt för allt i hop. Ty lung-soten, som hvilat i två år, lefde upp igen. En brinnande feber och andra olägenheter kom öfver mig — och har jag sedan ej varit så som före badet. Efter 3 dygns liggning i ombytta våta lakan gaf sig febern fullkomligt, lungan är åter lugn, men krafterna äro borta. Gickten har äfven plågat mig, i knä, höfter och särdeles i refbenen och musklerne mellan dem. Jag brukar alldrig tala om min sjukdom, ty jag vet alla människor tycka sådant är otrefligt, men efter du hade godheten fråga mig så...

Helsa hjerteligen till de dina och Lindbloms (?) från din gamle vän

Otto Marin

Carlsborg 14/1 44

Diligens adress: Mariestad och Carlsborg. Benäget genom Hr A. Northman.
(Bagges samling: RA)

Till Redactionen af Tidn. Biet!

En reservation, eller öppet uttalade åsigt, ledande till en ärlig, med fog och skick genomförd discussion, böra hvar och en som lefver för vissa principer, vara välkomne. Ehuru mina Artiklar i Biet willigt erkännas väga mindre än ett sandkorn på den stora balancen, så är den supponerade sanningen i dem för mig lika helig, som om de varit af det mäktigaste omfång och inflytande. Jag tackar därför Red. uppriktigt, ej blott att mina porträtt hittills wunnit inträde i tidningen, men äfven att en anledning är gifven för deras närmare utveckling i detalj! Ehuru det långa dröjsmålet mellan afdelningarnes införande, hvilket är för sammanhanget och öfverblicken så menligt, efter hvad jag har en half anledning att ana, ej helt och hållet berott af Red. så bör jag kanhända anse denna utminuterings, som en höflig anvisning att mina små arbeten ej äro i Biet välkomna. Jag skulle äfven långt för detta hafva retirerat, om ej be-

kanta och *obekanta* från flere af rikets provinser haft godheten gifva mig förnyade uppmuntringar att fortsätta, hvilken uppgift jag är i tillfälle att styrka när som helst. Den som i vårt kära fädernesland lefver för vissa grundsattser har alltid och afgjort att kämpa emot det missödet, att antingen tillhöra någon af de ytterligheter, som drifvas af de olika färgade tidningarne eller se sin sak nedtrampad och uppoffrad.

Så stor är intolleransen, att intet enda blad är nog liberalt, att, oskadad, ostympad eller uppehållen, framhålla en sak, som ej i sina minsta delar smickrar någon ytterlighets intresse. Planen med sina porträtter har varit att så vidt förmågan räcker, antingen sjelf, eller genom starkare krafter uppväckande, intränga renande och granskande i om möjligt alla riktningar af allmänt vetande. Denna plan skulle dömmas oförvägen, om jag ej framställt villkoret, att mera räkna på de resultater, dem discussionen i ämnena, väckt och föranledd af artiklar i tidningarna, framkallar, än hvad omedelbart af de små artiklarne kan härflyta. Jag har nu en liten artikel färdig, och den hosgår här, som har för sig att granska mamsell Bremers arbete, osh anhåller ödmjukast få veta, i händelse den ej kan i Biet införas, hvar den får hemtas. — Porto vill jag minnas att jag har till godo. —

Ödmjukast

Otto Marin

Carlsborg d. 15/2 44
(J. C. Hellbergs samling: GUB)

Till Red. af Tidn. Biet!

I händelse ineliggande artikel ej kan i Biet intagas, så är min ödmjuka anhållan, att Red. täcktes — hvilket som kan synas beqvämligast — antingen hafva godheten derom underrätta mig, eller afsända den under Couvert till Fru V. Hebbe, Aft.Blads contoret, i hvilket blad jag dock ej har hopp att få artikeln införd, emedan ett aftal der lærer vara fattadt, att ingenting af den hand som porträtterat vissa af Aftonbl. beskyddade figurer, någonsin skall finna en plats, men der manuskriptet af en enskildt bekantskap förvaras.

Med tacksamhet och högaktning

Ödmjukast

Otto Marin

Carlsborg d. 24/3 44
(J. C. Hellbergs samling: GUB)

Broder Carl!

Jag köpte för någon tid sedan af dig en liten handatlas af Aruz i Düsseldorf. Den kostade 40 ss. B:co. Om du har något exemplar häraf kvar ännu eller annars någon liten atlas för godt pris, så var god skicka en dylit, jemte någon populär geografi t. ex. Hartman, eller någon annan, ej för vidlyftig, under adresse: Mamsell Hilda Marin, Carlstad, Säther och Kila, samt debetera mig härför.

Med mycken helsning för våra gemensamma vänner alltid

Din vän Marin

Carlsborg 1/12 44

Var god påteckna paketet: Genom Hr Handl. Brate
(C. A. Bagges samling: RA)

INNEHÅLL i vol. 106

I. <i>Cavonius, Gösta</i>	
Esaias Tegnér's inställning till folkskolan . . .	sid. 1—60
II. <i>Sjöstrand, Wilhelm</i>	
Esaias Tegnér's uppfattning om läroverkens och folkskolans bildningsmål	sid. 1—30
III. <i>Wiberg, Albert</i>	
Erik Gustaf Geijers studiegång och hans in- ställning till folkskola och folkundervisning	sid. 1—365
 <i>B I L A G A</i>	
<i>Marin, Sven: Otto Ulrik Marin Om Folk- uppfostran</i>	sid. 1—68
<i>Wiberg, Albert: Några radanmärkingar . .</i>	sid. 69—76
 <i>Innehållsförteckning till volym 106</i>	sid. 77

De som ingått som medlemmar i *Föreningen för svensk undervisningshistoria* (adress: Drottninggatan 108, Stockholm; postgiro 58001) med en årsavgift av 15:— kr erhåller utan kostnad Föreningens årsböcker — bokhandelspris per år uppgår ofta till mångdubbelt detta belopp.

Här lämnas en förteckning på de senaste årgångarna:

Årg. XXXIX (1959)	vol. 99—100	<i>Albin Warne</i> , Läroverksfrågan i vårt land under 1840-talet	Kr 25:—
Årg. XL (1960)	„ 101	<i>Einar Ekman</i> , Diakonala insatser i svensk socialpedagogik åren 1852—1904 i belysning av den allmänna utvecklingen på området	Kr 20:—
	„ 102	<i>Hugo Tenerz</i> , Folkupplysningsarbetet i Norrbottens finnbygd från äldsta tid till sekelskiftet 1900	Kr 20:—
Årg. XLI (1961)	„ 103	<i>Albin Warne</i> , Om tillkomsten av vår första folkskolestadga	Kr 10:—
	„ 104	<i>Sven Grauers</i> , Anna Sandström 1854—1931. En svensk reformpedagog	Kr 25:—
	„ 105	<i>S. A. Kinbergs</i> Dagbok. Anteckningar från seminarie- och lärarår i Göteborg 1864—1868, redigerade och kommenterade av <i>Olof Em. Olsson</i>	Kr 20:—
Årg. XLII (1962)	„ 106	<i>Gösta Cavinus</i> , <i>Wilhelm Sjöstrand</i> och <i>Albert Wiberg</i> , Esaius Tegnér's och Erik Gustaf Geijers inställning till folkskola och folkupplysning ..	Kr 30:—
	„ 107	<i>Hjalmar Torell</i> och <i>Johan Arvid Arnberg</i> . Hågkomster från skola och undervisning XI.	Kr 15:—
	„ 108	<i>Eric Jonas Almquist</i> och <i>Carl Gustaf Nordin</i> . Ur deras pedagogiska tankevärld	Kr 15:—
Årg. XLIII (1963)	„ 109	<i>Erik Melander</i> , Etiak fostran i svensk obligatorisk skola från 1842	Kr 28:—
	„ 110	<i>Axel Bromander</i> , En skolman berättar	Kr 25:—
Årg. XLIV (1964)	„ 111	<i>Ivar Andréén</i> , Folkundervisning och folkbildning i Västmanlands län med stöd av länets landsting ..	Kr 20:—
	„ 112	<i>Klas Bröms</i> , Fjildjuv Bergs pedagogik med tyngdpunkt på tiden före hans första statsrådstid	Kr 35:—
Årg. XLV (1965)	„ 113	<i>Albin Warne</i> , Stridea om de s. k. småläroverken	Kr 20:—
	„ 114	<i>Gustaf Sivgård</i> , Vandraende Scholares. Den gamla djäknegångsseden	Kr 20:—
Årg. XLVI (1966)	„ 115	<i>Sam Rönnegård</i> , <i>Uno Lundberg</i> , Folkundervisningen i Leksand och Forshem i äldre tid	Kr 20:—
	„ 116	<i>Gustaf Kaleen</i> , Sveriges första folkskolläraryörening	Kr 30:—